andre
malraux

speranţa

EDITURA

PENTRU

LITERATURĂ UNIVERSALĂ

BUCUREŞTI, 1968

andre malraux

Din volumul

ANDRft MALRAUX

R O M A N S

BMiollihjuc de la Pldiade

IN ROMÂNEŞTE DE
ION MIHĂILEANU

COPERTA DE ION STATE

PARTEA ÎNTÎI

Iluzia lirică

I. - *ILUZIA LIRICĂ*

Un huruit de camioane încărcate cu puşti acoperea Madridul încordat în noaptea de vară. De mai multe zile, organizaţiile muncitoreşti anunţau iminenţa rebeliunii fasciste, pătrunderea coloanei a V-a în cazărmi, transportul de muniţii. Acum Marocul era ocupat. La ora unu noaptea, guvernul hotărîse în sfîrşit să împartă arme poporului; la ora trei, legitimaţia sindicală dădea drept la arme. Era şi timpul: ştirile telefonice din provincii, optimiste de la miezul nopţii pînă la ora două, începeau să se schimbe.

Centrala telefonică de la Gara de Nord chema gările una după alta. Ramos, secretarul sindicatului feroviarilor, *şi* Manuel, însărcinat să-l ajute în acea noapte, conduceau operaţia. Cu excepţia Navarrei, cu legătura întreruptă, răspunsul fusese sau: Guvernul e stăpîn pe

situaţie, sau: organizaţiile muncitoreşti controlează oraşul aşteptînd instrucţiunile guvernului. Dar dialogul începuse să fie altul:

— Alo, Huesca?
— Cine e la telefon?
— Comitetul muncitoresc din Madrid.
— Nu pentru mult timp, scîrnăviilor! *Arriba Espana*[1]*.*
Pe perete, prinsă în pioneze, ediţia specială (ora 7 seara) a ziarului *Claridad:* pe şase coloane „La arme, tovarăşi!“
— Alo, Avila? Ce mai e pe la voi? Aici gara.
— Las-că-ţi arătăm noi, nemernicule. Trăiască Domnul Nostru Isus Hristos[CCCXC CCCXCI] !
— Pe curînd. *Salud*[CCCXCII] *!*
Ramos fusese chemat de urgenţă.

Liniile din Nord se îndreptau către Saragosa, Burgos şi Valladolid.
— Alo, Saragosa? Comitetul muncitoresc al gării?
— împuşcat. Cum o veţi păţi şi voi in curînd. *Arriba Espana!*
— Alo, Tablada? Aici Madrid-Nord. responsabilul Sindicatului.
— Telefonează la închisoare, pui de Iele ! O să te scoatem noi de urechi afară.
— Ne întîlnim pe Alcala, a doua bodegă la stînga.
Cei de la centrala telefonică se uitau la mutra de gangster jovial şi cîrlionţat a lui Ramos.
— Alo, Burgos?
— Aici comandantul.
Nu mai exista şef de gară. Ramos agăţă receptorul.

CCCXC **Trăiască Spania (salutul fasciştilor spanioli). *(Notele aparţin traducătorului.)***
CCCXCI**- Slogan al fasciştilor spanioli.**
CCCXCII **Salutare I**

Un telefon suna:

— Alo, Madrid? cine sînteţi?

— Sindicatul transporturilor feroviare.

— Aici, Miranda. Gara şi oraşul sînt ale noastre. *Arriba Espana!*

— Dar Madridul e al nostru. *Salud!*

Nu se mai putea deci conta pe ajutoare din Nord, afară de cele venite prin Valladolid. Rămîneau Asturiilc.

— Alo, Oviedo? Cine e la telefon?

Ramos începea să fie prudent.

— Delegatul gării.

— Aici Ramos, secretarul Sindicatului. Ce mai e pe la voi?

— Colonelul Aranda e credincios Guvernului. Dar la Valladolid treburile nu merg prea bine; trimitem trei mii de mineri înarmaţi ca să-i sprijinim pe ai noştri.

- Cînd?

Un bocănit de puşti, lîngă Ramos, care nu mai auzi nimic.

— Cînd?

— Imediat.

— *Salud!*

„Urmăreşte trenul cu telefonul“, spuse Ramos lui Manucl. Chemă Valladolidul:

— Alo, Valladolid? Cine-i la telefon?

— Delegatul gării.

— Care e situaţia?

— Ai noştri sînt stăpîni pe cazărmi. Aşteptăm întăriri de la Oviedo: faceţi tot ce e cu putinţă să ajungă cît mai devreme. N-aveţi însă grijă; ne vom descurca. Dar voi?

Se cînta în faţa gării. Ramos nu-şi mai auzea glasul.

— Cum? întreba Valladolid.
— E-n regulă. E-n regulă.
— Trupele s-au răsculat?
— încă nu.
Valladolid întrerupsese.
Puteau fi deviate pe acolo toate ajutoarele din Nord.
Ascultînd tot soiul de întîmplări cu macazuri, pe care nu prea le înţelegea, trăgînd în piept mirosul de carton de birou, de fier şi de fum de gară (prin uşa deschisă pătrundea căldura nopţii), Manuel nota apelurile diferitelor oraşe. Afară, zgomotul cîntecelor şi al paturilor de puşcă; de aceea îi punea mereu să repete (fasciştii închideau pur şi simplu telefonul). Trecea poziţiile pe harta căilor ferate: Navarra,

întreruptă; tot estul golfului Biscaya, Bilbao, Santander, San-Sebastian, credincioase, dar o întrerupere la Miranda. în cealaltă parte, Asturiile, Valladolid, credincioase. Şi, tot timpul, ţîrîitul telefonului.
— Alo. Aici Segovia. Cine sînteţi?
— Delegatul Sindicatului, spuse Manuel, privindu-1 întrebător pe Ramos. De fapt, ce era el?
— Las’ că te jugănim noi!
— Nici n-o să se bage de seamă. *Salud!*
Acum sunau chiar gările fasciste: Sarracin, Lerma, Aranda del Duero, Sepulveda, din nou Burgos. De la Burgos la Sierra, ameninţările ajungeau mai iute ca trenurile cu ajutoare.

— Aici Ministerul de Interne. Centrala din Nord? înştiinţaţi gările că garda civilă şi garda de asalt sînt de partea guvernului.

— Aici Madrid-Sud. Care e situaţia în Nord, Ramos?

— Se pare că sînt stăpîni pe Miranda şi pe o bună parte mai la sud. Trei mii de mineri se îndreaptă spre Valladolid: vor veni întăriri pe acolo. Dar la voi?

— Gările din Sevilla şi Grenada sînt în mîna lor. Celelalte rezistă.

— Cordoba?

— Nu se ştie; acolo unde gările sînt în mîna lor, se duc lupte la periferii. Bătălie serioasă la Triana. Ca şi la Pe- nnaroya. Dar mă uimeşte ce-mi spui despre Valladolid: nu e în mîna lor?

Ramos schimbă telefonul şi sună:

— Alo, Valladolid? Cine-i acolo?

— Delegatul gării.

— Da?... Ni s-a spus că fasciştii s-ar afla la voi.

— Eroare. Totul e în regulă. Şi la voi? Soldaţii s-au răs[J] culat?

- Nu.

— Alo, Madrid-Nord? Cine-i la telefon?

— Responsabilul Transporturilor.

— Aici Tablada. N-ai sunat tu aici?

— Ni s-a spus că aţi fost impuşcaţi, că 6Înteţi la zdup şi nu mai ştiu ce.

— Ba noi am scăpat. Fasciştii au fost băgaţi acolo. *Salud!*

— Aici Casa Poporului. Comunicaţi tuturor gărilor credincioase nouă că guvernul, sprijinindu-se pe miliţiile populare, e stăpîn la Barcelona, Murcia, Valencia, Malaga, pe întreaga Estramadura şi pe întregul Oriente.

— Alo ! Aici Tordesillas. Cine-i la telefon?

— Consiliul muncitoresc din Madrid.

— Ticăloşii de teapa ta au fost împuşcaţi. *Arriba Espafia!* Medina del Campo, acelaşi dialog. Linia

Valladolidului rămînea singura mare linie de comunicaţie cu Nordul.

— Alo, Leon? Cine-i la telefon?

— Delegatul Sindicatului. *Salud!*

— Aici Madrid-Nord. A trecut trenul minerilor din Oviedo?

- Da.

— Ştii pe unde se află?

— Cred că spre Mayorca.

La Madrid, în stradă, acelaşi vuiet al cîntecelor şi paturilor de puşcă.

— Alo, Mayorca? Aici Madrid. Cine-i la telefon?

— Cine sînteţi?

— Consiliul muncitoresc din Madrid.

Legătura fu brusc întreruptă. Atunci? unde se afla trenul?

— Alo, Valladolid? Sînteţi siguri că rezistaţi pînă la sosirea minerilor?

— Absolut siguri.

— Mayorca nu răspunde!

— N-are nici o importanţă.

— Alo, Madrid? Aici Oviedo. Aranda s-a răsculat cbiar acum, se dau lupte.

— Unde e trenul minerilor?

— între Leon şi Mayorca.

— Păstraţi legătura !

Manuel chema la telefon. Ramos aştepta. '

— Alo, Mayorca? Aici Madrid.

— Cine?

— Consiliul muncitoresc. Cine-i la telefon?

— Şeful de centurie al falangelor spaniole. Trenul vostru a trecut, idioţilor. Toate gările sînt în mîna noastră pînă la Valladolid; de la miezul nopţii Valladolid e în mîna noastră. Pe minerii voştri îi aşteptăm noi cu mitralierele. Aranda s-a descotorosit de ei. Pe curînd!

— Pe cît mai curînd !

Una după alta, Manuel chemă toate gările între Mayorca şi Valladolid.

— Alo, Sepulveda? Aici Madrid-Nord. Comitetul muncitoresc.

— Trenul vostru a trecut, tembelilor. Sînteţi cu toţii nişte pi..., vă jugănim noi săptămîna asta !

— Contradicţie fiziologică. *Salud!*

Telefonul 6una mereu.

— Alo, Madrid. Alo! Alo! Madrid? Aici Navalperal dc Pinares. Gara. Am ocupat din nou satul. Fasciştii, da, dezarmaţi, la zdup. Daţi de veste. Ei telefonează din cinci în-cinci minute pentru a afla dacă oraşul e în continuare în mîna lor. Alo! Alo!

— Ar trebui să răspîndim pretutindeni ştiri false, spuse Ramos.

— Le vor controla.

— Oricum, asta o să le dea de furcă.

— Alo, Madrid-Nord? Aici U.G.T.[CCCXCIII] Cine-i la telefon? i — Ramos.

— Ni se spune că soseşte un tren dc fascişti cu armament perfecţionat. Cică ar coborî de la Rurgos. Tu ştii ceva?

— Am fi aflat, toate gările sînt ale noastre piuă la Sierra. Trebuie să fim totuşi prevăzători. O clipă. „Cheamă Sierra, Manuel.“

Manuel chemă gările una după alta. Ţinea in mină o riglă şi părea că bate tactul. întreaga Sierra era credincioasă guvernului. Chemă

CCCXCIII ***Union General de Trabajadores:* Uniunea Generală a Muncitorilor.**

centrala Poştelor: aceleaşi informaţii. Dincoace de Sierra, ori fasciştii nu încercaseră nimic, ori erau bătuţi.

Totuşi stăpîneau jumătate din Nord. în Navarra, Mola, fostul şef al Siguranţei din Madrid; împotriva Guvernului, trei pătrimi din armată, ca de obicei. De partea guvernului, garda de asalt şi poporul, poate garda civilă.

— Aici U.G.T. Ramos la telefon?

- Da.

— Ce-i cu trenul?

Ramos relată pe scurt.

— Şi în general? întrebă la rîndul său.

— Binc. Foarte bine. Afară de Ministerul de Război. La ora şase spuneau că totul e pierdut. Au fost sfătuiţi să nu se piardă cu firea, ei pretind că miliţienii o vor şterge. Nu ne pasă de poveştile lor: abia te aud, atît de tare cîntă tipii în stradă...

în receptor, Ramos auzi cîntecele, care se amestecau cu cele .din gară.

Deşi cu siguranţă atacul izbucnise pretutindeni la aceeaşi oră, parcă se apropia o armată în marş: gările ocupate de fascişti erau din ce în ce mai aproape de Madrid; şi totuşi, atmosfera era atît de încordată de cîteva săptămîni, iar mulţimea atît de neliniştită din cauza unui atac pe care ar fi trebuit poate să-l înfrunte neînarmată, îneît noaptea asta de război părea o imensă eliberare.

— Rabla ta de maşină e tot aici? întrebă Ramos pe Manuel.

- Da.

încrcdinţă centrala unuia din responsabilii gării. Cu cîteva luni mai înainte, Manuel cumpărase de ocazie o maşină rablagită pentru a merge la ski în Sierra. în fiecare duminică, Ramos o folosea pentru propagandă. în noaptea asta, Manuel o pusese din nou la dispoziţia partidului comunist şi lucra iarăşi împreună cu tovarăşul său Ramos.

— Nu va fi un nou 1934! spuse acesta. Să dăm o fugă la Tetuan de las Victorias.

— Unde e?

— Quatro Caminos.

La trei sute de metri fură opriţi de primul post de control.

— Actele.

Actele, adică legitimaţia sindicală. Manue] nu purta asupra lui carnetul de membru al partidului comunist. Lu- crînd la studiourile de cinema (era inginer de sunet), şi adop- tînd un vag stil montparnasian, îşi închipuia că scăpase de burghezie din punct de vedere vestimentar. Numai sprîncenele stufoase, pe faţa sa oacheşă, regulată şi puţin cam butucănoasă, îi dădeau un aer cît de cît proletar. De altfel, miliţienii aruncaseră doar o privire, că şi recunoscuseră capul hilar şi creţ al lui Ramos. Automobilul plecă din nou, după bătăile pe umăr, pumnii ridicaţi şi *Salud*-uii: în noapte domnea fraternitatea.

Şi totuşi, lupta între socialiştii de dreapta şi de stînga, opoziţia lui Caballero faţă de posibilitatea unui minister Pricto, nu fuseseră simple fleacuri în aceste ultime săptămîni... La al doilea control, cei de la F.A.I.[CCCXCIV] predau un tip suspect muncitorilor de la U.G.T., vechii lor adversari. E bine, îşi spuse Ramos. împărţirea armelor nu se sfîrşise: sosea un camion încărcat cu puşti.

— Parcă ar fi nişte pingele, spuse Ramos.

în adevăr, nu se zărea decît stratul de lac pe lemnul puştii.

— Adevărat, spuse Manuel: nişte fingele.

— Ce ai de te bîlbîi?

CCCXCIV ***Federacion Anarquista Iberica:*** **Federaţia Anarhistă Iberică.**

— Mi s-a spart un dinte cînd mîncam. Limba n-arc grijă decît de asta. Nu-i pasă de antifascism.

— Ce mincai?

— O furculiţă.

Nişte siluete îmbrăţişau puştile pe care tocmai le primiseră, ocărite de altele ce aşteptau în umbră, înghesuite ca nişte chibrituri. Treceau femei cu coşurile pline de gloanţe.

13

— Era şi timpul, spuse o voce. De cînd îi tot aşteptăm pe ăştia să se năpustească asupra noastră!

— Eram sigur că Guvernul îi va lăsa să ne zdrobească...

— Nu te sinchisi: au să vadă ei că sînt pe dric. Haită de nemernici !

— în noaptea asta poporul e *sereno*[CCCXCV] la Madrid...

La fiecare cinci sute de metri, alt control: automobilele fasciste cu mitraliere străbăteau oraşul. Şi mereu aceiaşi pumni ridicaţi şi aceeaşi fraternitate. Şi mereu gestul straniu al celor de gardă, care nu se săturaseră încă să-şi pipăie puştile: fără puşti de un secol.

Sosind, Ramos aruncă ţigara şi o strivi cu piciorul.

— Nu mai fuma.

Dispăru în grabă, reveni după zece minute, urmat de trei tovarăşi. Toţi duceau pachete învelite în ziare, legate cu sfori.

Manuel îşi aprinsese liniştit o altă ţigară.

— Stinge ţigara, spuse Ramos, calm: e dinamită.

Băieţii aşezară pachetele, jumătate pe bancheta din faţă, jumătate la spate, şi intrară înapoi în casă. Manuel se depărtase de locul său pentru a strivi ţigara cu piciorul, fără a o arunca. Se uită la

---

CCCXCV **Calm.**

Ramos cu o mutră supărată.

— Cc-i? Cete-a apucat? îl întrebă acesta.

— îmi calci pe nervi, Ramos.

— Perfect! Acum haidem 1

— Nu putem găsi altă rablă? Pot să conduc şi alta.

— Aruncăm podurile în aer, începem cu cel de la Avila. Ducem cu noi dinamita, va fi expediată numaidecît unde trebuie, Peguerinos etc. N-ai de gînd să pierzi două ore, nu? Rabla asta, ştim cel puţin că merge.

— Da, spuse Manuel, consimţind cu amărăciune.

Nu ţinea atît de mult la rablă cît la accesoriile ei încîntă- toare. Automobilul plecă din nou. Manuel în faţă, Ramos în spate, cu un pachet de grenade strîns lipit de burtă. Şi deodată, Manuel îşi dădu seama că maşina aceasta îi devenise indiferentă. Maşina nu mai exista; exista numai acea noapte

î.icărcată cu o speranţă tulbure şi fără margini, noaptea în care fiecare om avea ceva de făcut pe pămînt. Ramos auzea o tobă îndepărtată ca pe bătaia inimii Iui.

La fiecare cinci minute erau opriţi la control.

Miliţienii, dintre care mulţi nu ştiau să citească, îi băteau pe umăr pe cei din maşină îndată ce-1 recunoşteau pe Ramos; cum îl auzeau pe acesta strigînd: „Nu fumaţi!“, văzînd maşina încărcată de pachete, începeau să ţopăie de bucurie: dinamita era vechea armă romantică a Asturiilor.

Automobilul pornea iar.

La Alcala, Manuel acceleră. La dreapta sa, un camion al F.A.I.-ului, plin de muncitori înarmaţi, viră brusc la stînga. în noaptea asta, toate maşinile

mergeau cu optzeci pe oră. Manuel încercă 6ă evite camionul, simţi maşinuţa sa uşoară înălţîndu-se de pe sol şi-şi spuse: „S-a sfîrşit!“

Cînd îşi veni în fire, era lungit pe burtă printre pachetele de dinamită care,din fericire, se rostogoleau pe trotuoar ca nişte castane. Sub obrazul lui sîngelc strălucea, luminat de becul electric; nu-1 durea nimic, îi sîngera nasul, şi-1 auzea pe Ramos urlînd: „Nu fumaţi, tovarăşi!“ Urlă şi el, se întoarse în sfîrşit şi-şi văzu prietenul, cu picioarele răşchirate, cu şuviţele răsucite căzîndu-i pe faţă, strîngînd cu îndîrjire grenadele la burtă, înconjurat de oameni cu puşti care se învîrteau în jurul pachetelor neîndrăznind 6ă le atingă. La mijloc, un chiştoc aruncat de Ramos (care profitase de faptul că se afla singur în spate, pentru a-şi aprinde încă o ţigară) ardea consumîndu-se singur. Manuel îl stinse cu piciorul. Ramos îi puse să înşiruie pachetele unul peste altul de-a lungul zidului. Cit despre rabla de maşinuţă, ce 6ă mai vorbim !...

Un megafon urla: *Trupele rebele se îndreaptă spre centrul Barcelonei. Guvernul e stăpîn pe situaţie.*

Manuel ajuta la aranjarea pachetelor. Ramos, întotdeauna atit de activ, nu făcea nici o mişcare.

— Ce aştepţi de nu dai o mină de ajutor?

„Alo! Trupele rebele se îndreaptă spre centrul Barcelonei*

— Nu pot mişca braţul, zdruncinătura a fost prea puternică. O să treacă. Să oprim prima maşină liberă şi să plecăm.

Prin boarea răcoroasă a străzii, deasupra Barcelonei, mijeau zorii unei adevărate zile de vară. în bodega strimtă, ce rămăsese deschisă toată noaptea în faţa imensului bulevard pustiu, Sils, poreclit Negusul, de la Federaţia anarhistă iberică şi de la Sindicatul transporturilor, împărţea revolvere oamenilor săi.

Trupele rebele ajungeau la periferie.

Vorbeau toţi.

— Ce vor face trupele de aici?

— Au să ne dea la moacă, fii sigur.

— Ieri, ofiţerii au jurat din nou credinţă lui Companys.

— îţi răspunde radioul.

Micul aparat de radio, aflat în fundul sălii strimte, repeta acum la fiecare cinci minute:

„Trupele rebele se îndreaptă spre centru.*[CCCXCVI]

— Guvernul împarte arme?

- Nu.

— Ieri au fost arestaţi doi oameni de la F.A.I. care umblau brambura cu puştile. Durruti şi Oliver au trebuit să intervină ca să li se dea drumul.

— Fir-ar să fie !

— Ce spun cei de la *Tranquilidad*[1]*?* Vor primi puştile sau nu?

— Mai degrabă nu.

— Dar revolverele?

Negusul continua să le împartă pe ale sale.

— Astea au fost puse la dispoziţia camarazilor anarhişti prin bunăvoinţa domnilor ofiţeri fascişti. Barba mea inspiră încredere.

împreună cu doi prieteni şi cîţiva complici, prădase în timpul nopţii două vase de război. Mai păstra salopeta alhas-

---

CCCXCVI **Cafeneaua în care se întruneau anarhiştii.** ***(N. ed. fr.)***

tră de mecanic pe care o îmbrăcase pentru a pătrunde pe vapor.

— Acum, spuse el, întinzînd ultimul revolver, să ne adunăm gologanii. La prima armurărie deschisă, trebuie să cumpărăm gloanţe. Douăzeci şi cinci de fiecare; cit avem, nu-i destul.

„Trupele rebele se îndreaptă spre centru."

— Ar mur ariile nu vor deschide azi, e duminică.

— Vorba ! Le vom deschide şi singuri.

„Fiecare îşi caută tovarăşii şi îi aduce cu noi.“

Rămîn şase. Ceilalţi pleacă.

„Trupele rebele...“

Negusul comandă. Nu din pricina funcţiei 6ale în sindicat. Pentru că făcuse cinci ani de închisoare; pentru că atunci cînd societatea tramvaielor din Barcelona, în urma unei greve, concediase, într-o noapte, patru sute de muncitori, Negusul, ajutat de vreo zece camarazi, dăduse foc tramvaielor în depou pe colina din Tibidabo, lansîndu-le în flăcări cu frînele libere, pînă în centrul Barcelonei, printre claxoanele înspăimîntate ale automobilelor. Iar sabotajul mai puţin important, pe care l-a condus ulterior, a durat doi ani.

Ieşiră în revărsatul vioriu al zorilor şi fiecare se întreba ce Ie va aduce dimineaţa următoare.

La fiecare colţ de stradă 6oseau grupuri, aduse de cei dintîi care părăsiseră bodega. Cînd ajunseră la Diagonal, trupele se desluşiră în lumina zorilor.

Tropotul paşilor se opri, o salvă străbătu în lung bulevardul ; avînd în frunte pe ofiţerii lor, soldaţii din cazarma Pedralbes înaintau spre centrul oraşului prin bulevardul foarte drept, cel mai mare din Barcelona.

Anarhiştii se adăpostiseră în prima stradă perpendiculară; Negusul cu alţi doi se întoarseră.

Nu-i vedeau întîia oară pe aceşti ofiţeri. Erau la fel cu cei ce arestaseră treizeci de mii de deţinuţi din Asturii, la fel ca în 1933, la Saragosa, la fel cu

cei care au înlesnit sabotarea răscoalei agrare, cu cei datorită cărora confiscarea bunurilor aparţinînd Ordinului Jesuiţilor, ordonată pentru a

şasea oară în timp de un secol, rămăsese de şase ori literă moartă. Le fel cu cei care alungaseră pe părinţii Negusului. Legea catalană alungă pe cultivatori dacă viile devin sterpe: cînd apăruse filoxera, toate viile atinse fuseseră considerate nelucrate, iar cultivatorii alungaţi de pe viile pe care le plantaseră, pe care le munciseră de douăzeci, de cincizeci de ani. Cei care îi înlocuiau, nemaiavînd nici un drept asupra viei, erau plătiţi mai ieftin. Poate chiar de către aceiaşi ofiţeri fascişti...

înaintau în mijlocul drumului, încadrînd trupa, precedaţi dc patrule de protecţie pe trotuare; la fiecare colţ, înainte de a trece, patrulele trăgeau de-a lungul străzii. Becurile nu fuseseră încă stinse; firmele de neon străluceau mai puternic decît lumina zorilor. Negusul se întoarse către oamenii săi.

— E sigur că ne-au văzut. Trebuie să facem un ocol şi să le cădem în spate mai încolo.

Alergară fără 6ă facă zgomot: aproape toţi purtau espa- drile. Se aşezară la pîndă sub porţile unei străzi perpendiculare pe Diagonal: cartier bogat, porţi frumoase, adînci. Copacii de pe bulevard păreau nişte tufişuri pline de păsări. Fiecare vedea în faţa lui, de cealaltă parte a străzii, un camarad nemişcat avînd un revolver în mînă.

Slrada pustie se umplu treptat de zgomotul regulat al paşilor. Un anarhist se prăbuşi: se trăsese asupra lui de la o fereastră. Care? Trupa se afla la cincizeci de metri. Ce bine s-or fi văzînd de la ferestre porţile de pe trotuarul opus ! Nemişcaţi lîngă porticurile străzii pustii, răsunînd dc tropăitul regulat al trupei, anarhiştii aşteptau să fie răpuşi de la ferestre ca ţintele de la Lîlci.

Salva patrulei. Gloanţele trecură ca un stol de

lăcuste; patrula plecă mai departe. De îndată ce grosul trupei trecu în dreptul străzii, focuri de revolver izbucniră din toate porţile. Anarhiştii nu trag prost.

înainte! strigară ofiţerii; nu împotriva acestei străzi, ci împotriva centrului oraşului: fiecare lucru la timpul său. Prin ornamentele monumentale care îl apărau, Negusul nu-i

vedea pe soldaţi decît de la centiron în jos. Nici o armă: toate puştile, în poziţie de tragere, trăgeau cînd treceau; dar pe sub poalele mantalelor goneau mulţi pantaloni civili; militanţii fascişti se aflau acolo.

Trecură patrulele ariergărzii, zgomotul marşului slăbi.

Negusul îşi adună oamenii, trecu pe altă stradă, se opri. Ceea ce făceau era ineficace. Adevărata luptă va avea loc în centru, cu siguranţă în piaţa Cataloniei. Ar fi trebuit să cadă în spatele trupelor. Dar cum?

în prima piaţă, trupa lăsase un detaşament. Cam imprudentă, poate... Avea o puşcă-mitralieră.

Un muncitor trecu în goană, cu un revolver în mînă:

— Se dau arme poporului!

— Şi nouă? întrebă Negusul.

— îţi spun că se dau arme poporului !

— Şi anarhiştilor?

Celălalt nu se întoarse.

Negusul căută o cafenea, telefonă ziarului anarhist. în- tr-adevăr, poporului i se dădeau arme: însă anarhiştii primiseră pînă acum doar şaizeci de revolvere.... „Atunci, mai bine să le luăm noi-înşine de pe vasele de război 1“

Sirena unei uzine mugi în zori. Ca în zilele sortite a fi neînsemnate. Ca în zilele în care Negusul şi tovarăşii săi o auzeau şi se grăbeau de-a lungul unor ziduri prelungi, îngălbenite şi cenuşii, ziduri fără sfîrşit. în acelaşi revărsat de zori, cu aceleaşi lumini electrice încă aprinse, atîmînd parcă de sîrma tramvaiului. 0 a doua sirenă. Zece, douăzeci.

O sută.

întregul grup se opri în mijlocul unei străzi

largi, într-o stare cataleptică. Nici unul din camarazii Negusului nu auzise vreodată mai mult de cinci sirene în acelaşi timp. Precum odinioară oraşele ameninţate ale Spaniei se puneau în mişcare în dangătul de clopote al tuturor bisericilor lor, proletariatul Barcelonei răspundea salvelor prin clopotul de alarmă sacadat al sirenelor de fabrică.

— Puig e în piaţa Cataloniei! strigă un tip ce fugea spre centru, urmat de alţi doi. Aceştia aveau puşti.

1»

— Nu credeam că a şi ieşit din spital, spuse un tovarăş al Negusului.

Sirenele, şuierînd toate deodată, îşi pierdeau ecoul lugubru, de vapoare gata de plecare, pentru a deveni un catarg cu pînzcle întinse ale unei flote răzvrătite.

— împărţirea armelor o s-o facem chiar noi, spuse Negu- sul privind detaşamentul şi puşca mitralieră.

Surîdea furios; între mustăţi şi barba-i neagră, dinţii îi ieşeau uşor în afară. Izbucnind din toate uzinele ocupate, urletul sirenelor, cînd prelung, cînd grăbit, învăluia casele, străzile, aerul şi tot golful pînă în munţi.

*

Trupele din cazarma Parcului — ca şi toate celelalte — înaintau către centru.

Puig, în pulover negru, ocupa o piaţă împreună cu trei sute de oameni; era cel mai scund şi cel mai lat în spate. Nu toţi erau anarhişti: mai mult de o sută primiseră puşti împărţite de guvern. Cei care nu ştiau să tragă cereau explicaţii pentru mînuirea puştii. „Proprietatea nu are ce căuta aici“ spuse Puig care, în aprobarea generală,

împărţi puştile celor mai buni ochitori.

Soldaţii soseau prin bulevardul cel mai mare; el îşi împărţi oamenii în toate străzile opuse. Negusul sosise chiar atunci cu tovarăşii săi şi cupuşca-mitralieră, dar numai Negusul ştia să mînuiască o puşcă-mitralieră. Nu se auzea nimic, nici marşul miliţienilor încălţaţi cu espadrile, nici tramvaiele — nici chiar pasul soldaţilor, aflaţi prea departe. De cînd amuţiseră sirenele, o tăcere încordată, apăsătoare stăruia asupra Barcelonei.

Soldaţii înaintau, cu mîna pe trăgaci, sub panourile imense de publicitate ale unui hotel şi ale unei parfumerii. Reclama aparţine dc-acum trecutului? îşi 6punea Puig. Toţi anarhiştii ochiseră.

Primul rînd de soldaţi — în pantaloni civili — trase asupra uneia dintre străzi, se desfăşură pe sub un stol de porumbei albi, din care mulţi se prăbuşiră. Al doilea rînd trase asupra

altei străzi, se desfăşură şi el. Oamenii Iui Puig, la adăpost, trăgeau şi ci, nu de-a latul unei străzi, cum făcuseră oamenii Negusului, ci într-un foc concentric; iar piaţa nu era mare. Primul rînd porni în pas alergător, se izbi de puşca-mitralieră a Negusului şi, cum se sparge un val lăsînd în urma lui prundi- şul, se retrase spre bulevard însoţit de rafalele deslănţuite, părăsind o ghirlandă de trupuri lungite sau rostogolite.

La ferestrele unui hotel, nişte ţipi cu mînecile cămăşilor suflecate aplaudau (pe civili sau pe soldaţi?): sportivi străini sosiţi la Olimpiadă. Sirena unei uzine reluă apelul, ca de vapor.

Muncitorii porniră în urmărirea soldaţilor.

— Fiicare la postul său! răcnea Puig, agitîndu-şi braţele scurte. Nu-1 auzeau.

în mai puţin de un minut, o treime din

urmăritori căzuseră: soldaţii, adăpostindu-se acum după porticurile bulevardului, muncitorii se aflau în situaţia în care fuseseră trupele cu cinci minute înainte. La un capăt al pieţii, cadavre şi răniţi îmbrăcaţi în kaki, la celălalt, cadavre şi răniţi în albastru sau culori închise; între ci, porumbeii morţi; deasupra tuturor, douăzeci de sirene începură din nou să urle în dimineaţa însorită de vacanţă.

Puig şi oamenii lui, din ce în ce mai numeroşi, în pofida răniţilor din piaţă, hărţuiau trupele, în zgomotul sacadat al tirului şi al sirenelor ameţitoare. Soldaţii băteau în retragere în pas gimnastic: altminteri, luptătorii din frontul popular i-ar fi ocolit prin străzile paralele bulevardului şi i-ar fi aşteptat la adăpostul unei baricade.

Porţile cazărmii se închiseră cu un zgomot metalic.

— Puig.

— Eu sînt. Ce vrei?

Noi luptători soseau fără întrerupere. Gărzile civile şi gărzile de asalt luptînd în centru, iar comuniştii nefiind prea numeroşi la Barcelona, şefii anarhişti erau din oficiu conducătorii luptei. Puig era relativ puţin cunoscut: nu scria la *Solidaridad Obrero*[CCCXCVII]. Dar se ştia că organizase ajutorarea

copiilor din Saragosa şi, de aceea, cei ce nu erau anarhişti preferau să aibă de-a face cu el decît cu şefii de la F.A.I. (în primăvara anului 1934, timp de cinci săptămîni, muncitorii din Saragosa, conduşi de Durruti, susţinuseră cea mai mare grevă pc care o cunoscuse Spania. Refuzînd orice subvenţie,

---

CCCXCVII ***Solidaritatea muncitorească.***

ei ceruseră numai ca solidaritatea proletariatului să se manifeste faţă de copiii lor; peste o sută de mii de oameni aduseseră la *Solidaridad* alimente şi fonduri, repartizate de îndată de Puig, iar o coloană de camioane improvizată de dînsul adusese la Barcelona copiii muncitorilor din Saragosa.) Dar, pe de altă parte, anarhiştii neplătind cotizaţii, Puig, ca şi Durruti, ca şi întregul grup al *Solidarilor,* pentru a ajuta *Librăria anarhistă* şi pe grevişti, atacase şi capturase altădată nişte camioane ce transportau aurul băncii Spaniei. Toţi cei care-i cunoşteau biografia aventuroasă erau uimiţi de această păsăruică de pradă spătoasă, cu nas coroiat, cu privire ironică, zîmbind într-una de dimineaţă. Nu semăna cu biografia sa decît prin puloverul negru.

Lăsă acolo o treime din oamenii săi, din ce în ce mai numeroşi, care începuseră să ridice baricade, precum şi puş- ca-mitralieră. Unul din noii veniţi ştia s-o mînuiască. Soseau mulţi soldaţi trecuţi de partea poporului, toţi cu mînccile suflecate, de teamă să nu fie confundaţi; dar îşi păstraseră căştile. Ofiţerii fascişti le dăduseră dimineaţa două pahare de rom şi le spuseseră că vor înăbuşi un complot comunist.

Puig plecă cu ceilalţi spre piaţa Cataloniei. Trebuiau să zdrobească pe rebelii din centrul oraşului şi să se întoarcă apoi spre cazărmi.

Ajunseră prin pasajul Cataloniei . în faţa lor, hotelul Colon, cu turnul 6ău ca un ananas şi cu mitralierele sale, domina piaţa. Trupele cazărmii Pedralbes, izolate, ocupau cele trei clădiri principale: în fund hotelul, la dreapta Centrala telefonică, la stingă Eldorado. Oamenii din trupă nu mai luptau de loc, dar mitralierele îngăduiau ofiţerilor, fasciştilor travestiţi pînă la brîu şi celor „deveniţi soldaţi[14] de cincisprezece zile, să domine

piaţa.

Vreo treizeci de muncitori năvăliră prin scuarul înălţat ce forma centrul pieţii, înccrcînd să profite de cei cîţiva arbori împrejmuitori. Mitralierele deschiseră focul; ei căzură ca mătăniile. Umbrele porumbeilor ce zburau în cerc, destul de sus, fără a se depărta, trecură peste trupurile întinse şi deasupra unui om ce se mai clătina, ţinînd încă în mînă, sus, puşca.

în jurul lui Puig se zăreau acum insignele tuturor partidelor de stînga. Se aflau aici mii de oameni.

Pentru prima dată, liberalii, cei de la U.G.T. şi de la C.N.T.[1], anarhişti, republicani, sindicalişti, socialişti, alergau împreună spre mitralierele duşmane. Pentru prima dată anarhiştii votaseră, pentru a obţine eliberarea prizonierilor din Asturii. Din acest amestec de sînge asturian se înălţa unitatea Barcelonei şi speranţa lui Puig de-a vedea rezistînd flamura roşie şi neagră însfîrşit desfăşurată, care nu fusese pînă atunci decît un drapel secret.

— Cei de la Parc s-au întors la cazarma lor! strigă un bărbat ce fugea cu un cocoş în mînă.

— Goded a sosit chiar acum din Baleare, strigă un altul.

Goded era unul din cei mai buni generali fascişti.

Trecu o maşină pe a cărei capotă era scris cu cretă U.H.P.[CCCXCVIII] [CCCXCIX]. „Reclama noastră", îşi spuse Puig care se gîndea la panourile din piaţetă.

Alţi atacanţi încercau să se strecoare de-a lungul zidurilor, să se folosească de marchize, de balcoane, urmăriţi mereu de focul a cel puţin două

CCCXCVIII ***Confederacion Nacional da Trabajadores:*** **Confederaţia Naţională a Muncitorilor.**

CCCXCIX ***Unios Hermanos Proletarios:*** **Uniţi-vă, fraţi proletarii; lozincă dea intilnită in cursul războiului civil din Spania, după răscoala din 1934 din Asturii.**

cuiburi de mitraliere. Cu gîtlejul cald şi uscat de parcă ar fi fumat trei pachete de ţigări, Puig îi privea cum se prăbuşesc unii după alţii.

înaintau pentru că tradiţia insurecţiei este să înaintezi împotriva inamicului; opriţi în faţa hotelului, aici, pe trotuarul ticsit de mese rotunde de cafenea, ar fi fost împuşcaţi

sub soarele dogoritor. Eroismul care nu e decît imitaţia eroismului nu duce la nimic. Puig ii iubea pe oamenii duri şi îi iubea pe oamenii aceştia care cădeau. Şi era zdrobit. Să te baţi împotriva cîtorva din garda civilă pentru a pune mina pe aurul statului nu era totuna cu ocuparea hotelului Colon, dar experienţa 6a modestă era suficientă pentru a înţelege că atacanţii nu aveau nici o coordonare, nici obiective determinate.

Pe asfaltul bulevardului foarte lat ce înconjoară scvarul, gloanţele zburau ca nişte cărăbuşi. Ce de ferestre ! Puig le numără pe cele ale hotelului: peste o sută, şi i se păru că erau nişte mitraliere în O-urile firmei imense de pe acoperiş: COLON.

— Puig?

- Ce e?

Răspundea aproape cu duşmănie chelului cu mustăcioara căruntă: i 6e vor cere ordine şi tot cc reprezenta seriozitate intr-insul refuza 6ă le dea.

— Pornim?

— Aşteaptă.

Grupuri mici încercau mereu să înainteze în piaţă. Puig spusese oamenilor 6ăi să aştepte; oamenii aveau încredere: aşteptau. Ce?

Un nou val — funcţionari cu gulere tari şi chiar cu pălării — ieşi in pas alergător din strada Cortesurilor[CD] şi se prăbuşi la colţ in pasajul Gracia, fărîmiţat de mitralierele din turnul hotelului Colon şi de la Eldorado.

Soarele strălucitor învăluia trupurile întinse şi sîngcle. Puig auzi prima 6alvă de tun.

Dacă tunurile aparţineau muncitorilor, hotelul era ca şi cucerit; dar dacă trupele înaintau dinspre cazărmi către piaţă, sprijinite de un tun, rezistenţa populară — ca în 33, ca în 34...

CD **Camera Deputaţilor şi Senatul reunite.**

Puig fugi la telefon: nu erau decît două tunuri, dar ele CTau ale fasciştilor.

îşi adună oamenii, intră în primul garaj, îi înghesui în camioane şi plecă pe sub arborii văratici de unde vrăbiile îşi luau zborul.

Cele două tunuri, de 75, erau amplasate în baterie de ambele părţi ale unui bulevard larg pe care-1 măturau. în faţa lor, soldaţi, toţi în pantaloni civili de data asta, cu puşti şi o mitralieră; în spate, soldaţi mai numeroşi, vreo sută, parc-se fără mitralieră. Bulevardul se sfîrşea două sute de metri mai departe, intersectat de un altul pe care-1 întîl- nea în unghi drept. în mijlocul T-ului, un portic; sub portic, un tun de 37 trăgea.

Puig trimise un grup mic de recunoaştere a protecţiei artileriştilor în ramurile T-ului şi-şi aşeză oamenii într-o stradă perpendiculară pe bulevard.

în spatele lui, într-un urlet disperat de claxoane, soseau două Cadillacuri în zig-zaguri ca în filmele cu gangsteri. Primul, condus de chelul cu mustăcioară, cobora panta prin focul convergent al puştilor şi mitralierei, sub obuzele care zburau prea sus. Năpustindu-se între cele două tunuri, împinse înapoi soldaţii ca un plug de zăpadă şi se sfărîmă de zid lîngă porticul unde se afla tunul de 37, pe care-1 ţintea fără îndoială. Rămăşiţe negre în mijlocul petelor de sînge — o muscă strivită pe un zid...

Tunul de 37 continua să tragă împotriva celeilalte maşini care intră în viteză între cele două tunuri, cu claxonu-i ur- lînd, şi se afundă în portic cu 120 pe oră.

Tunul de 37 încetă focul. Din toate străzile, muncitorii priveau gaura neagră a porticului, în tăcerea fără de claxon. Aşteptau să se arate cei din maşină. Cei din maşină nu se mai arătau.

Sirenele începuseră din nou să şuiere, ca şi cum sunetul claxoanelor pătrunzînd în văzduhul, devenit imens, ar fi cuprins întregul oraş, pentru primele funeralii eroice ale revoluţiei. Porumbei obişnuiţi cu hărmălaia cotidiană zburau în cerc larg deasupra bulevardului. Puig îi invidia pe tovarăşii ucişi; şi totuşi avea chef să trăiască următoarele zile. Barcelona purta în ea toate visurile vieţii sale.

26

— Nimic de zis, spuse Negusul: e o treabă bine făcută, dar nu-i o treabă serioasă.

Cei pe care Puig îi trimisese în recunoaştere se întoarseră, „în spatele tunurilor, acolo, la dreapta, nu-s mai mult dc vreo zece tipi."

Fără îndoială, fasciştii erau prea puţin numeroşi pentru a păzi toate străzile împrejurul lor: Barcelona e un oraş ca o tablă de şah.

— Ia comanda, spuse Puig Negusului. Voi încerca să trec cu maşina în sens opus, venind din spate: vino cu ceilalţi, cît poţi mai aproape de tunuri, aruncaţi-vă asupra lor imediat ce vom fi trecut.

Plecă cu cinci oameni.

Negusul şi ai săi înaintară.

Trecură abia zece minute. Soldaţii înnebuniţi se reîntoar- scră, artileriştii încercară să-şi întoarcă tunul: maşina lui Puig, odată străpuns micul post de gardă, se rostogolea asupra tunurilor cu puşca-mitralieră între două lame ale parbrizului, iar spatele maşinii se scutura de la stînga Ia dreapta ca o cumpănă frenetică. Puig îi vedea pe tunari, pe care scuturile nu-i mai fereau, amplifieîndu-se ca la cinema. O mitralieră fascistă trăgea şi se mărea. Patru găuri rotunde în tri- plex[CDI]. Aplecat înainte, exasperat de picioarele-i scurte, Puig strivi

---

CDI **Geam de securitate.**

acceleratorul de parcă ar fi vrut să străpungă planşeul maşinii, pentru a ajunge la tovarăşii săi de cealaltă parte a tunurilor. încă două găuri în triplexul înţurţurat. Un cîrcel în piciorul stîng, mîinile încleştate pe volan, ţevi de puşti zvîrlite pe parbriz, trosnetul puştii-mitralieră în urechi, casele şi arborii ce se clatină — stolul porumbeilor ce-şi schimbă tocmai atunci culoarea ca şi direcţia — vocea Negusului ţipînd...

Puig se trezi din leşin şi regăsi revoluţia şi tunurile capturate. Nu primise decît o lovitură foarte puternică în ceafă, cînd maşina se clătinase. Doi din tovarăşii săi fuseseră omorîţi. Negusul îl pansa.

— Aşa, va să zică, te-ai ales cu un turban. Eşti ca un arab şi acum e în regulă !

La celălalt capăt al bulevardului treceau gărzi civile şi gărzi de asalt. Ofiţerii şi oamenii în pantaloni civili erau duşi la Siguranţă, soldaţii dezarmaţi la o cazarmă. Aceştia plecau discutînd cu muncitorii din escortă care-şi împărţiseră puştile lor. Toţi ceilalţi plecară înapoi în piaţa Cataloniei.

Aici, situaţia nu se schimbase; numai cadavrele erau mai numeroase. Puig sosea de data asta prin pasajul Gracia, în colţul căruia se afla hotelul Colon. Un megafon striga:

Aviaţia din Prat s-a alăturat apărătorilor libertăţilor populare.

Cu atît mai bine, dar unde?

Din nou, din toate străzile opuse hotelului porniră anarhişti, socialişti, mic-burghezi cu gulerul tare, cîtcva grupuri de ţărani: era în toiul dimineţii, ţăranii începeau să sosească. Puig îşi opri oamenii. Valul atacanţilor, măturat de trei cuiburi de mitraliere, îşi depuse ghirlanda de ucişi şi

se retrase.

Ca un alt stol de porumbei, hîrtiilc unei asociaţii fasciste, aruncate de la ferestre, cădeau încet sau se aşterneau pe copaci.

Pentru întîia oară, Puig, în loc să se afle în faţa unei încercări desnădăjduite, ca în 1934 — ca dc obicei — avea sentimentul unei izbînzi posibile. în pofida a ceea ce cunoştea din Bakunin (şi fără îndoială el era singurul din tot grupul care să-l fi răsfoit) în ochii lui revoluţia fusese întotdeauna o Jacquerie. în faţa unei lumi fără speranţă, nu aştepta de la anarhie decît revolte exemplare; orice problemă politică se rezolva deci pentru el prin îndrăzneală şi caracter.

îşi aminti de Lenin dansînd în zăpadă în ziua în care durata Sovietelor depăşise cu douăzeci şi patru de ore pe cea a Comunei din Paris. Astăzi nu mai putea fi vorba de *t* oferi exemple, ci de a fi învingător; iar dacă oamenii săi por neau ca şi ceilalţi, vor cădea ca şi ei, şi nu vor cuceri hotelul

Din cele două bulevarde care, prin piaţă, coboară în \ către Colon, şi din strada Cortesurilor care trece prin faţă c;

o bară, sosiră, exact în acelaşi timp, trei regimente din garda civilă. Puig privea bicornurile vechilor săi duşmani strălucind în soare. După felul în care înaintau printre urale, erau de partea Guvernului. Tăcerea din piaţă era atît de deplină îneît se auzea zborul porumbeilor.

Fasciştii şovăiau şi ei, uluiţi să vadă poliţia alături de guvern. Şi ştiau că în gărzile civile sînt trăgători de elită.

Colonelul Ximenes urcă şchiopătînd treptele scuarului şi merse drept către hotel. Nu era înarmat. Pînă la o treime din piaţă, nimeni nu trase. Apoi, din cele trei părţi, mitralierele

reîncepură focul. Puig alergă la primul etaj al casei în faţa căreia se afla. Dintre toţi duşmanii, anarhiştii urau cel mai mult gărzile civile. Colonelul Ximenes era un catolic fervent. Şi iată că astăzi luptau cot la cot, într-o fraternitate ciudată.

Ximenes se întorsese; îşi ridică bastonul de şef al gărzii civile, şi, din cele trei străzi, cei cu bicornuri se avîntară. Ximenes şchiopătînd mereu (Puig îşi aminti că ai săi îl porecliseră Răţoiul cel Bătrîn) mergea din nou spre hotel, singur priutre gloanţe în mijlocul scuarului imens. Gărzile din stînga înaintau de-a lungul Centralei, de unde nu se putea trage vertical; cele din dreapta, de-a lungul Eldoradoului. Ar fi trebuit ca mitralierele din Eldorado să fi tras asupra celor din stînga, dar, în faţa gărzilor civile, fiecare grup fascist încerca să se apere pe sine în loc să-şi apere aliatul.

Mitralierele din Colon ţinteau alternativ la dreapta şi la stînga, nu fără dificultate: gărzile nu înaintau în linie, ci în profunzime şi se foloseau cu precizie de protecţia arborilor, urmate de arnarhişti ce ieşeau acum din toate străzile; în acelaşi timp treceau în pas alergător prin faţa lui Puig, în tropot de cizme, gărzile din strada Cortesurilor, asupra cărora nu mai trăgea nimeni. în mijlocul pieţii, colonelul şchiopăta drept înaintea lui.

Zece minute mai tîrziu, hotelul Colon era cucerit.

*

Gărzile civile ocupau piaţa Cataloniei. Barcelona nocturnă era plină de cîntece, de strigăte şi împuşcături.

28

Civili înarmaţi, burghezi, muncitori, soldaţi, gărzi de asalt treceau prin faţa braseriei luminate;

aşezaţi la toate mesele, cei din gărzi beau.

Colonelul Ximenes bea şi el, într-un salon mic de la primul etaj transformat în post de comandă. El controla întregul cartier; de cîteva ore, mulţi şefi de grupă veneau să-i ceară instrucţiuni.

Puig intră. Purta acum o vestă de piele şi un revolver bun — costum nu lipsit de romantism sub turbanul lui murdar şi plin de sînge. Astfel, părea şi mai scund şi mai spătos.

— Unde putem fi de mai mare folos? întrebă el. Am vreo mie de oameni.

— Nicăieri; deocamdată totul e în regulă. Ei vor încerca să iasă din cazărmi, cel puţin de la Atarazanas. Cel mai bine ar fi să aşteptaţi o jumătate de ceas; n-ar fi rău să avem acum rezerva voastră pe lîngă ale mele. Ei par a fi învingători la Sevilla, Burgos, Segovia şi Palma, fără a mai vorbi de Maroc. Dar aici, vor fi înfrînţi.

— Ce faceţi cu soldaţii luaţi prizonieri?

Anarhistul se simţea la largul său de parcă ar fi luptat împreună de o lună — indicînd imperceptibil, prin atitudinea sa, că a venit să ceară sfaturi, nu ordine. Ximenes îi cunoştea trăsăturile deoarece îi examinase de mai multe ori fişa antro- pomctrică; era mirat de statura lui scundă de corsar îndesat. Deşi Puig era un şef de rangul doi, îl intriga mai mult decît ceilalţi din cauza ajutorului dat copiilor din Saragosa.

— Instrucţiunile Guvernului prevăd dezarmarea solda- ţilor şi punerea lor în libertate, spuse colonelul. Ofiţerii vor fi trimişi în fata consiliului de război. „Dumneata erai în Cadillacul care a făcut cu putinţă capturarea tunurilor, nu-i aşa?“ Puig îşi aminti să fi văzut, la capătul străzii, bicornurile gărzii civile ce treceau împreună cu caschetele plate ale gărzii de asalt...

- Da.

— Bună treabă. Dacă ar fi ajuns cu tunul aici, totul ar fi fost poate schimbat.

— Aţi avut noroc la traversarea pieţii...

Colonelul, care iubea cu patimă Spania, era recunoscător anarhistului, nu pentru cuvintui măgulitor, ci pentru acel stil de care sînt în stare atîţia spanioli şi pentru a-i fi răspuns aşa cum ar fi făcut-o un căpitan al lui Carol Quin- tul. Deoarece era limpede că prin „noroc“ înţelegea „curaj“.

— Mi-a fost frică, spunea Puig, că n-am să ajung pînâ la tun. Viu sau mort, însă pînă la tun. Şi dumneata ce gîndcai?

Ximenes zîmbi. Era cu capul gol, părul său alb tuns scurt semăna cu puful unui răţoi, de unde i se trăgea şi porecla dată de oamenii săi, din cauza ochilor mici, foarte negri şi a nasului în formă de lopăţică.

— în asemenea cazuri, picioarele spun: „Ei, ce ai de gînd să faci, idiotule !“ Mai ales cel care şchioapătă...

închise un ochi şi ridică arătătorul:

— Inima însă, spune: „Du-te...“ Nu văzusem niciodată gloanţele ricoşînd ca picăturile de ploaie. De sus, un om e cu uşurinţă confundat cu umbra lui, ceea ce scade eficacitatea tirului.

— Atacul a fost iscusit, spuse Puig, cu invidie.

— Da. Oamenii voştri ştiu să se bată, dar nu ştiu să lupte. Jos, pe trotuar, treceau tărgi goale şi pătate de sînge. — Ştiu să se bată, spuse Puig.

Nişte florărese aruncaseră cu garoafe la trecerea tărgilor şi florile albe se aflau pe chingă, alături de pete.

— în închisoare, spuse Puig, nu-mi închipuiam că va exista atîta fraternitate.

La cuvîntul închisoare, Ximenes îşi dădu seama că el, colonelul gărzii din Barcelona, bea cu una din căpeteniile anarhiste, şi zîmbi din nou. Toţi aceşti şefi ai grupărilor extremiste fuseseră viteji, iar mulţi erau răniţi sau morţi. Pentru Ximenes, ca

şi pentru Puig, şi curajul era o patrie. Combatanţii anarhişti treceau, cu obrazul înnegrit, prin dreptul hotelului luminat. Nici unul nu era bărbierit: lupta începuse devreme. Trecu o altă targă cu o gladiolă înfiptă pe una din brancarde.

0 văpaie roşietică se înălţă în spatele pieţii, alta în depărtare pe o colină; apoi nişte sfere fremătătoare, de un roşu

deschis, se ridicară ici şi colo. După cum în zori Barcelona chemase în ajutor prin gîfîitul tuturor sirenelor, în această noapte, chema prin vîlvătaia de flăcări a tuturor bisericilor sale, în salonul larg deschis intra mirosul de fum al nopţii de vară. Ximcnes privi enormele rotocoale de fum vişiniu, luminate de jos, ce năvăleau deasupra pieţii Catalonici, se ridică, şi-şi făcu semnul crucii. Nu sfidător, nu pentru a-şi mărturisi credinţa: ca şi cum ar fi fost singur.

— Cunoaşteţi teosofia? întrebă Puig.

în faţa uşii hotelului, ziariştii, pe care nu-i vedeau, se agitau, vorbeau despre neutralitatea clerului spaniol, sau despre călugării din Saragosa care ucideau cu lovituri de crucifix pe soldaţii din vechea gardă a lui Napoleon. Vocile lor sc înălţau foarte desluşite în noapte în pofida exploziilor şi strigătelor îndepărtate.

— Ei ! bombăni Ximenes fără a-şi lua ochii de la fum. Dumnezeu nu c făcut pentru a intra în jocul oamenilor ca un ar- tofor în buzunarul unui hoţ.

— Graţie cui au auzit muncitorii din Barcelona vorbin- du-sc de Dumnezeu? Nu graţie acelora care le predicau, în numele lui, virtuţile represiunilor din Asturii, nu?

— Ei! numai graţie adevărurilor unice pe care un om le află într-adevăr îa viaţa sa: copilăria, moartea, curajul... Nu prin vorbele oamenilor! Să presupunem că Biserica Spaniei nu ar mai fi

demnă de misiunea ei. În cc măsură asasinii ce se pretind discipolii voştri — şi nu duceţi lipsă de ei... — vă împiedică să vă continuaţi misiunea? Nu e bine să te gîndeşti la oameni în funcţie de josnicia lor...

— Cînd mulţimea e constrînsă să trăiască în mizerie, asta n-o îndeamnă să aibă gînduri înalte. De patru sute de ani, cine arc „sarcina acestor suflete", cum spuneaţi? Dacă nu li s-ar predica atît de bine ura, poate că ar învăţa mai bine dragostea, nu?

Ximenes se uita la văpăilc îndepărtate:

— Aţi privit portretele sau feţele oamenilor care au apărat cauzele cele mai frumoase? Ar fi trebuit să fie vesele — sau măcar senine. Expresia lor imediată e întotdeauna tristeţea...

— Preoţii înseamnă una., iar inima alta. Nu mă puteţi înţelege în această privinţă. Sînt deprins să discut, şi nu sînt ignorant, sînt tipograf. E vorba însă de altceva: am discutat adeseori cu scriitori, la tipografie; e ca şi cu dumneavoastră: eu o să vă vorbesc de popi, dumneavoastră o să-mi vorbiţi de Sfînta Tereza. Eu o să vă vorbesc de catehism, iar dumneavoastră o să-mi vorbiţi de... cum îi spune? Thoma d'Aquino.

— Pentru mine catehismul are mai multă importanţă decît sfîntul Toma.

— Catehismul dumneavoastră şi al meu nu sînt aceleaşi: vieţile noastre sînt prea diferite. Am recitit catehismul la douăzeci şi cinci de ani: l-am găsit aici în noroi (e o povestire morală). Nu-i înveţi pe oamenii care de două mii de ani n-au primit decît palme să întindă şi celălalt obraz.

Puig îl tulbura pe Ximenes, pentru că inteligenţa şi prostia erau împărţite, la el, altfel decît la ceilalţi oameni cu care colonelul era obişnuit.

Ultimii clienţi, eliberaţi din spălătorii, din încăperile dosnice, din pivniţele şi din podurile unde îi închiseseră fasciştii, ieşeau cu reflexele portocalii ale incendiului pe feţele lor zăpăcite. Norii de fum deveneau din ce în ce mai groşi şi mirosul focului tot atît de puternic ca şi cum hotelul însuşi ar fi fost în flăcări.

— Clerul, înţelegeţi: în primul rînd nu-mi plac oamenii care trăncănesc şi nu fac nimic. Eu fac parte din cealaltă categorie. Fac parte însă şi din asta şi de aceea îi detest. Nu-i înveţi pe săraci, nu-i înveţi pe muncitori să accepte represiunea din Asturii. Şi s-o facă în numele... în numele dragostei, ce mai! e lucrul cel mai dezgustător. Unii dintre ai noştri spun: Idioţilor, mai bine aţi da foc băncilor ! Eu, zic: nu. Ca un burghezsăfacăccfacei,e normal. Ei, preoţii, nu. Bisericile unde s-au încuviinţat cele treizeci de mii de arestări, torturile şi restul, n-au decît să ardă, e bine. Ele trebuie păstrate nu numai pentru salvarea operelor de artă, ci şi pentru popor: catedrala nu arde.

— Şi Hristos?

— E un anarhist care a reuşit. S ingurul. Şi f i indcă veni vorba de preoţi, vă voi spune un lucru pe care poate că nu-1 veţi în-

telege bine, deoarece n-aţi fost sărac.îl urăsc pe acela care vrea să mă ierte pentru ce-am făcut eu mai bun.

îl privi cu gravitate, de astădată aproape ca pe un adversar.

— Nu vreau să fiu iertat.

Un megafon striga ia piaţa nocturnă:

Trupele din Madrid nu s-au pronunţat încă.

Ordinea domneşte în Spania.

Guvernul e stăpîn pe situaţie.

Generalul Franco a fost arestat chiar acum la Sevilla.

Victoria poporului Barcelonei asupra fasciştilor şi trupelor rebele e deplină.

Negusul intră dînd din mîini şi strigă către Puig:

— La parc soldaţii au ieşit din nou ! Au făcut o baricadă.

— *Salud,* spuse Puig lui Ximenes.

— La revedere, răspunse colonelul.

într-o maşină rechiziţionată cu forţa, Puig şi Negusul plecară din nou cu cea mai mare viteză prin noaptea roşietică, răsunînd de cîntece. în cartierul Caracoles, prin ferestrele bordelurilor, miliţienii aruncau saltelele în camioane ce plecau de îndată spre baricade.

Acum existau pretutindeni baricade în oraşul nocturn; saltele, pietre de caldarîm, mobile... O baricadă bizară era făcută din strane de spovedanie; o alta, în faţa căreia căzuseră nişte cai, apăru în lumina rapidă a farurilor ca şi cum ar fi fost un morman de capete de cai morţi.

Puig nu pricepea la ce folosea baricada construită de fascişti, care luptau acum singuri, duşmăniţi de soldaţi. Trăgeau la întîmplare de după un talmeş-balmeş de picioare de scaune, nedesluşite în penumbră; becurile electrice fuseseră sparte cu focuri de puşcă. De îndată ce fu recunoscut Puig cu turbanul său, strigăte vesele răsunară înstradă: ca în orice luptă prelungită, se manifesta atracţia pentru şefi. însoţit mereu de Negus, Puig se duse la primul garaj şi luă un camion.

Bulevardul era lung, străjuit de arbori albaştri în noapte. Nevăzuţi , fasciştii trăgeau. Aveau o mitralieră. Fasciştii aveau întotdeauna mitraliere.

Puig mări la maximum viteza, apăsă pînă la fund acceleratorul cum făcuse la cealaltă maşină. După ce se stinse zgomotul schimbării de viteză, între două rafale, Negusul auzi un pocnet izolat şi-1 văzu pe Puig ridieîndu-se dintr-o dată, sprijinindu-se cu amîndoi pumnii de volan ca de o masă, ţi- pînd ca un om căruia un glonte i-a zdrobit dinţii.

Un dulap cu oglindă ţîşni dinspre baricadă asupra farurilor camionului pe care le resfrîngea; în ţăcănitul frenetic al puşlii- mitraliere a Negusului, masa mobilelor se desfăcu ca o uşă în-fundată.

Miliţienii ieşiţi prin spărtură trecuseră dc camionul împotmolit între mobile. Fasciştii fugeau către cazarma apropiată. Negusul, trăgînd fără oprire, îl privea pe Puig, ascuns de turbanul său, prăbuşit asupra volanului, ucis.

III

20 Iulie.

Prin şirul de piepturi goale şi mîneci suflecate, printre femeile care erau gonite şi care se reîntorceau, gărzile civile cu bicornuri şi gărzile de asalt încercau zadarnic să organizeze mulţimea, răsfirată în faţă, imensă în spate, de unde se auzea un vuet grav şi constant. Un ofiţer conducea la un bar un soldat care evadase din cazarma de la Montagne. Jaime Alvear văzuse că se îndreptau spre bar şi intrase acolo înaintea lor. Tunul bubuia

cu regularitate ca inima întregii mulţimi, deasupra focurilor slabe de puşcă ce porneau din toate ferestrele şi din toate porţile, deasupra ţipetelor, al mirosului de piatră caldă şi de bitum ce se înălţa din Madrid.

34

Ca muştele, capetele consumatorilor se adunară în jurul soldatului. El gîfîia.

— Colonelul a spus: Trebuie salvată... Republica.

— Republica?

— Da. Pentru că a căzut în mîinile bolşevicilor... a evreilor şi a anarhiştilor.

— Ce-au răspuns soldaţii?

— Bravo !

— Bravo?

— Păi da, ce mai!... îi durea în cot. Trebuie să vă spun că răspundeau mai ales noii sosiţi. De opt zile... veniseră mulţi din ăştia noi.

— Şi soldaţii de stînga? întrebă o voce.

în paharele nemişcate coniacul şi *manzanilla* tremurau în ritmul luptei. Soldatul bău. încetul cu încetul îşi recăpăta răsuflarea.

— Rămăseseră numai cei pe care nu-i ştiau. Toţi ceilalţi fuseseră schimbaţi de cincisprezece zile. Ţipi de stînga, la noi, dacă mai erau vreo cincizeci. Dar nu se aflau acolo. Se zice că-s cu toţii legaţi cobză pe undeva.

Rebelii fuseseră convinşi că guvernul nu va înarma poporul şi îi aşteptau pe fasciştii din Madrid, care nu dădeau încă semne de viaţă.

Se făcu dintr-o dată linişte: megafonul funcţiona. Ziarele apăreau o singură dată pe zi, destinul Spaniei nu se mai exprima decît pe calea undelor.

Predarea cazărmilor din Barcelona continuă.

Cazarma Atarazanas e ocupată de sindicalişti,

conduşi de Ascaso şi Durruti. Ascaso şi-a găsit moartea în atacul cazărmii.

Fortăreaţa din Montjuich s-a predat poporului fără luptă...

Strigăte de entuziasm cuprinseră tot barul. Nici în Asturii nu exista un nume cu o semnificaţie mai sinistră decît Mont- juich.

...soldaţii refuzînd să execute ordinele ofiţerilor după ce auziseră megafoanele guvernului legal al Spaniei anunţînd că erau dezlegaţi de a da ascultare ofiţerilor rebeli.

— Cine luptă acum la cazarmă? întrebă ofiţerul.

— Ofiţerii şi noii veniţi. Camarazii o şterg şi ei pe unde pot. Pivniţa o fi plină de ei. Cînd a început tunul vostru, nimeni n-a mai vrut să asculte; am prins şmecheria; se ştie doar că anarhiştii şi bolşevicii n-au tunuri. Le-am spus-o camarazilor: discursul ăsta al colonelului, e tot un şiretlic al fasciştilor. Să tragem asupra poporului, basta ! Am şters-o la voi.

Soldatul nu izbutea să-şi stăpînească tremurul umerilor. Tunul trăgea mereu, urmat de ecoul exploziei obuzului.

Jaime văzuse tunul. Era mînuit de un căpitan din garda de asalt care, deşi nu era artilerist, reuşea să tragă dar nu să ţintească. Alături se agita sculptorul Lopez, comandantul miliţiei socialiste din care făcea parte Jaime. Perspectiva nu îngăduia ca tunul să fie aşezat în direcţia porţii; căpitanul trăgea deci asupra zidurilor, cu aproximaţie. Primul obuz — prea sus — explodase la periferie. Al doilea obuz în zidul cazărmii, într-un nor de pulbere galben. La fiecare obuz, tunul, nefixat, se dădea năpraznic înapoi, iar miliţienii lui Lopez, cu braţele goale, întinse pe osiile roţilor ca în gravurile Revoluţiei franceze, îl aduceau, de bine de rău, la loc. Un obuz pătrunsese totuşi prin

fereastră şi explodase în interiorul cazărmii.

— Atenţie, măi, cînd o să intraţi, spuse soldatul. Pentru că băieţii n-au tras asupra voastră. Şi o fac anume !

— Cum să-i recunoaştem pe noii veniţi?

— Imediat?... nu ştiu... Dar pe urmă... să vă spun: n-au familie nici unul...

Voia să spună că fasciştii intraţi în armată pentru a lupta împotriva mişcării populare îşi ascundeau soţiile prea elegante ; străzile adăpostite din apropiere erau pline de nevestele sol- daţilor, care aşteptau: singurele grupuri, în mijlocul mulţimii, ce păstrau tăcere.

Zgomotul împuşcăturilor celor asediaţi se înălţă deodată deasupra unui huruit de camioane: soseau alte gărzi de asalt. Unul din automobilele lor blindate se şi afla acolo. Tunul clătina mereu vinul în pahare. Cu puşca în mină, nişte ţipi aduceau ştirile, la fel cum, la bufetul studioului, actorii costumaţi veneau să bea între două filmări. Dar pe lespezile albe ale

barului, pardosit în pătrate ca la şah, rămîncau amprente de tălpi însîngerate.

— Alt berbece !

O platformă groasă, imensă, înainta în adevăr ca un monstru geometric, purtată de cincizeci de oameni aşezaţi paralel, cu sau fără guler, dar toţi cu puşca în spate, încovoiaţi de parcă ar fi tras la odgon. Ea străbătu dărîmăturile de pe drum, molozul şi bucăţile de grilaj, izbi poarta, ca un gong enorm, şi se trase înapoi. Deşi plină de strigăte, de detunături şi de fum, cazarma, dincolo de poarta ei înaltă, vibra cu toată sonoritatea ei de mînăstire. Trei din cei ce duceau platforma căzură sub tirul fasciştilor. Jaime îl înlocui pe unul din ei. în clipa în care berbecele se mişcă din nou, un sindicalist înalt cu sprîncencle groase îşi prinse

capul cu ambele mîini, de parcă şi-ar fi astupat urechile, şi se prăbuşi pe platforma în mers, cu braţele atîrnînd de o parte şi picioarele de cealaltă. Majoritatea celor ce duceau platforma nu-1 văzuseră, iar berbecele îşi continua cursa înceată şi greoaie, cu omul încovoiat deasupra lemnului. Pentru Jaime, care avea douăzeci şi şase de ani, Frontul Popular însemna această fraternitate în viaţă şi în moarte. Din organizaţiile muncitoreşti, în care îşi punea cu atît mai multă speranţă cu cît nu-şi punea nici una în cei ce de secole guvernau ţara sa, îi cunoştea mai ales pe aceşti „militanţi de bază“ anonimi şi buni la toate, întruchiparea a însuşi devotamentului Spaniei; în soarele torid şi sub gloanţele falangiştilor, împin- 2Înd bîrna enormă ce ducea către canaturi camaradul lor O mort, Jaime lupta dăruindu-şi întreaga sa fiinţă. Berbecele lovi din nou poarta, în faţa căreia mortul se clătină; cei doi vecini ai săi, dintre care unul era Ramos, îl luară şi-l duseră de acolo. Platforma reveni îndărăt, mai încet. Mai căzură cinci oameni. Pe unde trecuse berbecele, între două şiruri de răniţi şi morţi, era un drum alb şi pustiu. în dimineaţa tîrzie de iulie, feţele erau lac de sudoare. Printre bubuiturile puternice şi înfundate ale tunului şi ale platformei ce ritmau toate su- netele atacului, pe străzile povîrnite, la picioarele scărilor de acces la cazarmă, o gloată de funcţionari, de muncitori, de mic-burghezi, cu puştile prinse cu sfoară (guvernul împărţise

puşti, dar nu şi curele), cu cartuşierele spînzurate în mijlocul pieptului de nişte curele mici, aşteptau asaltul cu privirea aţintită asupra porţii.

Berbecele îşi încetini mersul, tunul încetă să mai tragă, capetele goale şi bicornurile se aplecară pe spate; chiar şi fasciştii încetară focul. Se auzea vibraţia profundă a unui motor de avion.

— Ce-i?

Unii îl priviră cu coada ochiului pe Jaime. Tovarăşii săi din miliţia socialistă ştiau că acest piele-roşie înalt, cu faţa adumbrită de şuviţe negre, era inginer la Hispano. Aparatul era un Breguet vechi al armatei spaniole, dar în armată existau şi fasciştii; coborî descriind o curbă largă deasupra tăcerii compacte a mulţimii; două bombe explodară în curtea cazărmii şi manifestele căzură ca nişte confeti, plutind timp îndelungat în cerul de vară deasupra uralelor. Din străzile înclinate, mulţimea porni la atac pe scări. Berbecele izbi încă o dată poarta, ca răspuns la împuşcăturile disperate;în clipa cînd se opintea, dintr-una din ferestrele faţadei ţîşni un cearceaf: fusese înnodat la un capăt pentru a putea fi lansat. Berbecele nu-1 văzu, îşi reluă elanul şi sparse dintr-o lovitură poarta pe care fasciştii tocmai o deschideau.

Curtea interioară era cu desăvîrşire pustie.

Dincolo de această pustietate, în spatele ferestrelor şi ale porţilor închise din curtea pavată, începeau să se ivească prizonierii.

*****

Mai întîi ieşiră soldaţii, fluturînd carnetele lor sindicale, mulţi cu pieptul gol. Unul din ei se împletici; în timp ce mulţimea îl hărţuia cu întrebările, se aruncă în patru labe şi bău din pîrîu. Apoi ieşiră ofiţerii, cu mîinile sus. Unii indiferenţi sau străduindu-se să fie, unul ascunzîndu-şi faţa după o caschetă, altul zîmbind, ca şi cum totul n-ar fi fost decît o glumă bună; acesta din urmă n-avea braţele ridicate decît pî- nă la înălţimea umerilor şi de aceea părea că se îndreaptă 6pre miliţieni ca să-i îmbrăţişeze.

Deasupra lor se sfărîmă ultimul oblon al unei

ferestre cen- trale, ciuntit de tun ; în pervazul ferestrei, pe balconul pe jumătate distrus, un tip tînăr care rîdea în hohote se repezi cu trei puşti în spate şi două în mîna stingă pe care le trăgea de ţeavă ca pe nişte cîini de zgardă. Le aruncă în stradă strigînd: *sa lud!*

Nevestele soldaţilor, miliţienii cu berbecele, gărzile civile, se repeziră. Femei, strigînd, fugeau în coridoarele mănăstireşti ale cazărmii, ciudat de tăcute de cînd nu mai trăgea tunul. Jaime şi tovarăşii săi, cu puşca la umăr, ajunseră la primul etaj. Alţi miliţieni intraseră prin cîte o spărtură: ofiţerii înaintau, escortaţi de civili voioşi cu gulere tari, cu cartuşierele în jurul vestonului de funcţionar şi puştile în poziţie de tragere.

Spărtura era fără îndoială largă, căci miliţienii erau din ce în ce mai numeroşi. De afară, uralele unei mulţimi imense cutremurară pereţii. Jaime privi pe fereastră: vreo mie de braţe goale cu pumnul strîns zvîcniră din mulţimea cu mînecile suflecate, dintr-o dată, ca la gimnastică. începea împărţirea armelor capturate.

Zidul, în faţa căruia erau îngrămădite puştile moderne şi săbiile de recuzită, ascundea spre stradă o curte mare pe care Jaime o vedea. în fundul curţii, un magazin de biciclete. în timp ce miliţienii luptau , magazinul fusese jefuit şi curtea era presărată cu grămezi de hîrtie de ambalaj, cughidoane şi roţi. Jaime se gîndea la sindicalistul îndoit pe berbece.

în prima sală era aşezat un ofiţer, cu capul într-o mînă, în timp ce sîngele-i mai curgea încă pe masă. Alţi doi erau *pe* jos, cu revolverul alături.

în a doua sală, destul de întunecoasă, erau lungiţi nişte soldaţi; urlau: *salud, hei! salud!* dar nu se mişcau: erau legaţi. Erau cei pe care fasciştii îi suspectau de fidelitate faţă de Republică sau de simpatie pentru mişcările muncitoreşti. De bucurie, băteau din călcîie, deşi erau legaţi cobză.

Dezlegîn- du-i, Jaime şi miliţienii îi îmbrăţişară după obiceiul spaniol.

— Mai sînt şi jos băieţi, spuse unul din ei.

Jaime cu ai săi coborîră in goană pe o scară interioară, intr-o cameră şi mai întunecoasă, se repeziră asupra camarazilor legaţi fedeleş, îmbrăţişîndu-i şi pe ei: aceştia fuseseră îm- puşcaţi în ajun.

IV

21 iulie

— Bună seara, spuse Shade unei pisici negre ce-1 privea cu neîncredere. Se ridică de la masa lui din cafeneaua *Granja,* întinse mina: pisica se pierdu din nou în mulţime şi în noapte. De cînd cu revoluţia, şi pisicile sînt libere, dar eu tot le inspir dezgust: am rămas un asuprit.

— Aşază-te la loc, sucitule! spuse Lopez. Pisicile sînt nişte jigodii neprietenoase şi poate fasciste. Cîinii şi caii sînt nişte nătărăi: n-ai ce face cu ei în sculptură. Singurul prieten al omului e vulturul din Pirinei. Cînd mă pasionau răpitoarele, aveam un vultur din Pirinei, e o pasăre care nu se hrăneşte decît cu şerpi. Şerpii costă scump, şi cum nu-i puteam fura de la Grădina zoologică, cumpăram carne ieftină, o tăiam in fîşii. Le fluturam în faţa vulturului, şi el — amabil — prefăcîndu-se că se lasă păcălit, le înghiţea cu lăcomie.

Aici Radio Barcelona,* spuse megafonul. *Tunurile capturate de popor sînt îndreptate împotriva Căpităniei, unde s-au refugiat şefii

rebeli.

Uitîndu-se la Alcala şi luînd note pentru articolul său de-a doua zi, Shade observă că sculptorul, cu nasul lui coroiat, 6emăna cu Washington, deşi avea buza de jos prea groasă şi părul moţat; dar mai ales cu un ara[CDII]. Cu atît mai mult cu cit Lopez, în acea clipă, îşi fîlfîia aripile.

— Intraţi în scenă, zbieră el: se turnează!

în lumina strălucitoare a lămpilor electrice, Madridul deghizat cu toate costumele revoluţiei era un imens studio nocturn. Dar Lopez se calmă: veneau miliţienii să-i strîngă mina. îşi cîştigase popularitate în rîndurilc artiştilor ce frecventau *Granja,* nu atît din pricină că, în ajun, trăsese cu tunul dc la Montagne ca în secolul al XV-lea, sau datorită talentului său, cît pentru răspunsul dat odinioară ataşatului de ambasadă care-i ceruse să sculpteze bustul ducesei de Alba: „Numai dacă pozează ca hi-po-po-ta-mul“. Cît se poate de serios: înfundat întotdeauna în Grădina Botanică, cunoscînd animalele mai bine decît sfîntul Francisc, el susţinea că hipopotamul venea dacă era fluierat, stătea foarte liniştit şi pleca înapoi cînd nu mai aveai nevoie de el. Ducesa imprudentă scăpase de altfel destul de ieftin: Lopez sculpta în diorit, iar modelul, după ce-1 auzise ore întregi ciocănind ca un potcovar, îşi vedea bustul „progresînd“ cu şapte milimetri.

Trecură nişte soldaţi, cu mînecile suflecate, înconjuraţi de ovaţii şi urmaţi de copii. Erau trupele ce părăsiseră pe ofiţerii fascişti revoltaţi de la Alcala-de-Henares pentru a trece de partea poporului.

— Privcşte-i pe toţi copiii care trec, spuse

CDII **Specie de papagal.**

Shade, sînt beţi dc mîndrie. îmi place asta: oamenii sînt ca nişte copii. îi iubesc pe aceia care au întrînşii, mai mult sau mai puţin, ceva dc copil. Tc uiţi la un bărbat. Vezi copilul din el şi, din în- tîroplare, te-a captivat. La o femeie, fireşte, te-ai ars. Priveşte-i: toţi dau la iveală copilul pe care de obicei îl ascund: unii miliţieni fac aici orgii deşănţate, iar alţii mor în Sierra, şi c acelaşi lucru... în America, lumea îşi imaginează revoluţia ca o explozie de mînie. Ceea ce domină totul acum, aici, e buna dispoziţie.

— Nu e numai bună dispoziţie.

Lopez nu era subtil decît cînd discuta despre artă. Nu găsi cuvintele pe care le căuta şi spuse doar:

— Ascultă.

Maşinile treceau în goana mare, în ambele sensuri, acoperite de iniţialele albe, enorme, ale sindicatelor sau ale U.H.P.-ului;

cei dinăuntru se salutau între ei cu pumnul, strigînd: *Salud!* şi întreaga mulţime triumfătoare părea unită prin strigătul acesta ca printr-un cor constant şi frăţesc. Shade închise ochii.

— Orice om simte nevoia să-şi descopere odată lirismul său, spuse el.

— Guernico spune că forţa cea mai mare a revoluţiei e speranţa.

— Şi Garcia spune asta. Toată lumea spune asta. Dar Guernico mă plictiseşte: creştinii mă plictisesc. Continuă.

Shade semăna cu un preot breton, ceea ce după Lopez era cauza fundamentală a anticlericalismului său.

— Şi totuşi, e adevărat, sucitule. Poftim, eu, ce vreau de cincisprezezece ani? Renaşterea artei. Bun. Aici, totul e pregătit. Cînd trec, toţi nătăfleţii îşi lasă umbra pe zidul ăsta din faţă, dar nu se uită la

el. Există o droaie de pictori, cresc ca iarba printre lespezi, săptămîna trecută am dat peste unul în podurile Escurialului, dormea. Trebuie să le dăm zidurile. Cînd ai nevoie de un zid, îl descoperi întotdeauna murdar, gălbui sau ca pămîntul de Sienna. îl văruieşti şi-l dai unui pictor.

Shade, fumîndu-şi pipa de lut cu un gest de saşem[CDIII], asculta cu atenţie: ştia că Lopez vorbea acum serios. Nebunul îl copiază pe artist, iar artistul seamănă cu un nebun. Shade nu avea încredere în teoriile artistice de care e ameninţată orice revoluţie, dar el cunoştea opera artiştilor mexicani şi marile fresce sălbatice ale lui Lopez, înţesate de gheare şi coarne spaniole, reprezentînd în adevăr limbajul omului în luptă.

Două autobuze încărcate cu miliţieni, îndesate cu puşti, plecau spre Toledo. Acolo, rebeliunea nu se sfîrşise.

— Dăm pictorilor zidurile, dragul meu, pereţii goi: daţi-i drumul, desenaţi, pictaţi. Cei ce vor trece pe aici simt nevoia ca voi să le vorbiţi. Nu se poate face artă care să vorbească maselor cînd n-ai nimic să le spui, dar noi luptăm împreună, vrem să creăm împreună o altă viaţă, şi avem totul a ne spune.

Catedralele luptau pentru toţi, împreună cu toţi, împotriva diavolului — care de altminteri are mutra lui Franco. Noi...

— Catedralele mă obosesc. Există mai multă fraternitate aici, în stradă, decît în oricare catedrală, de partea cealaltă. Continuă.

— Nu subiectele reprezintă o problemă pentru artă. Nu există o mare artă revoluţionară, de ce? Pentru că tot timpul se discută despre directive în

---

CDIII Căpetenie de trib la popoarele indiene ale Americii de Nord.

loc să se vorbească de funcţia ei. Deci trebuie să se spună artiştilor: simţiţi nevoia să vă adresaţi luptătorilor? (Cuiva, precis, nu maselor, ca o abstracţiune.) Nu? Bun, faceţi altceva. Da? Atunci, poftim zidul. Zidul, dragul meu, si asta-i tot. Două mii de inşi vor trece prin faţa lui în fiecare zi. îi cunoaşteţi. *Vreţi* să le vorbiţi. Acum descurca- ti-vă. Aveţi libertatea si simţiţi nevoia de a-1 folosi. în regulă. Nu vom crea capodopere, ele nu se fac la comandă, dar vom crea un stil.

Palatele spaniole ale băncilor şi societăţilor de asigurare, acolo sus, în umbră, şi puţin mai jos, somptuozitatea colonială a ministerelor se împerecheau în timp şi în noapte cu dricurile extravagante, cu policandrele cluburilor, cu candelabrele şi cu steagurile corăbiilor fluturînd în curtea Ministerului Marinei, nemişcate în noaptea aceasta fără adiere.

Un bătrînel pleca din cafenea ; trecînd, auzise, şi puse mina pe umărul lui Lopez:

— Voi picta un tablou cu un bătrîn ce se duce şi un tip care se spală. Idiotul care se spală, sportiv, cretin, agitat, e un fascist...

Lopez săltă capul: cel ce vorbea era un pictor spaniol talentat. Vădit, cineva care gîndea: sau un comunist.

„...un fascist, deci. Iar bătrînul care se duce, e vechea Spanie. Dragul meu Lopez, te salut.“

Plecă, şchiopătînd uşor, în imensa ovaţie care umplea noaptea: gărzile de asalt care-i bătuseră pe rebelii delaAlcalase întorceau la Madrid. De la mese, de pe trotuare, toţi pumnii strînşi se înălţară în noapte. Gărzile treceau şi ele cu pumnul ridicat.

— E imposibil, continuă Lopez dezlănţuit, ca din oameni caic au ceva de spus şi din oameni care simt nevoia să asculte,să nu se ivească un stil. Să fie lăsaţi în pace, să li se dea aero- grafe şi

pulverizatoare de culori, şi toată tehnica modernă, şi mai tîrziu ceramica, şi ai să vezi.

— Ceea ce e bun în proiectul tău, spuse Shade gînditor şi trăgînd de capetele cravatei sale papion, e că eşti un idiot. Nu-mi plac decît idioţii. Ceea ce odinioară se numea inocenţă. Toţi oamenii au prea multă doxă, nu ştiu să facă nimic cu ea. Toţi indivizii ăştia sînt nişte idioţi ca şi noi...

în scrîşnctul schimbărilor de viteză, cuvintele umpleau strada, împreună cu un tropăit străbătut de măsuri din *Internaţionala.* O femeie trecu prin faţa cafenelei cu o maşină mică de cusut în braţe, strîngînd-o la piept ca pe un animal bolnav.

Shade stătea nemişcat, cu mîna pe coada pipei. îşi dete numai pe spate, cu un bobîrnac, pălăriuţa moale cu borurile ridicate. Un ofiţer, cu steaua de aramă pe salopeta lui albastră, strînse în trecere mîna lui Lopez.

— Cum vă merge în Sierra? întrebă acesta.

— Nu vor trece. Miliţienii sosesc în fiecare clipă.

— Perfect, spuse Lopez, în timp ce ofiţerul trecu mai departe. Iar într-o zi acesta va fi stilul întregii Spânii, cum catedralele au fost ale Europei şi cum stilul frescelor revoluţionare este al întregului Mexic.

— Da. însă numai dacă îţi iei angajamentul să mă laşi naibii în pace cu catedralele.

Toate automobilele din oraş, rechiziţionate şi îndreptate cu mare viteză în slujba războiului sau a visului, se încrucişau în strigăte frăţeşti. Fotografiile luate la Montagne de fotografii fostelor ziare fasciste naţionalizate, circulau de dimineaţă pe terasă şi miliţienii se recunoşteau între ele. Shade se întreba dacă astă noapte îşi va consacra articolul proiectului lui Lopez, pitorescului de la *Granja,* sau speranţei ce umplea strada. Poate tuturor acestora. (în spatele său, una din compatriote gesticula, avînd pe piept un steag american de patruzeci de centimetri; dar Shade

tocmai aflase că-1

pusese pentru că era surdomută). Se va ivi oare un stil din aceste ziduri risipite, din oamenii ce vor trece prin faţa lor, aceiaşi cu cei ce treceau prin faţa lui în secunda asta, ameţiţi de această kermeză a libertăţii? Aveau în comun cu pictorii comuniunea tainică ce fusese odinioară, în adevăr, creştinismul, şi care era acum revoluţia; aleseseră acelaşi mod de a trăi şi acelaşi mod de a muri. Şi totuşi...

— E un proiect aiurit, sau ceva ce trebuie să fie organizat de tine sau de către Asociaţia artiştilor revoluţionari, sau de minister, sau de societatea vulturilor şi a hipopotamilor, sau ce? întrebă Shade.

Oamenii treceau cu baloturi de rufărie, cu cearceafuri împăturite, ţinute cu demnitate sub braţ ca nişte serviete de avocat; un mic-burghez, cu o plapumă de un roşu ţipător în lumina cafenelei, pe care o ţinea la piept aşa cum femeia de mai înainte îsi ţinea maşina de cusut; alţii cu fotoliile răsturnate deasupra capului.

— O să vedem, răspunse Lopez. În orice caz nu eu voi fi acela, acum: unitatea mea de miliţie pleacă în Sicrra. Poţi fi însă liniştit!

Shade împrăştia fumul de pipă 6uflînd.

— Dragul meu Lopez, de-ai şti cît de sătul sînt de oameni!

— Nu e momentul cel mai potrivit pentru asta...

— Nu uita că am fost la Burgos alaltăieri. Şi era la fel, din păcate! Era la fel... Bieţii idioţi fraternizau cu trupele:

— Ce spui, sucitule: aici trupele fraternizează cu bieţii idioţi.

— Şi în marile Hoteluri contesele în pielea goală beau cu ţăranii monarhişti, cu bereta pe cap şi pătura pe umăr...

— Şi ţăranii îşi dădeau viaţa pentru contesele care nu-şi dădeau viaţa pentru ţărani; de altfel, e nevoie de ordine.

— Şi scuipau cînd auzeau cuvinte ca Republică sau sindicat, nătărăii nenorociţi... Am văzut un preot cu o puşcă, credea că-şi apără credinţa; şi în alt cartier, un orb. Avea o fîşie nouă de stofă pe ochi. Şi pe fîşie era scris cu cerneală violetă: „Trăiască Domnul Nostru Isus Hristos“. îmi închipui că şi ăsta se credea voluntar...

— Era orb !

Şi iarăşi, ca întotdeauna cîndmegafoanelestrigau: „Alo“ cu vocea lor de ventriloc, liniştea se aşternu în jurul lor.

Aici, Radio Barcelona. Veţi auzi pe generalul Goded.

Toţi ştiau că Goded era şeful fasciştilor din Barcelona şi că el comanda rebeliunea din punct de vedere militar. Tăcerea păru să se întindă pînă la marginea Madridului.

Aici,* spuse un glas obosit, indiferent şi nu lipsit de demnitate, *generalul Goded. Mă adresez poporului spaniol pentru a declara că soarta mi-a fost potrivnică şi că mă aflu prizonier. O spun pentru ca toţi cei ce nu vor să continue lupta să se socotească dezlegaţi de orice angajament faţă de mine.

Era declaraţia lui Companys învins, în 1934. Urale ne- sfîrşitc răsunară în oraşul nocturn.

— Asta întăreşte ceea ce voiam să spun, continuă Lopez care, în semn de bucurie, îşi goli paharul dintr-o înghiţitură. Cînd am făcut basoreliefurile pe care le-ai poreclit drăcii scite, nu aveam piatră. Cea bună costă destul de scump: numai cimitirele sînt pline de pietre, nici nu găseşti altceva acolo. Şi atunci, prădam cimitirul, noaptea. Toate sculpturile mele din acea perioadă au fost

sculptate în regrete eterne: aşa am renunţat la diorit. Acum vom trece la scară şi mai mare: Spania e un cimitir plin de pietre, ce mai sculptură vom face, mă auzi, sucitule!

Bărbaţi şi femei duceau baloturi învelite cu lustrin negru; o bătrînică ţinea o pendulă, un copil o valiză, un altul o pereche de ghete. Toţi cîntau. Cîţiva paşi mai înapoi un om trăgea o căruţă încărcată ca o întreagă dugheană cu vechituri, acompaniind cîntecul lor cu întîrziere. Un tip tînăr, agitat, fluturînd din mîini, îi opri ca să-i fotografieze. Era un ziarist: avea un aparat cu magneziu.

— Ce-i cu tot mutatul ăsta? întrebă Shade, trăgîndu-şi pe frunte pălăriuţa. Le e frică de bombardament?

Lopez ridică ochii. Era prima oară cînd îl privea pe Shade fără afectare şi fără frenezie.

— Ştii că există multe case de amanet în Spania? Azi după masă guvernul a dat ordin să fie deschise şi să fie îna-,

poiate toate gajurile, fără plată. Toată sărăcimea din Madrid a venit, nu dînd buzna, nu, de loc, destul de încet (cu siguranţă nu-i venea să creadă). Au plecat înapoi cu plăpu- mile, cu lanţurile de ceas, cu maşinile lor de cusut... E noaptea săracilor...

Shade avea cincizeci de ani. întors din călătorii destul de numeroase (printre altele din mizeria americană, apoi din boala îndelungată, mortală, a unei femei pe care o iubise), nu mai dădea vreo importanţă decît la ceea ce el numea idio- ţie sau animalitate, adică vieţii fundamentale: durere, dra- goste, umilinţă, inocenţă. Grupuri de oameni coborau pe bulevard cu căruţele înţesate cu picioare de scaune, urmate de trecători cu pendule; imaginea tuturor caselor de amanet din

Madrid deschise în noapte sărăcimii, izbăvită măcar de astă dată, mulţimea împrăştiată ce pleca din nou spre cartierele sărace cu gajurile ei recucerite, erau primul lucru care-1 făcu pe Shade să înţeleagă ce poate însemna cuvintul Revoluţie pentru oameni.

împotriva maşinilor fasciste, lansate cu puştile lor automate prin străzile întunecoase, coborau în goană maşinile rechiziţionate; şi, deasupra lor, *saludul* obsedant, părăsit, reluat, scandat, pierdut, unea noaptea şi oamenii într-o fraternitate de armistiţiu, — mai aspră din cauza luptei apropiate: fasciştii ajungeau la Sierra.

începutul lui august

Spre deosebire de cei care purtau salopetă de mecanic cu fermoar, devenită uniforma miliţiilor, voluntarii aviaţiei internaţionale, voioşi, cu cămăşile descheiate pe căldura aceasta de august spaniol, păreau că se întorc de la căsuţa lor de ţară şi de la scăldat. Erau gata de luptă numai piloţii de linie, mitraliorii din China sau din Maroc; ceilalţi — în fiecare zi soseau alţii — urmau să fie puşi la probă în cursul zilei.

în mijlocul fostului aerodrom civil din Madrid se afla un trimotor Junker capturat (pilotul său, auzind Radio Sevilla anunţînd cucerirea Madridului, aterizase plin de încredere) al cărui aluminiu strălucea pe toată întinderea sa.

Cel puţin douăzeci dc ţigări se aprinseră

deodată.

Camuccini, secretarul escadrilei, spusese chiar atunci: — Două ore şi un sfert, în total, pentru B...

Ceea ce însemna că avionul de luptă B cu mai multe locuri nu avea benzină decît pentru acest interval; dar toţi
— Leclerc cocoţat ca o maimuţă pe tejghea, sau serioşii care studiau atent o eventuală perfecţionare a mitralierei — toţi ştiau că avionul cu tovarăşii lor plecase către Sierra de două ore şi cinci minute.

în bar nu se mai înălţau rotocoale prelungi de fum, ci ţîşnituri scurte, precipitate. Prin geamurile verandei, privirile, paralele, erau cu toate aţintite pe creasta colinelor.

Acum sau mîine — curînd — primul avion nu se va mai întoarce. Fiecare ştia că, pentru cei ce-1 vor aştepta, propria sa moarte nu va însemna altceva decît fumul acesta de ţigară aprinsă cu nervozitate, unde speranţa se zbatea asemenea cuiva care se înăbuşă.

Polski, poreclit Pol, şi Raymond Gardct părăsiră barul,
— fără a-şi dezlipi privirea de pe coline.

— Şeful e în B.

Eşti sigur?

— Nu mai face pe idiotul! l-ai văzut plccînd.

Toţi se gîndeau cu simpatie la şeful lor: se afla în avion.

— Două ore şi zece minute.

— Stai! Ceasul tău nu merge bine: nici nu era încă ora unu, asta înseamnă două ore şi cinci minute.

— Ba nu, Raymond, iar începi, dragul meu: îţi spun că sînt zece minute ! Uită-te la micul Scaii colo-sus, e agăţat de telefon.

— Ce e, Scaii? Italian?

— Aşa cred.

— Ar putea fi spaniol, uită-te la el.

Faţa, vag mulatră a lui Scaii, era în adevăr

comună Întregii Mediterane Occidentale.

— Uite cum se mai zbate !

— Nu-i a bună, nu-i a bună... Ţi-o spun eu...

Ca şi cum s-ar fi ferit amîndoi de moarte, discuţia continua cu glas scăzut.

Ministerul îl anunţase pe Scaii că ambele avioane de vînă- toare spaniole şi cele două cu mai multe locuri ale aviaţiei

internaţionale fuseseră scoase din luptă de către o escadrilă de şapte Fiaturi. Unul din avioanele cu mai multe locuri căzuse în liniile republicane, iar celălalt, lovit, încerca să se întoarcă. Scaii, cu păru-i aproape complet creţ, coborîse în pas alergător la Sembrano.

Magnin, „şeful“, comanda aviaţia internaţională, Sembrano aerodromul civil şi avioanele de linie transformate în avioane de luptă; Sembrano semăna cu un Voltaire tînăr şi bun. Ajutate de vechile avioane militare ale aerodroa- mclor din Madrid, Douglasurile noi ale liniilor spaniole cumpărate de guvern, puteau la nevoie să susţină lupta împotriva avioanelor de război italiene. Deocamdată...

Jos, gălăgia „pelicanilor" încetă deodată: totuşi, nici un zgomot de motor, nici o sirenă de apel. Dar pelicanii îşi arătau ceva unul altuia cu braţul întins: în dreptul uneia dintre coline, unul din avioanele cu mai multe locuri, cu cele două motoare oprite. Deasupra cîmpului de culoarea nisipului, căruia orele două ale după-amiezii îi confereau o singurătate de Mauritanie, plutea în tăcere carlinga plină de tovarăşii vii sau morţi.

— Coasta dealului! spuse Sembrano.

— Darras e pilot de linie, răspunse Scaii, ridieîndu-şi vîrful nasului cu arătătorul.

— Coasta dealului, repetă Sembrano, coasta dealului...

Avionul tocmai zvîcnise pe deasupra, ca un cal. începea să scînvîrtă în jurul aerodromului. Jos,nuseauzeanici musca; toţi pîndeau strigătele.

— O să capoteze, reluă Scaii. Cu siguranţă că nu mai are pneuri...

îşi mişca mîinile scurte, de parcă ar fi vrut să ajute avionului. Acesta atinse pămîntul, se aplecă, izbi extremitatea unui plan de aripă, şi asta fără să capoteze. Pelicanii, strigînd, alergau în jurul carlingei închise.

Pol, cu o caramea oprită în gîtlej, se uita la uşa avionului care nu se deschidea. înăuntru se aflau opt tovarăşi. Gardet, cu părul măciucă, zgîlţîia zadarnic clanţa cu toată puterea, iar toate feţele erau întoarse către mîna aceasta turbată care

se înverşuna împotriva uşii fără îndoială înţepenite. în sfîr- şit, ea se deschise pînă la jumătate: întîi se iviră nişte picioare, apoi partea de jos a unei salopete însîngerate. După în- cetineala mişcărilor, era limpede că omul era rănit. în faţa sîngelui, o clipă anonim, în faţa acestor picioare care nu se mişcau decît cu precauţie în carlinga plină de tovarăşi, Pol, pe jumătate sugrumat de carameaua sa, se gîn- dea că toţi începeau să simtă în trupurile lor ce înseamnă solidaritatea.

Treptat, pilotul îşi scotea din carlingă piciorul din care picăturile roşii de sînge cădeau sub soarele orbitor. în sfîr- şit, apăru chipul său rumen de podgorean din Loara, sub pălăria — fetiş — de grădinar.

— Ai adus înapoi tinicheaua! ţipă Sembrano, cu glasul lui timid.

— Magnin? strigă Scaii.

— N-are nimic, spuse Darras, încercînd să se sprijine de marginea uşii ca să lunece.

Sembrano se aruncă asupra lui şi îl sărută, pălăriile lor se clătinară. Părul lui Darras era alb. Pelicanii glumeau nervos.

Imediat ce Darras fu scos, Magnin sări jos. Era în combinezon de zbor; mustăţile-i căzute, de un blond-cenuşiu, îi dădeau pe sub caschetă o înfăţişare de viking uimit, din cauza ochelarilor de baga.

— Ce-i cu S? îi strigă el lui Scaii.

— E în liniile noastre. Avariat. Dar numai stricăciuni uşoare.

— Ocupă-te de răniţii de aici. O şterg la telefon pentru raport.

Cei nevătămaţi, sărind jos, erau asaltaţi de întrebările tovarăşilor lor, iar ei voiau să urce înapoi în carlingă pentru a ajuta răniţii. Gardet şi Pol se şi aflau în avion.

înăuntru, un băiat foarte tînăr zăcea lungit printre petele roşii şi urmele însîngerate ale tălpilor. îl chema

House, „captain House“, şi încă nu primise combinezon. Mi- tralior de turelă, cinci gloanţe în picioare la prima sa ieşire. Nu vorbea decît engleza —şi poate limbile clasice, căci un Pla- ton mic în greacă, şterpelit de dimineaţă lui Scaii, ce cbiţăise ca un dihor, ieşea din buzunarul însîngerat al puloverului său cu dungi roşii şi albastre. Tunarul, cu două gloanţe în coapsă, aştepta, înfundat în scaunul observatorului. Marinar breton, tunar în Maroc, se socotea un bărbat dur şi îşi încleşta fălcile — în timp ce Gardet îl trăgea încet din carlingă — fără ca, deşi rănit, să-şi schimbe

expresia jovială a obrazului rumen şi strălucind de trai bun.

— Aşteptaţi, fraţilor! strigă Pol agitat, cu ochii ieşiţi din orbite. Mă duc să caut o targă. Altminteri, nu izbutim nimic. îl facem zob.

Sprijinit de umărul camaradului său Seruzier, zis şi cap în nori din cauza zăpăcelii sale permanente, Leclcrc, maimuţă slabă în combinezon dar cu melon cenuşiu, începu să cînte o baladă eroică:

— Trebuie s-aştepţi pînă te-om scoate Ia mal, scumpule. Ca să te distrez, am să-ţi mai povestesc o întîmplare. Ultimele mele cîrîieli cu mîrlanii. Petrecute chiar din cauza unui amic. Portarul lui nu-1 putea înghiţi; un porc, slugarnic întotdeauna cu locatarii plini de dolari şi 6cîrbos cu proletarii lihniţi de foame. Amicul meu îşi aprindea paie în cap pe motiv că nu-şi spunea numele, cînd se întorcea noaptea: bun, îmi zic, o clipă. Pe la ora două noaptea, desham o mîrţoagă, o aduc la intrarea ieslei şi anunţ cu o voce înfundată: „Cal“. Apoi, scuză-mă, o şterg uşurel....

Tunarul îi privi pe Leclerc şi pe Seruzier fără a da măcar din umeri, plimbă o privire regească asupra pelicanilor pe care îi domina şi ordonă:

— Să mi se aducă *L’Huma.*

Apoi tăcu din nou pînă la brancardă.

Un rotocol mic de fum apăru sus pe coama Sierrei. Paharele săltară, iar clinchetul linguriţelor se auzea la o zecime de secundă după explozia zguduitoare: primul obuz căzuse la capătul străzii.

Apoi o ţiglă se prăvăli de pe acoperiş pe o masă, paharele se rostogoliră, un tropot de paşi ce aleargă se înălţă în soarele de amiază: al doilea obuz căzuse probabil la jumătatea străzii. Ţăranii înarmaţi se îmbulziră înăuntrul cafenelei, vorbind repezit, dar cu ochii la pîndă.

La al treilea obuz (la zece metri), geamurile mari, plesnind ca nişte cercuri, săriră în obrazul oamenilor cu centiroa- nele pline de cartuşe — lipiţi de perete, paralizaţi.

O bucată de geam era înfiptă în afişul de cinema pătat de stropi.

Altă explozie. încă una, mult mai departe, pe stînga de astă-dată: satul era plin de ţipete acum... Manuel ţinea o nucă în mînă. O ridică între două degete deasupra capului. Alt obuz exploda, mai aproape.

— Mulţumesc, spuse Manuel, arătînd nuca desfăcută (o spărsese el însuşi între degete).

— Bine, dar, întrebă un ţăran pe şoptite, ce-i de făcut ca să nu atragem obuzele?

Nimeni nu răspunse. Ramos se afla la trenul blindat. Ei rămîneau aici, depărtîndu-se de zid, întoreîndu-se înapoi, aş- teptînd obuzul următor.

— N-are nici un rost ce facem aici, spuse moş Barca cu glasul său repezit. Dacă rămînem aici... vom... înnebuni... Trebuie să băgăm spaima în ei.

Manuel îl cercetă; nu avea încredere în tonul vocii lui.

- îs nişte camioane pe-aici.

— Ştii să conduci?

- Da.

— Un camion mare?

- Da.

— Dragii de ei! zbieră Barca.

Se auzi o explozie atît de puternică încît toţi se aruncară pe jos; cînd se ridicară, casa din faţa

cafenelei nu mai avea faţadă. Stîlpii schelăriei se rostogoleau cu întîrziere în gol; un telefon suna.

— Există camioane, începu din nou Barca. Ne urcăm. Le dăm peste bot.

Imediat, toţi deodată:

— Perfect.

— O să ne căsăpească pe toţi.

— N-avem ordin!

— Dumnezeii voştri de dobitoci, feciori de curve !

— Na-ţi ordin: du-te la camioane, în loc să zbieri!

Manuel şi Barca ieşiseră alergînd. Aproape toţi fugeau după ei. Orice era mai bine decît să rămînă acolo. Alte obuze. Ceva mai departe, zăbavnicii, şovăielnicii.

Vreo treizeci de oameni se căţărară în camion. Obuzele cădeau în împrejurimile satului. Barca îşi dăduse scama că artilerîştii fascişti vedeau satul, dar nu şi ce se petrecea în el (nu existau avioane în aer, deocamdată). încărcat cu civili ce cîntau *Internaţionala* învîrtind puştile în timp ce ambreiajul hîrîia, camionul demară.

Ţăranii îl cunoşteau pe Manuel de cînd cu propaganda lui Ramos în Sierra. Nutreau pentru dînsul o simpatie prudentă care creştea pe măsură ce era mai nebărbierit, iar faţa sa cam greoaie de roman, cu ochii de un verde deschis sub nişte sprîncene foarte negre, devenea o figură de marinar mediteranean.

Camionul gonea pe drum în soarele arzător; deasupra, o- buzele se îndreptau spre sat, cu un fîlfîit de porumbei. Manuel conducea încordat. Şi totuşi cînta *Manon,* pe cît îl ţinea gura:

Adio, măăsuţaa noastră...

Ceilalţi, încordaţi şi ei, îl acompaniau cu *Internaţionala',* se uitau la doi civili omorîţi, spre

care înaintau cu mare vi-

teză, cu sentimentul tulbure <le prietenie pentru primii morţi, al celor ce pornesc la luptă. Barca se întreba unde se aflau tunurile.

— După fum, nu poţi fi sigur.

— A căzut unul!

— Opreşte !

— Hai, hai, strigă Barca, la tunuri!

Celălalt tăcu. Acum comanda Barca. Camionul, schimbînd viteza, păru că răspunde unei explozii printr-un huruit de maşină rănită. Treceau chiar acum prin faţa morţilor.

— Trei camioane sînt în urma noastră!

Toţi miliţienii se întoarseră, chiar şi Manuel care conduJ cea şi urlară: „Ura !“

Şi se porniră toţi să răcnească în spaniolă, pe melodia lampioanelor de astă dată, bătînd din picioare:

A-dio! Măă-suu-faa noastră!

La intrarea unui tunel din care locomotiva trenului blindat ieşea asemenea unui nas, la o înălţime de patru sute de metri acoperiţi de pini umbroşi, Ramos domina camioanele.

— Măi băiete, îi spuse lui Salazar, sînt nouă şanse din zece să se ducă pe copcă.

Ramos îl înlocuia pe comandantul trenului blindat, care o ştersese la fascişti sau în bodegile din Madrid.

Camioanele păreau pitice în peisajul măreţ de munte. Soarele seînteia pe capotele lor: era imposibil ca fasciştii să nu-i fi văzut.

— Dc ce să nu-i susţinem? întrebă Salazar, care-şi răsucea mustaţa în furculiţă. Fusese sergent în Maroc.

— Avem ordin să nu tragem. Imposibil să

obţinem un altul: telefonul tău cu sfoară funcţionează de minune! dar nu e nimeni la celălalt capăt al firului.

La cîţiva metri de locomotivă, trei miliţieni în salopetă aranjau pe vine două odăjdii şi un patrafir, fără a pierde din ochi camioanele ce înaintau pe drumul asfaltat, de un albastru stins, barat de cei doi morţi.

— îi dăm drumul? strigă unul dintre ei.

— Nu, răspunse Ramos. Ordin să nu ne clintim.

Camioanele înaintau mereu. Ele puteau fi auzite desluşit, printre bubuiturile metalice ale tunului. Un miliţian părăsi tenderul, se duse să strîngă patrafirele şi le împături.

Era unul din acei ţărani castilieni cu faţa lunguiaţă de cal. Ramos îl ajunse din urmă.

— Ce faci, Ricardo?

— Băieţii au fost de acord...

Desfăşură puţin patrafirul, perplex; brocatul scînteia în lumină.

Camioanele urcau mereu. Conductorul, cu capul de-a curmezişul în afara locomotivei, chicotea în soare pe fundalul negru al tunelului. Camioanele se apropiau de baterii.

— Pentru că, începu din nou Ricardo, trebuie să fim prudenţi. Porcăriile astea ar mai fi în stare să ne facă să deraiem sau să aducă ghinion băieţilor din camioane !

— Dă-le nevestii-ti, spuse Ramos. Poate să-şi croiască ceva din ele.

Băiatul acesta înalt, vesel, cu părul creţ, care făcea pe grozavul în sat, inspira încredere ţăranilor. Dar ei nu-şi prea dădeau seama niciodată dacă glumea sau nu.

— Asta, asta, s-o poarte nevastă-mea?

Cu toată puterea, ţăranul aruncă în prăpastie

pachetul aurit. Mitralierele inamice, cu ţăcănitul lor precis, începură să tragă.

Primul camion patină, făcu o întoarcere de un sfert de cerc, îşi răsturnă oamenii ca dintr-un coş şi se prăvăli. Cei ce nu erau nici morţi, nici răniţi trăgeau, adăpostiţi înapoia lui... Oamenii din tren nu vedeau din Ramos decît binoclul său mare şi părul creţ; la postul lor de radio cineva intona un cîntec andaluz şi răşina pinilor smulşi umplea cu mirosul ei de sicriu aerul ce tremura, parcă ar fi fost zgîlţîit de mitraliere. De o parte şi de alta a camionului răsturnat erau măslini. Unul, doi... cinci miliţieni părăsiră camionul, alergară spre pomi, căzură unul după altul. Camionul barînd drumul, cei care îl urmau se opriseră.

— Numai de s-ar culca băieţii la pămînt, spuse Salazar, terenul poate fi folosit...

— Dă-le-ncolo de ordine: fuga la tren si trage.

Salazar fugi, marţial şi jenat de cizmele sale splendide.

Acum, miliţienii nemaiputînd înainta, Ramos nu mai risca să tragă în ei. Exista unu la sută şansa să nimerească mitralierele duşmane, a căror poziţie o ignora...

Pe o linie de garare, nişte vagoane de marfă mai purtau inscripţia: „Trăiască greva“. Trenul blindat ieşi din tunelul său, ameninţător şi orb. Ramos îşi dădu seama odată mai mult că un tren blindat nu e decît un tun şi cîteva mitraliere.

*

în spatele camionului, oamenii trăgeau ca-n tărîţe. începeau să înţeleagă că la război a te apropia e mai important, mai greu decît a te lupta; că nu de vreo înfruntare e vorba, ci de un asasinat reciproc.

Astăzi ei erau cei asasinaţi.

— Nu trageţi, dacă nu vedeţi nimic! strigă Barca. Altfel nu vom mai avea muniţii cînd vor da buzna peste noi!

Cum ar fi vrut toţi să-i vadă pe fascişti atacînd! Să lupţi, în loc să aştepţi lîncezind! Un miliţian fugi înainte, către baterii; fu doborît după şapte paşi, ca şi cei care încercau să se adăpostească între măslini.

— Dacă tunurile lor trag asupra noastră.... îi spuse Manuel lui Barca.

Fără îndoială nu era cu putinţă dintr-un motiv sau altul; altminteri ar fi făcut-o pînă acum.

— Tovarăşi! strigă o voce de femeie.

Aproape toţi se întoarseră, înmărmuriţi: apăruse o mili- ţiană.

— Nu-i un loc potrivit pentru tine, spuse Barca fără convingere: căci toţi îi erau recunoscători că se afla acolo.

Ea tîra un sac mare şi îndesat, plin cu cutii de conserve.

— Ia spune, o întrebă el, cum de te-ai strecurat aici?

Ştia locurile, părinţii ei erau ţărani din sat. Barca privi cu atenţie: patruzeci de metri de teren erau descopcriţi.

— Atunci, care va să zică, putem trece? zise un miliţian.

— Da, spuse fetişcana. Avea şaptesprezece ani, strălucea de tinereţe.

— Nu, spuse Barca. Priviţi, partea de teren descoperită e prea largă. Vom fi doborîţi cu toţii acolo.

— Ea a ajuns cu bine, de ce nu şi noi?

— Atenţie. E posibil ca ei s-o fi lăsat dinadins să ajungă. Sîntem la ananghie, nu-i nevoie să ne vîrîm şi mai mult.

— După părerea mea, putem trece pînă în sat.

— Nu-mi puneţi asemenea întrebări ca să daţi înapoi! strigă fetişcana uluită. Armata poporului trebuie să-şi păstreze toate poziţiile, s-a anunţat din nou la radio chiar acum o oră.

Căpătase vocea teatrală pe care şi-o însuşesc atît de uşor femeile spaniole, însă, fără să-şi dea seama, îşi împreunase mîi- nile.

„0 să vă aducem tot ce vreţi...“

De parcă ar fi promis copiilor jucării, ca să fie cuminţi. Barca rămase pe gînduri.

— Tovarăşi, spuse el, nu asta e problema. Puştoaica zice...

— Nu sînt puştoaică.

— Bun. Tovarăşa zice că putem pleca dar că trebuie să rămînem. Eu spun că ar trebui să plecăm dar că nu se poate. Să nu le încurcăm.

— Ai păr frumos, îi şoptea Manucl miliţienei: dă-mi o şuviţă.

— Tovarăşe, nu mă aflu aici pentru prostii.

— Bine, păstrează-ţi şuviţa ! Zgîrcito !

Vorbindu-i, fără prea mare convingere, nu încetase a trage cu urechea.

— Ascultaţi, le strigă el, ascultaţi...

Toţi ascultă tăcerea profundă fără păsări. Mitralierele inamice trag bandă după bandă. Una se opreşte, nu, s-a blocat; îşi reia tirul. însă nici un glonte nu mai ajunge în jurul camionului.

— Acolo! strigă un miliţian, cu degetul întins.

— Apleacă-te, găgăuţă!

Se aplecă. în direcţia pe care o indicase, siluete albastre urcau către bateriile fasciste, paralel cu drumul, folosind însă terenul pentru a se apăra: gărzile de asalt.

— Bineînţeles, spuse Barca, dacă am fi făcut aşa...

Pe măsură ce urcau, se împuţinau.

— Asta-i treabă! spuse un miliţian. Ei, băieţi,

mergem?

— Atenţie ! strigă Manuel. Să nu repetăm dezordinea. Nu- măraţi-vă cîte zece.

„Primul din fiecare grup e responsabil.

înaintaţi la zece metri cel puţin unul de altul.

Trebuie să plecăm în patru grupuri.

Trebuie să ajungem cu toţii împreună. Primii vor avea un avans, dar deoarece trebuie să se desfăşoare mai departe decît ceilalţi, n-are nici o importanţă.[44]

— Asta nu e limpede, spuse Barca.

Şi totuşi, toţi erau atenţi de parcă ar fi ascultat o expunere despre primele îngrijiri de dat răniţilor.

— Bun. Număraţi-vă cîte zece.

Executară. Responsabilii se apropiară de Manuel. Colo sus, tunurile trăgeau mereu asupra satului, dar mitralierele nu mai trăgeau decît asupra gărzilor de asalt ce urcau tot timpul. Manuel era obişnuit cu oamenii din partidul său, dar aici erau prea puţini.

— Tu, comanzi primii zece.

„Ne desfăşurăm cu toţii la dreapta drumului: nu merită să riscăm a fi rupţi în două dacă ticăloşii ăştia coboară cu o maşină blindată sau cu Dumnezeu ştie ce. Şi astfel ne apropiem de gărzile de asalt.

Zece tovarăşi, o sută de metri.

Tu, primul, ia-o din loc cu cei zece oameni ai tăi. După trei sute de metri, laşi cîte unul la fiecare zece metri.

Cînd vei vedea înaintînd grupul din stînga ta, vei înainta şi tu. Dacă nu e în regulă ceva, predai comanda vecinului tău şi schimbi direcţia: în spate, vei găsi...[44]

Pc cine? Manuel voia să-l trimită pe Barca să organizeze celelalte camioane. El însuşi? într-o asemenea stare de spirit, trebuia să se afle în prima linie. Atîta pagubă...

„îl vei găsi pe Barca.“

Pentru a-i organiza pe cei din camioane, va trimite pe altul.

„Dacă fluier, toată lumea se adună în jurul lui Barca, înţeles?

— înţeles.

— Explică.“

E-n regulă totul.

— Cine sînt responsabilii sindicali sau politici?...

— Băieţi, trage trenul blindat!

Toţi avură chef să se îmbrăţişeze. Trenul trăgea la întîm- plare asupra amplasamentului presupus al bateriilor şi al mitralierelor. însă miliţienii, numai auzind tunul lor răspunzînd tunurilor fasciste, nu se mai simţeau băituiţi. Toţi salutară cu un strigăt puternic a doua lovitură.

Manuel trimise un comunist să-l anunţe pe Ramos, un U.G.T.-ist la gărzile de asalt, şi pe cel mai în vîrstă dintre anarhişti să explice celor din celelalte camioane ce se întîm- plase.

— Luaţi cu voi mîncare, spuse miliţiana, e mai prudent.

— Hai, băieţi, repede !

— Vă aduc eu de-ale gurii, spuse ea, cu un aer responsabil, în timp ce ei plecau, Barca alergă spre camioane. Se trăgea asupra lor, dar cu puştile. Al doilea grup plecă, al treilea, apoi ultimul pe care-1 comanda Manuel.

Se vedea foarte limpede perspectiva rîndurilor de măslini, într-una din marile alei nemişcate, Barca văzu înaintînd unul din miliţieni, apoi vreo zece, apoi un şir lung. Nu vedea mai departe de cinci sute de metri; înaintînd în ritmul cadenţat al tunurilor, şirul îi acoperi cîmpul vizual, ocupă toată pădurea cît se vedea cu ochii. Pe povîmişul învecinat, pc care Barca nu-1 mai vedea de cînd intraseră pe sub pomi, gărzile de asalt trăgeau. Aveau cu siguranţă o puşcă-mitra- lieră, căci pe deasupra împuşcăturilor se auzea un răpăit

mecanic în direcţia mitralierelor fasciste, nemişcate. Şirul miliţienilor înainta. Puştile fasciştilor trăgeau asupra lor, fără prea mare eficacitate. Manuel începu să alerge, tot şirul

îl urmă, ca un arc de cablu în apă. Şi Barca alerga, ca beat, cufundat într-o învălmăşeală plină de fervoare pe care o numea popor — alcătuită din satul bombardat, de o neorîn- duială imensă, din camioane răsturnate, din tunul trenului blindat, — şi care se ridica acum, ca o singură fiinţă, la luptă împotriva tunurilor fasciste.

Striveau în fugă crengi retezate: mitralierele, înaintea sosirii gărzilor de asalt, trăseseră asupra măslinilor. Mireasma pămîntului uscat de vară înlocuia pe cea a răşinei. Frunze ciopîrţite de tir şi care erau numai desprinse, cădeau ca frunzele de toamnă; goana miliţienilor, cînd strălucitoare în soare, cînd aproape invizibilă în umbra măslinilor, părea mereu scandată de tun. Barca asculta puşca-milralieră şi tunul tancului blindat ca pe nişte prevestiri: nu vor mai fi luate înapoi viile de la cei care le plantaseră.

Mai urmau să străbată douăzeci de metri de teren descoperit. în clipa în care ieşiră dintre măslini, fasciştii întoarseră una din mitralierele lor. în jurul lui Barca gloanţele împungeau aerul cu hîzîitul lor de viespi. El alerga către puşti, înconjurat de zumzete ascuţite, invulnerabile. Se rostogoli, cu ambele picioare tăiate. Cu toată durerea, continua să privească în faţa lui: jumătate din miliţieni căzuseră şi nu se mai ridicau; cealaltă jumătate trecuse. Lingă el, băcanul satului murise: umbra unui fluture dansa pe obrazul lui. Prima linie a celor din celelalte camioane şovăia la marginea livezii de măslini. Barca începu să audă motoare de avion — ale noastre? ale lor? Foarte aproape de locul de unde trăgea puşca-mitralieră,

o rachetă se înălţă spre cerul magnific. Trenul blindat încetă focul.

*

— Gărzile de asalt au ajuns la baterie? întrebă Salazar. Trimiseră un curier la tren: ei vor lansa o rachetă „cînd vor ajunge la baterii". Cu siguranţă că ele se aflau foarte aproape una de alta. Ramos încetase deci focul.

— Să sperăm, spuse el.

— Ce se întîmplă cu miliţienii?

ei

— Nu se mai zăresc... N-au trecut, din moment ce bateriile şi mitralierele trag.

— Să mă duc într-acolo?

— Se pare că Manuel se descurcă de minune cu Barca. Mi-a trimis pe cineva.

Binoclul apropia de Ramos majestatea plină de răni a stîncilor, pinilor şi măslinilor. Imposibil să afli ceva. Nu putea decît să asculte.

— Ce-i prost, spuse el, e că ei fac războiul, cei din faţă, şi nu noi.

Fasciştii bombardau, curăţau, apoi işi trimiteau oamenii pe un teren pregătit. Poporul, fără comandanţi şi aproape fără arme, se bătea...

— Acum, bieţii nenorociţi de jos sînt supuşi unui masacru.

— Totuşi, atacînd, poate că gărzile de asalt vor cuceri bateria...

Ramos vorbea nervos. Gura-i sensuală se subţiase, zîm- betu-i pierise, păru-i mătăsos semăna cu o perucă.

— în orice caz, fasciştii nu trec!

— Bateria din stingă nu mai trage.

Pe amîndoi îi dureau tîmplele de atîta încordare a auzului.

Se apropie un avion, gălbui pe cerul luminos.

Era un avion de turism, destul de rapid. Lansă o bombă la cinci sute de metri de tren; cu siguranţă nu avea nici vizor, nici aparat pentru lansarea bombelor şi le arunca pe fereastră. Fochistul trenului, căruia Ramos îi dăduse instrucţiuni, porni liniştit sub un tunel apropiat. După ce avionul îşi aruncă toate bombele printre pini, plecă înapoi, mulţumit. Mirosul de răşină deveni mai pătrunzător.

Din tren, nu se mai vedea nimic. între vibraţiile de nicovală pe care fiecare bubuitură de 75 o smulgea întregului vagon, Pepe Asturianul explica lovitura de tun băieţilor asudaţi, cu pieptul gol.

— Aici, blindajul e înlocuit cu ciment. E urît, dar e solid şi rezistent. Trenul parcă e de carton, dar se apără. în Asturii, în 34, măi băiete, se blindau vagoanele la precizie. Era e treabă bună, nu o glumă! Numai că mai exista şi lipsa

de atenţie: revoluţia e distrată. Şi atunci, băieţii au uitat să blindeze locomotiva. închipuiţi-vă trenul blindat ce înaintează cu viteză maximă printre liniile Tercioului[CDIV] **cu o locomotivă obişnuită! La cincizeci de kilometri, ciuruită de nu ştiu cîte gloanţe: să nu mai pomenim de ea — nici de mecanic. Noi am izbutit să venim şi să ne furişăm noaptea, tiptil, cu alt tren şi cu altă locomotivă — blindată de data asta — şi să aducem înapoi băieţii, mai înainte ca Tercio să-şi fi adus artileria.**

— Pepe !

- Ce-i?

— Bateria lor tot nu trage !

Ramos, ieşind din tunel, îşi mişca încoace şi încolo binoclul, pentru a vedea ce se petrece la rebeli, ca un orb ce încearcă să priceapă cu mîinile.

CDIV **Legiunea străină a armatei spaniole, creată în 1920.**

— Ai noştri coboară în goană spre sat, spuse el.

Miliţienii se retrăgeau trăgînd dezordonat — destul de prost. Dispărură îu tranşee. Fasciştii trebuiau să străbată în spatele lor trei sute de metri de teren descoperit.

Ramos sări în locomotivă, puse în mişcare trenul pînă ajunseră să domine întinderea fără arbori, ascuns totuşi faţă de bateriile fasciste care mai trăgeau.

După dezordinea miliţienilor, fasciştii înaintau ca nişte maşini.

Mitralierele trenului intrară în joc.

De la stînga la dreapta, fasciştii începură să cadă, moi, cu mîinile în aer sau cu pumnii la burtă.

Al doilea val, şovăind la liziera păduricii, se hotărî, o luă în pas alergător şi oamenii lor se prăbuşiră, de astă dată de la dreapta la stînga; mitraliorii din tren erau soldaţi proşti dar braconieri buni. Pentru prima dată în acea zi, Ramos vedea înmulţindu-se în faţa lui gestul ciudat al duşmanului doborît în timpul fugii, cu o mînă în aer şi picioarele secerate, de parcă ar fi încercat să apuce moartea 6ărind.

Cei nevătămaţi încercau să pătrundă iarăşi în pădure, de unde trăgeau fasciştii care scăpaseră de mitralierele trenului.

De la dreapta porniră nişte împuşcături. Erau alţi miliţieni. Fasciştii se retrăgeau trăgînd la întîmplare prin pădure.

.,Ei au comandanţi, au arme, îşi spunea Ramos, cu mîna vîrîtă în părul creţ; dar nu trec. Asta e: nu trec“.

III

Verificarea piloţilor continua.

Un voluntar, în pulover, deşi era cald, se apropie de Magnin sub dogoarea liniştită a verii.

— Căpitan Schreiner.

Era un pui de lup nervos, cu nasul ascuţit şi cu privirea dură, fost comandant secund al escadrilei Richthofen. Magnin îl privea cu simpatie de la înălţimea mustăţilor 6ale.

— De cît timp n-aţi mai pilotat?

— Din timpul războiului.

— Fir-ar să fie ! De cît timp aveţi nevoie ca să vă recăpă- taţi forma?

— Cîteva ore, cred.

Magnin îl privi fără a spune o vorbă.

„Cîteva ore, cred“ repetă Schreiner.

— Aţi fost în aviaţie?

— Nu. La minele din Ales.

în timp ce-i răspundea, Schreiner nu se uita la Magnin, ci la avionul de probă ale cărui elice se învîrteau. Degetele mîinii drepte îi tremurau.

— înştiinţarea a ajuns prea tîrziu, spuse el. Am sosit la Toulouse cînd cu un camion, cînd cu altul.

închise ochii mici şi ascultă motorul. Degetele-i, tremu- rînd încă, se agăţară de marginile puloverului. Pasiunea lui

Magnin pentru avioane era destul de puternică pentru ca să se simtă legat de omul acesta care-şi răsucea spasmodic puloverul. Schreiner, fără a deschide ochii, respiră aerul fremătînd de zgomot. Precis că aşa se respiră la ieşirea din închisoare, îşi spuse Magnin. Acesta ar putea comanda (Magnin îşi căuta secunzii): vocea sa avea

limpezimea comună multor responsabili comunişti şi militarilor.

Primul monitor, Sibirsky, se întorcea străbătînd aerodromul ce pîlpîia de lumină; secundul îl chemă pe Schreiner, care porni spre avionul de probă, fără grabă, însă cu degetele tot crispate.

Din bar şi de pe pistă, toţi piloţii priveau. Mulţi dintre ei făcuseră războiul şi Magnin era neliniştit; dar în faţa acestui om care doborîse douăzeci şi două de avioane aliate, chiar mercenarii, ce urmăreau avionul secundă de secundă, nu mai încercau decît un singur sentiment: rivalitatea profesională.

Lingă bar, Scaii, Marcelino şi Jaime Alvear îşi treceau unul altuia binoclul. Jaime Alvear, care îşi făcuse studiile în Franţa, fusese repartizat aviaţiei internaţionale ca interpret combatant. Acest piele-roşie înalt, negru şi scofîlcit, biciuit mereu de şuviţele sale, era flancat de un piele-roşie scund şi cărămiziu la faţă, Vegas, poreclit Sfîntul Anton; acesta, în numele U.G.T.-ului, îi copleşea prieteneşte pe pelicani cu ţigări şi discuri de patefon. între ei doi îşi vîra nasul lung Raplati, basetul negru al lui Jaime, care devenise mascota lor. Tatăl lui Jaime era profesor de istoria artelor, ca şi Scaii.

De la extremitatea aerodromului, unde Karlici îi verifica pe mitraliori, porniră cîteva rafale. Avionul decolă, mai mult sau mai puţin bine.

— Vom avea de furcă cu voluntarii... spuse Sibirsky lui Magnin.

De altfel, Magnin ştia că nu va fi uşor ca mercenarii să fie controlaţi de către voluntari, dacă aceştia, profesional, le erau inferiori.

— Mulţumesc că mi-aţi acordat atîta încredere pentru a mă alege monitor, domnule Magnin...

Mai făcură cîţiva paşi fără a se privi: amîndoi se uitau pe cer; sus, avionul zbura.

„Mă cunoaşteţi?

- Cred...“’

Nu-1 cunosc de loc, se gîndea Magnin în timp ce vorbea, muşcîndu-şi mustaţa galică. îi era simpatic Sibirsky: cu tot părul blond, creţ şi mustăcioara lui, tristeţea glasului te făcea să-l crezi inteligent, sau cel puţin cu experienţă. Magnin nu-i cunoştea de fapt decît priceperea tehnică, incontestabilă.

— Vreau să vă spun, domnule Magnin: aici, se spune că sînt roşu... în fine, poate că e folositor... Mulţumesc... Aş vrea să ştiţi că nu sînt nici alb. Toţi aviatorii ăştia nu ştiu prea multe despre viaţă, chiar şi acei care nu mai sînt tineri...

Sibirsky, stingherit, plecă ochii în jos. Apoi ridică privirea spre avion, îl urmări aproape un minut:

— în fine, zboară, asta-i tot ce se poate spune...

Vorbea fără ironie: cu adîncă nelinişte. Schreiner era unul din piloţii cei mai în vîrstă; şi nu exista pe aerodrom un singur aviator care să nu aştepte profund neliniştit, ceea ce patruzeci şi şase de ani — dintre care zece de uzină — pot face dintr-un mare pilot.

— E nevoie de cel puţin cinci avioane pentru Sierra, mîinc, spuse Magnin, îngrijorat.

— Uram viaţa pe care o duceam la unchiul meu, în Siberia. Auzeam vorbindu-se mereu de lupte, iar eu plecam la liceu... Atunci, cînd au venit albii, am plecat cu ei... Apoi, am venit la Paris. Pilot, apoi mecanic, apoi din nou aviator. Sînt locotenent în armata franceză.

— Ştiu. Vreţi să vă înapoiaţi în Rusia, nu-i aşa?

Mulţi ruşi, odinioară albi, care se angajaseră în Spania, o făceau pentru a-şi dovedi lealitatea, sperînd să se reîntoarcă apoi în patrie.

O nouă rafală de mitralieră, străbătînd lumina, veni din extremitatea aerodromului.

— Da. Dar nu ca un comunist. Ca un om fără de partid. Mă aflu aici în virtutea unui contract; dar, nici pentru o sumă dublă nu m-aş fi dus la ceilalţi. Sînt ceea ce numiţi un liberal. Lui Karlici îi plăcea ordinea; era alb; acum, la noi există ordinea şi forţa, şi a devenit roşu. Mie, îmi place democraţia, Statele Unite, Franţa, Anglia... Numai că, Rusia e ţara mea...

Privi din nou avionul; de data asta pentru a nu întîlni privirea lui Magnin.

— Daţi-mi voie să vă întreb ceva... N-aş vrea să bombardez vreodată obiective situate într-un oraş. Pentru vînătoare, poate nu mai sînt destul de tînăr... Dar recunoaştere sau bombardament pe front...

— Bombardarea oraşelor e interzisă de guvernul spaniol.

— Pentru că, de mult, am avut misiunea de a bombarda statul major — şi bombele au căzut deasupra unei şcoli...

Magnin nu îndrăzni să-l întrebe dacă statul major şi şcoala erau germane sau bolşevice. Avionul lui Schreiner îşi lua linia pistei.

— Prea lung! mormăi Magnin, ţinîndu-şi binoclul cu ambele mîini.

— Poate că va mai adăuga zeamă...

într-adevăr, Schreiner ambala motorul. Magnin şi Si- birsky încetară să se mai plimbe, cu ochiul ţintă la avion: aerodromul era foarte mare şi să ratezi primul aterizaj, în felul ăsta... Magnin era obişnuit cu probele: fusese şeful unei societăţi franceze de aviaţie.

Avionul se reîntoarse, luă pista cam scurt; pilotul trase de manşă; aparatul săltă cum ricoşează o piatră şi căzu înapoi cu toată greutatea

lui, sfărîmat.

Din fericire avionul dc încercare era inutilizabil pentru război, îşi spuse Magnin.

Sibirsky fugi spre avion, se întoarse, cu Schreiner şi monitorul secund după ci.

— Scuzaţi-mă, spuse Schreiner.

Vocea sa avea un asemenea ton îneît Magnin nu-i privi faţa.

— V-am spus: am nevoie de două ore... Nici două ore, nici două zile n-ajung. Am lucrat prea mult în mină. Mi-am pierdut reflexele.

Sibirsky şi monitorul secund se îndepărtară.

— Vom discuta imediat.

— Inutil. Mulţumesc. Nu mai pot vedea un avion. încor- poraţi-mă în miliţii. Vă rog!

în zgomotul rafalelor de mitraliere din ce în ce mai apropiate, miliţienii împingeau pe aerodrom un alt avion de încercare: aparate de turism luate de la *senoritos*[CDV]...

Schreiner pleca, privind în gol. Piloţii se dădeau la o parte ca în faţa unei agonii de copil, ca în faţa unei catastrofe pe lîngă care vorbele omeneşti nu fac doi bani. Războiul unea pe mercenari şi voluntari prin spirit de aventură; dar aviaţia îi unea cum sînt unite femeile prin maternitate. Leclcrc şi Seruzier încetaseră să mai istorisească întîmplări. Fiecare ştia că asistase la ceea ce va fi odată propriul lui destin. Şi nici o privire nu îndrăznea să se întîlnească cu aceea a germanului — care le ocolea pe toate.

Dar nişte priviri erau aţintite asupra lui Magnin: cele ale pilotului care trebuia să urmeze după Schreiner, Marcelino.

— E nevoie mîine de cinci avioane pentru Sierra, repeta Magnin mormăind.

CDV **Domnişori.**

Mitraliera trăgea şapte gloanţe, zece gloanţe, se oprea. Cînd Karlici, şeful mitraliorilor, îl văzu venind pe Magnin, se duse la el, îl salută, îl luă de o parte, şi fără a spune o vorbă, scoase din buzunar trei gloanţe: capsele păstrau urmele percutorului, dar plumbii nu porniseră:

— Fabrica din Toledo, spuse Karlici, arătînd cu unghia marca.

— Sabotaj?

— Nu: defect de fabricaţie. Şi ca s-o deblochezi în zbor în timpul luptei...

Karlici sosise în Anglia, decăzut, umilit, iar experienţa mizeriei spulberase ceea ce crezuse el pînă atunci că reprezintă convingerile sale. După cîţiva ani de trai de azi pe mîine, el, fostul campion de mitraliere al armatei lui Vranghel, aderase la „Reîntoarcerea în patrie“, mişcarea de simpatie faţă de U.R.S.S. care seextindeaprintreemigranţi. Poate că era singurul voluntar care ura inamicul numai pentru că era inamic.

— Mitralierele de sol? întrebă Magnin. Ne trebuie cît mai curînd mitraliere pentru Sierra.

Miliţienii nu erau în stare să se folosească de o mitralieră oarecare, nicidecum să o repare; Magnin îi transformase pe cei mai buni mitraliori în instructori sub conducerea lui Karlici. în timp ce mitraliorilor de sol li se preda tirul din avion, unor miliţieni selecţionaţi li se preda tirul la mitraliera de sol şi deblocarea. Magnin dorea să formeze un corp de moto- ciclişti mitraliori.

— Cu miliţienii, spuse Karlici, merge. Au fost bine aleşi. Sînt disciplinaţi, sînt serioşi, sînt atenţi. Cu ăştia, merge. Cu Wurtz, tovarăşe Magnin, nu merge: tot timpul la partid, niciodată la lucru. De ajutor îl am numai pe Gardet. Ai noştri cunosc acum mitraliera de avion. Despre experienţa lor nu pot spune nimic, căci nu pot face exerciţii de zbor:

nu există benzină etilată, nici mitralieră-foto, nici ţinte de remorcat, de-abia avem gloanţe; şi nu din cele bune. La nevoie pot fabrica ţinte; dar benzină, nu pot. Ei ştiu să mînuiască turcia: în turela din spate voi aşeza numai pe cei care vin de la aviaţie, ca nu cumva să tragă în coadă. Antrenamentul trebuie să-l facem asupra duşmanului.

Şi Karlici izbucni într-un rîs strident, cam copilăresc, cu sprîncenele înălţate, smocul de păr în vînt şi cu nasul vesel, îşi regăsise mitralierele cum şi-ar fi regăsit Schreiner avionul. Scaii, care asistase la sfîrşitul convorbirii, începea să descopere că războiul este şi fiziologic.

\ *

Toţi piloţii revoluţionari care, din pacifism, abandonaseră antrenamentul militar, trebuiau reantrenaţi sau eliminaţi;

dar nu putea fi vorba de a-1 opri pe Franco anul viitor. Magnin nu se putea bizui decît pe foştii piloţi de linie şi pe cei ce-şi terminaseră instrucţia de rezervişti.

Tocmai eliminase cîţiva piloţi din războiul din Maroc, obişnuiţi cu avioanele vechi şi cu duşmanul fără apărare, pe care înapoierea primilor răniţi îi îndemna la cugetări înalte: „înţelegeţi, noi, să ne răfuim cu ăştia care nu ne-au făcut nimic, în definitiv...“ Fără să-si abandoneze totuşi contractele. In Franţa cu toţi ăştia !

Era rîndul lui Dugay, primul dintre voluntari care ceruse să-i vorbească în particular. Avea cincizeci de ani, mustăţi albe mai deschise la culoare decît faţa.

— Să nu mă trimiteţi înapoi în Franţa, tovarăşe Magnin, spunea el. Credeţi-mă: să nu mă trimiteţi înapoi. Am fost instructor în timpul războiului.

Sînt prea bătrîn ca să redevin pilot, bun, asta-i adevărat. Daţi-mi o cîrpă şi păstraţi-mă ca ajutor-mecanic, sau orice vreţi. Dar lîngă avion. Lîngă avion.

Sembrano sosea în fuga mare agitînd mîna dreaptă.

— Hei, Magnin... E nevoie de un aparat, chiar acum, la San-Bcnito... înaintează spre Badajoz...

— Hm... şi-aşa... Ştii că avioanele de vînătoare au plecat. Fără avioane de vînătoare?

— Am primit ordin... Trei aparate, şi nu mai am decît două Douglasuri...

— Bine, bine. E o coloană motorizată?

- Da.

— Bine.

Telefonă. Sembrano plecă înapoi, bosumflat.

— Atunci, tovarăşe Magnin, spuse Dugay, atunci, cum rămîne cu mine?

— Hm... bine, ne-am înţeles, vei rămîne. Ia să vedem, am uitat ceva?

Nu uitase nimic: acrul de „zăpăcit“ era la el un fel de tic, ca şi fraza asta; în acţiune însă, era precis.

Dugay ieşi, înlocuit de cîţiva băgăreţi: „brevetaţi pe avioane dc turism, erau gata să se antreneze[14]. Apoi urmară cîţiva

mic-burghezi zgîrciţi, vcniţi să capete o soldă de mercenari, şi decişi să tragă chiulul; toţi aceştia, împachetaţi cum se cuvine, luară înapoi direcţia Pirincilor.

Jaime intră, cu Raplati între picioare. Magnin nu-1 aştepta.

— Tovarăşe Magnin, aş vrea să vă spun... Nu vin ca tălmaci, dar... în fine, iată: verificarea lui Marcelino, bineînţeles... Numai că, tovarăşe Magnin, poate că nu ştiţi că Marcelino a făcut doi ani de puşcărie în timpul fascismului...

Magnin îl asculta binevoitor pe tipul acesta înalt cu combinezonul strimt, cu fruntea şi bărbia proeminente, cu nasul foarte încovoiat, căruia sentimentul de prietenie, fără a-i schimba trăsăturile scofîlcite şi aspre, părea să-i fi modificat numai privirea.

— Era pilot de linie pe hidroavion. Şi, după moartea lui Lauro de Bosis, s-a dus să lanseze manifeste deasupra Mila- nului. Bineînţeles că a fost doborît dc avioanele lui Balbo: avea un avion de turism. A fost condamnat la şase ani, apoi a evadat din insulele Lipari. N-a mai pilotat un avion greu de la procesul lui, nici un avion de vînătoare de la plecarea din armata italiană. E... la pămînt. Şi voiam să vă spun, tovarăşe Magnin — fără a interveni cu nimic în hotărîrea dumneavoastră, şi fără a-1 trimite înapoi la pilotaj, bineînţeles — că, dacă s-ar putea face ceva pentru el, asta... i-ar bucura pe tovarăşii spanioli care se află aici.

— Mi-ar face şi mie plăcere, spuse Magnin.

Jaime plecă: intra căpitanul Mcrccry. Aproape cincizeci de ani şi el. O mustaţă căruntă, dreaptă, faţa arsă de soare a unui bătrîn pirat (complăcîndu-se în această postură, o accentua), şi cizme la o haină de funcţionar.

— Ei! domnule Magnin, e o chestiune de tehnică, ce să-i faci? Iată: tehnica...

— Vă întoarceţi în Franţa?

Mercery îşi ridică mîinile în sus.

— Domnule Magnin, soţia mea se afla aici în 16. La congresul de filatelie. în 20, mi-a scris: „Un bărbat nu poate

tolera ticăloşia care se petrece aici". O femeie, domnule Mag- nin ! O femeie ! Dar eu plecasem deja. Sînt în serviciul Spaniei! în orice funcţie, dar în serviciul Spaniei! Trebuie să isprăvim cu fascismul: cum le-am spus la Noisy-le-Sec,

„conservator i- lor“ noştri: domnilor, nu mumiile conservă Egiptul, ci Egiptul conservă mumiile !

— Bine, bine... Sînteţi căpitan,doriţi să vă pun la dispoziţia Ministerului de Război?

— Da, adică... Sînt căpitan, nu-i aşa... aş putea foarte bine să fiu ofiţer de rezervă, dar am refuzat să fac instrucţia din cauza convingerilor mele...

I se spusese lui Magnin că Mercery făcuse războiul ca adjutant, că era căpitan de *pompieri.* Magnin crezuse că-i o glumă.

— Da. Hm... bineînţeles.

— Dar daţi-mi voie! Ştiu ce înseamnă o tranşee: am făcut războiul.

Dincolo de extravaganţa sa, generozitatea era evidentă... La urma urmei, se gîndi Magnin, un adjutant serios e tot atît de folositor aici ca şi un căpitan...

Rîndul lui Marcelino. Venea în combinezon, fără centiron, cu privirile în pămînt, cu o mutră de *Ulcior sfărîmat*[CDVI]. îşi înălţă trist privirea.

— Puşcăria, ştiţi... nu e bună pentru reflexe...

îl opri o rafală de mitralieră: Karlici, la celălalt capăt al aerodromului.

— Cunoşteam bine bombardamentul, reluă Marcelino. Cred că la asta mă descurc.

Cu cincisprezece zile mai înainte, atunci cînd Magnin, între apelul către voluntari şi recrutarea mercenarilor, încercase să cumpere pentru guvernul spaniol tot ce se putea găsi pe piaţa europeană, înapoindu-se acasă — cu mustăţile pleoştite, pălăria pe ceafă, ochelarii aburiţi — dăduse de băiatul acesta prizărit în apartamentul său. în timp ce telefoanele sunau şi diverşi musafiri agitaţi, necunoscuţi unii altora, umblau

CDVI **Pictură de Jean-Baptiste Greuze, care a inspirat comedia cu acelaşi titlu de Heinrich Kleist, sugerînd sentimentul culpabilităţii.**

încoace şi încolo prin toate camerele, îl aşezase pe Marcelino pe patul băieţelului său, cu spatele la un dulap deschis, şi îl uitase acolo. Întorcîndu-se cam pe la două după-amiază, îl găsise pe pilotul italian înconjurat de toate păpuşile pe care le scosese din dulap, şi cu care îşi istorisea poveşti.

— Dacă aş zbura ca bombardor, poate aş putea face şi puţină dublă comaudă... Sînt sigur că mi-aş recăpăta repede forma.

Magnin se uita la faţa asta de medalie veneţiană cu părul ondulat şi la combinezonul ca un sac.

— Vom face mîine o probă de bombardament cu bombe de ciment.

Douglasurile lui Sembrano şi un avion cu mai multe locuri al lui Magnin se îndreptau către marginea aerodromului.

După prăbuşirea în Algeria a unor avioane militare italiene înarmate, mai multe guverne acceptaseră să vîndă avioane militare — modele vechi, dezarmate; dar aceste avioane, ".are înaintau către marginea pistei, nu vor rezista mult timp împotriva modernelor Savoia, dacă piloţii italieni erau îndrăzneţi.

Magnin se întoarse către Schreiner, care luase locul lui Marcelino. Tăcerea acestuia nu era nici încăpăţînarea timidă a tînărului italian, nici sfiala lui Dugav, era o tăcere animalică.

— Tovarăşe Magnin,m-amgîndit. V-amspus: să nu mai văd avioane. Să nu mai văd avioane, nu-i chip. Sînt însă un ţin- taş bun. Asta, n-am uitat: m-au deprins serbările din sat — şi revolverul.

Faţa îi era nemişcată, însă vocea gîtuită nu era lipsită de ură. îşi aţintise asupra lui Magnin ochii săi înguşti, cu capul înfundat între umeri ca o pasăre de pradă la pîndă. Magnin se uita la un automobil anarhist ce trecea prin faţa hangarelor: era prima oară cînd vedea drapelul negru.

— Avioanele nu mă mai vor, bun. Daţi-mă la apărarea antiaeriană.

Alte trei sau patru rafale.

— Vă rog, spuse Schreiner.

Există oare un stil al revoluţiilor? Pe înserate, miliţienii ce seamănă cu eroii revoluţiilor mexicane şi cu comunarzii parizieni, trec prin spatele clădirilor Le Corbusier de pe aerodrom. Toate avioanele sînt la sol. Magnin, Sembrano şi prietenul său Vallado beau bere călduţă; decînd cu războiul, nu mai e gheaţă pe aerodrom.

— Nu merg prea bine treburile la aerodromul militar, spune Sembrano. Armata revoluţiei trebuie pusă pe picioare de la început pînă la sfîrşit...Dacănu, el, Franco, va face ordine înmulţind cimitirele. Cum crezi că au făcut în Rusia?

Din cauza buzei de jos, subţire, proiectată din profil în lumina barului, seamănă din ce în ce mai mult cu Voltaire; cu un Voltaire bun, în salopetă albă de aviator.

— Ei aveau puşti. Patru ani de disciplină şi de front. Iar comuniştii, «i înşişi erau o disciplină.

— De ce eşti revoluţionar, Magnin? îl întreabă Vallado.

— Hm... da: am condus multe uzine ; uu om ca mine, care a fost dîntotdeauna interesat de munca lui, nu-şi dă prea bine seama ce înseamnă a-ţi petrece o viaţă întreagă pierzînd opt ore pe zi...

„Vreau ca oamenii să ştie pentru ce muncesc."

Sembrano crede că stăpînitorii Spaniei, în totalitatea lor, nu sînt în stare să-şi conducă întreprinderile, care se află în mîna tehnicienilor; iar el, ca tehnician, preferă să muncească pentru colectivitatea uzinei decît pentru proprietarul ei. (La fel gîndesc Jaimc Alvear şi aproape toţi tehnicienii de stînga.) Vallado, el, vrea renaşterea Spaniei şi n-aşteaptă nimic dc la dreapta spaniolă. Vallado e un mare burghez; el a lansat manifestele

asupra cazărmii din Montagne, iar faţa lui e o faţă de *sefiorito,* afară de mustăcioară, rasădela izbucnirea rebeliunii.

Magnin admiră justificările pe care inteligenţa oamenilor le aduce pasiunilor lor.

— Şi, dealtminteri, ce mai... spune el, eram de stînga, pentru că eram de stînga... şi apoi, înLre mine şi stînga s-au stabilit tot felul de legături, de ataşamente; am înţeles ce voiau, i-am ajutat s-o facă, şi am fost din ce în ce mai aproape de ei, de fiecare dată cînd se izbeau de piedici şi mai mari.

— Cît timp eşti numai însurat cu o politică, n-are importanţă, spune Sembrano, dar cînd ai copii cu ca...

— De fapt, ce erai? Comunist?

— Nu: socialist de dreapta. Tu, comunist?

— Nu, spune Magnin, răsucindu-şi încet mustaţa: tot socialist. Dar din stînga revoluţionară.

— Eu, Tăspunde Sembrano, cu un zîmbet trist, potrivin- du-sc cu căderea nopţii, eram mai ales pacifist...

— Ideile se schimbă... spune Vallado.

— Oamenii pe care-i apăr nu s-au schimbat. Şi numai asta contează.

Ţînţarii roiesc în jurul lor. Stau ta taifas. Noaptea se aşterne peste aerodrom, solemnă, ca peste toate întinderile nesfirşite; o noapte călduroasă asemenea tuturor nopţilor de vară.

IV

August.

Vreo douăzeci de miliţieni pe motociclete coborau din Sierra pentru masă. Nici un ofiţer: fără îndoială responsabilii, nesiguri de paza trecătorilor la ora prînzului, o asigurau ei înşişi. Noroc că-i cam la fel de partea cealaltă, îşi spuse Manuel.

Cinci dintre miliţienii ce soseau purtau pălării de damă după moda din 1935, un fel de farfurii fistichii, de un albastru dulce, — şi aveau o barbă nerasă de trei zile. îşi înfipsescră în calote ultimii trandafiri sălbatici din Sierra.

— De-acum înainte, spuse Manuel, parodiind tonul de comandă al lui Ramos, vor fi însărcinaţi cu parada modei numai tovarăşii delegaţi de către organizaţiile muncitoreşti şi ţără-

' neşti. De preferinţă cei mai în vîrstă, cu ştampila a cel puţin două sindicate. Asta nu va trece neobservat.

— Cînd i-am atacat, soarele ne bătea în ochi. Nu-i vedeam. Era acolo un atelier de modă; era închis, dar ne-am descurcat. După aceea am rămas cu pălăriile.

Satul unde se găsea în acea zi baza lor şi a trenului blindat se afla la şase sute de metri: o piaţă cu balcon de lemn ca o curte interioară de fermă, un turn cu acoperişul ţuguiat ca de Escurial şi cîteva prăvălioare de sezon, portocalii sau roşii, dintre care una era împodobită cu o oglindă mare.

— Nu ne stă chiar aşa rău! continuă miliţianul. Sîntem grozavi!

Se aşezară la mesele din bodegă, cu puştile cruciş pe spate şi cu Pamelas[CDVII] pe cap; în spatele lor, pe treizeci de kilometri de coline, ultimele pete de culoare ale zambilelor, care acum două luni

CDVII **Pălării femeieşti.**

acopereau stîncile Sierrei, îşi desăvîrşeau rugina deasupra cîmpiei degrîu.Se auzea zgomotul unei maşini gonind în plină viteză. Şi deodată ţîşni dinspre portic un Ford kaki, în care trei braţe paralele executau salutul fascist. Sub mîinile ridicate în plină lumină, bicornurile napoleoniene şi vipuştile galbene pe uniforma verzuie: gărzi civile. ,Nu văzuseră pe miliţienii care mîncau la stînga porţii şi credeau că au ajuns într-un sat fascist. Ţăranii înarmaţi din cealaltă bodegă se sculară încet.

— Prieteni! strigară gărzile, blocînd dintr-o dată frînele. Sîntem alături de voi!

Ţăranii îşi proptiră arma de umăr. Miliţienii începuseră să tragă: mulţi din gărzile civile trecuseră în adevăr liniile inamice, dar fără salutul fascist. Porniră cel puţin treizeci de gloanţe. Manuel deosebi fîsîitul cauciucurilor care explodau; aproape toţi ţăranii ochiseră maşina. Totuşi un gardist era. rănit. Vîntul umplea piaţa de mirosul florilor arse.

Manuel ordonă ca gardiştii să fie dezarmaţi, să fie percheziţionaţi atent, să fie duşi într-o sală a primăriei, cu o

escortă <lc miliţieni (ţăranii urau gărzile civile) şi tclcfonă la cartierul general al colonelului Mangada.

— E vreo primejdie, sau e ceva urgent? întrebă ofiţerul de serviciu.

- Nu.

— Dacă e aşa, aveţi grijă, fără „justiţie expeditivă". Trimitem un ofiţer pentru Consiliul de război. Vor fi judecaţi î.itr-o oră.

— Desigur. Altceva: sosirea lor ne demonstrează că dintr-un bîrlog fascist se poate ajunge pînă aici. Am pus o pază la intrarea în sat şi alta pe drum. Nu ajunge...

Consiliul se ţinea la primărie. în spatele acuzaţilor, în sala mare văruită în alb, ţăranii în bluze cenuşii şi negre, şi miliţienii,— toţi în picioare şi tăcuţi; în rîndul întîi, nevestele ţăranilor ucişi de fascişti. Gravitatea Islamului războinic.

Doi din cei trei gardişti vorbiseră. E adevărat, executaseră salutul roman, dar credeau că satul e al fasciştilor şi voiau să-l străbată pentru a ajunge in liniile republicane. Minciună la fel de penibilă de auzit ca şi de rostit, ca orice minciună evidentă; gardiştii păreau că se zbat, gîfîind sub costumul lor ţeapăn ca nişte strangulaţi în uniformă. O ţărancă se apropie de tribunal. Fasciştii ocupaseră satul ei — un sat destul de apropiat — recucerit de republicani. Ea îi văzuse cînd sosiseră în maşină.

— Cînd m-au chemat pentru băiatul meu... eu, cînd m-au chemat, credeam că pentru a-1 înmormînta... Dar, nu, pentru interogator, bestiile...

Se dădu un pas înapoi, parcă pentru a se uita mai bine:

— Era acolo,ăsta,era acolo... Dacă i-ar omorî şi lui băiatul, ce-ar zice, hai? Ce-ar zice? Ce-ai zice, lepădătură?

Omul rănit se apăra, gîfîind din ce în cc mai tare, zbătîn- du-se ca un peşte pe uscat. Manuel se gindca că e poate nevinovat: băiatul fusese împuşcat mai înainte ca mama să fi fost interogată, şi ea vedea pretutindeni asasini. Gardistul vorbea de fidelitatea sa faţă de Republică. Sudoarea, picătură cu picătură, se ivea pe obrajii bărbieriţi ai vecinului său; broboanele se prelinseră de ambele părţi ale mustăţilor sale *n* pomădate, iar viaţa aceasta care mustea sul» aparenţa imobilităţii părea viaţa autonomă a fricii.

— Aţi venit să vă alăturaţi nouă, spuse preşedintele, si n-aveţi nici o informaţie să ne daţi?

Se întorcea spre al treilea gardist, care nu

spusese nimic. Acesta îl privi cu insistenţă, subliniind astfel că nu i se adresa decît lui.

— Ascultaţi! Sînteţi ofiţer, deşi vă aflaţi alături de ăştia. Am auzit destule. Am legitimaţia 17 a falangelor din Scgo- via. Trebuie să mă împuşcaţi, bun, cred că asta se va întîmpla azi. Dar înainte de a muri, aş vrea să am satisfacţia de a-i vedea împuşcaţi în faţa mea pe aceşti doi ticăloşi. Ei au legitimaţiile 6 şi 11. Mi-e scîrbă de ei. Acum, vorbesc de la soldat la soldat, faceţi-i să tacă, sau scoateţi-mă afară.

— Dar inîndru se mai ţine ăsta, spuse bătrîna, un ucigaş de copii!...

— Sînt cu voi! strigă preşedintelui gardistul rănit.

Preşedintele se uita la ofiţerul care vorbise: nas turtit, buze groase, mustaţă scurtă şi părul creţ, o mutră dintr-un film mexican. Preşedintele crezu o clipă că-1 va pălmui pe cel rănit, dar nu se intîmplă nimic. Mîinile sale nu erau mîini de jandarm. Fasciştii introduseseră agenţii lor în garda civilă, ca şi în cazarma din Montagne?

— Cînd aţi intrat în garda civilă?

Omul nu mai răspundea, nepăsător de-acum faţă de Consiliul de război.

— Sînt cu voi! urla din nou rănitul, pentru prima oară cu un accent convingător. Vă spun că sînt cu voi!

Manuel nu ajunse în piaţă decît după ce auzise salva plutonului. Cei trei fuseseră împuşcaţi într-o stradă apropiată; trupurile căzuseră pe burtă, cu capetele în soare, cu picioarele la umbră. O pisicuţă pufoasă îşi plecă mustăţile asupra băltoacei de sînge a omului cu nasul turtit. Se apropie un băiat, alungă pisica, îşi muie arătătorul în sînge şi începu să scrie pe zid. Manuel, cu gîtlejul sugrumatjirmărea mîna: „MOARTE FASCISMULUI“. Tînărul ţăran îşi suflecă mînecile şi se duse

la fîntînă să-şi spele miinile. Manuel privea trupul ucis, bicornul la ciţiva paşi, ţăranul aplecat asupra apei şi inscripţia încă roşie. „Trebuie şă creăm Spania nouă împotriva unuia ca şi împotriva celuilalt, se gîndi el. Şi nu va fi uşor, nici cu unul, nici cu celălalt/[1]

Soarele ardea cu toată puterea pc zidurile galbene.

V

Ramos şi Manuel merg dc-a lungul terasamcntelor. Seara e asemenea serilor în care nu se aude tunul. în crepusculul de portret ecvestru, în mireasma pinilor şi a ierburilor ce cresc printre pietre Sierra coboară în coline ornamentale pînă în cîmpia Madridului,peste care noaptea se aşterne ca peste mare. Insolit, trenul blindat, pitit în tunelul lui, pare uitat de războiul ce se duce o dată cu soarele arzător.

— Am petrecut o jumătate de oră luîndu-mă la harţă cu băieţii ca un fraier, spuse Ramos: mai mult de zece vor să se dacă să mănînce acasă la ei; şi trei la Madrid !

— E perioada vînătorii, şi ei confundă lucrurile. Care e rezultatul negocierilor tale certăreţe?

— Cinci rămîn, şapte pleacă. Dacă ar fi fost comunişti, rămîneau toţi.

Cîteva împuşcături izolate şi un bubuit îndepărtat de tun fac mai profundă pacea munţilor. Noaptea va fi frumoasă.

— De ce ai devenit comunist, Ramos?

Ramos se gîndi:

— Pentru că am îmbătrînit...

„Patruzeci şi doi de ani, nu înseamnă că 6Înt chiar aşa bă- trîn. Dar cînd eram anarhist, iubeam mult mai mult .oamenii. Anarhismul, pentru mine, însemna Sindicatul, dar era mai cu seamă legătura de la om la om. Conştiinţa politică a unui mun-

citor nu se individualizează decit mai tîrziu: la început, e o problemă de influenţe...

Ascultă, Manuel, hai explică-mi — dacă înţelegi ceva din toate astea. In faţa noastră e armata spaniolă. Să zicem că ar fi formată mai cu seamă din ofiţeri. în Filipine au fost bătuţi măr ca nişte nătăfleţi. în Cuba, la fel. Din cauza americanilor? Dacă vrei: producţie superioară şi industrie de prim rang, în Maroc, au fost bătuţi măr; de Abd-el-Krim, nu de americani. De ce domnişorii noştri cu mustăţile pleoştite o iau la sănătoasa în faţa lui Krim, şi acuma nu? întotdeauna s-a spus: armată de operetă. De ce au şters-o la Melila, şi aici nu?“

Relaţiile dintre Manuel şi Ramos începeau să se schimbe. Ele fuseseră pînă atunci cele ale unui sindicalist experimentat cu un om de treizeci de ani, serios deşi glumeţ, străduindu-se să cunoască lumea în care-şi pusese speranţa, să nu amestece ceea ce verificase cu ceea ce visa, — dar fără experienţă politică. Experienţa aceasta începea s-odobîndească, şi Ramos ştia că Manuel era mult mai priceput decît el.După cum la Centrală mînuise o riglă, în seara astaManuel vîntura într-una, ca pe un pămătuf, o ramură dc pin, în vîrful căreia lăsase un mănunchi de ace: trebuia să aibă ceva în mina dreaptă.

— Nu există armate de operetă, dragul meu Ramos; există numai operete în armată. Ceea ce numim o armată de operetă, e o armată de război

civil. Armata noastră — în fine, armata spaniolă — are un ofiţer la şase oameni. Crezi că bugetul ei e consacrat războiului,naivule? Nici pomeneală: doar soldei ofiţerilor — proprietari sau în serviciul proprietarilor — şi achiziţionării de arme automate, care nu-s de loc bune pentru război — din cauza şperţurilor — dar sînt bune pentru poliţie. De pildă: mitralierele noastre, model 1913, avioanele noastre, care au o vechime de peste zece ani: inexistente împotriva unei naţiuni, hotărîtoare contra unei revolte. Imposibil de făcut un război peste hotare cu aşa ceva, chiar un război colonial. Despre armata spaniolă nu s-a auzit vorbindu-se decît în caz de înfrîngcri sau de delapidări. Şi de represiuni. Dar nu-i o operetă, e un Reichswchr de proastă calitate.

Cîteva bubuituri îndepărtate urcă din văi. Sînt aduşi miliţieni răniţi pe paturi ţinute de cele patru colţuri.

— Poporul salvează Madridul în fiecare zi, spuse Manuel, privind crestele în spatele cărora se află fasciştii din Segovia.

— Da. După aceea se duce la culcare.

— Dar o porneşte din nou a doua zi.

— Eşti pe cale de a te forma, Manuel... Cu atît mai bine. Ai comandat bine, împotriva bateriei...

— Poate că s-a schimbat ceva în mine, şi pentru tot restul vieţii mele, dar nu datorită atacului bateriei de alaltăieri ; asta s-a născut astăzi, cînd l-am văzut pe tipul ăla scriind pe perete cu sîngele fascistului împuşcat. Nu mă simţeam mai răspunzător dînd instrucţiuni în livada de măslini, con- ducînd camionul sau odinioară rabla de maşină...

— Odinioară, repetă Ramos.

Nu trecuse nici o lună.

— Trecutul nu e o problemă de timp. Dar în faţa tipului rătăcit care scria pe zid, acolo, mi-am dat seama că noi eram răspunzători. Nevinovăţia comandamentului, dragul meu Ramos...

Departe, pe teren guvernamental, arde fără fum un foc ciobănesc sau ţărănesc.

Vălurile întinse de ceaţă, ale nopţii învăluitoare, se îndreaptă către focul acesta. Pămîntul dispare, flăcările sînt unica pată luminoasă a povîrnişurilor; pacea alungată din munţi, pitită sub pămînt ca trenul blindat sub tunel, pare să ţîşnească prin focul zglobiu. Mai e unul, mult mai departe, la extrema dreaptă.

— Cine are grijă de răniţi? întreabă Manuel.

— Medicul şef al sanatoriului. Un tip foarte răbdător.

— Republican de stînga?

— Socialist dc dreapta, cred. Şi miliţicncle sînt de mare ajutor.

Manuel povesteşte despre sosirea fetişcanei în spatele camioanelor. Ramos, cu degetele prin şuviţele lui cirlionţate, zîmbeşte.

— Ce părere ai despre miliţiene, Manuel?

— în luptă activă: zero ; pe scurt, tocmai bune să pună la încercare nervii bărbaţilor. în luptă pasivă; foarte bine. Curaj cam alternativ — deseori şi la bărbaţi e aşa — sublim cîte- odată.

— Ştii, mă bucură ceva:

„în orice sătuc cucerit de Franco, fiecare devine şi mai sclav: nu numai ai noştri, asta-i de la sine înţeles, dar şi copiii încredinţaţi din nou preotului şi femeile trimise înapoi la bucătărie. Toţi asupriţii, într-un fel sau altul, au venit să lupte împreună cu noi...“

Ciudată putere a focului: înâlţîndu-se şi coborînd într-un ritm de forjă, pare că arde asupra

tuturor morţilor zilei, că aşterne asupra nebuniei oamenilor noaptea învăluitoare.

Ramos simte că-i piere surîsul. Observă focul celălalt. Ia din nou binoclul.

Nu sînt focuri ciobăneşti, sînt semnale.

Nu cumva va începe să vadă şi el, ca miliţienii, semnale pretutindeni? E obişnuit cu semnalele cu foc; de altfel (numără), boii ăştia sînt pe cale să semnalizeze prin morse, dar nu în limbaj precis. Şi celălalt foc e un foc semnalizator. Fasciştii şi-au pregătit bine treaba. Cîte asemenea focuri ard la ora asta în spatele liniilor republicane? Pe toate colinele, atît de departe cît poate vedea Ramos şi pînă unde se aude ţîrîitul greierilor, miliţienii sînt culcaţi şi dorm. Exclamaţiile au încetat. Morţii din timpul zilei, care de pe acum apasă cu toată greutatea lor asfaltul drumului sau tufişurile colinelor, îşi încep, lipiţi de pămînt, prima lor noapte de morţi. în pacea transparentă, statornicită asupra Sierrei, numai limbajul tăcut al trădării umple întunericul învăluitor.

Manuel devenea conştient că războiul înseamnă a face imposibilul pentru ca nişte bucăţi de fier să pătrundă în carne vie.

Ţipetele sacadate ale unui bărbat sau ale unei femei (la limita extremă a durerii, timbrul vocii nu mai poate fi deosebit) străbăteau salonul spitalului San Carlos şi se pierdeau acolo.

Salonul era foarte înalt, luminat de sus prin nişte ferestruici, acoperite aproape în întregime de plante cu frunze late, prin care pătrundea lumina verii în toi. Lumina aceasta verzuie, zidurile imense şi fără găuri, numai dacă nu ridicai capul, şi aceste personaje în pijama ale căror trupuri noduroase lunecau pe cîrji în liniştea neliniştită a spitalului, umbrele acestea îmbrăcate în pansamente ca într-un costum de carnaval, totul părea o împărăţie veşnică a rănilor, statornicită acolo în afara timpului şi a lumii.

Acest acvarium comunica cu camera celor grav răniţi, de unde se auzeau strigăte: un tavan de înălţime normală, opt paturi, şi ferestre adevărate. Intrînd, Manuel nu văzu decît

pînzclc mari de muselină contra ţînţarilor şi o infirmieră aşezată lîngă uşă. încăperea părea pustie în toiul zilei regăsite, o cameră de spital luminoasă, foarte deosebită de pivniţa ca de Inchiziţie unde lunecau fantomele pansate; dar zgomotele îşi asumau misiunea să exprime viaţa ei adevărată.

Dintr-unul din paturile din mijloc porneau fără încetare acele gemete în care durerea devine mai puternică decît orice expresie omenească, în care glasul nu mai e decît schelălăitul universal al suferinţei, acelaşi la oameni ca şi la animale: schclălăieli aidoma ritmului respiraţiei, şi pe care cel ce le aude simte că se vor opri o dată cu răsuflarea. Şi cînd, în adevăr, se opriră, fură înlocuite de scrîşnetul dinţilor, atroce şi resemnat, ca al femeilor la naşteri. Manuel simţea că ţipetele vor începe din nou, o dată cu revenirea respiraţiei.

— Ce are? o întrebă el în şoaptă pe infirmieră.

— Aviaţie. A fost doborît avînd bombele în aparat. Au explodat cînd au căzut. Cinci gloanţe de mitralieră, douăzeci şi şapte de schije.

Pînza de muselină se mişcă, împinsă dinăuntru, ca şi cum rănitul ar fi stat pe pat.

— E maică-sa, spuse infirmiera. El are douăzeci şi doi de ani.

— V-aţi obişnuit, spuse Manuel cu amărăciune.

— N-avem destule infirmiere. Eu lucrez la chirurgie. Ţipetele reîncepură, deveniră mai ascuţite, de parcă rănitul ar fi încercat să leşine forţînd durerea; şi, deodată, se opriră. Manuel nu mai auzea nici măcar scrîşnetul dinţilor. Dar nu îndrăznea să înainteze.

Cum simţea oare că rănitul îşi încleşta degetele pe cearceaf? Un alt zgomot se auzi, atît de încet la început îneît Manuel se întrebă ce putea fi — pînă

ce deveni distinct: un zgomot de buze. Ce preţ au cuvintele în faţa unui trup ciopîrţit? Acum, cînd băiatul îşi 6ilise durerea să amuţească, mama facea singurul lucru pe care-1 putea face: îl săruta.

Manuel auzea desluşit sărutările, din ce în ce mai grăbite, ca şi cum, simţind durerea suspendată şi gata să se întoarcă, femeia ar fi vrut s-o oprească prin puterea dragos-

tei. O mină apucă muselina şi o răsuci cu pumnul; Manuel resimţi durerea agăţată de aerul gol, de parcă ar fi fost a propriului său braţ. Pumnul se desfăcu şi ţipetele reîncepură.

— De... cît timp? întrebă Manuel.

— Alaltăieri.

O privi în sfîrşit pe infirmieră: scundă, foarte tînără, nu purta văl, şi părul îi era negru şi lucios.

Ea şovăi.

— Şi noi — spuse ea în sfîrşit. Ţipetele răniţilor, ne obişnuim cu ele. Dar nu cu ţipetele celorlalţi: ăştia, dacă nu-s scoşi de aici, nu se poate opera.

— Barca e tot aici? întrebă Manuel între două valuri de ţipete. Ţipetele păreau statornicite pe veşnicie asupra salonului.

— Nu, alături.

Manuel se simţi uşurat: sensibil la durere, dar incapabil să-şi exprime compătimirea, îşi dădea seama de stîngăcia lui şi nu se putea obişnui cu ea.

Barca se afla într-o cameră ce comunica şi cu cea pe care o părăsea şi cu acvariul. Manuel deschise uşa, şovăi o clipă, de parcă a închide uşa ar fi însemnat să lase capacul unui sicriu asupra rănitului. în sfîrşit, o lăsă întredeschisă.

Barca era aşezat pe patul lui. Nu, nu dorea nimic altceva. Avea portocale, reviste ilustrate. Şi prietenie. Prost era că nu voiau să-i facă morfină. Dacă se temeau că o să devină morfinoman, la

vîrsta lui, mai bine l-ar lăsa naibii în pace. Şi, pentru că îi puseseră greutatea la extremitatea piciorului fracturat în două locuri, nu putea dormi. Dacă ar putea dormi, treacă-meargă.

— Ai putea dormi cu...

Manuel făcea aluzie la ţipetele rănitului, pe carele auzeau, înăbuşite, prin uşa întredeschisă.

— Numai să nu fiu în acelaşi salon. E de neînţeles. în alt salon, pot. Ar trebui puşi împreună bolnavii liniştiţi, închide uşa: în salonul ăsta, nimeni nu ţipă...

— Ce era? întrebă Manuel, ca şi cum, discutînd din nou despre rănit, s-ar fi redeschis uşa închisă asupra lui.

— Mecanic. A fost în miliţii; după aceea în aviaţie. Bombardier.

— De ce era cu noi?

— Unde-ai fi vrut să fie, un mecanic? La fascişti?

— Ar fi putut să nu fie nicăieri.

— A! asta-i bună...

Barca încreţi sprîncenele, înălţă capul: îl apucă din nou durerea. Puse capul pe pernă şi faţa lui îmbătrînită căpătă din nou expresia durerii sîcîitoare — ochii mai cufundaţi în orbite, trăsăturile mereu gata să se schimbe — expresia unei copilării totodată vulnerabile şi grave, în care suferinţa 6mulge din fiecare chip nobleţea pe care o ascunde. în Si- erra, Manuel remarcase ochii lui Barca. întreaga expresie a acestei feţe cu trăsături banale, cu tenul mai închis decît părul şi mustăcioara albă, mai închis decît ochii de culoare deschisă, se datora pleoapelor grele, groase, încărcate de o experienţă amară dar nu resemnată, pe care shîrciturile mici, tot atît de numeroase ca nişte crăpături de porţelan, o transformau în umor ţărănesc. Cu ochii închişi, părea că zîmbeşte.

— Ce mai e cu trenul blindat?

— Cred că bine, spuse Manuel. Dar nu ştiu: nu mai sînt acolo. Am fost numit comandant de companie la regimentul 5.

— Mulţumit?

— Mai am multe de învăţat...

Cu toate că uşa era închisă, auziră din nou ţipetele.

- Ăla micu' era cu noi pentru că era cu noi...

— Şi tu, Barca?...

— Sînt atîtea motive...

Se strîmbă, încercă să se mişte, şi se întoarse spre Manuel de parcă ar fi aşteptat ca acesta să se explice.

— Nu te obliga nimic, continuă Manuel.

— Eram sindicalist, măi!

— Da, dar nu militant, nu direct ameninţat.

— Nu mai spune, băiete ! atacul filoxerei, asta te-ar fi mulţumit pe tine?

Odinioară Barca fusese cultivator de ciuperci în Cata- lonia, cum fuseseră tatăl şi bunicul său. Filoxera dăduse proprietarilor posibilitatea să-l deposedeze şi pe el de rodul a peste cincizeci de ani de muncă.

— îţi refăcuseşi viaţa, puteai trăi...

După ton, Barca pricepea că Manuel nu încerca să discute, ci să înţeleagă mai bine.

— Vrei să spui: de ce n-am fost neutru?

— Da.

Barca zîmbi, cu un zîmbet căruia durerea părea să-i confere o ciudată experienţă.

— întotdeauna aceiaşi oameni nu rămîn neutri. Cînd oi fi fost eu vreodată neutru?

în acvariu, unii după alţii, cei cu cîrje lunecau în dreptul uşii deschise.

— Totuşi, nu c o întrebare plăcută, dar e o

întrebare serioasă. Chiar un fascism îngrozitor nu e atît de groaznic ca moartea !...

închise ochii.

— Piciorul mă doare mai rău decît dacă aş fi fost jignit de un fascist... Şi totuşi aş...

înaintea durerii, slăbiciunea îi opri gestul.

„Ei bine, nu, totuşi, nu. Totuşi, aş lua-o de la capăt. Atunci?“

Ţipetele rănitului ajunseseră din nou pînă la ei. Şi acela ar lua-o de la capăt? Şi Barca se gîndea la asta. „Nu mă iei chiar aşa pe nepregătite, bagă de seamă: cînd am crezut că... s-a zis cu mine, sub pini, m-am gîndit. Ca oricine. Poate nu ca tine, dar m-am gîndit. Să învăţ ceea ce nu ştiu, pot, dacă am răbdare, dar să înţeleg ceea ce sînt, asta !... Vorbele-s de vină. Mă urmăreşti?

— Bineînţeles.

— Pen-că eşti deştept. într-un cuvînt, uite, nu vreau să fiu dispreţuit. Fii atent, băiete!

Nu ridica glasul, vorbea doar mai încet, cu tonul pe care l-ar fi luat dacă, aşezat la o masă, ar fi ridicat arătătorul.

— Asta, asta-i chestia. Restul, c pe lingă. Cu banii, ai dreptate: poate că m-aş fi putut înţelege cu ci. Vor însă să fie respectaţi, iar eu n-am chef. Pentru că nu sînt respectabili, înţeleg să respect, dar nu pe ei. înţeleg să-l respect pe domnul Garcia, care-i un savant. Dar nu pc ci.

Garcia era unul din cei mai buni etnologi spanioli. Locuia vara la San Rafael, şi Manuel îşi dăduse scama cît îl respectau militanţii din partea aceasta a Sierrei.

„Şi mai e ceva. O să-ţi spun o amintire. Poa’că n-ai s-o găseşti serioasă, poa’că da. Cînd eram încă agricultor, înainte dc a mă duce la Perpignan, a

venit la noi marchizul. Vorbea cu de-alde-ai lui. Vorbea despre ai noştri. Şi a spus asta, ţi-o repet cuvînt cu cuvînt: «Ce-i şi cu oamenii ăştia! Pun mai presus umanitatea decît familia lor!» Dispreţuitor mai era. N-aş fi putut discuta, pe moment, dar m-am gîndit, şi de data asta. Am înţeles aşa: noi cînd vrem să facem ceva pentru umanitate, e *şi* pentru familia noastră. E acelaşi lucru. în timp ce ei, ei au de ales, mă urmăreşti? Ei au de ales."

Tăcu o clipă.

„Domnul Garcia a venit să mă vadă. Ne cunoaştem dc mult. E un om pe care l-au interesat întotdeauna treburile noastre. Acum, că-i la informaţiile militare, vrea să ştie ce se petrece prin sate. Dar mă-ntreabă: egalitatea? Vezi, Manuel, am să-ţi spun una bună, de care nu ştiţi nici unul, pentru că sînteţi prea... în sfîrşit prea... aţi avut prea mult noroc, să spunem. Un om ca el, ca Garcia, nu prea ştie ce înseamnă să fii jignit. Şi iată ce-ţi pot spune: contrariul ăsteia, umilinţei, cum îi spune el, nu-i egalitatea. Au înţeles totuşi cîte ceva francezii, cu inscripţia lor neghioabă pe primării: deoarece contrariul jignirii, e fraternitatea.[11]

Prin uşa deschisă a sălii mari, cu profilurile lor de schilozi ai Marilor Companii, treceau răniţii cu braţul în ghips, cu braţul ca un cîrnat de tifon, îndepărtat de corp de către atelă, ca violoniştii cu vioara la gît. Aceia erau cei mai im- presionanţi dintre toţi: braţul în ghips dă aparenţa unui gest, şi toţi violoniştii aceştia fantomatici, purtîndu-şi în faţă

braţele nemişcate şi rotunjite, înaintau ca nişte statui împinse, în tăcerea de acvariu subliniată dc

bizîitul clandestin al muştelor.

II

14 august.

în exaltarea generală şi căldura sufocantă, şase avioane moderne se pregăteau de decolare. Coloana maură care ataca în Estramadura venea de la Merida spre Medellin. Era o coloană motorizată, puternică, fără îndoială elita trupelor fasciste. Sembrano şi Magnin primiseră chiar atunci un telefon din partea direcţiei operaţiilor: Franco personal comanda coloana.

Fără comandanţi, fără arme, miliţienii din Estramadura încercau să reziste. Dc la Medellin, curelarul şi cîrciumarul, hangiul, muncitorii agricoli, cîteva mii de oameni dintre cei mai năpăstuiţi din Spania plecau cu puştile lor de vînă-toare împotriva puştilor-mitraliere ale infanteriei maure.

Trei Douglasuri şi trei avioane de luptă cu mai multe locuri, cu mitraliere de tip 1913, ocupau în lăţime jumătate din aerodrom. Nici un avion de vînătoare: toate în Sierra. Sembrano, prietenul său Vallado, piloţii de linie spanioli, Magnin, Sibirsky, Darras, Karlici, Gardet, Jaime, Scaii, cîţiva noi — bătrînul Dugay şi mecanicii în preajma hangarelor, cu basetul Raplati — toată aviaţia era pusă la bătaie.

Jaime cînta un cîntec flamenco.

Cele două triunghiuri ale aparatelor îşi luară zborul către sud-vest.

Era răcoare în avioane, dar se vedea căldura la suprafaţa pămîntului, cum se vede aerul cald tremurînd deasupra ve- trelor. Ici şi colo, printre

spicele de grîu, apăreau pălăriile mari de paie ale unor ţărani. Din munţii din Toledo pînă

la cei din Estramadura, dincoace de război, de la un capăt al orizontului la celălalt, pămîntul de culoarea secerişului îşi dormea somnul de după-amiază, învăluit de linişte. Prin praful care se ridica în plin soare, metereze şi costişe de deal păreau turtite; dincolo, Badajoz, Merida — cucerită în 8 de fascişti — Medellin, invizibil încă, puncte derizorii în imensitatea cîmpiei care tremura.

Pietrele deveniră mai numeroase. în sfîrşit, aspru ca pămîntul său stîncos, acoperişuri fără arbori, ţigle vechi albite de soare, schelet berber pe pămînturi africane: Badajoz, cu Alcazarul său şi arenele lui pustii. Piloţii priveau hărţile, bombardierii vizoarele, mitraliorii rotiţele mici ale punctelor de miră care se învîrteau cu maximă viteză în afara car- lingei. Dedesubt, un vechi oraş spaniol mistuit de vreme, cu femeile sale brune înapoia ferestrelor, cu măslinele şi anasonul puse la rece în găleţi cu apă de fîntînă, cu pianele la care copiii cîntau cu un deget, şi cu pisicile sale jigărite pîndind sunetul notelor pierzîndu-se unul după altul în arşiţă... Şi o asemenea senzaţie de uscăciune, îneît părea că ţigle şi pietre, case şi străzi ar fi trebuit să crape şi să se pulverizeze la prima bombă, într-un vuiet puternic de oase şi pietriş. Deasupra pieţei, Karlici şi Jaime îşi fîlfîiră batistele. Bombardierele spaniole aruncau fulare cu culorile Republicii. Acum, un oraş fascist: observatorii recunoşteau teatrul antic din Merida, ruinele: un oraş semănînd cu Badajoz, asemănător întregii Estramadure. în sfîrşit, Medellin.

Pe ce drum sosea oare coloana? Drumurile fără copaci erau galbene în soare, de o culoare ceva mai deschisă ca pămîntul, şi pustii cît vedeai cu ochii.

Escadrila zbură deasupra unei pieţe pătrate — Medellin — şi începu iar să urce în direcţia liniilor duşmane, dar şi înspre soare. Soarele de ora cinci îi orbea pe toţi: drumul se zărea ca o panglică incandescentă. Cele două Douglasuri din spatele lui Sembrano începură să-şi micşoreze viteza, apoi se aliniară: sosea coloana inamică.

Darras, care tocmai trecuse primului pilot comenzile, privea cu tot trupul, pe jumătate aplecat în culoarul carlin-

gci. în timpul războiului nu căutase decît o oarecare brigadă nemţească, de data aceasta căuta acel ceva împotriva căruia luptase de ani de zile sub atîtea forme, la primăria lui, în organizaţiile muncitoreşti înjghebate cu răbdare, desfiinţate, reînfiinţate: fascismul. De la evenimentele din Rusia: Italia, China, Germania... Aici, în această Spanie, speranţa pe care Darras şi-o punea în lume de-abia se înfiripase, că fascismul ajunsese şi aici — aproape sub avionul lui; tot ce putea vedea, erau avioanele alor săi gata să-şi schimbe linia de zbor.

Ca să intre în şir, avionul în care se afla (al lui Magnin, primul dintre avioanele internaţionale) coti. Şoseaua din faţa lor, dreaptă pe o lungime de un kilometru, era presărată cu puncte roşii Ia intervale regulate. Avionul se înălţă din nou, soarele apăru iarăşi, şi Darras nu mai văzu decît un drum alb.

Şoseaua coti apoi, soarele lunecă într-o parte: punctele roşii apărură din nou. Prea mici pentru a fi maşini, cu o mişcare prea mecanică pentru a fi oameni. Şi şoseaua se mişca.

Deodată, Darras pricepu. Şi începînd parcă să vadă cu gîndul şi nu cu ochii, deosebi formele: şoseaua era plină de camioane cu prelate îngălbenite de praf. Punctele roşii erau capotele

vopsite cu miniu, necamuflate.

Pînă în nesfîrşitul orizont învăluit într-o tăcere împăcată de ţară, drumuri în jurul a trei oraşe, în formă de stea, ca urmele unor gheare uriaşe de păsări; şi printre cele trei drumuri nemişcate, acesta. Fascismul, pentru Darras, însemna drumul acesta care tremura.

Pe ambele margini ale drumului explodară bombe. Erau bombe de zece kilograme: o explozie roşie în vîrf de lance şi fum pe cîmpie. După cîte se părea, coloana fascistă nu mergea mai repede: dar şoseaua tremura şi mai tare.

Camioanele şi avioanele se îndreptau unele spre altele. Din cauza soarelui, Darras nu vedea bombele căzînd, dar le vedea explodînd, ca mătăniile acum, mereu pe cîmp. începea să-l doară din nou piciorul pansat. Ştia că unul din Douglasuri nu avea declanşator de bombe şi bombarda prin

gaura lărgită a W.C.-urilor. Deodată, o parte a drumului încremeni: coloana se oprise. O bombă lovise un camion, răsturnat de-a curmezişul drumului, dar Darras n-o văzuse.

Ca un cap de vierme care şi-ar continua singur drumul, crîmpeiul din faţa coloanei redusă la o treime gonea spre Medellin; bombele continuau să cadă. Avionul lui Darras ajunse deasupra acestui crîmpci.

Pilotul secund nu vede dedesubtul lui.

Scaii, bombardor al celui de-al treilea avion internaţional, privea bombele apropiindu-se de drum. Foarte bine antrenat în armata italiană în care, pînă să fi emigrat, efectuase o perioadă de instrucţie în fiecare an, regăsindu-şi precizia în trei misiuni efectuate în Sierra, pilotat astăzi de

Sibirsky, vedea de cincisprezece secunde, pe verticala drumului, bombele explodînd din ce în ce mai aproape de camioane. Prea tîrziu pentru a ţinti capul coloanei. Celelalte camioane încercau să treacă prin dreapta şi stînga celui care se răsturnase de-a curmezişul drumului (cu siguranţă desfundat). Văzute din avioane, camioanele păreau lipite de şosea, ca muştele pe o hîrtie cleioasă; de parcă Scaii, pentru că era într-un avion, s-ar fi aşteptat să le vadă zbu- rînd, sau luînd-o razna peste cîmpie: dar drumul era cu siguranţă mărginit de taluzuri. Coloana, care se vedea atît de desluşit adineauri, încerca să se despartă pe ambele laturi ale camionului răsturnat, ca un rîu pe ambele părţi ale unei stînci. Scaii vedea limpede punctele albe ale turbanelor maure; se gîndi la puştile de vînătoare ale bieţilor cetăţeni din Medellin şi, cînd învălmăşeala camioanelor ajunse în vizor, deschise dintr-o dată cele două lăzi de bombe uşoare. Apoi se plecă peste trapă şi aşteptă sosirea bombelor la ţintă: nouă secunde de destin între oamenii aceştia şi el.

Două, trei... Imposibil să vadă prin trapă destul de departe, în spate. Printr-o gaură laterală: pe pămînt, cîţiva indivizi alergau cu mîinile în sus — desigur, coborau în goană taluzul.

Cinci, şase... Mitraliere în baterie trăgeau asupra avioanelor. Şapte, opt... — ce mai fugeau, jos! — nouă: fuga încetase, sub douăzeci de pete roşii ce explodară deodată. Avionul îşi continua drumul, ca şi cum toate acestea nu l-ar fi privit.

Avioanele se roteau, pentru a ţinti din nou drumul. Al lui Magnin se întorcea cînd explodaseră bombele lui Scaii, îneît Darras văzu foarte limpede

fumul risipindu-se deasupra unui talmeş-balmcş de camioane cu labele în sus. în afară de clipa exploziei incandescente a bombelor, moartea nu părea să joace vreun rol în treaba asta: nu vedea decît pete kaki depărtîndu-se de drum în fugă, sub punctele albe ale turbanelor, furnici înspăimîntate cărîndu-şi ouăle.

Cel care vedea cel mai bine era Sembrano: primul dintre Douglasuri se întorcea în spatele ultimului avion internaţional, închizînd cercul. El ştia, cu totul altfel decît Scaii, ce însemna lupta miliţienilor din Estramadura; că ei nu puteau face nimic; că numai aviaţia îi putea ajuta. Trecea din nou deasupra drumului pentru ca bombardorii care păstraseră încă bombe uşoare să mai poată distruge nişte camioane: motorizarea era primul element al forţei fasciste. Trebuia însă, înainte de sosirea aviaţiei inamice, să prindă din urmă capul coloanei, care o ştersese spre Medellin.

Cîteva camioane mai explodară pe cîmp, cu roţile în sus. De îndată ce, izgonite din drum, nu mai erau cu faţa la soare, lumina, retrăgîndu-se, întindea în spatele lor umbre lunguieţe, astfel îneît nu apăreau decît cînd erau distruse, după cum peştii morţi, pescuiţi cu dinamită, nu ies la suprafaţă decît cînd sînt loviţi.

Piloţii avuseseră timpul să-şi stabilească poziţia deasupra drumului. Umbrele camioanelor distruse se întindeau acum în faţa şi în coada coloanei, ca nişte bariere.

„Lui Franco îi vor trebui mai mult de cinci minute să descurce toate astea“, se gîndi Sembrano, răsfrîngîndu-şi buza inferioară înafară. La rîndul lui goni spre Medellin.

Rămas pacifist în adîncul sufletului, el

bombarda cu mai multă eficacitate decît orice pilot spaniol; pentru a nu avea mustrări de conştiinţă, cînd bombarda singur, bombarda de la mică înălţime: primejdia pe care o înfrunta, pe care se străduia s-o înfrunte, îi rezolva problemele etice. Era curajos din fire, ca Marcellino şi ca atîţia timizi. Sau camioanele se află în oraş, chibzuia el, şi trebuie să le aruncăm pe toate în aer; sau camioanele sînt în afară şi, ca să nu fie masacraţi miliţienii, iarăşi trebuie să aruncăm dracului totul în aer. Se îndrepta către Medellin cu două sute optzeci pe oră.

Camioanele care formaseră capul coloanei erau masate în umbra pieţii. Nu îndrăzniseră să se resfire, orăşelul fiind în mîinile inamicului. Sembrano coborî cît putu mai jos, urmat de alte cinci avioane.

Soarele acoperea acum străzile de umbră. Totuşi, de la trei sute de metri, puteau fi ghicite culorile caselor — roşu, albastru pal, verde deschis — şi formele camioanelor;cîteva erau ascunse în străzile din preajma pieţii.

Un Douglas venea către Sembrano, în loc să-l urmeze. Pilotul pierduse cu siguranţă şirul.

Avioanele începură un prim rotocol tangent cu piaţa din Medellin. Sembrano îşi amintea de primul său bombardament, pe carc-1 efectuase cu Vargas, acum şeful operaţiilor, şi de muncitorii din Penarroya, înconjuraţi de fascişti, care-şi întinseseră la ferestre şi în curţi perdelele, plăpumile — lucrurile lor cele mai frumoase — pentru aviatorii republicani.

Bombele aruncate sclipiră într-o rază de soare, dispărură, îşi continuară drumul, independente ca torpilele. Flăcări mari, portocalii, începură să trozească ca nişte mine în piaţa învăluită de fum. într-un mare vîrtej, peste flacăra cea mai înaltă, ţîşni un fum alb, în mijlocul fumului negru;

minuscula siluetă neagră a unui camion se răsuci în aer, se prăbuşi în norul marmorat. Sembrano, aşteptînd să se risipească tot fumul, aruncă o privire în faţa lui, văzu din nou Douglasul care-şi pierduse şirul, şi alte două. Or, numai trei Douglasuri erau angajate, inclusiv al său; nu puteau fi trei în faţa lui.

Oscilă aparatul pentru a ordona formaţie de luptă.

îngrijorat de ceea ce- se petrecea pe pămînt, se uitase doar în treacăt: nu erau Douglasuri, erau avioane Junkers.

Era tocmai clipa în care Scaii socotea că aviaţia e o armă dezgustătoare. De cînd maurii fugeau, avea chef să plece. Şi totuşi pîndea ca o pisică să-i apară piaţa în vizor (îi rămî- neau două bombe de cincizeci de kilograme). Nepăsător faţă de mitralierele de pe sol, se simţea în acelaşi timp judecător şi asasin, mai scîrbit de altfel de a se considera judecător decît asasin. Cele şase Junkers, trei în faţă (cele pe care le văzuse Sembrano) şi trei dedesubt, îl scutiră de introspecţie.

Douglasurile vor încerca s-o şteargă; cu mitraliera lor nenorocită de lingă pilot, nu putea fi vorba să angajeze lupta împotriva unor avioane germane cu cîte trei posturi de mitraliori, înarmaţi cu mitraliere moderne. Sembrano socotise întotdeauna viteza drept cel mai bun mijloc de apărare al avioanelor de bombardament. într-adevăr, Douglasurile, în plină viteză, o luară oblic, în timp ce avioanele internaţionale cu mai multe locuri atacau cele trei Junkers de dedesubt; trei contra şase; contra şase fără avioane de vînătoare, din fericire. Obiectivul fiind atins, nu mai era cazul să lupte, ci să se strecoare. Şi Magnin prefera să

atace de jos în sus avioanele aflate la mică înălţime, care se vor profila pe cer, în timp ce avioanele sale camuflate ar fi aproape invizibile pe cîmp, la ora aceasta. Celelalte trei Junkers nu vor avea poate timp să se aşeze în formaţie de luptă. Acceleră deci, şi el, la maximum.

Cei de dedesubt soseau, închişi ca nişte submarine, cu turela ca un pendul între apărătoarele de noroi ale trenului de aterizaj. Unul dintre ei mai vira însă, şi internaţionalii vedeau desluşit antena de radio, iar în profil, deasupra carlingii, pe mitraliorul din spate. Gardet, în turela din faţă, cu un puşcoci în spate, aştepta. Prea departe ca să fie auzit, arăta cu degetul avioanele Junkers şi agita mîna stingă. Magnin, lingă Darras, le vedea mărindu-se de parcă le-ar fi umflat cineva.

Tot echipajul îşi dădu seama că un avion se poate prăbuşi.

Gardet întoarse turela; cu un zgomot extraordinar de iute, toate mitralierele împroşcînd carlinga, avioanele se încrucişară. Internaţionalii fuseseră atinşi de foarte puţine gloanţe ale mitralierelor inamice. Junkerele rămîneau în urmă, unul dintre ele cobora totuşi, fără să se prăbuşească. Deşi distanţa se mărea neîncetat, deodată vreo zece gloanţe străpunseră carlinga avionului lui Magnin. Distanţa se mări şi mai mult; sub focul mitralierelor din spate ale interna-ţionalilor, cele cinci Junkers se întorceau spre liniile lor, al şaselea plutind deasupra cîmpiei.

Imediat după întoarcere, după telefonarea raportului, Magnin îl chemă pe Gardet.

— Se află în Junkerul care a coborît aici crezînd Madridul cucerit, spuse Camuccini.

— Cu atît mai bine.

Spre surprinderea lui Magnin, îl aştepta un delegat al Siguranţei.

— Tovarăşe Magnin, spuse el, după ce iscodise cu privirea toate ungherele biroului alb, şeful Siguranţei mă însărcinează să vă semnalez că trei din voluntarii dumneavoastră germani...

Scoase o hîrtie din buzunar:

„Kre...feld, Wurtz şi Schrei...ner, da, Schreiner, sînt spioni hitlerişti".

Eroare, avu Magnin chef să răspundă; dar în asemenea cazuri crezi întotdeauna că e o eroare. Karlici îi semnalase că Krefeld fotografia mereu (un spion ar fi făcut-o?) şi Magnin fusese surprins auzindu-1 într-o zi citînd numele unuia din funcţionarii biroului 2 fr in^cz.

— Bine, Krefeld... Şi? în fine, e treaba dumneavoastră, în ce-1 priveşte pe Schreiner, totuşi, sînt foarte surprins. Wurtz şi Schreiner sînt comunişti, cu vechime destul dc marc, mi se pare. Şi partidul lor răspunde de ei.

— Partidele sînt ca şi oamenii, tovarăşe Magnin, cred în prietenii lor; noi, noi credem în informaţii.

— Ce doreşte şeful Siguranţei?

— Ca aceştia trei să nu mai pună piciorul pe un aerodrom.

— Şi ce încă?

— Şi îşi ia el răspunderea.

Răsucindu-şi mustăţile, Magnin chibzuia.

— Cazul lui Schreiner e intr-adevăr îngrozitor. Şi... în sfîrşit, da, ce mai ! îl cred nevinovat. Se poate face un supliment de anchetă?

— Ah! Nu e cazul să bruscăm nimic... Şeful va telefona îndată, dar numai pentru a confirma calitatea mea.

Gardetsosi, fără mica lui puşcă, depusă la

magazia de accesorii, cu părul tuns ca peria, lăsat spre frunte, privirea glumeaţă; poliţistul ieşi.

Părul lui ca o perie lungă şi pometţii îi dădeau acrul unei pisici de jucărie pentru copii; dar îndată ce zîmhea, dinţii săi mici, îndepărtaţi unii de alţii, dădeau o energie pătrunzătoare feţei lui triunghiulare.

— Ce-ai căutat acolo înăuntru? Să te aşezi pe locurile mitraliorilor?

— E bine să fii şmecher. Băgaţi de seamă m-am mai dus pe acolo; aveam însă impresia că era ceva ce nu înţelegeam, înţelegeam prea bine, nu-s chiar aşa prost pe cît credeam ! Acum, după ce au tras asupra noastră, sînt sigur de descoperirea mea: aparatul e aproape orb în faţă. De aceea nu ne-au atins la prima hărţuială şi ne-au lovit după aceea, cînd ne aflam în spate.

— Aveam şi eu aceeaşi impresie.

Magnin le studiase în revistele tehnice: al treilea motor al Junkerului e în locul turelei din faţă de la avioanele bi- motoare cu mai multe locuri, şi Magnin se îndoise că s-ar putea apăra botul unui avion cu un mitralior de turelă care trage între roţi, şi cu un mitralior în spate. De aceea atacase, unul contra doi.

— Spuneţi, credeţi că fuseseră cu motoarele în plin, cînd o luaseră pe urma noastră?

— Desigur.

— Atunci, că bine-şi mai bat joc de noi Friţii, de doi ani! Cel puţin treizeci de kilometri mai puţin decît noi cu rablele noastre. Asta-i celebra flotilă a lui Goering?

„Staţi, însă, să vedeţi: mitralierele lor sânt deosebite de ale noastre, spaniole, zău ! Nu &-au oprit nici o singură dată. Doar ascultam.

Numai de s-ar hotărî ruşii sau tembelii noşrtmi

de cesnpa- trioţi să ne trimită şâ nouă din astea...“

Magnin plecă la Direcţia operaţiilor, perplex.

Voia mai întîi să treacă pe la spital.

Bombazdorul breton-, mdafesant şi ountractat, discuta au vecinul său, un anarhist spaniol; patul era noepenit de exemplare din *THumanite* şi opere de Courfceline. House se afla einguT îiîtr-o cameră, la un etaj mai sus, oeea ce nu prevestea nimic bun.

Magnin deschise uşa; englezul îl salută cu pumnul ridicat, zîmbind, dar ochii săi nu zîmbeau.

— Cum îţi merge?

— Nu ştiu: nimeni nu ştie engleza...

„Captain“ nu răspundea la întrebare, ci psapriei sale obsesii: nu ştia dacă pidomele aveau sau nm să-i fie amputate..

Cu mustăţile fine, blonde, sub nasul ascuţit-, părea un licean ascultător. Cit de întâmplător, de accădentad-, părea pumnul acesta ridicat! Adevărul, nu4 repseeeatau oare mîinile acestea aşezate cuminte pe cearceaf, chipul acesta pe care o *mistren* House oarecare, îrfr-e vilă de la ţară, şi-l imagina cu siguranţă astfel, odihnindu-se între pernă şa cearceaf? Şi mai era şi celălalt adevăr, neştiut de *mistoese* Heuse, picioarele cu cinei gloanţe sub cearceaful întins cm gp-işă. Băiatul n-are nici douăzeci şi cinci de ani, se gândea Magnin. Ce 6ă spună? Cit de puţin reprezintă o idee în faţa a două picioare ce trebuiesc amputate.

— Hm... va să zică, da, spuse Magnin răsucindu-şi mustaţa. Ce-am uitat... Hm, jos, nişte portocale...

Ieşi. Infirmitatea îl emoţiona mai mult ca moartea, nu-i plăcea să mintă şi nu ştia ce să răspundă. înainte de srioe, voia să afle despre ce e vorba şi se urcă la medicul-şef.

— Nu, îi spuse acesta. Aviatorul englez a avut

noroc: oasele nu sînt atinse. Nici vorbă de amputaţie.

98

Magnin coborî scările în goană. Un clinchet cristalin de linguriţe umplea scara şi răsuna în sufletul lui.

— Oasele nu sînt atinse, îi spuse înapoindu-se în cameră. Uitase povestea cu portocalele.

House îl salutase din nou cu pumnul: nimeni la spital neştiind engleza, el se obişnuise cu gestul acesta, singura expresie a fraternităţii sale.

— Problema... amputaţia... nici vorbă, zise Magnin, bîlbîindu-se, stingherit că traduce în engleză ceea ce medicul îi spusese în spaniolă.

Cuprins de speranţă şi de teama unei minciuni amicale, House lăsă privirea în jos, îşi reluă controlul respiraţiei şi întrebă:

— Cînd voi putea merge?

— Mă duc să-l întreb pe medicul şef.

Ala va zice că-s un idiot, se gîndi Magnin în timp ce urca din nou treptele scărilor albe.

— Scuzaţi-mă, spuse medicului; băiatul întreabă cînd va fi în stare să meargă şi m-aş simţi prost să-l mint.

— Peste două luni.

Magnin coborî din nou. Nici nu terminase de spus „două luni“ şi un entuziasm de prizonier eliberat se înălţă din pat, tainic, căci nimic nu-1 exprima: House nu-şi putea mişca picioarele; mîinile se aflau pe pat, capul pe pernă; numai degetele i se încleştau la extremitatea mîinilor nemişcate şi mărul lui Adam, foarte vizibil, se ridica şi cobora. Aceste gesturi ale unei bucurii fără margini erau şi gesturile fricii...

La periferia Madridului, miliţieni mai puţini agitau puştile în maşini mai puţine, acoperite de

mai puţine lozinci. Către poarta Toledo, nişte tineri făceau exerciţii de marş. Magnin se gîndea la Franţa. Pînă la războiul acesta, Jun- kerele constituiseră esenţialul flotilei de bombardament germane. Erau avioane comerciale transformate, şi încrederea Europei în tehnica germană văzuse în ele o flotilă de război. Armamentul lor, excelent, nu era eficace; şi nu erau în stare să urmărească Douglasurile, avioane comerciale americane. Desigur, erau mai bune decît diligenţele cumpărate de Magnin

pe toate pieţele Europei. Dar n-ar fi rezistat nici contra tipurilor moderne franceze, nici contra aviaţiei sovietice. Toate se vor schimba acum: marile manevre sîngeroase ale lumii începuseră. Timp de doi ani, Europa dăduse înapoi în faţa ameninţării constante a unui război pe care, din punct dc vedere tehnic, Hitler n-ar fi fost în stare să-l pornească...

III

Cînd Magnin ajunse la minister, directorul operaţiilor, Vargas, îl asculta pe Garcia, care citea un raport.

— Bună ziua, Magnin!

Vargas se ridică, dar rămase la marginea canapelei: salopeta[CDVIII] pe care-o dezbrăcase din

CDVIII *Mono:* un combinezon, asemănător cu cel purtat de aviatori; răspîndit atunci în rindurile combatanţilor republicani din Spania.

cauza căldurii, dar n-o desfăcuse la picioare (din lene sau pentru a fi mai repede gata), ca un iepure cu pielea atîrnată de labe, îl împiedica să meargă. Se aşeză la loc, cu picioarele lungi întinse în salopetă, faţa sa îngustă şi osoasă, de Don Quijote fără barbă, iradiind prietenie. Vargas era imul din ofiţerii cu care Magnin pregătise liniile aeriene spaniole înainte de rebeliune şi, împreună cu el şi cu Sembrano, Magnin aruncase în aer calea ferată Sevilla-Cordoba. îi prezentă pe Garcia şi pe Magnin unul altuia şi ceru să li se aducă băutură şi ţigări.

— Felicitări, spuse Garcia. Aţi cîştigat prima victorie în război...

— Da? Atunci cu atît mai bine. Voi transmite felicitările dumneavoastră: Sembrano era şeful grupei.

Cei doi bărbaţi se examinau prieteneşte: era prima oară cînd Magnin avea de-a face direct cu unul din şefii Infor-

marţiiilor militare; Garcia, în schimb, auzea vorbindu-se de Magnin în. fiecare zi.

Pfc Magmin >1 surprindea totul la Garcia: că spaniolul acesta era atât de eorpoLent şi avea o faţă de mare latifundiar englez sau normand, nasul puternic, cîm; că intelectualul acesta, cu urechile ascuţite, părea glumeţ şi atît de cordial; că etnololgul acesta, care trăise mult timp în Peru şi în Fiii- pine, nu era nici măcar bronzat. în plus, şi-l închipuise întotdeauna pe Garcia cu ochelari...

— Ştiţi, toată treaba asta e un soi de mică expediţie colonială, reluă Magnin: şase avioane... Am aruncat în aer cîteva camioane pe drum...

— Nu bombele voastre de pe drum au fost cele mai eficace, ci acelea de la Medellin, spuse Garcia. Mai multe bombe de mare calibru au căzut în piaţă. Notaţi că maurii erau pentru prima oară

serios bombardaţi. Coloana s-a întors înapoi la punctul de plecare. E prima noastră victorie.

„Numai că Badajoz fusese cucerit. Deci armata lui Franco se uneşte eu armata lui Mola“.

Magnin îl privea întrebător.

At.i.tnzFinea lui G<«cia îl surprindea de asemenea*: se* aştepta din partea lui mai degrabă la o atitudine de om închis, decît Ia acest fel de a fi cordial şi volubil.

— Badajoz e lîngă frontiera portugheză, spuse Garcia.

— în 6, spuse Vargas, *Montesarmiento* a adus la Lisabona Îaisprezece avioane germane şi o sută cincizeci de specialişti, a 8, optsprezece bombardiere au plecat din Italia. Alaltăieri, douăzeci au ajuns la Sevilla.

— Aparate Savoia?

— Nu ştiu. Alte douăzeci italiene au plecat.

— Printre care cele optsprezece?

— Nu. în mai puţin de cincisprezece zile vom avea împotriva noastră vreo sută de avioane moderne.

Dacă Junkerele nu erau bune, avioanele Savoia erau agasate de bombardament cu mult superioare faţă de tot ce aveau la dispoziţie republicanii.

Prin fereastra deschisă, imuni republican difuzat de douăzeci de radiouri pătrundea o dată cu mirosul de frunze.arse.

— Continui, zise Garcăa, rehrîndu-şi raportul: e Badajoz în dimineaţa asta, îi spuse el lui Magnin.

Ora 5. *Maurii au pătruns în fortul San-'CristobaL, aproape distrus de bombardament.*

Ora 7. *Artileria inamică, instalată în fortul San Cristeiul, bombardează oraşul fără întrerupere. Miliţiile rezistă. Infirmeria spitalului de provincie a*

fost distrusă de bombardamentul aerian.

Ora 9. *La est, fortificaţia e dărîmată. La sud, caaănmiile smt în flăcări. Nu ne mai rămîn decît două mitraliere. Artileria de la San-Cristobal trage. Miliţiile rezistă.*

Ora 11. *Tancurile inamice.*

Puse jos foaia dactilografiată, luă o alta.

— Al doilea raport e scurt, spuse el cu amărăciune.

Ora 12. *Tancurile au ajuns la catedrală. Infanteria le urmează. E respinsă.*

„Mă întreb cu ce, spuse el. Erau patru mitraliere la Badajoz."

Ora 16. *Inamicul pătrunde.*

Ora 16 şi 10. *Lupta se duce din casă în casă.*

— La ora 4? întrebă Magnin. Dar daţi-mi voie, la când ni s-a spus că Badajoz e al nostru?

— Informaţiile au sosit chiar acum.

f

Magnin se gîndea la soarele de la ora cinci mtinrândn-sc pe străzile acestui oraş calm, clădit din piatră- Făcuse înoeputul războiului din 1914 la artilerie; acolo, ştia că niciodată nu-şi putea da seama de nimic într-o bătălie-: însă atunci nu vedea nimic. Oraşul acesta în care sîngele curgea droaie, rai înceta să. şi-l închipuie calm şi prietenos... De prea sus, ca Dumnezeu. *„Tancurile au ajuns la catedrală-.."* Catedrala cu o pată mare de umbră alături, străzile strimte, arenele—

— La ce oră s-a terminat lupta.?

— O oră înainte de treoerea voastră, spuse Vargas, cu excepţia bătăliei dinăuntrul caselor-.-

— Iată ultimul raport, spuse Garda. De la ora opt aproximativ. Poate mai devreme: transmis din liniile noastre — dacă se mai poate spune că există asemenea linii...

Prizonierii politici fascişti au fost eliberaţi vii şi

nevătămaţi. Miliţienii şi suspecţii arestaţi au fost executaţi. Aproximativ o mie două sute au şi fost impuşcaţi. Acuzaţia: rezistenţă armată. Doi miliţieni impuşcaţi în catedrală, pe treptele altarului principal. Maurii poartă scapularul şi inima lui Isus. S-a împuşcat toată după-amiaza. Execuţiile continuă.

Magnin se gîndi la batistele lui Karlici şi Jaime, fluturate prieteneşte deasupra celor care erau impuşcaţi.

Viaţa noctrrnă a Madridului, imnul republican din toate radiourile, cîntece de tot felul, *salud*-*uxi* puternice sau slabe după cum erau apropiate sau depărtate, amestecate ca notele de pian, tot vuetul de speranţă şi de exaltare din care era alcătuită noaptea acoperi din nou liniştea. Vargas dădu din cap.

— E bine că se cîntă... Şi, cu un glas mai scăzut: „Războiul va fi lung...

Poporul e optimist... Conducătorii politici sînt optimişti... Comandantul Garcia si cu mine, care prin temperament am fi Ia fel...“

înălţă sprîncenclc, îngrijorat. Cînd Vargas înălţa sprîn- cenele, căpăta un aer de naivitate şi părea dintr-o dată tînăr; şi Magnin îşi dădu sema că nu şi-l închipuise niciodată pe Don Quijote tînăr.

„Gîndeşte-te la ziua aceasta, Magnin: cu cele şase avioane ale voastre, o mică expediţie colonială cum spui, aţi oprit coloana. Cu mitralierele ei, coloana trăsese în miliţieni şi cucerise Badajoz. închipuie-ţi că nu erau nişte laşi, miliţienii aceia. Războiul acesta va fi un război tehnic iar noi îl purtăm vorbind numai de sentimente.“

— Şi totuşi poporul e acela care a rezistat în Sierra!

Garcia îl observa atent pe Magnin. Ca şi Vargas, credea că războiul va fi tehnic, şi nu credea că şefii muncitori ar putea deveni specialişti printr-un har

divin. Presupunea că soarta Frontului Popular va fi într-o anume măsură în mîna tehnicienilor lui şi de aceea îl interesa totul la Magnin: stinghereala lui, aparenta sa zăpăceală, aerul lui istovit, înfăţişarea sa de contramaistru superior (era, de fapt, inginer de Centrală), energia evidentă şi ordonată care nu avea astîmpăr

sub ochelarii lui rotunzi şi buimăciţi. Recunoşteai la Magnin— din cauza mustăţilor — ceva din ebenistul tradiţional al cartierului Saint-Antoine; şi, de asemenea, în botul de focă prin care i se trăda vîrsta, în privirea lui cînd îşi scotea ochelarii, în gesturile, în zîmbetul lui, amprenta complexă a intelectualului. Magnin condusese una din cele mai mari linii franceze şi Garcia, care se străduia să nu împodobească oamenii cu prestigiul funcţiei lor, încerca să disceamă ceea ce, la dîn- sul, aparţinea omului însuşi.

— Poporul e minunat, Magnin, minunat! spuse Vargas. Dar e neputincios.

— Mă aflam în Sierra, spuse Garcia, îndreptîndu-şi vîr- ful pipei spre Magnin. Să procedăm metodic. Sierra i-a *surprins* pe fascişti; poziţiile erau deosebit de favorabile unui război de guerilă; poporul are o forţă de şoc foarte mare şi de foarte scurtă durată.

„Dragă domnule Magnin, sîntem susţinuţi şi otrăviţi totodată de două sau trei mituri destul de primejdioase. în primul rînd, francezii: Poporul — cu majusculă — a făcut Revoluţia franceză. Fie. Din faptul că o sută de suliţe pot înfrînge nişte flinte proaste, nu rezultă că o sută de puşti de vînătoare pot învinge un avion bun. Revoluţia rusă a complicat şi mai mult lucrurile. Din punct de vedere politic, e prima revoluţie a secolului al XX-lea. Nici aviaţie, nici tancuri la ţarişti, dar baricade

la revoluţionari. Cum au apărut baricadele? în lupta împotriva cavaleriei regale; poporul n-avea niciodată cavalerie. Spania e azi plină de baricade — împotriva aviaţiei lui Franco.

Scumpul nostru preşedinte al Consiliului, imediat după căderea lui, a plecat în Sierra cu o puşcă... Poate, domnule Magnin, nu cunoaşteţi destul Spania? Gil, singurul nostru constructor adevărat de avioane, a fost ucis pe front ca infanterist.“

— Daţi-mi voie. Revoluţia...

— Noi nu sîntem revoluţia. întrebaţi-1 mai degrabă pe Vargas. Noi sîntem poporul, da; revoluţia nu, deşi nu vorbim decît de asta. Numesc revoluţie consecinţa unei insurecţii

conduse de cadre (politice, tehnice, şi aşa mai departe) formate în i^rtă, HL stane să înlocuiască rapid pe cei pe care-i distrug.

— Şi moi eu seamă, Magnin,, spuse Vargas, trăgîndn-şi pe Bn»ri salopeta, nu noi am luat iniţiativa, după cum ştii. Trebuie de abia să ne formăm cadrele. Franco n-are cadre de loc, afară de cele militase, dur de partea lui sînt cele două ţări pe care le ştiţi. Nieiodată audiţiile nu vor bate o armată modernă. Vrangdsi au fost bătuţi de armata roşie şi nu de partizani.

Garcia îşi seandă fraza cu pipa:

— Nu mai există, de azi încolo, transformare socială şi cu atrt moi puţin revoluţie, fără răaboi, şi nici război fora tehnică. Deci...

Vargas aproba, dînd din cap, în timp ce Garcia da din pipă.

— Oamenii na merg la moarte pentru tehnică şi pentru disciplină, spuse Magnin.

— în Împrejurări ca astea, mă interesează mai puţin motivele pentru care oamenii se duc la

moarte, deeît mijloacele lor dte a-şi omorî duşmanii. Pe de altă parte, atenţie ! Vă daţi seama, că atunci cînd spun: disciplină, nu înţeleg eeea ee se numeşte în. ţara dumneavoastră mină forte. Numesc astfel ansamblul metodelor care dau colectivităţilor combatante eficacitatea cea mai mare. (Garcia avea «plăcerea definiţiilor). E o tehnică la fel ca oricare alta. Inutil să vă spun eă salutul militar mâ-e indiferent!

— Eeea ce auzim în clipa asta prin fereastră e ceva pozitiv. Ştiţi ca şi mine că n-o folosim la perfecţie... Susţineţi: noi nu sîntem revoluţia. Ei bine, să fim ! Nu credeţi, totuşi, că vă vor ajuta democraţiile?

— E prea afirmativ, Magnin! spuse Vargas.

Garcia îşi îndreptă asupra am îndur or a vîrful pipei ca pe ţeava unui revolver:

— Am văzut democraţiile intervenind împotriva aproape a orice, cu excepţia fascismului.

„Singura ţară care ne poate ajuta, mai devreme sau mai tîrziu, în afară de Mexic, este Rusia. Şi ea nu ne va ajuta, pentru că e prea departe.

Iar ceea ce auzim prin fereastră, domnule Magnin, e Apocalipsul fraternităţii. Vă emoţionează. înţeleg foarte bine: e unul din lucrurile cele mai emoţionante cane există pe pămînt şi nu se poate vedea prea des. Dar trebuie să se transforme, *atofigb e oaniiiamnat la moarte.“*

— E foarte posibil... Numai că, daţi-mi voie: in ce mă priveşte nu accept, nu vreau să accept, niei un, conflict între ceea* ce reprezintă disciplina revoluţionară, şi> cei. care nu-i înţeleg: încă necesitatea. Visul libertăţii totale, puterea apar-ţinând! eelbr mai nobili sufleteşte şi aşa mai departe, toate oonstdtnue în ochii mei o parte din

cauza pentru care mă aflu aici. Vreau, pentru orice om o viaţă care nu se defineşte prin ceea» ce pretinde el de la alţii; înţelegeţi ee vreau, să spun?

— Mă tem că nu vi s-a dat posibilitatea să cunoaşteţi pe dbpiÎB sfouaţia.

•Awm de-a face ou două lovituri de stat suprapuse, dragă domnule Magnin. Primul este pur şi simplii un. *pronunciament'o* aJi femâteilor, cunoştinţă veche. Burgos, Valladolid,. Pămpc- Ita», Sierra. în prima zi, fasciştii erau stăţânipe toate gar- ■râwaule Spaniei. Nu le-au mai rămas aauan decît o treime. Acest *pnmunciamento,* în definitiv, e învins de Apocalips.

Dar Statele fasciste, care nu-s idioate, au prevăaut perfect eşecul *pronunciamentoului.* Şi,, de aici, începe problema Sudului. Băgaţi de seamă: ea nu e *de aceeaşi natură.*

Pentru a şti despre ce vorbim, să lăsăm de-o parte cuvîntul fascism. Unu: lui Franco nu-i pasă de fascism, e un ucenic de dictator venezuelan. Doi: în sinea sa, lui Mussolini nu-i pasă ducă instituie sau nu fascismul în Spania; problemele menale sînt o chestiune, politica externă alta. Mussolini vrea alei un guvern asupra căruia să poată acţiona. De aceea a fâeut din Maroc o bază de agresiune. De aiei porneşte o armată modernă, cu un armament modern. Deoarece nu se pot bizui pc soldaţii spanioli (au constatat-o la Madridşi Barcelona), ei 9e sprijină pe trupe puţin numeroase, dar cu valoare tehnică: mauri, Legiunea străină şi...“

— Nu sînt decît douăsprezece mii de mauri în Maroc, Garcia, spuse Vargas.

— Vă anunţ eu patruzeci de mii. Nimeni aici n-a studiat cîtuşi de puţin legătura actuală a autorităţilor spirituale ale Islamului cu Mussolini. Aşteptaţi puţin ! Franţa şi Anglia vor avea surprize. Şi dacă nu ajung maurii, ni se vor trimite italieni, dragă prietene.

— Ce vrea Italia, după părerea dumitale? întrebă Magnin.

— Habar n-am. După părerea mea, posibilitatea de a controla Gibraltarul, adică posibilitatea de a transforma automat un război anglo-italian în război european, silind Anglia să ducă războiul acesta prin intermediul unui aliat european. Dezarmarea relativă a Angliei îl face pe Mussolini să prefere a o întilni singură; reînarmarea ei schimbă radical politica italiană. Dar toate astea sînt ipoteze, vorbe de cafenea. Altceva e serios: sprijinită în modul cel mai concret de Portugalia, ajutată de cele două ţări fasciste, armata lui Franco — coloane motorizate, puşti-mitraliere, organizare italo-ger- mană, aviaţie italo-germană — va încerca să atace Madridul. Pentru a-şi menţine spatele, va recurge la teroarea masivă, aşa cum o începe la Badajoz. Ce vom opune noi, în mod practic, acestui al doilea război, care n-are *nimic comun* cu acela din Sierra, iată problema.

Garcia îşi părăsi fotoliul, se apropie de Magnin, cu amîn- două urechile sale ascuţite profilîndu-se în faţa lămpii electrice aprinse pe birou:

— Pentru mine, domnule Magnin, problema se pune aşa: o *acţiune populară* ca aceasta, sau o revoluţie — sau chiar insurecţie — nu-şi menţine victoria decît printr-o tehnică *opusă* mijloacelor prin care-a dobîndit-o. Şi cîteodată chiar sentimen- telor. Gîndiţi-vă la asta în funcţie de propria

dumneavoastră experienţă. Pentru că mă îndoiesc că vă întemeiaţi escadrila numai pe fraternitate.

„Apocalipsul pretinde tot, imediat; revoluţia obţine puţin — încet şi greu. Primejdia e că fiecare om poartă în sine

107

însuşi dorinţa unui Apocalips. Şi că, în luptă, dorinţa aceasta, după puţină vreme, e o înfrîngere sigură, dintr-un motiv foarte simplu: prin însăşi natura sa, Apocalipsul *n-are viitor.*

Chiar cînd pretinde a avea unul.“

îşi băgă pipa înapoi in buzunar şi spuse cu tristeţe: „Modesta noastră funcţie, domnule Magnin, e de a organiza Apocalipsul../[4]

II - *EXERCIŢIUL APOCALIPSULUI*

Garcia, nas şi pipă în vînt, era pc punctul de a intra într-o magherniţă, unde se afla unul din posturile comandamentului din Toledo.

în dreapta uşii era lipită o fotografie mare, scoasă dintr-o revistă ilustrată: ostatecii duşi în Alcazar dc fascişti, şi care trebuiau ocrotiţi cînd trupele republicane vor ataca subteranele. „Femeia X..., tînăra X..., copilul X...“ Ca şi cum combatanţii, în timpul luptei, şi-ar putea aminti chipurile acestea. Garcia intră. Lăsă în urmă soarele orbitor ce lumina piepturi goale şi pălării mexicane: întunericul i se păru deplin.

— Bateria trage asupra noastră, zbiera cineva înăuntru.

— Ce baterie, Negusule?

— A noastră.

— Am telefonat: trageţi prea aproape! Ofiţerul a răspuns: „M-am săturat să tot trag în ai mei! Acum schimb".

— E o sfidare a celor mai sacre principii ale civilizaţiei, spuse o voce lipsită de simplicitate, cu un accent franţuzesc foarte pronunţat.

— O mutră de trădător în. plus, spuse mai încet, cu un glas în acelaşi timp aspru şi obosit, căpitanul, căruia Gareia începea să-i desluşească faţa. Şi, unui locotenent: „Ia douăzeci de oameni şi o mitralieră şi şterge-o intr-a» cofo“. în sfârşit, unui secretar: „Puneţi-1 la curent pe eofonel“.

— Ăluia de la baterie, spuse Negusul, i-am trimis trei de-ai noştri să-i vină de hac.

— Dar eu îl destituisem, ce vreţi, şi dacă FjL.I.-ul nu l-ar fi pus înapoi acolo...

Garcia nu auzi sfârşitul. Totuşi, era mult mai puţină gălăgie acel» decît afară. Din cînd în cînd, cîteva explozii izbucneau din pămînt, acoperind cu bubuitul lor *Cavalcada Walkiriilor* care se auzea de la radioul din piaţă. Oehii i se obişnu- haw cu penumbra şi-l distingea acum pe căpitanul Hernandez: semăna cu regii Spaniei din portretele celebre, care seamănă toate eu Carol-Qwintul tînăr; stelele aurite, pe salopeta sa, hseeau nedesluşit în umbră. în jurul lui se conturau încetul eu încetul pe perete nişte pete regulate d<e care era înconjurat, precum statuile anumitor sfinţi spanioli, de raze scurtei pingele şi calapoade de cizmar. Nu fuseseră seoaBe din tarabă. Lingă eăpitan, un responsabil anarhist, Sils, din Barcelona.

Privirea lui Hernandez întîlni în sfârşit pe Garcia, cu pipa în colţul zîmbetului.

— Comandant Garcia? Cei de la Informaţiile militare mi-au telefonat.

îi strînse mîna şi-1 duse cu el în stradă.

— Ce doriţi să faceţi?

— Să vă însoţesc cîteva ore, dacă sînâeti de

acord. Pe urmă vom vedea...

— Mă duc la Santa-Cruz. Vom încerca dinamita împotriva clădirilor guvernului militar.

— Să mergem.

Negusul, care-i urma, îl privea pe Gaeeia eu simpatie: măcar o dată, un trimis al Madridului avea o mutră cumsecade. Ureehi nostime, bine făcut şi cu o înfăţişare nu prea burgheză: Garcia purta o scurtă de piele. Alături de Negus, gesticula

un om nervos, cu părul cărunt fluturîndu-i în vînt, cu haină de alpaca, pantaloni de călărie şi cizme: căpitanul Mercery, trimis de Magnin la Ministerul de Război şi pus la dispoziţia comandamentului militar din Toledo.

— Tovarăşe Hernandez, strigă un glas din magherniţă, locotenentul Larreta telefonează că ofiţerul de la baterie a şters-o.

— Să-1 înlocuiască.

Hernandez ridică din umeri scîrbit şi sări peste o maşină de cusut căzută de-a curmezişul străzii. O escortă îl urma.

— Cine comandă aici? întrebă Garcia, uşor ironic.

— Cine vreţi să comande?... Toată lumea... Nimeni. Zîm- biţi...

— Zîmbesc mereu, e un tic vesel. Cine dă ordine?

— Ofiţerii, nebunii, delegaţii organizaţiilor politice, alţii pe care nu-i mai ţin minte...

Hernandez nu vorbea cu duşmănie, ci cu o mutră descurajată care-i îndoia linia mustăţii negre peste buza subţire.

— Care sînt raporturile ofiţerilor voştri de carieră cu organizaţiile politice ? întrebă Garcia.

Hernandez îl privi fără a schiţa un gest şi fără a scoate o vorbă, ca şi cum nimic nu ar fi fost în

stare să exprime cit de catastrofale erau aceste raporturi. Nişte cocoşi cîntară în plin soare.

— De ce? întrebă Garcia. Pentru că orice imbecil se pretinde împuternicit? La început, revoluţia e întotdeauna o vastă încălcare a autorităţii.

— Asta în primul rînd. Apoi, ce vreţi, ignoranţa completă a celor care vin să discute cu noi probleme tehnice. Miliţiile ar fi zdrobite de două mii de soldaţi care-şi cunosc meseria, în definitiv, chiar *adevărafii* conducători politici cred în popor ca forţă militară!

— Nu eu. Cel puţin, acum nu. Şi apoi?

în străzile despărţite în două de umbră, viaţa continua, puşti de vînătoare printre pătlăgele roşii. Megafonul din piaţă încetă să mai cînte *Cavalcada Walkiriilor ;* răsună un *cinZcc. flamenco:* gutural, intens, aducea a cîntec funebru şi a

strigăt disperat de caravană. Şi mirosul de cadavre părea a se încleşta deasupra oraşului, aşa cum mîinile celor ucişi se încleştează de pămînt.

— în primul rînd, domnule comandant, pentru a fi socialist sau comunist, sau membru al unuia din partidele noastre liberale, e nevoie de un minimum de garanţii; dar se intră în C.N.T. ca la moară. Nu aflaţi ceva nou; dar ce să-i faci? — pentru noi e mai grav ca tot restul: ori de cîte ori arestăm un falangist, are o legitimaţie de la C.N.T.! Există anarhişti valoroşi, tovarăşul acesta care e în urma noastră, de pildă; însă atîta timp cît va dăinui principiul uşilor deschise, toate catastrofele vor intra prin aceste uşi! Aţi văzut ce s-a întîmplat cu locotenentul de la baterie.

— Ofiţerii voştri de carieră, cei care sînt alături de noi, din ce motive sînt cu noi?

— Sînt cei care cred că dacă Franco n-a izbutit

imediat, va fi învins. Cei care sînt ataşaţi de cutare sau cutare ofiţer superior, duşman lui Franco, Queipo, Mola sau altuia; cei care nu s-au mişcat, fie din şovăială, fie din laşitate; într-un cuvînt, se aflau la noi, au rămas... De cînd comitetele politice îi iau la rost, regretă că n-au plecat...

Garcia văzuse în Sierra ofiţeri care se pretindeau republicani, aprobînd ce făceau miliţienii mai absurd şi scuipînd cînd erau plecaţi; şi pe cei de pe un aerodrom militar trăgîndu-şi deoparte mesele şi scaunele din popotă atunci cînd soseau voluntari străini prost îmbrăcaţi. Precum şi ofiţeri de carieră în- dreptînd greşelile miliţienilor cu o răbdare neobosită, învăţîn- du-i, organizîndu-i... Cunoştea şi soarta ofiţerului republican numit la comandamentul regimentului 13 lăncieri, unul din regimentele rebele din Valencia; se dusese să ia comanda în cazarma revoltată; intrase — dîndu-şi seama pe deplin de riscul pe care îl înfrunta — uşa se închisese în urma lui, şi se auzise o salvă.

— Nici unul dintre ofiţerii voştri nu se înţelege cu anarhiştii?

— Ba da ! cei mai răi, foarte bine... Singurul pe care-1 ascultă într-o oarecare măsură anarhiştii, sau mai degrabă

cei ce-şi zic anarhişti, este acest căpitan francez. Nu-1 prea iau în serios, dar ţin la el.

Garcia înălţă o pipă întrebătoare.

— îmi dă sfaturi absurde de tactică, spuse llemandez, şi sfaturi practice excelente...

Toate otrăcâle dădeau spre piaţă. Ea despărţea pe asediatori de Alcazar-; neputînd-o deci traversa, Garcia şi Hernandez o înconjurau, paaul lui Garcia răsunător, al lui Uemandez tîr- şâit pe calderlnml lui Carol ijuintul. Zăreau din nou piaţa la capătul fiecărei perspective de stradă barată de şaibele, al

fiecărei strădwţe cu baricadă de saci, prea joasă. Oamenii trăgeau culcaţi, prost grupaţi, foarte vulnerabili la •tirul mitralierelor.

— Ce părere aveţi de baricadele acestea? întrebă Garcia, urmărindu-1 cu coada ochiului.

— Aceeaşi ca a dumneavoastră. Dar o să vedeţi îndată. Hem sudez se apropie de .cel care părea să comande baricada: mutră cumsecade de birjar, mustăţi, ah! mustăţii pălărie mettieană dasa întîi, tatuaje. Pe braţul eting, prins eu un elastic, un cap de mort în aluminiu.

— Ar trebui înălţată baricada cu cincizeci de centimetri, trăgătorii să fie mai depărtaţi ei să-d aşezaţi şi la ferestre ân V.

— Le_ ti... ţâa-? mormăi mexicanul în larma împuşcă

turilor destul de apropiate.

- Ce?

— Legitimaţia, ei, actele tale!

— Căpitan Hernandez, comandant al secţiunii Zocodovcr-

— Deci, nu faei parte din C.N.T. Ş-atunci, ce te priveşte baricada mea?

Garcia examina pălăria splendidă: în jurul calotei, o ghirlandă de trandafiri artificiali; dedesubt, o fîşie de pânză purtînd inscripţia, cu cerneală; *Teroarea lui Pancho ViUa.*

— Ce înseamnă asta, teroarea lui Pancho Villa? îl întrebă el.

— E de la sine înţeles, spuse celălalt.

— Bineînţeles, răspunse Garcia.

Hernandez îl privi în tăcere. Plecară. La radio cântecul minunat încetase. într-o stradă, în faţa unei lăptarii,şir de căni cu lapte; lingă fiecare cană, pe un carton, era acrie UH nume propriu. Femeile

6e plictiseau să stea la ooadă-: Ifeau cănile, lăptarul le umplea, şi ele veneau să le ia — în adină de cazul cînd...

Focul încetă. Doar pasul escortei sparse o clapă tăoetrea. Garcia auzi: „Cum îmi scria doamna Mercery, o ifemseie foarte cultă, tovarăşi: ei se înşală dacă îşi înohapuâe <că vor şterge cu sîngele muncitorilor urmele înfrîngerilsr IOT din Africa". In acea clipă, dintr-o stradă adăpostită, «e auzi zgomotul unei trotinete.

Focul reîncepu. Tot dinspre străzi, dintr-acelea ferite de tirul din Alcazar, tot despărţite de umbră; de partea neadum- brită, nişte oameni stăteau de vorbă în faţa uşilor., unii în picioare, sprijiniţi pe puştile lor de vînătoare, ceilalţi aşezaţi, în colţul unei străduţe, trăgea, văzut din spate, 6ingur, un om cu pălărie moale, în haină, deşi era cald.

Străduţa ducea pînă la zidul foarte înalt al unei dependinţe a Alcazarului. Nici o deschizătură, nici o fereastră, nici un duşman. Omul, înconjurat de muşte, trăgea fără grabă asupra zidului, glonte după glonte; cînd termină încărcătorul introduse altul. Auzi în spatele lui paşii care se opriseră şi se întoarse. Avea vreo patruzeci de ani, o faţă serioasă.

-

— In zid.'

— în ce pot.

îl privi pe Garcia cu gravitate.

— Dumneata n-ai nici un copil acolo înăuntru?

Garcia îl privi fără să răspundă.

„Nu poţi înţelege."

Omul se întoarse şi începu din nou să tragă asupra pietTe- IOT uriaşe.

O porniră din nou.

— De ce n-am cucerit încă Alcazarul? îl întrebă Garcia pe Hernandez, lovindu-şi scurt cu pipa dosul mîinii stîngi.

— Cum l-am putea cuceri ?

Mergeau.

„Niciodată nu s-a cucerit o fortăreaţă trăgînd asupra ferestrelor ei... Asediem, dar nu atacăm. Şi atunci?...“

Priveau turnurile.

„Am să vă spun ceva surprinzător în această atmosferă de război, domnule comandant: Alcazarul *este o joacă.* Nu mai simţim duşmanul. L-am simţit la început; acum s-a sfîrşit, ce vreţi... Şi-atunci, dacă am lua măsuri decisive, ne-am simţi nişte asasini... Aţi fost pe frontul din Saragosa?“

— încă nu, dar cunosc Huesca.

— Cînd zbori deasupra Saragosei se văd împrejurimile ciuruite de bombe de avion. Punctele strategice, cazărmile ctc., sînt de zece ori mai puţin bombardate ca vidul. Nu e nici neîndemînare, nici laşitate: dar războiul civil se improvizează mai repede ca ura de fiecare clipă. E necesar ceea ce e necesar, e limpede, şi nu-mi place această ciuruială din jurul Saragosei. Numai că sînt spaniol, şi înţeleg...

Un zgomot puternic de aplauze care se pierdu în soare îl opri pe căpitan. Treceau prin faţa unui cabaret jalnic, înţesat de afişe. Hernandez dădu din umeri a lehamite, ca şi mai înainte, şi continuă ceva mai încet:

— Nu numai miliţienii din Toledo atacă Alcazarul; mulţi din cei care atacă sînt din Toledo; ce vreţi, şi copiii pe care fasciştii i-au închis sînt ai miliţienilor din Toledo...

— Cîţi ostateci sînt?

— Imposibil de ştiut... Orice anchetă, aici, se

pierde în nisip... Un număr deajuns de ridicat, destul de multe femei şi copii: la început, au pus mîna pe tot ce-au putut. Ceea ce ne paralizează nu sînt ostatecii, ci legenda ostatecilor... Poate că nu sînt chiar atît de numeroşi pe cît ne e teamă tuturor...

— E absolut imposibil să ştim care e situaţia?

Ca şi căpitanul, Garcia văzuse fotografiile femeilor şi copiilor expuse la Jefatura (cel puţin aceia erau sigur ostateci) şi ale camerelor goale, cu jucăriile părăsite.

— Am încercat de patru ori...

Ajungeau la Santa-Cruz prin praful stîrnit de un pilc de ţărani călare, semănînd cu un trib mongol. Dincolo erau ferestrele inamice ale guvernului militar; deasupra, Alcazarul.

— Aici vreţi să încercaţi dinamita?

- Da. ’

Străbătură un vălmăşag de grădini arse, de săli răcoroase şi scări, pînă la sala muzeului. Ferestrele erau astupate cu saci de nisip şi bucăţi de statui.

Miliţienii trăgeau, într-o atmosferă încinsă, de cuptor, cu pieptul lor gol stropit de pete luminoase rotunde, ca panterele de pete negre: gloanţele duşmane ciuruiseră partea superioară a zidului de cărămidă. în spatele lui Garcia, pe braţul întins al unui apostol, benzi de mitralieră se uscau ca nişte rufe. îşi atîrnă scurta de piele pe arătătorul întins.

Mercery, pentru prima oară, se apropie de el:

— Domnule comandant, spuse el îndreptîndu-şi poziţia, ţin să vă anunţ că statuile de valoare se află la loc sigur.

Să nădăjduim, îşi spuse Garcia, cu mîna unui sfînt în mîna sa.

Străbătînd coridoare, camere întunecoase,

ajunseră pe un acoperiş. Dincolo de ţiglele îngălbenite de lumină, Castilia, acoperită de grîne, ardea cu florile ei pîrjolite pînă în zarea albă. Garcia, cuprins de toată reverberaţia aceasta, gata să vomite din cauza ameţelii şi a căldurii, descoperi cimitirul; şi se simţi umilit, ca şi cum pietrele şi mausoleurile, foarte albe pe întinderea gălbuie, ar fi făcut derizorie orice luptă. Treceau gloanţe cu un zumzet de viespi iar altele, în aceeaşi clipă, prefăceau în ţăndări ţiglele cu un sunet dintre cele mai dure. Hernandez îşi ţinea revolverul în mînă, şi înainta, aplecat, urmat de Garcia, de Mercery şi de miliţienii purtători de dinamită, toţi pîrjoliţi, spatele de soare, pîntecele de ţiglele care le înapoiau căldura acumulată. Fasciştii trăgeau la zece metri. Un miliţian aruncă un pachet ce explodă pe un acoperiş: ţiglele ţîşniră pînă la peretele care-i apăra de dinamitori, pe Hernandez şi pe Garcia; o dîră oblică de gloanţe se întinse deasupra lor.

— Proastă treabă, spuse Mercery.

©• mitralieră se puse şi ea pe lucru. O singură grenadă în dânamăta asta... se gîndi Garcia. Mercery se ridică, cu bustul hrtreg deasupra zidului. Fasciştii nu-i vedeau trupul decît pînă la pîntece şi trăgeau care mai de care asupra acestui bust de necrezut, în haină de alpaca, cu cravată roşie, care arunca o încărcătură de dinamită cu o mişcare de discobol, avînd vată în urechi.

întreg acoperişul sări în aer, cu un trosnet sălbatic. în timp ce ţiglele, azvîrlite foarte sus, cădeau înapoi printre ţipete, Mercery se ghemui în spatele zidului, lîngă Hernandez.

— Aşa! spuse el miliţienilor care se strecurau în spatele zidului cu încărcătura lor.

Faţa lui se afla la douăzeci de centimetri de cea a căpitar nului.

— Cum era războiul din ’14? întrebă acesta.

— A trăi... A nu trăi... A aştepta... Afi acolo pentru ceva... A-ţi fii> firică...

Mercery simţea, intr-adevăr, cum apare frica, din cauza nemişcării. îşi apucă revolverul, ochi, expunîndu-şi tot capul, trase. Acţiona din nou; frica dispăru. A treia încărcătură de dinamită explodă.

Ciueurefe caschetei lui Hernandez era drept în faţa crăpă>- turii, şi aerul., ca un bobîrnac, îl răsturnă de partea cealaltă afieţeircascheta căzu. Hernandez era chel: îşi puse cascheta la fise şi hitineri.

Cîteva gloanţe străbătură zidul sau spărtura, în faţa nasului litri Garcia, care se hotărî in sfirşit să-şi stingă pipa şi s-o pună înapoi in buzunar. Partea din faţă a edificiului fascist sări în aeT, ca şi etnn ar fi fost minat; sîngele păru eă ţîşneşte din capul unui miliţian care se prăbuşi la dreapta lui Garcia, cu mîna ce anmeaee dinamita ridicată încă. Şi în vidul pe care-1 astupase ceafa aeeasta de unde

ţîşnea sîngele, departe, înaintea cimitirului, pe o rampă a Alcazarului, în plin foc, se afla un automobil oprit, în aparenţă intact în soarele fierbinte: doiocupanţi în fiaţă, trei in spate, nemişcaţi. La zece metri dedesubt, o femeie, ţinîndu-şi capul buclat în scobitura braţului, cu braţul celălalt întins (dar cu capul către fundul rîpei) ar fi părut

adormită, dacă n-ai fi simţit, sub rochia ci, că e mai netedă decît orice făptură vie, lipită de pămînt cu puterea cadânelor; şi numai datorită mirosului lor descopereai că aceste fantome ale soarelui arzător erau morţi.
— Nu cunoaşteţi specialişti în explozive la Madrid? £1 întrebă Hernandez.
- Nu.
Garcia privea mereu cimitirul, apucat de crampe din cauza a tot ce era tulbure şi etern în chiparoşii ace^ăa şi în pietrele acestea, pătruns pînă în bătăile inimii de mănosul stăruitor de carne putrezită şi privind ziua orbitoare cum amestecă marţii şi ucişii în aceeaşi vîlvătaie... Ultima încărcătură explodă în ultima porţiune a clădirii fasciste.

In sala muzeului era mereu aceeaşi căldură şi aceeaşi gălăgie. Aruncători de dinamită, miliţieni din subterane şi miliţieni din muzee se felicitau.
Garcia îşi luă haina de pe arătătorul sfîntului; căptuşala se agăţa, 6fîntul nu voia să-i dea drumul. De pe o scară oe ducea la vreo pivniţă, miliţieni, cu pieptul gol, urcau, îecăncaţn de patrafire cu aurul lor verzui şi mătasea roz pal lucind nedesluşit ; un alt miliţian, în cap cu o tocă din secolul al XVI-lea dată pe spate, cu un braţ tatuat, le înregistra.
— Ce rost are tot ce-am făcut? întrebă Garcia.
— Distrugerea acestor clădiri face imposibilă orice ieşire a rebelilor. Asta-i tot; ce vreţi, ecel mai puţin absurd... Şi pînă acum întrebuinţam bombele cu acid sulfuric şi cu benzină, învelite cu vată îmbibată în clorat de potasiu şâ zahăr— Aşa că, totuşi...
— Cadeţii mai încearcă să iasă?
Mercery, care se afla lingă el, ridică braţele.
— Sînteţi în faţa celei mai mari imposturi din

istorie! Garcia îl privea, întrebător.

„La dispoziţia dumneavoastră pentru raport, dosmale comandant.“

Dar Hernandez pusese mîna pe braţul lui Garcia, şi Mercery,. respectînd ierarhia, se îndepărtă. Hernandez îl privea pe coman-

dant cu aceeaşi expresie „dincolo de orice“ — ca atunci cînd fusese vorba de raporturile dintre ofiţeri şi organizaţiile anarhiste — în plus cu uimire. Se auzea un avion.

— Şi dumneavoastră? Informaţiile militare...

Garcia aştepta, cu nasul în vînt, cu privirea lui ageră de veveriţă mare.

— Cadeţii din Alcazar sînt o invenţie superbă a propagandei ; nu există nici douăzeci de cădeţi înăuntru: la data rebeliunii, toţi elevii şcolii militare erau în vacanţă. Alcazarul e apărat de gărzi civile, comandate de ofiţerii Şcolii de război, Moscardo şi ceilalţi...

Vreo zece miliţieni soseau în fugă, împreună cu Negusul.

— Iată-i, iar cu un aruncător de flăcări!

Printre coridoare şi scări, Hernandez, Garcia, Negusul, Mercery şi miliţienii ajunseseră într-o pivniţă cu boltă înaltă, plină de fum şi de detunături, deschisă în faţa lor de un vast coridor subteran în care fumul devenea rosietic. Miliţieni

* J

treceau în fugă, cu găleţi pline de apă în mînă sau în braţe. Hărmălaia luptei de afară de-abia răzbătea şi mirosul de benzină înlocuise cu totul mirosul de cîine mort. Fasciştii se aflau în coridor.

Jetul aruncătorului de flăcări, fosforescent în întuneric, ajungea acolo şi stropea tavanul, zidul din faţă şi podeaua, cu o mişcare destul de înceată, de parcă fascistul care ţinea furtunul ar fi ridicat

neîncetat o coloană lungă de benzină. îngrădită de pervazul uşii, coloana molatecă de flăcări nu putea atinge nici dreapta nici stînga încăperii. Cu toată furia cu care miliţienii azvîrleau conţinutul găleţilor de apă asupra pereţilor şi benzinei sfîrîinde, Hernandez simţea că ei aşteptau clipa în care fasciştii vor apare în uşă, iar după felul în care unii erau lipiţi de perete, îi simţea gata s-o ia la fugă. Nu există nici o asemănare între război şi lupta aceasta a oamenilor împotriva unui element al materiei. Şuvoiul de benzină înainta, toţi miliţienii erau dezlănţuiţi în izbirea apei de pereţi; se auzea sfîrîitul aburului, tuşea drăcească a oamenilor înecaţi de mirosul înţepător de petrol şi înfiorătorul şuierat înăbuşit

al furtunului. Jerba de benzină sfîrîindă înainta pas cu pas şi frenezia miliţienilor era sporită de flăcările ei albăstrui şi spasmodice ce proiectau pe pereţi dansul unor ciorchini de umbre înnebunite, o întreagă dezlănţuire de fantome cu membrele întinse în jurul nebuniei oamenilor vii. Şi oamenii contau mai puţin decît umbrele acestea nebune, mai puţin decît ceaţa înăbuşitoare care transforma totul în siluete, mai puţin decît sfîrîitul sălbatic de flăcări şi apă, mai puţin ca gemetele scurte, schelălăite, ale unui rănit.

— Nu mai văd ! urla el de pe jos, nu mai văd ! Scotcţi-mă ! Hernandez şi Mercery îl luaseră de umeri şi îl trăgeau, dar el continua să strige: „Scoteţi-mă !"

Furtunul ajungea la intrarea încăperii. Negusul, de-a lungul uşii, era lipit de zid, cu revolverul în mina dreaptă. în clipa în care arama aruncătorului de flăcări ajunse în unghiul peretelui, îl înşfacă cu mîna stingă, păru-i fluturînd într-o aureolă albastră la lumina benzinii, şi-i dădu drumul imediat, jupuin- du-şi pielea. Gloanţele zburau din

toate direcţiile. Fascistul făcu un salt oblic ca să îndrepte asupra Negusului jetul de flăcări, care-i atingea de-acum pieptul; Negusul trase. Furtunul în flăcări căzu, vîrful său de metal răsună pe lespede, proiec- tînd toate umbrele pe tavan: fascistul — un ofiţer destul de vîrstnic — se clătină deasupra luminii ce venea de jos, de la furtun, în timp ce faţa îi era luminată din plin în flacăra fosforescentă a benzinei. Alunecă în sfîrşit de-a lungul Negusului, cu o mişcare încetinită, de film, cu capul în jetul de flăcări care spumega şi-l azvîrli înapoi cu o lovitură de picior. Negusul întoarse furtunul: toată încăperea dispăru într-o beznă completă, în timp ce apărea subteranul plin de vapori, străbătut de umbre care o luau la goană.

Un vălmăşag de miliţieni fugea spre dreptunghiul coridorului unde era îndreptat acum jetul albăstrui de benzină, într-un amestec nedesluşit de strigăte şi împuşcături. Deodată totul se stinse — afară de o lanternă de vînt şi o torţă electrică.

— Au oprit benzina cînd au văzut că noi aveam aruncătorul de flăcări, spuse un glas în încăpere. Şi acelaşi glas, o secundă mai tîrziu: „Ştiu ce spun, am comandat pompieri“.

— Opriţi! strigă Hernandez tot din coridor: au o baricadă Ia capăt.

Negusul se întoarse din coridor. Miliţienii începeau să reaprinde lămpile de vînt.

— Nu-i sălbatec cine vrea, îi spuse lui Hernandez. încă na sfert de secundă şi.... Pînă să trag eu, avea timp să-şi îndbcpte furtunul asupra mea.

„Mă uitam la el. Ciudată mai e viaţa...

Trebuie să fie greu să arzi de viu un om care te priveşte..."

Coridorul de ieşire era întunecat, afară de

dreptunghiul slab luminat al uşii, la capăt. Negusul aprinse o ţigară; şi toti cei care îi urmau îl imitară, deodată: reîntoarcerea la viată.

*** • • ' • * Fiecare om se ivi timp de o clipă în scurta licărire a chibritului sau brichetei, apoi totul se cufundă din nou în penumbră. Mergeau către sala muzeului din Santa Cruz.**

— Un avion deasupra norilor! strigau nişte voci în sală.

— Ceea ce e greu, fireşte, vorbi din nou Negusul, e să nu şovăi. Chestie de secunde. Acum două zile, franţuzul a întors tot aşa un aruncător de flăcări. Acelaşi poate... Fără a se asde; dar şi fără a-1 omorî pe tip. Franţuzul susţine că el cunoaşte treaba asta şi că, absolut sigur, nu te poţi folosi de fiirtam împotriva cuiva care te priveşte. Nu îndrăzneşti... Totuşi, nu îndrăzneşti...

II

în fiecare zi, unul din ofiţerii aviaţiei internaţionale trecea pe Iă cfirecţia operaţiilor şi cîteodată pe la Siguranţă. Magnin ff trimitea aproape întotdeauna pe Scaii; cultura sa îi uşura raporturile cu statul major al aviaţiei, alcătuit aproape în întregime de ofiţeri din vechea armată (Sembrano şi piloţii Iui formau un grup’aparte). Cordialitatea lui plină de fineţe, de

am încă îndesat, dar care va îmbătrâni bondoc, uşura relaţiile cu toţi, inclusiv cu Siguranţa. Era mai mult sau mai puţin prieten cu toţi italienii din escadrilă, al căror responsabil ales era, şi cu mai toţi ceilalţi. în sfîrşit, vorbea foarte bine spaniola.

Fusese cbemat de urgenţă la poliţie.

Porţile Siguranţei erau păşite de mitraliere. în jurul fotoliilor eu ornamente aurite, semeţe şi goale, se aflau chipurile Hnerite ale nenorocirii din toate războaiele. într-o mică sufragerie (nimic nu fusese mutat din hotelul în care se instalase această- anexă militară a Siguranţei), între două santinele, se agita Seruaier, prietenul lui Leelerc, mai zăpăcit ca niciodată.

— A ! Scaii, tu eşti, Scaii ! Ce zici, măi băiatule !

Seali aşteptă să isprăvească bîzîituL

Am srazut c-o mierlesc! C-o mierlesc, măi băiatule

Deoarece un secretar al Siguranţei îl însoţea pe Scaii, ■tiltţienăi eare-1 încadrau pe Serumer se dădură puţin la o parte, dar acesta din urmă nu îndrăznea să se simtă liber.

— Cesai de eurve, măi băiatule, nici nu-ţi puţi da seama!...

Chiar aşezat, cu ochii lui negri de clovn răeueindu-se ca nişte spisiduşi în obrazul fără sprâncene, părea un fluture înrelusoit într-o cameră închisă.

— O' clipă, spuse Scaii, cu arătătorul rădicat. începe cu ianepumtl.

— Mă-nţelegi, va să zică: tîrfa mă agaţă pe Gran Via. Nu ştiu ce-mi spune, dar însemna că ştia tot soiul de marafeturi şi figuri. Atunci o întreb: „Faci dragoste la modul italian?" *„Si“,* îmi răspunde.

„Sui la ea, dar cînd vreau să mă urc pe ea, îi dădrumul ca de obicei. A! nu! Ne-am înţeles la

modul italian, îi spun, nu altfel. Nu vrea să priceapă. Eu îi spun că-i o înşelătorie. Mă duc să mă îmbrac, şi ea telefonează în spaniolă. Soseşte o tîrfa grasă, nu-i chip să ne înţelegem. Grasa arăta tot timpul spre pipiţă, care stătea goală, şi n-arăta rău de loc, părând să-mi spună: hai, ce-aştepţi! însă eu ştiam bine că pipiţa nn se lăsa în voia mea. Atunci îi explic grasei că nu despre asta-i vorba, dar ea mă socotea de rea credinţă. Nu c-aş ţine

atîta la modul italian, să n-o crezi! Deloc ! Dar nu vreau să-şi bată cineva joc de mine, asta, niciodată. Eşti de acord, nu?“

— Dar ce-i cu tine aici? Sper, totuşi, că n-ai fost arestat pentru desfrîu?

— Deci, grasa vede că nu mă dau bătut, telefonează şi ea. îmi spun...

— O să vină una şi mai grasă...

Acum Seruzier se lămurise: Scaii glumea, chestiunea se va sfîrşi cu bine. Cînd Scaii zîmbea, părea că rîde, şi veselia, micşorîndu-i ochii, accentua înfăţişarea sa de mulatru.

— Şi cine crezi că vine? Şase ţipi de laF.A.I. cu flintele lor !

„Ce mai vor şi ăştia? încep încă o dată să le explic întîm- plarea: nu eu i-am cerut-o, ea mi-a propus. Pe de o parte, ştiam că ei sînt împotriva prostituţiei, deci contra tîrfei; pe de altă parte, că sînt virtuoşi, deci c-or fi împotriva modului italian, cel puţin în principiu, toţi vegetarienii ăştia ! Al dracului era însă că n-o încurcam pe spaniolă, pentru că altminteri, între bărbaţi, în cazuri de-astea, ştii, te poţi înţelege. Dar cu cît dădeam mai multe explicaţii, cu atît tipii zbierau mai tare ! Măi băiatule, şi-l văd pe unul că-şi scoate revolverul. Cu cît ţipam la el că n-o făcusem la modul italian, Doamne, Dumnezeule ! cu atît mai puţin se lămureau lucrurile. Şi cele două curve care zbierau: italiano ! italiano ! Nu se auzea decît asta, începusem să mă simt jenat, dragul meu, zău aşa. Mi-a venit ideea să le arăt, celor de la F.A.I., legitimaţia de la escadrilă, care e în spaniolă. Atunci m-au adus aici. Am cerut să se telefoneze la aerodrom.

— Ce învinuire i se aduce? întrebă Scaii, în spaniolă, pe secretar.

Celălalt se uită în fişă.

, — Nu-i prea serioasă. E acuzat de nişte prostituate, ştiţi... O clipă. Iată: organizare de spionaj în favoarea Italiei.

După cinci minute, Seruzier era eliberat, în hohotele de rîs ale tuturor.

— Avem o treabă ceva mai serioasă, spuse secretarul. Doi aviatori fascişti, italieni, s-au prăbuşit la noi, la sud de

Toledo. Unul a murit, celălalt e aici. Informaţiile militare cer să examinaţi actele.

Scaii, stingherit, răsfoi cu degetul lui mic, scurt, nişte scrisori, cărţi de vizită, fotografii, chitanţe, legitimaţii de asociaţii găsite în portvizit şi hărţile găsite în carlingă. Era prima oară cînd Scaii întîlnea un italian inamic într-o aparentă intimitate, iar acela pe care-1 întîlnea era un mort.

O foaie îl intrigă.

Era lungă ca o hartă de aviaţie îndoită, cu siguranţă că fusese lipită de cea a pilotului. Părea să fi servit drept carnet de zbor. Două coloane: De la... la... şi nişte date. în 16 iulie (deci *înainte* de rebeliunea lui Franco): La Spezia; apoi Melilla; 18, 19, 20; apoi Sevilla, Salamanca. Pe margine, obiectivele: bombardament, observaţie, însoţire, protecţie... în sfîrşit, în ajun: *de la* Segovia *la...* Locul morţii era în alb.

Dar, dedesubt, era scris cu un alt stilou, cîteva zile mai înainte, peste cele două coloane, cu litere mari: TOLEDO şi data de poimîine. O misiune aviatică importantă asupra oraşului Toledo era deci iminentă.

Dintr-altă cameră se auzea glasul cuiva care striga la telefon:

— Slăbiciunea formaţiilor noastre, n-o ignor, domnule Preşedinte ! Dar nu voi incorpora în nici

un caz, înţelegeţi, în nici un caz, în garda de asalt, oameni pentru care nu garantează nici o organizaţie politică 1

— Şi în ziua în care va trebui să înăbuşim o rebeliune fascistă cu garda de asalt subminată pe dinăuntru? Cît timp sînt eu răspunzător, nici un om fără garanţie. Erau destui falan- gişti la Montagne, dar nu vor fi la Siguranţă !

De la bun început, Scaii recunoscuse vocea exasperată a şefului Siguranţei.

— Nepoata lui e prizonieră la Cadix, spuse un secretar.

O uşă fu trîntită, nu mai auziră nimic. Se deschise apoi uşa de la sufragerie; secretarul se întorcea.

— Mai există acte şi la Informaţii. Comandantul Garcia spune că sînt acte importante. Vă roagă să le triaţipe cele pe care le aveţi acum la dumneavoastră — să separaţi actele pilo-

tului mort de cele ale observatorului. Mi Ie veţi da apoi pe toate şi le voi duce acolo de îndată. Veţi raporta colonelului Magnin.

— Multe piese sînt imprimate sau hărţi, e imposăbii de ştiut cui aparţin...

— Observatorul e aici, întrebaţi-1.

— Mă rog, spuse Scaii fără entuziasm.

Sentimentele sale faţă de prizonieri erau tot atât -decontra- dictorii ca şi acelea pe care le resimţise în faţa actelor. Dar avea şi o oarecare curiozitate: alaltăieri, un pdot german, prăbuşit în Sierra, în imediată apropiere de statul major (nade se aflau în inspecţie doi miniştri), fusese dus aotdo poatru interogatoriu. Şi, deoarece se mira că vede nişte generali, căci credea că „roşii“ nu aveau, traducătorul îi spusese numele ceJw prezenţi. „Dumnezeule! exclamase germanul, adăugând

următoarele, cuvînt cu cuvînt: „cînd te gândeşti că am zburat de cinci ori deasupra acestei case şi n-am bombardat-o

— O clipă, îi spuse Scaii secretarului: comunicaţi comandantului că printre documentele pe care le-am văzut -există unul ce poate fi important. Se gîndea la lista zborurilor, anterioară rebeliunii lui Franco din cauza datei de plecare din Italia.

Trecu în biroul unde observatorul se afla sub pază. Aşezat la o masă de joc, sprijinit în coate, prizonierul era întorscu spatele la uşa prin care intra Scaii. Văzu mai întîi doar o siluetă, totodată civilă şi militară, scurtă de piele şi pantalon albastru ; dar de îndată ce auzi uşa, aviatorul fascist se ridică întorcîn- du-se către ea: mişcările picioarelor şi braţelor sale lungi şi slabe, ale spatelui ce rămînea încovoiat, erau ale unuâ tuberculos nervos.

— Sînteţi rănit? întrebă Scaii, neutru.

— Nu. Nişte contuzii.

Scaii îşi puse revolverul şi actele pe masă, se aşeză şi făcu semn celor două sentinele să iasă. Fascistul stătea acum cu faţa spre Scaii. Avea ochii mici şi nasul în vînt, o figură de vrabie, foarte răspîndită printre aviatori, uşor accentuată de osatura pronunţată şi părul tuns în perie. Nu semăna cu Honse, dar era din aceeaşi familie. De ce părea atît de înmărmurit? Scaii

se întoarse: în spatele lui, sub portretul lui Azana, un vraf d» argintărie, înalt de un metru: farfurii, talere, ceainice, ibrice şi tăvi musulmane, pendule, tacîmuri, vase, confiscate c« ocazia rechiziţiilor.

— Asta vă miră?

Celălalt şovăi:

— Care... asta? A....

Arăta cu degetul bogăţiile Iui Sinbad.

-OI nu!...

Părea hăituit.

Ceea ce îl mira era poate chiar Scaii: expresia de comic american — datorită mai puţin feţei cu buze groase, dar cu trăsături regulate, deşi avea ochelari de baga, cît picioarelor pneai scurte pentru bustul său, care îi dădeau un mers de Charlot — scurta-i de piele de căprioară atît de puţin „roşie“ şi creionul-rezervor la ureche.

— O clipă, spuse Scaii în italiană. Nu sînt poliţist. Sînt aviator voluntar, chemat aici pentru chestiuni tehnice. Mi se cere să despart actele dumitale de acele ale... colegului mort. Asta-i tot.

— A, mi-e totuna !

— La dreapta ce-ţi aparţine, Ia stînga vestul.

Observatorul începu să formeze două grămezi de hîrtii, aproape fără să le privească; privea în mormanul de argintărie punctele luminoase lucind din cauza becurilDr electrice din tavan.

— Aţi avut pană sau v-aţi prăbuşit în luptă? întrebă Scaii.

— Eram în recunoaştere. Am fost doborîţi de un avion rusesc.

Scaii ridică din umeri.

— Păcat că nu există. Nu-i nimic. Să sperăm că vor fi.

De altfel, pe foaia de zbor a pilotului nu era scris recunoaştere, ci bombardament. Scaii simţea violent superioritatea pe care ţi-o dă descoperirea minciunii asupra celui care minte. Totuşi nu ştia de existenţa avioanelor italiene de bombardament cu două locuri pe frontul din Spania. Să se descurce poliţiştii! Dar îşi făcu o însemnare. Pe teancul din dreapta.

observatorul puse o chitanţă, cîteva bancnote spaniole, o fotografie mică. Scaii îşi apropie ochelarii pentru a o examina (nu era miop, ci

presbit): era detaliul unei fresce de Piero della Francesca.

— îţi aparţinea dumitale sau lui?

— Mi-aţi spus: la dreapta ce e al meu.

— Bine, atunci continuaţi.

Piero della Francesca. Scaii se uită la paşaport: student, Florenţa. De n-ar fi existat fascismul, acest om ar fi fost poate elevul lui. Scaii se gîndise o clipă că fotografia aparţinuse mortului, faţă de care încercase o nelămurită solidaritate... El publicase analiza cea mai importantă a frescelor lui Piero...

(Săptămîna trecută, un interogatoriu condus de un aviator spaniol, şi nu de către Siguranţă, se încheiase cu o discuţie despre recorduri.)

— Aţi sării?

— Avionul nu ardea. Am aterizat pe cîmp, asta-i tot.

— Ati capotat?

- Da.

— După aceea?

Observatorul şovăi să răspundă. Scaii se uită la raport: pilotul ieşise primul, observatorul — interlocutorul său — împiedicîndu-se în rămăşiţele avionului. Un ţăran se apropiase, pilotul scosese revolverul. Ţăranul continuase să înainteze. Cînd fusese la trei paşi, pilotul scosese din buzunarul stîng o grămadă de *pesetas,* bancnote mari, albe, de o mie. Ţăranul se apropiase şi mai mult, în timp ce pilotul adăuga un pumn de dolari—pregătit fără îndoială pentru orice eventualitate... — toate astea cu mîna stîngă, dreapta ţinînd mereu revolverul. Ţăranul, cînd ajunsese foarte aproape de pilot, îşi potrivise puşca de vînătoare şi-l omorîsc.

— Camaradul dumitale n-a tras primul. De ce?

— Nu ştiu...

Scaii se gîndea la cele două coloane ale foii de zbor: dus şi întors. întorsul, fusese ţăranul.

— Bun. Atunci, ce-aţi făcut?

— Am aşteptat... Ţăranii au venit apoi în număr mare, am fost dus la primărie; de acolo, aici. Trebuie să fiu judecat?

— Ce rost are?

— Fără judecată ! strigă observatorul. împuşcaţi oamenii fără judecată !

Era nu atît un strigăt de spaimă, cît de evidenţă: băiatul ăsta, de cînd căzuse, îşi închipuise că *în cel mai bun caz* va fi împuşcat fără judecată. Se ridicase şi ţinea strîns spătarul scaunului, parcă pentru *a nu* îngădui să-i fie smuls.

Scaii îşi împinse uşor înapoi ochelarii şi ridică din umeri cu o tristeţe fără margini. Ideea atît de obişnuită printre fascişti, că duşmanul lor e prin definiţie de rasă inferioară şi vrednic de dispreţ, capacitatea de a dispreţui a atîtor imbecili nu era unul din cele mai neînsemnate motive datorită cărora îşi părăsise ţara.

— Nu vei fi împuşcat de loc, spuse el, regăsind deodată tonul profesorului care-şi dojeneşte elevul.

Observatorul nu-1 credea. Suferinţa acestuia îi dădea lui Scaii satisfacţia unei dreptăţi amare.

— 0 clipă, spuse el. Deschise uşa: „Fotografia căpitanului Vallado, vă rog!“ ceru el secretarului. Acesta i-o aduse şi Scaii o întinse observatorului.

— Eşti aviator, da? şi-ţi dai seama dacă interiorul unui avion e al vostru sau al nostru, da?

Prietenul lui Sembrano, ce doborîse două Fiaturi, fusese doborît într-un avion cu mai multe locuri lîngă un sat din Sierra. Recucerind satul peste două zile, miliţienii găsiseră, încă la locul lor în carlingă, pe ocupanţii aparatului cu ochii scoşi. Bombardorul era căpitanul gărzilor de asalt care aşezase tunul în baterie împotriva cazărmii de la

Montagne, fără a şti să ochească.

Observatorul privi feţele cu ochii scoşi, îşi încleştă dinţii, dar obrajii îi tremurau.

— Am văzut... mai mulţi piloţi roşii prizonieri... n-au fost torturaţi niciodată...

— O 6ă-ţi dai seama că nici dumneata nici eu nu ştim prea mare lucru despre război... Noi îl purtăm, nu e acelaşi lucru...

Privirea observatorului se întorcea fascinată la fotograf ie: era în privirea lui ceva foarte tineresc, care se potruvea cu urechile mici depărtate; chipurile din fotografie, ele, nru tmai aveau privire.

— Cine... dovedeşte, întrebă el, că fotografia ni e... nu v-a fost trimisă.... după un trucaj...

— Ai dreptate, aşa e ! Scoatem ochii pifobilor republicani pentru a face fotografii. Avem pentru treaba asta călăi efonezi, comunişti.

în faţa fotografiilor denumite „crime anarhiste[14], Scaii presupunea şi el la început că sînt trucate: le e greu oamensdcc 6ă creadă în josnicia celor cu care luptă cot la cot.

Observatorul tria din nou, de parcă ar fi căutat un refugiu.

— Eşti foarte sigur, întrebă Scaii, că dacă eram în locul dumitale în clipa asta, ai voştri...

Se întrerupse. Din mormanul de argintărie, ieşiră ca nişte şoareci, unul, două, trei, patru sunete atît de aTgfotn şi de uşoare de parcă ar fi venit nu din vreo pendulă îngropată în acest talmeş-balmes tragic de vechituri, ci din înseşi comorile lui Aladin. Pendulele — întoarse pentru cît timp? — care, în mijlocul acestei convorbiri, atît de departe de cei care le posedaseră, sunau o oră oarecare, îi dădeau lui Scafi o puternică impresie de indiferenţă şi de eternitate-; tot ce spunea, tot

ce putea spune, îi păru atît de zadarnic îneît nu mai avu chef decît să tacă. Omul aoeota şi ei aleseseră.

Scaii privea distrat harta mortului, urmărind câteva linii cu creionul-rezervor pe care-1 luase de după ureAe; alături, observatorul întorsese fotografia lui Vallado. Scaii îşi apropie brusc ochelarii, încă o dată, îl privi pe observator, privi din nou harta.

După foaia de zbor, pilotul plecase din Caceres, la sud- est de Toledo. însă aerodromul din Caceres, supravegheat zilnic de avioanele republicane, era cu siguranţă pustiu întotdeauna. Harta era o hartă Aviaţia-Spaniolă, excelentă, fiecare aerodrom însemnat în formă de mic dreptunghi dc culoare violetă. La 40 de kilometri de Caceres era un alt dreptunghi, necolorat, de-abia vizibil; fusese desenat cu creionul şi, deoarece creionul nu înnegrise hîrtia lustruită a harţei, nu mai rămînea decît urma subţire a conturului. Mai existau un alt dreptunghi către Salamanca şi altele la sudul Estramadurei, în Sierra... Toate aerodromurile clandestine ale fasciştilor. Şi acelea din regiunea Tagului, de unde plecau avioanele pentru frontul de la Toledo.

Scaii simţi cum i se încordează muşchii feţei. Privirea i se încrucişă cu a duşmanului: fiecare ştia că celălalt înţelesese. Fascistul nu mişca, nu scotea o vorbă. Capul i se înfunda între umeri şi obrajii îi tremurau ca atunci cînd privise fotografia Iui Vallado.

Scaii împături harta.

Cerul după-amiezii de vară spaniolă strivea cîmpia, aşa cum avionul pe jumătate năruit al lui Darras îşi strivea acolo cauciucurile desumflate, sfîrtecate de gloanţe. înapoia măslinilor, un ţăran

cînta o cantilenă andaluză.

Magnin, care tocmai se întorsese de la Minister, adunase echipajele la bar.

— Un echipaj voluntar pentru Alcazarul din Toledo.

Se aşternu o tăcere prelungă, umplută de bîzîitul muştelor. în fiecare zi, acum, noaptea sau în plin soare, avioanele se întorceau cu răniţii lor, cu rezervorul în flăcări, se tîrau în linişte, cu motoarele oprite — sau nu se mai întorceau de loc. Cele o sută de avioane prevăzute de Vargas sosiseră la fascişti; şi multe altele. Republicanii nu mai aveau nici un avion modern de vînătoare, iar întreaga aviaţie de vînătoarc inimică se afla pe Tag.

— Un echipaj voluntar pentru Alcazar, repetă Magnin.

Marcelino gîndea ca şi Magnin, că ncavînd avioane de vînătoare trebuie să te aperi cu ajutorul norilor. Adesea, se întorsese în amurg din luptele de pe frontul de sud al Tagului; Toledo se afla în mijlocul grînelor ca o podoabă de preţ, cu Alcazarul său înălţîndu-se în bucla fluviului, iar fumurile cîtorva case incendiate se prelungeau pieziş pe piatra galbenă, cu ultimele lor rotocoale, încărcate de atomi de lumină, brăzdînd umbra, asemenea dungilor de soare. Casele ardeau domol, jos pe pămînt, ca hornurile satului în asfinţit, în liniştea atotputernică din ceasurile calme ale războiului. Marcelino, care cunoştea pilotajul şi arta navigaţiei destul de bine pentru a prevedea

acţiunea camarazilor lui de bord, nu redevenise pilot, dar era cel mai bun bom- bardor al escadrilei internaţionale şi un excelent şef de echipaj. Astăzi, Toledo lupta undeva sub norii aceştia, cu avioanele-i de vînătoare în imediată apropiere.

Deasupra norilor, cerul era extraordinar de limpede. Acolo sus, nici un avion inamic nu patrula spre oraş; o pace cosmică domnea asupra perspectivei albe. Conform calculelor, avionul se apropia de Toledo: îşi luă viteza maximă. Jaime cînta; ceilalţi priveau cu toată intensitatea, cu privirea fixă a oamenilor distraţi. în depărtare, cîţiva munţi se înălţau peste întinderea de zăpadă; din cînd în cînd, printr-o spărtură a norilor, apăreau ochiuri de grîu.

Avionul trebuia să se afle deasupra oraşului. Dar nici un aparat nu indica abaterea pe care un vînt perpendicular o impune zborului unui avion. Dacă ar fi coborît printre nori, aproape sigur ar fi zărit Toledo; dar dacă se afla prea departe, avioanele de vînătoare inamice ar fi avut timp să ajungă înaintea bombardamentului.

Avionul coborî în picaj.

Aşteptînd în acelaşi timp pămîntul, tunurile de la Alcazar şi vînătoarea inamică, pilotul şi Marcelino se uitau la

altimetru cu mai multă pasiune decît aveau să mai privească vreodată o faţă omenească. 800—600—400... mereu nori. Trebuia să se înalţe din nou şi să aştepte să se ivească o spărtură dedesubtul lor.

Regăsiră cerul, nemişcat deasupra norilor ce păreau că urmează mişcarea pămîntului. Vîntul îi împingea de la est la vest; spărturile erau relativ numeroase... începură să se învîrtească singuri în nemărginire, cu o precizie de stea.

Jaime, mitralior în faţă, făcu semn lui Marcelino: pentru întîia oară, amîndoi simţeau în

trupurile lor mişcarea pămîntului. Avionul care se rotea, ca o minusculă planetă, pierdut în gravitaţia nepăsătoare a lumilor, aştepta ca sub el să treacă Toledo, Alcazarul său rebel şi asediatorii lui, tîrîţi în ritmul absurd al treburilor pămîntcşti.

De la prima spărtură — prea mică — instinctul păsării de pradă îi cuprinse din nou pe toţi. Învîrtindu-se ca un uliu, avionul se rotea în aşteptarea unei spărturi mai mari, iar privirile tuturor membrilor echipajului se îndreptau în jos, pîndind pămîntul. Părea că întreaga privelişte a norilor se rotea cu o încetineală planetară în jurul aparatului nemişcat.

Dinspre pămînt, ivit din nou la marginea unei spărturi a norilor, ajunse, la două sute de metri de avion, un cumulus mititel: Alcazarul trăgea.

Avionul coborî din nou în picaj.

Spaţiul se contractă: nici cer, avionul se afla acum sub nori; nici nemărginire, ci Alcazarul.

Toledo era la stînga şi, sub unghiul de coborîrc, rîpa care domină Tagul era mai vizibilă decît tot oraşul şi decît însuşi Alcazarul ce continua să tragă; ţintaşii săi erau ofiţeri ai şcolii de artilerie. Dar adversarul real al echipajului era aviaţia de vînătoare inamică.

Toledo, oblic, devenea încetul cu încetul orizontal . îşi păstra acelaşi caracter decorativ, atît de ciudat în clipa aceea; şi, odată mai mult, îl brăzdau fumuri lungi trans-

versale de incendiu. Avionul începu să se învîrtă, tangenţial cu Alcazarul.

Rotirile de uliu erau necesare unui bombardament precis — asediatorii erau în imediata apropiere — dar fiecare rotire oferea mai mult timp aviaţiei de vînătoare inamice. Avionul era la trei sute de metri. Jos, în faţa Alcazarului,

furnici cu pălării Totunde, strălucitor de albe.

Marcelino întredeschise trapa, îşi luă punctul de reper, trecu, nu aruncă nici o bombă, controlă: conform calculelor, direcţia era bună. Deoarece Alcazarul era mic, si Marcelino se temea să nu risipească bombele uşoare, voia să arunce numai pe cele grele; nu dăduse nici un semnal, şi întregul echipaj aştepta. Pentru a doua oară, pilotul primi ordin să rotească. Norişorii obuzelor se apropiau.

— Contact! strigă Marcelino.

în picioare în carlingă, cu combinezonul lui tot fără centură, părea extraordinar de stîngaci. Dar nu părăsea Alcazarul din ochi. De astădată deschise larg trapa, se lăsă pe vine: după aerul răcoros care năvăli în avion, toţi înţeleseră că lupta începea.

Era primul frig în războiul din Spania.

Alcazarul se roti, veni spre ei. Marcelino, întins pe burtă acum, ţinea pumnul ridicat, pîndind secundele. Pălăriile trecură pe sub avion. Braţul lui Marcelino parcă sfîşie o perdea. Alcazarul trecu, cîteva obuze neîndemînatice deasu- pră-i ca nişte sateliţi, se învîrti, o luă la dreapta, un fum nedesluşit în mijlocul curţii principale. Să fi fost bomba?

Pilotul îşi continua curba, cuprindea din nou Alcazarul în tangentă; bomba căzuse în mijlocul curţii. Obuzele Alcazarului urmăreau avionul care trecu din nou, aruncă a doua bombă mare, se îndepărtă, se apropie din nou. Mina din nou ridicată a lui Marcelino nu se mai lăsă în jos; în curte, cearceafuri albe fuseseră întinse în grabă: Alcazarul se preda.

Jaime si Pol boxau de bucurie. în carlingă, tot echipajul bătea din picioare.

La nivelul norilor, apăru aviaţia de vînătoare inamică.

IV

La Jefatura, fost liceu transformat în cazarmă, Lopez, prietenos şi burbonian, termina interogatoriul evadaţilor din Alcazar: o femeie, ostatecă, evadată cu ajutorul unui fals permis de liberă trecere, eliberat de şeful armurier, evadat şi el: şi zece soldaţi arestaţi în prima zi, ce izbutiseră să sară într-una din văgăune.

Femeia era o cumătră voinică şi negricioasă de vreo patruzeci de ani, cu nasul rotund şi cu privirea foarte vioaie, cu puterile vizibil slăbite.

— Cîţi eraţi? întrebă Lopez.

— Nu vă pot spune, domnule comandant. Pentru că, nu-i aşa, nu eram cu toţi împreună; prizonieri sînt şi ici, sînt şi colo. în pivniţa noastră erau cam vreo douăzeci şi cinci, dar nu era decît un dormitor de cazarmă, pe cît se pare...

— Aveaţi ce mînca?

Femeia îl privi pe Lopez.

— Cbiar prea mult...

Nişte ţărani trecură prin faţa Jcfaturei, cu furcile lor de lemn enorme, ca nişte candelabre, pe umărul stîng, cu puşca în mîna dreaptă. Şi înapoia lor intra în Toledo un car îndesat cu grîne, tras de boi cu coarnele împodobite cu gro- zamă.

— Aici, unii spun că nu-i de mîncare în Alcazar. Să nu credeţi, domnule comandant. Există carne de cal şi pîine proastă, dar ai ce mînca. Ştiu eu ce ştiu, mă pricep la bucătărie mai bine ca bărbaţii, sînt hangiţă ! Ai ce mînca.

— Iar avioanele lor aruncă şunci şi sardele! strigă unul dintre soldaţii evadaţi. Şuncile sînt numai pentru ofiţeri; nu ne-au dat nici măcar o singură dată. Cesăptămîni! Curată nenorocire! Şi gărzile care rămîn cu tipii ăia!

— Şi ce-ai vrea să facă gărzile, măi băiatule? întrebă femeia.

— Ca noi!

134

— Da, dar ia zi, întrebă ea încet, tu poa-că n-ai omorît pe nimeni la Toledo...

Era întocmai ce gîndea şi Lopez: gărzile civile, cînd cei de dreapta erau la putere, fuseseră agenţii represiunii în regiunea Toledo; le era teamă că acei care îi vor recunoaşte nu vor ţine de loc seama de condiţiile de predare.

— Şi nevestele fasciştilor.

— Alea !... spuse femeia.

Chipul ei, respectuos cînd se adresa lui Lopez, se schimbă brusc.

— Dar ce-i cu voi, bărbaţii, că vă e aşa de frică să vă atingeţi de femei? Că nu v-or fi toate mumă ! Ştiau ele să se poarte cu noi, mai rău ca bărbaţii! Dar dacă femeile-s alea de care vă e frică, daţi-ne nouă bombele !

— N-ai şti să le arunci, spuse Lopez, zîmbind tulburat.

Apoi vorbi către doi ziarişti care tocmai sosiseră cu carnetul în mînă:

— Noi am propus evacuarea tuturor necombatanţilor; dar rebelii refuză. Susţin că nevestele lor vor să rămînă cu ei.

— A, da? începu din nou femeia. Aia care a născut acum acolo, vrea să rămînă? Aia care a vrut să tragă cu revolverul asupra bărbatului ei, vrea să rămînă? Poate pen-ca s-o ia de la capăt! Aia care zbiară ceas dc ceas la lună, ca o smintită, vrea să rămînă?

— Şi nu se poate să nu le-auzi! zise un soldat. Apoi, continuă ca un isteric, astupîndu-şi urechile cu pumnii:

„Şi cum le mai auzi! Şi cum le mai auzi!“

— Tovarăşe Lopez, striga cineva de-afară,

Madridul la telefon !

Lopez coborî, îngrijorat. îi plăcea pitorescul, dar nu suferinţa, şi tot văzînd mereu, acolo-sus, Alcazarul, cuib de ură unde se împuşca prin curţi şi unde se năşteau copii, începea să se simtă ca scos din minţi. într-o dimineaţă, fără să vadă faţa cuiva, auzise strigîndu-se în Alcazar: „Vrem să ne predăm“. „Vrem...“ Apoi o salvă, şi nimic mai mult.

La telefon, rezumă ceea ce aflase de la ostateci: cam puţin...

— în sfîrşit, spuse el, e limpede, trebuie să-i salvăm pe oamenii ăştia!

— Fasciştii au luat ostateci în toată Spania.

Lopez auzea foarte prost: în curte, un ofiţer cînta Ia un pian aşezat pe caldarîm; de Ia un patefon se auzea o rumbă veche şi, în apropiere, un megafon urla ştiri false.

Glasul din Madrid reluă, mai tare:

— Sînt de acord că trebuie să facem imposibilul pentru ei; dar trebuie să sfîrşim cu Alcazarul şi să trimitem miliţienii la Talavera. Trebuie să le oferiţi totuşi o sansă ticăloşilor de sus. Pregătiţi cît mai repede o mediere. Prin corpul diplomatic ne putem ocupa chiar noi.

— Au cerut un preot. Există preoţi la Madrid.

— Mediere religioasă. îl vom chema direct pe comandantul fertăreţei. Mulţumesc!

Lopez urcă înapoi.

— Femeile, spunea unul dintre soldaţi, stau în pivniţe din cauza avioanelor. Fireşte, mă-nţelegeţi, cînd e vorba de ai noştri, locul lor e pe lîngă grajduri, acolo unde am stat închişi. Ai lor nu-s acolo. Acolo, e groaznic din cauza mirosului: în manej sînt vreo treizeci de morţi, îngropaţi la suprafaţă, plus hoiturile cailor. E îngrozitor. Cadavrele sînt ale celor ce-au vrut să se predea. Atunci, noi, vă daţi seama, între ăia 6ub picioarele noastre, şi ăştia care au întins cearceafurile in

curte în faţa grajdurilor unde ne aflam, cînd a venit avionul... Ne cam enerva avionul, pentru că totuşi trăgea în noi, şi în acelaşi timp eram mulţumiţi... Atunci, deci, şi-au întins cearceafurile.

— Ce erau? Gărzi civile?

— Nu: soldaţi. Ceilalţi i-au lăsat să întindă cearceafurile. Dar pe urmă, cînd avionul a plecat, au început să se rotească mitralierele. I-am văzut pe fraţi rostogolindu-se ici, colo, pe cearceafurile lor, la tot pasul. Apoi, au venit gărzile să-şi ia înapoi cearceafurile. Nu mai erau albe!... Ba chiar le-au strîns, trăgîndu-le de un colţ, ca pe nişte ba-

tiste. Atunci ne-am zis că ne aşteaptă aceeaşi soartă şi am sărit, cu orice risc...

— Ştii cumva dacă au omorît pe un anume caporal Mora- les? întrebă un glas. E fratele meu. Mai degrabă socialist, ca tendinţă...

Soldatul nu răspunse.

— Ştii, spuse femeia, resemnată, ăia îi ucid pe toţi...

Cînd Lopez ieşi de la Jefatura, nişte copii se întorceau de la şcoală cu ghiozdanul sub braţ. El mergea, dînd din mîini, cu privirea rătăcită, şi era cît pe ce să calce într-o băltoacă neagră; un anarhist îl dădu de o parte, de parcă Lopez ar fi fost gata să strivească un animal rănit:

— Bagă de seamă, măi, spuse el. Şi, cu respect: „Sînge de stînga“.

Jumătate din pelicani moţăiau pe banchetele din bar. Cealaltă... Mecanicii, însă, erau la posturile lor; un sfert din piloţi şi mitraliorii, Dumnezeu ştie pe unde. Magnin se întreba cum va izbuti să stabilească o disciplină oarecare fără nici un mijloc de constrîngere. Cu toate glumele, năzbîtiile, indisciplina şi fanfaronada lor, pelicanii luptau unul contra şapte. Spaniolii lui Sembrano, la fel: Bregueturile de la Cuatros-Vientos şi de la Getafe, la fel. Toţi pierduseră mai mult de jumătate din efectivul lor. Mai mulţi mercenari, dintre care Sibirsky, ceruseră să lupte fără soldă o lună din două, dorind să nu fie lipsiţi nici de bani, nici de fraternitate. In fiecare zi, Sfîntul Anton[CDIX] se întorcea

încărcat cu ţigări, binocluri, plăci de patefon, din ce în ce mai trist. Aparatele plecate fără avioane de vînătoare (de unde oare să le fi luat?) treceau Sierra graţie zorilor, prudenţei, ori unei lupte ce se dădea altundeva şi, o dată din două dăţi se întorceau ciuruite. La bar, consumul de alcool creştea.

Cei ce fuseseră lungiţi pe banchete şi Scaii urmat de Ra- plati începură să măsoare terasa barului de-a lungul şi de-a latul, ca nişte prizonieri. Fără ca indicatorul de secunde să fi anunţat ora precisă, toţi ştiau că avionul lui Marcelino nu se întorsese încă. Mai avea benzină pentru un sfert de oră, maximum.

Enriquc, imul din comisarii regimentului al 5-lea[CDX] care se dădea drept mexican şi poate că şi era, mergea cu Magnin pe aerodrom. Soarele asfinţise înapoia lor şi pelicanii zăreau mustăţile

---

CDIX **Aviatorul Vegas, poreclit Sfîntul Anton, din cauza darurilor aduse de la U.G.T.**

CDX **Miliţiile comuniste al căror obiectiv eia reconstituirea cît mai rapidă a unei armate regulate *(nota autorului).***

lui Magnin, nedesluşite într-o ultimă rază de soare, depăşind profilul de totem al comisarului.

— Concret, cîte avioane mai aveţi? întreba acesta.

— Mai bine să nu mai vorbim de asta. Ca aviaţie regulată, am încetat să mai existăm... Aşteptăm mereu mitraliere ca lumea. Ce dracu fac ruşii?

— Ce dracu fac francezii?

— Să lăsăm asta. Mă-nţelegi, important e ceea ce putem face noi. în afară de noroc, mizez pe bombardament do noapte, sau mizez pe nori. Din fericire, vine toamna...

Ridică privirile: noaptea se anunţa frumoasă.

— Acum, întîi şi întîi mă preocupă timpul probabil. Sîntem o aviaţie de guerilla. Sau vor veni avioane din străinătate, sau nu ne mai rămîne decît să murim cît mai demn. Ce-am uitat? A! da, ia spune, ce-i cu istor'a aia idi- oată despre nişte avioane ruseşti sosite la Barcelona?

— Eram alaltăieri la Barcelona. Am văzut într-un hangar deschis un avion frumos; stele roşii peste tot locul, o

seceră şi un ciocan pe coadă, inscripţii prin toate părţile; şi în faţă cuvîntul: Lenin. Dar I-ul rusesc... (îl desenă cu degetul) era pe dos, ca N-ul spaniol. Pînă la urmă, m-am dus să-l văd mai de-aproape şi am recunoscut avionul vostru, al Negusului...

Magnin găsise pe piaţa engleză avionul personal al împăratului Haile-Selasie. Avion destul de rapid, cu rezervor mare de benzină, dar greu de mînuit. Avariat de un pilot, fusese trimis în reparaţie la Barcelona.

— Atîta pagubă. De ce acest machiaj?

— Copilărie, operaţie magică pentru a atrage adevăratele avioane ruseşti? Poate, în ultimă analiză, provocare...

— Atîta pagubă. Hm... va să zică, da: şi la voi?

— Merge bine. Dar încet.

Enrique se opri, scoase din buzunar un plan de organizare pe care-1 lumină cu lanterna sa. Se lăsa noaptea.

— De pe acum, în mod concret, toate acestea s-au realizat.

Era aproximativ planul Sturm-batalioanelor. Magnin se gîndea la miliţienii din Saragosa plecaţi fără gloanţe, la lipsa telefonului pe aproape tot frontul din Aragon, la ambulanţele înlocuite de alcool sau la tinctura de iod a miHţie- nelor, la Toledo.

— Ati restabilit disciplina?

- Da.

— Cu metode de constrîngere?

- Nu.

— Cum izbutiţi?

— Comuniştii sînt disciplinaţi. înainte dădeau ascultare secretarilor de celulă, acum ascultă de delegaţii militari; adeseori sînt aceiaşi. Mulţi care vor să lupte vin la noi din dorinţa unei organizări serioase. înainte, ai noştri erau disciplinaţi pentru

că erau comunişti. Acum mulţi devin comunişti pentru că sînt disciplinaţi. Avem în fiecare imitate un număr destul de mare de comunişti, care respectă disciplina şi pun tot sufletul ca s-o facă respectată; ei alcătuiesc nuclee puternice în jurul cărora se organizează

noii vcniţi ce formează apoi nuclee la rîndul lor. Pînă la urmă, există de zece ori mai mulţi oameni decît putem noi organiza, care înţeleg că vor face la noi o muncă folositoare împotriva fascismului.

— Apropo, voiam să spun ceva şi de germani...

Subiectul acesta îl sîcîia pe Magnin, pe lîngă care se încercaseră mai multe demersuri.

Enrique îl luase de braţ, gest care, din partea acestui vlăjgan, îl surprinse pe Magnin. El îi împărţea pe şefii comunişti în comunişti de tip militar şi comunişti de tip predicator; îl jena faptul că trebuia să-1 pună în a doua categorie pc voinicul ăsta, înalt şi zdravăn ca Garcia, care făcuse cinci războaie civile. Şi totuşi, găsea că buzele astea de statuie mexicană se mişcau uneori ca ale unui negustor de covoare.

Ce cerea Siguranţa? Cei trei germani să nu mai pună piciorul pe un aerodrom. Krefeld, după părerea lui Magnin, era suspect, de altfel incapabil; mitraliorul, care se dăduse drept instructor, nu ştia să mînuiască o mitralieră şi se afla întotdeauna la partidul comunist cînd Karlici avea nevoie de el; acesta din urmă făcea singur toată treaba. Povestea lui Schreiner era tragică, şi el era cu siguranţă nevinovat. Dar, oricum ar fi, trebuia să plece la Apărarea Antiaeriană.

— înţelegi, Enrique, toate acestea, omeneşte vorbind, sînt penibile, dar n-am nici un argument valabil, rezonabil, de a refuza Siguranţei ceea ce cere şi ceea ce e în drept să ceară. Nu sînt comunist, nu pot deci pretinde că mă supun, în acest caz, disciplinei partidului *meu.* Bunele relaţii între aviaţie, Siguranţă şi Informaţii au o prea mare importanţă practică pentru noi în clipa de faţă, cînd acţionăm numai prin surprindere, pentru ca să le pun la bătaie în povestea asta. Aş

părea încăpăţînat. înţelegi ce vreau să spun.

— Ar trebui să-i păstraţi, spuse Enrique. Partidul răspunde de ei... îţi dai seama că, în faţa tuturor tovarăşilor lor, plecarea aceasta ar însemna recunoaşterea unei suspiciuni. în definitiv, nu se poate impune asta unor oameni care de ani de zile-slut buni militanţi.

Mitraliorul era membru de partid, Magnin nu era.

— Eu sînt încredinţat că Schreiner e nevinovat; dar nu asta-i problema. Aveţi din Paris informaţii de la partidul german; credeţi în informaţiile acestea; prea bine: lua- ţi-vă răspunderea faţă de guvern. Eu nu posed nici un element de anchetă, şi nu voi soluţiona cu uşurinţă, sentimental, o problemă care poate avea consecinţe atît de grave. Cu atît mai mult cu cît, înţelegi, ca aviatori, sînt cu totul nefolositori.

— S-ar putea organiza un dineu unde să vă aduc salutul tovarăşilor spanioli, şi unde dumneata să-i saluţi pe tovarăşii germani... Mi s-a spus că în escadrilă există duşmănie împotriva germanilor, un pic de naţionalism...

— N-am nici un chef să închin toasturi unor oameni care vă informează astfel.

Stima pe care o avea Magnin, dacă nu pentru persoana lui Enrique (nu-1 cunoştea de fel), cel puţin pentru activitatea sa, îi mărea enervarea. Magnin văzuse înfiripîndu-se batalioanele celui de-al 5-lea regiment. Erau, privite în ansamblu, cele mai bune batalioane ale miliţiilor; întreaga armată a frontului popular putea fi formată prin aceeaşi metodă. Soluţionaseră problema — hotărîtoare — a disciplinei revoluţionare. Magnin îl socotea deci pe Enrique drept unul din cei mai buni organizatori ai armatei populare spaniole; dar era încredinţat că

vlăjganul acesta serios, prudent, sîr- guincios n-ar fi făcut în locul lui ce-i ceruse să facă.

— Partidul a chibzuit la această problemă şi e de părere că trebuie să-i păstraţi, spuse Enrique.

Magnin îşi reamintea de reproşurile sale din timpul luptei între socialişti şi comunişti.

— Daţi-mi voie. Pentru mine, revoluţia are întîietate asupra partidului comunist.

— Nu sînt un maniac, tovarăşe Magnin. Şi am fost odinioară printre troţkişti. Astăzi fascismul a devenit un articol de export. Exportă produse finite: armată, aviaţie. în condiţiile astea, susţin că apărarea concretă a ceea ce vrem să apărăm nu se mai bizuie în primul rînd pe proletariatul mondial, ci pe Uniunea Sovietică şi partidul comunist. O

sută de avioane ruseşti ar fi mai de folos pentru noi decît cincizeci, de mii de miliţieni care nu cunosc războiul. Dar, a acţiona împreună cu Partidul înseamnă a acţiona împreună cu el fără rezervă: Partidul este un bloc.

— Da, dar avioanele ruseşti nu sînt aici. în privinţa celor trei... camarazi, dacă partidul comunist răspunde de ei, să răspundă el însuşi faţă de Siguranţă sau să-i ia în serviciul său. N-am nimic împotrivă.

— Atunci, în cele din urmă, vreţi să plece?

- Da.

Enrique lăsă braţul lui Magnin.

Se aflau acum în dreptul luminii clădirilor. Chipul de indian al comisarului se ivea iar în lumină, în timp ce pînă atunci se aflase în întuneric; lăsîndu-i braţul, putea fi văzut mai bine. Puţin mai încolo, Magnin îşi aminti o frază a lui Enrique ce fusese citată în faţa lui şi pe care o uitase: „Pentru mine, un tovarăş din partid are mai

multă importanţă decît toţi Magninii şi toţi Garcia din lume“.

— Vedeţi, reluă Magnin, ştiu ce înseamnă un partid; aparţin unui partid slab: stînga revoluţionară socialistă. Cînd sc apasă pe comutator, e necesar ca toate becurile să se aprindă deodată. Atîta pagubă dacă unele becuri nu sînt perfecte; şi, de altfel, becurile mari se aprind greu. Deci,în primul rînd partidul...

— îi păstraţi? întrebă Enrique cu un glas neutru, mai mult pentru a sublinia că nu voia să încerce a-1 influenţa pe Magnin decît pentru a simula indiferenţa.

— Nu.

Pe comisar îl interesau mai mult hotărîrile decît psihologia.

— *Salud!* spuse el.

Nu era nimic de făcut: Magnin organizase aviaţia aceasta, găsise oamenii, îşi riscase neîncetat viaţa, angajase de zece ori, fără cel mai mic drept, responsabilitatea companiei pe care o conducea: nu era de-al lor. Nu făcea parte din partid. Cuvîntul lui cîntărea mai puţin decît al unui mitralior incapabil să demonteze o mitralieră; şi un om a cărui activitate şi valoare o respecta era gata să-i ceară lui, Magnin, o atitudine copilă-

rească pentru a satisface ce era mai puţin pur in tovarăşul său de partid. Şi puteau fi aduse şi argumente. „Era nevoie de becuri în fiecare cameră.“ Totuşi, Enrique era acela care organiza cele mai bune trupe spaniole. Iar el însuşi, Magnin, accepta trimiterea înapoi a lui Schreiner. Acţiunea e acţiune şi nu dreptate.

Bezna era acum aproape deplină.

Nu pentru nedreptate venise el în Spania...

Şuierul cîtorva împuşcături îndepărtate trecu

pe deasupra aerodromului.

Cît de derizorii erau toate astea în comparaţie cu mulţimile de ţărani fugind cu măgarii lor în faţa satelor în flăcări!

Simţind pentru prima oară pînă în străfunduri singurătatea războiului, tîrîndu-şi picioarele prin iarba uscată a aerodromului, se grăbea să ajungă la hangarul unde avioanele erau reparate de oameni uniţi.

Noaptea deplină venea mai repede Marcelino, iar aterizările de noapte nu sînt recomandate piloţilor răniţi. Mecanic i i păreau că privesc cum se lasă seara; ceea ce priveau, încordaţi în pacea neliniştită a amurgului, era întrecerea invizibilă dintre avion şi noapte.

Attignies sosea, privind creasta colinelor.

— Dragul meu Siegfried, comuniştii îmi calcă pe nervi, Spuse Magnin.

Spaniolii, şi cei care-1 iubeau pe Attignies, îl numeau între ei Siegfried: era blond şi frumos. Pentru întîia oară i se spunea aşa în prezenţa sa; el nu băgă de seamă.

— De fiecare dată, spuse el, cînd văd o fricţiune între partid şi un om ca dumneata, care vrea ce vrem noi, mă apucă o mare tristeţe.

Dintre comuniştii escadrilei, Attignies era acela pentru care Magnin avea cea mai mare stimă. îl ştia ostil luiKrefeld şi lui Kiirtz. Simţea nevoia să vorbească. Şi îl ştia, ca şi el, la capătul răbdării, în aşteptarea lui Marcelino pe care-1 iubea.

— Cred că partidul n-are dreptate în treaba asta, spuse Attignies. Dar sînteţi sigur că dumneavoastră nu gTcşiţi?

— Un om impulsiv greşeşte întotdeauna, băiatule... Nu-i vorbea pe un ton protector, ci

mai degrabă patern. „Să se facă bilanţul..."
Magnin n-avea chef să expună acuzaţiile.
„Crezi, reluă el totuşi, că nu ştiu cît sînt de atacat printre comunişti, de cînd Kiirtz îşi joacă acolo rolul lui de poliţist scîrbos?"
— Nu e un poliţist. A luptat în Germania hitleristă; aceia dintre ai noştri care luptă acolo sînt poate cei mai buni. Toată afacerea e absurdă, şi nu e nimic de făcut. Dar dumneata, care eşti un revoluţionar şi un om cu experienţă, de ce nu treci cu vederea toate astea?
Magnin se gîndi:
— Dacă aceia cu care trebuie să lupt, aceia cu care ţin 6ă lupt nu-mi acordă încredere, de ce să mai lupt, băiete? Mai bine crap...
— Cînd copilul dumitale greşeşte, îi porţi pică?
Era prima oară cînd Magnin întîlnea legătura aceasta profundă, fiziologică, care-i uneşte pe cei mai buni comunişti de partidul lor.
— Jaime e în avion, nu-i aşa? întrebă Attignies.
~~ Da: mitralilor în faţă.
Noaptea se lăsa din ce în ce mai repede.
— Sensibilitatea noastră, reluă tînărul, şi chiar viaţa noastră reprezintă lucruri destul de mărunte în războiul acesta.
— Da. Dar dacă tatăl dumitale greşeşte...
— N-am spus tatăl dumitale: am spus copilul dumitale.
— Ai un copil, Attignies?
— Nu. Dumneata ai, nu-i asa?
- Da.
Făcură cîţiva paşi, cu ochii pe sus, pîndindu-1 pe Marcelino. Magnin ştia că Attignies va spune ceva:
— Ştii cine e tatăl meu, tovarăşe Magnin?
— Da, pentru asta am...
Ceea ce Attignies (era un pseudonim) credea că e un secret, se ştia în escadrilă: tatăl lui era unul

din conducătorii fascişti din ţara lui.

— Prietenia, spuse el, nu înseamnă să fii alături de prietenii tăi cînd au dreptate, înseamnă să fii alături de ei chiar cînd greşesc...

Urcară la Sembrano.

Farul era pregătit, toate maşinile disponibile trimise în jurul aerodromului aveau ordinul de a-şi aprinde farurile la primul semnal.

— Haidem, să le aprindem imediat! spuse Magnin.

— Poate că ai dreptate, spuse Sembrano. Dar prefer să aştept. Dacă sosesc fasciştii, n-are rost să le luminăm terenul. Şi apoi prefer să aştept.

Magnin ştia că din superstiţie Sembrano prefera să nu lumineze; acum, aproape toţi aviatorii erau superstiţioşi.

Ferestrele erau deschise; înainte de război, la această oră, şeful aeroportului îşi bea whiskyul. Noaptea de sfîrşit dc vară Be înălţa de pe tot pămîntul.

— Luminile! strigară toţi trei deodată.

Se auzi sirena de alarmă a aparatului. între liniile scurte ale farurilor de maşină, dunga farului de aviaţie se întinse de-a curmezişul aerodromului pustiu. Cu mustăţile înainte, Magnin coborî în goană scările, cu Attignies în spatele lui.

Jos, capetele îndreptate în aceeaşi direcţie îi indicară avionul. Nimeni nu-1 văzuse venind; dar acum, călăuzindu-se după sunet, toţi îl vedeau rotindu-se pentru a-şi fixa terenul de aterizaj. Pe cer, a cărui ardezie se întuneca din clipă în clipă, silueta aparatului, cu o precizie de hîrtie decupată, luneca în centrul unui nimb albastru pal, conturîndu-se ca un monument pe fundalul

iluminării cu mercur.

— Motorul exterior e în flăcări, spuse un glas.

Avionul se mări; înceta să se mai rotească, luînd din faţă linia pistei. Aripile lui, prefăcute în contururi, se pierdeau în noaptea aerodromului: întunericul se aduna la suprafaţa pă- mîntului. Privirile nu mai urmăreau decît urma nedesluşită a carlingei, hărţuită ca de o pasăre de pradă de către văpaia

aceasta albăstruie de tub oxhidric, şi care părea că nu va izbuti niciodată să ajungă pe pămînt: avioanele ai căror morţi sînt aşteptaţi se prăbuşesc încet.

— Bombele! îngăimă Magnin, cu ambele mîini pe ramele ochelarilor.

în clipa cînd avionul atingea pămîntul, carlingă şi flăcări se apropiară ca pentru o încăierare înverşunată. Carlinga zvîcni în flacăra care se răsuci asupra ei însăşi turtindu-se, apoi izbucni din nou, şuierînd: avionul capota.

Grijulie ca şi moartea, ambulanţa trecea hurducîndu-se. Magnin sări în ea. Pelicanii care alergaseră din răsputeri de îndată ce văzuseră cum se va aşeza avionul (ocăriţi de piloţi, care de altfel îi urmau) fugeau acum în jurul flăcării largi şi drepte, cu umbrele proiectate împrejurul lor ca spiţele unei roţi. Flacăra iar nu mai atingea aparatul, luminîndu-1 cu o văpaie fremătătoare şi decolorată. Ca şi cum oamenii ar fi fost lipiţi cu sîngele lor de carlinga sfărîmată în două ca o scoică, pelicanii îi desprindeau cu mişcările precaute cu care se desprinde pansamentul de pe o rană, răbdători şi încordaţi de mirosul ameninţător al benzinei. în timp ce stingătoarele de incendiu împroşcau flacăra, erau scoşi din avion răniţii şi

morţii, înconjuraţi de tovarăşii lor într-un vălmăşag de umbre; în această lumină cadaverică, morţii nemişcaţi păreau apăraţi de morţi neliniştiţi.

Trei răniţi, trei morţi, între care Marcelino: şase, lipsea un mitralior. Era Jaime, ce coborî cu întîrziere după ceilalţi. Cu mîinile întinse, tremurătoare, însoţit de un tovarăş: un glonte exploziv în dreptul ochilor. Orb.

De umeri şi de picioare, aviatorii duseră morţii la bar. Fur- gonul va veni mai tîrziu. Deoarece Marcelino fusese ucis de un glonte în ceafă, era doar puţin mînjit de sînge. Cu toată tragica fixitate şi lumina sinistră a ochilor pe care nimeni nu-i închisese, masca era frumoasă.

Una din chelneriţele barului îl privea.

— E nevoie de cel puţin o oră ca să înceapă să se vadă sufletul, spuse ea.

Magnin văzuse destui oameni murind pentru a cunoaşte împăcarea pe care moartea o aşterne pe multe chipuri. Cutele şi micile zbîrcituri pieriseră o dată cu neliniştea şi gîndirea; în faţa chipului spălat de viaţă, păstrînd însă voinţa în ochii deschişi şi cascheta de piele, Magnin se gîndea la fraza pe care tocmai o auzise, auzită în atîtea feluri în Spania; numai la o oră după moarte, din masca oamenilor, începe să se ivească adevărata lor faţă.

Fasciştii ocupau trei ferme — stînci gălbui, ţigle de aceeaşi culoare — într-o scobitură, din care trebuiau mai întîi alungaţi.

Operaţia era banală. Tot pietrişul Tagului, între Talavera şi Toledo, îngăduia miliţienilor să ajungă la ferme fără primejdie, dacă acţionau în ordine şi cu prudenţă. Noaptea, Xime- nes ceruse grenade. Ofiţerul însărcinat cu distribuirea armelor era un emigrant german şi, în zori, Ximenes, înmărmurit de o asemenea operativitate, văzuse sosind camioanele — încărcate cu rodii.

în sfîrşit, cerute cu insistenţă, sosiseră grenadele adevărate.

Una din companiile lui Ximenes era formată din miliţieni sosiţi de cîteva zile şi care nu intraseră încă în luptă. Ximenes îi încadrase cu cei mai buni subofiţeri ai lui şi astăzi îi comanda el însuşi.

Ordonă începerea exerciţiilor de aruncare a

grenadelor.

La compania a treia, a proaspeţilor miliţieni, se ivi o încurcătură. Unul dintre ei, cu grenada aprinsă, n-o arunca. „Aruncă !“ răcni sergentul. Era gata să-i explodeze în mînă şi n-ar mai fi rămas mare lucru din bietul băiat. Ximenes îi dădu

cu toată puterea un pumn sub cot: grenada explodă în aer, miliţianul căzu şi sîngele şiroia pe faţa lui Ximenes.

Miliţianul era rănit la umăr. Scăpase ieftin. După ce fu pansat şi evacuat, începură să desfacă pansamentele pentru Ximenes. „Lăsaţi maurilor turbanele, spuse el. Daţi-mi plasture englezesc[44]. Aşa, avea o înfăţişare mai puţin eroică: parcă era cîrpit cu timbre.

Se aşeză lingă următorul aruncător de grenade. Alt accident nu se mai întîmplă. Vreo douăzeci de oameni fură eliminaţi.

Din ordinul Iui Ximenes, recunoaşterea terenului fusese efectuată de către Manuel, pe care partidul său, înţelept, îl plasase pe lîngă unul din ofiţerii de la care putea învăţa cel mai mult. Ţinea la el: Manuel nu era disciplinat din înclinaţia de a se supune, nici din înclinaţia de a comanda, ci din fire si din simt al eficacităţii. Era si cult, lucru fată de care colo- nelul era sensibil. Faptul că acest inginer de sunet, excelent muzician, era născut să fie ofiţer, îl mira pe colonel, care nu-i cunoştea de loc pe comunişti decît din legende absurde; şi nu-şi dădea seama că un militant comunist de oarecare importanţă, constrîns prin funcţiile sale la o disciplină strictă şi la necesitatea de a convinge, în acelaşi timp administrator, agent de execuţie riguros şi propagandist, are multe şanse să fie un excelent ofiţer.

începu atacul primei ferme. Era o dimineaţă liniştită, cu frunzele nemişcate ca pietrele şi, din cînd în cînd, o adiere de vînt aproape răcoroasă, parcă ar fi prevestit de pe acum toamna. Dacă miliţienii, apăraţi de pietre şi de trăgătorii lor, ar ataca în ordine cu grenada, poziţia fascistă n-ar

mai putea fi ţinută. Deodată, vreo treizeci de miliţieni săriră pe stînci şi atacară fără apărare, urlînd, într-un asalt furibund.

— Fir-ar să fie! mîrîi Ximenes, bătînd cu pumnul în portiera maşinii.

Douăzeci de miliţieni se prăbuşiseră pe stînci, rostogo- lindu-se ca nişte ghiulele, cu braţele în cruce sau cu pumnii pe obraz, de parcă s-ar fi apărat; sîngele unui trup, strălucind în soare, acoperea încetul cu încetul o piatră netedă şi albă, curată ca zahărul.

Din fericire, de ambele părţi ale fermei, ceilalţi miliţieni ajunseseră la ultimele stînci; nu-i văzuseră pe tovarăşii lor prăvălindu-se. Lovite de grenade, ţiglele începură să ţîşnească ca un gheizer. După un sfert de oră ferma era cucerită.

Era rîndul noilor miliţieni să atace ferma a doua. Văzuseră toată tărăşenia.

— Copii, le spuse Ximenes, căţărat pe capota Fordului, am cucerit ferma. Cei care, nesupunîndu-se ordinelor, au ieşit de după stînci, fie c-au intrat în fermă primii sau nu, sînt excluşi din coloană. Nu uitaţi că judecătorul nostru, vreau să spun istoria, care ne judecă şi ne va judeca, are nevoie de curajul care învinge şi nu de acela care consolează.

„Urmînd drumurile indicate, nu există nici o primejdie pînă la două sute de metri de inamic. Ca dovadă, voi merge cu voi în maşina aceasta. Nu trebuie să avem nici un rănit înainte. Apoi, ne vom bate şi vom cuceri ferma. Fie ca Provi... norocul să ne ajute ! Fie ca Acela ce vede totul, vreau să spun... Naţiunea spaniolă, să fie alături de noi, băieţi, de noi care luptăm pentru ceea ce credem că e drept...“

înapoia noilor miliţieni, purtători de grenade, alesese ca trăgători pe cei mai buni dintre soldaţii săi.

înainte de a fi ajuns la ferme, îi văzură pe fascişti părăsin- du-le.

Săptămîna trecută, nişte soldaţi fascişti trecuseră liniile; vreo cincisprezece fuseseră daţi companiei lui Manuel. Şeful lor recunoscut, deşi nu fusese ales, Alba, era un miliţian foarte curajos, ciufut aproape totdeauna şi bănuit de mulţi că e spion.

Manuel trimise să-1 cheme.

începură să meargă printre pietre. Manuel se

îndrepta spre liniile fasciste. Nu exista front, dar în această direcţie, deşi fermele fuseseră părăsite, inamicul nu se afla mai departe de trei kilometri.

— Ai un revolver? întrebă Manuel.

— Nu.

Alba minţea: îi era de ajuns lui Manuel să se uite cum i se umfla pantalonul sub centiron.

— Ia-1 pe ăsta.

I-l dădu pe cel pe care-1 avea în buzunar; păstra la centiron pistolul automat, lung, închis în teaca lui.

— De ce nu eşti în F.A.I.?

— N-am chef.

Manuel îl examină. Trăsăturile lui erau mai curînd îngroşate decît bărbăteşti, nasul borcănat, gura cu buze groase, părul aproape creţ, dar crescînd grosolan pe o frunte îngustă... Manuel îşi imagina cum odinioară l-o fi găsit „drăgălaş“ maică-sa!

— Toată ziua mîrîi, spuse Manuel.

— Am şi de ce să mîrîi.

— Ai mai curînd multe de făcut. Dacă ai fi în locul lui Ximenes, sau chiar dacă eu aş fi în locul lui, treburile n-ar merge mai bine, ar merge mai prost. Deci trebuie ajutat să facă treaba pe care o face. Vedem noi după aceea.

— Ar merge ceva mai prost, dar n-ar comanda un duşman de clasă, şi aş fi mai bucuros.

— Nu mă interesează ce sînt oamenii, mă interesează ce fac. La urma urmei, Lenin nu era muncitor. Uite ce voiam să-ţi spun: ai aptitudini, aceste aptitudini trebuie folosite cît mai curînd şi la altceva decît pentru mîrîială. Gîndeşte-te; spune apoi cu cine eşti de acord. Cu F.A.I., C.N.T., P.O.U.M., cu cine vrei. îi vom aduna pe băieţii din organizaţia ta, iar tu vei fi responsabil. Ne trebuie locotenenţi. Eşti rănit?

— Nu.

— Eu, da, în povestea aia idioată cu dinamita. Ia ăsta, îmi face rău la rinichi. îşi desfăcu centironul. Fiecare cu păsărică lui: a mea, e să fac pe idiotul cu nuiaua.

Rupse o nuia de pe marginea drumului şi se întoarse alături de Alba. Era dezarmat. Poate că fasciştii se aflau la un kilometru. Şi, în orice caz,

Alba era lingă el.

— Părerea mea e că aici nu-ţi prieşte. Poate că n-o să-ţi priască niciodată. Dar trebuie să i se dea fiecăruia o şansă.

— Chiar excluşilor din Partid?

Manuel se opri, uimit. Nu se gîndise la asta.

— Cînd partidul va da instrucţiuni formale în privinţa aceasta, le voi executa, oricare ar fi ele. Cît timp nu vor exista,

spun: chiar şi excluşilor din partid. în clipa asta, orice om în putere trebuie să ajute Republica să izbîndească.

— Tu n-o să rămîi în partid !

— Ba da.

Manuel îl privi şi zîmbi. Cînd rîdea, era ca un copil; dar zîmbea cu un zîmbet ce-i lăsa în jos colţurile gurii, dînd o expresie amară bărbiei lui puternice.

— Ştii ce se spune despre tine? îl întrebă fără a se opri din mers, ca pentru a sublinia dinainte că întrebarea pe care o punea era lipsită de importanţă.

— Poate... Alba ţinea în mînă centironul lui Manuel, iar teaca revolverului îi lovea coapsele. Singurătatea stîncilor era desăvîrşită. Ei, întrebă el pe jumătate rînjind, şi ce crezi despre ce se spune de mine?

— Nu poţi comanda fără să ai încredere în oameni.

Manuel, în mers, împrăştia cu nuiaua pietricelele din drum.

— Fasciştii, poate. Noi nu. Sau atunci lupta nu mai are rost. Un om activ şi totodată pesimist este sau va deveni un fascist, afară de cazul cînd există o credinţă într-însul.

— Comuniştii 6pun întotdeauna despre

duşmanii lor că sînt fascişti.

— Sînt comunist.

— Ei şi?

— Nu dau revolverele mele fasciştilor.

— Eşti sigur?

Alba îl privea pe Manuel cu o expresie destul de tulbure.

- Da.

Convingerea pe care-o avea Manuel că nu riscă nimic, dispărea cînd stinghereala interlocutorului devenea evidentă: un asasin care discută cu cel asupra căruia va trage este desigur stingherit, cugeta Manuel cu ironie. Simţea însă atunci că moartea se afla poate lîngă el, luînd înfăţişarea acestui băiat încăpăţînat cu faţa rotundă şi copilăroasă.

— N-am încredere în cei care vor să comande, spuse Alba.

— Da. Dar nici în cei care nu vor să comande.

Se întorceau spre sat. Deşi muşchii îi erau la pîndă, Manuel simţea între insul acesta şi el o încredere tainică cum simţea cî-

teodată valuri de sensualitate între iubita lui şi el. Cam aşa trebuie să fie, îşi spunea, cînd te culci cu o spioană.

„Ura faţă de autoritate *în sine,* Alba, e o boală. Amintiri din copilărie. Trebuie să treci peste asta.“

— Atunci, după tine, ce deosebire există între noi şi fascişti?

— în primul rînd, ceea ce visează trei sferturi din fasciştii noştri spanioli, nu e autoritatea, ci bunul plac. Şi-apoi, fasciştii, în fond, cred întotdeauna în rasa celui care comandă. Nemţii nu sînt fascişti pentru că sînt rasişti, ci sînt rasişti pentru că sînt fascişti. Orice fascist comandă din drept divin. De aceea problema încrederii în

oameni nu se pune pentru ei la fel ca pentru noi.

Alba îşi strîngea centironul la brîu.

— Ia spune, întrebă fără a-1 privi pe Manuel, şi dacă ai fi obligat să-ţi schimbi părerea despre ţipi?

— Spania e o ţară în care nu lipsesc acum ocaziile de-a muri...

Alba puse mîna pe teacă, o deschise, şi trase afară revolverul pe jumătate, încet, dar fără să se ascundă. în trei minute se va vedea din nou satul. M-am băgat într-o situaţie idioată, gîndea Manuel; şi, în acelaşi timp: dacă mor astfel e bine. Alba împinse arma înapoi.

— O ţară în care nu lipsesc ocaziile de a muri, ai dreptate... Manuel se întrebă dacă Alba nu trăsese revolverul pentru sine. Poate că era şi teatru în toate astea.

— Chibzuieşte, reluă el. Ai trei zile. Intră în organizaţia care-ţi place. Dacă nu, comandă fără sprijin şi ia oameni fără de partid. Ai să ai bătaie de cap, dar te priveşte.

— Pentru ce?

— Pentru că trebuie să ştii pe ce te sprijini cînd comanzi oameni foarte diferiţi. Nu ştiu încă prea mare lucru, dar sîn- tem de-abia la început. Mă rog, e treaba ta. Treaba mea este asta:ai căpătat aici un soi de responsabilitate morală. Trebuie să-ţi asumi o responsabilitate concretă. Fireşte, voi controla.

Dacă Alba ar fi răspuns nu, Manuel l-ar fi exclus imediat. Dar nu se întîmplă nimic. Era oare mulţumit? Totuşi, părea ciufut.

în sat, Manuel îşi luă înapoi centironul. îl încheie din nou, puse mîna pe braţul lui Alba şi-l privi drept în ochi.

— Ai înţeles?

— Poate, spuse celălalt.

Şi plecă bombănind.

Soarele cobora spre asfinţit.

După ce cele trei ferme fură cucerite şi fortificate pe cît era cu putinţă, iar miliţienii care atacaseră fără acoperire prima fermă fură trimişi înapoi la Toledo, şi după ce dăduse instrucţiuni ofiţerilor, Ximenes, cu o frumoasă cruce din plasture englezesc pe partea stingă a craniului său tuns, mergea cu Manuel spre San-Isidro, unde se organizau încazarmările coloanei. Drumul era de culoarea lespezilor, plin de pietriş; pînă în zare, numai piatră şi arbuşti ţepoşi care creşteau ici şi colo, armonizîndu-şi parcă crengile ascuţite cu colţii stîncilor galbene.

Manuel se gîndea la cîteva fraze pe care Ximenes le spusese mai înainte ofiţerilor coloanei. „în general, curajul personal al unui conducător e cu atît mai mare cu cît e mai puţin pătruns de rolul lui de şef. Aduceţi-vă aminte că avem mult mai multă nevoie de rezultate decît de exemple.“ Manuel mergea încet ca să nu-1 depăşească pe colonel, care-şi trăgea piciorul; şi şchio- pătatul făcea parte din personalitatea „răţoiului“.

— Noii veniti s-au bătut bine, nu-i asa?

— Binişor.

— Fasciştii au şters-o fără luptă.

— Se vor întoarce.

Fiind pe jumătate surd, lui Ximenes îi plăcea să vorbească în mers şi să monologheze:

— La Talavera e prăpăd, băiete. Sîntem atacaţi cu tancuri italiene... Curajul e ceva *care se organizează,* care trăieşte şi care moare, care cere îngrijire ca o puşcă... Curajul individual nu reprezintă mai mult decît o materie primă, bună pen-

tru curajul trupelor... Nu există un om din douăzeci care să fie cu adevărat laş. Doi din douăzeci sînt curajoşi din fire. O companie trebuie făcută, eliminînd pe primul, folosindu-i cit mai bine pe ceilalţi doi şi organizîndu-i pe cei şaptesprezece...

Manuel îşi amintea de o aventură ce făcea parte din folclorul coloanei: Ximenes , căţărat pe capota Fordului, repeta miliţienilor din regimentul său, aşezaţi în careu în jurul rablei, instrucţiunile împotriva bombardamentului aviatic: o escadrilă inamică, proaspăt sosită din Italia, plecase în dimineaţa aceea din Talavera cu destinaţia Toledo: „Bomba de avion explodează la fel ca jetul unei stropitori". Oamenii încremeniseră ; şapte bombardiere inamice, escortate de avioane de vînătoare, se aliniau gata să treacă deasupra pieţii. Dar dacă colonelul era surd, brigada auzea motoarele. „Vă amintesc că în acest caz frica şi îndrăzneala sînt la fel de inutile. Nimic din ceea ce se află mai jos de un metru nu poate fi atins. Dintr-o companie culcată la pămînt, bomba de avion nu poate răni decît pe cei care se află chiar în locul unde cade." Aşa o fi, îşi spuneau cei care-1 ascultau şi care trăgeau cu coada ochiului spre cer, auzind cum creşte clipă dc clipă vibraţia profundă a motoarelor. Era nevoie de întreaga autoritate a lui Ximenes pentru ca miliţienii să nu se arunce pe burtă. Toţi ştiau cum cucerise el hotelul Colon. Privirile se înălţau în mod ostentativ. Manuel, fără să se mişte, arătase cu degetul gros cerul. „Toată lumea, culcaţi!" strigase Ximenes. Dat fiind că exerciţiul fusese făcut, careul dispăru în cîteva clipe. Primul bombardier inamic, observînd dispariţia mulţimii din vizorul său, îşi lansase la întîmplare bombele asupra satului, celelalte şi le păstraseră pentru Toledo. Nu avuseseră decît un rănit. De atunci, miliţienii lui Ximenes terminaseră cu teama de

avioane.

„Ciudat mai e războiul: a ucide, chiar pentru conducătorul cel mai brutal, e o problemă de economie: să cheltui cit mai mult fier şi explozibile, să cheltui cît mai puţină carne vie. Noi n-avem mult fier..."

Manuel ştia că începînd cu regulamentul infanteriei spaniole (încîlcit) şi terminînd cu Clausewitz şi revistele tehnice

franceze, el învăţa neîncetat războiul cu ajutorul gramaticilor: dar Ximenes era o limbă vie. In spatele satului 6e aprindeau primele focuri ale miliţienilor. Ximenes le privea cu o dragoste amară:

— N-are nici un rost să discutăm despre slăbiciunile lor. Dacă oamenii vor să se bată, orice criză a armatei e o criză de comandament. Am slujit în Maroc: crezi că maurii sînt grozăvi cînd sosesc la cazarmă? Bineînţeles, e mai uşor să organizezi o armată pe baza disciplinei militare; vom fi nevoiţi, desigur, să avem o disciplină republicană pentru toate trupele noastre, altminteri nu vom mai exista. Dar chiar acum nu te lăsa înşelat, fiule: criza noastră profundă e o criză de comandament. Sarcina noastră e mai grea decît cea a adversarilor noştri, asta-i tot...

„Ceea ce organizează prietenii dumitale, domnii comunişti — cine mi-ar fi spus acum un an că mă voi plimba prieteneşte cu un bolşevic!... — ceea ce organizează prietenii dumitale, acest al 5-lea regiment, chiar dacă nu e Reichsvehrul, e totuşi ceva serios. Dar cu ce arme îl vor înarma cînd va deveni un corp de armată?“

— Vaporul mexican a ajuns la Barcelona.

— Douăzeci de mii de puşti... Avioane, aproape

de loc... Tunuri, aproape nimic... Mitralierele... ai văzut, fiule, la dreapta noastră, au una la trei companii. în caz de atac, şi-o împrumută. Lupta nu se dă între maurii lui Franco şi armata noastră — care nu mai există — ea se dă între Franco şi noua armată în curs de organizare. Miliţienii nu mai au altceva de făcut, din păcate, decît să se lase ucişi, pentru a cîştiga timp. Dar armata aceasta, unde îşi va găsi puştile, tunurile, avioanele? Vom improviza o armată mai repede decît o industrie.

— Mai devreme sau mai tîrziu, spuse Manuel cu fermitate, vom avea ajutorul sovietic.

Ximenes dădu din cap, făcu cîţiva paşi în tăcere. Nu era vorba numai de o plimbare cu un bolşevic. Nu mai aştepta nimic din partea Franţei, de la care aşteptase totul; ţara sa trebuia să fie salvată de ruşi, sau să piară...

O ultimă dîră de lumină zburda în jurul părului său tuns scurt, brăzdat de crucea mare de plasture englezesc. Manuel privea desfăşurarea focurilor miliţienilor; căderea serii conferea o deşertăciune infinită strădaniei veşnice a oamenilor, învăluiţi încetul cu încetul de întunericul şi nepăsarea pămîntului.

— Rusia e departe... spuse colonelul.

împrejurimile drumului fuseseră puternic bombardate de avioanele fasciste. în dreapta şi-n stingă se aflau bombe care nu explodaseră. Manuel, cu ambele mîini, ridică o bombă, deşurubă percutorul şi găsi o hîrtie dactilografiată, o întinse lui Ximenes care citi, în portugheză:

***Tovarăşi, bomba asta nu va exploda. Atît deocamdată.* Nu era prima.**

— Totuşi! spuse Manuel.

Lui Ximenes nu-i plăcea să-şi manifeste emoţia.

— Ce-ai făcut cu Alba? întrebă el.

Manuel îi povesti convorbirea.

Pietrele păreau că se reîntorc la o viaţă umilă din care fuseseră scoase de lumină. De fiecare dată cînd siluetele stînci- lor îl purtau pe colonel spre copilărie, el se gîndea la tinereţea lui.

— în curînd, va trebui ca dumneata însuţi să formezi ofiţeri tineri. Ei vor să fie iubiţi. E în firea fiecărui om. Foarte bine, cu condiţia să-i faci să înţeleagă asta: un ofiţer trebuie să fie iubit din cauza felului în care conduce — mai drept, mai eficient, mai bine — şi nu datorită particularităţilor persoanei sale. Dragul meu, mă înţelegi dacă-ţi spun că un ofiţer nu trebuie să seducă niciodată?

Manuel îl asculta gîndindu-se la conducătorul revoluţionar; şi se gîndea că a fi iubit fără a seduce este unul dintre cele mai frumoase destine ale omului.

Se apropiau de sat, cu casele sale albe, netede, lipite de-o văgăună a stîncii, ca ploşniţele în scorbura unui copac.

„întotdeauna e primejdios să vrei să fii iubit, spuse Ximenes, jumătate în serios, jumătate în glumă...“ Călcîiul piciorului său rănit răsuna regulat pe pietre; merseră o clipă în tăcere. Nu se

auzea nici o gîză bîzîind. „E un act de mai mare nobleţe să fii conducător decît să fii un simplu individ, reluă colonelul: e mai dificil.

Ajunseseră în sat.

— Salut copii! strigă Ximenes, ca răspuns la urale. Miliţienii se aflau la răsărit de satul pe care nu-1 ocupau şi care era aproape părăsit. Cei doi ofiţeri îl străbătură. în faţa bisericii era un castel cu creneluri.

— Spuneţi, domnule colonel, de ce le ziceţi „copii“?

— Să le spun tovarăşi? Nu pot. Am şaizeci de ani: nu merge,am impresia că joc teatru... Atunci le spun: băieţi sau: copii, şi aşa merge.

Treceau prin faţa bisericii. Fusese incendiată. Prin portalul deschis venea un miros de pivniţă şi de foc stins. Colonelul intră. Manuel privea faţada.

Era una din bisericile acelea baroce şi totodată populare din Spania cărora piatra, folosită în locul stucului italian, le dădea o nuanţă aproape gotică. Flăcările izbucniseră dinăutru; enorme limbi negre răsucite se ridicau deasupra fiecărei ferestre şi se striveau la picioarele statuilor celor mai înalte, calcinate deasupra vidului.

Manuel intră. Tot interiorul bisericii era negru; sub crîm- peiele strîmbe ale grilajelor, pămîntul era plin de dărîmături negre de funingine. Statuile interioare de ipsos, purificate de foc, de o albeaţă de cretă, erau ca nişte pete înalte, palide, la picioarele stîlpilor de cărbune, iar gesturile delirante ale sfinţilor oglindeau liniştea albăstruie de seară a Tagului ce intra prin portalul spart. Manuel admira şi se simţea din nou artist: statuile acestea schilodite căpătau în incendiul stins o

măreţie barbară, ca şi cum dansul lor s-ar fi născut aici din flăcări, iar stilul acesta ar fi devenit deodată acela al incendiului însuşi.

Colonelul dispăruse. Privirea lui Manuel îl căuta prea sus: îngenunchiat în mijlocul dărîmăturilor, se ruga.

Manuel îl ştia pe Ximenes catolic fervent; totuşi nu era mai puţin tulburat. Ieşi afară să-1 aştepte. Merscră o clipă în tăcere.

— îngăduiţi-mi să vă pun o întrebare, domnule colonel: cum aţi ajuns alături de noi?

— Ştii că mă aflam la Barcelona. Am primit scrisoarea generalului Goded care mă chema la rebeliune. Mi-am acordat cinci minute dc gîndire. Nu depusesem jurămînt faţă de guvern; dar ştiam că în sinea mea acceptasem să-ifiu credincios. Fireşte, hotărîrea mea era luată, dar nu voiam, la vîrsta mea, să am mai tîrziu iluzia că am acţionat nesăbuit... După cele cinci minute, m-am dus la Companys, şi i-am spus: Domnule Preşedinte, al 13-lea *tercio* şi colonelul său sînt la dispoziţia dumneavoastră.

Privi din nou biserica, fantastică în liniştea serii plină de mirosul finului, cu frontonul ei sfărîmat şi cu statuile ei calcinate profilate pe fundalul cerului.

— De ce trebuie, spuse el cu jumătate glas, ca oamenii să confunde mereu cauza sfîntă a Celuia care ne vede în clipa aceasta cu aceea a slujitorilor săi nevrednici ? A acelora dintre slujitorii săi care sînt nevrednici...

— Dar, domnule colonel, pe cine au auzit ei vorbind despre el, dacă nu pe aceşti slujitori?

Ximenes arătă, cu o mişcare domoală, liniştea cîmpenească si nu spuse nimic.

— Un exemplu, domnule colonel: am fost

îndrăgostit o dată în viaţa mea. Serios. Vreau să spun: cu seriozitate. Parcă eram mut. Aş fi putut deveni iubitul acestei femei, dar asta n-ar fi schimbat nimic. între ea şi mine era un zid. Biserica Spaniei. O iubeam, şi cînd mă gîndesc acum la ea simt că parcă aş fi iubit o nebună, o nebună blîndă şi copilăroasă. Vă rog, domnule colonel, uitaţi-vă la ţara aceasta ! Ce-a făcut Biserica altceva din ea decît un soi de copilărie înspăimîntă- toaTe? Ce-a făcut din femeile noastre? Şi din poporul nostru? I-a învăţat două lucruri: să asculte şi să doarmă...

Ximenes se opri pe picioru-i rănit, îl luă pe Manuel de braţ, încreţi un ochi:

» 7 »

— Dragul meu, dacă ai fi fost amantul acelei femei, poate că n-ar mai fi fost surdă şi nebună. în rest, cu cît o cauză e mai măreaţă, cu atît mai mult oferă un adăpost mai larg ipocriziei şi minciunii...

Manuel se apropie de un grup de ţărani, negri şi drepţi, conturîndu-se pe un perete încă alb în noapte.

— Ia spuneţi, tovarăşi, e urîtă şcoala voastră, zise el prietenos: decît să-i fi dat foc, de ce n-aţi transformat biserica în şcoală, ca în Murcia?

Ţăranii nu răspunseră. Se înnoptase, statuile din biserică începeau să dispară. Cei doi ofiţeri vedeau siluetele nemişcate rezemate de perete, cămăşile negre, pălăriile largi, dar nu zăreau chipurile.

— Colonelul ar dori să ştie de ce s-a dat foc bisericii. Ce vină au preoţii de aici? în mod concret?

— De ce care va să zică popii sînt contra noastră?

— Nu. De-a-ndoaselea.

Atît cît putu să ghicească Manuel prin beznă, ţăranii erau în primul rînd stingheriţi: ofiţerii aceştia erau oare oameni siguri? Toate aveau poate o legătură cu protecţia obiectelor de artă.

— Nu există un singur tovarăş care să fi lucrat aici în folosul poporului, fără ca popa să nu-i fi stat în coastă. Aşa că vedeţi...

Ţăranii învinovăţeau Biserica că-i susţinuse întotdeauna pe marii proprietari, că aprobase represiunea după revolta din Asturii, că aprobase jefuirea catalanilor, că propovăduise mereu săracilor supunerea în faţa nedreptăţii, în timp ce astăzi predica războiul sfînt împotriva lor. Unul le reproşa preoţilor glasul lor „care nu era un glas omenesc“; mulţi, ipocrizia 6au asprimea, după soiul oamenilor pe care se sprijineau în sate; toţi,

de-a fi denunţat fasciştilor, în satele cucerite, numele celor care „nu gîndeau cum trebuie", ştiind bine că vor fi îm- puşcaţi. Toţi, avuţiile lor.

— Dacă vreţi, toate astea la un loc, dacă vreţi... reluă unul dintre ei. Adineaori, întrebai de biserică? De ce nu e şcoală. Copiii mei, ştii, îs copiii mei; nu-i prea cald pe aici, iarna. Şi

totuşi, decît să-mi văd copiii stînd acolo, m-auzi, mai bine să degere.

Manuel îi întinse o ţigară, apoi îşi aprinse bricheta; cel care vorbise era un ţăran obişnuit de vreo patruzeci de ani, fără barbă. Celui din dreapta lui, flăcăruia îi lumină o clipă fata lătăreaţă, cu nasul şi gura nedesluşite între o frunte şi o bărbie proeminentă. Li se ceruseră argumente, le dăduseră; dar glasul inimii lor venea din adîncuri. Se lăsase noaptea.

— Toţi ăştia îs nişte şarlatani, se auzi glasul unuia dintre ţărani în întunericul ce se aşternuse din nou.

— Vor bani? întrebă Ximenes.

— Fiecare îşi vede de interesul lui. Ei susţin că nu, ştiu... Dar nu despre asta-i vorba. E vorba de ceva mai adînc. Nu se poate explica. îs nişte şarlatani.

— Popii sînt o chestie pe care n-o poate pricepe un orăşcan... în depărtare lătrau cîinii. Care din ţărani vorbea?

— Gustavito a fost condamnat la moarte de fascişti, spuse alt glas, pe tonul de „n-o s-o mai păţească“; lăsînd să se înţeleagă că toţi ar fi dorit ca respectivul să-şi spună părerea.

— Să nu le amestecăm, spuse alt glas, al lui Gustavo, fără îndoială: Collado şi cu mine sîntem credincioşi. Sîntem însă împotriva popilor, împotriva popilor. Numai că eu sînt credincios.

— El ar vrea să şi-o mărite pe Sfînta Fecioară

din Pilar cu sfîntul Iacob din Compostella!

— Cu 6fîntul Iacob din Compostella? Aş face-o mai întîi curvă, zău!

Şi, cu glas mai scăzut, cu tonul domol al ţăranului care lămureşte.

„Va să zică, fasciştii deschideau o uşă. Scoteau un cetăţean, care spunea: Ce-i? Pe urmă, o luau de la capăt. Plutonul, nu-l auzeai niciodată. Clopoţelul popii, 1-auzeai. Cînd păcătosul ăla începea să sune, asta însemna că-i venea rîndul unuia dintr-ai noştri. Ca să încerce să ne spovedească. Şi izbutea uneori, feciorul de curvă. Cică să ne ierte, aşa zicea. Să ne ierte... Că ne-am apărat împotriva generalilor!

Cincisprezece zile la rînd, am tot auzit sunînd. Atunci îmi zic: ăştia fură iertarea păcatelor. Pricep. Nu-i numai chestia banilor... Băgaţi de seamă: ce-ţi spune un popă care te spovedeşte? îţi spune să te pocăieşti. Dacă se găseşte măcar un singur popă care a făcut pe unul singur dintre ai noştri să se pocăiască pentru că s-a apărat, cred că orice i s-ar face e prea puţin. Pentru că nu există nimic mai bun în om decît pocăinţa. Aşa cred eu.“

Ximenes îşi aminti de Puig.

— Şi lui Collado îi trece ceva prin cap !

— Dă-i drumul! spuse Gustavo...

Ţăranul nu spunea nimic.

— Ei, hai, hotărăşte-te !

— Nu se poate vorbi aşa, spuse cel care nu vorbise încă.

— Povesteşte drăcia de ieri! Dă-i cu predica!

— Nu-i o drăcie...

Soseau miliţieni, făcînd zgomot de paturi de puşcă prin noapte. Bezna era acum deplină.

i

„Toate astea, spuse el în sfîrşit, sarcastic, pentru că le-am povestit că regele a trecut o dată pe la hurzi. La vînătoare.

Ăia sînt aproape toţi guşaţi, cretini, bolnavi... Atît de săraci incit regele nu-şi închipuia că poate exista asemenea sărăcie. De-aia sînt şi pitici. Şi-atunci spune: trebuie să facem ceva pentru oamenii ăştia. I se răspunde: da, sire — ca de obicei. Şi nu s-a făcut nimic; ca de obicei. Apoi, fiindcă era mare mizerie, terenul a fost folosit: s-a făcut un loc pentru ocnă. Ca de obicei. Atunci...“

Cine vorbea? Felul în care acest glas rostea apăsat cuvintele nu putea fi decît al unui om obişnuit să vorbească, în ciuda expresiilor populare. Ximenes îl auzea desluşit, deşi glasul nu era prea ridicat.

„Isus Hristos găsea că nu prea era în regulă. Şi a spus: am să mă duc pînă acolo. îngerul o căută pe cea mai bună dintre femeile din ţinutul acela, apoi începu să i se arate. Ea răspunse: Vai, nu te

Ironia făcuse acuma loc unei amărăciuni deznădăjduite. Ximenes ştia că, în anumite provincii, recitatori improvizau la priveghiul morţilor, dar nu-i auzise niciodată.

„Hristos a venit la alta. în jurul leagănului erau şobolani. Ca să încălzească pruncul era prea puţin, iar ca semn de prietenie era trist. Atunci Isus s-a gîndit că-n Spania tot nu merg prea bine treburile.“

Din mijlocul satului se auzea un huruit de camioane şi dc frîne, însoţit de împuşcături îndepărtate şi lătrături, iar vîntul aducea din biserica arsă un miros de piatră şi de fum. Huruitul camioanelor deveni o clipă atît de puternic îneît cei doi ofiţeri nu mai auziră vorbele.

„...obligă pe proprietari să arendeze pămînturile ţăranilor. Cei care au boi s-au văitat că au fost jefuiţi de cei care au şobolani. Şi au chemat soldaţi romani.

Atunci Domnul a plecat la Madrid şi, pentru a-i sili să tacă, regii lumii au început să omoare copiii din Madrid.

Atunci Hristos şi-a zis că nu prea mai avea ce face cu oamenii. Că erau atît dc nemernici, îneît chiar dacă ar sîngera pentru ci zi şi noapte în vecii vecilor, tot n-ar izbuti să-i spele de păcate.“

Mereu huruit dc camioane, Ximenes era aşteptat la intendenţă. Manuel era tulburat şi în acelaşi timp enervat.

„Urmaşii regilor magi nu veniseră la naşterea lui, fiindcă ajunseseră rătăcitori ori slujbaşi. Atunci, pentru întiia oară în lume, din toate ţările, cei care erau foarte aproape şi cei care sc aflau la dracu-n praznic, cei din ţinuturile calde şi cei din ţinuturile îngheţate, toţi cei care erau curajoşi şi săraci, au pornit-o cu *puşca-n minăN*

Era în glasul acesta o credinţă atît dc solitară

îneît, deşi era beznă, Ximenes simţi că cel care vorbea închisese ochii.

„Şi ci înţeleseră cu inima lor că Domnul Hristos era viu în obştea săracilor şi a umiliţilor de la noi. Şi, în şiruri lungi, din toate ţările, cei ce cunoşteau destul dc bine sărăcia pentru a-şi da viaţa împotriva ci, cu puştile cînd le aveau şi cu

mîinile în loc de puşcă, atunci cînd nu le aveau, veniră să se culce unii după alţii pe pămîntul Spaniei...

Glăsuiau în toate limbile pămîntului, iar printre ei se aflau chiar şi negustori chinezi de şireturi.“

Sunetul glasului deveni şi mai înăbuşit, omul vorbea printre dinţi, chircit în întuneric ca răniţii la burtă, capetele roată — şi crucea de plasture englezesc a lui Ximenes — în jurul capului său.

„Şi după ce toţi oamenii uciseră prea mult — şi cînd se porni ultimul şir de săraci...“

Desprinse cuvintele cu glas scăzut, în şoaptă, cu o tărie de vrăjitor:

„... o stea, nemaivăzută vreodată, se înălţă deasupra lor...“ Manuel nu îndrăznea să-şi aprindă bricheta. Claxoanele camioanelor chemau în noapte, turbate de parcă ar fi fost blocată circulaţia.

— Nu aşa ai povestit-o ieri, spuse o voce aproape în şoaptă.

Şi cea a lui Gustavo, mai tare:

— Eu sînt contra poveştilor astea. N-am şti niciodată cc-avcm dc făcut. Trebuie să ştim ce vrem, asta-i principalul.

— Degeaba, spuse o a treia voce, domoală şi istovită, chestia asta cu popii, unul dc la oraş n-o poate pricepe...

— Ei îşi închipuie că e religia.

— Unul de la oraş nu poate să priceapă.

— Ce era înainte de răscoală? întrebă Ximenes.

- El?

O clipă de stingherească.

— ... era călugăr, spuse un glas.

Manuel îl trase pe colonel spre hărmălaia infernală a claxoanelor.

— Ai văzut insigna lui Gustavo, cînd ai aprins ţigara? întrebă Ximenes, cînd începură din nou să meargă. A F.A.I.-ului, nu?

— Şi cu un altul ar fi la fel. Eu nu sînt anarhist, domnule colonel. Dar am fost crescut de preoţi, ca oricare dintre noi; şi, ştiţi, ceva din mine (totuşi, în calitate de comunist, sînt

împotriva oricărui fel de distrugere), ceva din mine înţelege pe omul ăsta.

— Mai mult ca pe celălalt?

- Da.

— Cunoşti Barcelona, 6puse Ximenes; pe unele biserici, inscripţia nu sună ca de obicei: *Controlat de popor,* ci: *Proprietatea răzbunării poporului.* Numai că... în Piaţa Cataloniei, în prima zi, morţii au zăcut destul de mult timp; două ore după încetarea focului, porumbeii din piaţă s-au întors — peste trotoare şi peste morţi... Ura oamenilor se toceşte şi ea...

Şi, mai încet, de parcă ar fi rezumat ani de nelinişte: „Dumnezeu, el are timp să aştepte..."

Cizmele lor răsunau pe pămîntul uscat şi tare, piciorul rănit al lui Ximenes în întîrziere faţă de cel al lui Manuel.

„Dar de ce, reluă colonelul, de ce c oare nevoie ca aceasta să fie aşteptarea sa?"

II

O nouă încercare de mediere era iminentă. Un preot trebuia să sosească noaptea la Toledo, să intre negreşit a doua zi la Alcazar.

Becurile de gaz din piaţa cea mică erau stinse. Singura lumină era a unui felinar, agăţat destul de jos, în faţa tavernei *El Gato.* Desenul pisicii îl seduse pe Shade, care se aşeză la o masă lingă uşă şi se jucă proiectînd diferite umbre cu pipa sa pe zidul catedralei din Toledo.

Shade putea telegrafia ziarului său pînă la ora două noaptea. Pînă atunci, Lopez se va fi întors de la Madrid. El îl aducea pe preot: frumos subiect în perspectivă. Nu era încă ora zece. Pustietatea desăvîrşită crea din această piaţă, cu

scările şi cu micile palate pe sub frunzele ruginii, un decor căruia ultimele împuşcături din Alcazar îi confereau o irealitate misterioasă. Încîntat, Shade visa aparate mari de radio, uitate în Indii în palatele vişinii invadate de cocotieri, adu- cînd poporului de păuni şi de maimuţe tot vuietul războiului: mirosul de cadavre din Toledo era al mlaştinilor Asiei. „Există oare radio în lună?“... Bine-ar fi, dacă undele ar purta hărmălaia aceasta nedesluşită de luptă pînă-n aştrii morţi...“ Catedrala nefolosită în alt scop, intactă şi cu sigu- ranţă plină la ora asta de miliţieni, îi satisfăcea ostilitatea faţă de biserica catolică şi dragostea pentru artă. în interiorul tavernei, nişte voci spuneau:

— Avioanele noastre şi-au ratat lovitura: mitralierele fasciştilor sînt în arene, la Badajoz, dar nu la mijloc: sub acoperiş.

— Trebuie să fim atenţi la cazărmi: au băgat prizonierii înăuntru.

Un alt glas mai tînăr, mai ironic, cu un puternio accent anglo-saxon:

— După luptă, în piaţă era o învălmăşală

serioasă. M-am uitat, eram la cinci sute de metri, nu mai sus. Fiecare femeie era tînără şi frumoasă şi fiecare spunea: „Cine-i scoţianul ăla frumuşel de sus?“

Shade lua note cînd sosi în sfîrşit Lopez, cu o alură regală, cu braţele în vînt, scuturîndu-şi coama. Se aşeză apăsat, ridică din nou braţele, le lăsă să cadă înapoi, pocnindu-şi coapsele cu palmele, în ecoul cîtorva împuşcături în liniştea pieţii. Shade aştepta, cu pălăriuţa dată pe spate.

— Cer popi, bun, trebuie să le dăm popi! Dar, Doamne Dumnezeule!

— Cer ei preoţi, sau vă cereţi voi ostatecii?

Lopez căpătă aerul unuia care a văzut prea multe într-o singură zi.

— E unul şi acelaşi lucru, sucitule! Pricepi, ei au cerut preoţi. E treaba lor. Pe de altă parte, ticăloşii nu vor să evacueze femeile şi copiii: nici pe ale noastre, nici pe ale lor. îşi dau scama că-i cel mai bine pentru ei. în fine, bun, popi,

cunoşteam doi. Telefonez la Madrid: mobilizaţi-mi pc fraţii ăia, voi sosi pe la orele trei. Şi-or fi închipuit că poţi găsi pe toate drumurile popi care n-au întins-o ! Sosesc la Madrid. De la bun început, nu-i chip să dau de Guernico. Era la organizaţia lui de ambulanţe. în sfîrşit! Aveam adresa primului popă, un băiat bun: venea adesea cînd ne aflam la închisoare, în 34. Sosesc la cl cu patru miliţieni (eram cu toţii în salopetă). Casa era catolică, portarul catolic, locatarii catolici, ferestrele catolice, pereţii catolici; erau şi nişte sfinte fecioare în ipsos, urîte foc, în toate ungherele scării. Nici nu 6e oprise bine maşina, c-au şi început să răcnească la toate etajele ! Nătăfleţii ăia credeau c-am venit să-i împuşcăm. îi explic portarului: degeaba. Faimoasele masacre, cc mai! Văzînd că soseşte maşina, popa o tulise prin

grădină. Gata cu unul.

Piaţa nu mai era lunară. Ca-n oricare alt loc unde sosea, Lopez o însufleţea.

„Hai la celălalt. Ştiam că avea legături cu direcţia generală a miliţiilor. Sosesc acolo, îi găsesc pe toţi ofiţerii îndopîn- du -se. Chem un amic, îi explic chestia. «Bine, îţi fac rost de popă la ora patru.» Aveam treabă pînă peste cap. Mă duc să-i pisălogcsc pe toţi să mi se dea muniţii, mă întorc la ora patru.

«Să vezi, îmi spune amicul, popa era aici cînd ai venit, mînca împreună cu noi, dar voiam să-1 previn. Se lasă cam greu, dă înapoi.» Cum aşa, dă înapoi? Ce şleahtă de nătărăi, nu sînt în stare nici măcar să-şi facă treaba! în sfîrşit mi se arată că e canonic la catedrală, îţi dai seama cc grad are în ieTarhia bisericească! Să fi fost un popă de ţară, ar fi făcut mai puţine nazuri. în fine, popi de ţară nu cunosc: nu-i interesează sculptura! «Bun, spune-i că vreau să-i vorbesc. Dacă e vreo şansă să-i scoatem pe copii din porcăria asta de război, trebuie să fie scoşi.» Crăpăm de sete. Ei aveau bere în frigider. Alerg la bucătărie, meşteresc la broaşte şi văd un tip fără guler, cu cămaşa murdară, vesta descheiată şi pantalonii în dungi, care forţa robinetele de bere.(Trebuie să spun că nu era frig.) în fine, era preasfîntul.“

— Tînăr, bătrîn?

— Prost bărbierit, dar ce creştea era alb. Destul de rotofei, îti general, o mutră parşivă, dar nişte miini bune dc desenat, îi explic chestia (cu, îti dai scama !). îmi răspunde timp dc zece minute. La noi, i se zice şarlatan unui tip care răspunde un sfert de oră cînd ar fi deajuns treizeci de secunde: era un şarlatan, li spun nu ştiu ce, îmi răspunde: „Recunosc la dumneata limbajul soldăţesc”. I se spusese probabil că aveam o răspundere. Eram în

salopetă, fără insignă. „Un ofiţer ca dumneata.” îmi spune asta mie, biet sculptor! în fine, îi răspund: „Ofiţer sau nu, dacă mi sc cere să mă duc să lupt în cutare loc, mă duc; dumneavoastră sînteţi cleric, acolo sînt oameni care vă cheamă, iar eu vreau copiii. Veniţi sau nu icniţi?” Chibzuieşte şi apoi mă întreabă cu gravitate: „îmi garantaţi viaţa?” Ei, asta m-a călcat pe nervi. îi răspund: „Cînd am sosit aici, adineaori, tocmai mincaţi cu miliţienii; ce credeţi oare, că tipii din Toledo vă vor mînca?” Eram amîndoi aşezaţi la masă. Se ridică şi spune cu nobleţe, cu mîna la vestă: „Dacă socotiţi că pot salva o singură viaţă, mă voi duce”. „Bun, păreţi un om cumsecade. Acum, dacă-i vorba să salvăm vieţi, trebuie să le salvăm imediat: maşina c jos”. „Nu credeţi c-ar fi mai bine să-mi pun un guler şi o haină?” „Mie, nici că-mi pasă, dar ceilalţi ar fi poate mai mulţumiţi dacă aţi fi în sutană.” „N-am sutană aici.” Nu ştiu dacă era adevărat, sau dacă era prudent; probabil că era adevărat. Dispare... Cobor şi-1 regăsesc cîteva minute după aceea în faţa maşinii, cu un guler, o cravată neagră şi o haină de alpaga. Hop !

O pală prelungă de vînt lin abătu asupra picţii un miros puternic de ars: fumul din Alcazar ajungea pînă acolo. Eliberat de mirosul de putreziciune, oraşul păru dintr-o dată schimbat.

„Tot timpul eram opriţi pentru control. «Ilotărît lucru, ar fi greu de ieşit din Madrid», îmi spuse cl, cu mutra unuia care a cugetat mult în această privinţă.

De-a lungul drumului, mă tot lămurea că roşii puteau avea dreptate la fel ca şi albii, «poate chiar mai mult», şi

era interesat să ştie cum se va desfăşură întrevederea. «Foarte simplu — îi tot repetam la fiecare sfert de oră — se va petrece ca şi cu

căpitanul Rojo. Noi îi anunţăm că vă aflaţi aici, vă conducem la trimişii lor, ei vă leagă la ochi şi vă duc în biroul colonelului Moscardo, care comandă Alcazarul. Acolo, vă descurcaţi.» «în biroul colonelului Moscardo?» «Da, în biroul lui Moscardo.» Şi cu asta, basta. Eu îl lămuresc că datoria lui este să refuze iertarea păcatelor tuturor ălora, botezurile şi tot, dacă Moscardo refuză să elibereze femeile şi copiii."

— A făgăduit? întrebă Shade.

— Nici că-mi pasă: dacă vrea s-o facă, o s-o facă, dacă nu, făgăduielile lui n-ar schimba nimic. în fine, i-am ex pli- cat eu asta cît am putut mai bine; probabil că n-am fost grozav. Ajungem la Toledo. La baterie, cobor, vreau să vorbesc cu căpitanul. *„Cojones!* aud că înjură căpitanul, sărind pe scara maşinii fără să mă lase să scot o vorbă, unde sînt obuzele? Ni s-au promis obuze! Mîine seară n-o să mai avem muniţii!" Făceam gesturi discrete să-şi ţină gura; oricît de puţine ar afla un popă aici, tot ştie prea multe. Aiurea ! în fine, pînă la urmă, nătăfleţul pricepe. Fac prezentările: „Tovarăşul popă". Căpitanul arăta turnul Alcazarului care începea s-o ia la vale; era încîntat. „Ia te uită cum se înfăţişează biroul lui Moscardo!" spuse el arătînd o cogeamite spărtură triunghiulară. „Dar, dragul meu comandant (ajunsesem la acest grad de intimitate), îmi spuse popa, cu o moacă încăpăţînată şi rebelă de ştrengar hotărît să tragă chiulul de la şcoală, în locul acesta dărîmat vreţi să aibă loc întrevederea mea cu colonelul Moscardo? Cum voi ajunge acolo?" „Descurcaţi-vă, vociferează autoritar căpitanul, dar nici bunul Dumnezeu n-ar intra acolo!" Evident, treaba mergea din ce în ce mai bine. în fine, i-am explicat că vom aranja noi cu Moscardo, i-am băgat pe gît trei santinele şi acum trage la aghioase.

— Pînă la urmă, se va duce sau nu se va duce acolo?

— Mîine la ora 9: armistiţiu pînă la prînz.

— Ştii ceva despre copii?

— Nimic. Nişte responsabili trebuie să-i explice popii. Şi cei care se cred responsabili. Să sperăm că nu-1 vor înfricoşa prea tare: printre anarhişti e unul tatuat, tare nostim.

— Să urcăm să vedem ce se întîmplă sus.

Urcară în tăcere .spre piaţa Zocodover, admirînd în trecere „Teroarea lui Pancho Villa[CDXI], a cărui pălărie era şi mai frumoasă noaptea. Pe măsură ce urcau, strada se umplea de lume. La ultimele etaje ale caselor, cîteva puşti şi o mitralieră trăgeau din cînd în cînd. Cu trei luni mai înainte, Shade, la aceeaşi oră, auzise aici copitele unui măgar invizibil şi nişte ghitarişti ce cîntau voios în noapte *Internaţionala,* întorcîndu-se de la vreo serenadă. Alcazarul apăru între două acoperişuri, luminate de proiectoare.

— Să mergem pînă în piaţă, spuse el, voi scrie în tanc. Ziariştii luaseră obiceiul să se refugieze în tancul îndeobşte nefolosit, să ia cu ei o luminare şi să se instaleze acolo ca să scrie.

Ajunseră în sfîrşit la baricadă. La stingă, ciţiva miliţieni trăgeau la nimereală; la dreapta, alţii, culcaţi pe saltele,jucau cărţi; alţii erau instalaţi confortabil in fotolii de paie; la mijloc, aparatul de radio transmitea un cîntec din Andaluzia. Deasupra, de la un al doilea etaj, mitraliera trăgea. Shade se apropie de o spărtură a baricadei.

Luminată de un puternic felinar electric, cu desăvîr- şire pustie, piaţa, unde odinioară regii Castiliei luptau călare cu taurul, era încă şi mai ireală decît piaţa catedralei — mai asemănătoare cu o piaţă dintr-un astru mort decît orice alt loc din lume, în acest tulburător amestec de miros de

---

CDXI[1] Miliţianul cu pălărie mexicană, întîlnit de Garcia şi Hernandes în timpul unei inspecţii anterioare.

ars si de răcoare nocturnă. într-o lumină de studio, ruine din Asia, un arc, magazine atinse de gloanţe, închise şi părăsite şi, la o margine, scaune de metal din bodegă, împrăştiate claie peste grămadă sau singuratice. Deasupra caselor, o reclamă enormă de vermut înţesată de Z-uri; pe marginile întunecate, slab luminate, camerele observatorilor. în faţă, proiec-

toarele îşi înfigeau luminile lor dc teatru pe toate străduţele ce urcau; şi, la capătul uliţelor, tot în plină lumină, mai bine luminat pentru moarte decît fusese pentru turişti, ciudat de neted pe fundalul cerului nocturn, Alcazarul fumega.

Din cînd în cînd un fascist trăgea; Shade îi privea pe miliţienii care ripostau şi pe cei care jucau cărţi şi se întreba: care îşi avea oare, acolo sus, nevasta şi copiii?

Păturile ţărăneşti scoase pentru noapte, înşirate ca şi saltelele baricadelor, dădeau întregului oraş o stranie unitate vărgată. Un catîr se ivi pe strada principală. „La miezul nopţii, pentru ca dungile să fie uniforme, catîrii vor fi înlo- cuiţi dc zebre“, spuse Shade. în strada principală, îngustă şi întunecoasă, în faţa tancului preistoric, turelele maşinilor blindate, luminate, lăsau pete mici de lumină. Foarte aproape de piaţă, o vitrină de mode era aproape luminată; o bătrînă cu pălărie cu pene, nemişcată, se extazia în faţa pălăriilor provinciale, vizibile prin oglindirea felinarelor electrice luminînd Alcazarul fumegînd.

Din cînd în cînd, un glonte inamic pocnea carcasa mitralierelor blindate. Lopez urcă spre statul-major. Shade intră în tanc, unde mitraliorul îi făcu loc. De-abia luase carnetul că începură să tragă mitraliorul, automobilele blindate şi mili- ţienii. înăuntrul unei turele, o mitralieră făcea mare tărăboi; afară, toată strada intră în transă.

Shade sări din tanc: contraatac al Alcazarului?

Fasciştii lansaseră o rachetă luminoasă şi tot oraşul trăgea asupra rachetei.

III

Preotul intrase de o jumătate de oră. Ziarişti, „responsabili de tot 6oiul se fîţîiau îndărătul baricadei, încet, aştep- tînd coborîrea primilor inamici în piaţă pentru a supraveghia

armistiţiul. Shade, cu mînecilc suflecate şi cu pălăria lăsată pc ceafă, mergea între un funcţionar al partidului comunist, Pradas, un ziarist rus, Golovkin, şi unul japonez, iar la fiecare trei paşi trăgea cu coada ochiului spre spărturile din baricadă. Dar piaţa nu era populată decît de scaunele de cafenea, cu picioarele în sus. Mirosul de mort şi mirosul de foc alternau după cum batea vîntul.

Un ofiţer fascist apăru în colţul pieţii şi al uneia din străduţele Alcazarului. Plecă mai departe. Piaţa fu din nou pustie. Nu atît pustie, cum era în fiecare noapte la lumina proiectoarelor, cît părăsită. Ziua o readucea la viaţă, la viaţa pe cale să se întoarcă, la pîndă în colţurile străzilor, ca fasciştii şi miliţienii.

începuse armistiţiul. Dar piaţa, deoarece fusese atît de mult timp locul unde nici un combatant nu putea trece fără a da peste mitralierele inamice, părea o piază rea.

Trei miliţieni se hotărîră în sfîrşit să părăsească baricada. Se spunea că prin părţile recucerite ale Alcazarului se găseau saltele aşezate sub umbrare, precum şi jocuri de cărţi — aceleaşi ca ale

milițienilor de pe baricadă. Fiind atîta timp inamic, și cu toate că mai multe părți îi fuseseră recucerite, Alcazarul devenise misterios. Milițienii știau că nu vor pătrunde înăuntru în timpul armistițiului, dar aveau chef să se apropie dc el. Nu se depărtau totuși de baricadă, mergînd în grup de-a lungul ei.

„Și unii și alții sînt și mai gata de atac", își spuse Shade, uitîndu-se printr-o gaură dintre saci, cu fruntea lipită de pînza încălzită, cu pălăria dată mai pe ceafă ca niciodată. „Parc-ar fi pisici."

Un grup de ofițeri fasciști apăruse tocmai din partea cealaltă, de acolo de unde dispăruse primul, șovăi în fața pieței pustii. Milițieni și fasciști, stînd pe loc, se priveau unii pe alții; alți cîțiva milițieni trecură de baricadă. Shade își luă binoclul.

Shade s-ar fi așteptat să întîlnească ură pe chipurile fasciștilor, pe care abia Ie deslușea: i se părea însă că deslușește doar stinghereală, întărită de neîndemînarea mersului și

mai ales a brațelor, izbitoare la oamenii aceștia purtînd în mod sigur uniforme de ofițeri. Milițienii se apropiau.

— Ce părere ai? îl întrebă pe cel care se uita prin gaura alăturată.

— Le vine greu la ai noștri să-nccapă vorba...

începutul unei convorbiri nu se înfiripă ușor între oameni care de două luni încearcă să se omoare: ceea ce îi despărțea pe oamenii aceștia și îi făcuse să-și dea tîrcoale, unii de-a iungul coloanelor, ceilalți de-a lungul baricadei, era, mai mult decît tabuul pieții, ideea că dacă s-ar apropia, și-ar vorbi.

Alți fasciști coborau din Alcazar și alți milițieni părăseau baricada.

— Patru cincimi din garnizoană sînt într-adevăr gărzi civile, nu-i așa? întrebă Golovkin.

— Da, spuse Shade.

— Uitaţi-vă la uniforme; numai pe ofiţeri îi lasă să vină. Nu mai era chiar aşa. Soseau soldaţi din gardă, cu bicornurile lor de piele aspră şi cu uniformele lor cu vipuşcă galbenă, dar cu espadrile albe.

— Miliţienii au eliminat toţi pantofii, spuse Shade.

Dar, acolo, discuţia începuse — deşi între cele două grupuri erau cel puţin zece metri. între doi saci, Shade îşi aprinse pipa şi se îndreptă spre locul convorbirii, urmat de Golovkin şi de Pradas.

Cele două grupuri tocmai începeau ciorovăiala.

Despărţiţi de cei zece metri ca printr-un loc sacru, gesti- culînd cu gesturi cu atît mai ciudate cu cît nu înaintau, îşi aruncau argumente dînd din mîini.

— ...pentru că noi, cel puţin, luptăm pentru un ideal, misei încornoraţi! spuneau fasciştii în clipa cînd ajungeau acolo.

— Şi noi? Poate că noi luptăm pentru casele de bani, feciori de curve ce sînteţi? Şi ca dovadă că idealul nostru e cel mai măreţ, e că-i al tuturor !

— Ne doare-n cot de idealul tuturor! Ce contează într-un ideal e să fie cel mai bun, analfabetule!

Se ochiseră timp de două luni; şi acum îşi menţineau relaţiile războinice, întrucît nu găseau altele. Şi totuşi...

— Ia spuneţi, ideal e să aruncaţi cu gaze în Abisinia? Ăsta-i ideal, să fie băgaţi muncitorii germani în lagărele de concentrare? Unde-i idealul, cînd muncitorii agricoli sînt plătiţi cu o *peseta pe* zi? Unde-i idealul în masacrele din Bada- joz, slugoi asasini?

— Dar Rusia e un ideal?

— Dar cc e?

— Pentru cei care n-au fost pe-acolo ! Republica muncitorilor ! Mult le mai pasă de muncitori!

— De aceea o urăsc patronii tăi? Dacă eşti de bună credinţă, uite: toate tîrîturile din lume sînt alături de voi. Şi toţi cei însetaţi de dreptate sînt cu noi, chiar femeile. Unde-s miliţienele voastre? Eşti soldat din gardă, nu eşti prinţ! De cc-s femeile cu noi?

— Mai întîi, femeile să-şi ţină fleanca, încornoratule! Iar idealul incendiatorilor de biserici, n-ai decît să ţi-1 păstrezi !

— Dacă ar fi mai puţine biserici, n-ar fi nevoie să li se dea foc !

— Prea multe biserici de aur şi prea multe sate fără pîine !

Shade ajunse lingă miliţieni, tulburat că încerca acelaşi sentiment pc care i-1 dădeau ciorovăielile zadarnice ale şoferilor parizieni şi ale birjarilor din Italia.

— Ce-i cu ăsta? întrebă un miliţian arătîndu-1 pe Golov- kin. în ajun Shade fusese văzut cu Lopez; era de-ai lor.

— Corespondent al unui ziar sovietic.

Golovkin avea pometţii proeminenţi, chipul scofilcit al ţăranilor din sculpturile gotice. Shade, în trecere prin Moscova pentru un reportaj, observase că ruşii, foarte apropiaţi de obîrşia lor ţărănească, seamănă adesea cu chipurile occidentale din Evul Mediu: eu am o mutră de indian, rusul ăsta are o mutră de plugar, spaniolii au o mutră de cal...

Cei trei miliţieni care ieşiseră primii de după baricadă, rămîneau pe de lături, fără să înainteze în piaţă.

Confruntarea idealurilor continua.

— Şi totuşi, zbieră unul din ofiţerii fascişti, una

e să lupţi pentru ideal moţăind acasă, cum faceţi voi, şi alta trăind în subteran ! Uitaţi-vă la voi, şleahtă de dobitoci! Avem noi ce fuma?

— Ce zice? Ce zice?

Un miliţian străbătu terenul tabu. Era unul dc la C.N.T., cu o mînecă a cămăşii suflecată pe un braţ, învineţit de tatuaje. Soarele aproape vertical îi proiecta la picioare umbra pălăriei mexicane, şi el înainta astfel pe un soclu negru. Se îndrepta spre fascişti parcă spre a se lua la bătaie, cu un pachet dc ţigări în mînă. Shade ştia că în Spania nu se oferă niciodată un pachet de ţigări şi aştepta gestul anarhistului. Acesta luă ţigările una cîte una şi le împărţi fără să renunţe la expresia de mînie; le împărţea fasciştilor ca pe nişte dovezi, ca şi cum ar fi zis: „Să-ţi îngădui să ne reproşezi ţigările astea! Dacă n-aveţi, e din cauza complicaţiilor războiului, nemernicilor, dar n-avem nimic contra ţigărilor, dobitocilor!“ Continuînd împărţirea, lua ferestrele drept martori. Cînd pachetul se goli, ceilalţi miliţieni, care i se alăturaseră, conti- nuară împărţirea.

— Cum interpretaţi această distribuire idioată? întrebă Pradas.

Semăna cu un Mazarin care şi-ar fi scurtat barbişonul ca să semene cu Lenin.

— La una din şedinţele cele mai furtunoase ale Camerei belgiene, am văzut formîndu-se unitatea frăţească a tuturor partidelor pentru a refuza taxa asupra porumbeilor călători: 80% din deputaţi erau columbofili. Aici e francmasoneria fumătorilor...

— Vedeţi, e ceva mai complicată treaba asta!

Unul din fascişti tocmai strigase: „Şi totuşi sînteţi bărbieriţi !“ Ceea ce era cu atît mai ciudat pentru că miliţienii nu erau de fel. Dar unul dintre ci, tot un anarhist, o luase la goană 6pre strada Comerţului. Cei doi ziarişti îl urmăreau cu privirea: se oprise ca să vorbească cu un miliţian rămas

lîngă baricadă. Acesta îşi îndreptă revolverul în direcţia fasciş-

tilor şi îl agită ca şi cum ar fi vorbit cu furie. Anarhistul plecă mai departe în fugă.

— Aşa era, la voi? îl întrebă Shade pe Golovkin.

— O să vorbim mai tîrziu. E de neînţeles...

Miliţianul se întoarse cu un pacheţel de lame Gillette în mînă. îl desfăcea fugind. Erau cel puţin doisprezece ofiţeri fascişti. îşi încetă goana; nu ştia cum să-şi împartă lamele; nu avea douăsprezece. Făcu o mişcare pentru a le arunca ca pc nişte bomboane copiilor, şovăi, şi, cu duşmănie, dădu în sfîrşit pacheţelul fascistului celui mai apropiat. Ceilalţi ofiţeri se repeziră spre cel care-1 primise, dar, în faţa hohotului de rîs aî miliţienilor, unul din ei dădu un ordin. în clipa în care se despărţeau, un alt fascist sosea din Alcazar; şi, venind dinspre cealaltă parte a pieţii, miliţianul care-şi scosese revolverul la trecerea celui care distribuise lamele, se apropie de grup.

— Grozave mai sînt toate astea!... spuse el, privindu-i pc fascişti unul cîte unul. Glasul lui rămînca suspendat în aer şi fiecare aştepta urmarea.

„...Şi ostatecii? Soră-mea-i acolo!“

De data asta era glasul urii. Nici vorbă de a mai confrunta idealurile.

— Un ofiţer spaniol n-are căderea să intervină în hotă- rîrea şefilor săi, răspunse unul dintre fascişti.

De-abia îl auziră miliţienii, cînd ultimul fascist abia sosit tocmai spunea:

— Vreau să-l văd pc comandant, din partea colonelului Moscardo.

— Fă-tc încoa, spuse unul dintre miliţieni.

Ofiţerul îl urmă. Shade şi Pradas, scunzi pe lîngă uriaşul Golovkin, îi însoţiră în mijlocul mulţimii din ce în ce mai compacte; mersul ei ar fi

semănat cu o plimbare dacă ochii tuturor acelora ce urcau din nou spre piaţă n-ar fi fost cu îndărătnicie aţintiţi asupra Alcazarului.

Hernandez ieşea din magherniţă, urmat de Ncgus, de Mercery şi de doi locotenenţi, cînd ofiţerul fascist se pregătea să intre. Acesta salută şi întinse nişte scrisori.

— Din partea colonelului Moscardo, pentru soţia sa.

Shade avu deodată impresia că tot ce văzuse în ajun la Toledo, şi de zile întregi la Madrid, se concentra în aceşti doi oameni ce se priveau cu o ură uzată în mirosul de ars al Alcazarului, de unde vîntul abătea fumul asupra oraşului ca faldurile unor steaguri zdrenţuite. Ţigările oferite, lamele de ras, culminau cu aceste scrisori; la fel ca ostatecii, baricadele absurde, atacurile, retragerile şi, cînd se risipea pentru o clipită mirosul focului, mirosul de cal mort devenind însuşi mirosul pămîntului. Hernandez ridicase umărul drept, ca de obicei, şi dăduse scrisorile unui locotenent, indicînd o direcţie cu o mişcare a bărbiei sale prelungi.

— Găgăuţă, spuse Negusul, cordial totuşi.

Hernandez ridicase de data asta amîndoi umerii, tot cu aceeaşi senzaţie de oboseală, şi-i făcu semn locotenentului să plece.

— Soţia lui Moscardo e la Toledo? întrebă Pradas, fixîndu-şi monoclul.

— La Madrid, răspunse Hernandez.

— Liberă? întrebă Shade, uimit.

— într-o clinică.

Negusul dădu din umeri, dar cu mînie.

Hernandez se înapoie spre magherniţa-birou, de unde ţăcănitul unei maşini de scris răzbăteapînă la Shade, în strada tăcută de cînd cu

armistiţiul. Cîinii, miraţi fără îndoială de încetarea focului, începeau să se aventureze prin străduţele perpendiculare. Zgomotul paşilor şi al glasurilor, din nou desluşit de cînd nu se mai trăgea, punea din nou stăpînire pe oraş, ca şi pacea. Pradas, ţinîndu-şi bărbiţa cu mîna, îl ajunse din urmă pe căpitan, făcînd cîţiva paşi alături de el.

— Ce-i cu trimiterea acestei scrisori? Politeţe?

Cu sprîncenele încruntate, cu o mutră mai curînd perplexă decît ironică, mergea lingă ofiţer; acesta privea caldarîmul pe care umbra pălăriilor mexicane arunca confetti enorme.

— Generozitate, răspunse în sfîrşit Hernandez, întoreînd spatele.

*

— îl cunoaşteţi bine pe căpitanul acesta? întrebă Pradas, ale cărui sprîncene nu reveniseră încă în poziţia lor normală.

— Hernandez? întrebă Shade. Nu.

— Ce l-a îndemnat să facă asta?

— Ce l-ar fi îndemnat să n-o facă?

— Asta, spuse Golovkin, arătînd o aşa zisă maşină blindată ce trecea. Deasupra, cadavrul unui miliţian; după felul în care era legat, se putea ghici că era prietenul celor ce-1 aduceau. Ziaristul trase de cele două capete ale cravatei, ceea ce, la el, era un semn de îndoială.

— Se întîmplă des? întrebă Golovkin.

— Destul de des, cred. Comandantul fortăreţei a mai trimis scrisori dintr-astea.

— E ofiţer de carieră?

— Da. Şi Hernandez.

— Ce e 6oţia? întrebă Pradas.

— Nu-i dintr-alea, destrăbălatule. N-o cunosc, dar nu-i o femeie tînără.

— Atunci despre ce-i vorba? spuse Golovkin. Spaniolisme?

— Sînteţi mulţumit cu o asemenea explicaţie? El ia masa la Santa-Cruz, duceţi-vă acolo. N-o să fie greu să fiţi invitat: printre ei sînt şi comunişti.

Printre miliţienii de toate soiurile, trecea şi „Teroarea lui Pancho Villa". Shade îşi dădu seama că Toledo era un orăşel, în război ca şi în timp de pace; şi că avea să întîlnească în fiecare zi aceleaşi ciudăţenii, aşa cum odinioară întîlnea acolo în fiecare zi aceiaşi ghizi şi aceiaşi pensionari.

— Fasciştii, 6puse el, nu atacă între două şi patru, din cauza siestei. Să nu vă faceţi prea repede o părere despre ceea ce se petrece aici.

Sacii de nisip şi saltelele vărgate ale baricadelor, aproape neatinşi dinspre partea oraşului, văzuţi dinspre Alcazar erau ciuruiţi ca lemnul ros de carii. Fumul adumbri totul. Incendiul îşi urma viaţa lui nepăsătoarc în liniştea ciudată a luptei întrerupte; spre Alcazar, o altă casă începuse să ardă.

Două mese în unghi drept ocupau colţul unei săli a muzeului din Santa-Cruz. Cîţiva petrecăreţi se agitau în penumbră. Razele dc lumină ce veneau tot prin găurile cărămizilor se izbeau de puştile spînzurind pe spinări; în mirosul spaniol de ulei de măsline brut, în mijlocul unui talmeş-balmeş de fructe şi frunze, luceau nedesluşit petele asudate ale feţelor. Aşezat pe jos, „Teroarea lui Pancho Villa" repara puşti.

Atitudinea lui Hernandez era cu atît mai simplă cu cît statura lui gîrbovită se potrivea mai puţin cu ţinuta marţială; escorta lui, la masa cealaltă,

chipurile îl păzea. Nici unul dintre răniţi nu-şi schimbase pansamentul. „Prea fericiţi de sîngele lor“, spuse Pradas cu jumătate glas. Golovkin şi Pradas se aşezaseră în faţa lui Hernandez care vorbea cu un alt ofiţer. Căpitanul, cu o pată de lumină pe frunte şi o alta pe bărbia ţuguiată de camarad de arme al lui Cortez, nu părea de altă naţie decît ziaristul rus, ci din altă epocă. Toţi mili-ţienii erau stropiţi de soare.

— Tovarăşul Pradas, dc la Comitetul tehnic al Partidului, spuse Manuel.

Hernandez înălţă capul.

— Ştiu, răspunse el.

— în sfîrşit, de ce anume ai trimis-o? reluă Manuel, continuînd convorbirea începută.

— Dc ce au împărţit miliţienii ţigări?

— Tocmai asta este ceea ce mă interesează, mormăi Pradas, cu o mutră perplexă,cu mina după ureche, cu o pată de lumină pe cioc.

Nu auzea bine şi se ajuta cu mîna? N-o ţinea îndărătul urechii, şi-o petrecea după ea, cum se spală pisica; Hernandez îi răspunse lui Manuel cu o mişcare indiferentă a degetelor sale lungi. Zgomotele radiourilor, pierdute pînă în străfundul luminii orbitoare dc afară, păreau că pătrund prin găurile lăsate de gloanţe şi se încolăcesc în jurul lui Pancho

Villa, adormit acum în. mijlocul puştilor, sub pălăria lui extraordinară.

— Tovarăşul sovietic (Pradas traducea, cu mina pe creştet) spune: „La noi, soţia lui Moscardo ar fi fost arestată pe loc. Aş vrea să înţeleg *de ce* sînteţi de altă părerc.“

Golovkin ştia franţuzeşte şi înţelegea puţin spaniola.

— Ai fost la închisoare? îl întrebă Negusul.

Hernandez tăcea.

— Pe vremea ţarismului eram prea tînăr.

— Ai făcut războiul civil?

— Ca tehnician.

— Ai copii?

— Nu.

— Şi dumneata, dumneata ai copii? îl întrebă Shade.

— A... veam.

Shade nu insistă.

— Generozitatea c onoarea marilor revoluţii, spuse Mer- cery, demn.

— Dar copiii alor noştri se află la Alcazar, reluă Pradas.

Un miliţian aducea un jambon splendid în sos de roşii, fiert în ulei de măsline, care îi provoca greaţă lui Shade. Negusul nu se servi.

— Nu poţi suferi *aceite'*, dumneata, un spaniol? întrebă Shade interesat de orice chestiune culinară.

— Nu mănînc niciodată carne: sînt vegetarian.

Shade îşi luă furculiţa: avea emblema arhiepiscopiei.

Toţi mîncau. în vitrinele moderne ale muzeului — sticlă, otel şi aluminiu — totul era în ordine, cu excepţia unor mici obiecte pulverizate pe loc de gloanţe, o gaură înconjurată de raze în geamul din faţa lor.

— Fii atent, îi spuse Negusul lui Pradas: cînd oamenii ies din închisoare, în nouă din zece cazuri nu te mai privesc drept în ochi. Nu mai au privirea unor oameni. Şi printre proletari există mulţi care nu te mai privesc drept în faţă. Şi, pentru început, asta trebuie schimbat. înţelegi?

[1] Ulei de măsline.

Vorbea atît pentru Golovkin cît şi pentru Pradas, dat nu-i plăcea să-l pună pe Pradas să

traducă.

- Mi se părea că ăla n-avea prea multă doxă, spuse Shade cu satisfacţie, coborînd glasul.

Unul din miliţieni se apropie de el, tîrînd după el o pălărie de cardinal.

— S-a găsit drăcia asta. Şi-atunci, pentru că nu-i de folos colectivităţii, am votat să ţi-o dăm ţie.

— Mulţumesc, spuse Shade senin. In general, sînt simpatizat de cei neprihăniţi, de cîinii cu părul lung şi de copii. Nu de pisici, din păcate ! Mulţumesc !

îşi puse pălăria pc cap, mîngîie pompoanele şi continuă să-şi mănînce şunca.

„La bunica mea, în Yowa-City, există asemenea pompoane. La picioarele fotoliilor. Mulţumesc!“

Cu arătătorul lui scurt, Negusul indica o răstignire a la Bonnat, palidă pe un fond de smoală, împuşcată zile de-a rîndul de cei din faţă. Roiul găurilor de gloanţe aproape că smulsese braţul drept; stîngul, apărat cu siguranţă de pietrele din zid, era străpuns numai pe ici, pe colo; de la umăr la şold, în bandulieră, trupul cadaveric fusese străbătut de-o rafală de mitralieră, regulată şi precisă ca tighelul unei maşini de cusut.

— Dacă sîntem zdrobiţi, aici şi la Madrid, cel puţin oamenii vor fi trăit măcar odată din toată inima. Mă-nţelegi? Cu toate că ura e prezentă. Sînt liberi. Niciodată n-au fost. Nu vorbesc de libertatea politică, vorbesc de altceva! Mă-nţelegi?

— Perfect, spuse Mercery: cum spune doamna Mercey, sufletul, asta-i esenţialul.

— La Madrid, e mai serios, spuse Shade, calm sub pălăria lui roşie. Da-s de acord. Revoluţia e vacanţa vieţii. Articolul meu de azi se intitulează *Concediu.*

Pradas, atent, îşi petrecu mîna pînă-n creştetul capului eău ca o pară. Nu auzise sfîrşitul frazei lui Shade, acoperită dc un zgomot asurzitor de scaune; i se făcea loc lui Garcia, care sosise cu pipa în colţul surîsului.

— Oamenilor nu le este uşor să trăiască împreună, reluă Negusul. Bun. Dar nu există pe lume un asemenea curaj; iar curajul duce la ceva! Fără discuţie; pînă la urmă îţi dai seama că oamenii hotărîţi să moară n-au făcut umbră pămîntului degeaba. Dar fără „dialectică"; nici birocraţi în locul delegaţilor; nici armată pentru a desfiinţa armata, nici inegalitate pentru a sfîrşi cu inegalitatea, nici vreo combinaţie cu burghezii. Să trăieşti viaţa cum trebuie trăită, încă de pe acum, sau să mori. Dacă nu merge, afară. Nu există dus şi întors.

Ochiul lui Garcia, ochi de veveriţă la pîndă, se aprinse.

— Dragul meu Negus, îi spuse el prieteneşte, cînd vrei ca revoluţia să fie un mod de a trăi peutru ea însăşi, devine aproape întotdeauna un mod de a muri. în cazul acesta, dragul meu prieten, sfîrşeşti prin a te mulţumi cu martiriul ca şi cu victoria.

Negusul ridică mîna dreaptă, cu gestul lui Hristos propovăduind:

— Cel căruia îi e frică de moarte, n-are cugetul împăcat.

— Şi în timpul acesta, spuse Manuel, cu furculiţa ridicată, fasciştii sînt la Talavera. Şi dacă o să continue aşa, veţi pierde Toledo.

— în ultimă analiză, sînteţi creştini, spuse Pradas profesoral. Şi în timp ce...

„A pierdut o bună ocazie de a tăcea", îşi spuse Garcia.

— Jos cu popimea! spuse Negusul, încordat. Dar e ceva bun în teosofie.

— Nu, spuse Shade, jucîndu-sc cu ciucurii pălăriei. Continuă.

— Nu sîntem de fel creştini! Voi, voi aţi devenit popi. Nu spun că a devenit o religie comunismul; dar comuniştii sînt pe cale să devină popi, asta o

spun. A fi revoluţionar, după voi, înseamnă a fi şiret. Pentru Bakunin, pentru Kropot- kin, nu era aşa; nu era de loc aşa. Sînteţi înghiţiţi de Partid, înghiţiţi de disciplină. înghiţiţi de complicitate: pentru cel care nu-i de-al vostru, nu mai aveţi nici cinste, nici datorii, nici nimic. Nu mai sînteţi statornici. Noi, din 1934, am făcut

şapte greve numai din solidaritate — fără nici un obiectiv material.

Mînia îl făcea pe Negus să vorbească repezit, gesticulînd, agitîndu-şi mîinile în jurul părului său vîlvoi. Golovkin nu mai înţelegea, dar îl nelinişteau vorbele prinse ici, colo. Garcia îi spuse cîteva cuvinte în rusă.

— Concret, mai bine să fii nestatornic decît incapabil, spuse Pradas.

Negusul îşi scoase revolverul şi-l puse pe masă.

Garcia îşi aşeză pipa în acelaşi chip.

Prin enorma natură moartă, farfuriile şi carafele cu gît de alambic reflectau ca nişte licurici miile de puncte luminoase ale cărămizilor găurite. De-a lungul crengilor luceau fructele şi liniile scurte albăstrii ale ţevilor de revolver.

— Toate armele pentru front, spuse Manuel.

— Cînd a trebuit să fim soldaţi, spuse Pradas, am fost soldaţi. După aceea, trebuind să fim constructori, am fost constructori. A trebuit să fim administratori, ingineri şi mai ce încă? Am fost de toate. Şi dacă, în ultimă analiză, trebuie să fim popi, ei bine ! vom fi popi. Dar noi am făurit un stat revoluţionar şi, aici, vom făuri armata. Concret. Cu calităţile şi cu defectele noastre. Şi armata e aceea care va salva Republica şi proletariatul.

— Mic, spuse Shade, suav, cu ambele mîini prinse de pompoanele pălăriei, nu-mi pasă. Ceea ce faceţi şi unii şi alţii e mai simplu şi mai bine decît ceea ce spuneţi. Aveţi cu toţii prea multă doxă. De

altfel, Golovkin, în ţara ta, toată lumea începe să aibă multă doxă. De aceea nu sînt comunist. Găsesc că Negusu-i cam neghiob, dar îmi place.

Atmosfera se destindea.

Hernandez se uită din nou la ceas, apoi zîmbi. Dinţii îi erau lungi, ca şi mîinile şi chipul lui.

— în fiecare revoluţie, e acelaşi lucru, reluă Pradas, mîngîindu-şi barbişonul. în nouăsprezece, Steinberg, socia- list-revoluţionar, comisar la Justiţie, a cerut închiderea definitivă a fortăreţei Petru şi Pavel. Drept care Lenin a obţinut din partea majorităţii să-i bage acolo pe prizonierii

albi: aveam şi aşa destui duşmani în spatele frontului. în ultimă analiză, nobleţea e un lux pe care o societate nu şi-l poate îngădui decît tîrziu.

— Cu cît mai curînd, cu atît mai bine, spuse Mercery, categoric.

— Mîine va fi raiul pe pămînt, reluă Negusul. Fără discuţie. Partidele sînt făcute pentru oameni, nu oamenii pentru partide. Nu vrem să facem nici Stat, nici Biserică, nici armată. Oameni.

— Să înceapă prin a se purta cu nobleţe cînd au prilejul, spuse Hernandez, cu degetele-i lungi înnodate înaintea bărbiei. Sînt destui ticăloşi şi asasini care susţin că-s de-ai noştri...

— Daţi-mi voie, tovarăşi, spuse Mercery, cu palma pe masă şi inima-n palmă. Din două una. Dacă sîntem biruitori, cei din faţa noastră vor apare în faţa Istoriei cu ostatccii, iar noi cu libertatea doamnei Moscardo. Orice s-ar întîmpla, Hernandez, dai un nobil şi măreţ exemplu. în numele mişcării „Pace şi justiţie“ din care am onoarea de a face parte, îmi scet... chipiul.

De la prima lor întîlnire, de cînd cu aruncătorul de flăcări, Mercery îl tulbura pe Garcia: comandantul se întreba dacă poza teatrală e inseparabilă de idealism şi, în acelaşi timp, simţea

în Mercery ceva autentic, de care antifascismul trebuia să ţină seama.

— Şi nu vă mai pierdeţi timpul dîndu-vă ifose, socotin- du-i pe anarhişti drept o bandă de smintiţi! spunea Negusul. Sindicalismul spaniol a dus de ani de zile o activitate serioasă. Fără compromisuri cu nimeni. Noi nu sîntem o sută şaptezeci de milioane, ca voi, dar dacă valoarea unei idei se măsoară după numărul naivilor, vegetarienii sînt mai numeroşi în lume decît comuniştii, socotind chiar pe toţi ruşii. Greva generală există, da sau nu? Aţi atacat-o ani de zile. Reciti- ţi-1 pe Engels, vă va fi de folos. Greva generală e Bakunin. Am văzut o piesă comunistă unde există anarhişti; cu ce seamănă? cu comuniştii văzuţi de burghezi.

în umbră, statuile sfinţilor păreau că-1 încurajează cu gesturile lor exaltate.

— Să nu ne încredem prea mult în generalizări, spuse Manuel. Negusul poate să fi avut experienţe, în sfîrşit... nefericite: comuniştii nu sînt oameni perfecţi: afară de tovarăşul nostru rus al cărui nume l-am uitat (scuză-mă) şi de Pradas, cred că sînt singurul membru de partid la masa aceasta: Hernandez, crezi că sînt ca un popă? Şi tu, Negusule?

— Nu, tu, tu eşti băiat bun. Şi te baţi. Sînt mulţi băieţi buni la voi. Dar nu-s numai ei.

— Altceva: vorbiţi de parcă aţi avea monopolul cinstei, şi îi faceţi birocraţi pe cei care nu-s de acord cu voi. Vă daţi totuşi foarte bine seama că Dimitrov nu-i un birocrat! Di- mitrov contra Durruti, în fine, e o morală contra alteia, dar nu-i o tactică împotriva unei morale ! Sîntem tovarăşi, să fim oneşti.

— Şi Durruti al vostru e cel care a scris: „Vom

renunţa la totul, în afară de victorie", îi spuse Pradas Negusului.

— Da, bombăni acesta printre dinţii ieşiţi în afară, dar dacă Durruti te-ar cunoaşte pe tine ţi-ar trage cîteva picioare în fund!

— Din nefericire, vă veţi da seama în curînd, în mod concret, că politica nu se face cu morala voastră, reluă Pradas. Astfel...

— Nici cu alta, spuse un glas.

— Complicaţia, spuse Garcia, şi poate drama Revoluţiei, e că nu se face nici fără.

Hernandez înălţă capul.

Un punct luminos sclipea pe cuţitul lui Manuel, care înghiţea astfel 6oare.

— Un lucru e bun la capitalişti, spuse Negusul. Un lucru important. Chiar mă miră că l-au descoperit. Cînd s-o termina războiul, fiecare sindicat trebuie să facă şi la noi o asemenea ispravă. Singurul lucru pe care-1 respect la ei. E Necunoscutul. *Soldatul* necunoscut; dar putem face şi mai bine. Pe frontul din Aragon am văzut nenumărate morminte fără nume: pe piatră sau pe bucata de lemn, era scris numai F.A.I.sau

C.N.T. Asta m-a... era un lucru bun. La Barcelona, coloanele pleacă pe front defilînd prin faţa mormîntului lui Ascaso, şi toţi închid pliscul; e şi ăsta un lucru bun. Mai bun decît simple vorbe goale.

Un miliţian îl căuta pe Hernandez.

— Creştini... mîrîia Pradas în bărbiţă.

— Preotul a ieşit? întrebă Manuel, care se ridicase în picioare.

— încă nu. Mă cheamă comandantul.

Hernandez plecă, însoţit de Mercery şi de Negus care-şi luă pălăria; nu mai era pălăria mexicană din ajun, ci chipiul roşu şi negru al federaţiei anarhiste. Se lăsă o clipă de tăcere, plină de

rumoarea de la sfîrşitul mesei militarilor.

— De ce-a trimis scrisoarea? îl întrebă Golovkin pe Garcia.

Simţea că numai Garcia era respectat de toţi, chiar şi de Negus. Şi vorbea ruseşte.

— Să le luăm în ordine... Mai întîi: pentru a nu refuza; a devenit ofiţer prin hotărîre părintească, e republican de ani de zile din liberalism, şi oarecum intelectual... Al doilea: notaţi că e ofiţer de carieră (nu e singurul de-aici); orice-ar gîndi, politic, despre cei din faţă, asta are importanţa sa. Al treilea: sîntem la Toledo. Ştiţi bine că există o doză de tea- tralism la începutul oricărei revoluţii; in momentul acesta, aici, Spania e o colonie mexicană...

— Şi de partea cealaltă?

— Linia telefonică între cartierul nostru general şi Alcazar nu e întreruptă, şi ambele părţi o folosesc de la începutul asediului. La ultimele tratative s-a ajuns la înţelegerea ca trimisul să fie comandantul Rojo. Rojo a fost elev chiar aici. A fost dezlegat la ochi în faţa unei uşi: era biroul lui Moscardo. Zidul din stînga, l-aţi văzut de-afară? O gaură. Biroul e în aer liber. Moscardo în uniformă de gală în fotoliu, şi Rojo pe scaunul de altădată. Pe de altă parte, pe peretele intact din fund, deasupracapului lui Moscardo, dragă prietene, portretul lui Azaîia pe care uitaseră să-1 scoată.

— Iar în privinţa curajului? întrebă Golovkin mai încet.

— Ar trebui să întrebăm pe cineva care a avut prilejul să observe asta mai de aproape ca mine. în momentul de faţă, trupele noastre cele mai bune sînt gărzile de asalt. Manuel?

Puse întrebarea lui Golovkin în spaniolă.

Manuel îşi apucă între degete buza de jos:

— Nici un fel de curaj colectiv nu rezistă avioanelor şi mitralierelor. Pe scurt: miliţienii bine organizaţi şi înarmaţi sînt curajoşi, ceilalţi o şterg. Destule miliţii, destule coloane, o armată. Curajul c o problemă de organizare. Rămînc de ştiut cine sînt cei care vor să fie organizaţi...

— Credeţi că acest căpitan, fiind ofiţer de carieră, poate păstra o oarecare simpatie pentru cădeţi? întrebă Pradas pe Garcia.

— Am discutat despre asta împreună. El spune că nu există cincizeci de cădeţi în Alcazar, ceea cc e adevărat. Alcazarul e apărat de gărzile civile şi de ofiţeri. Aceşti tineri eroi de rasă superioară carc-şi apără idealul împotriva gloatei dezlănţuite, sînt jandarmii spanioli. Fie!

■— Pc scurt, Garcia, cum explici tu întîmplarea din piaţă? întrebă Manuel.

— Cred că acel carc-a dăruit ţigările şi caraghiosul care-a adus lamele, şi cei care s-au luat după ci, şi Hernandcz cu scrisorile, au ascultat, fără să-şi dea prea bine scama, de acelaşi sentiment: să le dovedească celor de sus că nu au dreptul să-i dispreţuiască. Ceea ce spun acum parc o glumă; e foarte serios. Dreapta şi stînga spaniolă sînt despărţite prin dorinţa sau oroarea dc-a umili. Frontul popular este, printre altele, ansamblul celor cărora le e oroare. Ia, de pildă, doi mic-burghezi săraci dintr-un sat înainte de războiul civil, unul alături de noi, celălalt împotriva noastră. Acela care era cu noi voia prietenia, celălalt voia trufia. Nevoia de fraternitate, în luptă cu pasiunea ierarhiei, e o opoziţie foarte serioasă în ţara asta... şi poate că şi în altele cîtcva...

Manuel, în domeniul acesta, nu se încredea în psihologie; dar îşi amintea de moş Barca: „Contrariul umilirii, măi băiete, nu e egalitatea, ci fraternitatea[11].

— Cînd aflu în mod concret, răspunse Pradas, că Republica a triplat salariile, că ţăranii, prin urmare, au putut în sfîrşit să-şi cumpere cămăşi; că guvernul fascist a revenit la vechile salarii; că prin urmare, miile de ateliere de cămăşi care se deschiseseră au fost nevoite să închidă, înţeleg de ce mica burghezie spaniolă e legată de proletariat. Umilirea n-ar înarma două sute de oameni.

Garcia începea să repereze vorbcle-tip ale partidelor: pentru comunişti, era „concret“. Cunoştea de altfel neîncrederea pe care Pradas, chiar şi Manuel, o aveau faţă dc psihologie ; dar dacă înţelegea că perspectivele luptei antifasciste trebuiau subordonate economiei, înţelegea dc asemeni că, din punct de vedere economic, nu exista nici o deosebire între anarhişti (sau prietenii lor), masele socialiste şi grupurile comuniste.

— De acord, dragul meu; totuşi nu din regiunile Estra- madurei, unde se mănîncă ghindă, ne vin trupele cele mai bune, nici cele mai numeroase. Dar nu mă puneţi să emit o teorie a revoluţiei prin umilinţă, vă rog! încerc să înţeleg ce s-a întîmplat azi-dimineaţă, şi nu situaţia generală a Spaniei, în ultimă analiză: — cum aţi spune — Hernandez nu e nesustor de cămăşi, nici măcar simbolic.

„Căpitanul e un om foarte cinstit, pentru care revoluţia e un mod de a-şi realiza aspiraţiile sale etice. Pentru dînsul, drama pe care o trăim e un Apocalips personal. Ceea ce e mai primejdios la aceşti semicreştini, e înclinaţia lor pentru sacrificiu: sînt în stare de cele mai grave erori, numai să le plătească cu viaţa."

Garcia părea mai inteligent unei părţi din auditoriul lui, pentru că mai degrabă ghiceau decît înţelegeau ce le spunea el.

„Bineînţeles, reluă el, Negusul nu-i Hernandez; dar între un liberal şi un partizan al libertăţii absolute[CDXII] nu există decît o deosebire de

---

CDXII **în text: *liberal et libertaire.***

terminologie şi de temperament. Negusul a spus că ai săi erau gata întotdeauna să moară. Pentru cei

mai buni, e adevărat. Notaţi că spun: pentru *cei mai buni.* Sînt îmbătaţi de o fraternitate despre care ştiu că nu poate dura ca atare. Şi 6Înt gata să moară după cîteva zile de exaltare — sau de răzbunare, după caz — în care oamenii vor fi trăit conform visurilor lor. Notaţi că el ne-a spus: cu sufletul lor... Numai că, pentru ei, moartea aceasta justifică tot.

— Nu-mi plac oamenii care se fotografiază cu revolverul întins, spuse Pradas.

— Sînt cîteodată la fel cu acei care-au pus mîna pe armc'e bogaţilor, la 18 iulie, strîngîndu-şi pumnul în buzunar ca să semene cu un revolver.

— Anarhiştii...

— Anarhiştii, spuse Manuel, e un cuvînt care slujeşte mai ales ca să încurce. Negusul e membru al F.A.I., e limpede. Dar ceea ce are importanţă, în definitiv, nu e ceea ce gîndesc prietenii lui; e ceea ce milioane de oameni, milioane, care nu sînt anarhişti, gîndesc împreună cu ei.

— Ceea ce gîndesc despre comunişti? întrebă Pradas mîrîind.

— Ba nu, dragul meu, spuse Garcia: ceea ce gîndesc despre luptă şi despre viaţă. Ceea ce gîndesc împreună cu... poftim, căpitanul francez. Notaţi că această atitudine am cunoscut-o în Rusia în 1917; în Franţa, nu sînt nici şase luni de-atunci. E adolescenţa revoluţiei. A venit totuşi timpul să ne dăm seama că masele sînt una şi că partidele sînt alta: o vedem de la 18 iulie încoace !

Îşi ridică în sus pipa.

„Nu e nimic mai greu decît să-i determini pe oameni să gîndească la ceea ce vor *făptui.“*

— Totuşi, numai asta-i important, spuse Pradas.

— Condamnaţi să se schimbe sau să moară,

spuse cu tristeţe Golovkin.

Acum, Garcia tăcea şi cugeta. După el, în anarho-sindi- calism exista anarho şi exista sindicalism; experienţa sindicalistă a anarhiştilor era elementul lor pozitiv; ideologia, elementul lor negativ. Limitele anarhismului spaniol (pitorescul fiind depăşit) erau cele ale sindicalismului însuşi, şi cei mai inteligenţi dintre anarhişti nu susţineau că pornesc de la

teosofie, ci de la Sorel. Şi totuşi, toată această discuţie se desfăşură ca şi cum anarhiştii ar fi fost o rasă deosebită, ca şi cum s-ar fi definit mai înainte de toate prin caracterul lor, ca şi cum Garcia ar fi trei uit să-i studieze, nu atît ca om politic, cît ca etnolog.

Şi cînd te gîndeşti că în toată Spania, cugeta el, Ia ora aceasta a prînzului, se vorbeşte cu siguranţă astfel... Ar fi mult mai serios să se ştie pe ce baze se pot executa hotărîrile guvernului, prin acţiunea comună a organizaţiilor care se numesc C.N.T., sauF.A.I., sau partidul comunist, sau U.G.T... Ciudată e înclinarea oamenilor de a discuta despre altceva decît despre condiţiile acţiunii lor, chiar în momentul în care viaţa atîrnă de acţiunea lor. Va trebui să văd ce se poate face cu fiecare în parte din băieţii ăştia.

Un miliţian care-i pusese o întrebare lui Manuel se apropie:

— Tovarăşul Garcia? Eşti chemat la Jefatura: telefonează Madridul.

Garcia chemă Madridul.

— Ei, ce-i cu medierea? fu întrebat.

— Preotul n-a ieşit încă. Timpul stabilit expiră în zece minute.

— Chemaţi direct, îndată ce ştiţi ceva. Ce părere aveţi despre situaţie?

— Proastă.

— Foarte proastă?

— Proastă.

Hernandez, care ştia că Garcia fusese chemat la telefon, îl aştepta să se întoarcă la muzeu.

— Ai spus ceva care m-a tulburat: că politica nu se face cu morală, dar că nu se face nici fără. Dumneata ai fi trimis scrisoarea?

- Nu.

Zgomotul de arme în repaus, gamelele în soarele de amiază» mirosul morţilor, totul evoca atît de bine hărmălaia din ajun, incit părea imposibil ca războiul să iasfîrşit. Rămăsese mai puţin de un sfert dc oră pină la sfîrşitul armistiţiului; pacea trecuse în domeniul pitorescului şi al trecutului. Pasul uşor şi lung al lui Hernandez luneca alături dc pasul solid al lui Garcia.

— De ce?

— Mai întîi: n-au predat ostatecii. Al doilea: din moment ce ai acceptat o responsabilitate, trebuie să fii învingător. Asta-i tot.

— Dă-mi voie, n-am ales-o. Eram ofiţer, slujesc ca ofiţer.

— Ai acceptat-o.

— Cum aş fi putut-o refuza? Ştii prea bine că n-avem ofiţeri.

Pentru întîia oară, o siestă fără împuşcături învăluise oraşul, prelungită într-un somn neliniştit.

— La ce slujeşte revoluţia dacă nu-i face pe oameni mai buni? Nu sînt proletar, dragul meu comandant: proletariatul pentru proletariat nu mă

interesează, după cum nici burghezia pentru burghezie; şi lupt totuşi cît pot mai bine, ce să fac...

— Revoluţia va fi oare înfăptuită de proletariat sau de stoici?

— De ce nu dc oamenii cei mai umani?

— Pentru că nu oamenii cei mai umani fac revoluţia, dragul meu; ei fac bibliotecile sau cimitirele. Din păcate...

— Cimitirul nu împiedică un exemplu să fie un exemplu. Dimpotrivă.

— Pînă atunci: Franco.

Hernandez îl luă pe Garcia de braţ, cu un gest aproape feminin.

— Ascultă, Garcia. Să nu ne jucăm de-a cine va avea dreptate. Numai cu dumneata mai pot vorbi. Manuel e un om cinstit, dar nu mai vede decît prin prisma partidului

său. Cei...lalţi vor fi aici în mai puţin dc opt zile, o ştii mai bine ca mine. Şi atunci, nu-i asa, a avea dreptate...

- Nu.

— Ba da...

Hernandez privea Alcazarul: nimic nou.

— Numai că dacă trebuie să mor aici, aş fi vrut să nu fie aşa...

„Săptămîna trecută, unul din... în sfîrşit... oarecum, tovarăşii mei, anarhist sau dîndu-se ca atare, a fost acuzat că a delapidat casa de bani. Era nevinovat. Mă cheamă ca martor. Fireşte, îl apăr. Făcuse colectivizarea obligatorie a satului încarceraresponsabilşi oamenii lui începeau să extindă colectivizarea la satele învecinate. Sînt de acord că aceste măsuri sînt proaste, un ţăran devine turbat cînd e obligat să-şi facă rost de zece hîrţoagc ca să obţină o seceră. Sînt dc acord, pc de altă parte, că în această problemă programul

comuniştilor e bun.

Nu mă am bine cu ei de cînd am depus ca martor... Atîta pagubă; ce să fac, nu voi lăsa să fie socotit hoţ un om pe care îl ştiu nevinovat cînd el apelează la mărturia mca.“

— Comuniştii (şi cei care încearcă să organizeze ceva în clipa de faţă) consideră că puritatea sufletească a prietenului dumitalc nu-l împiedică să-i aducă un sprijin obiectiv lui Franco, dacă provoacă răscoale ţărăneşti...

„Comuniştii vor *să făptuiască* ceva. Voi şi anarhiştii, din motive deosebite, vreţi *să fiţi* ceva... E drama oricărei rev«- Iuţii ca aceasta. Miturile din care trăim sînt contradictorii: pacifism şi necesitate de apărare, organizare şi mituri creştine, eficacitate şi dreptate, şi aşa mai departe. Trebuie săleordc- năm, să transformăm Apocalipsul nostru în armată, sau să crăpăm. Asta-i tot.“

— Şi fără îndoială, oamenii care întruchipează aceleaşi contradicţii, trebuie, şi ci, să crape... Asta-i tot, cum spui şi dumneata...

Garcia se gîndea la Golovkin: „Trebuie să se schimbe sau să moară...“

— Mulţi oameni, spuse el, aşteaptă de la Apocalips soluţia propriilor lor probleme. Dar revoluţia nu are cunoştinţă de aceste mii de poliţe care s-au tras în contul ei, şi continuă...

— Crezi că sînt condamnat, nu-i aşa? întrebă Hernandez zîmbind.

Nu zîmbea cu ironie.

„Există pace în sinucidere...“ Arătă cu degetul reclame vechi de vermut şi de filme, pe sub care treceau, şi zîmbi şi mai mult, cu dinţii lui prelungi de cal mîhnit: „Trecutul...“ Şi, după cîteva clipe: „Dar, apropo de Moscardo, am avut şi eu o soţie.“

— Da... Dar noi n-am fost ostateci... Scrisorile

lui Moscardo, mărturia dumitale... Fiecare din problemele pe care le pui e o problemă morală, spuse Garcia. A trăi în funcţie de o morală e întotdeauna o dramă. în revoluţie ca şi aiurea.

— Şi ne închipuim atît de mult contrariul, pînăla izbucnirea revoluţiei!...

în grădinile devastate, tufişurile de trandafiri şi merişor luau parcă parte la armistiţiu.

— Poate că eşti pe cale să-ţi întîlneşti... destinul. Să renunţi la ce-ai iubit, la acel ceva pentru care ai trăit, nu-i niciodată uşor... Aş vrea să te ajut, Hernandez. Partida pe care o joci e dinainte pierdută, pentru că trăieşti politic — într-o acţiune politică— într-un comandament militar care se întîlneşte în fiecare clipă cu politica — şi partida dumitale nu e politică. Ea e comparaţia dintre ceea ce vezi şi ceea ce visai. Acţiunea nu se gîndeşte decît în termeni de acţiune. Nu există gîndire politică decît în compararea unui fapt concret cu un alt fapt concret, a unei posibilităţi cu altă posibilitate. Ai noştri, *sau Franco* — o organizaţie 6au altă organizaţie — nu o organizaţie împotriva unei dorinţe, unui vis sau unui apocalips.

— Oamenii nu mor decît pentru ceea ce nu există.

— Hernandez, a te gîndi la ce-ar trebui să fie, în loc să te gîndeşti la ce 6e poate făptui, chiar dacă e zadarnic ce se poate făptui, e ca o otravă. Fără leac, cum 6pune Goya. Această partidă e dinainte pierdută pentru oricare om. E o partidă disperată, dragul meu. Perfecţionarea morală, nobleţea sînt

probleme individuale, în care revoluţia e departe de a fi angajată direct. Singura punte între amîndouă, pentru dumneata, din păcate, e ideea propriului sacrificiu.

— L-ai citit pe Vergiliu: *Nici cu tine, nici fără* tine... Acum, nu mai scap...

Bubuitul tunului de 155, şuierul ascuţit al obuzului, explozia şi zgomotul aproape cristalin al ţiglelor şi molozului care se prăbuşesc.

— Părintele a eşuat, spuse Garcia.

VI

Armata Yague înainta de la Talavera spre Toledo.

Cetăţeanul Leclerc, în combinezonul lui alb şi foarte murdar, cu cascheta cenuşie-n cap şi cu termosul sub braţ, se apropia de avionul său, a cărui uşă era deschisă*

— Dumnezeule, cine naiba s-a atins de Orionul meu ! spuse el cu o voce cît se poate de răguşită, de parcă s-ar fi răţoit la el însuşi.

— E-n regulă, e-n regulă, spuse calm Attignies care-şi îmbrăca un pulover: am instalat un vizor.

— Atunci, băieţaşule, e perfect, răspunse Leclerc, îngăduitor.

Lui Leclerc nu-i plăcea Attignies: nici tinereţea lui serioasă, nici manierele sale pe care Leclerc le simţea ale unui mare burghez, cu toată cordialitatea lui Attignies,nici cunoştinţele lui (Attignies venea de la şcoala de război), nici comunismul său auster, deşi Attignies nu făcea pe austerul, ba dimpotrivă. Faţă de tehnicieni, voluntarii aveau un sentiment de recunoştinţă; mercenarii, ca Leclerc, erau geloşi. Şi Leclerc era obsedat de femei.

Puse motorul în funcţiune.

9

Pelicani şi răniţi se învîrteau în jurul

aparatului, Scaii urmat de Raplati. De cînd Jaime era orb, venea pe aerodrom ca altădată, cu faţa tăiată-n două printr-un pansament. Unii medici ziceau că îşi va recăpăta vederea. Dar nu mai putea suferi prezenţa unui cîine lîngă el. House, şi el, îşi făcea veacul pe aerodrom, sprijinindu-se pe două bastoane, poruncitor, plictisind cu sfaturile şi ordinele — de nesuferit de cînd rănile îi dăduseră autoritate. Sibirsky părăsise Spania.

De cînd pelicanii, pentru a continua lupta, trecuseră la zborul de noapte, atmosfera pe aerodrom se schimbase. Prin asemenea zboruri, vînătoarea inamică era suprimată; nu e o bucurie să aterizezi noaptea în cîmp, dar e cu atît mai puţin s-o faci ziua în liniile duşmane. Destinul înlocuise lupta. Dacă în război călăreţii sînt legaţi de caii lor, cel puţin caii lor nu sînt nici orbi, nici ameninţaţi în fiecare zi de paralizie; şi duşmanul, de acum înainte, îl reprezenta nu atît armata fascistă, cît motoarele avioanelor proprii, cîrpite cu petice ca nişte pantaloni vechi. Războiul, de acum înainte, îl reprezentau aparatele reparate la nesfîrşit, ce plecau în noapte.

Aparatul decolă, depăşi norii.

— Băieţaş?

— Cc-i?

— Uită-te la mine. Fac tot timpul pe idiotul. Dar sînt om !

Nu-i plăcea Attignies, dar orice aviator combatant respecta curajul, şi curajul lui Attignies era de netăgăduit.

Reveniră sub nori.

Ca în timpul războiului mondial, ca în China, înfăşurat de zgomotul protector şi totuşi atît de vulnerabil al motorului, Leclerc, cu cascheta cenuşie pe cap, se simţea liber într-o libertate divină, plutind deasupra somnului şi războiului, deasupra durerilor şi pasiunilor.

Urmă o pauză. Apoi Leclerc, ca după o matură

chibzuinţă: — Şi tu eşti un om.

Attignies nu voia să-l jignească pe pilot, dar genul acesta de discuţii îl călca pe nervi. Răspunse cu un mîrîit, conti- nuînd să privească, sub el, calea lactee a drumului luminat; ea se desfăşura în faţa lor pînă în adîncul nopţii, clătinîndu-se

din cauza vuitului care sufla fără îndoială la suprafaţa pămîn- tului. Şi Attignies se simţea legat prin spaimă de această unică urmă a omului în bezna duşmănoasă, în singurătatea ameninţătoare. Nici o lumină: orice prăbuşire era mortală. Şi, ca şi cum instinctul lui, mai sensibil decît conştiinţa, ar fi auzit mai devreme, Attignies înţelese deodată pricina anxietăţii sale: motorul bătea.

— O supapă ! îi strigă lui Leclerc.

— Dă-o dracului, strigă celălalt: ne putem încerca norocul.

Attignies îşi strînse catarama caschetei: era întotdeauna gata să încerce.

Talavera apărea în dreptul orizontului, amplificată de singurătate şi beznă. în dreptul colinelor, luminile ei se pierdeau în stele, păreau că ajung pînă la avion. Duduitul pilonului stricat al motorului făcea oraşul viu şi ameninţător. Printre luminile de provincie şi licăririle febrile şi mobile ale războiului, pata neagră a uzinei de gaz stinse avea nelinişti- toarea linişte a fiarelor sălbatice adormite. Avionul zbura acum deasupra unui drum asfaltat, proaspăt udat de ploaie, ce reflecta becurile cu gaz. Luminile se înmulţeau pe măsură ce avionul se apropia de Talavera şi, deodată, Attignies le văzu de ambele laturi ale aripilor avionului vechi care cobora în picaj, ca nişte stele împrejurul unui avion în urcuş.

Deschise trapa improvizată: aerul rece al nopţii năvăli în carlingă. în genunchi deasupra oraşului, aştepta, cu privirea mărginită de vizor ca a unui cal

de ochelarii săi. Leclerc, cu urechea la pîndă, înainta deasupra scheletului luminos al Talaverei, botul avionului fiind îndreptat spre pătratul negru al uzinei.

Depăşi pata neagră, se întoarse furios spre Attignies, căruia nu-i vedea decît părul blond, luminos în penumbra aparatului.

— Ce naiba faci, Dumnezeule !

— Gura!

Leclerc înclină aparatul: susţinut încă de viteză, stolul bombelor lor îi însoţea, puţin mai jos şi cu oarecare întîrzicrc, strălucitor ca peştii în lumina lunii. După cum un stol de porumbei, schimbîndu-şi direcţia, dispare în linii subţiri, bombele

se stinseră deodată; căderea lor devenea verticală. La marginea uzinei ţîşniră ciucuri de explozii roşii.

Ratat.

Leclerc întoarse scurt şi reveni deasupra uzinei, coborînd mai mult. „înălţimea!“ îi strigă Attignies, căruia mişcarea aceasta îi schimba timpul de ochire. Privi altimetrul, se întoarse la trapă; Talavera, văzută acum în sens invers, căpăta altă înfăţişare, ca un om întors; luminii difuze proiectate pe şosele de birourile militare i se substituiseră acum dreptunghiurile luminate ale ferestrelor. Pata uzinei nu mai era aşa de precisă. Jos, mitralierele trăgeau, dar era puţin probabil ca trăgătorii să vadă desluşit avionul. Tot oraşul se stinse şi nu mai rămase în noaptea înstelată decît placa de bord luminată şi umbra caschetei lui Leclerc pe cadranul altimetrului.

Oraşul trăise mai întîi viaţa tainică a luminilor sale împrăştiate, apoi viaţa precisă a luminilor sale dezvăluite prin întoarcerea bruscă a avionului; era cu mult mai viu acum, în beznă. Flăcări scurte de mitraliere apăreau şi dispăreau ca scîn- teile pietrei de brichetă. Oraşul inamic pîndea, părea că

se agită la fiecare mişcare a avionului care se întorcea spre el, purtîndu-1 pe Leclerc, cu ochii aţintiţi şi cu cascheta cenuşie îndărătul celor două şuviţe de păr în vînt, şi pe Attignies, culcat pe burtă, cu nasul în vizorul unde intra cotul cel mai mic al rîului, albăstrui sub razele lunii: uzina era acolo. Dădu drumul la a doua încărcătură de bombe.

De data asta, nu le văzură dedesubtul lor. Şi avionul coborî în picaj, cu botul înainte, cu un zgomot asurzitor, deasupra unui glob de culoarea fulgerului. împotriva acestui foc albastru care-i înghiţea, Leclerc trase cu furie de manşă; avionul săltă în sus pînă-n stelele senine şi nepăsătoare; dedesubt, se vedeau vîlvătăile incendiului şerpuitor şi stacojiu: uzina sărise în aer.

Carlinga fu străpunsă de gloanţe: poate că explozia făcuse avionul vizibil; o mitralieră îi urmărea silueta care intrase în cercul luminos al lunii. Leclerc începu să zboare în zigzag. Attignies, întors, privea cum se întinde firul roşu al incendiu-

lui. Bombele lansate ca mătăniile atinseseră şi cazărmile, foarte apropiate de uzină.

O grămadă de nori îi despărţi de pămînt.

Leclerc apucă de lîngă el termosul, se opri cu paharul în mînă, încremenit, si făcu un semn lui Attignies: avionul era fosforescent, învăluit într-o lumină albăstruie. Attignies arătă cerul. Pînă atunci, absorbiţi de luptă, priviseră pămîntul, uitînd de avion: deasupra lor, îndărăt, luna, pe care n-o vedeau, lumina aluminiul aripilor. Leclerc puse jos termosul: nici un gest omenesc nu mai era pe măsura lucrurilor; foarte departe de acest decor de război, singurul luminat pe o mare distanţă, euforia care urmează oricărei lupte se stingea într-o linişte geologică, în împreunarea dintre lună şi

acest metal palid, lucind cum de milenii strălucesc pietrele pe aştrii morţi. Deasupra norului, dedesubtul lor, înainta încet umbra proiectată de avion. Leclerc ridică arătătorul, făcu o mutră satisfăcută, strigă cu gravitate: „Adu-ţi aminte !“... luă din nou termosul şi observă că motorul continua să bată.

Depăşiră în sfîrşit norul. Unele drumuri de pe pămîntul regăsit se mişcau. Acum Attignies înţelegea ce reprezintă drumurile clătinîndu-se în noapte: camioanele fasciste înaintau spre Toledo.

VII

Pînă noaptea, Manuel fusese translator: Heinrich, unul din generalii brigăzilor internaţionale care se formau la Madrid, inspecta frontul (dacă i se poate spune astfel) Tagului: de la Talavcra pînă la Toledo, în afară de Ximenes şi alţi doi sau trei, ceilalţi n-aveau nici posturi de supraveghere nici posturi de ascultare, ci numai rezerve fără organizare şi fără protecţie ; mitralierele, proaste şi prost plasate.

Heinrich, în uniformă, cu cascheta în mînă, sudoarea şiroindu-i pe creştetul capului — ras ca să nu i se vadă părul alb — cizmele răsunînd pe pămîntul crăpat de sfîrşit de vară, îndreptase ceea ce era de îndreptat, cu optimismul decis al comuniştilor.

Manuel învăţase de la Ximenes cum se comandă; acum învăţa cum se conduce. Crezuse că va învăţa războiul, şi de două luni, învăţa prudenţa,

organizarea, neînduplecarea şi rigoarea. învăţa mai ales să dobîndească aceste însuşiri, nu să le ştie ca din carte. Şi, urcînd noaptea spre Alcazar, unde o masă fluidă de foc unduia ca o meduză incandescentă, îşi dădea seama că după unsprezece ore de îndreptări, făcute de Heinrich, începea să simtă în trupul său ce însemna o brigadă de luptă, în mintea sa obosită zbîrnîiau fraze rătăcite ale comandanţilor de armată, amestecate cu zgomotul focului: „Curajul nu admite ipocrizia. Ce asculţi, auzi, ce vezi, imiţi“, orna a lui Napoleon, cealaltă a lui Quiroga. Ximenes i-1 descoperise pe Clausewitz; memoria lui era ca o bibliotecă militară, dar biblioteca nu era proastă. Focul Alcazarului se oglindea în norii coborîţi cum un pîrîu arzînd se oglindeşte în mare. La fiecare două minute un tun greu trăgea asupra vîlvătăii.

Heinrich voia ceea ce voia partea cea mai activă a statului- major spaniol: păstrînd gărzile de asalt ca trupe de şoc şi aştcptînd intrarea în acţiune a internaţionalilor, să extindă pe cît cu putinţă corpul al V-lea; apoi, cînd unităţile sale vor fi destul de numeroase, să le verse în armata regulată al cărei nucleu îl vor constitui, înlesnind introducerea disciplinei revoluţionare, aşa cum primele elemente comuniste au înlesnit formarea regimentului al 5-lea. Batalioanele lui Enrique deveneau un corp de armată. Manuel începuse cu compania motorizată, comandase un batalion sub ordinele lui Ximenes, la Madrid urma să ia apoi comanda unui regiment. Dar nu el „urca“, ci armata spaniolă.

Cu obrazul învăluit de lumina portocalie a flăcărilor scurte, furioase ale Alcazarului, suia la Santa-Cruz înfruntînd vîntul, cu o creangă de anason în mînă, să supravegheze punerea mi-

nei. Heinrich, în oraş, cu ceafa rasă de ofiţer neamţ încreţin- du-sc ca o frunte, aştepta un telefon de la Madrid.

Cînd bubuitul tunurilor şi puştilor înceta o dată cu vîntul, continua un alt zgomot slab şi sfîşietor: sfîrîitul înăbuşit al flăcărilor de pe acoperişul Alcazarului. Zgomotul acesta se armoniza cu mirosul care arăta cît de neînsemnate sînt tunul, chemările din depărtare şi tot ce provenea din agitaţia oamenilor: mirosul amestecat al focului şi al cadavrelor era atît de compact îneît părea că Alcazarul nu-i ajunge, că nu poate fi decît însuşi mirosul vîntului şi al nopţii.

Era neapărată nevoie să 6e arunce miliţiile din Toledo în bătălia de pe Tag. Cu excepţia subteranelor, Alcazarul trebuia să sară în aer în timpul nopţii, şi se evacua oraşul.Treceau ţărani, cu porcii şi cu caprele lor, în şiruri lungi, tăcute în noaptea roşie, luminaţi nu de Alcazar ci de vîlvătaia norilor.

Cînd Manuel ajunse în sala din Santa-Cruz, unul din comandanţii de la Toledo era acolo. Patruzeci de ani, cu cascheta lăsată pe ceafă.

— Ei, ei! Ce se întîmplă? Ce se întîmplă?

Înainta spre Manuel, cu mîinile în buzunare, cordial, protector, morocănos.

— Cînd va fi gata mina? întrebă acesta.

Comandantul îl privi.

— Cînd vor termina... Mîine...

De parcă ar fi spus: cu tîmpiţii ăştia, poţi să ştii? Aruncînd o privire glumeaţă, cu aerul că ar spune: dar caraghioase mai sînt toate astea. Manuel avea o oarecare înţelegere faţă de tristeţea lui Hernandez, dar ironia aceasta nepăsătoare şi dis- preţuitoare îl îndurera. Şi, de cînd căzuse cu Ramos, dinamita i se părea o armă romantică şi de aceea suspectă.

O clipă, zgomotele războiului se opriră; în tăcere, se auziră, regulat, lovituri metalice şi

înăbuşite, ce păreau că vin dinspre podea şi pereţi.

— E mina? întrebă Manuel.

Miliţienii făcură semn că da. Manuel se gîndea că în aceeaşi clipă o auzeau şi fasciştii din Alcazar.

Sosea şeful minerilor.

— La ce oră speri să termini? Cel mai devreme şi cel mai tîrziu.

— între trei şi patru.

— Sigur?

Minerul chibzui.

— Sigur.

— Ce va sări în aer?

— Păi, asta nu se poate spune...

— După părerea ta.

— Toată partea din faţă.

— Nu mai mult?

Minerul mai chibzui.

— Ei spun că da. Eu, nu cred. Pivniţele nu sînt exact una peste alta, sînt aşezate în terase, după forma stîncii.

— Mulţumesc.

Minerul plecă înapoi. Manuel, cu anasonul în mîna stingă, îl luă pe comandant de braţ.

— Dacă mîine are loc lupta, ia seama, tovarăşe: cuiburile voastre de mitraliere sînt aşezate prea jos. Nici unul nu e camuflat: se văd la lumina focului.

Ieşi în noaptea roşietică. Mirosul de cadavre şi de piatră caldă îl înfăşură, dispăru o clipă cu vîntul, se ivi din nou şi puse din nou stăpînire pe grădina plină de mantale.

Inspectă unul după altul posturi jalnice, pînă la părţile Alcazarului cucerite de republicani. Aici, totul era schimbat: gărzi de asalt, gărzi civile si miliţieni organizaţi. Eontinua sa fie însă îngrijorat: atacul care trebuia să urmeze exploziei nu sfusese pregătit de nici un specialist militar.

între loviturile de berbece ale tunului, auzea încă zgomotul minei care suia acum pe sub picioarele lui din pămînt. în subteranele lor,cu siguranţă că inamicii îl auzeau şi mai limpede...

Heinrich, la telefon, aştepta răspunsul privitor la apărarea Madridului. Voia să apere Toledo; dar, fie că Toledo rezista sau cădea, el cerea părăsirea sistemului de mici unităţi şi constituirea unei rezerve puternice, sprijinite de regimentul al 5-lea.Franco,care începuse să caute cai-albi-pentru-intrarc[1],

[1] Aluzie la Napoleon care intra în oraşele cucerite călare pe un cal alb.

aştepta multe de la răscoala fasciştilor din Madrid, şi trupele lui înaintau prea repede.

După terminarea serviciului, Hernandez stătea la masă cu prietenul său Moreno la Permanenţa miliţiilor, singurul loc din Toledo unde se mai putea bea bere călduţă. Locotenentul Moreno, încarcerat de fascişti chiar în ziua răscoalei, condamnat la moarte şi eliberat printr-o întîmplare fericită cu ocazia unui transfer de la o închisoare la alta, izbutise să ajungă la Madrid cu trei zile mai înainte. Fusese chemat pentru informaţii: fusese, ca şi Hernandez, elev al şcolii militare din Toledo. în faţa ferestrelor mari deschise, miliţieni se agitau precum miezul albastru al flăcărilor la poalele uriaşului incendiu.

— Nebuni cu toţii, spuse Moreno printre şuviţele sale. Părul său negru şi greu, cu cărare la mijloc, cădea şi-i acoperea faţa. Hernandez îl privi întrebător. Erau legaţi de cincisprezece ani printr-o prietenie indiferentă, închegată din mărturisiri sentimentale şi amintiri.

— Nu mai cred în nimic din ceea ce am crezut, spuse Moreno, în nimic. Şi totuşi plec mîine seară

în primele linii.

îşi dădu părul peste cap. Frumuseţea lui era celebră la Toledo: nasul acvilin, ochii foarte mari, înfăţişarea conven- ţională a frumuseţii latine — unică în felul ei în noaptea aceasta prin părul lăsat foarte lung, mărturie a închisorii din care fusese eliberat. Era prost bărbierit, şi ce se vedea din barba lui era de culoare argintie.

Casele mascau Alcazarul, dar nu şi oglindirea lui. Miliţienii treceau, în bubuitul regulat al tunului, sub lumina care căpăta, pe rînd, toate nuanţele strugurilor negri şi care, cobo- rînd din nori, lipea umbrele pe caldarîm.

— Cît erai la închisoare, ce ţi-a cerut mai multă tărie?

— Să-nvăţ să mă îndobitocesc...

Dc mult, Hernandez îl bănuia pe Moreno de o receptivitate ciudată faţă de tragic. Dar anxietatea lui, a cărei natură căpitanul nu şi-o explica, era evidentă.

Tăcură o clipă, aşteptînd tunul. Exodul invizibil umplea noaptea cu scîrţîitul căruţelor.

— Puşcăria, dragul meu, a avut mai puţină importanţă decît osîndirea mea la moarte. Ceea ce a schimbat... îmi închipuiam că am anumite gînduri despre oameni. Eram marxist, primul ofiţer marxist, aşa cred. Acum, nu gîndesc contrariul, nu: nu mai gîndesc nimic.

Hernandez n-avea nici un chef să discute marxism. Miliţienii alergau în zgomotul de puşti.

— Ascultă-mă, reluă Moreno: cînd am fost condamnat la moarte, mi s-a dat voie să cobor în curte. Toţi cei care se aflau acolo erau condamnaţi pentru vederile lor politice. Nu 6e vorbea niciodată de politică. Niciodată. Acela care ar fi început, ar fi creat imediat vid în jurul lui.

O miliţiană cocoşată îi aduse un plic lui

Hernandez. Moreno izbucni într-un rîs nervos.

— Din punct de vedere al revoluţiei, spuse el, ce faci cu comedia asta?

— Nu e numai o comedie.

Hernandez urmărea cu privirea pe cocoşată care pleca; dar, spre deosebire de Moreno, nu vedea într-însa decît elanul ei şi o privea cu prietenie; atît cît îşi putea da seama în noaptea vineţie, la fel o priveau şi miliţienii. Ea intrase în horă: cu siguranţă că pînă atunci trăise în singurătate. Căpitanul înălţă asupra lui Moreno privirea lui de miop: începea să fie neîncrezător.

— Pleci mîine seară pe front?...

Moreno şovăi, lăsă să-i cadă paharul şi nu-1 luă în seamă. Nu-1 părăsea cu privirea pe Hernandez.

— Plec astă-noapte în Franţa, spuse el în sfîrşit.

Căpitanul tăcu. Un miliţian străin, neştiind că nu trebuia să plătească, ciocăni paharul cu o monedă de argint. Moreno scoase un ban din buzunarul său, îl aruncă de parcă ar fi jucat cap sau pajură, îl acoperi cu mîna fără a privi pe ce parte căzuse, zîmbi cu un zîmbet destul de tulbure. Pe masca sa perfect regulată, orice sentiment profund întipărea o expresie copilăroasă.

— La început, dragul meu, nu ne aflam într-o închisoare; eram într-o mănăstire veche: loc special, desigur. în închi-

soarea dinainte, nu se vedea nimic, nu se auzea nimic. Asta era întotdeauna. La mănăstire, aveam noroc, se auzea totul. Noaptea, salve.

Ridică asupra lui Hernandez o privire neliniştită. în expresia lui copilăroasă era un soi de naivitate dar şi ceva rătăcit.

— Crezi că sc împuşcă cu fraze?

Şi fără să aştepte răspunsul:

„Să fii împuşcat la lumina farurilor... Se auzeau salve, şi mai era şi alt zgomot; ni se luaseră banii,

dar nu şi mărunţişul. Şi-atunci, aproape toţi băieţii jucau cap sau pajură. De exemplu: oare ieşim mîine în curte, sau ne aşteaptă plutonul de execuţie? Nu jucau o dată, jucau de zece, de douăzeci de ori. De departe se auzeau salve, înăbuşite din cauza zidurilor, a stratului de aer; noaptea, între ele şi mine, persista acest clinchet de aramă, la dreapta, la stingă, de jur împrejur. Dragul meu, simţeam întinderea închisorii după depărtarea sunetului de monedă

— Şi gardienii?

— Odată, unul a auzit un clinchet. A deschis uşa celulei mele, a zbierat: pierdut! şi a închis la loc. Am avut gardieni scîrboşi. Repet: *scîrboşi.* Dar nu acolo. Auzi sunetul uşor al furculiţelor? Era la fel de puternic. Şi apoi, poate că pînă la urmă auzeai şi sunete care nu existau. Asta te face nervos. Uneori mă înfundam în sunetul monezilor ca în zăpadă. Şi ei nu fuseseră arestaţi, ca mine, în prima zi; băieţii erau combatanţi. Era cumplit şi idiot: în fond, sfidau moartea cu banul. Ia spune, dragul meu, ce însemna acolo eroismul?

Luă moneda de sub palmă, o aruncă în aer.

„Cap“, spuse el uimit.

O vîrî la loc în buzunar. Hernandez îl văzuse pe Moreno luptînd odinioară împotriva trupelor lui Abd-el-Krim, şi-1 ştia curajos. Tunul trăgea mereu asupra Alcazarului, al cărui pîrîit era întretăiat de ţipătul strident al osiilor de la căruţe.

„Ascultă, dragul meu: nu există eroi fără auditoriu. îndată ce eşti cu adevărat singur, înţelegi asta. Se spune că a fi ori» înseamnă a fi un univers; a fi singur e de asemenea unul, poţi să mă crezi. Acolo înăuntru, îţi dai seama că ceea ce crezi

despre tine e o idee din lumea cealaltă. Din lumea pe care ai părăsit-o. Din ţarcul sclavilor. Poţi crede ceva despre tine în universul acela, dar ai pur şi

simplu impresia că eşti nebun, îţi aduci aminte de spovedania lui Bakunin? Asta-i. Cele două lumi nu comunică. Există lumea în care oamenii mor împreună, cîntînd, scrîşnind din dinţi sau cum vor pofti — şi apoi, îndărăt, dragul meu, există mănăstirea aceea cu...“

Scoase din nou moneda din buzunar, o aruncă în sus şi tresări. Apoi o luă fără să se uite pe ce parte căzuse: privirea îi rămînea aţintită asupra străzii.

„Ia uite-i! Zău, te rog, uită-te la ei! la fiecare în parte. Ce se mai sărută, ce se mai admiră, îşi închipuie că fac istoria, că-s mari cugetători. Toate astea, într-o temniţă: gologani cu care tragi la sorţi...

Pînă o să mor eu, vor fi totuşi pe lume ţări fără fascişti. Cînd am scăpat, eram beat că m-am reîntors, m-am prezentat să-mi reiau serviciul. Acum însă, văd limpede. Să ţii minte, fiecare om e ameninţat de adevărul său. Adevărul fiecăruia, vai, nu-i nici măcar moartea, nici măcar suferinţa, e un gologan, dragă, e un gologan[14]...

— Prin ce, pentru un ateu ca tine, clipa morţii e mai valabilă, mai importantă dacă vrei, decît orice altă clipă, în ce priveşte judecata pe care o faci asupra vieţii?

— Poţi îndura orice, chiar să dormi, ştiind că pierzi ceasuri întregi din viaţă şi că vei fi împuşcat a doua zi; poţi rupe fotografiile celor pe care-i iubeşti pentru că te-ai săturat să-ţi scadă puterile privindu-le; poţi fi Bucuros că mai eşti în stare să 6ari ca un cîine pentru ca să arunci zadarnic o privire printre zăbrele — şi aşa mai departe... Ţi-o spun: orice. însă n-ai putea îndura, atunci cînd eşti pălmuit sau snopit în bătaie, certitudinea că după aceea te vor omorî. Şi că nu va mai fi nimic altceva.

Pasiunea încorda chipul lui de artist de cinema care, în jocul de lumini, rînd pe rînd roşcat şi violet, al flăcărilor nevăzute, îşi recăpătase o

adevărată frumuseţe.

„Zău, dragul meu, dă-ţi seama! La Palma, am rămas paisprezece zile în celulă. Paisprezece. Un şoarece venea în fiecare

zi la aceeaşi oră: ca un ceasornic. Omul fiind, după cum se ştie, animalul care secretă dragostea, am început să iubesc şoarecele. A paisprezecea zi, am avut dreptul să ies în patio, am putut sta de vorbă cu alţi puşcăriaşi, şi-atunci, înapoindu-mă în celulă, ,în aceeaşi seară, şoarecele m-a plictisit.“

— Nu poţi scăpa dintr-o încercare ca aceea prin care ai trecut fără să lase urme; ar trebui mai întîi să mănînci, să bei, să dormi — şi să te gîndeşti cît mai puţin...

— Uşor de zis. Dragul meu, omul n-are obişnuinţa morţii, bagă-ţi asta bine-n cap ! N-are de loc obişnuinţa morţii. Dar cînd se află în faţa ei, îşi aduce aminte.

— Ştii, chiar fără să fii condamnat la moarte, afli aici multe lucruri pe care un om poate nu este făcut să le afle... Eu am aflat ceva foarte simplu: aşteptăm totul de la libertate, imediat, şi trebuie să moară mulţi pentru ca omul să înainteze cu un centimetru... Strada asta trebuie să fi arătat aproximativ la fel, noaptea, sub Carol Quintui. Şi totuşi, lumea s-a schimbat de pe vremea lui Carol Quintul. Pentru că oamenii au vrut ca lumea să se schimbe, în ciuda gologanilor — poate chiar ştiind că gologanii există pe undeva... Nimic nu poate fi mai deprimant decît să lupţi aici. Cu toate acestea, singurul lucru pe lume care poate avea tot atîta pondere, ca amintirea ta, e ajutorul pe care-1 putem aduce băieţilor ce trec prin faţa noastră fără a spune o vorbă.

— îmi spuneam vorbe de soiul ăsta în celula mea, dimineaţa. La apusul soarelui, dragul meu, adevărul 6e reîntorcea. Seara e cel mai rău: ştii,

cînd te-ai plimbat încoace şi încolo, trei metri de-a lungul şi de-a latul, şi cînd pereţii încep să se apropie, atunci devii deştept! Cimitirele revoluţiilor sînt la fel ca şi celelalte...

— Toate seminţele putrezesc mai întîi, dar există şi din acelea care încolţesc... O lume fără speranţă e irespirabilă. Sau doar materială. De aceea atîţia ofiţeri se acomodează atît de bine: viaţa a fost întotdeauna materială pentru aproape toată lumea. Dar nu pentru noi.

„Ar trebui să ceri cincisprezece zile ca să te îngrijeşti. Şi dacă apoi, după ce te-ai liniştit, te uiţi la miliţieni fără să

vezi decît comedia lor, dacă în tine nu răsună nimic, pentru speranţa dinlăuntrul lor, atunci du-te în Franţa; ce vrei să faci aici?...“

înapoia grupurilor tăcute treceau căruţe încărcate claie peste grămadă cu coşuri şi saci, printre care sclipea o clipă luciul roşietic al unei sticle; apoi, călare pe măgari, ţărănci fără chip şi din care ghiceai totuşi privirea fixă, disperarea seculară a Fugilor în Egipt. Exodul, îngropat sub păturile sale, se scurgea în mirosul focului, scandat de bătaia profundă şi ritmată a tunului.

Toate colinele coboară din stelele calme către un povîrniş de unde vor sosi tancurile inamice. Ici-colo, într-o fermă, într-o pădurice, îndărătul unei stînci, grupele de dinamitori aşteaptă.

Liniile republicane de la Toledo se află la doi kilometri în spate.

Sub cîţiva măslini sînt întinşi vreo zece dinamitori. Unul, lungit pe burtă, cu bărbia în mîini, are privirea aţintită asupra crestei unde se află iscoada. Ceilalţi au aproape toţi cîte o ţigară în gură, încă neaprinsă.

Sierra rezistă, frontul din Aragon rezistă,

frontul din Cor- doba rezistă, Malaga rezistă, Asturiile rezistă. Dar camioanele lui Franco înaintează cu viteză maximă de-a lungul Tagului. Şi la Toledo treburile merg prost. Ca întotdeauna cînd merg prost, dinamitorii vorbesc despre 1934 în Asturii. Pepe povesteşte despre Oviedo celor care de-abia au sosit în Catalonia: înfrîngerea aceea a avut drept urmare constituirea Frontului Popular.

„Arsenalul fusese cucerit. Credeam că eram salvaţi şi în afară dc pericol; şi tot ce-am găsit pe-acolo, nu era bun de nimic. Şi tubul cartuşului fără capsă şi obuzele fără focoase, Cît despre obuze, le-am folosit ca pe nişte proiectile; aşa le-am folosit. Mai era şi hărmălaia, asta îţi dădea totuşi încredere, avea un rost.“

Pepe se întoarce pe spate: deasupra măslinilor, lumina lunii străluceşte ca pulberea fină a frunzelor argintii.

„Asta îţi dădea încredere. Ne dădea brînci încrederea. Ne-a dat brînci chiar pîn’ la zdup.“

Luna îi luminează căpăţîna de cal simpatic.

— Crezi că vor intra în Toledo?

— Du-te dracului...

— Nu tc-nfierbînta, Pepe ! Ascultă-măpemine: la Toledo... e o harababură... eu pe Madrid mă bizui.

— Şi pe la noi nu era tot o harababură?

— Fără dinamită, se auzi alt glas, eram lichidaţi în trei zile. Am încercat să ne descurcăm la arsenal, cu.băieţii care ştiau să încarce armele, dar în zadar! Pînă la urmă băieţii plecau pe front cu cîte cinci gloanţe fiecare; îţi dai seama: cinci gloanţe ! Ia zi, Pepe, îţi aduci aminte de femeile cu coşurile de salată şi cu sacii? Am mai văzut eu la viaţa mea strîn- gîndu-se spice, dar tuburi de cartuşe — era prima dată! Nu le mai era gîndul decît la tuburile de cartuşe, socoteau că nu se

trăgea destul de repede ! La naiba !

Nimeni n-a întors capul: glasul e al lui Gonzales. Există vreun sunet de glas mai voios decît al oamenilor dolofani? Toţi ascultă, în timp ce pîndesc, aşteptînd huruitul depărtat al tancurilor.

— Cu dinamita, continuă Pepe, s-a făcut gălăgie şi treabă, îţi aduci aminte de prăştiile lui Mercader?

Se întoarce spre catalani: ei nu l-au cunoscut pe Mercader.

— E un băiat cu cap care născocise un soi de maşini de aruncat încărcăturile mari de dinamită. Aruncătoare de bombe, în fond. Ca în războaiele de odinioară; le trăgeam cu funiile. Trebuiau trei oameni. La început, cînd s-au trezit cu adevărate salve de la două sute de metri, maurii au rămas mai degrabă încremeniţi şi zăpăciţi. Fabricasem şi nişte scuturi; nu erau aşa de bune, ne ocheau mai uşor.

în depărtare, o bandă de mitralieră începe să ţăcăne, se opreşte, începe din nou, rătăcită în imensitatea nocturnă ca ţăcănitul unei maşini de cusut. Iarăşi, nici urmă de tancuri.

— Ei fabricaseră avioane, spuse cu amărăciune un glas. Poveşti totodată epice şi derizorii în valea aceasta pîndită de rîndurile paralele ale tancurilor. Fără îndoială că dinami-

torii sînt ultima formaţie unde omul joacă un rol contra maşinii. Catalanii se află aici cum s-ar afla aiurea; dar asturienii ţin la trecutul lor; ei îl continuă. Ei reprezintă cea mai veche răscoală din Spania, în sfîrşit organizată; singurii poate, pentru care legenda de aur a revoluţiei creşte o dată cu experienţa războiului, în loc să fie strivită de ea.

— Acum, cavaleria maură are puşti-mitralicre...

— Dă-i dracului!

— Sevilla e plină de nemţi; toţi sînt specialişti.

— Şi directorii închisorilor.

— Se zice că două divizii italiene au plecat...

— Nu-i aşa, băieţii nu ţin prea bine piept contra tancurilor?

— Nu-s obişnuiţi...

Luptă din nou împotriva primejdiei, amintindu-şi trecutul.

— La noi, începe din nou Pepe, nebunia cea mare a fost la sfîrşit! La comitetul central ţărănesc, băieţii nu erau de lepădat. Numai că erau fără ajutor şi copleşiţi. Se pomeneau cu maurii, nu le mai rămîneau decît trei ore pentru ca să fie complet încercuiţi. Mai aveam băieţi şi dinamită, dar nimic cu ce s-o punem. Făceam un soi de petarde cu ziare şi piroane. Cît despre arme, ce să mai vorbim; erau lichidate şi suprimate. Băiatul trimis în ajun la arsenal se întorsese cu o bucată de ziar pe care responsabilul scrisese că, în privinţa muniţiilor, degeaba mai trimiteam după ele pentru că nu mai rămăsese nici un singur cartuş. Ultimele le împărţiseră băieţii care atacau. Cinci de fiecare. Şi plecaseră pe front, fiecare cu puşca lui. Gata. Vă daţi seama: totul mergea strună. Cei de la comitetul central ţărănesc se certau în jurul mesei, pentru că altceva nu prea aveau ce face. Se înghesuiau înjur o grămadă de băieţi. Nu spuneau o vorbă, tăceau. Mitralierele maurilor încep să se apropie ca în clipa asta. Şi apoi, un soi de larmă... cum să-i spun, ca şi cum te-ai înăbuşi, o larmă fără zgomot, ce mai: tigăile, tingirile şi cuţitele de pe masă şi portretul dc pc perete, totul începe să se clatine. Ce-i asta? Am înţeles; din pricina clopoţeilor: maurii, trăgînd la întîmplarc, băgascră spaima în turmele ce veneau. Iată, ne pomenim cu ele în stradă. Pînă ce un băiat cu cap din comitet răcneşte; se face o baricadă,

se scot clopoţeii rumegătoarelor (nu erau slabe,

erau din alea grase, de munte). Vitele au fost uşurate de tălăngile lor, s-au făcut din ele grenade şi aşa am ţinut piept trei ore şi s-a putut evacua tot ce trebuia evacuat şi trimis înapoi. Va să zică, la urma urmelor, tancurile, le dăm dracului: acum, totuşi, avem cu ce ne apăra.

Pepe îşi aduse aminte şi de trenul blindat. Mereu război cu mîinilc goale. Dar de cînd sînt organizaţi, chiar fără puşti antitanc, ei opresc carele de luptă.

în depărtare latră un cîine.

— Şi măgarul, măgarul, Gonzalcs!

— Din război îţi aduci totdeauna aminte de clipele caraghioase... Fir-ar să fie!

Mulţi dinamitori sînt tăcuţi, sau nu-s în stare să povestească. Pepe, Gonzales, alţi cîţiva sînt meşteri în istorioare şi ştiu să descreţească frunţile. Fără îndoială, tancurile nu îndrăznesc să atace noaptea; nu cunosc prea bine terenul şi se tem de gropi. Dar în curînd se luminează de ziuă. Dă-i înainte cu măgarul.

— Ideea de a trimite măgăruşul era o idee năstruşnică. L-am încărcat cu dinamită, am aprins fitilul, şi dă-i bătaie către mauri ! Măgăruşul o ia din loc, cu urechile în vînt, fără să bănuiască prea mult despre ce-i vorba. Numai ce-i vezi pe ceilalţi că-ncep să-i tragă peste bot. La primele gloanţe îşi scutură urechile, de parcă l-ar supăra nişte muşte, se opreşte, stă la îndoială. Cu siguranţă, nu-i de acord: iată-1 că vine înapoi. A! ba nu! Atunci începem şi noi să tragem. Numai că, totuşi, pe noi ne cunoştea; atunci, după o matură chibzuinţă, gloanţe aici, gloanţe dincolo, prefera să se întoarcă la noi...

O explozie atît de puternică, de parcă pămîntul s-ar fi despicat pe undeva în adîncurile sale, revarsă ca o ploaie frunze şi crenguţe veştede.

în uriaşa străfulgerare roşie izbucnită din

Toledo, învăluiţi în noapte de o culoare viorie, cu gura deschisă, fără privire, toţi şi-au văzut chipul pe care îl vor avea cînd vor fi morţi.

Toate ţigările au fost stinse.

210

Cunoşteau sunetul exploziilor. Nu e o mină. Nici dinamită. Nici o pulberărie.

— O torpilă?

De altfel, nici unul dintre ei nu auzise, nici nu văzuse o torpilă. Trag cu urechea. Se pare că de sus se aude un zgomot de avion; poate că e însă huruitul de camioane al maurilor.

— Există vreo uzină de gaz la Toledo? întreabă Gon- zalcs.

Nimeni nu ştie. însă toţi se gîndesc la Alcazar.

Un lucru e limpede; fasciştilor nu le prea merge bine acolo. Unde se stinsese jerba convulsivă, cerul rămase roşu: incendiu sau zorile?

Nu: se luminează de ziuă în partea cealaltă. Iată că se înalţă zorile şi din măslini se aşterne parcă răcoarea frunzişului.

Nu mai e timp pentru amintiri. Acum, oriunde sînt cuibăriţi dinamitorii, ei aşteaptă. Inamicul şi ziua.

Şi-au scos iar ţigările, pe care tot nu le-au aprins. E linişte peste cîmpia spaniolă, aceeaşi ca la sosirea primilor mauri, aceeaşi ca în atîtea zile de pace şi în atîtea zile de mizerie. Fîşia albă a zorilor ce mijesc începe să se lăţească de-a lungul orizontului. Deasupra capetelor oamenilor culcaţi, noaptea se destramă încetul cu încetul. îndată se va ivi chemarea profundă a zilei; dar acum e numai tristeţea ternă a zorilor, ora palidă. La ferme încep ţipetele deznădăjduite ale cocoşilor.

— Se întoarce Ricardo! strigă Pepe.

Iscoada se întoarce în fugă. Răsărite din aceeaşi deznădejde, înălţate ca şi cum n-ar ameninţa pămîntul ci cerul palid, primele tancuri inamice

trec creasta.

Gonzales, apoi Pepe, apoi ceilalţi perînd, îşi aprind ţigările. Pretutindeni, siluetele oamenilor încep să se furişeze în întîmpinarea tancurilor.

Poate că tanchiştii ştiu că ei sînt aici, dar nu-i văd: aplecaţi sau culcaţi, dinamitorii se află pe fundul lutos al văii, în timp ce tancurile se profilează pe cer. La dreapta lui Gonzales, unul din catalani; un tînăr care de cînd e acolo n-a scos aproape nici o vorbă; lastînga lui, Pepe. Gonzales de-abia îi zăreşte.

El le simte mersul mlădios în zori — mersul lor omenesc. La începutul fiecărei bătălii, o clipă, prietenii îi par moluşte lipsite de carapacea lor: moi, mlădioşi, fără apărare. E cel mai rotofei dintre toţi şi-i simte firavi. Tancurile au carapace, înaintează cu un zgomot care se preschimbă în larmă; în fată, linia tremurîndă a dinamitorilor se strecoară într-o tăcere extraordinară.

Tancurile vin în două valuri, dar sînt atît de depărtate unele de altele îneît dinamitorii nu vor ţine seama de asta: fiecărui grup tancul său, ca şi cum ar fi înşirate unul după altul. Cîţiva catalani nu şi-au ascuns bine ţigările în mînă. Idioti! zice probabil Gonzales. Priveşte punctele acestea abia vizibile: el se află puţin mai îndărăt, cei din faţă poate că nici nu le văd. înaintează împreună cu ei, purtat de acelaşi val dc exaltare frăţească şi dură. în adîncul inimii lui, fără a-şi lua ochii de pe tancul care se îndreaptă spre el, cîntă cîntecul profund al Asturiilor. Niciodată nu va şti mai bine ce înseamnă să fii om.

în curînd el se va afla pe teren descoperit. Se face ziuă. Pepe se ascunde. Gonzales se lungeşte. Tancul e la patru sute de metri şi nu-1 vede printre ierburile ce se înalţă în faţa ochilor lui: graminee, spicele acestea de iarbă pe care copil fiind le agăţa

în mînecile băieţilor, un soi de ovăz sălbatic şi o margaretă, pe o tulpină înaltă; furnicile au şi început să mişune. Şi un păianjen minuscul. Astfel trăiesc fiinţe la suprafaţa pămîn- tului printre ierburi ce li se par palmieri, departe de viaţă şi de război. îndărătul a două furnici trebăluind de zor,soseşte în plină viteză pata tancului oblic zăngănind şi zgîlţîindu-se. Nu e pe teren neted: dacă dinamita e bine lansată va fi răsturnat. Gonzales îşi îndreaptă trupul pe o parte.

Ar trebui ca tancul să treacă la dreapta. Gonzales e apărat de turelă printr-o ridicătură mică de pămînt — pînă cînd tancul ajunge la înălţimea lui. Va învinge cel care va ucide mai repede. Tanchistul va avea în ochi soarele ce răsare. Gonzales se asigură că nimic nu-i reţine braţul drept.

Ce dracu a făcut catalanul? Tancul din dreapta trage. Tancul lui Gonzales soseşte în plină viteză, mereu oblic, peste furnicile enorme, la zece centimetri distanţă de ochiul lui. Gonzales sare, lansează dinamita într-un vuiet de fierărie şi de mitraliere, se aruncă el însuşi la pămînt în aceeaşi mişcare, ca şi cum s-ar scufunda în explozie.

înalţă capul în zgomotul pietricelelor care cad pe pămînt; tancul, cu pîntecul în sus, s-a prăbuşit peste turelă. Prin vîrful turelei se deschidea. Se crapă de ziuă şi lumina se aşterne asupra uneia dintre şenilele ce continuă să se învîr- tcască.

Gonzales c culcat la pămînt, dar nu e de loc ferit. Tunul din turelă, întors, nu mişcă. Cu o bombă în mînă, Gonzales pîndeşte.

în razele oblice ale soarelui, şenila se învîrteşte din ce în ce mai încet, ca roata unei loterii.

Gonzales îşi ţine ţigara lingă ultima bombă. Mitraliera din capotă nu se mişcă. Cei doi oameni sînt morţi sau răniţi; dacă nu, stau cu capul în jos

în tancul din care nu pot ieşi, căci întreaga Iui greutate apasă asupra turelei. Dacă rezervorul se răstoarnă, în mai puţin de cinci minute vor fi cuprinşi de flăcări: războiul civil.

Iarăşi nimic. Şenila s-a oprit.

Gonzales se întoarce. Artileria republicană nu trage. Există oare o artilerie republicană? Se ridică în genunchi, în valea brăzdată de şanţurile şenilelor ca marea despicată de vapoare, tancul său şi alte două, trei, patru, cinci tancuri scoase din luptă, au formele preistorice ale carelor prăbuşite sau răsturnate. (Văzînd primul tanc răsturnat, a crezut că se află în faţa unui model nou). Două sînt în flăcări. Mult mai încolo, în lumina zilei învăluind acum totul, ultimele tancuri ascunse de o ridicătură de teren pătrund încetul cu încetul în liniile republicane — ultimele înainte de Toledo.

Tancurile au trecut.

— Catalanul? întreabă Gonzales.

— Ucis, spune Pepe.

Deşi lumina zilei e acum orbitoare, morţii nu se văd printre ierburi. Gloanţele zboară împrejurul celor doi dinamitori. Pepe imită şuieratul lor idiot şi se piteşte din nou.

Pe creastă se apropie petele albe ale turbanelor maure.

♦

Fumul de după explozie, învăluind încă Alcazarul larg deschis, avea, în răcoarea zorilor, un miros umed şi greu amestecat cu cel al cadavrelor. Netezit de vînt, el acoperea zidurile rămase încă în picioare, precum marea adincul stîn- cos. O pală de vînt puternică bolti suprafaţa netedă; blocuri dinţate de piatră ieşiră la iveală. Fumul înaintă, spre dreapta şi în jos, nu răsucindu-se, ci lunecînd ca apa, adunîndu-se în găuri şi în crăpături.

Alcazarul se scurge ca un rezervor, gîndi Manuel.

Ocupînd fiecare străduţă surpată, de parcă el însuşi ar fi purtat războiul, fumul cucerea metru cu metru poziţiile republicane. Atacanţii erau acum depărtaţi unii de alţii: mina aruncase în aer poziţiile cele mai avansate ale fasciştilor, dar nu şi subteranele.

0 clipă, toate zgomotele încetară şi Manuel auzi pe cineva îndărătul lui, bătînd din picior pe piatră. Era Heinrich, cu un licăr al zorilor pe ceafa sa groasă care se încreţea ca o frunte.

— Madridul? întrebă Manuel cu anasonul său în mină.

— Răspunsul este nu, spuse generalul fără să-l privească. Privirea lui era aţintită asupra stîncilor celor mai înalte, ivindu-se încetul cu încetul din fum, ca dintr-o maree ce se retrage.

— De ce? întrebă Manuel.

— Răspunsul este nu. Ai noştri erau de faţă, nu-i aşa?

— S-a evacuat înainte de explozie.

— Nici o altă cale de acces înspre partea care a sărit acum în aer, decît tot prin Alcazar?

Cu binoclul în faţa chipului său bătrîn şi neted de ţărancă poloneză, el se tot uita la fîşia stîncoasă ciopîrţită sub care se lăsa în jos fumul; întinse binoclul lui Manuel.

— Avem mitraliere pe lături? întrebă el.

— Nu. -'

— Nu i-ar opri, dar i-ar întîrzia!

Treceau puncte pe profilul stîncii, lipite de ea ca nişte muşte. De fiecare dată cînd trecea pe creasta colţuroasă cîte un punct, dispărea, dar apărea din nou ceva mai jos. Fumul depăşea acum cu mult fostele avanposturi părăsite de gărzile de asalt republicane din cauza exploziei; fasciştii înaintau îndărătul fumului.

— Avem mitraliere pe lături?

Toate poziţiile cucerite de zece zile fuseseră pierdute.

— Trebuie să pregătim apărarea oraşului, spuse Hein- rich.

Telefonul de la Jefatura nu mai răspundea. La Santa Cruz se spunea că maurii se află la zece kilometri.

Plecară spre maghernița lui Hernandez.

într-o stradă înţesată de mulţime ca o gară în zilele marilor sărbători, un miliţian îi întinse lui Manuel puşca, un Mauser.

— Vrei o puşcă, domnule comandant?

— Ai să ai în curînd nevoie dc ea, răspunse Heinrich pe nemţeşte.

— Oricum o las; şi-atunci, mai bine s-o ici...

Sprîncenele albe ale lui Heinrich dădeau o expresie de mirare ochilor lui albaştri. Privirea lui, încremenită acum pe faţa sa rasă pînă la craniu, cu sprîncenele invizibile, deveni astfel de o brutalitate extremă. Dar douăzeci de persoane îl despărţeau deja de miliţian.

Din casele cu obloanele lăsate jos se trăgea asupra miliţienilor cu puştile părăsite mai înainte pe sub uşi.

Neliniştea, care-1 cuprindea pe Manuel cînd se afla în- tr-un loc închis, o simţea acum pentru prima oară în stradă: nu mai putea pune piciorul jos fără să încerce terenul. Pînă atunci, nici mulţimea din Toledo, nici aceea de la procesiunea Sfintei Cuminecături de odinioară, nici aceea a

zilelor istorice din Madrid nu se asemănase cu aceasta. Miliţienii ţineau pălăriile mexicane în mină, vertical, ca pe nişte cercuri de circ. Douăzeci

de mii de oameni cuprinşi de nebunie. în pragul fiecărei uşi, puşti părăsite.

Maghernişa lui Hernandez era larg deschisă. Un om cu chipiul roşu şi negru vorbea:

— Cine-i responsabil aici?

— Eu, căpitanul Hernandez.

— Zău, ia spune „căpitane“, ne aflam la numărul 25 pe Strada Comerţului. Am fost bombardaţi. Ne-am mutat: la 45; am fost bombardaţi din nou. Nu cumva îi previi tu pe „căpitanii“ din tabăra cealaltă ca să ne cureţe mai bine cînd ne schimbăm locul?

Hernandez îl privea pe individ cu dezgust.

— Continuă, spuse el.

— Pentru că noi ne-am săturat. Unde naiba o fi aviaţia noastră?

— Unde vrei să fie? în aer.

împotriva avioanelor italiene şi germane, guvernul nu mai dispunea nici de zece avioane moderne în stare de zbor.

— Pentru că noi, dacă aviaţia noastră nu-i aici într-o jumătate de oră, lăsăm totul baltă ! Nu ne aflăm aici ca să fim carne de tun nici pentru burghezi, nici pentru comunişti. Lăsăm totul baltă. înţeles?

Se uita, în spatele căpitanului, la steaua mare, roşie, a lui Manuel. Privirea îşi recăpătase fixitatea.

Hernandez îl apucă cu amîndouă mîinile de reverele tunicii, spuse fără să ridice glasul:

— Lăsati-o baltă chiar acum, si-1 dădu afară fără ca ce- lălăit să fi suflat o vorbă. Hernandez se întoarse, îl salută pe Heinrich şi-i strînse mina lui Manuel.

— Asta e un imbecil sau o canalie, şi una şi alta dacă vreţi. Sînt obsedaţi de trădare. Nu fără motiv... Cît timp va fi aşa, nu-i nimic de făcut...

— întotdeauna se poate face ceva.

Manuel traduse, mîna-i se agita, anasonul rămăsese în mulţime. Hernandez dădu din umeri.

— La ordinele dumneavoastră !

— Dacă tipul îşi părăseşte postul, trebuie împuşcat.

— Cine să-l împuşte?

— La nevoie, dumneata. Pe cine ne mai putem bizui?

— Pe nimeni. Nimic de făcut în piaţă. Şi totuşi!... în sfîrşit!... Să nu aduceţi trupe bune aici, într-o oră se vor destrăma. E o vizuină de dezertori. Dacă putem, să luptăm *în afară,* cu alte trupe.

— Din miile acestea de oameni şi din puştile acestea, e imposibil să nu se poată folosi ceva, spuse Heinrich. Şi trebuie să profităm de poziţie.

— Nici un soldat. Trei sute de miliţieni care vor lupta pînă la ultima suflare. Cîţiva din Asturii, dacă vreţi. Ceilalţi sînt nişte dezertori care vor să-şi justifice fuga cri- ticînd totul. Puştile şi le lasă pe sub uşi şi fasciştii încep să tragă cu ele asupra noastră. Femeilor nici nu le mai e frică să ne insulte prin ferestre.

— Cîştigaţi cinci pînă la şase ore.

— Poarta Visagra poate fi apărată, dar ei n-o vor apăra.

— O vom apăra noi, spuse Heinrich. Să mergem acolo. După un înconjur destul de lung printre străduţe, ajunseră acolo. Un tîrg de puşti.

întinşi pe jos, vreo zece miliţieni jucau cărţi. în trecere, Heinrich se aplecă, şterpeli cărţile privindu-i pe jucători, le puse în buzunarul lui. îşi continuă drumul, trecu de poartă şi examină poziţia, de afară. Manuel găsi o creangă aproape dreaptă, care-i înlocui anasonul. Voia să-şi stăpînească nervii, dar puştile părăsite îl făceau să turbeze de furie.

— E curată nebunie! spuse Heinrich. De pe acoperişuri şi de pe terase, se poate rezista aici cel

puţin pînă cînd îşi aduc artileria!

Se întoarseră în oraş. Generalul se tot uita la acoperişuri.

— Doamne ! Ce păcat că nu ştiu spaniola.

— O ştiu eu, spuse Manuel.

217

Hernandez împreună cu el începură să-i ia pe oameni unul cîte unul, să-i aşeze pe poziţii, să-i trimită după muniţii, să expedieze trăgătorilor, deja amplasaţi, toate armele bune ce fuseseră părăsite. Fură găsite trei puşti mitraliere. După o oră, poarta putea fi apărată.

— Ai să mă iei drept zevzec, îi spuse Heinrich lui Manuel, dar acum, ar trebui să-i punem să cînte *Internaţionala.* Deoarece toţi stau adăpostiţi, nu se văd între ei: ca să se simtă împreună.

Tutuiala comunistă nu scădea cu nimic autoritatea lui Heinrich.

— Tovarăşi! urlă Manuel.

Din toate colţurile, din toate unghiurile, de la toate ferestrele, se iviră capete. Manuel începu *Internaţionala,* stingherit de creanga lui plină de frunze, căreia nu voia să-i dea drumul şi cu care avea chef să bată măsura. Glasul lui foarte puternic putea fi auzit, pentru că tirul împotriva Alcazarului se potolise. Dar miliţienii nu cunoşteau cuvintele *Internaţionalei.*

Heinrich era uluit. Manuel cîntă numai refrenul.

— Aşa-i mereu, spuse Heinrich cu amărăciune. Pînă în patru ore vom fi la Madrid. Vor rezista pînă atunci.

Hernandez zîmbi întristat.

Manuel numi comandanţi şi toţi trei plecară spre Poarta Soarelui.

în trei sferturi de oră Poarta fu gata de apărare.

— Să ne întoarcem la Visagra, spuse Heinrich.

Prin ferestrele întredeschise, împuşcăturile fasciştilor erau din ce în ce mai numeroase. Dar gloata dispăruse: într-o oră, mai mult de zece mii de oameni plecaseră. Oraşul se golea aşa cum sîngele se scurge din trup.

Maşina lor era închisă într-un hangar.

— Luaţi-o nnmaidecît, spuse Hernandez. în curînd... în faţa porţii aştepta un ofiţer cu mustăcioară.

— Mi s-a spus că mergeţi la Madrid. Trebuie să ajung urgent acolo. Mă puteţi lua?

Arătă ordinul. Toţi trei plecară, mai întîi spre Visagra. Manuel conducea. Puşti părăsite în fiecare prag. în clipa cînd maşina încetinea pentru a coti, o uşă se întredeschise şi o mină, din interior, se întinse către o puşcă. Heinrich trase, mina se dădu înapoi.

— Poporul spaniol n-a fost la înălţimea misiunii sale... spuse ofiţerul.

Pentru a treia oară, privirea generalului căpătă expresia rigidă şi brutală pe care-o observase Manuel.

— într-un asemenea caz, răspunse Heinrich, criza e *întotdeauna* o criză de comandament.

Manuel îşi aminti de Ximenes. Şi de toţi miliţienii ce puteau fi văzuţi pe fiecare stradă din Madrid, silitori şi îngrijoraţi, care învăţau să meargă la pas cum înveţi să citeşti.

Reîntorşi la Visagra, Manuel strigă. Nimeni nu răspunse. Strigă din nou. Nimeni. Urcă la ultimul etaj al primei case de unde putu zări acoperişurile. îndărătul fiecărui colţ, acolo unde plasase un om, era o puşcă părăsită. Chiar şi cele trei puşti mitraliere. Visagra era încă apărată; apărată de arme fără oameni.

Duceau lipsă de puşti pe frontul de la Malaga,

pe frontul de la Cordoba, pe frontul din Aragon. Duceau lipsă de puşti la Madrid.

La o arie nu prea îndepărtată, oamenii băteau griul... Manuel aruncă în sfîrşit creanga, coborî din nou, cu picioarele înmuiate. Toate uşile erau deschise: pe lîngă ferestre, ultimele puşti, sprijinite de perdele, vegheau asupra oraşului Toledo.

Şi prin ferestrele deschise se zărea pe fiecare acoperiş, în spatele fiecărui horn, o puşcă, cu cartuşiera alături.

Manuel îl puse pe Heinrich la curent. Hernandez ghicise.

— Trebuie să aruncăm aici tineretul, spuse Heinrich. Să ne grăbim spre Madrid. La ora actuală nu va fi greu să 6e evacueze Toledo!

— Nu mai aveţi timp, spuse Hernandez.

— Să încercăm.

— Şi tu, întrebă Manuel, ce-ai să faci?

— Ce vrei să fac, spuse Hernandez, ridicînd din umăr, zîmbind amar cu dinţii lui lungi şi galbeni. Sîntem vreo douăzeci care ştim să mînuim corect o mitralieră...

Arătă cimitirul cu indiferenţă.

— Acolo sau aici...

— Nu: vom ajunge la timp.

Hernandez ridică din nou din umăr.

— Vom ajunge la timp, repetă ferm Manuel, lovindu-şi pantoful cu creanga.

Hernandez îl privi uluit.

Manuel îşi dădu deodată seama că nu-i vorbise niciodată lui Hernandez pe tonul acesta. Nu se transmit ordine cu un glas neutru, şi el o făcea de ceasuri întregi, chiar pe tonul lui Heinrich.

învăţase să fie autoritar, cum se învaţă o limbă: repetînd.

— Dacă ai douăzeci de inşi, reluă el, încearcă totuşi să aperi poarta asta.

— Puneţi în loc alţi oameni înainte de a pleca, spuse Heinrich.

— La ordinele dumneavoastră, reluă Hernandez cu aceeaşi indiferenţă deznădăjduită.

După ce îi plasară pe oameni, se întoarseră la magherniţă. Insultele aruncate din ferestre, din stradă, şi împuşcăturile fasciştilor se înmulţeau.

— Ăştia, spuse Manuel, ar vrea reîntronarea lui Filip al Il-lea... Pentru început, Hernandez, dă ordin să se adune toate armele, afară de cele de la porţile oraşului; îţi voi trimite camioane cu gărzi de asalt.

— E mai uşor să le aduni decît să obţii folosirea lor. Agonia oraşului se accelera.

— Să reziste ziua, spuse Heinrich. Dinamitorii vor rezista noaptea. Cu tineretul şi cu oameni de la al 5-lea aici, vom rezista opt zile. Şi pînă-n opt zile...

Hernandez, în civil ca aproape toţi ultimii luptători — se dezbrâcase de salopetă —, şovăi o secundă. După zgomot, republicanii se aflau la dreapta. Ce voia? Să scape? Cu două ore mai devreme ar fi putut pleca, aşa cum te sui intr-un tren. Să lupte pînă-n ultima clipă? Mai presus de orice, să nu mai fie singur, să nu mai fie singur. Fusese despărţit de-ai săi de la primul atac al Tercioului. Mai presus de orice, să-i regăsească.

Alergînd de-a lungul zidului străduţei (la stingă,

răpăitul mitralierelor Tercioului se apropia), ajunse la o stradă. Gloanţele republicanilor zgîriau înaltele faţade livide, ri- dicind din ipsos norişori groşi de fum. Răpăitul mitralierelor inamice se auzea din ce în ce mai aproape. Fără îndoială, legiunea ajunsese la colţul pe care Hernandez îl depăşise o clipă mai devreme: gloanţele veneau acum din faţă şi din spate.

La zece metri mai în sus era aprins un felinar. Ajunse dedesubt, îşi mişcă revolverul deasupra capului spre a fi recunoscut: un glonte lovi ţeava mauserului şi-1 rostogoli la pămînt. Hernandez se aruncă în pervazul unei uşi. Colţurile străzii îl apărau de Tercio, grosimea zidului de republicani. Din fiecare tabără o mitralieră trăgea nervos, fără să vadă prea mare lucru. Pînă cînd o rafală sparse felinarul în- tr-un clinchet plăcut de sticlă ; mitralierele traseră atunci fără 6ă mai vadă nimic altceva decît sfîrîitul unor flăcărui albăstrii, la fiecare colţ de stradă.

Hernandez se lungi, puse mîna pe revolver sub un şir orizontal de gloanţe şi se întoarse din nou în pervazul uşii.

Asta ţinea de zece minute, cînd tresări, simţind cum o mînă îl apucă de braţ.

— Hernandez, Hernandez...

- Îhî... Da.

Miliţianul care i se alăturase (era şi el în civil) trase trei împuşcături la interval de o secundă şi amîndoi se aruncară înainte. Mitraliera republicană se opri.

în clipa cînd ajunseră la ea, un alt miliţian sosea din spate.

— Maurii!

— La arene! spuse tipul care mînuia mitraliera şi părea să comande grupul.

Toţi o luară la goană pe uliţe în jos, mitraliorul

încărcat de benzi de mitralieră.

Hernandez nu voia să moară singur.

Mitraliorul se întoarse, îşi aşeză mitraliera, trase o rafală de vreo cincizeci de gloanţe, plecă mai departe. Trăgea prost. Maurii se opriră; apoi îşi continuară urmărirea.

împuşcături slabe, izolate. Şi deodată, în direcţia opusă fugii republicanilor, vîntul aduse o muzică de alămuri şi de tobe, o muzică de circ, de bîlci şi de fanfară militară. Ce căluşei se mai învîrt încă? se întrebă Hernandez. Recunoscu în sfîrşit imnul fascist: fanfara Tercioului cînta în piaţa Zoco- dover.

Mitraliorul se opri iarăşi, începu din nou să tragă. Zece secunde, cincisprezece. „Cară-te, idiotule!“ strigă servantul, începu cu toată puterea să-i tragă picioare în fund mitra- liorului: „Hai, cară-te o dată !“ Loviturile avură mai mult efect decît gloanţele şi înaintarea maurilor. Ţintaşul îşi luă mitraliera şi o porni în goană.

Ajunseră la arene.

Erau acolo vreo treizeci de miliţieni. Din interior, arenele păreau o fortăreaţă. De carton, gîndi Hernandez. Privi afară: maurii începeau să păzească porţile. „La prima bubuitură de tun, s-a zis cu noi!“ spuse unul de la artilerie, şi el în civil.

— Civilii fascişti şi-au şi pus o brasardă albă, spuse un miliţian.

— Fac un *tedeum,* la catedrală. Popa e acolo. A stat ascuns tot timpul.

Execuţiile noastre în masă, se gîndi Hernandez.

Privea mereu afară. Spre stînga, oraşul nu era încă împresurat.

— Cavaleria maură ! strigă unul.

— Ai înnebunit 1

Colac peste pupăză.

— E o prostie să rămînem aici, spuse

Hernandez. Ei vor fi din ce în ce mai numeroşi. Vă duceţi dracului de pomană. La stînga, cîmpia e liberă. Lăsaţi porţile, sînt păzite. Voi curăţi un colţ de stradă cu mitraliera. Săriţi din- tr-o dată, căutaţi să nu vă rupeţi gîtul. Lichidaţi-i pe maurii care vor scăpa teferi şi care vor încerca să vă oprească. Nu vor fi cu duiumul. Strecuraţi-vă spre stînga. Puteţi sluji la ceva mai bun decît să vă lăsaţi împuşcaţi. Dacă le soseşte vreo întărire, o opresc pînă cînd veţi fi la adăpost.

Puse mitraliera în poziţie, trase două rafale lungi sccerînd la 6tînga şi la dreapta. Maurii se prăbuşiră sau o luară la goană. Oamenii din arenă săriră, respinseră cu uşurinţă pe ultimii mauri. Soseau fascişti din dreapta: mitraliera îi luă la rînd, îi obligă să se oprească pe sub uşi. Ultimii republicani dispărură împleticindu-se, ducîndu-şi în spinare tovarăşii cu picioarele betege. Hernandez nu 6e gîndea la nimic, îşi strîngea mitraliera la umăr şi era pe deplin fericit.

Nimeni nu se mai afla în arene. Se hotărî în sfîrşit să sa?ă, primi o plesnitură ciudată de bici peste ochi şi simţi că sîngele îl orbeşte. 0 altă lovitură în ceafă, îndesată şi puternică de astă dată, poate o lovitură cu patul puştii. întinse mîi-nile înainte şi căzu pe spate.

IX

în curtea închisorii din Toledo, cineva începu să urle. Era ceva neobişnuit. Revoluţionarii tăceau, pentru că erau revoluţionari; ceilalţi — cei care se crezuseră revoluţionari pentru că toţi în jurul lor erau, şi care îşi dădeau seama în

faţa morţii că nu ţineau decît la viaţă, orice fel de viaţă — socoteau că tăcerea e singura atitudine înţeleaptă a prizonierilor: insectele ameninţate încearcă să fie una cu ramurile.

Şi mai erau cei care n-aveau nici măcar chef să ţipe.

— încornoraţilor! tîmpiţilor ! răcnea el, sînt taxator de tramvai !

Şi urlînd cît putea de tare:

— Taxator ! Taxator ! Dobitocilor !

Hernandez nu-1 putea vedea printre zăbrelele celulei sale, dar aştepta; omul ajunse în dreptul privirii lui. Lovea cu toată puterea într-o haină de lustrin pe care o ţinea în mîna stîngă, de parcă ar fi bătut-o ca să scuture praful. înmai multe oraşe fasciştii condamnaseră la moarte pe toţi muncitorii a căror haină avea lustru pe umăr: urma puştii. Pe umărul celor care purtau o geantă, cureaua lăsa aceeaşi urmă.

— Aici că-mi pasă de politica voastră de curve.

Şi din nou:

— Uitaţi-vă măcar Ia umăr! Puşca îţi lasă o vînătaie, pentru numele lui Dumnezeu! Am vreo vînătaie? Dacă vă spun că sînt taxator de tramvai!

Doi gardieni veniră să-1 ia. Mai degrabă să-l ducă în celulă decît ca să-i dea drumul, îşi spuse Hernandez. E nevoie de ordine.

Prizonierii se învîrteau prin curte, fiecare cu soarta lui otrăvită. Din oraş se auzeau strigătele vînzătorilor de ziare.

Mai erau şi noii veniţi. Ca în fiecare zi, Hernandez îi privi; şi ca în fiecare zi, întoarseră capul pentru a nu-i în- tîlni privirea. Hernandez începea să-şi dea seama că osîndiţii la moarte sînt contagioşi.

Zgomotul zăvorului de la celula sa — zgomotul cel mai important acum.

Hernandez aştepta să fie executat. Se săturase. Pînă peste cap. Oamenii cu care ar fi vrut să trăiască nu erau buni decît să moară, şi, cu ceilalţi, nu mai avea chef să trăiască. Regimul de închisoare nu era de loc fioros ca regim. Adminis- trativ: temnicerii erau nişte profesionişti aduşi de la Se- vila. Viaţa de închisoare era altceva. Cîteodată luau dintr-o

dată douăzeci sau treizeci de prizonieri, se auzea apoi o salvă şi lovitura de graţie, mai slabă, întîrziată. Cîteodată, noaptea, sunetul unui zăvor tras, un glas omenesc, şi aproape întotdeauna, oricare ar fi fost împrejurările, acelaşi cuvînt: „Ce-i?“ Apoi, clopoţelul unui preot. Nimic mai mult. Dar plictiseala îl obliga să gîndească şi osîndiţii nu se gîndesc decît la moarte.

Un gardian îl duse pe Hernandez în biroul poliţiei speciale şi rămase cu el: ofiţerul nu era acolo. Încă o fereastră deschisă ce dădea în curte, spre acelaşi rond al aceloraşi prizonieri.

Cei ce nu fuseseră încă „judecaţi" se aflau în patio; osîndiţii la moarte, în carcere. Hernandez încercă să privească, de-a curmezişul curţii, pe cei ale căror zăbrele erau în dreptul ferestrei. Prea departe. Nu desluşea decît mîinile, numai ele luminate, încleştate de gratii.

îndărătul zăbrelelor, nimic: beznă. De altfel, nu ţinea atît de mult să vadă: cu viaţa voia el să schimbe o privire, nu cu moartea.

Şeful biroului, un ofiţer de vreo cincizeci de ani, cu gîtul foarte lung, cu capul mic şi mustăţi ca ale lui Queipo de Llano, intră, ţinînd în mînă portvizitul lui Hernandez.

— E într-adevăr portvizitul dumneavoastră?

- Da.

Poliţistul scoase un teanc de bancnote.

— Sînt banii dumneavoastră?

— Habar n-am. în portvizitul meu erau într-adevăr bani.

- Cîţi?

— Habar n-am.

Poliţistul ridică ochii spre cer, recunoscînd în asta dezordinea roşilor, dar tăcu.

— Şapte pînă la opt sute de *pesetas,* spuse Hernandez, ridicînd umărul drept.

— Recunoaşteţi bancnota asta?

Poliţistul, cu capul ca un ac de gămălie, îl observa pe Hernandez, crezînd fără îndoială în semne revelatoare.

Hernandez, dezgustat pînă la indiferenţă, cxamină bancnota şi zîmbi amar.

Serviciul special era intrigat de o bancnotă pe care, în mijlocul urmelor confuze şi fără îndoială lipsite de sens, o linie frîntă, trasă cu creionul în sus şi în jos — un A fără bară — părea un semn.

Era un desen al lui Moreno. Nu plecase totuşi în Franţa, ci pe frontul Tagului. Moreno repeta: „Vorbeau de toate în curtea închisorii, dragul meu. Niciodată de politică. Niciodată. Acela care ar fi ajuns să spună: Am apărat ceea ce am socotit că e drept, am pierdut, să plătim, ar fi făcut vid în jurul lui. Fiecare moare singur, Hernandez, să-ţi aduci aminte de asta."

Se gîndeau oare la politică, sau la ţevi de puşcă îndreptate spre ţintă, sau la nimic, cei ce mergeau dincolo de fereastra aceasta?

Hernandez spusese: Nu acord o prea mare importanţă morţii. Torturii, da... — I-am întrebat, îi răspunsese Moreno, pe cei închişi împreună cu mine, care fuseseră torturaţi, ce gîndeau, atunci.

Aproape toţi mi-au răspuns: „Mă gîndeam la *după.* Chiar şi tortura înseamnă prea puţin, pe lingă certitudinea mortii. Ceea ce e esenţial în moarte, e că face ire- mediabil ceea ce a precedat-o, iremediabil pentru totdeauna; tortura, violul, urmate de moarte, asta c într-adevăr îngrozitor. Ştii...“ Moreno începuse să deseneze pe albul bancnotei: „Orice senzaţie e aşa — oricît de groaznică ar putea fi. Dar ipoi...“

— Recunoaşteţi bancnota? îl întrebă din nou poliţistul, îmbetul lui Hernandez îl descumpănea.

— Da, bineînţeles.

Hernandez o aşezase întîmplător pe masă: nu se plătea a Permanenţa Miliţiilor.

— Ce reprezintă semnele astea?

Hernandez nu răspunse.

— Vă întreb ce reprezintă asta?

Deci, unii oameni se luau în serios. Hernandez se uita la capul acesta mic, la gîtul acesta: cînd omul va fi mort, gîtul va fi mai lung. Şi va muri întocmai ca oricare altul. Mai chinuitor decît în faţa plutonului, poate; bietul idiot!

în faţa ferestrei, prizonierii treceau întoreîndu-şi privirile.

— Unul dintre-ai noştri, spuse în sfîrşit Hernandez cu acelaşi zîmbet amar, evadat dintr-una din închisorile voastre, condamnat la moarte de mai bine de o lună, îmi spunea că totul în viaţă poate fi compensat; vorbind, trăgea aceste două linii dintre care una reprezenta nenorocirea, dacă vreţi, şi cealaltă compensaţia ei. Dar că... tragedia morţii constă în faptul că transformă viaţa în destin, că după ea nimic nu mai poate fi compensat. Şi că — pînă şi pentru un ateu— aici sc află gravitatea supremă a clipei morţii.

„Se înşela dc altfel“, adăugă Hernandez mai

încet. Avea impresia că ţine o conferinţă.

La rîndul lui, poliţistul nu răspunse îndată. Pricepuse? Dacă da, avea noroc. Idioţii înţeleg totdeauna cîte ceva. Cu ce lucruri absurde îşi petreceau timpul cei vii! Nostim ar fi să mai vrea şi explicaţii suplimentare.

Căci, cu tot curajul său, exista un cuvînt pc care Hernandez nu-1 va rosti: tortură.

Poliţistul se tot gîndea.

— Problemă personală, spuse în sfîrşit.

Prizonierii trecură din nou.

— Ciudat gînd pentru un ofiţer, reluă poliţistul; mai bine s-ar fi dus la catehism.

— Nu era în serviciu.

Hernandez nu zîmbea.

— Şi liniile mici?

— Liniile mici nu înseamnă nimic. Subiectul dc conversaţie îl enerva pe cel ce-mi vorbea, asta-i tot.

Hernandez nu vorbea agresiv, ci distrat.

Soneria. Un individ din gardă intră.

— Puteţi pleca, spuse ofiţerul.

Hernandez se gîndea mereu la Moreno. La aceeaşi masă din Toledo, primăvara (epocă mai îndepărtată decît cea a

Cidului) auzise pe Ramon Gomez de la Serna spunînd: „îmi dau seama că omul se trage din maimuţă după felul în care cojeşte şi mănîncă alunele...“ Unde-s vremurile în care se glumea? Hernandez salută înainte de a ieşi, făcu un pas spre uşă.

— Stai! zbieră poliţistul cu ură.

„S-au dat ordine deosebit de binevoitoare în ceea ce vă priveşte, dar...“

Hernandez, furat de amintirile sale, trezit de tonul militar al expresiei „Puteţi pleca“, salutase, la fel cum de două luni saluta adesea la Toledo, cu

pumnul strîns. Vor discuta despre asta acum?

— „Bunăvoinţă[44] spuse el, în celula unui condamnat la moarte...

„Şi de ce, de altfel, ordine speciale?[44] Ofiţerul îl privi, uluit sau exasperat:

— Pentru ce a-ţi fi vrut să fie? Pentru ochii dumneavoastră frumoşi?

O idee îi trecu deodată prin minte, făcu un semn negativ cu arătătorul, care însemna: Nu, e inutil să vă ascundeţi de mine, zîmbi şi zise:

„Sînt la curent...[44]

— Cu ce? întrebă Hernandez calm.

Fascistul începea să-l socotească cam smintit. Un roşu.

— Din cauza atitudinii dumneavoastră faţă de şefii Alcazarului, bineînţeles.

E cu neputinţă să înnebuneşti de scîrbă. Hernandez îşi simţi deodată barba nerasă de patru zile, murdară, ţinîndu-i de cald. Nu mai zîmbea şi chipul lui nu mai părea aşa lunguieţ. Mina lui, rezemată pe masă, se strînse.

— Rugaţi-vă să nu mai am din nou o asemenea ocazie, spuse el privindu-1 pc poliţist şi sprijinindu-şi pumnul pe masă. Umărul îi tremura.

— Nu cred să se mai poată repeta ocazia pentru dumnea» voastră.

Hernandez răspunse numai:

— Cu atît mai bine.

— Problemă personală... De ce aţi păstrat această bancnotă?

— De obicei le păstrezi pînă le cheltuieşti...

Intră un alt ofiţer. Poliţistul îi înmină bancnota. Şi gardianul aduse pe Hernandez înapoi în carcera lui.

Hernandez străbate încă o dată străzile din Toledo. Prizonierii sînt legaţi doi cîte doi.

Trece o maşină. Două fetiţe împreună. O bătrînă ce duce un urcior. 0 altă maşină; cu ofiţeri fascişti. De fapt, cugetă Hernandez, sînt condamnat la moarte pentru ,.rebeliune militară[11]. 0 altă femeie cu un pachet de la băcănie. 0 alta cu o găleată. Un bărbat fără nimic.

Oameni vii.

Toţi vor muri. A văzut pe una din prietenele lui murind în urma unui cancer generalizat; trupul îi era castaniu ca şi părul; şi era doctoriţă. Un miliţian, la Toledo, a fost strivit de un tanc. Şi agonia uremiei... Toţi vor muri. Afară de maurii aceştia care-i conduc pe osîndiţi: ucigaşii sînt în afara vieţii şi a morţii.

în clipa în care cîrdul ajunge Ia pod, tovarăşul lui Hernandez îi spune, în şoaptă:

— Lamă Gillette. Strînge-te.

Hernandez se strînge. Trece o familie. (Uite, da, există familii.) Un băieţel se uită la ei. „Sînt bătrîni!“ spune el. „Exagerează, gîndeşte Hernandez. Oare moartea mă face ironic?[11] Trece o femeie în negru, pe un măgar. Ar face mai bine să nu-i mai privească astfel dacă nu vrea să arate că e de partea lor. Hernandez nu mai simte din trupul lui lung decît apăsarea frînghiei pe încheieturile mîinilor. Lama taie frînghia...

— S-a făcut...

Hernandez trage încetişor. E adevărat. îşi priveşte tovarăşul: are o barbă mică, foarte aspră.

— Ai noştri se mai află încă dincolo dc creastă, spune acesta. La prima răscruce.

Au trecut de pod... La prima movilă, omul sare.

Hernandez nu sare.

E istovit, şi de viaţă de asemeni. Iar să fugă, iar... Ce e oare de partea cealaltă a movilei, a tufişurilor? Nu se vede, îşi aduce aminte de scrisorile lui Moscardo. Sar şi nişte mauri, trag, sînt însă prea puţini pentru a părăsi coloana. Hernandez nu va şti niciodată dacă tovarăşul lui a izbutit. Poate trăieşte. Maurii se întorc de la movilă fără să rîdă.

Cîrdul porneşte.

Acum, terenul urcă uşor; în faţa unei gropi lunguieţe a cărei adîncime Hernandez n-o vede, zece falangişti, cu arma la picior, şi un ofiţer. La dreapta, nişte prizonieri: cu cei care sosesc vor fi cincizeci. Hainele lor civile sînt singura pată întunecată în dimineaţa strălucitoare în care uniformele kaki ale maurilor au aceeaşi culoare ca Toledo.

Iată deci ceea ce l-a obsedat atît de des, clipa în care un om ştie că va muri fără a se putea apăra.

în aparenţă, prizonierii nu sînt mai stingheriţi că vor muri decît maurii şi falangiştii că vor trebui să-i ucidă. Taxatorul de tramvai se află aici împreună cu ceilalţi, asemeni celorlalţi acum. Toţi cam năuciţi, nici mai mult nici mai puţin, ca după o mare oboseală. Plutonul de execuţie pare preocupat: deşi n-are nimic altceva de făcut decît să aştepte cu puştile încărcate să tragă.

— Drepţi!

Mult mai „drepţi“ ca de obicei; la comandă, cei zece oameni s-au încordat, executînd comedia onoarei de-a asculta. în jurul lui Hernandez, ceilalţi cincizeci au privirile înceţoşate, de pe acum dincolo de orice comedie.

Trei fascişti vin să ia trei prizonieri. îi duc în faţa gropii, fac cîţiva paşi înapoi.

— La ochi!

Prizonierul din stînga are părul tuns scurt. Cele trei trupuri neobişnuit de lungi sînt mai înalte decît cei pe care-i privesc şi se profilează pe

Tagului. Ce neînsemnată este istoria în faţa trupului viu, încă viu...

Fac un salt primejdios înapoi. Plutonul trage, dar ei au şi sărit în şanţ... Cum speră oare să scape de acolo? Prizonierii rîd nervos.

Nu-i vorba de scăpare. Prizonierii au văzut mai întîi saltul, dar plutonul trăsese înainte. Nervii.

Alţi trei sînt duşi la locul lor. E imposibil să-i faci să sară în gropi, unii după alţii, pe aceşti cincizeci de oameni. Trebuie să se întîmple ceva.

Unul din prizonierii aduşi în faţa gropii s-a întors şi se uită la ea. Instinctiv, a făcut un pas pentru a se depărta. Întorcîndu-se fără să-şi ridice privirea, îşi dă seama că a înaintat pînă la picioarele plutonului, îndreptate spre el, se opreşte, şi, în clipa în care prizonierul din dreapta e gata să strige ceva, tustrei se prăbuşesc, ţinîndu-se cu mîinile de pîntece, şi se dau peste cap: plutonul, de data asta, a tras mai jos.

Prizonierii din grup au rămas neclintiţi. Nici un ecou, nici un strigăt. Răgetul jalnic al unui măgar şi vocea unei vînzătoare de *alcarazas*[CDXIII] venind dinspre oraş 6e sting în aer.

Unul din cei ce duc prizonierii în faţa plutonului de execuţie e aplecat asupra gropii cu revolverul în mînă. Pescuieşte. Cerul freamătă de lumină. Hernandez se gîndeşte la curăţenia giulgiului. Europa nu mai are nimic sfînt, dar îşi mai iubeşte morţii. Omul chincit pe marginea şanţului urmăreşte cu ţeava revolverului ceva care mişcă, şi trage; e totuna să-ţi imaginezi lovitura de graţie dată unui cap în nesimţire şi unui cap muribund. La ora asta, pe jumătate din pămîntul Spaniei, adolescenţi atraşi în aceeaşi comedie hidoasă, trag

---

CDXIII **Vase de lut poros.**

în aceeaşi dimineaţă strălucitoare şi aceiaşi ţărani, cu acelaşi păr căzut înainte, se prăbuşesc sau sar în gropi. în altă parte decît la circ, Hernandez n-a văzut niciodată un om sărind îndărăt.

Alţi trei sînt în picioare, în acelaşi loc, şi vor sări îndată.

Dacă n-aş fi trimis scrisorile lui Moscardo — dacă n-aş fi încercat să acţionez cu mărinimie — aceşti trei oameni ar fi oare aici? Doi dintre ei au o poziţie proastă: prea înainte si nu cu fata. Unul nu mai ştie dacă trebuie să se aşeze cu » > » · faţa sau cu spatele; nu ştii niciodată ce atitudine să iei după plecarea trenului... cugetă Hernandez isteric. Şi ce, dacă aş fi acţionat altfel, ce-ar fi fo6t schimbat? Nu duceam lipsă de indivizi care acţionau altfel!

Organizatorii pompelor funebre se întorc spre cei trei neîndemînatici, îi iau de umeri, fără brutalitate de altfel, îi aşează. Şi prizonierii par să-i ajute, se străduiesc să înţeleagă ce vor de la ei, să se conformeze. „S-ar spune că merg la înmormîntare.“ Merg la înmormîntarea lor.

„Şaptesprezece, optsprezece, nouăsprezece, douăzeci...“ Prizonierii sînt aşezaţi pe trei rînduri; cel ce numără, numără pe cei care trebuie să fie împuşcaţi înaintea lui. „Nu: şaptesprezece, optsprezece, nouăsprezece."

Nu va izbuti să-i numere. Hernandez are de gînd să se întoarcă ca să-i spună cifra exactă. Dar nu sînt nici nouăsprezece, nici douăzeci; sînt şaptesprezece. Hernandez tace. Un altul a spus ceva: a muri, fără îndoială. „Ei ! las-o baltă, răspunde un alt glas, dă-ne pace; poate fi şi mai rău..."

Numai să nu fie un vis, să nu trebuie s-o luăm iar de la capăt!...

O să se sfîrşească o dată cu aşezarea prizonierilor ca pentru o fotografie de nuntă, în

faţa ţevilor de puşcă orizontale?

Toledo străluceşte în aerul luminos care vibrează în dreptul munţilor Tagului: Hernandez e pe cale de-a afla cum se face istoria. Încă o dată, în ţara aceasta a femeilor îmbrăcate în negru, se ridică popoTul milenar al văduvelor.

Ce înseamnă nobleţea de caracter într-o acţiune ca aceasta? Generozitatea?

Cine plăteşte?

Hernandez priveşte ţărîna cu patimă. O, pămînt primitor şi inert! Numai celor vii le e scîrbă şi teamă.

Cel mai îngrozitor lucru la prizonieri, e curajul lor. Sînt ascultători, nu sînt pasivi. Cît de stupidă e comparaţia cu

abatorul; pe oameni nu-i dobori — trebuie să-ţi dai osteneala să-i ucizi. Hernandez se gîndeşte la Pradas, la generozitate. Cei trei prizonieri stau în sfîrşit cu faţa: gata, sînt buni de tras în poză. Generozitatea înseamnă să fii învingător.

Salvă. Doi cad în groapă, unul înainte. Unul din organizatorii morţii se apropie. Va împinge oare trupul cu piciorul? Nu, se apleacă, îl trage de mînă şi de picior; trupul e greu (terenul e în pantă): mortul ăsta a fost sîcîitor pînă la capăt. în groapă cu el. Mai durează. Cît o să mai dureze?

Te obişnuieşti, la dreapta să ucizi, la stînga să fii ucis. Alte trei siluete sînt în picioare pe locul unde se aflaseră toate celelalte, şi priveliştea aceasta gălbuie, de uzine închise şi de castele în ruină, capătă veşnicia cimitirelor; pînă la sfîrşitul veacurilor, aici, trei oameni în picioare, schimbîndu-se mereu, vor aştepta să fie ucişi.

— Aţi vTut pămînt! strigă unul din fascişti. îl aveţi!

Unul din cei trei e taxatorul de tramvai; soarele seînteiază pe lustrul stofei de la umărul lui drept,

pe mantaua care i-a adus condamnarea la moarte. Nu mai protestează. Aşteaptă. Ca şi ceilalţi, s-a lăsat aşezat fără să spună o vorbă. „Nici că-mi pasă de politica voastră de curve.“ Cu aceeaşi mişcare ca a puştilor care se ridică, înalţă pumnul pentru salutul Frontului Popular. E un omuleţ firav care seamănă cu o măslină neagră.

Hernandez priveşte mîna ale cărei degete vor fi într-un minut încleştate în pămînt.

Plutonul şovăie, nu pentru că ar fi impresionat, dar pentru că aşteaptă ca acest prizonier să fie readus la ordine — la ordinea învinşilor, aşteptîndo pe cea a morţilor. Cei trei organizatori se apropie. Taxatorul îi priveşte. E înfipt în nevinovăţia lui ca un ţăruş în pămînt, îi priveşte cu o ură apăsătoare şi absolută ce face parte de pe acum din lumea cealaltă.

Dacă ăsta ar scăpa... cugetă Hernandez. Nu va scăpa, ofiţerul a ordonat foc.

Următorii trei se duc singuri să se aşeze în faţa gropii.

Cu pumnul ridicat.

— Alinierea! strigă ofiţerul.

Cei trei prizonieri dau din umeri, sub pumnii lor inălţaţi. Ofiţerul se apleacă, îşi înnoadă şiretul de la pantof. Cei trei oameni aşteaptă. Ofiţerul se ridică, dă din umeri la rîndul lui şi comandă foc.

Alţi trei, între care Hernandez, urcă, în mirosul de oţel cald şi de pămînt răscolit.

PARTEA A DOUA

Manzanares

I.- *A FI SI A FĂPTUI*

a

Gloata înnebunită care fugise din Toledo, miliţienii fără puşcă de pe Tag, rămăşiţele batalioanelor ţărăneşti din Estramadura năpădeau gara din Aranjucz. Ca frunzele prinse în vîrtcj, zdrenţuite apoi de vînt, grupuri sosite în goană se răspîndcau prin parcul de castani plin încă de trandafirii roşii, sau umblau de colo-colo, ca nişte nebuni în grădina lor, prin aleile cu platani imperiali.

Rămăşiţele miliţiilor cu nume istorice, Invincibilii, Vulturii Roşii, Vulturii Libertăţii umblau în neştire pe covorul de flori căzute, la fel de gTOS ca al frunzelor veştede. Bălăbănindu-şi mîinile, tîrîndu-şi de ţeava puştile ca pe nişte cîini, ei se opreau să asculte tunul apropiindu-se de cealaltă parte a rîului. Printre loviturile care răzbeau din pămînt,

înăbuşite de stratul gros al florilor de castan putrezite, 6e auzea un clopot vechi.

— O biserică, acum? întrebă Manuel.

— Parcă ar fi mai curînd un clopot de grădinar, răspunse Lopez.

— Vine dinspre gară.

Un conceTt 3e clopote şi de clopoţei, de sonerii de bicicletă, de claxoane de maşină şi chiar de tigăi însoţea acum vechiul clopot. Epavele visului revoluţionar, săbii, pături vărgate, draperii, puşti de vînătoare — chiar şi ultimele pălării mexicane — se întorceau din fundul parcului către tam-tamul acesta care aduna triburile.

— Şi cînd te gîndeşti că jumătate pe puţin sînt curajoşi... spuse Manuel.

— Sucitule, spunea Lopez, să vezi şi 6ă nu crezi; n-au sfărîmat nici un bust!

De-a lungul parcului, bu6turile celebre de ghips, învăluite într-o lumină trandafirie prin reflectarea olanelor vechi, eTau neatinse pe sub platanii de basm. Manuel nu le privea. Învîrtindu-se ca o cuşcă uriaşă adusă din America de către principi pentru grădina lor din Aranjuez, carnavalul se rostogolea spre gară pe sub arcadele de cărămidă, în lumina trandafirie a perspectivelor regale.

Pe măsură ce Manuel şi Lopez se îndreptau şi ei spre clopot, un cuvînt devenea precis: locomotivă. Orice-ar fi, numai să nu seducă la Madrid! îşi 6puse Manuel; nu-i era deloc greu să-şi închipuie sosirea a zece mii de oameni demoralizaţi, pradă zvonurilor celor mai de necrezut, imediat după cucerirea oraşului Toledo—în timp ce Madridul se organiza cu disperare.

Se aflau acum foarte aproape de gară. Drid-Madrid-drid- drid, de pretutindeni scrîşnetul glasurilor ca un ţîrîit turbat de greieri.

— Fiindcă au şteTS-o, vor povesti că mauriisînt invincibili, spuse Lopez: ca să-şi justifice fuga, bineînţeles că maurii trebuie să aibă un armament superior şi aşa mai departe!

— Au şters-o pentru că nu-i comanda nimeni. înainte, luptau Ia fel de bine ca noi.

Manuel se gîndea la Barca, la Ramos, la tovarăşii lui din trenul blindat, la cei de peTag. Şi la un sindicalist bătrîn, port-drapel la o manifestaţie, cîţiva ani mai înainte: manifestaţia, oprită de forţe uriaşe de poliţie, obţinuse dreptul să-şi continue înaintarea cu condiţia să înfăşoare steagurile.

— înfăşarăţi steagurile! strigaseră responsabilii.

Glasul lui Manuel era foarte puternic. Pe cînd repeta strigătul, bătrînul îl privise fără să scoată un cuvînt, iar chipul lui parcă i-ar fi spus: „Da, dacă trebuie, dar cu cît mai încet, cu atît mai bine... Mai ai încă de învăţat, băiete..." îneît nu-1 uitase. Nu întotdeauna greşeau aceiaşi. Legătura dintre Manuel şi proletariat era alcătuită din prea multe amintiri şi prea mult devotament pentru ca vreo nebunie s-o poată distruge — fie ea chiar atît de gravă ca aceasta.

— Greu nu e să fii alături de prietenii tăi cînd au dreptate, 6puse el, ci cînd n-au dreptate...

— N-ai decît să încerci.

Un bărbos, semănînd cu Negusul văzut într-o oglindă care alungeşte, 6e urcase pe capota unei limuzine, în faţa intrării de la gară. Interiorul, culoarele, sălile de aşteptare, arhipline; pe peroane, imposibil să mai încapă un copil; şi, deasupra, arborii uriaşi din piaţă.

— Care ştie să conducă o locomotivă? răcnea bărbosul. Există tren, există locomotivă. Există tot!

Brusc, se făcu linişte. Toţi aşteptau pe salvator.

— ...daudrumul... daudrumul...

— Ce?

— ...daudrumul...

Nevăzutul care vorbea, împins, adus în mijlocul uralelor entuziaste, ajunse pe capota maşinii.

— ...Dau drumul... Eu ştiu să-i dau drumul...

Era un personaj pipernicit şi blînd, cu ochelari, puţin cam chel.

— Vă previn, să ştiţicu prudenţă, pot s-o conduc.

Entuziasmul scăzu. Manuel şi Lopez, pas cu pas, se apre- piau dc maşină.

— Da' s-o încetineşti, ştii? strigă o voce.

— Hm..., cred că da.

— Băieţi, vom sări din mers!

Manuel ajunse pe capota rablei.

— Dar răniţii, strigă el, vor sări?

Mulţi încercau 6ă se caţere pe umerii celorlalţi. Ce voia? Să înainteze spre Madrid, sau ce? Iarăşi un ofiţer...

— Tovarăşi, atenţie! Sînt in...

Nu mai era auzit. Din toate părţile exclamaţiile îi între- rupeau cuvintele. El ridică ambele braţe, obţinu trei secunde de tăcere, putu 6ă 6trige:

— Sînt inginer. Vă spun: nu veţi putea stăpîni locomotiva.

— E fostul comandant al motorizatei, se auziră murmure prin mulţime.

— Condu tu!

— Nu ştiu să conduc; dar ştiu ce înseamnă o locomotivă pe care n-o 6tăpîneşti. Cei care pleacă îşi iau răspunderea morţii a două mii de tovarăşi. Şi răniţii?

Din fericire, mecanicul benevol nu inspira încredere.

— Atunci cum rămîne? strigau prin mulţime.

— Propune!
— Zi ceva!
— Să mergem pe jos?
— Şi dacă ni se taie drumul?
— E adevărat că Navalcarnero a căzut?
— Oare...
— Să rămînem aici! urlă Manuel.

Mulţimea se foi cu o furie posomorită, istovită. Vreo sută dc mîini se ridicară, se frămîntară ca frunzele spulberate dc vînt deasupra lor, apoi se cufundară în învălmăşeala trupurilor.

— Dc două zile nu mai avem de...
— Ne pomenim cu maurii!

Manuel ştia că nu există intendenţă.

— Cine-o să ne dea de haleală?
— Eu.
— Cine ne va da paturi?
— Eu.

începea să semene cu un stăvilar, dar nu era sigur că valurile nu vor fi mai puternice.

— E mai uşor să-i baţi pe mauri decît să ajungi la Madrid cu un tren care o ia razna, strigă el.

Mîinile, din nou, se ridicară din mulţime, strînse: erau pumni. Nu pentru salut.

— într-un sfert de oră ne împuşcă, spuse cu glas scăzut Lopez, care se suise şi el pe capota maşinii.

— Nu-mi pasă. Numai să nu pună piciorul în Madrid. îşi amintea de Heinrich: „Orice situaţie are cel puţin un element pozitiv; trebuie găsit şi acţionat în acest sens". începu să urle din nou:

— Partidul comunist a dat cuvînt de ordine să fie respectată disciplina absolută faţă de autorităţile militare. Comunişti, ridicaţi mîinile!

Nu se zoreau să se arate. Manuel îşi dădu seama că mecanicul scund şi chel de lîngă el purta insigna în formă de stea a partidului.

— Unde ţi-e puşca? întrebă el. Un comunist nu-

şi părăseşte niciodată puşca.

Celălalt îl privi şi spuse, fără ironie:

— Ba da, vezi bine...

— Atunci 6e exclude singur din partid. Dă-mi insigna.

— Poftim, frate, nu zbiera aşa, uite-o, ce dracu vrei să faci cu ca?...

Şapte sau opt insigne aruncate din mulţime căzură pe capota maşinii, cu un sunet jalnic, stins.

— în cinci minute ne trezim cu gloanţe în mutră, spuse Lopez.

— Moralul c prea scăzut.

Manuel începu din nou să strige cu glas tare, dar foarte rar, ca să fie sigur că e auzit:

— Am ridicat armele împotriva fascismului. Ştiam cu toţii că putem muri. Dacă am fi fost ucişi la Somosierra, ni s-ar fi părut normal.

„De ce e altfel acum? Pentru că e dezordine.

Partidul şi Guvernul au spus: în primul rînd disciplină militară. Sîntem aici doi comandanţi; ne luăm răspunderea.

Dezordinea s-a terminat.

Astă-seară veţi mînca.

Nu veţi dormi afară.

Aveţi arme şi muniţii.

Am fost învingători la Somosicrra, vom fi şi aici. Să luptăm la fel, asta-i tot!

Rîul e uşor de apărat şi tancurile nu pot trece.“

— ...nele ... nele...

„Avioanele?" strigară vreo zece glasuri.

— Tranşee, mîine dimineaţă.

„Adăposturi subterane înăuntru.

Şi vom folosi coastele dealului.

Nu-i vorba să luptăm la Madrid, la Barcelona sau la Polul Nord.

Nici 6ă acceptăm victoria lui Franco, cu spaima în oase pe douăzeci de ani, la cheremul unui

denunţ al curvei, vecinei 6au popii. Amintiţi-vă de Asturii.

Noua noastră aviaţie va fi gata în cîteva zile.

Toată tara e cu noi; tara, sîntem noi.

Trebuie 6ă rezistăm; să rezistăm aici; nu altundeva.

Să nu ducem la Madrid o armată de golani. Şi să rămînem alături de răniţii noştri!“

— Ajunge.

— Tot vă mai înşală, striga un glas ce părea că vine din frunzele putrede.

— Cine, vă? Mai întîi, arată-te la faţă !

Cel ce strigase nu se mişcă. Manuel ştia că pentru spanioli are importanţă angajamentul personal.

„Nu există: vă. Sîntem noi doi, care ne aflăm aici, care sîiir tem luptători din prima zi, care ne luăm răspunderea.

Vă spun: veţi dormi, veţi mînca. Ştiţi că vă vorbeşte un tovarăş. Eram împreună la 18 iulie. Sînteţi demoralizaţi, prost înarmaţi, n-aţi mîncat. Dar printre voi sînt unii care atacau tunurile cu automobile, Montagne cu un berbece, pe fasciştii din Triana cu cuţite, pe cei din Cordoba cu praştii.

1 Ia spuneţi, băieţi, le-aţi făcut pe toate pentru ca să daţi acum bir cu fugiţii? Ca intre bărbaţi, vă mărturisesc: cu toată gălăgia voastră, eu am încredere în voi.

Dacă mîine n-aveţi ce vă făgăduiesc, împuşcaţi-mă. Pînă atunci, faceţi ce vă 6pun.“

— Dă-ne adresa!

— Aranjuez nu c mare. Şi n-am escortă.

— Să spună...

— Destul! Mă angajez să vă organizez, voi vă angajaţi să apăraţi Republica. Cine e de acord?

Pe sub un vîrtej de frunze veştede pînă în vîrful platanilor, mulţimea se legăna ca şi cum şi-ar fi căutat drum. Pe sub mîinile înălţate, cu degetele desfăcute, capetele plecate pendulau de la dreapta la stînga, săltindu-şi umerii ca într-un dans sălbatic. Lopez descoperea că autoritatea unui orator nu arc preţ decît prin ceea ce stă la temelia ei. Cînd Manuel spusese: „Am încredere în voi“, toţi simţiseră că era adevărat; şi începuseră a alege pe cei mai buni dintre ei. Toţi îl simţeau hotărît să-i ajute şi mulţi il ştiau bun organizator.

— Comunişti, apropiaţi-vă de camion, la dreapta. Nu aveţi mai multe drepturi decît ceilalţi, dar aveţi mai multe datorii. Aşa.

„Voluntarii, aşezaţi-vă la stînga.“

— Să săpăm tranşeele chiar acum, strigă un glas în hărmălaie.

— Te vei duce la tranşee cînd îţi vor spune responsabilii.

Acum, voiau cu toţii să fie de folos; se, împingeau şi sc repezeau ca să respecte ordinea, tot aşa cum voiseră să 6e repeadă în tren.

— Responsabili de miliţii sau de partide, goliţi sala de aşteptare şi ocupaţi-o. Vă voi da instrucţiuni pentru a lua paturile şi hrana. Ceilalţi tovarăşi, rămineţi aici: fiecare işi va lua salteaua de paie sau patul.

Sări de pe rablă urmat de Lopez.

— în cinci minute, iar o luăm de la capăt? il întrebă acesta.

— Nu; trebuie să aibă ceva de făcut pînă se culcă. 0 6ă meargă. Rămîi aici.

— Ce dracu am să fac?

Lopez nu prea avea iluzii asupra calităţilor lui de şef.

— Pune-i să se numere. Are un rost, deoarece trebuie să-i culc. Fiecare responsabil să-şi adune

băieţii din miliţia sau din organizaţia sa şi să-ţi dea cifra lor. Se vor regrupa şi astfel voi avea un răgaz de o oră. Sînt cel puţin o mie cinci sute de inşi.

— Bun, haidem.

Lopez era nepriceput, dar avea curaj şi bunăvoinţă.

Manuel, trîntit pe un pupitru în chilia stareţului unei mănăstiri, privea năuc busturile de ghips din parc, lucind uşor în noaptea dc grădină persană. Lopez propunea ca busturile să fie duse la Madrid şi să fie înlocuite după victorie cu animale „semnificative[44]. Manuel însă nu-1 asculta.

După cc-1 părăsise pe Lopez, se dusese în grabă la Comitetul Frontului Popular. Acolo găsise cîţiva descurcăreţi care cunoşteau bine oraşul. Ei îi descoperiseră mănăstirea asta, adunaseră şase sute de saltele de paie, pături sau mindire. Fetiţele dc la orfelinat, cîte două în pat, le furnizaseră jumătate din aşternut: fusese adus tot ce rămăsese disponibil în mănăstiri, cazărmi sau de la corpul de gardă. Pentru ceilalţi, paie şi pături.

în toiul activităţii sale, sosise o delegaţie, aleasă de soldaţi pentru legăturile dintre ei şi comandament. Acum, toţi aveau un culcuş. Era ora zece. Manuel, ţintuit o oră şi un sfert la telefon, obţinuse de la partidul comunist, de la corpul al 5-lea şi de la Ministerul de Război, promisiunea unei aprovizionări pentru trei zile. în timpul acesta, el va organiza intendenţa. Dar camioanele nu vor ajunge decît în zori. Unele, totuşi, plecaseră: exact cu ce să hrăneşti două sute de oameni. Manuel anunţase că masa va fi gata la ora unsprezece.

Aştepta dc asemenea, din partea corpului al 5-lea, soldaţi destul de instruiţi ca să fie instructori, sau să formeze baza noului regiment.

Cineva bătu în uşă. Era delegaţia care se întorcea.

— Ce-i? spuse Manuel înconjurat de un nimb de Sfinte Fecioare si de Inimi ale lui Isus, iar nu-i ceva în regulă?

— Nu. Ba dimpotrivă. Iată: tu şi tovarăşul tău, nu sînteţi militari, deşi sînteţi comandanţi: asta se vede. Nouă, pe de altă parte, ne place mai mult aşa. Ai spus lucrurilor pe nume: că n-am făcut tot ce-am făcut pînă acum ca să sfîrşim aşa. Ce-aţi făgăduit, v-aţi ţinut de cuvînt, pînă acum. Ştim bine că nu era uşor. Atunci, noi, delegaţia — şi băieţii — am chibzuit şi noi. înţelegi? Am socotit că, în problema trenului, de exemplu, aveai dreptate.

Delegatul era un tîmplar cu mustăţile cărunle, lăsate în jos. în fundul parcului, privighetorile celebre cîntau cu vocea lor gravă.

„Şi-atunci, uite: ne-am zis că dacă am face un control pentru apărarea gării, întîmplarea dc azi n-ar mai risca să se repete. Oamenii, îi avem. Atunci, am venit să-ţi propunem controlul.“

îndărătul celui care vorbea, cei trei tovarăşi ai lui în salopetă, drepţi pe fundalul alb al chiliei: unul în faţă, trei la spate; odinioară, delegaţiile muncitoreşti erau formate astfel. Conştiinţa pe care-o aveau oamenii aceştia că reprezintă vieţi, slăbiciuni şi responsabilităţi, că-i reprezintă pe ai lor în faţa unuia de-al lor, era atît de evidentă îneît revoluţia, în sensul ei cel mai simplu şi mai profund, intrase o dată cu ci: revoluţia, pentru cel care vorbea, însemna dreptul de a verbi astfel. Manuel îl îmbrăţişă, spaniolcşte, şi nu spuse o vorbă.

Pentru întîia oară se afla în faţa unei fraternităţi care lua forma acţiunii.

— Acum, la masă ! spuse el.

Toţi coborîră împreună. După cum nădăjduise Manuel, în dormitoarele şi sălile boltite, sub

statuile albastru-deschis şi auriu ale sfinţilor rămaşi acolo (steaguri roşii atîrnate de lăncile sfinţilor războinici), oamenii sleiţi de puteri dormeau un somn de război. „Cine vrea să mănînce?“ întrebă Manuel — nu prea tare. Răspunsul fu mîrîitul unui grup istovit: nu vor fi de hrănit nici o sută dc oameni. Camioanele din Madrid

vor fi îndestulătoare. Cizmele lui călcau pe lespezi într-o rezonanţă de biserică. îi era ruşine şi avea chef să glumească.

Cînd se termină masa, plecă înapoi la Comitetul Frontului Popular. Trebuia să organizeze în noaptea asta armurăria, să găsească săpun, să numească încă din zori noile cadre.

„Ce caraghios, să faci războiul şi cu săpun.“ în întuneric nu vedea arborii dar simţea, foarte sus deasupra Iui, puzderia de frunze pe care le smulgea acum vîntul de noapte. Dinspre grădinile dc trandafiri venea o mireasmă uşoară, ascunsă de mirosul amar al merişorilor şi platanilor, purtată parcă de gongul înăbuşit al tunului, de partea cealaltă a rîului. Camioanele nu mai soseau.

Cei de la Comitet vegheau şi ei.

Cînd Manuel se întoarse, fu oprit la intrarea mănăstirii. — Ce naiba faceţi aici? întrebă el, după ce-1 recunoscură. — Pichetul de gardă.

Cîte atacuri prin surprindere reuşiseră fasciştii în absenţa pichetelor ! în licărul slab venind din mănăstire, Manuel privea ţevile puştilor deasupra mantalelor nedesluşite: prima gardă spontană în războiul din Spania.

II

Noaptea de 6 noiembrie.

Trei avioane cu mai multe locuri sînt reparate. Al lui Magnin, care poartă acum numele de *Jaures,* soseşte deasupra Balea- relor nocturne; de o oră, e singur pe mare. Attignies e pilotul, în jurul luminilor camuflate din Palma, tirul antiaerian izbucneşte din toate părţile împotriva avionului invizibil; oraşul, jos, se apără ca un orb care urlă. Magnin caută în port un cru-

cişător naţionalist precum şi transporturi de arme. Fîşiile puternice ale reflectoarelor brăzdează noaptea în faţa şi în spatele lui, se încrucişează. Parcă ar vrea să prindă o muscă cu beţişoare, gîndeşte el încordat. Cu excepţia locului de pilotaj, întunericul domneşte în avion.

împotriva cui luptă ci oare, împotriva inamicului sau a frigului? Peste zece grade sub zero. Mitraliorilor le este silă să pună mănuşile, dar oţelul mitralierelor frige din cauza frigului. Bombele luminează portocaliu gheiserele nocturne. N-au să afle decît prin Ministerul de Război dacă vapoarele au fost atinse...

Fiecare se uită cum explodează în jurul lui obuzele antiaeriene, cu faţa îngheţată, trupul învăluit de căldura combinezonului îmblănit — solitar pînă în adîncul întunecat al mării.

Avionul se luminează deodată. „Stingeţi, pentru numele lui Dumnezeu!“ strigă Magnin; dar chiar atunci zăreşte umbrele ferestrelor avionului pe obrazul şi cascheta lui Attignies: fusese deci luminat de afară.

Farul antiaerienei revine, prinde din nou avionul; Magnin vede mutra cumsecade a lui Pol — spatele lui Gardet, vărgat de puşca mică. Ei au bombardat vapoarele în întuneric, au evitat tirul antiaerian în bezna furtunii brăzdată de fulgerele albastre ale obuzelor. Fraternitatea de arme umple carlinga cu lumina aceasta ameninţătoare: pentru prima oară de cînd au plecat, oamenii aceştia *se văd.*

Toţi sînt aplecaţi spre reflectorul orbitor, către care îi cîrmeşte fîşia 3e lumină — şi care îi ocheşte. Toţi ştiu că, sub focar, se află un tun.

Jos, lumini care se sting, avioane de vînătoare care decolează fără îndoială — şi noaptea pînă la orizont. Şi, în centrul acestei întunecimi, avionul care coboară în vrilă, fără a izbuti să se desprindă din raza reflectorului, zgîlţîie ca pe nişte alice pe cei şapte oameni luminaţi de magneziu.

Magnin sare lingă Attignies care, cu ochii închişi, trage de manşă pentru a se feri de lumina fulgerătoare. în cel mult trei secunde antiaerienele vor trage.

în carlingă, toţi au apucat cu mîna stingă catarama paraşutei lor.

Încleştînd dinţii, cu degetele picioarelor apăsate pe comenzi, Attignies virează, dorind din fiecare fibră a trupului său şi pînă în vîrful degetelor să se afle într-un avion de vînătoare: avionul cu mai multe locuri se roteşte ca un camion. Şi lumina e tot acolo.

Primul obuz. La treizeci de metri: avionul saltă. Tunurile antiaeriene vor rectifica. Magnin smulge clapa caschetei lui Attignies.

— Furtună ! strigă pilotul, arătînd mişcarea cu mîna.

E manevra folosită pentru a scăpa de uragan cînd comenzile nu mai răspund: cobori in picaj cu toată greutatea avionului.

Magnin protestează violent din mustăţi, în larma motorului şi în lumina albă: reflectorul va urmări avionul în picaj. Arată, şi cu mîna, înclinarea pe aripă, urmată de un viraj.

Ca şi cum s-ar prăbuşi, Attignies parcă derapează cu un zgomot de fiare vechi şi de încărcătoare care se rostogolesc în carlingă. Cade în noapte, se roteşte, goneşte desenînd un S. Deasupra şi dedesubt, reflectorul se mişcă în zigzag, ca un orb care ar bîjbîi cu o sabie.

Avionul se află acum dincolo de orice acţiune a reflectorului, pierdut din nou în noaptea protectoare. Ca în somn, echipajul, reluîndu-şi locul, se lasă cuprins de destinderea care urmează oricărei lupte, în bezna îngheţată a mării fără reflectoare; fiecare e însă obsedat de chipurile frăţeşti apărute o clipă.

După o scurtă oprire la Valencia, între pădurile de portocali, Magnin părăsise la Albacete Jauresul care îşi continua zborul spre Alcala-de-Henares. Era ultimul aerodrom de care dispuneau republicanii înspre Madrid. O parte a escadrilei rămînea la Albacete pentru verificarea avioanelor reparate; cealaltă lupta la Alcala.

Brigăzile internaţionale se formau la Albacete. în orăşelul acesta de o culoare trandafirie şi alb-gălbuie în dimineaţa

7 friguroasă care vestea iarna, mii de oameni însufleţeau ca la o chermeză un tîrg de cuţite, căni, izmene, bretele, pantofi, piepteni, insigne; soldaţi stînd la coadă dovedeau că acolo 6e află cîte un magazin de încălţăminte şi galanterie. Un ambulant chinez îşi oferea marfa de la foc unei

santinele care stătea cu spatele la el. Santinela se întoarse şi ambulantul o şterse: erau amîndoi chinezi.

Cînd Magnin a ajuns la Centrul brigăzilor, delegatul pe carc-1 căuta era Ia cîmpul de instrucţie, de unde urma să se întoarcă după o oră. Magnin nu luase masa. întră în primul bar.

într-o înghesuială de nedescris, un beţiv urla. Cu toate pre- cauţiunile, soseau la brigăzi inşi de toate soiurile. Eliminaţi, expediaţi cu trenul de amiază, băteau la cap pe fiecare în timpul dimineţii. Odată, toţi vagabonzii din Lyon expediaţi la brigăzile din Spania fuseseră opriţi la frontieră şi trimişi înapoi la punctul de plecare; brigăzile erau formate din luptători, nu din figuranţi de cinema.

— M-am săturat, zbiera beţivul. Săturat! Eu care am străbătut Atlanticul pilotînd pe prinţul de Monaco, eu, un vechi legionar. Bandă de mişei, adunătură de dobitoci, revoluţionari de carton !

Zvîrlise pe jos un pahar şi călca în picioare cioburile.

Un socialist se ridică, dar un al doilea extravagant îl opri cu mîna:

— Lasă-1: c camaradul meu. Ai să vezi. E criţă, şi-atunci e uşor.

Camaradul se duse în spatele beţivului şi comandă:

— în rînduri, drepţi! „Atenţie!“ Mişcări pe care beţivul le execută de îndată.

— La dreap-ta! „înainte, ’arş!“ Şi beţivul se-ndreptă spre uşă şi ieşi.

„Nimic mai simplu decît asta“, spuse camaradul care 6e întoarse la coniacul său.

Magnin căuta vreo mutră cunoscută şi nu găsea.

Urcă la primul etaj. Sub portretul proprietarului barului, trei mercenari din aviaţie jucau pe jos arşice.

Destui mercenari plecaseră înapoi în Franţa. Jucătorii stăteau cu spatele la Magnin, atenţi la arşicele lor în răcoarea dimineţii friguroase. Fereastra era deschisă ; însoţind rostogolirea arşicelor groase, spaniole, pe fereastră pătrunse un ciocănit tot atît de desluşit ca al potcoavelor, dar regulat ca al lopeţilor de rufe şi al forjelor: era tropăitul înăbuşit al trupelor. Mercenarul care tocmai aruncase arşicele rămăsese cu mina ridicată: arşicele lui trepidau mai departe. Tropotul cizmelor, acum pe sub ferestre, cutremura casele de vălătuci: jocul însuşi era zguduit de ritmul războiului.

Magnin se duse la fereastră: încă în civil, dar încălţaţi cu bocanci militari, cu feţele lor încăpăţînate de comunişti, sau cu părul lor de intelectuali, polonezi bătrîni cu mustăţi nietzscheene şi tineri cu mutre ca într-un film sovietic, nemţi cu capul ras, algerieni, italieni care păreau spanioli rătăciţi printre internaţionali, englezi mai pitoreşti decît ceilalţi, francezi care semănau cu Maurice Thorez sau cu Maurice Chevalier; ţepeni cu toţii, nu din sîrguinţă, ca adolescenţii din Madrid, ci pentru că îşi aminteau de armata sau de războiul pe care îl făcuseră unii împotriva altora, oamenii brigăzilor tropăiau în strada strimtă, sonoră ca un coridor. Se apropiau de cazărmi şi începură să cînte; şi, pentru întîia dată pc lume, oameni de toate naţiile, amestecaţi în formaţie de luptă, cîntau *Internaţionala.*

Magnin se întoarse; mercenarii reîncepură jocul. Ei nu se lăsau duşi.

Acum, spera să poată transforma aviaţia străină.

Trebuise să petreacă peste cincisprezece zile la Barcelona ca să organizeze atelierul de reparaţii şi absenţa sa contribuise în bună măsură la dezordinea pelicanilor. Dar, pînă într-o săptămînă, şase avioane cu mai multe locuri recuperare vor fi bune de zbor.

Delegatul cu care avea treabă se întorcea cu oamenii ce treceau pe sub ferestre. Magnin plecă înapoi spre statul-ma- jor al brigăzilor, cu sprîncenele încruntate, rumegîndu-şi ideea nemărturisită.

III

— Nu zău, scuză-mă, mai durează mult?

în combinezon, cu o demnitate romană conferită de caschetă, Leclerc zbiera în mijlocul echipajului său, pe aerodromul din Alcala. La treizeci de metri, departe de zvonul glasurilor, un prieten al lui Sembrano, Carnero, şef de grupă, ob- serva cu binoclul cerul Madridului. O vreme afurisită.

— Nu pot să mă grăbesc ! Părerea mea e că Fridolinii, chiar dacă le-o trece prin minte să se costumeze în arhangheli...

Pentru Leclerc, nemţi şi italieni, fără deosebire, erau nişte Fridolini.

Carnero urcă, iar aparatul lui porni să-şi ia locul pe linia de decolare. Carburatorul avionului său era dereglat, şi el comanda Jauresul cu un

echipaj spaniol. Urmară apoi Leclerc şi un avion spaniol cumai multe locuri. Vînătoarearepublicană, în ultimul bal, se şi rotea peste Alcala: cîteva avioane sosiseră din America—tot fără mitraliere moderne. Guvernamentalii continuau să lupte cu aparatele spaniole Lewis din 1913.

De cînd Orionul său fusese distrus şi el pilota *Pelican-I,* reconstituit din bucăţile altor două avioane, Leclerc renunţase la pălăria cenuşie şi-şi dădea aere de consul cu cascheta sa de piele.

— Şi termosul? întrebă mitraliorul din faţă al Pelicanului -I, nevăzîndu-1 lîngă scaunul lui Leclerc.

— Astăzi, scuză-mă, îmi fac o cezariană: e prea serios.

Cîteva minute mai tîrziu, aceste trei avioane şi cele de vînă- toare se aflau deasupra Madridului. Inamicul ocupa aerodromurile unde trăiseră pelicanii, afară de Barajas. Pe toate drumurile, o mare harababură de circulaţie; înainte dc Getafe, o fîneaţă transformată în parc de camioane. Şi totul atît de puţin apărat, îneît părea imposibil să fie al inamicului. Leclerc, din extrema dreaptă a formaţiei, privea atent celelalte două avioane d ispărînd mereu printre norii foarte coborîţi. Deasupra, avioanele dc vînătoare proteguitoare. O clipă, norii se apropi- ară în aşa măsură de pămînt, îneît trebuiră să zboare pe deasupra lor; între două straturi cenuşii, siluetele avioanelor în formaţie de luptă aduceau războiul în marele vid vineţiu. Formaţia ieşi din nori deasupra parcului de camioane. Pe ambele laturi ale drumurilor nu erau decît maşini ale lui Franco lipite una de alta. Coloana motorizată dc pe Tag ajunsese la porţile Madridului.

Vînătoarea fascistă coborî din norii de deasupra: şapte Fia- turi cu faţa, uşor de recunoscut după W-ul care le unea planurile. Grupul cel mai de sus al vînătorii guvernamentale mări la maximum viteza şi zbură în întîmpinarca lor.

Tirajul de baraj inamic începu.

Apărarea antiaeriană germană sosise la Madrid în masă. Obuzele tunurilor-revolver explodau la cincizeci de metri unul de altul; Leclerc îşi zicea că avionul lui avea o lungime de douăzeci şi şase dc metri. Nici în 1918 nu văzuse un astfel de baraj. Tunarii germani nu ocheau avioanele ci trăgeau la cîteva sute de metri mai înainte, exact la înălţimea lor, îneît avioanele păreau că se aruncă ele înşile în foc. Mult mai încolo, cele două formaţii de vînătoare începură lupta. Leclerc coborî în picaj: coborî şi tirul.

— Au telemetre ! spuse bombardorul.

Leclerc abia zărea lupta avioanelor de vînătoare, ale căror traiectorii încîlcite dădeau în acelaşi timp impresia de prăbuşire şi dc acrobaţie.

Mitraliorii pîndeau lupta, bombardorul pămîntul; Leclerc nu scăpa din ochi avionul lui Carnero, ureînd, coborînd- zburînd oblic şi întîinpinînd în faţă tirul dc baraj ; apoi, de,

odată se apropie... Leclerc, legat in dezlănţuirea generală de avionul şefului de grupă ca un orb de călăuza sa, cuprins de sentimentul de a nu mai fi decît una cu el, se arunca înbaraj cu o fatalitate de tanc.

Barajul ajunse la o sută de metri.

Obuze şi avioane se apropiară deodată; avionul lui Leclerc săltă cu zece metri; Jauresul, despicat la mijloc, zvîrli ca pe nişte grăunţe în cerul plumburiu pe cei opt ocupanţi ai lui. Leclerc avu impresia că-i fusese amputată mîna pe care se

sprijinea; în faţa punctelor negre, reprezentînd oamenii care se prăbuşeau în jurul unei singure paraşute deschise, vedea chipurile îngrozite ale bombardorului său şi ale mitraliorului din faţă: viră mai scurt şi părăsi lupta cu viteză maximă spre Alcala.

„N-am văzut niciodată ceva asemănător în timpul războiului[1], repeta Leclerc, de cînd oprise motorul pentru aterizare. Adunaţi în jurul lui pe aerodrom, cei din echipaj nu răspundeau nimic. Leclerc, cu o mină tragică şi cu o privire de parcă s-ar fi întors din infern, se îndreptă cu un mers de legionar către postul de comandă.

Vargas îl aştepta acolo, aşezat într-un fotoliu, cu picioarele alungite, cu faţa întoarsă către cerul mohorît care se zărea pe fereastră. Acum, Vargas era în uniformă.

Leclerc, făcînd pe viteazul, începu să dea raportul asupra misiunii sale. Cînd ajunse la prăbuşirea avionului lui Carnero:

— Ce instrucţiuni aveaţi? întrebă Vargas.

— Bombardarea coloanei dinspre Getafe.

— Camioanele se şi aflau *înaintea* parcului de automobile, mergeau pe front?

— Da. Dar nici vorbă să fi putut trece, din cauza barajului. Ca dovadă, Carnero !

Cînd Leclerc nu mai îndrăznea să folosească limbajul lui specific, nu devenea simplu, devenea administrativ.

— Barajul era la nivelul parcului? repetă Vargas.

- Da...

— Dar existau camioane *înainte,* spre voi?

— ... Da.

— Spuneţi-mi, de ce v-aţi întors cu bombele?

Leclerc începea să-şi dea seama că fugise.

— Era vînătoarea inamică...

Amîndoi ştiau că avioanele de vînătoare se luptaseră la doi kilometri depărtare; şi, chiar atacat, Leclerc ar fi trebuit să execute bombardamentul, paralel cu barajul: avioanelor de vînătoare le revenea misiunea să lupte. Magnin condusese cîteva bombardamente de linie în plină luptă.

— V-aţi înapoiat cu bombele, nu-i aşa? întrebă Vargas.

— Zău, n-avea rost să le aruncăm la întîmplare, peste ai noştri... în plus, motorul bătea.

Vargas suferea cu atît mai mult, auzindu-1 că răspunde ca un copil care a sărit gardul, cu cît socotea că, în general, Leclerc nu era de fel un laş.

Dădu ordin să fie introduşi şeful mitraliorilor, bombardo- rul şi mecanicul care aşteptau.

— Motorul? întrebă el.

Mitraliorul şi Leclerc se întoarseră către mecanic.

— Cum să spun, nu prea bine... răspunse acesta.

— Ce are?

— Scîrţîie cam peste tot...

Vargas se ridică.

— Bine, vă mulţumesc.

— Nu puteam executa bombardamentul, spuse Leclerc.

— Vă mulţumesc, repetă Vargas.

IV

Magnin aflîndu-se la Albaceta, Scaii, pentru prima dată în uniformă, conform instrucţiunilor Ministerului, comanda aerodromul: acei care ar fi

trebuit să-1 comande erau, unul la spital, celălalt, Karlici, la Madrid, pentru a organiza cît

3 mai urgent secţiile de mitraliori. în escadrila internaţională, ca şi în jumătate din armata spaniolă, absenţa oricărui mijloc de constrîngere limita comandantul Ta autoritatea personală a celui care comanda. Pe aerodromul acesta, doi oameni erau ascultaţi: Magnin şi şeful piloţilor, un băiat foarte tînăr, prieten cu toţi, şi care doborîse patru avioane fasciste. Dar el era ocupat, încă din ajun, să-şi comande febra şi braţul său amputat.

Scaii tocmai constata chicotind că un pelican imprimase ştampila escadrilei pe pîntecele roz al lui Raplati, ca să nu se piardă cîinele, cînd fu chemat la telefon.

— Vă trimit înapoi unul din piloţii voştri. Era glasul lui Sembrano.

Fără îndoială că pilotul plecase de mult; căci după cîte- va minute Leclerc sosea într-un camion, legat cobză ca un cîrnat, între patru miliţieni cu baioneta la armă. Şeful mitralior de pe Pelican-I şi mecanicul îl însoţeau, dar nu tot atît de beţi. Miliţienii plecară.

Părăsindu-1 pe Vargas, Leclerc, hotărît să se îmbete criţă, tîrîse cu el pe cei doi camarazi; luase cu de la sine putere, fără o vorbă, o maşină de pe aerodrom şi o ştersese la Barajas unde ştia că i se va da de băut. Tot fără o vorbă băuse şase pernoduri.

Apoi, începuse să vorbească.

Rezultat: camionul.

Se trezea încetişor din beţie. Scaii, ţinînd cîinele sub braţ, se întreba ce va face dacă Leclerc va deveni furios. Maimuţoiul ăsta, cu şuviţe de clovn şi cu mîinile prea lungi, era cu siguranţă foarte puternic. Scaii era hotărît să nu-i cheme

înapoi pe miliţieni decît în caz de forţă majoră. Pelicanii prezenţi se uitau la Leclerc cu răceală, unii cu duşmănie, alţii batjocoritor. Attignies plecase mai întîi, dar se în- întoarse, tăcut; Scaii înţelese că pentru a-i da, la nevoie, o mînă de ajutor. în sfîrşit, puse cîinele jos.

în timp ce-1 dezlegau pe Leclerc, acesta începu un discurs.

— Perfect! Sînt arţăgos şi dur. Calitatea principală a rasei care face revoluţiile, m-ai înţeles? Şi-apoi, scuză-mă,

dar piloţii de soiul tău, semidemnitari municipali la pensie, mă cac pe ei. Nişte proşti. Eu sînt vechi comunist, şi nu o mutră cu galoane şi nici un cîrnat cu sfori. Şi-atunci, ai să-mi explici tu chestia? Nu-ţi dă pace glanda endocrină? Ştiu ce-s tipii lui Franco, de cînd armata lui Wrangel şi toţi declasaţii au ajuns să ne concureze în cursă. Am ştiut-o înainte de Franco! Un comunist dinainte de război, asta sînt.

— Dinainte de sciziune, spuse Darras cu blîndeţc; hai hăiete, bun, ştim foarte bine că n-ai nici o legătură cu partidul. Asta nu te împiedică să fii un tip cumsecade, dar n-ai nici o legătură.

Rana lui de la picior era vindecată şi, în ajun, executase cu Scaii o misiune asemănătoare cu cca pe care o ratase Lcc- lcrc.

Leclerc îi privi pe amîndoi: Scaii, cu ochelarii lui rotunzi, cu pantalonii prea lungi din care-i ieşeau picioarele, cu expresia lui de comic american dintr-un film de aviaţie; Darras, cu faţa turtită şi roşie, părul alb, zîmbetul liniştit, cu pieptul de luptător. Mitraliorul şi mecanicul lui tăceau.

— Va să zică, acum e o problemă de partid? Mi-ai cerut carnetul ca să arunc în aer uzina de gaz, la Talavera? Sînt un solitar. Un comunist solitar.

Asta-i tot. Vreau numai să fiu lăsat dracului în pace. Şi sînt duşmanul crocodililor care vor să-mi muşte antricotul, m-ai înţeles? Talavera, eşti tu, Talavera, spune, eşti tu?

— Toată lumea ştie doar că eşti tu, spuse Scaii, luîndu-1 dc braţ. Nu-ţi fă inimă rea: hai să te culci!

Pentru dînsul, ca şi pentru Magnin, fuga lui Leclerc era mai curînd un accident decît un act de laşitate. îl emoţiona faptul că acum se agăţa astfel de amintirea Talaverei. Există însă întotdeauna ceva hidos în mînie; şi cu atît mai mult în beţie. Dc aceea faţa hazlie a lui Leclerc, cu nările dilatate, cu buzele umflate, aducea a fiară.

— Hai să te culci, spuse Scaii din nou.

Leclerc îl privi pieziş, cu pleoapele încreţite: sub masca de beţiv reapăru viclenia vreunui strămoş ţăran.

— Hei, crezi că sînt criţă?

Se uita mereu la el şi tot cu coada ochiului.

„Ai dreptate. Hai la culcare."

Scaii îl luă de braţ. La jumătatea scării, Leclerc se în* toarse:

„Mă c... pe toţi! Gunoaie!"

La primul etaj, îl luă pe Scaii în braţe:

„Nu-s laş, m-auzi: nu-s laş..."

Plîngea.

„Nu s-au sfîrşit, toate astea, nu s-au sfîrşit..."

Nadal, pe garanţia Ambasadei Spaniei Ia Paris, venise să facă un reportaj despre pelicani pentru un săptămînal burghez. Unii se pretau la aşa ceva cu un aer de superioritate şi cu o lăcomie ascunsă. Echipajul avionului *Marat,* Darras, Attignies, Gardet etc. redactau o declaraţie. Jaime Alvear, aşezat cu Scaii în fundul restaurantului hotelului, cu ochelari negri în locul bandajului de pe ochi,

socotea zadarnică orice convorbire; aşezat lingă o fereastră închisă asupra nopţii din Alcala, asculta un aparat de radio. House dictase trei colcane.

Nadal, un băieţel bondoc şi ferchezuit, cu ochii aproape liliachii, ar fi putut fi un Don Juan dacă n-ar fi fost prea rotofei: faţa, nasul, chiar şi gesturile sale prea rotunjite se potriveau aproape copilăreşte cu părul său prea buclat. I se vorbise de Leclerc ca despre personajul cel mai pitoresc dintre pelicani; dar, pentru Leclerc, ziariştii erau nişte ţipi de care să rîdă şi curcile; dacă vreunul dintre ei i s-ar adresa, scuză-mă, îi va da peste bot. Era de altfel culcat.

Attignies se înapoie cu declaraţia echipajului lui Marat: ***„N-am venit aici pentru nici o aventură. Revoluţionari fără de partid, socialişti sau comunişti hotărîţi să apere Spania, noi luptăm pentru a obţine maximum de rezultate, oricare ar fi condiţiile. Trăiască libertatea poporului spaniol."***

Declaraţia nu-i convenea lui Nadal. Ziarul lui era citit, printre alţii, de peste un milion de proletari: îi trebuia deci, pentru patronul lui, liberalism, elogiul aviatorilor simpatici (al francezilor mai ales), ceva atrăgător despre mercenari,

sentimental despre ceilalţi, lacrimogen despre morţi şi marii mutilaţi (Păcat că Jaime... în fine! La urma urmei, nu era decît spaniol) — comunism de loc, şi cît mai puţine convingeri politice.

Apoi, pentru el personal, să spicuiască discret cîteva întîmplări, de preferinţă sexuale: cel mai interesant reportaj romantic e întoarcerea.

în prezent se ocupa de mincinoşi. Nu se lăsa păcălit: găsea el subiectul unui articol. în fiecare imbecil zace un romancier, credea el, n-ai decît să alegi. Asta s-a iscat de la unul care spunea:

„Oamenii mei“ (nu prea declamator). Luînd note, Nadal se gîndi la faaza lui Kipling: „Haidein acum de partea cealaltă, să mai ascultăm nişte glume.[44] Ceea ce şi făcu.

Veni rîndul celor care dezertaseră din armata franceză sau armata engleză pentru a veni aici; mai mulţi se însura- seră în Spania şi reuşi să obţină de la ei fotografiile nevestelor. „Ziarul meu are un public larg feminin.“ Apoi mercenarii „aşi“, cei care oficial doborîseră peste trei avioane fasciste. Aceştia vorbeau despre voluntari numindu-i „politici“, şi despre ei zicîndu-şi „războinici[44]; dar nu-şi dădeau aere, îi arătară carnetele lor de zbor, cu prudenţă.

După aceea, cîţiva care voiau să pară haimanale şi ce mai rămînea din chiulangii. îi părăsise pe voluntari, mai puţin pitoreşti şi care nu minţeau destul.

Tocmai îşi lua note pe un carnet de zbor, şi jumătate din conţinutul cutiei de *cachou*[x], pe care făcuse imprudenţa s-o arate, luase drumul buzunarului lui Pol, cînd o tăcere relativă şi intensitatea atenţiei îl făcură să-şi ridice nasul.

Cu botul într-o parte, gîrbovit, cu smocurile de păr negru ieşind peste marginile glugii cenuşii, schiţînd un zîmbet destul de neliniştitor, cu braţele mai lungi ca niciodată, Leclerc cobora scara. Un mitralior de pe Pelican I îl chemă.

[1] Substanţă extrasă din fructul de arec, folosită pentru calităţile ei astringente.

„Un tovarăş scriitor“, spuse el arătîndu-1 pc Nadal. „Hai să iei o duşcă cu confratele tău.“ Leclerc se aşeză.

— Care va să zică, eşti şi tu scriitor, căpăţînă de gîndăcel. Ce scrii?

— Nuvele. Şi tu?

— Romane-fluviu. Eram şi poet. Sînt singurul poet care să-si fi vîndut toate cărţuliile la volan. Ceilalţi, noctam- bulii, cînd dădeau peste un turist novice sau beat, i-o băgau pe gît. Eu, niciodată. Dar îi procopseam cu cărţulia pentru că era rodul unei munci. Cincisprezece franci numai. Am epuizat tirajul. *Icar la volan,* ăsta era titlul. Icar din cauza poeziei şi aviaţiei, pricepi?

— Mai scrii acum?

— Am renunţat. Scuză-mă, aştern rîndurile cu mitral liera.

— Ce fel de mitralieră aveţi?

După ce semnaseră declaraţia, Attignies şi Darras veniseră lingă Scaii să asculte la aparatul de radio al lui Jaime. De cînd nu mai vedea, acesta îşi petrecea jumătate din viaţă la radio. Darras părăsi aparatul: nu-i plăcea de loc ultima întrebare a lui Nadal.

Dar nu: comedia continua, nimic altceva. Leclerc nu era pilot de vînătoare şi n-avusese prilejul să se folosească de o mitralieră de cînd era acolo; iar Nadal, care continua conversaţia, rozîndu-şi pipa cu un aer de vechi specialist, habar n-avea că mitraliera de avion spaniolă Lewis e cu încărcător nu cu bandă şi nu înţelegea nimic din ce povestea celălalt.

— Cum e pe-aici? întrebă el.

— Adevărată viaţă... Ce naiba poţi face la Paris? Pilot pe un avion de pasageri, cu alte cuvinte conducător de trotinete? Nu încă! Dacă eşti de stingă, n-ai şanse... Să faci o meserie de-a şaptea mină? Nu: aici un bărbat e bărbat. Aşa că eu, scuză-mă, eram la Talavera. Poţi să-ntrebi pe cine vrei: uzina de gaz, ca o omletă flambată! La fel şi cu Franco. Scuză-mă, dar eu, Leclerc, l-am oprit pe Franco. M-ai înţeles? Băieţii din jurul meu, uită-te la ci: au ei mutre de inşi pe care să-i dai pe uşă afară?

în jurul plitei enorme instalată în fundul sălii sub afişele revoluţionare, familia bucătarului se foia ca de obicei, iar pelicanii se tîrguiau pentru cîteva suplimente.

Attignies asculta şi el, fiind totodată atent la aparatul de radio. Şi observa cu curiozitate relaţiile dintre cei doi oameni: de cîteva minute, Leclerc frămînta între degete cocoloaşe de pîine pe care le zvîrlea aproape în obrazul lui Nadal. Iar glasu-i era departe de a fi tot atît de cordial ca vorbele.

„Talavera, am făcut-o cu un Orion, îţi dai seama?... Aici e ţara luptelor de tauri; noi, sîntem proprietarii unei legiuni de viţei. Numai că am ţinut piept cu viţeii. M-ai înţcles?“

Şi un cocoloş drept în nas. Attignies urmărea jocul, din ce în ce mai intrigat. Nadal se prefăcea că rîdc, hotărît să se răzbune în interviu.

— Ce armament aveai la Talaveia? întrebă el.

— Curmale. O mitralieră pe fereastră şi gaura closetului ca aruncător de bombe.

— Şi o Hotchkiss de aviaţie cu trepied, spuse Gardet, ca un tehnician.

— Tot din astea am avut la Villacoublay, răspunse Nadal cu un gest de dispreţ îndurerat; era limpede că era o ruşine să-i pui pe oameni să lupte cu astfel de rable. Pelicanii rîdeau pe înfundate pentru că nu exista o asemenea mitralieră.

— Atenţie! strigă Attignies.

Crainicul postului rebel pe care-1 asculta (o retransmisie de la Radio-Sevila?) tocmai strigase: *Aviaţie* şi Jaime dădu drumul mai tare aparatului.

Avioanele noastre au bombardat liniile roşilor cu deplin succes, respingînd pe miliţienii din Carabanchel in Madrid.

Oraşul a fost bombardat la ora 3 şi la ora 5 fără ca aviaţia roşie să-şi fi făcut apariţia.

Cinci avioane guvernamentale au fost doborîte astăzi în liniile noastre.

Am anunfat la postul acesta că avionul sovieticului Magnin, dezertor binecunoscut, agentul lui Stalin, va fi lichidat în scurt timp. Avionul acesta a fost doborît astăzi în liniile noastre, întregul echipaj a pierit în cădere. Trupul sinistrului Magnin a fost identificat la Getafe. Aviz următorilor!

Noapte bună.

Pelicanii se priviră unii pe alţii.

— Nu vă faceţi inimă rea, strigă Scaii, e o confuzie.

Nadal începu să pună întrebări, dar înţelese repede că nu trebuia să insiste: asupra acestui subiect, pelicanii superstiţioşi — chiar şi arţăgoşii — deveneau ostili. Aproape toţi se gîndeau că era vorba de *Jaures* şi de echipajul lui Carnero; Magnin aterizase la Albacete şi nu exista nici o dovadă că n-ar fi luptat în după-amiaza aceasta pe frontul din Madrid.

— Ce ştii tu, găgăuţă! bombăni Leclerc.

Scaii o ştia foarte bine; de după-masă simţise că lucrurile merg prost şi-1 chemase pe Magnin la telefon pentru a-i cere să vină încă în cursul nopţii la Alcala.

Dar Magnin era mai la curent ca el. Sembrano îi telefonase direct, şi mai amănunţit decît lui Scaii. Beat mort, Leclerc îi înjurase de mama focului pe piloţii spanioli, deşi ştia că, dacă existau unii care se aciuiseră la Valcncia, piloţii spanioli realizau în fiecare zi cu avioanele lor nenorocite ceea ce el era

atît de mîndru că realizase o singură dată la Talavera. Apoi explicase mecanicilor spanioli care-1 înconjurau că războiul era pierdut, că avioanele reparate se vor prăbuşi — şi tot ce poate inspira obsesia ruşinii. Pe de altă parte Scaii ştia că, de Ia înapoierea 6a, Leclerc ieşise din nou, luase la rînd pe pelicani cărora pitorescul şi generozitatea lui adeseori reală (şi născută dintr-o dorinţă arzătoare de a fi iubit) le inspira simpatie, şi le vorbise la fel. Şi că pelicanii din echipajul lui intraseră în aceeaşi horă.

Scaii fusese mai întîi surprins de consimţămîntul lor. Foarte subtil cînd judeca oamenii cărora le cunoştea firea — intelectualii — nu înţelegea personajul acesta. Gardet îi atrăsese

atenţia că echipajele, modificate dc fiecare dată cînd un rănit pleca Ia spital, erau acum formate după afinităţi; că tovarăşy lui Leclerc, din cauza grosimii stratului de nori, nu putuseră pricepe mare lucru cînd întorsese aparatul şi că se zbăteau acum într-o dramă peste puterile lor. Leclerc nu-şi ierta fuga; căuta să-i atragă pe toţi cei pe care-i întîlnea în descătuşarea sinistră pe care i-ar fi dat-o dezgustul general, după cum i-1 dăduse pernod-ul.

— Magnin a telefonat aici la ora şapte, strigă Scaii.

Toţi însă se întrebau dacă spunea adevărul sau voia să-i linişească.

Sc aşternu o tăcere destul de lungă pe care o întrerupse, în sfîrşit, Nadal.

— De ce ai venit aci? îl întrebă el, cu creionul în mînă, pe Leclerc. Pentru revoluţie?

Leclerc îl privi pieziş, arţăgos dc astă dată.

— Ce-i treaba ta? Sînt un mercenar de stînga, o ştie toată lumea. Dar dacă mă aflu aici, e pentru că

sînt un dur. Sînt un înrăit al manşei. Restul e pentru slăbănogi fără şira spinării, deznădăjduiţi şi ziarişti. Scuză-mă, fiecare după placul lui. M-ai priceput?

Mai slab ca niciodată, cu nările în vînt şi cu părul răsfirat, cu mîinilc lui de maimuţă încleştate pe o sticlă de vin roşu, lăsat pe spate, cu fruntea încreţită, stăpînea toată masa unde neliniştea se strecura ca o nevăstuică. Gardet, lingă Jaime, îşi freca dinainte înapoi părul ţepos şi zîmbea.

— Slăbiciune sau laşitate, îi spuse Attignies. Dacă Magnin nu-i dă afară, ăştia vor descompune escadrila. Ce se întîmplă? Iar i se urcă vinul la cap?

— în orice caz, ai răbdare! începe să-mi calce pe nervi; nu-mi place să lupt alături de oameni cu toane. Deocamdată, totuşi, se împăunează, face pe eroul! Te-apucă scîrba, nu alta.

— îi e necaz pe celălalt pentru comedia pe care o joacă. Uită-te la el. în clipa asta îl urăşte.

— îi c în acelaşi timp şi recunoscător.

— Mai puţin. Priveşte-i mutra.

Nadal înţelese că putea să iasă cu bucluc; comandă un rînd pentru toţi comesenii şi îşi luă tălpăşiţa cu însemnările lui, mic şi şmecher, cu pipa marţială înfiptă în surîsul lui viclean.

— Nu-s criţă, începu din nou Leclerc. Revoluţia...

Era evident că voia să spună: o dau dracului. însă nu îndrăzni. Nu din cauza tovarăşilor lui, pe care ar fi vrut să-i provoace cu dragă inimă: dar, înapoia celor două ferestre fără obloane, era Madridul.

Aparatul de radio era alături de una din ferestre: Attignies 6e întoarse. Fortăreaţa Alcala-de-Henares era adormită, cu monumentele şi cu bodegile ei care vindeau melci, pitite după coloane.

(Cîţiva pelicani pe acolo, sorbeau fără îndoială pemod.) Şi întregul orăşel cu perspectiva coloanelor sale, cu grădinile popilor, cu bisericile cu clopotniţe ţuguiate, cu palatele cu ornamente măreţe, cu zidurile şi balcoanele sale făcute pentru chitare, toată această veche Castilie de comedie spaniolă, ciuntită de bombele avioanelor, nu dormea decît cu un 6ingur ochi, pîndind zgomotele ameninţătoare ale războiului.

— Cînd va sosi Magnin, îi spuse Scaii lui Gardet, spune-i că tu şi cu mulţi alţii tot mai putem noi alcătui cu Marat echipaje de şoc...

— Te duci noaptea asta la Madrid? îl întrebă Jaime în acelaşi timp.

— Da. Convocare specială din partea lui Garcia.

— Aş vrea să-l cauţi pe tatăl meu. Să-1 aduci aici.

Scaii ştia că tatăl lui Jaime era bătrîn. Jaime nu dădea vreo explicaţie: nu-şi arogase niciodată un drept din infirmitatea sa.

— Bine, mă voi duce.

— Ia spune, Scaii, întrebă Leclerc arţăgos, n-o 6ă halim în curînd ceva mai bine?

— Descurajarea te face gastronom? întrebă Gardet, de la celălalt capăt al mesei.

Leclerc îl privi pe Gardet, al cărui zîmbet ostil îi dezvelea dinţişorii de pisică, şi nu spuse nimic.

— Şi contractele? întrebă bombardorul de pe Pelican-I.

— N-au fost trimise înapoi de la Jefatura, răspunse Scaii.

— Eu nu sînt un bun vorbitor... Dar oricum. Să presupunem că aş fi fost ucis azi, ce s-ar fi întîmplat cu contractul meu?

Bombardorul era în acelaşi timp protestatar şi victimă, cu ochii lui mici, holbaţi, şi ambele-i mîini patetice, pe cele două trese de locotenent, cusute

pe haina de piele albastru deschis, a doua zi după căsătoria lui la Barcelona. „La lumina becului seamănă şi mai mult decît la lumina zilei cu un ceainic de desen animat, constată Gardet pentru sine.

Scaii susţinea că nu trebuia să fie luaţi prea în serios toţi băieţii ăştia, şi, de obicei, o potrivea bine. Azi...

— Ei bine, i-ar fi fost plătit soţiei tale. Aşa că, lasă-ne în pace.

— Şi cine-mi spune că Franco nu va ajunge mai înainte la Madrid?

— în cazul ăsta nutresc speranţa că te va împuşca, spuse Gardet, mîngîindu-şi părul ţepos. Şi fără *pesetas* ori contract.

în general, primejdiile înfruntate împreună îi apropiau pe voluntari de mercenari mai mult decît îi despărţeau „contractele”. Dar voluntarii, în seara asta, ajunseseră la marginea răbdării.

— Şi de ce nu ni se trimit destule avioane de vînătoare? întTebă mecanicul de pe Pelican-I.

— Pentru răniţi nu se face ce s-ar cuveni, spu6e House.

De altfel, regele Angliei să fi venit să-l caute la Madrid, şi tot n-ar fi fost mulţumit.

— Asta nu-i treabă, spuse şeful mitralior al lui Leclerc: nu-s destule aparate de vînătoare, nu-s destule avioane, materialul e infect şi mitralierele nu fac doi bani!

Spaniolii, ei mitraliau tirul antiaerian cu Bregueturile lor preistorice.

Attignies se întoarse spre masa lui Leclerc şi ascultă în tăcere:

— Cu toate astea, de azi-dimineaţă n-a mai fost văzut.

— ...Tipii, pleosc! De parcă i-ar fi aruncat în aer ca grăunţele.

— ...Văzut niciodată ceva asemănător în timpul războiului.

— ... Groaznic e Jauresul care se desface în două.

— ... Se pare că scîrbele alea îl urmăreau pc Carnero cu mitralierele lor.

— ... Cel cu paraşuta era Carnero?

— ... Paraşuta lui Magnin, cu Carnero sub ea.

— ... înainte, mai puteai merge, dar împotriva barajului la telemetru, ce dracu vrei să faci? Asta nu mai e luptă !

— ... Groaznic e avionul care 6e desface în două...

— ... Ceea ce ne lipseşte, înainte de orice, e organizarea. Ar trebui ca toată lumea să discute seara ce se va face a doua zi.

— ... Ca grăunţele, mă, ca grăunţele, aşa îi scuipa avionul pe ţipi. Iar eu...

— Că-i îngîmfat Magnin, e limpede; dar dacă el vrea să 6e sinucidă, nu poate cere asta de la toată lumea...

Ruşinea descompune, cugetă Attignies. Pentru dînsul, care trăia organic ideile, toate astea erau derizorii şi de o tristeţe adîncă. în faţa acestora, gîndindu-se la cei o sută de mercenari nenorociţi ai Republicii, era obsedat de miile de italieni şi de nemţi, de şirurile lungi de mauri cu Inima lui Isus agăţată la piept. Patruzeci de mii de mauri, plătiţi cu atîta pe zi — cu consiliul de război în spatele lor... Pînă la ce limită se poate deci avea încredere în oameni? Dar pentru a avea încredere în oameni pînă în pragul morţii lor, trebuiau oare aleşi „specialiştii[44] aceştia, care se descompuneau ca nişte cadavre? Undeva, la Albacete sau la Madrid, se formau primele brigăzi internaţionale...

Glasul lui Gardet acoperi vuietul înăbuşit.

— Mai domol! spunea el, aşezat pe masă, cu părul zbîrlit si fălcile înainte. Aţi făcut albie de

porci pe toţi şmecherii care vin aici, cu o pipă definitivă în plisc, care nu se duc niciodată pe front şi care se întorc la Paris să defăimeze tot ce-a făcut Magnin — ca să nu mai discutăm de noi — fără măcar să cunoască greutăţile. Va să zică în seara asta sînteţi de acord cu indivizii ăştia? Totul e prost? Ia spuneţi, băieţaşilor, dacă eraţi la Franco, nu credeţi că de un timp încoace vi s-ar fi închis clonţul, poate chiar din motiv de deces?

— De aceea mă aflu aici, şi nu la Franco, spuse mecanicul. Pol ţîşni, uriaş, cu părul creţ, roşu ca racul, mişcîndu-şi frenetic arătătorul.

— Nu, domnule Levy! Nu sînt de acord! încercaţi să ne trageţi pc sfoară la comision! Din capul locului, ca să te aud pe tine, Bertrand, apreciind activitatea lui Magnin, eşti băiat bun, dar mă apucă durerea de măsele...

— Va să zică nu mai avem dreptul să judecăm? Nu sîntem demni?

— Tu nu judeci, tu împroşti cu noroi. împroşti pentru că te-ai dezumflat. Observă că despre asta nu spun nimic: nu voi arunca niciodată cu piatra într-un tovarăş, din cauza unui accident! Asta i se poate întîmpla oricui. în general, toată lumea ştie că v-ati făcut treaba. Dar acum cred că vedeţi totul în negru, pentru că nu sînteţi mulţumiţi de voi: nu-s de acord. Nu, domnule! nu-s de acord! Te vaiţi? Zi un nume în locul lui Magnin, hai, zi unul, să te văd? închipuie-ţi numai că ar fi adevărat ce zbiară ticălosul ălalt în şandramaua lui de radio, ci?... că nu se mai întoarce. Ei, ce ziceţi?

Bun: unu la zero pentru mine.

Morala: vă purtaţi ca nişte nătărăi clasa întîi.

în liniştea care domnea, Leclerc, ţinîndu-şi pumnii pe spătarul scaunului alăturat, se apropia

de Scaii cu o privire mînioasă.

— Revoluţia, ţi-am spus-o: fiecare cu treaba lui. Dar în privinţa organizării, scuză-mă, rahat! Am fost aduşi aici pentru luptă şi de două zile sîntem lăsaţi în plata Domnului. Patruzeci şi opt de ore fără să ne bărbierim! Ne-am săturat pînă în gît! M-ai priceput!?

Scaii, cu o privire scîrbită îndărătul ochelarilor, nu răspunse.

— Nu mai spune! se auzi în capătul sălii un glas care-i făcu să se întoarcă.

De cînd Jaime se înapoiase cu avionul pentru ultima oară, nu discutase decît cu tovarăşi izolaţi, în jurul unei mese, într-un colţ; parcă îşi regăsise vocea melodioasă de altădată, înăbuşită ca şi cum şi glasul i-ar fi orbit. Toţi ştiau că de

fiecare dată cînd îşi luau zborul, erau ameninţaţi de aceeaşi infirmitate. El era tovarăşul lor, dar în acelaşi timp şi cea mai ameninţătoare imagine a destinului lor... Cu nasul mare ivindu-se între ochelarii negri, cu mîna pipăind masa pe dedesubt ca să nu fie văzut bîjbîind, înainta, de la o farfurie goală la altă farfurie goală, si toţi pelicanii se dădeau în lături din faţa lui, de parcă i-ar fi îngrozit simpla lui atingere.

— Cei care se află în tranşee, spuse el cu glas mai scăzut, sc rad?

— Tu, mormăi Leclerc printre dinţi, eşti un cavaler al Internaţionalei, numai nu ne bate la cap !

Scaii, la o distanţă de patru sau cinci metri mai la stingă, lîngă perete, îşi trăgea pantalonul de uniformă, hotărît prea lung, fără a-1 slăbi din ochi pe Leclerc. Acesta se repezi la el, lăsîndu-1 pe Jaime să înainteze agăţîndu-se de masă.

— M-am săturat de mitralierele de bilei, începu

iarăşi Leclerc. Săturat. Sînt de acord s-o fac pe taurul, dar nu vreau s-o fac pe porumbelul. M-ai priceput?

Scaii, descurajat la culme, dădu din umeri. Leclerc dădu din umeri ca să-l imite, furios, scrîşnind din dinţi.

— Mă c... pe tine. Auzi? Mă c... pe tine.

îl privea în sfîrşit drept în faţă, cu o mutră cumplită.

— Şi eu, spuse Scaii cu stîngăcie. Nu se pricepea nici 6ă înjure, nici să comande. Intelectual sadea, voia nu numai să explice, dar să si convingă; avea un dezgust fizic pentru bătaie; iar Leclerc, care simţea animalic dezgustul acesta, îl lua drept frică.

— Nu, eu mă c... pe tine. Nutu. M-ai înţeles?

Pol se gîndea la ziua cînd aşteptaseră împreună primul avion plin cu răniţi.

— *Saludl* strigă Magnin, fluturînd pumnul ca pe o batistă, cu mustăţile bătute de vînt în pervazul uşii.

înaintă pînă la Leclerc printre mutre duşmănoase, răsuflînd uşurate, sau distrate în aparenţă:

— Aveai termosul?

— Nu-i adevărat! N-aveam nimic !

Leclerc zbiera, indignat, prădat; încîntat să prevadă o acuzaţie nedreaptă de beţie, cînd avea atîta nevoie ca acuzaţia de fugă să fi fost şi ea nedreaptă.

— Nimic? Mai bine îl aveai, spuse Magnin.

Prefera un pilot beţiv unui pilot demoralizat.

Leclerc şovăi de parcă ar fi căutat un drum, năucit.

— Echipajul *Pelicanului* se înapoiază imediat la

Alba- cete, 6trigă Magnin. Camionul e în faţa uşii.

— Un camion, ce-i aia un camion? De ce nu o roabă? Vreau o maşină, spuse Leclerc, din nou cu ochii plini de ură.

— Nici n-avem timp să ne facem bagajele !

Bonbardorul protesta. Ce bagaje? Toţi ştiau că echipajul venise în avionul său fără măcar o perie de dinţi. Magnin dădu din umeri.

Se uita la Leclerc şi la ai săi, împrăştiaţi acum. Dacă ar fi fost ucişi azi-dimineaţă, cugeta el, n-am vedea acum decît ce e bun într-înşii. Şi chiar dacă ar fi ucişi mîine... Amintirea lui Marcelino era mai puternică decît prezenţa lui Leclerc. Şi îi privea, pe voluntari şi pe mercenari, ca şi cum ceea ce spuneau, ce făceau, ce gîndeau despre ei înşişi n-ar fi fost decît o nebunie provizorie, un vis din care ar fi trebuit să se trezească mai curînd sau mai tîrziu, cu cascheta pe frunte, ţepeni în combinezonul de zbor, în realitatea morţii.

Leclerc se apropie de Magnin, aşa cum se apropiase de Scaii, cu o expresie pătrunsă de ură, deşi trăsăturile i se schimbaseră puţin; fruntea care i se încreţea coborîse puţin.

— Mă c... pe tine, Magnin.

Mîinile păroase fremătau la extremitatea braţelor de maimuţă. Sprîncenele şi mustăţile lui Magnin înaintară, luminile ochilor săi deveniră ciudat de mobile.

— Pleci mîine în Franţa cu contractul desfăcut. Şi nu vei mai călca niciodată în Spania. Asta-i tot.

— Am să mă'întorc cînd am să vreau eu ! Şi fără de contract! Mitocanilor! Impuţiţilor!... Eu am fost în legiune, nu sînt o otreapă de şters podelele...

Lingă Magnin se aflau acum Scaii, Attignies şi Gardet. Rezemat de masă, Jaime, cu ochelarii lui

negri.

— Vreau o maşină, reluă Leclerc, iar mîinile ii tremurau din ce în ce mai tare. M-ai înţeles?

Magnin se duse spre uşă, rapid, indiferent şi încovoiat. Din fundul sălii se auzeau numai zgomotele furculiţei bucătarului. Toţi îl urmăreau cu privirea pe Magnin. El deschise uşa, rosti o frază ca şi cum ar fi vorbit vîntului care mătura furios piaţa mare din Alcala.

Şase membri ai gărzilor de asalt intrară înarmaţi.

— Echipaj ! strigă Magnin.

Decis să rămînă cel mai important, Leclerc trecu primul.

Se aşternu o tăcere apăsătoare, întreruptă de ambreiajul camionului şi huruitul motorului care descrescu pînă se contopi cu şuieratul vintului. Magnin rămăsese în pervazul uşii. Cînd se întoarse, se auzi o larmă de pahare, de exclamaţii, dc strănuturi, de farfurii, aşa cum se destinde 6ala la teatru la sfîrşitul unui act. Magnin veni la masă şi păru că pune capăt acestei destinderi, cu cuţitul cu care ciocăni într-un pahar pentru a atrage atenţia:

— Tovarăşi, spuse el pe un ton de conversaţie, priviţi uşa aceasta. La cincisprezece kilometri de aici sînt maurii. La doi kilometri de Madrid. Doi.

...Cînd fasciştii sînt la Carabanchel, atitudinea celor care-au plecat acum e o atitudine de contrarevoluţionar.

Toţi vor fi miine în Franţa.

Începînd de azi, sîntem cu toţii asimilaţi aviaţiei spaniole. Fiecare îşi va procura pînă luni o uniformă. Toate contractele sînt anulate. Darras e şeful mecanicilor, Gardet al mitralio- rilor, Attignies comisar politic. Cine nu e de acord pleacă mîine dimineaţă.

Problema *Pelicanului* e rezolvată; nu mai trebuie deci să ne amintim decît dc ceea ce fiecare dintre ei a făcut bine înainte... de ultima întîmplare. Să bem în sănătatea echipajului *Pelican !“*

Tonul transforma toastul într-un adio şi excludea orice iluzie de întoarcere.

„Şedinţă a responsabililor în camera mea“, spuse el, după ce puseră pe masă paharele.

Magnin le explică cum înţelegea el să reorganizeze escadrila.

— De unde vom avea destui oameni? întrebă Darras.

— Brigada internaţională: am fost la Albacete pentru asta. Am căzut de acord. Au cîţiva inşi care şi-au făcut armata la aviaţie şi destui muncitori de la uzinele de avioane. Înccpînd de mîine ni-i trimit pe toţi cei care, într-un fel sau altul, au avut de-a face cu aviaţia. îi veţi pune la încercare pe toţi băieţii ăştia, fiecare în specialitatea lui. Sînt mai mulţi decît ne trebuie. în privinţa disciplinei, cel puţin treizeci la sută din ce vom primi sînt comunişti. Sînteţi aici doi responsabili comunişti, înţelegeţi-vă între voi.

Magnin îşi amintea de Enrique.

— Ce-i cu vînătoarea? spuse Attignies.

— Cred că vom avea şi vînătoare.

— Destulă?

— Destulă.

Nu putea spera să primească decît aparate ruseşti.

— Vă gîndiţi să intraţi în partid? întrebă Darras.

— Nu. Nu sînt de acord cu partidul comunist.

— Lasă cinci minute recrutarea, Darras! spuse Gardet. Pe Gardet trebuiseră mai întîi să-l convingă: „Cînd mi- traliorii nu se descurcă, le dau o mînă de ajutor. Asta se poate, au încredere în mine. Dar să comand, nu-mi place.“

— Cine vrei să introducă disciplina, dacă nu cei în care tovarăşii lor au încredere? întrebase Darras. în cele din urmă se dăduse bătut.

— Aţi venit prin Madrid? întrebă Attignies.

— Nu. Dar am primit adineauri un telefon: luptele se dau la porţile Madridului.

V

Ministerul de Război era pustiu. Guvernul plecase de la Madrid la Valencia. Singur, aşezat într-un fotoliu aurit, un comandant francez, venit să-şi ofere serviciile, şi căruia i se spusese să aştepte, aştepta: era ora unsprezece. Scările de marmură albă, acoperite de covoare cu mari desene florale, nu mai erau luminate decît de luminările aşezate pe trepte, menţinute drept de ceara care curgea. Cînd luminările se vor stinge, va domni bezna pe scările monumentale.

Vor rămîne aprinse la mansardă numai luminile de la ofiţerii lui Miaja şi de la Informaţiile militare.

Scaii se aşeză şi Garcia deschise un dosar Iară titlu. La Carabanchel, fasciştii nu puteau trece.

— Cunoşti bine Madridul, Scaii, nu-i aşa?

— Destul de bine.

— Cunoşti Piaţa Progresului?

- Da. '

— Strada Lunii, piaţa Porţii Toledo, strada Fuencarral, piaţa Callao; desigur.

— Am locuit în piaţa Callao.

— Strada Muncio, strada Bordadores, strada Segovia?

— A doua nu.

— Bine. îţi cer să-mi răspunzi după ce ai chibzuit. Este oare cu putinţă ca un aviator excepţional de iscusit să nimerească cele cinci puncte (repetă numele) de care am vorbit mai înainte?

— Ce înţelegeţi prin a nimeri? Să nimerească locuinţele învecinate?

— Să nimerească pieţele de lingă case, dar niciodată un acoperiş. Străzile, numai pe partea carosabilă. Şi numai acolo unde erau cozi. Piaţa Callao, un tramvai.

— Tramvaiul, e evident o întîmplare.

— Fie. Restul?

Scaii chibzuia înapoia ochelarilor lui, cu o mînă în păr.

— Cîte bombe?

— Douăsprezece.

— Ar fio întîmplare nemaipomenită. Dar celelalte bombe?

— Nu există alte bombe: toate douăsprezece drept la ţintă: femei în faţa băcăniilor, copiii în scuarul de la Poarta Toledo.

— Mă străduiesc să vă răspund; dar prima mea reacţie, dacă vreţi, e că nu cred o iotă din toate astea. Chiar cu un avion zburînd foarte jos.

— Avionul avea cu siguranţă înălţime: nu se auzea.

Cu cît interogatoriul devenea mai absurd, cu atît Scaii devenea mai îngrijorat, căci cunoştea precizia lui Garcia.

— Zău, e-o glumă...

— Iei în considerare ipoteza unui bombardor excepţional de iscusit? De pildă, aşii probelor de bombardament care au loc în cele mai bune armate între ofiţerii de carieră?

— Oriunde ar fi. N-avem ce discuta. A văzut cineva avionul?

— Acum se pretinde că a fost văzut. Dar nu în prima zi. Şi n-a fost auzit.

— Nu e un avion. Fasciştii au un tun cu o bătaie mai lungă decît alea pe care ştim că le au, şi iar începe povestea cu Bertha.

— Dacă *este* un avion, cum explici precizia tirului?

— în nici un caz. Dacă ţineţi neapărat, daţi ordin şi zburaţi cu mine mîine dimineaţă, vă voi conduce deasupra străzii Lunii la înălţimea pe care o veţi dori. Veţi vedea că ipoteza asta nu stă în picioare, sau că oricine va vedea avionul nostru cum vezi o maşină care te striveşte. Dacă e vînt, pilotul nici nu va izbuti să urmeze strada fără să cotească.

— Chiar dacă pilotul ar fi Ramon Franco?

— Chiar dacă ar fi Lindbergli!

— Bine. Altceva. Iată o hartă a Madridului. Vezi ţintele atinse: circumferinţele roşii; cred că liniile trasate nu te 6tînjenesc... îţi sugerează ceva harta asta?

— Ea confirmă ceea ce v-am spus: străzile nu sînt orientate toate în aceeaşi direcţie. Deci, la un moment dat,bombardierul

1 trebuie să fi zburat perpendicular pe direcţia vîntului. Şi să nimereşti o stradă de la o înălţime anumită, din prima lovitură, în asemenea condiţii, este...

Scaii duse mîna la frunte, de parcă ar fi vrut să spună: aberaţie.

Dragul meu Scaii, gîndea Garcia, cum ar putea oare obuzele unui tun cu tragere lungă, căzînd după un unghi destul de ascutit, să nimerească străzi orientate în direcţii ■* • n

diferite fără să lovească vreun zid?

— Ultimul punct, spuse el: se poate oare zbura — tot în ipoteza unui pilot foarte bun — deasupra Madridului, un anumit timp, mai jos de douăzeci de metri? Adaug că vremea era proastă.

- Nu!

— Piloţii spanioli sînt întrutotul de acord cu dumneata... Numele lui Ramon Franco îl făcuse pe Scaii să bănuiască că era vorba de bombardamentul din 30 octombrie.

Garcia rămase singur. îi întrebase şi pe ofiţerii de artilerie: un bombardament de această natură, cu tunul, era exclus din cauza unghiului de incidenţă. De altfel, fragmentele explozibilelor găsite nu erau fragmente de obuz, ci de bombe. Garcia privea cu îngrijorare fotografiile cu punctele atinse, însemnate de către diferitele servicii de la Ministerul de Război. Numai marginea trotuarelor era ştirbită... Şi adnotarea (căci Garcia îi pusese pe tehnicieni să răspundă la întrebările lui, fără a le spune despre ce era vorba): „Proiectilul acesta a fost lansat de la o înălţime ce nu depăşea douăzeci de metri“.

Pentru Garcia, problema era, din păcate, rezolvată. Nu era nici avion, nici tun: „coloana a cincea“ intrase în joc. Douăsprezece persoane la aceeaşi oră... Avusese de luptat, nu fără succes, împotriva automobilelor-fantomă, maşini fasciste care o porneau noaptea prin Madrid, înarmate cu mitraliere; împotriva acelora care, în zori, trăgeau prin obloane asupra miliţienilor, şi împotriva a tot ceea ce reprezintă războiul civil. Dar toate astea erau de asemenea război,

tirul unui orb împotriva unui necunoscut. Dc data asta, fiecare duşman, înainte de a-şi arunca bomba, privise coada la care stăteau femeile în faţa băcăniei, bătrînii şi copiii din scuar. Masacrul femeilor nu-i tulbura: era dc ajuns ca alte femei să fi aruncat bombele; mila faţă dc femei e un sentiment bărbătesc. Dar copiii... Garcia, ca oricare altul, văzuse fotografiile.

Unul din colegii lui, întors din Rusia, îi vorbea despre sabotaj: „Ura faţă de maşină e un sentiment nou; dar cînd munca reprezintă elanul şi speranţa unei ţări, duşmanii din interior capătă de aceea o ură fizică faţă de această muncă...“ La Madrid, fasciştii care cu un an înainte poate că nici nu credeau în existenţa poporului, acum îl urau pînă într-atît îneît îl recunoşteau pînă şi în mişcările copiilor jucîndu-se într-un scuar.

Fără îndoială, la ora asta, cei doisprezece ucigaşi îşi aşteptau victoria: după-amiază, la închisoarea model, prizonierii cîntaseră imnul fascist.

Şi trebuia să tacă. Ştia că nu trebuie să ispiteşti bestia din om; că, dacă tortura apare adeseori în război, e — de asemenea — pentru că pare singurul răspuns faţă dc trădare şi cruzime. A vorbi, însemna a împinge această mulţime epică, al cărei vuiet îndepărtat ajungea la el adus de vîrtejul vîntu- lui, să coboare prima treaptă către bestialitate. Madridul îmbătat de baricade va continua să creadă în minunile de vitejie ale lui Ramon Franco: răzbunarea împotriva cruzimii face ca masele să fie la fel de smintite ca oamenii.

Informaţiile militare şi Siguranţa vor acţiona singure — ca de obicei... Garcia se gîndi la Gran Via dc odinioară, limpede în dimineaţa de aprilie, cu vitrinele, cu cafenelele, cu femeile sale care nu

erau ucise şi batoanelc de zahăr care se topeau ca promoroaca în paharele de apă, alături de ciocolata cu scorţişoară. Iar el se afla în palatul acesta părăsit, singur cu universul său irespirabil.

Oricum s-ar isprăvi războiul, cugetă el, faţă de o asemenea intensitate a urii, ce pace va fi oare posibilă aici? Şi ce va face războiul acesta din mine?

Amintindu-şi că unii oameni îşi puneau probleme morale, dădu din cap, îşi luă pipa şi se ridică greoi pentru a se duce la anexa Siguranţei.

VI

O siluetă subţire, gîrbovită, suia singură în mijlocul scării imense: Guernico venea să caute ajutor pentru serviciul de ambulanţă pe care se străduia să-1 transforme. Ceea ce organizase în timpul luptelor de la Toledo devenea neînsemnat de cînd războiul se apropia de Madrid. La parterul aproape întunecat al ministerului erau nişte armuri; iar scriitorul catolic, înalt, blond-spălăcit ca atîtea portrete ale lui Velas- quez, singur în mijlocul acestor trepte mari albe, răsărise parcă dintr-una din aceste armuri istorice, fiind hărăzit să-şi reia locul o dată cu ivirea zorilor. Garcia nu-1 văzuse de trei săp- tămîni. Spunea despre el că era singurul dintre prietenii săi Ia care inteligenţa luase forma Iubirii creştine; şi, fără a ţine seamă de tot ce-i despărţea, Guernico era poate singurul om pe care Garcia îl iubea cu adevărat.

Amîndoi plecară împreună spre Piaza Mayor.

Pe ziduri si pe galantarele coborîtc, umbrele înaintau aplecate înainte, paralele de parcă ar fi tras la edec; deasupra, nori mari de fum roşietici, veniţi de la periferie, se rostogoleau greoi. Exodul, se gîndea Garcia.

Dar nu: nici unul din trecători nu ducea baloturi. Toţi mergeau foarte repede, în acelaşi sens.

— Oraşul are nervii lui, spuse el.

Un orb cînta *Internaţionala,* cu talgerul în faţa lui. în casele lor neluminate, fasciştii aşteptau ziua de mîine într-o pîndă la care luau parte o sută de mii de oameni.

— Nu se aude nimic, spuse Guernico.

Numai paşii. Strada palpita ca o venă. Maurii erau la porţile din sud şi vest, dar vîntul venea din oraş. Nici o împuşcătură, nici măcar tunul. Zumzetul mulţimii se furişa prin tăcere ca rozătoarele sub pămînt. Şi acordeonul.

Mergeau către Puerta del Sol, în direcţia fumurilor roşie- tice ce pluteau pe cer spre fluviul invizibil purtînd zadarnic oamenii spre piaţă, ca şi cum acolo ar fi fost ridicate baricadele din Carabanchel.

— Dacă îi oprim aici...

0 femeie îl luă de braţ pe Guernico şi spuse în franceză:

— Crezi că trebuie să plecăm?

— E o tovarăşă germană, îi spuse Guernico lui Garcia, fără să-i răspundă femeii.

— El susţine că trebuie să plec, reluă aceasta. Susţine că nu poate lupta bine dacă sînt aici.

— Are cu siguranţă dreptate, spuse Garcia.

— Dar cu nu pot trăi dacă ştiu că el luptă aici... dacă nici măcar nu ştiu ce se întîmplă...

***Internaţionala* unui al doilea acordeon acompania în surdină cuvintele; un alt orb, cu talgerul înaintea lui, continua melodia de unde o întrerupsese primul.**

Toate fcmeile-s la fel, se gîndi Garcia. Dacă pleacă, ea va îndura totul frămîntîndu-se mult, dar va îndura; iar dacă ră- mîne, el va fi ucis.

Nu-i vedea faţa: ea era mult mai scundă ca el, ascunsă în umbra trecătorilor.

— De ce vrei să rămîi? o întrebă Guernico prietenos.

— Mi-e totuna dacă mor... Nenorocirea e că trebuie să mă hrănesc bine şi aici nu se va mai putea; sînt gravidă...

Garcia nu auzi răspunsul lui Guernico. Femeia se alătură unui alt şir de umbre.

— Ce putem face?... spuse Guernico.

Miliţienii în salopetă îi depăşiră. De-a curmezişul străzii desfundate, nişte umbre construiau o baricadă.

— La ce oră pleci? întrebă Garcia.

— Nu plec.

Cînd vor intra fasciştii în Madrid, Gucrnico va fi împuşcat printre primii. Deşi Garcia nu-1 privea pe prietenul lui, îl vedea mergînd alături de el, cu mustăcioara lui blondă, părul în dezordine şi braţele-i lungi şi subţiri; şi trupul acesta fără apărare îl emoţiona cum îl emoţionau copiii, pentru că excludea orice idee de luptă; Gucrnico nu va lupta: el va fi ucis.

Nici unul, nici celălalt nu vorbeau despre ambulanţele din Madrid, convinşi amîndoi că ele nu vor lua fiinţă.

— Cît timp poţi ajuta revoluţia, trebuie s-o ajuţi. însă, dragul meu prieten, nu foloseşte nimănui să te laşi omorît. Republica nu e o problemă geografică şi nu se rezolvă prin cucerirea unui oraş.

— Eram la Puerta del Sol în ziua evenimentelor dc la Mon- tagne, cînd s-a tras asupra mulţimii de la toate ferestrele. Cei ce erau în stradă s-au trîntit la pămînt: piaţa era în întregime acoperită de oameni culcaţi, asupra cărora trăgeau ceilalţi. A treia zi, eram la minister. La poartă era o coadă lungă: femeile care veneau să-şi ofere sîngele pentru transfuzii. De două ori, am *văzut* poporul Spaniei. Războiul acesta e războiul lui, orice s-ar întîmpla; şi voi rămîne cu el acolo unde este el... Sînt aici două sute de mii de muncitori, care n-au o maşină ca să plece la Valencia...

în hotărîrea pe care o luase Guernico, viaţa soţiei şi copiilor săi cîntărise probabil mult mai greu în cumpănă decît tot ce i-ar fi putut spune Garcia; şi Garcia nu se putea gîndi fără tristeţe — dacă ar fi să nu se mai revadă — că ultima lor convorbire fusese doar o simplă discuţie.

Guernico, cu mîna lui lungă şi fină, făcu o mişcare înainte.

— Poate voi pleca în ultimul moment, spuse el.

Dar Garcia era convins că minţea.

Un zgomot nelămurit de paşi venea din stradă ca şi cum ar fi precedat o trupă care ar fi străbătut fîşia luminoasă. „Geniştii“, spuse Garcia. Urcau spre ultimele terenuri dina-

inte de Carabanchel, înspre tranşee sau înspre mine. în faţa lui Garcia şi Guernico, alte umbre, opace în pîclă, construiau o altă baricadă.

— Ei rămîn, spuse Guernico.

— Se vor putea retrage pe drumul spre

Guadalajara. însă apartamentul tău şi sediul Asociaţiei sînt nişte capcane.

Guernico repetă acelaşi gest de fatalitate nelămurită. încă un orb, iarăşi *Internaţionala:* acum orbii nu mai cîntau altceva, în fiecare stradă, umbre diferite construiau aceleaşi baricade.

— Noi, scriitorii creştini, avem poate mai multe datorii ca alţii, reluă Guernico.

Treceau prin faţa bisericii din Alcala. Guernico o arăta vag cu mina; după timbrul vocii sale, Garcia înţelese că zîm- bea cu amărăciune.

— După o predică a unui preot fascist, în Catalonia franceză (tema: Doamne, nu te înhăma la acelaşi jug cu necredincioşii), l-am văzut pe părintele Sarazola apropiindu-se de predicator: predicatorul a plecat. Sarazola mi-a spus: „îţi rămîne întotdeauna ceva dacă-1 ai în suflet pe Hristos; dintre toţi cei pe care i-am văzut aici, omul acesta e primul căruia i-a fost ruşine...“

Un camion trecu încărcat cu o droaie nedesluşită de miliţieni chirciţi, pe care-i depăşeau ţevile mitralierelor învechite. Guernico continuă, pe un ton mai coborît:

— Numai că, înţelegi, faţă de ceea ce fac eu, mi-e ruşine... Un miliţian scund, cu căpăţînă de nevăstuică, îl opri pe Garcia care era gata să-i răspundă.

— Mîine vor fi aici!

— Cc-i cu ăsta? întrebă Guernico pe şoptite.

— Un fost secretar al escadrilei lui Magnin.

— Nu poţi face mare ispravă cu guvernul ăsta, spunea nevăstuică. Sînt peste zece zile de cînd le-am adus toate indicaţiile pentru producerea masivă a microbului febrei de Malta. Cincisprezece ani de cercetări şi nu ceream nici un ban: pentru antifascism ! N-au făcut nimic. Acelaşi lucru cu bomba mea. Ceilalţi vor fi aici mîine.

— Tacă-ţi gura! spuse Garcia.

Camuccini şi fusese înghiţit de mulţimea nocturnă ca de o trapă, în timp ce acordeonul acompaniase cu *Internaţionala* apariţia şi dispariţia lui.

— Arc mulţi din ăştia, Magnin? întrebă Guernico.

— La început... Primii voluntari erau cu toţii cam nebuni Bau eroi. Şi nebuni şi eroi cîteodată...

Ambianţa serilor istorice cuprindea Alcala cum cuprindea străzile strimte: pe nicăieri nici un tun, numai acordeoanele. O bandă de mitralieră, pe neaşteptate, la capătul unei străzi: un miliţian trăgea împotriva unor fantome.

Şi mereu baricadele în construcţie. Garcia nu credea decît în mică măsură în eficacitatea baricadelor; dar acestea păreau nişte metereze. Mereu, prin pîclă, umbre se agitau; şi tot mereu o umbră neclintită, părăsindu-şi un moment nemişcarea, redevenind nemişcată, organiza. în pîcla aceasta ireală, ce devenea mai deasă din clipă în clipă, bărbaţi şi femei transportau materiale; muncitorii din toate sindicatele de constructori organizau treaba pe care o conduceau şefii tehnici, formaţi în două zile de specialiştii corpului al 5-lea. în această fantasmagorie tăcută în care murea vechiul Madrid, dincolo de dramele individuale, de nebunii şi de vise, dincolo de umbrele proiectate pe străzi cu neliniştea şi speranţa lor, prin pîcla Madridului aproape încercuit, se înălţa pentru prima oară voinţa întregului oraş.

Luminile bulevardului deveneau nebuloase, vagi şi mizerabile sub umbrele preistorice ale zgîrie-norilor răsuciţi; Garcia se gîndea la fraza prietenului său: „Noi, scriitorii creştini, avem poate mai multe datorii ca alţii...“

- La ce dracu te poţi aştepta de la ăştia? îl

întrebă el, arătînd o a doua biserică cu o mişcare scurtă din pipă.

Treceau pe sub un bec electric. Guernico zîmbi, cu zîmbetul melancolic care-i dădea adeseori o înfăţişare de copil bolnav:

— Nu uita că eu cred în veşnicie...

îl luă pe Garcia de braţ.

„Dragul meu, aştept mai mult pentru Biserica mea de la ceea ce se petrece acum aici, şi chiar de la lăcaşurile sfinte

incendiate în Catalonia, decît de la ultima sută de ani de catolicism spaniol. De douăzeci de ani văd preoţi îndeplinindu-şi misiunea aici şi în Andaluzia. Ei bine ! timp de douăzeci de ani, Spania catolică n-am văzut-o niciodată. Am văzut ritualuri, însă, în suflete, un pustiu, ca pe întinderea cîmpiei.“

Toate uşile Ministerului de Stat, la Puerta del Sol, erau deschise. înainte de răscoală, holul adăpostise o expoziţie de sculpturi. Şi statuile de toate soiurile, grupuri, nuduri, animale, îi aşteptau pc mauri în marea sală pustie unde se stingea ţăcănitul îndepărtat al unei maşini de scris: ministerul nu era cu desăvîrşire părăsit...

Dar în toate străzile care gravitau în jurul pieţii, credincioase ca şi ceaţa, aceleaşi umbre lucrau la aceleaşi baricade.

— E adevărat că te-a consultat Caballero în legătură cu redeschiderea bisericilor?

— Da.

— Ce-ai răspuns?

— Nu, bineînţeles.

— Că nu trebuiau redeschise?

— Bineînţeles. Vă miră pe voi, dar catolicii nu se miră. Dacă sînt împuşcat mîine, voi avea multe

îndoieli asupra vieţii mele, ca oricare om, dar nici una în această privinţă. Nu sînt nici protestant, nici eretic: sînt un catolic spaniol. Dacă erai teolog, ţi-aş spune că fac apel la sufletul Bisericii împotriva trupului Bisericii, dar să lăsăm asta. Doar credinţa nu înseamnă absenţa iubirii! Speranţa doar nu e lumea care-şi va găsi raţiunea de a fi, adorînd din nou ca pe un fetiş crucifixul din Sevilla pe care l-au numit Hristosul bogaţilor (Biserica noastră nu e eretică, a simoniacă); ea nu înseamnă să întruchipezi sensul lumii într-un imperiu spaniol, într-o ordine unde nu se mai aude nimic, fiindcă cei care suferă se ascund ca 6ă plîngă ! Există ordine şi în ocnă... Orice năzuinţă a celor mai buni dintre fascişti se întemeiază pe orgoliu;fie,dar ce legătură este între Hristos şi asta?

Garcia se izbi de un cîine mare şi era cît pe ce să cadă.

Madridul era plin de cîini minunaţi, părăsiţi de stăpînii fugiţi. între republicani şi mauri, luau în stăpînire oraşul împreună cu orbii.

„Iubirea creştină doar n-o reprezintă pTeoţii navarezi, cei ce îngăduie execuţiile în cinstea Sfintei Fecioare, ci o reprezintă preoţii basci, cei care pînă în clipa uciderii lor de către fascişti au binecuvîntat în pivniţele din Irun pe anarhiştii ce le incendiaseră bisericile. Nu sînt îngrijorat, Garcia. Dar împotriva bisericii Spaniei mă sprijină întreaga mea credinţă... Sînt împotriva ei în numele a trei virtuţi teologale: în Credinţă, în Speranţă şi în Iubire

— Unde vei găsi oare biserica fidelă credinţei tale?

Guernico îşi trecu mîna prin părul ce-i cădea pe frunte. Mulţimea tăcută se strecura printre arcadele şi palisadele închizînd aproape în întregime Piaza Mayor. Lucrările de terasament întrerupte lăsaseră pretutindeni lespezi şi blocuri de piatră; mulţimea umbrelor părea că sare pe deasupra lor într-un tragic balet nocturn, sub clopotniţele mici, austere, asemănătoare celor din Escurial: ca şi cum Madridul ar fi fost acoperit de atîtea baricade îneît nu puteai găsi nici un loc intact.

— Priveşte: în casele sărace, sau în spitale, chiar în clipa aceasta, spuse Guernico, există preoţi fără guler, în jiletcă, ca nişte chelneri parizieni, care spovedesc, dau ultima împărtăşanie, botează poate. Ţi-am spus că de douăzeci de ani n-am auzit în Spania cuvîntul lui Hristos. Pe aceştia *îi auzi.* îi auzi pe ei, şi nu vor fi niciodată auziţi cei care mîine vor ieşi cu sutana lor regăsită să-l binecuvînteze pe Franco. Cîţi preoţi îşi îndeplinesc în momentul acesta misiunea lor? Cincizeci, o sută poate... Napoleon a venit pe sub aceste arcade; din epoca aceea, în care Biserica Spaniei şi-a apărat *credincioşii ei,* cred că n-a existat o singură noapte, pînă acum, în care cuvîntul lui Hristos să fi devenit cu adevărat viu aici. Dar la ora asta e viu.

Se poticni de o piatră de caldarîm din piaţa desfundată, iar părul îi căzu pe frunte.

„E viu, continuă el. Nu există multe locuri în lume în care să se poată spune că acest Cuvînt a fost prezent ; dar curînd se va şti că aici, la Madrid, în aceste nopţi, a fost auzit. Ceva începe în această ţară pentru Biserica mea, ceva care înseamnă poate renaşterea Bisericii. Am văzut dîndu-se ultima cuminecătură unui miliţian

belgian, ieri, la San-Car- los, cunoşti locul?“

— Am văzut acolo răniţi, cînd cu trenul blindat...

Garcia se gîndea la sălile mari igrasioase, la ferestrele joase, cotropite de plante. Cît de departe erau toate astea...

— Era un salon de bolnavi răniţi la braţ. Cînd preotul a spus *Requiem eternam dona ei Domine,* cîteva glasuri răspun- seseră :Et *lux perpetua luceat...* Patru sau cinci voci,veninddin spatele meu...

— îţi aminteşti de *Tantum Ergo* al lui Manuel?

Mai mulţi prieteni ai lui Garcia, printre care Manuel şi Guernico, petrecuseră cu el o noapte de rămas-bun, cinci luni mai înainte, şi, la revărsatul zorilor, îl duseseră pe colinele ce domină Madridul. în timp ce coama liliachie a monumentelor se desprindea din noapte şi din masele întunecate ale pădurii Escurialului, Manuel cîntase cîntece din Asturii, pe care ei le reluaseră, apoi spusese: „Pentru Guernico, voi cînta *Tantum Ergo“.*

Şi toţi, educaţi de preoţi, îl sfîrşiră în cor, în latină. Precum prietenii săi regăsiseră latina amical-ironică, răniţii revoluţionari, cu braţele lor în ghips îndoite de parcă s-ar fi pregătit să cînte la vioară, regăseau latina rugăciunilor funebre...

— Preotul, continuă Guernico, mi-a spus: „Cînd am sosit, toţi s-au descoperit pentru că aduceam mîngîierea ultimei olipe...“ N-a fost aşa! S-au descoperit pentru că preotul care intra ar fi trebuit să fie un duşman.

Se poticni de o altă piatră: piaţa era acoperită de bucăţi de caldarîm ca după un bombardament. Vocea i se schimbă.

„Ştiu bine că prea serioşii noştri catolici socotesc că toate astea trebuie puse la punct! Fiul Domnului a pogorît pe pămînt să cuvinte pentru a nu spune nimic. Suferinţa l-a făcut să-şi

1 piardă puţin minţile; de atîta timp de cînd e răstignit, nu-i aşa...

Numai Dumnezeu cunoaşte încercările la care va supune preoţimea; dar cred că *trebuie* ca sacerdoţiul să redevină mai anevoios...“

Şi, după o clipă:

„Poate, ca şi viaţa fiecărui creştin..."

Garcia privea umbrele lor deformate înaintînd pe obloanele de fier ale prăvălioarelor şi se gîndea la cele douăsprezece bombe din 30 octombrie.

„Cea mai grea, reluă Guernico coborînd glasul, e problema femeii şi a copiilor..."

Şi, aproape pe şoptite:

„Am totuşi noroc: ai mei nu se află aici..."

Garcia privea chipul prietenului său, dar fără să-l desluşească. în continuare, nici un zgomot de luptă; şi totuşi semiluna armatei fasciste se afla împrejurul oraşului, ca o prezenţă în bezna unei camere închise. Garcia îşi aminti de ultima lui convorbire cu Caballero. Cuvintele „băiatul cel mai mare" interveniseră în conversaţie. Garcia ştia că fiul lui Caballero era prizonierul fasciştilor la Segovia, şi că va fi împuşcat. Era în septembrie. Stăteau fiecare de o parte şi de alta a mesei, Caballero în salopetă şi Garcia în combinezonul de aviator; o lăcustă intrase pe fereastra deschisă spre sfîrşitul de vară; căzînd între ei pe masă, pe jumătate moartă, încerca să nu se mişte, şi Garcia se uita la picioarele ei cum fremătau, în timp ce amîndoi tăceau.

VII

în fata vitrinelor, umbre răbdătoare se mişcau în ceată, făcînd zgomot pe caldarîm. La Gran Via,

chelnerii serveau cu o uimire posacă trei clienţi pierduţi în sala imensă şi pe care-i socoteau ultimii clienţi ai Republicii. Dar în holul hotelului,

6oldaţi din. corpul al 5-lea, unul după altul, scoteau din saci mari pumnii plini de gloanţe şi se rînduiau în companii pe trotuar. Erau înarmaţi serios. La Tetuan, la Cuatro-Caminos, femeile duceau la ultimul etaj al caselor toată benzina pe care izbutiseră s-o strîngă; în aceste cartiere muncitoreşti, a se preda, a pleca, erau probleme ce nu se puneau. în camioane, pe jos, oamenii din corpul al 5-lea coborau spre Carabancbel, spre Parcul de Vest, Cetatea Universitară. Pentru prima oară Scaii simţea energiile coordonate a cinci sute de mii de oameni. Tatăl lui Jaime nu va putea lua decît o valiză: era puţin loc în maşină.

în faţa uşii deschise se afla un bătrîn masiv, foaTte înalt, avînd un cap, cu o barbă ca o ţepuşă, înfipt între nişte umeri largi, încovoiaţi. îndată însă ce se găsi 6ub becul electric din coridor, Scaii îşi dădu seama că perii îl modificau pe acest El Greco cum ar fi făcut-o o copie a unui pictor baroc: deasupra ochilor cu o lumină intensă şi foarte mare, stinşi însă puţin de grosimea şi zbîrciturile pleoapelor, părul dînapoia craniului chel flutura în şuviţe rebele, iar 6prînccncle mobile şi oblice se sfîrşeau în virgule, ca şi barba.

— Sînteţi Giovanni Scaii, nu-i aşa? îl întTcbă el zîmbind.

— Fiul dumneavoastră v-a vorbit de mine, spuse acesta, mirat să-şi audă prenumele.

— Da, dar v-am citit, v-am citit...

Scaii ştia că tatăl lui Jaime fusese profesor de istoria artelor. Intrau într-o cameră plină cu cărţi, cu excepţia a două nişe înalte de ambele părţi ale

divanului. într-una, nişte statui hispano-mexicane, baroce şi sălbatice; în cealaltă, un Morales foarte frumos.

Prin lornionul pe care-1 ţinea în mînă, Alvear îl privea pe Scaii cu o atenţie stăruitoare, aceea care se acordă unor obiecte deosebite. îl întrecea cu un cap.

— Sînteţi surprins? întrebă Scaii.

— Rămîn întotdeauna surprins văzînd un om care gin- deşte în acest ... costum.

Scaii era în uniformă. Cu pantalonii prea lungi şi cu ochelari. Pe o măsuţă joasă, lîngă nişte fotolii mari de piele, o

sticlă de coniac, un pahar plin, cărţi deschise. Alvear ieşi din cameră cu un pas foarte greoi ca şi cum umerii i-ar fi împovărat picioarele, se întoarse cu încă un pahar.

— Nu, mulţumesc, spuse Scaii.

Cu toate că obloanele erau trase, auzea un zgomot de paşi fugind şi un acordeon îndepărtat.

— N-aveţi dreptate, căci coniacul de Xeres e cu totul deosebit şi egalul celui de Charentes. Doriţi altceva?

— Maşina mea e la dispoziţia dumneavoastră. Puteţi părăsi imediat Madridul.

Alvear, care tocmai se afundase în fotoliul cel mai apropiat, ca o bătrînă şi puternică pasăre răpitoare, simpatic încovoiată ca băiatul său, dar pleşuvă, înălţă privirea asupra lui Scaii:

- La ce bun?

— Jaime m-a rugat să trec să vă iau cînd mă întorc de la minister. Mă înapoiez la Alcala-de-Henares.

Zîmbetul lui Alvear era mai bătrîn decît trupul său.

— La vîrsta mea, nu mai călătoreşti fără bibliotecă.

— Vă daţi scama, nu-i aşa, că maurii vor fi poate mîine aici?

— Desigur. Dar ce dracu pot face? Facem cunoştinţă în împrejurări într-adevăr surprinzătoare... Vă sînt recunoscător pentru ajutorul pe care mi-1 oferiţi, mulţumiţi-i lui Jaime, vă rog, pentru că vi l-a cerut. Dar să părăsesc Madridul, pentru ce?

— Fasciştii ştiu că fiul dumneavoastră e combatant... Vă daţi seama că sînt foarte mari riscuri să fiţi împuşcat.

Alvear surîse cu pleoapele-i groase şi cu obraji-i căzuţi şi arătă sticla cu lornionul pe care-1 ţinea în mină:

— Am cumpărat coniacul.

Avea acelaşi nas încovoiat şi subţire, acelaşi obraz scofîl- cit ca şi Jaime, şi aceleaşi orbite, în clipa aceasta în care umbra îi desena pe sub frunte mari ochelari negri.

„Vreţi să spuneţi, continuă el, că primejdia ar trebui să mă despartă de...“

Arătă pereţii încărcaţi de cărţi.

„Şi pentru ce? Pentru ce? E curios: am trăit patruzeci de ani în artă şi pentru artă şi dumneavoastră, un artist, vă miraţi că eu continui...

Ascultaţi-mă, domnule Scaii: am condus ani de zile o galerie de tablouri. Am introdus aici barocul mexican, pe Georges de Latour, francezii moderni, sculptura lui Lopez, primitivii... Venea cîte o clientă, privea un El Greco, un Picasso, un primitiv aragonez: «Cît?» Era de obicei o aristocrată, cu

Hispanoul ei, cu diamantele şi avariţia ei. «Scuzaţi-mă doamnă, de ce vreţi să cumpăraţi tabloul acesta?» Aproape întotdeauna ea îmi răspundea: «Nu ştiu». «Atunci, doamnă, întoarceţi-vă acasă. Gîndiţi-vă. Cînd veţi şti pentru ce, veniţi înapoi.»“

Dintre toţi oamenii pe care Scaii îi întîlnea sau cu care convieţuia de la începutul războiului, numai Garcia avea obişnuinţa unei discipline a spiritului. Şi Scaii se lăsa cu atît mai bucuros cuprins iar de legătura intelectuală cc se realiza între bătrîn şi el, cu cît ziua fusese mai brutală şi cu cît, 6imţindu-se conducător slab, universul în care îşi regăsea valoarea îl atrăgea.

— Se întorcea? îl întrebă el.

— Numaidecît începea să ştie pentru ce: „Vreau tabloul acesta pentru că îmi place, pentru că-1 socotesc bun, pentru că prietena mea are unul.“ Se ştia că cele mai frumoase tablouri ale lui El Greco se găseau la mine.

— Cînd îl dădeaţi?

Alvear ridică un deget noduros, cu fire de păr creţ.

— Cînd îmi răspundeau: „Pentru că am nevoie“. Atunci, dacă era bogată, îl vindeam — foarte scump; dacă el sau ea erau săraci, ei! mi se întîmpla să i-1 dau fără cîştig.

Se auziră foarte aproape două împuşcături, urmate numaidecît de un zgomot puternic de paşi, în evantai.

— Cu aceste obloane interioare, spuse Alvear indiferent, de afară nu se vede absolut de loc lumina dinăuntru. Am vîndut după criteriul adevărului meu, domnule Scaii!

Vîndut! Poate face un om mai mult cu adevărul său? în noaptea asta îl trăiesc în mine. Maurii? Nu:

mi-e indiferent../[4]

— V-aţi lăsa ucis din indiferenţă?

— Nu din indiferenţă...

Alvear se ridică pe jumătate, sprijinindu-se de braţele fotoliului, şi-l privi pe Scaii puţin teatral, ca pentru a sublinia ce spunea:

.,Din dispreţ...

Totuşi, totuşi, vedeţi cartea asta: e *Don Quijote.* Am vrut s-o citesc adineauri: nu puteam...[44]

— în bisericile din Sud unde s-au dat lupte, am văzut în faţa tablourilor pete mari de sînge. Pinzele... îşi pierd puterea...

— Ar trebui alte pînze, asta-i tot, spuse Alvear, răsucin- du-şi barba cu arătătorul, cu tonul unui negustor care are de gînd să negocieze tablourile dintr-un apartament.

— Bine, spuse Scaii: înseamnă să acorzi o înaltă apreciere operelor de artă.

— Nu operelor: artei. Nu întotdeauna aceleaşi opere de artă scot la iveală ce e mai pur în noi, dar întotdeauna nişte opere de artă...

Scaii înţelese în sfîrşit ce-1 tulbura de la începutul convorbirii: întreaga expresie a chipului bătrînului era concentrată în ochii săi; de fiecare dată cînd interlocutorul său îşi scotea lornionul, Scaii, împins de asemănare, datorită imbecilităţii îngrozitoare a instinctului, se aştepta la ochii unui orb.

— Nici romancierii, nici moraliştii n-au glas, astă-noapte, reluă bătrînul: oamenii vii n-au nici o valoare în faţa morţii. înţelepciunea e mai vulnerabilă ca frumuseţea; deoarece înţelepciunea e o artă impură. Dar poezia şi muzica au valoare în faţa vieţii şi a morţii... Ar trebui recitită *Numance.* Vă amintiţi? Războiul înaintează prin oraşul asediat, fără îndoială cu zgomotul acesta înăbuşit al paşilor gonind...

Se ridică şi căută ediţia operelor complete ale lui Cervan- tes, n-o găsi.

— Cu războiul ăsta, totul c talmeş-balmeş !

Scoase din bibliotecă altă carte şi citi cu glas tare trei versuri din sonetul lui Quevedo:

-iQue pretende el temor desacordado
De la que a rescatar piadosa viene
Espiritu en meseriaş anudado?[CDXIV]

Arătătorul care urmărea versurile îl vădea iar pe profesor; aşezat, cu umărul din nou proptit, bătrîna pasăre refugiată în camera închisă, în fotoliul acesta si în poezie, citea rar, cu un sens al ritmului cu atît mai izbitor, cu cît glasul era fără timbru, tot atît de bătrîn ca şi zîmbetul lui. Zgomotul ^năbuşit din stradă al paşilor gonind, detunăturile îndepărtate, toate zgomotele nopţii şi ale zilei pe care Scaii le simţea. încă lipite de el, păreau că se învîrtesc ca nişte animale neliniştite în jurul acestui glas logodit de pe acum cu moartea.

„Bineînţeles, pot să fiu ucis de arabi. Şi pot să fiu ucis şi de-ai voştri, mai tîrziu. N-are nici o importanţă. Oare e atît de greu, domnule Scaii, 6ă aştepţi moartea (care poate nu va veni!) bînd, liniştit şi citind versuri admirabile? Există un sentiment foarte profund faţă de moarte, pe care nimeni nu l-a mai exprimat de la Renaştere...

Şi totuşi mi-era teamă de moarte cînd eram tînăr“, spuse el ceva mai încet, ca o paranteză.

— Ce sentiment?

— Curiozitatea...

îl aşeză pe Quevedo pe un raft. Scaii n-avea chel

CDXIV **Ce pretinde teama confuză Dintr-a cărui pioasă răscumpărare vine Spiritul închircit de sărăcie?**

să plece.

— Moartea nu vă stîrneşte curiozitatea? întrebă bătrînul. Orice părere definitivă asupra morţii e atît de prostească...

— M-am gîndit mult la moarte, spuse Scaii, cu mîna în păru-i creţ; de cînd lupt, nu mă mai gîndesc niciodată la ea. Şi-a pierdut pentru mine orice... realitate metafizică, dacă vreţi. Ştiţi, avionul meu s-a prăbuşit o dată. între clipa în care botul avionului a atins solul şi clipa în care am fost rănit, foarte uşor, în timpul trosniturii nu mă gîndeam la nimic, stăteam

7 ca un exaltat la pîndă, o pîndă vie: cum să sar, unde să sar? Cred acum că întotdeauna e aşa; un duel: moartea cîştigă sau pierde. Bun. Restul îl constituie legăturile dintre idei. Moartea nu e un lucru atît de serios: durerea, da. Arta nu reprezintă mare lucru în faţa durerii, şi, din nefericire, nici un tablou nu rezistă în faţa petelor de sînge.

— Să nu credeţi asta, să nu credeţi asta! La asedierea Saragosei de către francezi, grenadicrii îşi făcuseră corturile din pînzcle maeştrilor din mănăstiri. După un atac, lăn- cicrii polonezi, în genunchi, îşi rostiră rugăciunile printre răniţi, în faţa Fecioarelor lui Murillo care închideau corturile triunghiulare. în cauză era religia, dar şi arta, căci nu se rugau în faţa fecioarelor din popor. Ah! domnule Scaii, sînteţi foarte obişnuit cu arta, dar nu sînteţi încă destul de obişnuit cu durerea... Şi veţi vedea mai tîrziu, pentru că sînteţi încă tînăr: durerea devine mai puţin tulburătoare, cînd eşti sigur că n-o mai poţi schimba...

O mitralieră începu să tragă rafale scurte, turbată şi singuratică în tăcerea plină de zumzete.

„Auziţi? întrebă Alvear distrat. Dar partea din el însuşi, pe care o angajează omul care trage în

momentul acesta, nu este partea importantă... Cine-mi poate spune că folosul pe care vi l-ar aduce eliberarea economică va fi mai mare ca pagubele aduse de noua societate, ameninţată din toate părţile, obligată din teamă la constrîngere, la violenţă, poate la denunţ? Asuprirea economică e împovărătoare;dar dacă,pentru a o distruge, eşti obligat să întăreşti asuprirea politică, sau militară, sau religioasă, sau poliţistă, atunci ce-mi pasă?**

Alvear îl tulbura pe Scaii cu o categorie de experienţe pe care nu le cunoştea şi care deveneau tragice la italianul scund cu părul creţ. Ceea ce ameninţa Revoluţia, credea Scaii, nu era viitorul, ci tocmai prezentul: din ziua în care Kar- lici îl uimise, vedea elementul fiziologic al războiului dez- voltîndu-se la mulţi dintre tovarăşii lui cei mai buni, şi era îngrozit. Iar şedinţa din care ieşea nu era menită să-l liniştească. Nu prea mai ştia ce-i cu el.

— Vreau să ştiu ce gîndesc, domnule Scaii,reluă bătrînul.

— Bine. Asta îngrădeşte viaţa.

— Da, spuse Alvear, visător: dar viaţa cea mai puţin îngrădită e tocmai cea a nebunilor... Vreau să am legături cu un om pentru firea lui şi nu pentru ideile lui. Vreau fidelitatea în prietenie şi nu prietenia în funcţie dc o atitudine politică. Vreau ca un om să fie răspunzător faţă de sine însuşi — Ştiţi prea bine că e cel mai anevoios lucru, orice s-ar spune, domnule Scaii — şi nu în faţa unei cauze, fie ea cea a asupriţilor.

Aprinse o ţigară.

— în America de Sud, domnule Scaii — trase un fum — dis-de-dimineaţă — încă un fum — se aude în pădure vaierul puternic al maimuţelor: şi legenda spune că odinioară Dumnezeu le-ar fi făgăduit să Ie transforme în oameni la răsăritul

soarelui; ele aşteaptă fiecare răsărit, văd că au fost iarăşi înşelate, şi bocetul lor răsună în toată pădurea.

Omul poartă într-însul o speranţă cutremurătoare şi profundă... Cel care a fost condamnat pe nedrept, cel care s-a izbit prea des de prostie sau de nerecunoştinţă sau de laşitate, se-nţelege că trebuie să mizeze pe altceva... Revoluţia joacă, printre alte roluri, acela pe care l-a jucat odinioară viaţa veşnică, ceea ce explică multe din caracteristicile ei. Dacă fiecare şi-ar îndrepta asupra sa o treime din strădania pe care o depune astăzi pentru forma de guvernămint, viaţa ar deveni posibilă în Spania.

— Dar ar trebui s-o facă singur, şi asta-i toată problema.

— Omul nu angajează într-o acţiune decît o parte limitată din el însuşi; şi cu cît acţiunea se pretinde totală, cu atît partea angajată e mai mică. Ştiţi prea bine că c greu să fii un om, domnule Scaii, mai greu decît îşi închipuie oamenii politici...

Alvear se ridicase:

— Dar în sfîrşit, dumneavoastră, dumneavoastră interpretul lui Masaccio, lui Piero della Franccsca, cum puteţi îndura universul acesta?

Scaii se întreba dacă se afla în faţa gîndirii lui Alvear sau a durerii lui.

— Bine, spuse el, în cele din urmă. Aţi trăit vreodată laolaltă cu mulţi oameni ignoranţi?

Alvear cugetă la rîndul său.

— Nu cred. Dar îmi închipui foarte bine.

— Cunoaşteţi unele din marile predici ale Evului Mediu...

Alvear făcu un semn afirmativ cu capul.

„Predicile acestea erau ascultate de oameni mai ignoranţi decît cei care luptă împreună cu mine.

Credeţi că erau înţelese?»

Alvear înfăşură pe deget virgula bărbii sale şi-l privea pe Scaii ca şi cum ar fi spus: îmi dau seama unde vreţi să ajungeţi.

— Fără îndoială, spuse el numai.

— Aţi vorbit adineauri de speranţă: oamenii uniţi în acelaşi timp prin speranţă şi prin acţiune se înalţă, ca şi oamenii uniţi prin iubire, spre tărîmuri la care nu s-ar înălţa singuri. Totalitatea acestei escadrile arc mai multă nobleţe decît aproape toţi cei care o alcătuiesc.

Aşezat, îşi ţinea ochelarii între degete, şi Alvear nu-i mai vedea decît chipul, înfrumuseţat pentru că exprima ceea ce era destinat să exprime: idei; o uniune misterioasă unea acum buzele groase şi ochii care se încreţeau uşor.

„Sînt sătul de multe, acolo unde mă aflu, dar esenţialul din om, dacă vreţi, se află după părerea mea, în asemenea tărîmuri. «îţi vei cîştiga pîinea cu sudoarea frunţii.» E adevărat şi pentru noi, ştiţi, chiar, şi mai ales, cînd sudoarea e rece...[44]

— Ei! sînteţi fascinaţi cu toţii de ceea ce c fundamental în om... Epoca fundamentalului reîncepe, domnule Scaii, spuse Alvear cu o gravitate neaşteptată. Raţiunea trebuie să fie *întemeiată din nou...*[1]''

— Credeţi că Jaime a greşit că a luptat?

Alvear ridică umerii gîrboviţi, obrajii îi căzură şi mai jos.

— Ei! Pămîntul întreg să fie fascist, numai el să nu fie orb...

Afară, o maşină schimbă viteza scîrţîind.

„Credeţi că va mai vedea?“

— Doctorii afirmă că e posibil.

— Şi dumneavoastră! Şi dumneavoastră v-au spus! Dar ei ştiu că sînteţi prietenul lui... Şi uniforma asta... Acum, îl mint pe oricare ofiţer. Idioţii! Le e frică să nu fie consideraţi fascişti, dacă spun adevărul.

— De ce oare ar fi neapărat fals ceea ce spun ei?

— Ca şi cum ar fi uşor să crezi adevărul, cînd el nu depinde decît de un om şi capătă forma fericirii noastre...

Tăcu. Apoi, pentru a-şi îndepărta poate neliniştea, continuă, cu glasul mai ridicat, cu indiferenţă.

„Singura speranţă a Spaniei noi de a păstra în ea scopul pentru care luptaţi, dumneavoastră, Jaime şi mulţi alţii, e să se menţină ceea ce de ani de zile am profesat cît am putut noi mai binc...“

Asculta ceva ce venea de afară. Se îndreptă spre fereastră.

— Adică? îl întrebă Scaii.

Bătrînul se întoarse şi rosti, cu tonul cu care ar fi spus: vai!

— Calitatea omului...

Ascultă din nou, se duse să stingă lumina, întredeschise fereastra prin care pătrunse *Internaţionala* pe deasupra zgomotului de paşi. In întuneric, glasul îi era şi mai înbăuşit, ca şi cum ar fi ieşit dintr-un trup mai mic, mai trist şi mai bătrîn:

„Dacă maurii vin chiar acum, ultimul lucru pe care-1 voi fi auzit va fi imnul acesta al speranţei cîntat de un orb...“

Vorbea fără emfază, poate cu un zîmbet vag. Şcali auzi zgomotul obloanelor închise la loc. O clipă, încăperea rămase complet în întuneric; în sfîrşit, Alvear găsi comutatorul şi aprinse din nou lumina.

— Deoarece ei au nevoie de universul nostru pentru înfrîn- gere, spuse bătrînul, şi vor avea nevoie de el ca să se bucure...

îl privea pc Scaii care sc aşezase pc divan.

„Nu zeii au creat muzica, domnule Scaii, muzica i-a creat pe zei...“

— Sau poate că ceea ce se petrece afară a creat muzica...

— Epoca fundamentalului reîncepe... spuse Alvear din nou. îşi turnă un pahar de coniac, îl bău dintr-o înghiţitură, fără să clipească.

Lampa abia lumina fruntea, ochelarii şi părul creţ al lui Scaii:

— V-aţi aşezat unde se aşază Jaime cînd vine aici. Şi dumneavoastră purtaţi ochelari... ca şi el. Cînd şi-i scoate nu-1 pot privi...

Pentru prima oară, durerea străbătu prin glasul său aproape aton şi spuse pentru sine însuşi, în franceză:

— Que te sert, o Priam, d'avoir vecu si vieux!...

Cu fruntea zbîrcită sub păru-i zbîrlit, înălţă asupra lui Scaii o privire în acelaşi timp copilăroasă şi hăituită.

„Nimic — nimic — nu c mai îngrozitor decît sluţirea unui *trup* pe care-1 iubeşti...“

— Sînt prietenul lui, spuse Scaii cu voce scăzută. Şi sînt obişnuit cu răniţii.

— De parcă s-ar fi întîmplat dinadins, spuse Alvear încet; aici, drept în faţa ochilor săi, în sertarele acestea ale bibliotecii, sînt toate cărţile despre pictură, miile şi miile de fotografii pe care el le-a privit... Şi totuşi, dacă pun patefonul, dacă muzica pătrunde aici, pot cîteodată să-l privesc, chiar dacă nu poartă ochelari...

VIII

Manuel găsi Ministerul dc Război lăsat în seama luminărilor pe sfîrşite. Sălile imense şi lugubre, din care ultimii regi ai Spaniei au făcut o imitaţie îngrozitor de împopoţonată după

Carol Quintul, sălile pe care Manuel le cunoscuse pline de miliţieni culcaţi pe canapele, cu revolverul sub nas, cu preşedintele Consiliului ascultînd într-un colţ la un aparat minuscul de radio — apoi date pe mîna ordinii severe si cam morocănoase a lui Caballero — le regăseşte în aceeaşi ordine; cu ferestrele deschise asupra oraşului surescitat, cu fotoliile încremenite de mirare cînd învîrte un comutator — în afară de biroul ministrului de Război, unde toate becurile sînt aprinse, iar comandantul francez, singur, continuă să aştepte. Pe scări, luminările nu mai răspîndesc lumina de teatru pe care o văzuseră Garcia şi Guernico, ci o lumină roşietică de biserică, premergătoare întunericului final. Ici-colo, în mijlocul unui coridor interior cu arcade, felinare mici, aidoma celor ce indică, noaptea, străzile blocate şi căruţele, luminează treptele scării monumentale, pierzîndu-se în umbră.

Manuel s£ apropie de camera generalului Miaja, sus la mansardă. Culoarle sînt tot întunecoase, dar la etaj e lumină pe sub uşi. Intră: generalul nu-i acolo, dar jumătate din membrii statului-major al Juntei de apărare stau pe scaune sau se plimbă încoace si încolo prin camera aceasta de hotel mediocru. Şeful dinamitorilor, şeful minelor, ofiţeri ai statului-major al lui Miaja, ofiţeri din Corpul al 5-lea... Cu şase luni în urmă, nici unul dintre ultimii nu era soldat: un desenator de mode, un antreprenor, un pilot, un conducător

de întreprinderi industriale, doi membri din comitetele centrale ale partidelor, un metalurgist, un compozitor, un inginer, un şef de garaj şi el însuşi. Şi Enrique, şi Ramos. Manuel îşi aduce aminte de un miliţian orb, cu ambele picioare paralizate din cauza rănilor, care a venit la Azana: „Ce doriţi de la mine?“ l-a întrebat preşedintele. „Nimic: numai să vă spun: Salut şi curaj“, apoi a plecat sprijinindu-se în cîrje.

Nu este un consiliu de apărare. Dar în noaptea asta, orice şedinţă e un consiliu. Destinul acestor oameni formaţi în luptă se aseamănă cu destinul lui Manuel şi al Spaniei.

29»

— O puşcă la cîţi oameni, acum? întreabă Enrique.

— La patru, răspunde unul din ofiţeri. E un tovarăş al lui Manuel, cel care era desenator de modă. El controlează mobilizarea civililor: în ajun, partidul comunist a cerut mobilizarea generală a sindicatelor.

— Trebuie să organizăm strîngerea puştilor, spune Enrique. Vor fi retrase în spatele liniilor, imediat ce vor 'cădea primii camarazi. Organizaţi treaba astă-noapte după modelul organizării brancardierilor.

Desenatorul pleacă.

— Absolut imposibil să se mai recupereze arme la Madrid?

Acum răspunde un altul.

— Cu excepţia Siguranţei, chiar gărzile, santinelele şi escortele nu mai au decît revolverele lor. Nimeni nu e păzit în noaptea asta...

— Dacă pierdem Madridul, putem pierde şi ministerele, responsabilii şi miniştrii, dacă au mai rămas.

**— Cum stăm cu fortificaţiile? întreabă şeful de stat- J *
major al lui Miaja.**
— Douăzeci de mii de oameni, spune Ramos, sînt gata să lucreze cum se cuvine: întregul sindicat al constructorilor, mobilizat. Pretutindeni multă bunăvoinţă. La direcţia fiecărui şantier sau a fiecărei baricade e cineva din corpul al 5-lea. în momentul acesta maurii au în faţa lor o treabă isprăvită pe o adîncime de un kilometru. Poimîine, Madridul întreg va avea o centură de baricade, fără a mai vorbi de rest.
— Baricadele femeilor sînt proaste, spune unul dintre ofiţeri. Prea mici.
— Au fost desfiinţate, răspunde Ramos. Au fost păstrate numai cele construite în condiţiile de care v-am vorbit, sau cele pe care băieţii de la al 5-lea le-au controlat şi le-au găsit bune. Dar baricadele femeilor nu erau prea mici: dimpotrivă, erau prea mari. Mai adăugau de la ele!

— N-arc nici un rost ce fac femeile cu proviziile de ben- zină în fiecare casă, spune un alt glas.
— Efectul moral e considerabil.
— Spuneţi-mi: de ce nu s-au putut face toate astea mai înainte?
— Jumătate — nouă zecimi! — dintr-ai noştri înţeleg că apără Madridul numai în Madrid. Azi-dimineaţă, cineva, pe stradă, îmi spunea: „Dacă au să ajungă vreodată în faţa Madridului, le arătăm noi !“ „Ia spune, dumneata ştii unde se află Carabanchel?“ „MadriduleMadrid;şi Carabanchel nu e Madrid.“
— Înaintează acum spre Carabanchel? întreabă Manuel.

— Acolo sînt ţinuţi în loc de al 5-lea. înaintează dinspre sud; şi vor ataca şi în partea ta.

Manuel va pleca la noapte Ia Guadarrama. E locotenent- colonel. Părul îi e tuns, ochii verzi mai deschişi pe chipul lui mai întunecat.

— Se spunea că au sosit oamenii lui Durruti?

— Calea ferată e întreruptă. Am trimis camioanele la Taranson. în momentul ăsta sînt pe drum.

— Tot se speră că poimîine sosesc avioanele cumpărate în U.R.S.S.?

Nici unul nu răspunde. Toţi ştiu că se termină montarea lor. Dar cît va mai dura...

— La Sud, peste cine vor da? întreabă Manuel.

— Depinde de oră: deocamdată, brigada internaţională e adusă înapoi de la Vallecas.

Unul după altul, sosesc ofiţeri.

Ultimele luminări s-au stins pe scările imense, comandantul francez a plecat; numai cîteva felinare somptuoase, care fuseseră odinioară atîrnate de grilajul porţilor, aduc în fundul vastelor perspective licăririle candelelor mortuare. Pustiu ca şi ultimele cafenele din Madrid, părăsit ca şi oraşul, palatul îşi pregăteşte ca şi el rezistenţa subterană.

IX

Parcul de Vest.

Un cîntec de mierlă se înalţă, rămîne în aer ca o întrebare — un altul îi răspunde. Primul reîncepe, pune o întrebare mai tulburătoare, al doilea

protestează furios şi hohote de rîs străpung ceaţa. „Ai dreptate, se aude un glas: nu vor trece... Nicidecum !...“ Mierlele sînt Siry şi Kogan, din prima brigadă internaţională. Kogan e bulgar şi nu ştie franceza: amîndoi fluieră.

— Linişte!

Vreo cincisprezece obuze răspund.

Germani, polonezi, flamanzi, cîţiva francezi, aşteaptă, aud apropiindu-6e detunăturile. Deodată se întorc toţi: se trage în spatele lor.

— Gloanţele explozive, strigă ofiţerii. Nu daţi importanţă. Cît de precis e sunetul gloanţelor prin ceaţă! Se aud traiectoriile... De la începutul instrucţiei, batalionul a fost numit Edgar-Andre. Germanii au aflat că Edgar-Andre, prizonier la Hitler, a fost executat cu securea.

Aproape toţi germanii, de luni de zile, trăiesc viaţa nefericită a emigraţiei, se îndoiesc de ei înşişi. Aşteaptă. Aşteaptă de trei ani. Astăzi vor demonstra în sfîrşit că n-au fost nişte profitori ai revoluţiei.

Polonezii pîndesc ordinele, cu atenţia întipărită pe fată.

Francezii vorbesc.

Tunul se apropie. Mulţi soldaţi, de parcă nu şi-ar da seama, îşi ating vecinul cu umărul, cu piciorul, ca şi cum unica apărare a unui om împotriva morţii ar fi prezenţa oamenilor.

Siry şi Kogan sînt lipiţi unul de altul. Prea tineri ca să fi făcut războiul, dar destul de în vîrstă pentru ca să fi făcut serviciul militar; deci, pe front, după cincisprezece

zile de instrucţie. Siry e o faţă mare, triunghiulară, foarte oacheşă, un băiat îndesat, cu gesturi de comic. Kogan e un pămătuf creţ, cu smocuri de păr verticale.

Au petrecut noaptea sub aceeaşi pătură: cei care urmau să intre în luptă au dormit cîte doi în pat, din cauza frigului de noiembrie. Niciodată, cugetă Kogan, n-am simţit atîta prietenie pentru un om, într-un răstimp atît de scurt. Ori de cîte ori cade o ghiulea lingă ei, Siry, pe limba mierlelor, aprobă, îşi spune părerea, protestează. Un 155 cade fără să explodeze, dispare prin noroi spre vreun miez al pămîntu- lui: Siry îşi flutură aripile, protestează energic.

— Maurii!

Nu: un luptător prea nervos. Ceaţa începe să se risipească dar nu vezi pe nimeni: explozii, o pădure pustie.

— Culcaţi!

Iată-i pe toţi în mireasma muşchiului şi a amintirilor din copilărie. Primii răniţi la faţă se întorc, cu obrazul ascuns sub degetele înroşite de sînge. în pofida gloanţelor, soldaţii se ridică să-i salute cu pumnul ridicat; răniţii nu-i văd, afară de unul care, pentru a răspunde cu pumnul lui sîngerînd, dezvăluie chipul însuşi al războiului. De pretutindeni crengile cad ca oamenii. „De ne-ar înghiţi porcăria asta de păr mînt!“ spune Siry.

— Sculaţi!

încep să înainteze, aplecaţi, străbătînd pădurea. îi aud şi pe mauri înaintînd, dar nu văd nimic, în afara copacilor răzleţi, asemănători prin ceaţă cu geiserele de pămînt ale obuzelor. S-a isprăvit cu imitarea mierlei: de cînd mărşă- luiesc în luptă, nu se mai gîndesc decît la clipa în care vor apare maurii; şi totuşi, chiar cei mai ignoranţi se gîndesc şi ei că în această dimineaţă ceţoasă reprezintă Istoria. Flamandul care urcă la dreapta lui Siry (la stînga e Kogan) e lovit de un glonte în picior, 6e apleacă să-şi pipăie coapsa, două gloanţe îi nimeresc pieptul şi cade. Maurii trag acum în tir încrucişat. N-aş fi crezut niciodată că există atîtea gloanţe pe lume, se gîndeşte Siry, atîtea pentru

mine! Dar e în- cîntat că umblă atît de bine: frica stăruie încă, dar nu-1

stînjeneşte nici la mers, nici la vreo altă mişcare. Merge. „Le arătăm cine sîntem noi, francezii!../[4] Căci în momentul acesta, fiecare dintre Internaţionali vrea să demonstreze calităţile militare ale naţiunii sale. Un ofiţer strigă două silabe şi se prăbuşeşte, cu un glonte în gură. Siry începe să se înfurie: e de părere că i se asasinează tovarăşii. în vuietul obuzelor, seziseează tăcerea bruscă a oamenilor — în care mai dă tîrcoale o frază, rostită de mai multe glasuri:

— M-au dat gata...

Internaţionalii înaintează prin ceaţă. îi vom vedea oare vreodată pe mauri, da sau nu?

Heinrich se zbate în mijlocul telefoanelor şi a harababurii unui post de comandă. Soseşte un civil, cu părul cărunt tuns în perie, cu mustăţi.

— Ce doriţi? întreabă Albert, aghiotantul generalului. E un evreu ungur, fost student, fost scafandru, vînjos şi cu părul creţ.

— Sînt comandant în armata franceză. Fac parte din Comitetul Mondial Antifascist, de la întemeierea lui. Mi-am petrecut ziua pe un scaun la Ministerul de Război şi pot fi de folos. M-au trimis în sfîrşit aici. La ordinele dumneavoastră.

Înmînează actele sale lui Albert: livretul militar, legitimaţia de la Comitet.

— E-n regulă, dom' general, îi spune acesta lui Heinrich.

— O companie poloneză şi-a pierdut chiar acum al doilea căpitan, spune generalul.

— Foarte bine.

Căpitanul se întoarce către Albert.

— Unde sînt uniformele?

— Nu veţi avea timp, spune Heinrich.
— Foarte bine. Unde sînt oamenii?
— Veţi fi condus. Vă previn că postul e ... serios.
— Am făcut războiul, domnule general.
— Bun. Perfect.
— Sînt norocos. Gloanţele nu mă pot 3uferi.

— Perfect.

Printre trunchiurile acestui Parc de Vest, atît de puţin făcut pentru bătălie, dincolo de oamenii doborîţi care nu se mai îngrijesc de nimic — morţi — Siry vede în sfîrşit primele turbane trecînd pe furiş ca nişte porumbei mari.
— înfigeţi baionetele în pămînt!
Nu i-a văzut niciodată pe mauri; dar, folosit ca agent de legătură cu cîteva zile mai înainte, s-a aflat, noaptea, timp de o oră, în prima linie, la o sută de metri de tranşeele lor. Noaptea de noiembrie era compactă şi ceţoasă; nu vedea nimic, dar auzise desluşit, cît timp a durat misiunea lui, tam-tamurile care se înălţau şi coborau o dată cu focurile lor; şi-i aşteaptă acum de parcă ar aştepta Africa. Se spune că maurii sînt întotdeauna beţi cînd atacă. Pretutindeni în jurul lui, în picioare, culcaţi sau morţi, ochind, trăgînd, ochind şi trăgînd, se află aici camarazii lui din Ivry şi muncitorii din Grenelle, cei din Coumeuve şi cei din Billancourt, emigranţii polonezi,flamanzii, surghiuniţii germani, luptători ai Comunei din Budapesta, docherii din Anvers — sîngele trimis de jumătate din proletariatul Europei. Turbanele se apropie îndărătul trunchiurilor, de parcă s-ar juca de-a v-aţi ascunse- lea, fugind nebuneşte.
Se tot apropie de la Melilla...
Fîşii lungi de oţel, baionete sau săbii scurte trec prin ceaţă fără să lucească, lungi şi ascuţite.

în atacul la baionetă, trupele maure sînt printre cele mai bune din lume.

— Baionetă... arm’!

E prima bătălie a brigăzii internaţionale.

Internaţionalii îşi scot baioneta. Siry n-a luptat niciodată. Nu se gîndeşte nici că va fi ucis nici că va fi învingător; se gîndeşte: „Nu-şi dau seama, tuciuriii!“ Scrimă cu baioneta regimentului? Sau s-o vîre înapoi, şi asta numaidecît?

între două obuze, un glas îndepărtat rosteşte îndărătul arborilor:

— ... Republica, comp...

Nu se aude urmarea; toate privirile sînt aţintite asupra maurilor care sosesc; şi un glas mult mai apropiat, despre care toată lumea ştie aproximativ ce va spune, ale cărui cuvinte n-au importanţă, dar care freamătă de exaltare şi-i ridică pe toţi oamenii aceştia încovoiaţi, strigă pentru prima oară' în franceză, prin pîclă:

„Pentru Revoluţie şi pentru Libertate, compania a treia..."

Heinrich, cu ceafa rasă încreţită, ţine un receptor la fiecare ureche. Companie după companie, brigada contraatacă la baionetă.

Albert îşi lasă receptorul:

— Nu mai înţeleg nimic, dom’ general. Căpitanul Mercery spune: Pradă considerabilă, am ocupat poziţia, am pus mîna pe cel puţin doilă tone de săpun!

Mercery comandă o companie spaniolă, la dreapta Internaţionalilor.

— Ce săpun? Ce-i cu idiotul ăsta?

Albert ia din nou receptorul.

— Ce? Care uzină? Care uzină, pentru numele lui Dumnezeu !

„Explică foloasele săpunului", îi spune lui Heinrich. Generalul se uită la o hartă.

— Ce cotă?

Heinrich a schimbat receptoarele.

— Bun, spune el. A greşit cota şi a cucerit o fabrică de săpun care era a noastră. Cere generalului spaniol să-l înlocuiască imediat pe idiotul ăsta.

Baioneta de care se vor folosi e mai lungă decît îşi închipuia. -

Din ultimul sfert de oră, Siry îşi aminteşte numai un vălmăşag de tufişuri şi de arbori înalţi trosnind toţi, un vuiet de obuze deasupra gloanţelor explozive şi maurii sosind cu botul căscat, dar pe care nu-i auzi răcnind.

O companie germană vine s-o înlocuiască pe cea a lui Siry care pleacă în spatele frontului să se reorganizeze. Pădurea e înţesată de mauri ca de nişte hîrtii după o zi de săr-

bătoarc; cînd batalionul ataca, nu-i vedea. Se spune că o companie poloneză a trecut Manzanaresul.

— Şi comandantul trimis la polonezi? întreabă Heinrich.

— Cînd a văzut cum stă treaba, a spus: poziţia nu poate fi apărată, trebuie s-o părăsiţi. Cei care vor ajunge în liniile noastre vor declara că au plecat din ordinul meu. Veţi ieşi prin ferestrele din spate, nu veţi da de mai puţine obuze, dar veţi da de mai puţine gloanţe. Plecaţi! şi spuneţi că am făcut ce era de făcut.

„Şi-a pus tunica celui de-al doilea căpitan polonez, a coborît, a ţinut piept cu mitraliera pînă la sfîrşit şi şi-a tras un glonte în cap. A căzut de-a curmezişul uşii.“

— Cîţi au scăpat?

— Trei.

Siry l-a pierdut pe Kogan: nici unul dintre cei doi vecini ai săi nu înţelege franceza (în afară de ordine) şi nu ştie să fluiere. Siry ştie că, în spatele batalionului lor, nu se mai află decît frizerii înarmaţi: batalionul lor de rezervă e poreclit Figaro. Cînd larma infernală se curmă, aude tirul coloanei Durruti — care înaintează, al „regimentului de oţel“ care înaintează, al socialiştilor care înaintează, si cu cît înaintează, cu atît linia frontului lor se lărgeşte. înapoia vălmăşagului 6Îngeros din Parc, se desfăşoară o linie de atac tot atît de lungă ca şi oraşul. Printre case, spaniolii, care au oprit dimineaţa trei atacuri, au primit ordinul să atace la rîndul lor: casele cucerite de mauri sînt recucerite cu grenada, tancurile sînt oprite cu dinamita; iar maurii, respinşi de baionetele Internaţionalilor descoperă pe străzi, în faţa lor, pe anarhiştii care împing în prima linie tunurile republicane. în spatele lor, sindicatele mobilizate aşteaptă armele primilor morţi.

Din Maroc fasciştii înaintează, dar începînd cu Parcul de Vest ei se retrag. Maurii fiind bătuţi, companiile decimate ale Internaţionalilor se întorc în spatele frontului, formează companii noi, pornesc din nou. Maurii coboară în fugă.

Anarhiştii lui Durruti, coloanele tuturor partidelor cata^ lane, socialiştii, burghezii din „Regimentul de Otel“ atacă.

- Alo ! '

Receptorul e la Albert.

„Inamicul contraatacă din nou, dom’ general/*

— Cu tancurile?

Albert repetă:

— Nu: nici un tanc nou.

— Aviatic?

Albert repetă:

— Normală.

Nu întrerupe legătura. îşi priveşte piciorul, care mişcă; receptorul tremură:

— Dom' general!

„Asta-i! Se revarsă pînă la Manzanares! Au să treacă înapoi prin Manzanares, dom' general !“

Companie după companie, alergînd, depăşesc pe cea a lui Siry şi atacă; iar Siry şi tovarăşii lui ocupă un teren înţesat de oameni cu feţele mototolite. Naţiune după naţiune, companiile încovoiate, cu puşca înainte, trec prin pîcla care pare acum fum de explozii. Ca la cinema, şi totuşi atît de diferite! Oricare din oamenii aceştia e dintre ai săi. Şi se întorc, cu pumnii pe faţă sau cu ambele mîini strînse pe pîn- tece — sau nu se întorc — şi ei au acceptat asta. Şi el, de asemenea. înapoia lor, Madridul, şi murmurul sumbru al tutu- ror! puştilor sale.

încă un atac năvalnic şi un rîu îngust...

— Manzanares ! strigă unii.

Uluită, o mierlă cîntă. Undeva prin pîclă, Kogan, care sîngerează pe frunzele jilave lovit de o baionetă în coapsă, răspunde, pentru răniţi şi pentru morţi.

II „SÎNGE DE

Tăcerea, adîncă totuşi, deveni şi mai adîncă; Guernico avu impresia că, de data asta, cerul era compact. Nu era zgomotul unei maşini de curse indicînd prezenţa unui avion; era o vibraţie foarte întinsă, din ce în ce mai profundă, păs- trîndu-se ca o notă gravă. Zgomotul avioanelor pe care-1 auzise pînă atunci era alternativ: cînd mai tare, cînd mai încet; de data asta motoarele erau destul de numeroase pentru ca totul să fie învălmăşit într-o înaintare implacabilă şi mecanică.

Oraşul n-avea aproape de loc faruri; avioanele de vînătoare guvernamentale, sau ce mai rămăsese din ele, cum i-ar fi putut oare nimeri pe fascişti în bezna asta? Şi vibraţia profundă şi gravă care acoperea cerul şi oraşul ca o noapte învăluitoare, mîngîindu-1 pe Guernico şi furişîndu-i-se prin păr, devenea insuportabilă, deoarece nu cădeau bombele.

în sfîrşit, o explozie înăbuşită izbucni din pămînt ca o mină îndepărtată; şi, deodată, trei explozii extrem de violente. O altă explozie înăbuşită; şi-apoi nimic. încă una: deasupra lui Guernico, toate deodată, ferestrele unui apartament mare se deschiseră.

Nu-şi aprinse lanterna; miliţienii ar fi crezut imediat că sînt semnale luminoase. Mereu zgomotul motoarelor, dar nu al bombelor. în bezna totală, oraşul nu-i vedea pe fascişti şi fasciştii de-abia vedeau oraşul.

Guernico încercă să alerge. Se potirnra tot timpul de pietrele adunate pe stradă şi îi era cu neputinţă să meargă pe trotuar în întunericul foarte compact. O maşină trecu în viteză, cu farurile camuflate. Alte cinci explozii, cîteva împuşcături, o rafală îndepărtată de mitralieră. Exploziile păreau că izbucnesc tot din pămînt, răbufnind la vreo zece metri înălţime. Nici cel mai mic licăr de lumină; nişte ferestre se deschideau mişeîndu-se încoace şi încolo. La suflul unei explozii mai apropiate, nişte geamuri se sparseră în ţăndări, căzură pe asfalt de la mare înălţime. La auzul zgomotului Guernico îşi dădu seama că nu vedea decît pînă la primul etaj. Ca un ecou de sticlă spartă, se desluşi ţîrîitul unei sonerii, se apropie, trecu prin faţa lui, se pierdu în beznă: prima dintre ambulanţele lui. Ajungea în sfîrşit la Centrala sanitară; în întuneric strada se umplu de lume.

Doctori, infirmiere, organizatori, chirurgi se alăturau o dată cu el colegilor lor de serviciu. Poseda în sfîrşit ambulanţele sale. Un medic era răspunzător de latura sanitară a activităţii, Guernico de organizarea ajutorului.

— S-ar putea să fie în regulă, spuse medicul; dar dacă mai continuă aşa, n-o să fie în regulă : sîntem obligaţi să trimitem ambulanţele în serie, cad bombe la San-Geronimo şi la San-Carlos şi aşa mai departe...

Un azil de bătrîni şi un spital. Guernico îşi închipuia răniţii alergînd prin sălile întunecoase de la San-Carlos.

— Ambulanţele au pachetul lor de lanterne, nu-i aşa? întrebă el calm.

— Arde; e sigur că fasciştii folosesc bombe incendiare. Medicul trase obloanele interioare.

„Priviţi!“

Firave licăriri roşii treceau înapoia siluetelor caselor, în direcţii diferite. începe incendierea

Madridului, îşi spuse Guernico.

— Lanternele sînt în ambulanţe, nu-i aşa? întrebă el din nou, răbdător.

— Nu cred. Dar, vă spun, n-avem nevoie de ele.

Guernico organiza cu un calm care surprindea pe chirurgi: nu juca nici comedie, nici tragedie. însărcina pe unul din asistenţi să ducă lanterne în fiecare ambulanţă; în bezna totală, lumina era prima condiţie a asigurării ajutorului. O nouă explozie: geamurile fură zguduite. în timp ce o infirmieră închidea la loc obloanele, se auziră clopotele a două ambulanţe lansate în noapte.

încă o explozie. Parcă bombele, bombe uşoare fără îndoială, n-ar fi fost aruncate dintr-un avion, ci zvîrlite cu furie, ca grenadele. Guernico şedea şi i se transmiteau comunicări telefonice, notate pe fişe.

— înconjoară Palatul, spuse el.

— O mie de răniţi, şi aşa mai departe... spuse medicul. Spitalul şi ambasada sovietică erau învecinate.

— Strada San-Augustin, spuse Guernico.

„Strada Leon.

Piaţa Cortesurilor.“

— Acum nu-i mai lovesc pe răniţi, lovesc pe cei vii, spuse un doctor.

Un asistent întredeschise fereastra căreia medicul îi trăsese obloanele; peste ordine, peste telefoane, peste zgomotul prea îndesat al paşilor şi clopotelor constante a ambulanţelor, pătrunse în cameră vibraţia regulată a escadrilei fasciste.

Un curent de aer ridică în zbor cîteva hîrtii: se întorcea o infirmieră plecată cu ambulanţa azilului de bătrîni.

— A! e nostim! Scumpul meu Guernico, cel puţin două ambulanţe în plus pentru azil!

— Uşa, Mercedes! strigă medicul, prinzînd ca pe nişte fluturi hîrtiile luate de curent.

— Ce nemernici, spuse ea, ca şi cum ar fi vorbit de huruitul motoarelor asupra cărora se închidea fereastra. Acolo e o harababură înspăimîntătoare: bieţii bătrîni se calcă în picioare pe scări. Fireşte, sînt înnebuniţi!

— Cîţi sînt răniţi? întrebă Guernico.

— Oh! ambulanţa ar ajunge pentru răniţi, dar e destinată evacuării.

— Ambulanţele sînt pentru răniţi: vor fi destui... Bătrînii sînt în pivniţe pentru moment?

— închipuie-ţi!

— Pivniţele sînt solide?

— Oh! catacombe.

— Bine.

însărcina un asistent să anunţe Junta.

— Ştii, Guernico, spuse Mercedes, coborînd glasul, calmată deodată, sînt unii care se ţicnesc....

— Bombe incendiare? întrebă medicul.

— Cei care par că se pricep, le numesc bombe cu calciu. Sînt verzi, mai precis, ca absintul. E îngrozitor, ştiţi: nu pot fi stinse. Şi bătrînii alergînd prin toate astea ca nişte orbi, cu mîinile întinse sau în cîrje...

— Unde a căzut bomba?

— într-un coridor, între dormitoare.

Să fi fost o fereastră prost închisă? Zgomotul îndărătnic al avioanelor dădea tîrcoale prin sală, întretăiat de rafala unei mitraliere republicane, „pentru moral“ fără îndoială. Dar pe dedesubt, ca şi cum ar fi venit din pămînt şi din pereţi, un bubuit se înălţa şi se pierdea, o dată cu bătaia tobelor acoperite de zgomot: un nou atac al brigăzii internaţionale împotriva maurilor, de-a lungul Manzanaresului.

— Unde se dă bătălia? întrebă Guernico.

— Pretutindeni, spuse Mercedes.

— Casa del Campo, Cetatea Universitară, spuse medicul. O explozie foarte apropiată făcu să joace tocurile pe mese. Ţiglele 6e prăvăliră de pe acoperişuri îndepărtate şi pe urmele paşilor unui grup care fugea. Se lăsă o tăcere de o clipă, apoi un ţipăt extraordinar de strident zgîrie noaptea; apoi tăcere.

— O bombă incendiară peste ambasada Franţei, spuse Gucr- nico din nou la telefon. Bombele neintervenţiei.

„Motocicliştii se află la posturile lor, da?

Două bombe lîngă piaţa Cortesurilor.

Trebuie 6ă trimitem şase ciclişti de legătură la Cuatro-Cami- nos.“

Un asistent îi vorbi la ureche.

„Trimiteţi o ambulanţă în plus la San-Carlos, continuă el. Acolo sînt răniţi... Şi spuneţi-i lui Ramos să inspecteze toate astea, vă rog.“

De la începutul asediului, misiunea lui Ramos era să aducă ajutorul partidului comunist în punctul cel mai ameninţat. Dacă era de mare folos serviciului sanitar, care ducea lipsă de anestezice şi de plăci radiografice, era mai puţin folositor la serviciul ambulanţelor: dar, de acum înainte,la Madrid ajutorarea răniţilor avea să fie una dintre funcţiile esenţiale ale Juntei.

II

Ramos gonea cu viteza pe care i-o îngăduiau

farurile camuflate.

La primul incendiu mare, maşina se opri. în noaptea plină de ţipete gîtuite, de zgomotul alergăturilor, de bubuituri, de chemări şi surpări înăbuşite înălţîndu-se deasupra huruitului neîntrerupt al bătăliei, o mănăstire se prăbuşea printre ruine; ca nişte fiare, străfulgerările o brăzdau sub învolburarea fumului vişiniu. Nu rămăsese nimeni înăuntru. Pichete de miliţieni, gărzi de asalt, servicii de prim-ajutor priveau, fascinate de exaltarea tulbure a flăcărilor, de viaţa inepuizabilă a focului. Aşezată, o pisică cenuşie înălţa capul.

Se sfîrşise raidul?

O licărire la stînga. Nişte cizme răsunară în tăcerea plină dc chemări îndepărtate. O jerbă de flăcări urmă licăririi, se stinse; apoi, proiectată pe cer şi pe case, se statornici o văpaie mare. Deşi avioanele plecaseră (aerodroamele erau aproape, şi noaptea de noiembrie e lungă), pe sub acoperişuri, din etaj în etaj, focul îşi continua viaţa lui proprie; la stînga se aprinseră patru focare noi: nu vîlvătăi, verzi şi albastre, ci jeturi

de flăcări roşietice. Cînd trecu Ramos, în locul flăcărilor miriade de scîntei mistuiau casele, ca o invazie de insecte în faţa unui exod tăcut: saltele, picioare de scaun ieşind din căruţe, urmate de bătrîne în întîrziere. Serviciile de prim-ajutor soseau. Eficiente. Controla vreo zece.

La San-Carlos, casele formau un paravan iar întunericul era deplin aproape în toate străzile din vecinătatea pieţei. Ra- mos se izbi de o targă; brancardierii strigară. Ca un mănunchi incandescent de confeti, un vîrtej de scîntei trecu deasupra ră- niţilor lungiţi pe jos unii lîngă alţii, luminîndu-le uşor picioarele. Trei paşi mai departe, Ramos se izbi de-a doua targă: de data asta, rănitul ţipă. Pe un colţ gata să se surpe şi pe o porţiune de acoperiş, siluete de pompieri îndreptau furtunurile lor minuscule şi derizorii asupra vîlvătăii. Ramos ajungea în sfîrşit în piaţă.

Vîrtejurile de fum se înteţiră şi se înălţă lumina flăcărilor. Totul deveni desluşit: scufiile de bumbac ale răniţilor ali- niaţi şi pisicile. Şi de parcă ar fi însoţit înălţarea focului, vibraţia profundă a motoarelor acoperi din nou cerul ca tăciunele.

Ramos dorea cu atîta ardoare linişte pentru răniţi, evacuaţi ambulanţă după ambulanţă, îneît voia să creadă că sosesc au lo- mobilele; dar, incendiul potolindu-se o clipă după un zgomot de bîrne prăvălite, într-o tăcere plină de scîntei se auzeau colo-sus motoarele apropiindu-se necruţător: două pachete de cîte patru bombe, opt explozii urmate de un muget atît de puternic, de parcă întregul oraş s-ar fi deşteptat îngrozit.

Lîngă Ramos, un miliţian de la ţară, al cărui pansament se desfăcuse, privea cum sîngele îi curge de-a lungul braţului său gol ei se prelinge

picătură cu picătură pe asfalt: în lumina întunecată pielea era roşie, asfaltul negru

era roşu, iar sîngele, cafeniu deschis ca vinul de Madera, devenea în cădere galben deschis, ca ţigara lui Ramos. Acesta dispuse evacuarea de genţă a miliţianului. Alţi răniţi, cu braţul în ghips, lunecară ^ţet lugubru, cu siluetele mai întîi negre, apoi cu de culoare deschisă din ce în ce mai roşii, pe ' ctrăbăteau piaţa în licărul întunecat al inccn- * <răniţii aceştia erau soldaţi: nu era îmbulzeală,

ci o ordine sălbatică, alcătuită din neputinţă, furie şi hotă- rîre. Mai căzură două bombe, iar şirul răniţilor lungiţi se frînse ca un val.

Aparatul de telefon se afla la o sută de metri, într-o stradă pe care incendiul n-o lumina. Ramos îmbrînci un trup, aprinse lanterna: omul ţipa, cu gura larg deschisă; unul din sanitari îi atinse mîna:

— A murit.

— Nu, ţipă, spuse Ramos.

De-abia se auzeau unul pe altul în larma bombelor, a avioanelor, a tunurilor îndepărtate şi a sirenelor care piereau. Dar omul murise, cu gura căscată, de parcă ar fi ţipat; şi poate că ţipase... Ramos se izbi iarăşi de tărgi şi de ţipete, şi o străfulgerare dezvălui în noapte o întreagă mulţime încovoiată.

Ceru prin telefon ambulanţe şi camioane: mulţi răniţi puteau fi evacuaţi cu camioanele. (Unde? se întreba el. Unele după altele spitalele erau prefăcute în mormane de jăratic.) Guernico îl trimise la Cuatro-Caminos. Era unul din cartierele cele mai sărace, vizat cu deosebire de la începutul asediului. (Franco, se spunea, afirmase că va cruţa cartierul elegant, Salamanca.) Ramos porni din nou cu maşina.

în licărul incendiilor, în lumina cadaverică a becurilor electrice camuflate şi a farurilor, în bezna desăvîrşită, începea din nou, tăcut, un exod

secular. Numeroşi ţărani de pe Tag se refugiaseră la rudele lor, fiecare familie cu măgarul ei; printre pături, ceasuri deşteptătoare, colivii cu canari, pisici ţinute în braţe, toţi, fără să ştie de ce, se îndreptau către cartierele mai bogate — fără să se înghesuie, cu o îndelungă obişnuinţă a deznădejdii. Bombele cădeau în pilcuri. îi vor învăţa ei minte, cum se cuvine, să fie săraci.

Farurile camuflate luminau prost. în dreptul caselor spintecate Ramos trecu prin faţa a vreo douăzeci dotrupu^ lungite, paralele şi nedesluşite, toate asemănăto^-J^^HB dărîmăturilor. Opri maşina, fluieră ca să cheme o Anarhişti, comunişti, socialişti, republicani; huruiţ al acestor avioane, cît de bine amestecase în stră^H^^^H

ţese al morţii sîngele celor care se crezuseră adversari... Sirenele goneau în întuneric, 6e apropiau, 6e încrucişau, — se pierdeau în noaptea umedă ca si sirenele vapoarelor la plecare. Una se opri, si strigătul ei, îndelung nemişcat printre înlănţuirile de urlete, se înălţă asemenea urletului unui cîine deznădăjduit. Prin mirosul de cărămidă caldă şi de lemn ars, sub vîrtejurile de seîntei coborînd strada în goană ca nişte patrule bezmetice, explozia exasperată a bombelor urmărea clopotele ambulanţelor, le acoperea cu trosnituri furioase din care clopotele neostenite răzbăteau din nou ca din tunele prin haita sirenelor înnebunite. Cocoşii cîntau de la începutul bombardamentului. Din cauza exploziei sălbatice a unei torpile, înnebuniră; excitaţi, exasperaţi, toţi împreună începură să urle în faţa morţii cîntecul sălbatic al sărăciei, la fel de mulţi ca într-un sat, în cartierul acesta mizer. în mănunchiul firav de raze al lanternei lui Ramos, febrilă ca antena unei insecte, înaintea trupurilor alungite de-a lungul

zidurilor, apăru un om întins pe peronul unei case. Era rănit la şold şi gemea. Nu prea departe se auzea clopotul unei ambulanţe. Ramos fluieră din nou. „Vine“ spuse el. Omul nu răspunse nimic, dar continuă să geamă. Lanterna îl lumina de sus, plimba pe faţa lui umbra ierburilor ce creşteau printre pietrele peronului; Ramos, în frenezia neostenită a cocoşilor, privea cu milă umbrele fine, nepăsătoare, pictate cu o precizie japoneză pe obrajii care tremurau.

în colţul gurii căzu prima picătură de ploaie.

III

înapoia tranşeelor germane ale brigăzii internaţionale se înalţă licărul primelor incendii mari din Madrid. Voluntarii nu văd avioanele; dar liniştea nopţii, care nu mai seamănă

cu cea de la ţară, liniştea stranie a războiului tremură ca un tren ce trece peste linii. Germanii sînt cu toţii împreună, cei care au fost exilaţi pentru că erau marxişti, cei care au fost exilaţi pentru că erau visători şi credeau că sînt revoluţionari, cei care au fost exilaţi pentru că erau evrei; şi cei care nu erau revoluţionari, care au devenit apoi şi se află aici. De la atacul din Parcul de Vest resping două atacuri pe zi: fasciştii încearcă în zadar să spargă frontul de la Cetatea Universitară. Voluntarii privesc la înalta văpaie roşie înălţîndu-se în norii de ploaie: lucirile incendiului, ca şi cele

ale reclamelor luminoase, sînt imense în nopţile ceţoase şi parcă întregul oraş arde. Nici unul din voluntari n-a văzut încă Madridul.

De mai bine de o oră, un camarad rănit cere ajutor.

Maurii se află la o distanţă de un kilometru. E cu neputinţă ca ei să nu ştie unde se află rănitul; cu siguranţă că aşteaptă ca ai lui să vină să-1 caute; un voluntar ieşit din tranşee a şi fost omorît. Voluntarii sînt gata să accepte această vînă- toare cu momeală; se tem însă, în noaptea adîncă în care numai cerul e luminat de incendiu, că nu vor regăsi tranşeea.

în sfîrşit, trei germani au obţinut autorizaţia de a se duce să-l caute pe cel care strigă prin pîcla neagră. Unul după altul trec parapetul, se afundă în ceaţă: tăcerea tranşeeie sensibilă în pofida exploziilor.

Strigătul rănitului se aude la cel puţin patru sute de metri depărtare. Va dura mult: toţi ştiu că un om nu se tîrăşte repede. Şi vor trebui să-l aducă înapoi. Numai de nu s-ar ridica. Numai de n-ar miji zorile prea devreme.

Tăcerea şi bătălia; republicanii încearcă să se unească în spatele liniilor fasciste; maurii încearcă să spargă frontul la Cetatea Universitară. Undeva în noapte trag mitralierele inamice de la spitalul-clinică. Madridul arde. Cei trei germani se tîrăsc.

Rănitul strigă la fiecare două sau trei minute. Dacă apare o rachetă, voluntarii nu se vor mai înapoia. Cu siguranţă că acum ei se află la cincizeci de metri de tranşee; ceilalţi simt mirosul insipid al noroiului, aproape acelaşi ca şi cel din tranşee, ca şi cum ar fi împreună cu ei. Ce mult durează pînă

cînd rănitul strigă din nou ! Numai de n-ar greşi ei direcţia, să meargă cel puţin direct spre el...

Cei trei, culcaţi pe burtă, aşteaptă, aşteaptă strigătul în pîcla brăzdată de străfulgerări. Glasul a amuţit. Rănitul nu va mai cere ajutor.

S-au ridicat într-un cot, năuciţi. Madridul arde mereu, tranşeea germanilor tot mai rezistă şi, în tam-tamul sumbru al tunului, maurii încearcă mereu, în ceaţa nopţii, să spargă frontul la Cetatea Universitară.

IV

Shade se opri la prima casă spintecată. Ploaia încetase, dar o simţeai în apropiere. Femei cu şal negru alcătuiau un lanţ în spatele miliţienilor de la serviciul dc prim-ajutor care scoteau din dărîmături o pîlnie de patefon, un pachet, o lădiţă...

La etajul al treilea al casei, secţionat ca un decor, era spînzurat un pat, cu piciorul agăţat de un plafon crăpat; camera aceasta îşi deşertase în pîrîu, foarte aproape de picioarele lui Shade, portretele, jucăriile, cratiţele sale. Parterul, deşi despicat, era intact, liniştit ca viaţa, locatarii în agonie fiind duşi de o ambulanţă. La primul etaj, deasupra unui pat acoperit de sînge, un ceas-deşteptător sună şi ţîrîitul i se pierdu în jalea dimineţii cenuşii.

Oamenii de la postul de prim-ajutor îşi treceau obiectele din mînă în mînă; ultimul miliţian dădu un pachet primei femei. Femeia nu-1 apucă de mijloc, în mîini cum îi era întins, ci în braţe: capul căzu pe spate, căci copilul murise. Femeia se uită spre ceilalţi, căută cu ochii şi începu să plîngă : poate o văzuse pe mamă. Shade plecă. Amestecat cu ceaţa jilavă a dimineţii, mirosul focului

cuprindea oraşul, un miros plăcut de lemn ars în pădurile tomnatice.

312

în casa următoare nu erau victime: locatarii, mici funcţio^ nari, priveau în tăcere cum arde casa lor căscată. Shade se afla acolo pentru a descoperi pitorescul sau tragicul, dar meseria sa îl dezgusta: pitorescul era derizoriu. Şi nimic nu era mai tragic decît banalul, decît aceste mii de existenţe omeneşti asemănătoare tuturor celorlalte, decît durerea întipărită pe aceste chipuri, ca insomnia pe feţele tuturor.

— Sînteţi străin, domnule? îl întrebă cel care privea 1-îngă el.

Chipul interlocutorului era fin şi îmbătrînit: ridurile verticale ale intelectualului; arătă casa fără să rostească o vorbă.

— Am oroare de război, spuse Shade, trăgîndu-şi cravata mică.

— Sînteţi servit. Şi, coborîndu-şi glasul: Dacă se poate spune: război...

„Domnule, pe drumul dinspre Alcala, fabrica de lămpi electrice arde. San-Carlos şi San-Geronimo ard... Toate casele în jurul ambasadei Franţei... Multe case în jurul pieţei Corte- surilor, în jurul Palatului... Biblioteca !...“ îi vorbea lui Shade fără să-1 privească; privea cerul. „Şi eu am oroare de război... Mai puţin decît de asasinat...“

— Orice e mai bun ca războiul, spuse Shade, încăpăţînat.

— Chiar şi a încredinţa puterea celor ce-o exercită astfel pc cea de care dispun? Se uita mereu la cer. Nici eu nu pot accepta războiul. Dar cum să accepţi asta? Atunci, ce-i de făcut?...

— Pot să vă ajut? întrebă Shade.

Interlocutorul său zîmbi şi-i arătă casa care

ardea în dimineaţa cenuşie, cu flăcări decolorate pe sub fumul spălăcit.

— Toate manuscrisele mele, domnule!... Şi sînt biolog... La o sută de metri în faţa lor, într-o piaţă, explodă un obuz de mare calibru. Ultimele geamuri se rostogoliră şi, în mijlocul cioburilor de sticlă, un măgar legat, care nu încerca să fugă, porni să ragă cu disperare în ploaia ce începea din nou să cadă.

Cînd Shade ajunse la azilul de bătrîni, mulţi dintre locatari urcaseră din pivniţe. Incendiul fusese stins, însă urmele

bombardamentului, împrejurul acestor personaje inofensive şi vulnerabile, cu infirmităţile şi gesturile lor miniaturale, erau de o absurditate supraomenească.

— Cum s-au întîmplat lucrurile? îl întrebă el pe un moşneag.

— Ah! domnule! Să alergi la vîrsta noastră, nu mai e chip... Şi ce fel de alergătură! Mai ales cei cu cîrje...

îl apucă pe Shade de mînecă:

„încotro ne îndreptăm, domnule? Eu eram coafor. Numai pentru clientelă particulară. Toţi aceşti domni se bizuiau pe mine pentru toaleta mortuară, ras, tuns, tot...“

Shade abia auzea, căci treceau nişte camioane, unul în spatele celuilalt, zguduind zidurile şi dărîmăturile.

„Frontul Popular ne instalase aici, domnule, ne era bine: păcat de osteneală!... Căci o s-o ia de la capăt, ce mai... Se va isprăvi odată, fără îndoială, se va isprăvi... Numai că şi eu...“

La primul etaj, bătrînii mai în putere ajutau la nişte lucrări a căror natură Shade n-o prea ghicea. Erau acolo vreo doisprezece oameni, gravi, cu

gravitatea bătrîneţii spaniole. Lucrau de parcă ar fi fost condamnaţi la tăcere, cu urechea la pîndă, scrutînd cerul.

La etajul al doilea, printre clopotele ambulanţelor care străbăteau oraşul şi huruitul neîncetat al camioanelor, miliţienii, în serviciu comandat, încercau să tîrască cu forţa nişte bătrîni, ascunşi sub paturile lor de frica bombardamentului, pe jumătate nebuni, refuzînd să lase din mînă picioarele de fier ale paturilor. Deodată, ecou ameninţător al ambulanţelor, sirenele de alarmă străbătură strada în viteză: descleştîndu-şi mîinile, bătrînii fugiră către uşa scării ce ducea la pivniţă, cu păturile pe spate; afară de unul care-şi ducea patul ca pe o carapace.

în mai puţin de zece secunde, prima explozie pulveriza pe mese şi sub ferestre sticla făcută cioburi în timpul nopţii; şi, ca şi cum întregul Madrid ar fi răspuns printr-o bătaie de toacă indiferentă pe6te bubuitul tunului de la Cetatea Univers

sitară, orologiile oraşului, unul după altul, începură să sune ora nouă.

— Se văd! strigă un miliţian.

Shade se adăposti pe sub poarta spitalului, îşi scoase afară pipa lui lungă, nasul. Late, asemenea avioanelor dc transport germane cu care călătorise atît de des în Europa, Junkerele ieşiră de după profilul unui acoperiş, cu botul alungit înainte, negre şi foarte joase sub norii dc ploaie; străbătură încet strada, dispărură după acoperişul opus, urmate de avioanele lor de vînătoare. Destinul călăuzea bombele incendiare. Ele explodară în dreapta şi în stînga ca mătăniilc. Nişte porumbei îşi luară zborul; deasupra zborului lor molatec,

întoarcerea rigidă a avioanelor trecu ca fatalitatea. Moartea aceasta care cădea *la întâmplare* îl îngrozea pe Shade. Guvernamentalii nu mai aveau oare destule avioane de vînătoare pentru a retrage de pe front măcar un singur avion? în faţa porţii, camioanele treceau mereu, cu prelatele ude leoarcă: ploua undeva foarte aproape.

— Există o pivniţă, spuse un glas îndărătul lui.

Rămînea sub poartă, ştiind că nu-1 apăra de fel. Siluete treceau de-a lungul zidurilor, se opreau cîteva minute pe sub fiecare poartă, plecau iar. Vizitase adesea frontul, niciodată nu încercase sentimentul pe care-1 încerca aici. Războiul era război; acesta nu era război. Ce-ar fi vrut el să vadă sfîrşindu-se o dată nu era atît bombardamentul cît abatorul ăsta. Bombele continuau să cadă, imprevizibile. Shade se gîndea la ceea ce întrezărise sau notase: la masa aşternută în casele spintecate, la un portret cu sticla crăpată în formă de stea, deasupra unei ţîşnituri de sînge, la un costum de voiaj atîrnat deasupra unei valize — pregătiri pentru lumea cealaltă — la un măgar din care nu mai rămăseseră decît copitele, la dîrele lungi de sînge, de animal hăituit, lăsate pe trotuare şi pe ziduri de către răniţii de la Palace, la tărgile goale, cu o pată în locul fiecărei răni. Cît sînge avea să spele ploaia! Obuzele, acum, se încrucişau cu bombele. Shade aştepta, după fiecare explozie, zgomotul ţiglelor care se

prăvălesc. Deşi ploua, mirosul focului începea să se statornicească pe străzi. Camioanele treceau mereu.

— Ce-i asta? întreba Shade, trăgînd de capătul cravatei sale mici.

— întăriri pentru Guadarrama. ,,Ei“ încearcă o

străpungere, colo sus...

V

Pe sub o pînză deasă de ploaie piezişă, brigada lui Manuel înainta din Sierra Guadarrama într-un peisaj ca în 1917 cu clopotniţe dărîmate. Siluetele se desprindeau greoi din noroi, coborau încetul cu încetul. Un orizont de amurg în plină dimineaţă; şiruri lungi de foste arături duceau spre o vale joasă care se înălţa apoi pînă la cerul destrămat şi înapoia căruia cîmpia Segoviei cobora fără îndoială spre infinit, ca marea îndărătul unei faleze. Pămîntul părea că se opreşte în dreptul acestui orizont; dincolo, o lume invizibilă, a somnului şi a ploii, bubuia cu toate tunurile ei. în spate, Madridul. Oamenii înaintau mereu, împotmolindu-se tot mai mult în noroiul din ce în ce mai greu. Din cînd în cînd, printre explozii, un obuz nu exploda, se înfunda: bjjii...

Postul de comandă al lui Manuel era foarte aproape de front. Alte regimente fuseseră adăugate la al său şi el comanda o brigadă. Aripa-i dreaptă mergea bine; centrul de asemenea; stînga-i şovăia puţin. în ultima bătălie, şaizeci la sută din ofiţerii şi comisarii politici din brigada sa fuseseră răniţi, „îmi veţi face plăcerea să rămîneţi la locurile voastre şi 6ă nu cîntaţi *Internaţionala* în fruntea trupelor[44], le spusese cu o oră mai devreme. Contraatacul se desfăşura bine, dar stînga şovăia.

Stînga nu era formată nici din oamenii din Aranjuez, nici din oamenii din corpul al 5-lea care veniseră să-i întărească,

nici din noii voluntari grupaţi în jurul lor; aceştia luptau la dreapta şi în centru. Erau companii venite din regiunea Valenciei, socotite anarhiste, deşi înainte de răscoală oamenii nu făcuseră parte niciodată dintre sindicalişti. De alaltăieri, etînga Brigăzii nu mai avea nici un sergent mai vechi, toţi morţi sau la spital.

în faţa acestei stîngi înaintau tancurile lui Manuel. Mecanice, liniştite, dînd impresia că execută mari manevre chiar în timpul luptei, mergeau împotriva unui baraj de artilerie, de aceeaşi vigoare ca barajul ce încerca să-i oprească pe infanteriştii veniţi din urmă; nu păreau că înaintează împotriva unui bombardament, ci pe un teren minat din care ar fi explodat minele. Unul din tancuri dispăru, de parcă s-ar fi topit în ploaie; un şanţ antitanc; un altul se culcă alene lîngă un gheizer de pămînt noroios şi de pietricele; celelalte îşi continuau înaintarea, printre ţîşniturile pămîntului smuls, care cădea înapoi sub ghiulele, descriind o curbă molatică şi tristă, posomorită ca dungile oblice ale ploii fără de sfîrşit.

Luni de zile văzuse Manuel tancurile înaintînd astfel; numai că, luni de zile, erau tancurile inamice. într-o zi, brigada din Aranjuez construise un tanc de lemn — operaţie magică pentru a le chema pe cele adevărate... Azi, tancurile sale se înşirau în zare, peste tot, mai înainte, la dreapta, mai în urmă, la stînga, urmate de infanterişti. Artileria grea republicană bombarda zdravăn liniile duşmane, care răspundeau dar nu izbuteau să stăvilească contraatacul. în cenuşiul universal, pete mici omeneşti, de un cenuşiu mai închis, urmau tancurile: dinamitorii. Şi secţiunile de mitraliori îşi ocupau terenul — terenul lor nenorocit şi muiat — smuls pas cu pas noroiului.

De ce erau trimise pentru întărire tancuri la

extrema stingă? Pentru că stînga bătea pasul pe loc? Linia tancurilor, de la extrema-dreaptă pînă la ultimul car de luptă, se rotea acum în semicerc. Se retrăgeau oare tancurile din stînga ale lui Manuel? Cele la care se uita nu se îndreptau spre fascişti, ci spre el!

Nu erau întăriri, erau tancurile inamice.

Dacă aiipa stîngă se dădea bătută, toată brigada lui era pierdută şi spărtura aceasta putea deveni străpungerea frontului spre Madrid. Dacă ţinea piept, nici un tanc inamic nu se va întoarce în liniile fasciste.

Lingă camioane, rezerva lui era gata. Putea s-o arunce toată în foc, căci altă rezervă sosea cu camioanele de la Madrid.

Maşina de legătură a aripii stingi se opri în faţa lui: Manuel putea fi recunoscut de departe, după bluza din lină gălbuie. Comandantul se afla în spate, cu capul pe braţul îndoit aşezat pe capotă. Părea că sforăie.

— Ce s-a întîmplat? întrebă Manuel, lovindu-şi cizma cu o creangă de pin pe care o ţinea în mînă.

Comandantul dăduse ordin să fie dus la postul de comandă, dar nu sforăia: horcăia.

— Ce-a avut? îl întrebă Manuel pe şofer.

Nu vedea rana.

— La ceafă, spuse şoferul.

Rar se întîmplă ca un ofiţer să fie rănit la spate în timpul unui atac. Fără îndoială, întorsese capul.

— Pune-1 aici, spuse în sfîrşit Manuel, şi goneşte într-a- colo să-l aduci pe Gartner.

Manuel telefonase să fie găsit comisarul politic şi să-l trimeată la el.

Cu hurducături bruşte, maşina dispăru prin apă. Manuel luă din nou binoclul. Cîţiva oameni de la extrema sa stîngă fugeau spre tancurile fasciste,

care nu păreau să tragă, căci nici unul din oameni nu se prăbuşea. Dar — Manuel învîrtea vizorul binoclului, mai lăbărţa peisajul, îl preciza din nou îndărătul ploii — ei ţineau mîinile ridicate. Treceau la inamic.

Compania care îi urma, despărţită de ei printr-o ridică- tură a terenului, nu-i vedea.

îndărătul acestor pete mici care alergau fluturîndu-şi mîinile, ca nişte insecte antenele, terenul cobora. Cobora pînă la Madrid. Manuel îşi aminti că o dată cu noii veniţi se găsiseră la cantonament inscripţii falangiste.

în spate, celelalte companii trăgeau. Mergeau către masacru, crezînd că prima înainta. Căpitanul nu recunoştea oare tancurile italiene?

Căpitanul era adus într-o pătură (postul de evacuare era îndărătul postului de comandă al lui Manuel). Mort şi el. Un glonte în şale.

Era unul din cei mai buni ofiţeri ai brigăzii, fostul şef al delegaţiei din Âranjuez. Era încovrigat în pătură, mustăţile cărunte îi erau pline de stropi de apă.

Printre noii veniţi existau falangişti şi ofiţerii erau împuşcaţi pe la spate.

Aripa dreaptă înainta mereu.

— Comisarul politic a împuşcat pe unul, spuse şoferul. Manuel îşi lăsă un înlocuitor şi o porni în grabă spre aripa stingă împreună cu toată rezerva.

Respectînd consemnul de ,,a nu cînta *Internaţionala* în fruntea trupelor[11], comisarul politic al brigăzii, Gartncr, îşi stabilise postul într-o pădure de pini, la intrarea primei văi, aceea spre care se îndreptau tancurile inamice.

Un soldat venise în fugă la el. Era unul dintre cei vechi, Ramon. Printre cei noi din aripa stîngă,

Manuel aşezase vreo cincizeci de oameni din Âranjuez.

— Dragul meu comisar, printre cei noi există şase scîr- năvii care vor să-l împuşte pe colonel.

„Şase, atîţia-s. Vor să treacă de partea cealaltă. Au crezut că sînt de acord. Au spus: să-i aşteptăm pe ceilalţi. Apoi, au spus: căpitanul, s-a zis cu el; comandantul, s-a zis cu el; acum trebuie s-avem grijă de cel cu tunica albă. Cu căpitanul, e adevărat, ştii! O haită de nemernici!“

— Ştiu...

— Vor să treacă de partea cealaltă. Poate că-s alţii cei ce trebuie să-1 împuşte pe colonel. Cînd au spus asta, am zis: aşteptaţi, aşteptaţi, am şi eu nişte camarazi care vor să treacă. De acord, au spus. Am sosit.

— Cum îi poţi ajunge din urmă? Tot frontul înaintează...

— Nu: ci nu se mişcă. Aşteaptă sosirea tancurilor inamice. Trebuie să fie vreo combinaţie.

„Şi pe deasupra, mai sînt unii care zbiară că trebuie s-o ştergem, că nu vom rezista contra tancurilor. Zbiară cît îi ţine gura. Nu-i normal. Şi atunci, camarazii m-au trimis încoace.“

— Şi comisarul regimentului tău?

— Ucis.

Gartner păstrase cu el zece soldaţi din Aranjuez.

— Băieţi, le spuse, există trădători pe linia frontului. L-au omorît pc căpitan. Vor să-1 omoare pe colonel şi să treacă la fascişti.

îsi schimbă haina cu unul din soldatii lui, care rămase pe loc. Chipul lui ca un romb, ras, părea cam nerod cînd era lipsit de expresie; şi mai nerod, cînd Gartner se străduia să devină astfel; cu desăvîrşire nerod cînd îşi scoase cascheta de uniformă şi un chipiu auriu apăru peste părul lui

care, în răstimp de cîteva minute, fu udat de ploaie. înlocuit de un comisar de regiment, plecă împreună cu oamenii săi.

Pe terenul acesta săpat în formă de vîlcea, toate drumurile se îndreptau fie către postul de comandă al lui Manuel şi postul de evacuare, fie către drumul unde Ramon îl călăuzea pc Gartner.

înapoia unei pădurici de pini din care curgeau şiroaie, coborau, într-adevăr, doi infanterişti:

— Haideţi, băieţi, le tragem clapa!

(Uitc-1, ăsta-i, spuse Ramon comisarului.

— Dintre cei şase?

— Nu, din ăia care o tulesc. Sînt cu toţii obligaţi să treacă pe aici.)

— încotro? strigă Gartner. V-aţi smintit?

Cei şase noi nu-1 văzuseră poate niciodată, nu-1 cunoşteau decît pc comisarul regimentului lor. Fără îndoială că-1 întîl- niscră deseori pe Gartner, dar nu se gîndeau la el. Nu se gîn- deau la nimic.

— Le tragem clapa, îţi spun ! Nu-i chip să rezistăm colo sus. Şi tancurile! într-o jumătate de oră vom fi izolaţi, vom mierli-o cu toţii!

— îndărăt e Madridul.

— Puţin îmi pasă, spuse celălalt, un flăcău frumos, năucit. Dacă şefii şi-ar fi făcut treaba, n-ar fi trebuit s-o tulim. Haideţi! să scape cine poate!

— Cei din centru rezistă !

Toate astea mai puţin în dialog, cît în lătrături prin ploaie. Gartner se afla în faţa unui soldat, cu o gură prea mică în obrazul prea lat. Soldatul lăsă în jos puşca.

— Ia zi, tu, pocitanie ultraplată, vrei galoane? Dacă vrei să dai de dracu şi să te zdrobească tancurile, du-te, dar dacă ai pretenţia să-i strivească pe băieţi, am să te...

Un pumn al lui Ramon în coaste îl rostogoli pe soldat în noroi. Dezarmat ca şi camaradul său,

încadrat de patru oameni ai lui Gartner, fu trimis în spatele frontului. Gartner mergea înainte, alergînd de astă dată: mantaua galbenă a oamenilor săi devenea cenuşie prin ploaie.

Cei şase oameni de care vorbise Ramon aşteptau tupilaţi într-o groapă de patru sau cinci metri, acoperiţi de noroi. Nici vorbă să se işte o bătaie.

— Uite-i pe băieţi, le spuse Ramon, ca şi cum i-ar fi prezentat pe Gartner şi pe ceilalţi.

— O pornim? întrebă comisarul.

— Aşteaptă, spuse cel ce părea conducătorul celor şase. Ceilalţi sînt sus.

— Cine? întrebă Gartner, cu o expresie năucă.

— Eşti prea curios.

— Puţin îmi pasă. Ceea ce mă interesează, e dacă-s ţipi siguri. Pentru că, eu, am arme. Dar nu ca să le dau oricui. Cîţi vin cu noi?

— Noi şase.

— Băieţii şi cu mine, putem avea imediat zece puşti-mi- tralieră.

— Nu: noi şase, nu mai mult.

— Sînt bune, de 7,65 cu încărcător mare.

Celălalt lovi ritmic puşca, dînd din umeri.

— Nu c-am avea nevoie, spuse unul din cei şase. Dar, după părerea mea, ne prind foarte bine. Chiar şi cele zece.

Primul aprobă ca şi cum s-ar fi supus. Mîinile celui care vorbise acum erau fine. Asta e un falangist, se gîndi comisarul.

— înţelegi, totuşi, reluă Gartner adresîndu-se celui care vorbise mai întîi, c altceva decît pocnitoarea ta. Un 7,65 nu mai e un revolver de cucoană; uită-te la ăsta: dai încărcătorul cel mare aşa. împingi cocoşul puştii aşa. Aicincizeci degloanţe. Cum sînteţi şase, vin opt de fiecare mutră. Sus mîinile!

Cel care răspunsese primul de-abia întinsese mîna cu doi centimetri spre puşca lui, că se şi rostogolea într-o băltoacă, cu un glonte în cap. Sîngele se împrăştie în apă, negru, sub cerul înnourat. Tancurile inamice înaintau mereu.

însoţitorii lui Gartner îndreptară puştile spre ceilalţi şi îi luară cu ei. înaintea fermei, îl întîlniră pe Manuel cu camioanele sale. Gartner sări în maşina lui Manuel şi-l puse la curent. Manuel trimisese aripii stîngi secţiunea antitanc a rezervei sale.

Tancurile fasciste aveau să ajungă în cîteva minute în dreptul acestei secţiuni. Dacă rezista centrul, rezerva ar înlocui stîngă şi, aripa dreaptă înaintînd mereu, totul ar merge bine. Dacă nu...

Centrul îl formau cei din Aranjuez şi toţi care li se alăturaseră: foste miliţii din Madrid, din Toledo, de pe Tag, chiar din Sierra; muncitori de la oraşe, *yunteros*[1], muncitori agricoli, mici proprietari — metalurgiştii şi coaforii, textiliştii şi brutarii. Luptau acum într-un peisaj înţesat de ziduri mici din piatră uscată, paralele ca şi curbele de pe hărţile 6tatului-major; de aici, era cu neputinţă ca ei să nu fi văzut că, dacă tancurile inamice ar mai înainta cu doi kilometri (cinci sau zece minute), nici unul dintre ei nu se va întoarce viu. Manuel dăduse ordinul de a se rezista, şi ei rezistau, agăţaţi dc pietre, lipiţi de cutele terenului, ascunşi după copacii mai

[1] Plugari.

înguşti ca ci; mortierelc inamice se aflau în faţă şi în spate, mitralierele trăgeau în tir încrucişat, iar obuzele artileriei grele îi căutau din adîncurile ploii. Manuel inspectase mai întîi centrul şi-şi văzuse oamenii căzînd unul după altul, îngropaţi unul după altul de pămîntul ţîşnind sub alte obuze. Manuel văzu cum vine un val inamic cu baionetele sale, stră- bătînd pămîntul furios care exploda pe întinderi de kilometri de parcă s-ar fi năpustit împotriva norilor, azvîrlind împotriva ploii de iarnă ploaia sa explozivă de bulgări, de pietricele şi de răni. Baionetele nu luceau în peisajul acesta unde ploaia dizolva tot ce-i arunca pămîntul, şi totuşi Manuel le simţea ca şi cum ar fi fost atacat el însuşi. Ceva nelămurit se petrecu în adîncul ploii, în jurul nenumăratelor ziduri mici, absurde; şi valul inamic (de data aceasta nu erau maurii) se dădu înapoi, de parcă n-ar fi fost înfrînt dc foştii miliţieni, ei de ploaia veşnică care făcea una cu pămîntul mulţi din morţii lor şi, prin pînza dc apă cu bubuituri tot atît de numeroase ca şi stropii ei, arunca înapoi spre tranşee invizibile valurile dc atac inamice, destrămate şi dizolvate.

Dc patru ori infanteria fascistă reveni în lupta corp la corp şi de patru ori dispăru după pînza mare de ploaie.

Frontul rezista. Dar, străpungînd stînga lui Manuel, tancurile aripii drepte fasciste ajungeau la secţiunea antitanc.

Secţiunea aceasta o comanda Pepe. Oricît de puţin ştiau să comande, comandau acum dinamitorii din luna august care supravieţuiseră. Pepe mormăia: „Păcat că tovarăşul său Gonzales nu e aici împreună cu el, pentru mica experienţă pe care avea s-o facă şi s-o înccrce“. Dar Gonzales lupta la Cetatea Universitară. Totodată, Pepe

jubila. „De data asta, au să vadă ci şi au să-şi dea scama !“ Urmaţi de infanteria lor, la o marc depărtare, tancurile fasciste înaintau cu maximum de viteză spre prima vale, care i-ar fi pus la adăpost de artileria republicană. In fiecare vale a Sierrei exista o şosea sau un drum: camioanele aduseseră la timp pe Pepe şi pe oamenii

Dc ambele părţi ale şoselei, un teren destul de descoperit: ici şi colo, tufişuri de pini negri în ploaie. Oamenii Iui Pepe ocupară poziţii, culcaţi pe acele ude, lungiţi într-un miros de ciuperci.

Primul tanc pătrunse în vale, la dreapta şoselei. Era un tanc german, foarte rapid şi foarte mobil; sub ploaia fără de sfîrşit, dinamitorii aveau cu toţii impresia că tancul ar fi trebuit să ruginească. în faţa sa, fugea cît îi ţinea picioarele o haită de cîini sălbăticiţi care se refugiaseră în Sierra.

Celelalte începură să se desluşească. Pepe, lungit, nu vedea terenul între mărăcini, şi tancurile păreau că înaintează în salturi, aplecînd sau ridicînd turelele ca nişte căpă- ţîni de cai. Trăgeau, şi lanţurile păreau că zăngăne, nu împreună cu răpăitul mecanic al ploii ci cu larma tuturor mitralierelor. Pepe era obişnuit cu mitralierele şi cu tancurile.

Aştepta.

Cu dinţii dezveliţi într-un zîmbet duşmănos, începu focul.

O maşină poate avea o expresie de mirare. Auzind mitralierele, tancurile năvăliseră. Patru dintre ele — trei din prima linie, unul din a doua — se înălţară împreună, neînţelegînd cc li se întîmpla, ridicate în două picioare ca nişte ameninţări misterioase în ploaia de coşmar. Două se întoarseră, unul se prăbuşi, al patrulea rămase ridicat, drept sub un pin foarte înalt.

Pentru prima oară, tancurile fasciste fură întîmpinate de mitralierele antitanc.

Al doilea val nu văzuse nimic din cele întîmplatc — un tanc c aproape orb. Sosea în plină viteză. Al doilea şir dc mitraliori culcaţi începu să tragă peste primul iar tancurile se împleticiră — afară de patru, care-1 depăşiră pe Pepe şi năvăliră în linia a doua.

Cazul fusese prevăzut: Manuel îşi manevrase oamenii. Mitraliorii din linia a doua întoarseră două mitraliere, în timp ce ceilalţi şi cei din primul şir continuau să tragă asupra puhoiului dc tancuri fugind prin potop în zig-zag, printre

pinii negri. Pepe se întoarse şi el: astea patru erau mai primejdioase ca toate celelalte, dacă tanchiştii lor erau hotărîţi; brigada, pînă la care vor ajunge în cele din urmă, îşi va închipui că urmează şi altele. Trei nimeriseră fiecare într-un pin: trecuseră singure, deoarece tanchiştii lor erau morţi.

Ultimul continua să înainteze sub tirul a două mitraliere. Se aruncase cu şaptezeci pe oră pe şoseaua pustie, cu huruitul său de şenile în răpăitul mitralierelor antitanc: alerga fără să tragă, absurd şi minuscul între povîrnişurile din ce în ce mai înalte, rătăcit pe asfaltul ciudat de singuratic, lustruit de ploaie, reflectînd cerul livid. Ajunse în sfîrşit la o cotitură, se izbi de stîncă şi rămase înţepenit, ca o jucărie.

Tancurile neatinse goneau acum la vale, în aceeaşi direcţie cu tancurile republicane, se aruncau asupra propriei lor infanterii îngrozite care începea să fugă în dezordine. în faţă, printre pini, în jurul tancului ridicat ca o fantomă a Războiului, tancuri în toate poziţiile, acoperite de crenguţe, de ace, de conuri de pin tăiate de gloanţe — cuprinse de ploaie şi de rugina viitoare, de parcă ar fi fost părăsite de luni de zile. Manuel sosise chiar atunci. Dincolo de salturile ultimelor turele, aripa dreaptă fascistă fugea în dezordine îndărătul acestui cimitir de elefanţi. Şi artileria grea republicană începu să-i bombardeze linia de retragere.

Manuel se întoarse imediat către centru.

Fuga aripei drepte inamice în faţa propriilor ei

tancuri, urmate acum, ca şi cum ar fi fost tancuri republicane, dc oamenii lui Pepe care n-aveau mitraliere, urmate în pas alergător prin noroi şi de dinamitorii şi de rezerva lui Manuel, se prefăcea în dezastru, antrenînd aripa de centru fascistă. Centrul lui Manuel, — întărit de o parte din trupele venite cu camioanele de la Madrid, cealaltă rămînînd în rezervă, — ieşi în sfîrşit dintre stînci, într-o ordine înverşunată.

Erau cei care se lungiseră în pieţe în ziua rebeliunii de la cazarma din Montagne, cînd se trăgea asupra lor de la toate ferestrele; cei care aveau o mitralieră pe o distanţă de un kilometru şi care îşi „împrumutau[14] mitralierele în caz de atac;

cei care asaltaseră Alcazarul cu puştile lor de vînătoare; cei care fugiseră de avioane, plîngînd la spital deoarece „ai noştri îi părăsiseră[14]; cei care fugiseră din faţa tancurilor şi cei care rezistaseră cu dinamita; toţi cei care ştiau că *los senoritos* recunoşteau „poporul cumsecade[44] după slugărnicie — mulţimea fără de sfîrşit a viitorilor împuşcaţi, invizibilă ea tunul ce bubuia împotriva ei, ca bătăile unei tobe de la un capăt la celălalt al frontului.

Fasciştii nu vor pune mina pe Guadarrama în acea zi. Manuel, cu ramura de pin la nas, privea liniile încurcate ale celor din Âranjuez şi ale oamenilor lui Pepe, de parcă ar fi văzut înaintînd prima sa victorie, cleioasă încă de noroi, în ploaia monotonă şi fără de sfîrşit.

La ora două, toate poziţiile fasciste erau cucerite; dar trebuia să se oprească aici. Nici vorbă să înainteze spre Segovia: fasciştii întăriţi de metereze aşteptau dincolo, şi armata din centru nu avea alte rezerve decît acelea de pe front.

VI

De-a lungul bulevardului, mesele de la *Granja* erau libere, dar în fund cafeneaua era plină. Ploaia care venea dinspre Sierra încetase deasupra Madridului. Sonoritatea exploziilor era alta: mai slabă ca a bombelor, dar la zece sau douăzeci de metri de sol.

— Au sosit tunurile noastre antiaeriene? întrebă Moreno, mai frumos ca niciodată.

Nimeni nu răspunse. Toţi cei care beau aici se cunoşteau întrucîtva. Paharele tresăltau din cauza bubuitului neîntrerupt de la Cetatea Universitară. Cafeneaua nu era luminată; erau orele unu după-amiază; pînă în fundul sălii se răspîn- d >a o lumină de pivniţă.

Un ofiţer învîrti uşa turnantă, care sclipi în lumina de noiembrie ca o oglindă-capcană pentru ciocîrlii, şi intră:

— Focul izbucneşte din nou pretutindeni. Vine încoa. — Va fi stins, spuse un glas.

— Uşor de zis ! Strada San-Margos, strada Martin de Los Hijos...

— Bulevardul Urqijo...

— Azilul San-Geronimo, spitalul San-Carlos, casele din jurul Palace-ului...

Intrară alţi ofiţeri. Uşa turnantă aruncă în cafenea un miros de piatră arsă.

— Spitalul Crucii-Roşii...

— Hala San-Miguel...

— O parte a şi fost stinsă. San-Carlos şi San-Geronimo, s-a isprăvit.

— Ce se aude? Antiaerienele?

— Băiete, un absint, spuse însoţitorul lui

Moreno, unul cu părul ciufulit.

— Nu ştiu. Nu cred.

— Sînt şrapnele, spuse ofiţerul care intrase ultimul, în piaţa Spaniei, cad cu ghiotura. Dar la Guadarrama, tot nu răzbat.

Se aşeză lîngă Moreno, şi el în uniformă, şi tînăr în ziua aceea, deoarece era proaspăt ras. Avea acum părul tuns scurt.

— Care e reacţia străzii?

— Dc-abia încep să coboare în adăposturi. Sînt unii care rămîn pe loc împietriţi, mai ales femeile. Sau care se prăbuşesc, sau care ţipă. Unii fug care încotro. Toate femeile cu copii fug. Există şi curioşi.

— Toată dimineaţa am trăit senzaţia unui cutremur de pămînt, spuse Moreno.

Voia să spună că mulţimea nu era cuprinsă de frica fasciştilor, ci de groaza unui cataclism; căci problema de „a se preda" nu se punea, cum nu se punea cea de a te preda unui cutremur.

O ambulanţă trecu, precedată de clopotul ei.

într-un zgomot ca de trăsnet, paharele săltară ca nişte iepuraşi pentru copii, căzură înapoi în toate direcţiile printre farfurioare, aperitivele fură răsturnate o dată cu fragmentele triunghiulare ale geamurilor crăpate: o bombă pe bulevard în faţa cafenelei. Tava unui chelner se rostogoli: căzu cu un zăngănit de ţimbale înăbuşite în tăcere. Jum ă tate din consumatori se repezi pe scara de la subsol într-un clinchet dc linguriţe: cealaltă rămase acolo, cu sufletul la gură; dar nu, n-avu loc nici o altă explozie. Ca dc obicei, ţigările se iviră din zeci de buzunare (însă nimeni nu oferi vreuna) şi zeci de .chibrituri se aprinseră deodată în fumul care se înălţa în rotogoalc; cînd fumul se scurse prin cele două spărturi mari zimţate care fuseseră odinioară oglinzi, un mort se sprijinea pe o bară a

uşii turnante, între geamurile crăpate în formă de stea ale tamburului.

— Ne ţintesc pe noi, spuse însoţitorul lui Moreno.

— Nu ne plictisi.

— Sîntcm smintiţi cu toţii, nu vă daţi seama? Veţi fi omorîţi pe degeaba! îţi spun că pe noi ne ţintesc !

— Puţin îmi pasă, spuse Moreno.

— Ascultă, dragul meu, s-avem iertare! Am luptat, e de la sine înţeles. Fac orice vrei. Dar să mă las ucis pe degeaba de bombe de avion, nu. Am muncit toată viaţa pînă acum şi toate visurile îmi stau în faţă.

— Atunci, ce dracu faci aici? Nici măcar nu te afli în pivniţă.

— Rămîn, dar asta mi se parc o idioţie.

— Priveşte ce fac, nu asculta ce zic, a spus un filozof, în bubuitul obuzelor care cădeau din toate părţile, lucirile zilei dc iarnă, agăţate de cioburile de sticlă rămase pe masă şi pe podea, vibrau imperceptibil în băltoacele unduitoare de manzanilla, vermut şi absint.

Chelnerii se întorceau din pivniţă.

— ... Se spune că Unamuno a murit la Salamanca. Un civil reveni din cabina telefonică.

— A căzut o bombă în metroul de la Puerta del Sol. O groapă de zece metri adîncime.

— Hai să vedem, spuseră două glasuri.

— Erau refugiaţi în metro?

— Nu ştiu.

— Serviciul ambulanţelor zice că la prînz erau peste două sute de morţi şi cinci sute de răniţi.

— Pentru început!

— ... Se spune că au fost înfrînţi la Guadarrama...

Cel care telefonase se aşeză la loc în faţa rămăşiţelor unui aperitiv.

— M-am săturat, reluă însoţitorul lui Moreno, cel eu părul ciufulit. Şi-ţi repet că ţintesc asupra noastră. Ce căutăm aici, în plin centiu? E o idioţie!

— Cară-te. ,

— Da, în China, în Oceania, oriunde.

— ... Hala del Carmen arde, strigă un glas de afară, acoperit imediat de un alt clopot dc ambulantă.

— Cc-ai să faci acolo în Oceania? Coliere de scoici? Organizarea triburilor?

— Am să pescuiesc peşti roşii! Orice ! Numai să nu mai aud vorbindu-se de asta!

— Te simţi într-atît de prost să te desolidarizezi de aceştia, că n-ai nici măcar chef să te duci în pivniţă. Discursurile tale, nenorocitule, le-am ţinut şi eu. Lui Hernandez, bietul de el!

îşi privi deodată însoţitorul cu teamă: Hernandez, astăzi, era el, Moreno; şi Hernandez murise. Dar superstiţia se risipi cum se risipea fumul din faţa lor:

„Era cît pe ce s-o şterg în Franţa; apoi am şovăit; apoi am fost din nou cuprins de camaraderie, de viaţă. în faţa obuzelor, nu mai cred în cugetări; nici în adevărurile profunde; nici în nimic: cred în frică. Adevărata: nu cea care te face să vorbeşti, ci cea care te face să pleci. Dacă o ştergi, n-am să-ţi spun nimic; dar dacă rămîi aici în acest moment, s-a terminat, ai face mai bine să taci.

în închisoare, am văzut tot ce se poate vedea, am ascultat inşi jucîndu-şi viaţa la rişcă, am aşteptat duminica, pentru că duminica nu sînt execuţii. Am văzut ţipi jucînd

9 pelota bască pe peretele pe care mai erau bucăţi de creier şi smocuri de păr ale prizonierilor. Am

auzit peste cincizeci de inşi condamnaţi la moarte jucînd rişca în celulele lor. Ştiu despre ce vorbesc cînd vorbesc de asta. Bun.

Numai că, dragul meu, iată altceva: făcusem războiul în Maroc. Asta era tot un soi de duel. Aici, în primele linii, sc petrece cu totul altceva. După primele zece zile, eşti un somnambul. Vezi căzînd prea mulţi; artileria, tancurile, avioanele sînt lucruri prea mecanice; destinul c hotărîtor. Şi eşti sigur că nu mai scapi teafăr. Nu numai din buclucul în care te afli în clipa aceea: din război. Eşti ca acela ce-a luat o otravă care va acţiona peste cîteva ore, ca unul care a jurat să se călugărească. Ai lăsat viaţa în urma ta.

Şi atunci vezi altfel viaţa. Te găseşti deodată în posesia unui alt adevăr, nebunii sînt ceilalţi/[1]

— Tu te găseşti întotdeauna în posesia unui adevăr?

— Da. Iată care e: înaintezi împotriva unui tir dc baraj, nu te mai îngrijeşti de nimic, nici de tine. Cad sute de obuze, înaintează sute de oameni. Eşti numai un sinucigaş şi, în acelaşi timp, posezi ce e mai bun în toţi. Posezi... ce au ei mai bun, în sfîrşit, ca veselia mulţimii la carnaval. Nu ştiu dacă mă exprim bine. Cunosc un camarad care numeşte asta momentul în care morţii încep să eînte. De-o lună, ştiu că morţii pot să eînte.

— Nu-mi spune prea mare lucru.

— Există ceva ce eu, cel mai vechi ofiţer marxist, nu bănuisem niciodată. Există o fraternitate pe care n-o afli decît dincolo de moarte.

— Există inşi care s-au săturat cînd au trebuit să lupte cu puştile contra avioanelor. Şi alţii care s-au săturat cînd au trebuit să lupte cu puştile contra tancurilor. Asta se întîmplă cu mine acum.

— Am fost la fel de încordat ca şi tine, iar acum...

— Ai să fii şi mai calm cînd vei fi mort.

— Da. Numai că, acum, mi-e totuna.

Lui Moreno zîmbetul îi dezvelea dinţii minunaţi. Toate sticlele decorative aşezate deasupra barului se rostogoliră

într-un clinchet de sticlă goală, mesele parcă înţepeniră în explozie, şi o reclamă de vermut căzu-n spinarea lui Moreno, retezîndu-i zîmbetul de parcă i l-ar fi luat cu mîna. Cei care scoseseră nasul din subsol intrară la loc.

Un civil rănit, bărbos, sc repezi de afară în uşă, iar canatul ei, înţepenit, împins cu toată puterea, se izbi dc pieptul mortului din tambur, vuind cu un sunet molatic, în tăcerea care urmă exploziei. Rănitul batea cu pumnii în geamul pe jumătate spart, sc înverşuna, se prăbuşi în sfîrşit.

Dc pretutindeni, începură din nou exploziile.

VII

Obuzele de marc calibru sc rostogoleau între Centrala telefonică şi Alcala. Unul dintre ele căzu fără să explodeze şi doi miliţieni îl duseră, unul în faţă, celălalt în spate. Cirul fără nori de la sfîrşitul după-amiezei începea să apese asupra Madridului plin de pîlpîitul jarului şi de seîntei; mirosul bombardamentului şi al prafului se amesteca cu un altul, mai neliniştitor, pc care Lopez îl cunoscuse la Toledo şi despre care credea că e de carne arsă. Doi El Grcco şi trei mici Goya aflate într-o clădire părăsită dc proprietar, aşteptate dimineaţa la Consiliul pentru protecţia monumentelor, unde fusese repartizat Lopez, nu fuseseră aduse; voia să le expedieze înainte de a pleca el.

Foarte puţin eficace în război, Lopez se dovedise excepţional în protecţia operelor de artă. Graţie lui, nici un El Greco nu fusese distrus în dezordinea din Toledo; şi pînzele celor mai mari maeştri, cu zecile, erau scoase din praful nepăsător al podurilor mănăstireşti.

Destul de departe, în faţa unei biserici, explodă un obuz de calibru mic: porumbeii ce-şi luaseră îndată zborul se

1 înapoiară intrigaţi să examineze stricăciunile proaspete ale frontonului lor. Prin ferestrele unei case despicate, deschise acum spre infinit, se ivi turnul înalt al Centralei cu stema ei barocă, livid în lumina scăpătată de noiembrie.

Era o minune că acest mic zgîrie-nori, care domină Madridul, nu fusese încă făcut praf şi pulbere. Un colţ era ciuntit; cît despre geamuri... îndărătul turnului se înălţă fumul unui obuz. Dumnezeule, se gîndi Lopez, pînă la urmă o să nimerească unul şi peste tablourile lui El Greco...

O mulţime îngrozită se învîrtea zadarnic pe străzi, ştiind de ce fugea şi ncştiind încotro; şi o altă mulţime, indiferentă, curioasă sau exaltată, mergea cu nasul în vînt. Un al doilea obuz căzu în împrejurimi: copii, însoţiţi de femei sau de bătrîni, fugeau înspăimîntaţi; alţi copii, fără nimeni din familie pe lîngă ci, „discutau isprava“.

— Nişte nătărăi, fasciştii! Nu ştiu să tragă: îi ochesc pe soldaţii din Casa del Campo, şi ia uite unde nimeresc !

într-o dimineaţă, în curtea creşei din Piaza del Progres, trei copii se jucau de-a războiul, cu bărbia în vînt ca şi cei din faţa lui Lopez. „0 bombă ! zise unul. Culcaţi!“ Toţi trei, soldaţi disciplinaţi, s-au lungit la pămînt. Era o bombă adevărată. Ceilalţi copii, care nu se jucau de-a războiul, rămaşi în picioare, au fost ucişi sau răniţi...

Un obuz căzu la stînga; un şir de cîini fugiră, pieziş; altă haită sosi dintr-o stradă învecinată, în sens invers. Hora fără speranţă *a* cîinilor părăsiţi părea s-o prefigureze pe cea a oamenilor. Lopez regăsea, privindu-i, ochiul lui de sculptor, prieten al animalelor.

Ca aproape toate clădirile rechiziţionate, şi palatul Alba, spre care se îndrepta Lopez, era împodobit din belşug cu animale împăiate. Mulţi aristocraţi spanioli îşi iubeau mai mult vînătorile decît tablourile; şi, dacă-şi păstrau tablourile de Goya, le amestecau cu plăcere cu trofeele lor. Inventarul caselor familiilor de nobili fugiţi — numai ale proprietarilor fugiţi erau rechiziţionate — cuprindea adesea vreo zece pînze de maeştri (dacă nu fuseseră duse în străinătate, în săptămîna dinaintea răscoalei) şi un număr neaş-

teptat de colţi de elefant, cornuri de rinoceri, urşi împăiaţi şi diverse alte animale.

Cînd Lopez intră în grădinile edificiului, salutat la o sută de metri de o bombă, îi veni în întîmpinare un miliţian.

— Ei, pocitule, răcni Lopez bătîndu-1 pe umăr, ce-i cu El Greco, Dumnezeule?

— Ce? Tablourile? N-aveam cu ce să le transportăm: au devenit destul de mari de cînd indivizii tăi le-au împachetat de parcă erau ouă. Dar camionul tău a trecut.

- Cînd?

— Cam de vreo jumătate de oră. N-a vrut însă să ia cireada asta.

împrăştiaţi cu mişcări „naturale[14] pe sub copaci, în jurul colţilor de elefant rînduiţi cu grijă sub marchiză, urşii împăiaţi se agitau; obuzele zguduiau uşor pămîntul, şi urşii părăsiţi, cu o labă în aer, păreau că binecuvîntcază sau că ameninţă seara de război.

— Nu-i „fragil[44]! spuse Lopez, calm. Refuza ca serviciul său să-şi ia răspunderea acestor muzee pe care o altă secţie a Consiliului de Protecţie le depozita.

— Ascultă, tovarăşe, dacă obuzele nu fac rău tablourilor, nu fac rău nici colţilor de elefant... Ce dracu vrei să fac eu cu toate astea? Şi mai vine şi ploaia!

Un obuz foarte apropiat făcu ca menajeria să salte sau să Be clatine, şi un canar, rămas în colivia aurită a Companiilor Indiilor, începu să cînte cu frenezie.

— Mă duc să telefonez ca să-ţi ia urşii.

Lopez aprinse o ţigară şi plecă, cu colivia în mînă. O legăna; la fiecare obuz, canarul cînta mai tare, apoi se liniştea... O clădire ardea ca în filme, de sus în jos; îndărătul faţadei sale intacte cu decoraţii întortocheate, toate ferestrele erau deschise şi sparte iar toate etajele erau bîntuite de flăcări care nu răzbăteau; parcă ar fi fost sălaşul Focului. Mai departe, la răscrucea a două străzi, aştepta un autobuz. Lopez se opri, gîfîind pentru prima dată de cînd ieşise. Se agită ca un nebun, zvîrli ca pe o piatră colivia cu canarul

3 ei şi strigă: „Coborîţi!“ Oamenii din autobuz îl priviră agi- tîndu-se; semăna cu o sută de alţi nebuni dintr-o sută de alte străzi. Lopez se aruncă la pămînt, autobuzul sări în aer. Cînd Lopez se ridică, sîngele curgea şiroaie de pe pereţi. Printre morţii dezbrăcaţi de explozie, un om cu favoriţi, gol dar nevătămăt, se ridica ţipînd. Bombardamentul se acceleră, tot în direcţia Centralei telefonice.

VIII

Shade se afla la Centrală: era ora cînd îşi transmitea articolul. Obuzele cădeau asupra întregului cartier; dar, aici, fiecare se ştia ţintit.

La ora cinci şi jumătate Centrala fusese atinsă. Una după alta, acum, obuzele o încadrau; o nimeriseră, apoi o pierduseră şi o căutau din nou. Telefoniste, funcţionari, ziarişti, poştaşi, miliţieni se simţeau pe front. Mai multe obuze explodară la un interval foarte scurt, aşa cum se repercutează bubuitul tunetului. Poate că participau din nou şi avioanele. Se lăsa seara şi norii coborîseră. Dar printre ţîrîi- turile tuturor telefoanelor nu se auzea vibraţia nici unui motor.

Un miliţian veni să-1 caute pe Shade; comandantul Garcia convoca ziariştii într-unul din birourile Centralei; toţi corespondenţii cît de cît importanţi se aflau acolo şi aşteptau. De ce acum? se întrebă Shade. însă Garcia obişnuia, cînd avea de-a face cu Presa, s-o întîlnească acolo unde ea se socotea în cea mai mare primejdie.

într-unul din birourile din piele, lemn şi nichel, ale fostei Direcţii a Centralei, Garcia ceruse să i se trimită în fiecare zi copia articolelor expediate din Madrid. îi erau aduse în

două dosare: „politic[11] şi „fapte diverse[11]. Aştcptîndu-i pe corespondenţi, răsfoia pe-al doilea, sătul de a fi om: cruzimea era atît de mare, îneît se revărsa din toate articolele.

PENTRU PARIS-SOIR: „înainte de a veni la Cen-trală* — citea el — *am asistat la o scenă de o

frumuseţe înfiorătoare.

Azi-noapte a fost găsit, lingă Puerta del Sol, un copil de trei ani care plîngea, rătăcit în beznă. Şi iată că una din femeile refugiate în subsolurile de pe Gr an-Via nu ştia ce se în- tîmplase cu copilul ei, un băieţaş de aceeaşi vîrstă, blond ca şi copilul găsit la Puerta del Sol. I se anunţă vestea. Aleargă la casa unde se află copilul, caile Montera. în semi-obscuri- tatea unei prăvălioare cu storurile trase, copilul sugea o bucată de ciocolată. Mama se îndreaptă spre el cu braţele întinse, insă ochii îi ies din orbite, capătă o fixitate teribilă, dementă.

Nu e copilul ei.

Rămîne nemişcată minute întregi. Copilul pierdut îi zîm- beşte. Atunci ea se repede spre el, îl strînge la piept, şi-l ia, gindindu-se la copilul care n-a fost găsit."

„Asta nu va trece[11] — îşi spuse Garcia.

Seara roşietică intra pe ferestrele cu geamurile sparte.

PENTRUREUTER: „0 femeie ducea o fetiţă, avînd cel mult doi ani, căreia îi lipsea falca inferioară. Dar fetiţa mai trăia încă, cu ochii larg deschişi, întrebînd parcă uimită cine îi făcuse asta. 0 femeie traversă strada — copilul din braţele ei nu mai avea cap...[1,1]"

Garcia cunoştea, pentru că-1 văzuse, gestul înspăimîntă- tor prin care o mamă apără ceea ce mai rămîne din copilul ei. Cîte gesturi asemănătoare astăzi?

Trei obuze îndepărtate explodară înăbuşit, ca şi cele trei lovituri de gong la teatru; uşa se deschise, corespondenţii intrară. Pe o masă joasă, flori artificiale de sticlă, nesfărî- mate încă, vibrau la fiecare detunătură. Deoarece din

geamuri rămăseseră numai bucăţi, prin cele două ferestre pătrundea mirosul oraşului în flăcări, împreunat cu fumul.

— Cînd se va elibera o linie telefonică, spuse Garcia, cel care a cerut-o va fi imediat anunţat aici. Ştiţi că nu vă convoc niciodată decît pentru a vă comunica documente, înainte de a vă transmite cel pentru care v-am rugat să veniţi, îngăduiţi-mi să vă atrag atenţia asupra unui fapt: de la începutul războiului, am distrus, după comunicatele fasciste, avioane inamice de pe nouă aerodromuri. E mai uşor să bombardezi Scvilla decît aerodromul din Sevilla; însă, dacă s-a întîmplat ca unele dintre bombele noastre, neizbutind să nimerească obiectivul lor militar, să fi rănit civili, ccl puţin n-am bombardat niciodată sistematic un oraş spaniol.

Iată acum documentul. Vi-1 voi citi. Fiecare dintre dumneavoastră e rugat să ia cunoştinţă de original. Care, de altfel, fiţi siguri, va fi expus, prin grija noastră, la Londra şi la Paris.

E doar o mică circulară adresată ofiţerilor superiori rebeli. Acest exemplar a fost găsit la 28 iulie în posesia ofiţerului Manuel Carrache, făcut prizonier pe frontul de la Guadalajara.

„Una din condiţiile esenţiale ale victoriei constă în a zdruncina moralul trupelor inamice. Adversarul nu dispune nici de trupe suficiente, nici de arme suficiente pentru a rezista; cu toate acestea, e neapărată nevoie a urma cu stricteţe următoarele instrucţiuni:

Pentru a ocupa spatele frontului e neapărată nevoie să se inspire populaţiei o anumită groază salutară.

Se impune o regulă: toate mijloacele folosite trebuie să fie spectaculoase şi impresionante.

Orice regiune aflată pe linia de retragere a inamicului, şi în general, orice regiune situată în

spatele frontului inamic trebuie să fie considerată zonă de atac. în această chestiune nu trebuie să se facă deosebire între localităţile care găzduiesc sau nu trupe inamice. Panica semănată în rîndurile populaţiei

civile care se află pe linia de retragere a inamicului contribuie în mare măsură la demoralizarea trupelor.

Experienţele efectuate în cursul războiului mondial dovedesc că pagubele cauzate din greşeală ambulanţelor şi transporturilor de răniţi inamici provoacă un puternic efect demoralizator asupra trupei.

După intrarea în Madrid, comandanţii de unităţi vor trebui să instaleze imediat, pe acoperişurile clădirilor ce domină cartierele suspecte, inclusiv edificiile publice şi turnurile de alarmă, cuiburi de mitralieră în stare să domine toate străzile alăturate.

în cazul unor încercări de rezistenţă din partea populaţiei, se va trage imediat asupra celor ce se opun. Dat fiind marele număr de femei ce luptă de partea adversă, nu trebuie ţinut seamă de sexul militanţilor. Cu cît atitudinea noastră va fi mai severă, cu atît mai rapid vom zdrobi orice rezistenţă a populaţiei, cu atît mai apropiat va fi triumful reînnoirii Spâni ei.“

— Adaug, spuse Garcia, că *din punct de vedere fascist,* consider logice aceste instrucţiuni. Părerea mea personală este că teroarea, ca tehnică, face parte din mijloacele folosite sistematic de către rebeli, din prima zi, şi că asistaţi aici la drama a cărei repetiţie generală a reprezentat-o Bada- joz. Dar să lăsăm părerile personale.

Şi, în timp ce ziariştii ieşeau:

— Veţi primi de asemenea interviul lui Franco

din 16 august, acela care începe prin: *„Nu voi bombarda niciodată Madridul: acolo există nevinovaţi...“*

Mai cădeau obuze, însă la o depărtare de un kilometru; la Centrală nu li se mai dădea atenţie.

Intră un secretar.

— A telefonat colonelul Magnin? întrebă Garcia.

— Nu, domnule comandant. Internaţionalii luptă la Gctafe.

— N-a venit locotenentul Scaii?

— S-a telefonat din nou dc la Alcala: va trece pe Ia ora zece...

„însă doctorul Neubourg se află aici, domnule comandant

Şef al uneia dintre misiunile Crucii Roşii, doctorul Neubourg venea de la Salamanca. Garcia şi el se întîlniseră odinioară la două congrese, la Geneva. Comandantul ştia că Neubourg văzuse prea puţine lucruri la Salamanca; dar măcar îl văzuse îndelung pe Miguel de Unamuno.

Franco tocmai îl destituise din funcţia sa de rector al Universităţii pe cel mai mare scriitor spaniol. Şi Garcia ştia cît de mult era de acum înainte ameninţat de mişcarea fascistă omul care fusese ilustrul ei apărător.

IX

„De şase săptămîni, spunea medicul, stă culcat într-o cămăruţă şi citeşte... După destituirea sa a spus: «Nu voi mai ieşi de aici decît mort sau condamnat.» Şi s-a culcat. Continuă. Două zile

după destituirea lui, religia a fost impusă la Universitate../[1]

Neubourg îşi privea în treacăt, în unica oglindă din cameră, obrazul subţiat, ras, care se voia spiritual şi care părea o ruină a tinereţii. La începutul convorbirii, Garcia scosese o scrisoare din portvizit:

— Cînd am aflat că vei veni aici, spuse el, am răsfoit corespondenţa mea de odinioară cu Unamuno. Am regăsit scrisoarea aceasta, de acum zece ani, din exil. Cam pe la mijlocul ei, el scria:

„Nu există altă justiţie decît adevărul. Şi adevărul, spunea Sofocle, poate mai mult decît raţiunea. Tot aşa cum viaţa poate mai mult decît plăcerea şi mai mult decît durerea. Adevăr şi viaţă e deci deviza mea, şi nu raţiune şi plăcere. A trăi cu adevărul, chiar dacă trebuie să suferi, mai degrabă decît a raţiona în plăcere sau a fi fericit prin raţiune..."

Garcia puse în faţa lui scrisoarea pe biroul lustruit ce reflecta cerul roşu.

— E chiar sensul discursului care-a dus la destituirea lui, spuse medicul: „E posibil ca politica să-şi aibă exigentele ei, pe care nu le vom discuta aici. Universitatea trebuie să fie în serviciul Adevărului... Miguel de Unamuno n-ar putea fi acolo unde e minciuna. Iar în privinţa atrocităţilor roşii de care ni se vorbeşte fără încetare, să ştiţi că mili- tiana cca mai umilă — chiar de-ar fi, cum se spune, o prostituată — cînd luptă cu o puşcă şi riscă să moară pentru ceea ce a ales, e mai puţin păcătoasă în faţa spiritului decît femeile pe care le-am văzut cu două zile înainte de banchetul nostru, cu braţele goale, atingînd uşor lenjeria fină şi florile, înainte de a se duce să privească execuţia

marxiştilor...“

Darul lui Neubourg de a imita era cunoscut.

„Ca medic, dragul meu, continuă el, recăpătîndu-şi glasul lui adevărat, dă-mi voie să-ţi spun că groaza lui faţă dc pedeapsa cu moartea are ceva patologic. Şi ca cl să se fi aflat în situaţia dc a răspunde tocmai generalului întemeietor al legiunii spaniole, l-a enervat cu siguranţă. Cînd a apărat unitatea culturală a Spaniei, au început vociferările../[1]

- Ce fel?

■— ..La moarte Unamuno, la moarte intelectualii!“

— Cine striga?

— Tineri cretini de la Universitate. Atunci, generalul Millan Astray s-a ridicat şi a strigat: La moarte inteligenţa, trăiască moartea!

— După părerea dumitale, ce voia să spună?

— Nu încape îndoială: duceţi-vă dracului! Iar cît priveşte: trăiască moartea, poate că era o aluzie la protestele lui Unamuno contra execuţiilor.

—în Spania, strigătul acesta vine din adîncuri;şi anarhiştii l-au scos odinioară.

Un obuz căzu pe Gran-Via. Bucuros de curajul său, Neubourg umbla încoace şi încolo prin biroul lui Garcia, capul său pleşuv reflectînd întrucîtva cerul incendiat. De ambele părţi ale creştetului se înfoiau şuviţe de păr negru, creţ. Timp de

douăzeci dc ani, doctorul Neubourg (cu toate că era eminent în domeniul său), crezuse „că semăna, nu-i aşa, dragul meu, cu un preot din secolul al XVIII-Iea?“ şi mai păstrase ceva din această aparenţă.

— Atunci, continuă medicul, Unamuno a răspuns cu faimosul: „O Spanie fără Biscaya şi fără Catalonia ar fi o ţară asemănătoare cu dumneavoastră, domnule general: chioară şi ciun-

gă". Ceea ce, după răspunsul cunoscut de toată lumea, dat lui Mola: „A învinge nu înseamnă a convinge", nu putea să treacă drept un madrigal...

— Scara s-a dus la cazino. A fost insultat. S-a întors în camera lui şi a spus că nu va mai ieşi de-acolo.

Garcia, deşi asculta cu atenţie, avea privirea aţintită asupra vechii scrisori a lui Unamuno, aşezată pe biroul lui. Citi cu glas tare:

..Oamenii cruciadelor şi ai răzbunării vor renunţa oare la planul de a salvgarda civilizaţia în Rif', adică de a o sălbătici? Şi votn scăpa oare de onoarea de a fi călăi?

De acolo, nu vreau să mai ştiu nimic despre Spania, şi mai puţin despre Spania Mare, numită astfel de cei ce ţipă ca să nu audă. Mă refugiez lîngă cealaltă, lingă mica mea Spanie. Şi cît aş vrea să fiu în stare să nu citesc niciodată ziarele spaniole. E ceva înspăimîntător. Nici măcar pîrîitul unei fibre ce se frînge în inimă. Se aud numai scîrţîiturile descripete ale marionetelor, ale morilor de vînt care sînt uriaşii noştri..."

Vuietele creşteau dinspre Gran-Via. Văpaia incendiului vibra pe ziduri, precum sclipirile apelor însorite vibrează vara pe tavanul camerelor.

„Nici măcar pîrîitul unei fibre ce se frînge în inimă..." repetă Garcia, ciocănind uşor cu pipa, de mai multe ori, unghia degetului mare.

„Ceea ce aş vrea să ştiu, e ce *gîndeşte.* îl văd de aici cer- tîndu-1 pe Millan Astray, cu aerul său nobil, mirat şi gîndi-

[1] Regiune muntoasă în nordul Marocului, ai cărei locuitori, rifanii, au opus o rezistenţă înverşunată colonilor spanioli şi francezi.

tor, de bufniţă încărunţită. Dar aceasta nu-i decît

latura ance-* dotică: c însă vorba de altceva.“

— După aceea, în convorbiri particulare, am stat mult de vorbă cu el. Sau mai bine zis, el a vorbit mult, căci eu nu făceam altceva decît să-l ascult. Nu-1 poate suferi pe Azana. Mai vede în Republică, şi numai în ca, calea unităţii federale a Spaniei; e împotriva unui federalism absolut, dar şi împotriva centralizării prin forţă; şi consideră acum că fascismul reprezintă tocmai această centralizare.

Un miros teribil de apă de Colonia şi de incendiu cuprinse birourile cu geamurile sparte: ardea o parfumerie.

— A vrut să strîngă fascismului mîna, fără să-şi dea seama că fascismul are şi picioare, dragul meu prieten. Faptul că-şi păstrează dorinţa de unitate federală explică multe din contradicţiile sale...

— Crede în victoria lui Franco, primeşte pe ziarişti şi le spune: „Scrieţi că, orice s-ar întîmpla, nu voi fi niciodată alături de învingător../[1]

— Ei se feresc de aşa ceva. Ce v-a spus despre fiii lui?

— Nimic. De ce?

Garcia privi visător seara roşietică.

— Toţi fiii lui se află aici, doi ca luptători... Nu cred că nu gîndeşte nimic despre ei. Şi nu are adesea prilejul să întîl- nească un om avînd posibilitatea de a cunoaşte ambele tabere...

— A ieşit o dată, după discurs. Se spune că, drept răspuns la ce spusese el despre femei, a fost convocat într-o încăpere cu ferestrele deschise, în faţa căreia aveau loc execuţii...

— Am mai auzit de asta, fără a-i da prea multă crezare. Ai informaţii precise în această privinţă?

— Nu mi-a vorbit despre asta, ceea ce e firesc. Nici eu, dragul meu, îţi dai seama.

„îngrijorarea lui s-a accentuat mult în ultimul timp, în faţa eternului apel al acestei ţări la violenţă şi iraţional."

O mişcare nelămurită a pipei părea să spună că Garcia nu prea lua în serios genul acesta de definiţii. Neubourg se uită la ceas şi se ridică.

— Numai că, dragul meu Garcia, cred că tot cc spunem e totuşi cam alături de problemă. Opoziţia lui Unamuno e o opoziţie etică. Convorbirea noastră asupra acestui subiect era indirectă, dar era constantă.

— Bineînţeles, execuţiile nu sînt o problemă de centralizare.

— Cînd l-am lăsat în patul acela, amărît şi posomorit, înconjurat de cărţi, am avut impresia că părăsesc secolul al XlX-lea...

Conducîndu-1, Garcia îi arăta cu capătul pipei ultimele rînduri ale scrisorii pe care o ţinea în mînă.

„Cînd întorc ochii mintii către ultimii mei doisprezece ani zbuciumaţi, din clipa în care m-am smuls visului adumbrit al unei anumite cămăruţe de lucru din Salamanca — cît am mai visat acolo! — totul îmi apare ca visul unui vis.

Să citesc? Nu *mai citesc mult, doar despre mare, cu care din zi în zi sînt mai intim prieten...“*

— Sînt zece ani de-atunci, spuse Garcia.

X

în momentul cînd, obţinînd legătura cu Parisul, Shade fu chemat în sala telefoanelor, un obuz căzu foarte aproape. Alte două, şi mai aproape. Aproape

toţi cei dinăuntru se aruncară la peretele opus ferestrei. în ciuda luminii electrice, se ghicea văpaia roşie profundă de afară şi se părea că incendiul însuşi trăgea asupra Centralei cu ale sale treisprezece etaje de ferestre fără vreo umbră omenească. în sfîrşit, un bătrîn ziarist mustăcios se dezlipi de perete; apoi cu toţii, unul după altul: priveau peretele de parcă şi-ar fi căutat urma.

Căzură alte obuze. Ceva mai departe; dar nimeni nu-şi părăsi locul ocupat din nou. Se spune că la întruniri, la fiecare douăzeci de minute, pluteşte tăcerea: plutea indiferenţa.

în curînd Shade putu să înceapă a dicta. în timp ce se succedau însemnările lui de dimineaţă, obuzele se apropiau, iar la fiecare explozie vîrfurile creioanelor săltau toate deodată pe carnetele de stenograme.Tirul încetă şi spaima crescu. Tunurile, acolo jos, îşi rectificau oare tirul? Aşteptau. Aşteptau. Aşteptau. Shade dicta. Parisul transmitea New- Yorkului.

,,Azi-dimineaţă, virgulă, am văzut bombele încercuind un spital unde se aflau peste o mie de răniţi, punct. Sîngele pe carc-1 lasă în urma lor, virgulă, la vînătoare, virgulă, animalele rănite, virgulă, se numeşte dîră, punct. Pe trotuar, virgulă, pe zid, virgulă, era un şirag de dîre...“

Obuzul căzu la mai puţin de douăzeci de metri. De data asta năvăliră la subsol. în sala aproape pustie, nu se mai aflau decît telefonistele şi corespondenţii „pe fir“. Telefonistele ascultau comunicările, dar privirea lor părea să caute sosirea obuzelor. Ziariştii care dictau continuară să dicteze: dacă s-ar întrerupe legătura, n-ar mai căpăta-o la timp pentru ediţia dc dimineaţă. Shade dicta ce văzuse la Palace...

„Azi după-amiază, am ajuns, la cîteva minute

după o explozie, în faţa unei măcelării: acolo unde făcuseră coadă femeile erau pete; sîngele măcelarului ucis curgea, între boii spintecaţi şi oile atîrnate de cîrligele de fier, de pe masa de măcelărie pe jos, de unde îl ducea apa unei ţevi sparte.

Şi trebuie să ne dăm bine seama că toate astea nu folosesc la nimic.

La nimic.

Nu atît teroarea, cît oroarea îi zguduie pe locuitorii Madridului. în timp ce cădeau bombele, un bătrîn mi-a spus: «Am dispreţuit întotdeauna orice fel de politică, dar cum poţi admite să fie dată puterea celor care se folosesc astfel de cea pe care n-o au încă?» Timp de o oră, am stat la coadă în faţa unei brutării. Se aflau acolo cîţiva bărbaţi şi vreo sută de femei. Fiecare îşi închipuie că a rămine pe acelaşi loc o oră c mai pri-

3 **mejdios decît a merge. La cinci metri de brutărie, de partea cealaltă a străzii înguste, erau aşezate în sicrie cadavrele din- tr-o casă spintecată, cum se procedează în această clipă în fiecare casă sfîrtecată din Madrid. Cînd nu se auzea nici tun, nici avion, se auzeau loviturile de ciocan răsunînd în tăcere. Lîngă mine, un bărbat a spus unei femei: «Juanita are braţul 6muls; crezi că logodnicul ei se va căsători cu ea în starea asta?» Fiecare vorbea de treburile sale. După cîtva timp, o femeie a ţipat: «E o nenorocire să mănînci cum mîncăm noi!» Alta a răspuns cu o expresie gravă şi în stilul pe care toate l-au împrumutat oarecum de la Passionaria: «Tu mănînci prost, noi mîncăm prost, însă înainte nu mîncam bine; iar copiii noştri mănîncă cum nu s-a mîncat la noi de două sute de ani», în aprobarea generală.**

Toţi spintecaţii, toţi decapitaţii aceştia sînt

supuşi zadarnic la chinuri. Fiecare obuz întăreşte şi mai mult poporul din Madrid în credinţa sa.

La Madrid există o sută cincizeci de mii de locuri în adăposturi şi un milion de locuitori. în cartierele cele mai vizate nu există nici un obiectiv militar. Bombardamentul va continua.

în timp ce scriu aceste rînduri, obuzele explodează din minut în minut deasupra cartierelor sărace; la ora nehotărîtă a scrii, văpaia incendiilor e atît de puternică, îneît în clipa asta, în faţa mea, amurgul face loc unei nopţi de culoarea vinului. Destinul îşi înalţă cortina de fum pentru repetiţia generală a viitorului război; prieteni americani, jos Europa !

Să ştim ce vrem. Cînd un comunist vorbeşte la o reuniune internaţională, pune pumnul pe masă. Cînd un fascist vorbeşte la o reuniune naţională, pune picioarele pe masă. Cînd un democrat — american, englez, francez — vorbeşte la o reuniune internaţională, se scarpină după ceafă şi pune în-trebări.

Fasciştii au ajutat pe fascişti, comuniştii au ajutat pe comunişti, şi chiar democraţia spaniolă; democraţiile nu ajută democraţiile.

Noi, democraţii, credem în orice, numai în noi înşine nu. Dacă un stat fascist sau comunist ar dispune de forţele reunite ale Statelor Unite, Angliei şi Franţei, am fi îngroziţi. Dar pentru că e forţa *noastră,* nu credem într-însa.

Să ştim ce vrem. Sau le spunem fasciştilor: afară de aici, dacă nu, veţi avea de furcă cu noi! — şi, la nevoie, aceeaşi frază, a doua zi, comuniştilor.

Sau spunem, o dată pentru totdeauna: Jos Europa!

Europa pe care o privesc de la această fereastră nu mai poate să ne demonstreze nici forţa ei, pe care a pierdut-o, nici credinţa ei, întruchipată de

mauri carc-şi bălăngăne amuletele lor cu Inima lui Hristos. Prieteni din America, toţi ai noştri care vor pace, toţi acei ce urăsc pe cei care şterg buletinele de vot cu sîngele măcelarilor ucişi pe masa lor de măcelărie, să-şi întoarcă dc-acum înainte faţa de la pămîntul acesta ! Destul cu unchiul din Europa, care vine să vă dea lecţii cu capul său smintit, cu pasiunile lui de sălbatic şi chipul său de gazat

Cum isprăvi de dictat, Shade se urcă la ultimul etaj, cel mai bun observator din Madrid. Se aflau acolo patru ziarişti, aproape relaxaţi: mai întîi pentru că se aflau acum în aer liber, întrucît locurile închise potenţează neliniştea, şi apoi deoarece cupola Centralei, mai joasă ca turnul ei, părea mai puţin vulnerabilă. Seara, fără asfinţit şi fără altă viaţă decît aceea a focului, ca şi cum Madridul ar fi aparţinut unei planete moarte, prefăcea acest sfîrşit de zi într-o reîntoarcere la elemente. Tot ce era omenesc dispărea în pîcla de noiembrie, străfulgerată de obuze şi înroşită de flăcări.

O jerbă scînteietoare nărui un acoperiş mic şi Shade se miră cum de-o putuse ascunde; flăcările, în loc să se înalţe, coborîră de-a lungul casei pe care o mistuiră, suindu-se înapoi pînă în vîrful ei. Ca într-un foc de artificii bine orînduit, un vîrtej de scîntei străbătu pîcla la sfîrşitul incendiului; scînteile puTtate de vînt îi siliră pe ziarişti să se aplece. Cînd incendiul ajungea la casele arse, le lumina din spate, fantomatice şi funebre, şi le dădea îndelung tîrcoale îndărătul şi-

5 rului lor de ruine. Un crepuscul sinistru sc înălţa asupra Evului de foc. Cele trei spitale mai mari ardeau. Hotelul Savoy ardea. Ardeau biserici, ardeau muzee, ardea Biblioteca Naţională, ardea Ministerul de Interne, ardea o hală, erau în flăcări

tarabele mici de scînduri, se năruiau casele într-o spulberare de scîntei, două cartiere brăzdate de ziduri lungi negre erau încinse la roşu ca nişte grătare pe jăratec; cu o încetineală solemnă, dar cu tenacitatea înverşunată a focului, prin Atocha, prin strada Leon, totul înainta spre centru, spre Puerta del Sol, care ardea şi ea.

„E prima zi“... îşi spuse Shade.

Ploaia de obuze cădea acum mai la stînga. Şi din fund, din Gran-Via pe care Shade o domina, dar n-o putea vedea bine, începu să se înalţe, acoperind cîteodată clopotul ambulanţelor coborînd necontenit strada, sunetul unor litanii barbare. Shade asculta cu toată atenţia sunetul acesta venind din timpuri foarte îndepărtate, armonizîndu-sc sălbatic cu lumea focului: parcă după o frază rostită periodic, strada întreagă, în chip de răspuns, imita bătaia tobelor funebre: dong-tongon- dong.

în sfîrşit, Shade mai mult ghici decît înţelese, căci auzise acelaşi ritm cu o lună înainte: ca răspuns la o frază pe care n-o auzea, zgomotul tobei omeneşti scanda: *nopassaran*[CDXV]*.* Shade o văzuse pe Passionaria în negru, austeră, văduvă a tuturor ucişilor din Asturii, conducînd, într-o procesiune gravă şi îndîr- jită, cu pancarte roşii pe care era scrisă faimoasa ei frază: *..Mai bine să fii văduva unui erou decît sofia unui laş“,* douăzeci de mii de femei care, ca răspuns la o altă frază lungă, nedesluşită, scandau acelaşi *no passaran*; fusese atunci mai puţin emoţionat decît acum de mulţimea mult mai puţin numeroasă dar invizibilă, a cărei înverşunare în curaj se înălţa spre el prin fumul incendiilor.

CDXV **Nu vor trece.**

Manuel, cu ramura de pin în mină, ieşea de la Primărie unde se ţinuse consiliul dc război: asasinii şi fugarii erau condamnaţi la moarte. Adevăraţii anarhişti fuseseră cei mai fermi împotriva fugarilor: orice proletar e responsabil; faptul că fuseseră induşi în eroare de spioni falangişti nu poate constitui o scuză. Trecu o maşină, cu triunghiul dublu al farurilor ei spălăcite de ploaie.

„Vor putea să bombardeze în linişte Madridul”, îşi spuse Manuel: nu se vedea absolut nimic.

în clipa cînd trecea prin faţa uşiţei pe care n-o ghicea decît datorită luminii coridorului, cineva se aruncă asupra lui şi se simţi apucat de genunchi. în lumina amestecată cu stropi dc ploaie a lanternelor aprinse imediat de Gartncr şi de cei care-1 urmau, doi soldaţi din brigadă, îngenunchcaţi în noroiul compact, îi înlănţuiau picioarele. Nu le vedea faţa.

■— Nu se poate să ne împuşte ! ţipa unul din ei. Sîntem voluntari! Trebuie să le-o spuneţi!

Tunul tăcu. Ţipînd, omul nu-şi ridicase faţa îndreptată spre noroi, iar ţipetele sale erau învăluite în răpăitul ploii. Manuel nu spunea nimic.

— Nu se poate ! Nu se poate ! strigă celălalt la rîndul lui. Domnule colonel!

Era un glas foarte tînăr. Manuel tot nu le vedea faţa, împrejurul fiecărui chipiu de poliţist ce-i apăsa coapsa, în pata confuză a lanternelor, între şirurile dense ale ploii, pluteau în voia vîntului stropi ce păreau că suie din ţărînă. Deodată, pentru că Manuel tot nu răspundea, unul din cei doi condamnaţi îşi dădu capul pe spate pentru a-1 privi: în genunchi, cu pieptul dat înapoi pentru a-1 vedea pe Manuel deasupra lui, cu braţele căzute îndărăt pe fundalul nopţii şi al ploii fără vîrstă, el era păgubaşul dintotdeauna. îşi freca sălbatic obrazul de cizmele pline de noroi ale lui Manuel; i se năclăiseră fruntea şi pometţii împrejurul petei

cadaverice a orbitelor ce rămăseseră albe.

„Nu eu sînt consiliul de război“, fu cît pe-aci să răspundă Manuel; dar îi fu ruşine de această tăgadă. Nu ştia ce să spună, simţea că nu putea scăpa de-al doilea condamnat decît în- dcpărtîndu-1 cu piciorul, iar un asemenea gest îi era odios; şi rămînea nemişcat în faţa privirii înnebunite a celuilalt care gîfîia, şi pe chipul căruia cobora acum în şanţuri ploaia torenţială, de parcă ar fi plîns cu toată faţa.

Manuel îşi amintea de cei din Aranjuez şi dc cei din corpul al 5-lea în aceeaşi ploaie, la sfîrşitul dimineţii, îndărătul zidurilor mici; hotărîrea sa de a întruni consiliul de război nu fusese luată fără chibzuinţă; însă nu ştia ce să facă, prins între ipocrizie şi silă: ajunge că împuşti, nu mai adăuga morala.

— Trebuie... să le spuneţi! ţipă din nou cel carc-1 privea. Trebuie... să le spuneţi.

Ce-aş spune? se gîndea Manuel. Apărarea acestor oameni consta în ceea ce nimeni n-ar putea spune vreodată, în obrazul cu gura deschisă pe care şiroia ploaia, care-1 făcuse pe Manuel să înţeleagă că se afla în faţa veşnicului păgubaş. Nu resimţisc niciodată în asemenea măsură că trebuie să alegi între victorie şi milă. Aplecat, încercă să îndepărteze pe cel ce-i înlănţuia încă piciorul; omul se agăţă cu furie, tot cu capul plecat, ca şi cum n-ar mai fi cunoscut în lumea întreagă decît piciorul acesta care nu-1 lăsa să moară. Manuel era cît pc ce să cadă, apăsă şi mai tare de umeri, simţind că ar fi nevoie de ajutorul mai multor oameni pentru a se desprinde. Deodată, omul lăsă braţele în jos şi-l privi şi el pe Manuel, de jos în sus ; era tînăr, dar nu atît cît crezuseManuel. Era dincolo de resemnare; ca şi cum ar fi înţeles tot — nu numai pentru data asta, ci în vecii vecilor. Şi cu

amărăciunea indiferentă a celor ce vorbesc de pe acum de dincolo de viaţă:

— Şi-aşa, acum nu mai ai glas pentru noi?

Manuel îşi dădu seama că nu scosese încă nici un cuvînt. Făcu cîţiva paşi, şi cei doi oameni rămaseră în urma lui. Mirosul pătrunzător al ploii căzînd pe frunze şi crengi acoperi pc cel de lînă şi de piele al uniformelor. Manuel nu

întoarse capul. Simţea în spatele lui pe cei doi oameni în- genuncheaţi în noroi, cu trupul neclintit, urmărindu-1 cu privirile.

XII

O străfulgerare prefăcu în lumină de zi, pentru o clipă, lumina electrică. Pentru ca Garcia şi Scaii s-o fi simţit, deşi becurile erau aprinse, trebuia să fi venit de la o flacără foarte intensă. Amîndoi se îndreptară spre una din ferestre. Acum acrul era rece şi o negură uşoară se înălţa, amestecînd ceaţa cu fumul incendiilor a sute de casc arzînd în surdină. Nici o sirenă: numai maşinile pompierilor şi ambulanţelor.

— Ora la care Walkiriile îşi aleg morţii, spuse Scaii.

— Parcă Madridul i-ar spune lui Unamuno, prin focul acesta: ce-mi pasă de gîndirea ta, dacă nu poţi gîndi drama mea!... Să coborîm. Mergem în celălalt birou.

Garcia tocmai îi povestise lui Scaii întrevederea cc-o avusese cu doctorul Neubourg. Dintre toţi

oamenii pe care trebuia să-i vadă în cursul zilei şi al nopţii, Scaii era singurul pentru care toate astea aveau aceeaşi rezonanţă ca şi pentru el.

— Atacarea revoluţiei de către un intelectual care a fost revoluţionar, spuse Scaii, înseamnă întotdeauna punerea 6ub semnul întrebării a politicii revoluţionare de către... etica ei, dacă vreţi. Serios, comandantc, ai dori ca o asemenea critică să nu fie făcută?

— Oh, cum aş mai dori-o !

„Intelectualii îşi cam închipuie întotdeauna că un partid înseamnă nişte oameni uniţi în jurul unei idei. Un partid seamănă mai mult cu un caracter în acţiune decît cu o idee ! Pentru a rămînc la psihologie, un partid e mai curînd organi-

34

9 zarea pentru o acţiune comună a unei... constelaţii de sentimente câteodată contradictorii, care cuprinde aici: sărăcie- umilire-Apocalips-speranţă — iar cînd e vorba de comunişti: înclinaţia spre acţiune, organizare, perfecţionare etc. ... A deduce psihologia unui om din înfăţişarea partidului său, asta, dragul meu prieten, mi se pare la fel cum aş fi pretins să deduc psihologia pcruvienilor mei din legendele lor religioase !“

îşi luă cascheta şi revolverul, întoarse comutatorul; lumina se stinse. Ea ţinuse afară focul, caie acum pătrundea deodată,introdueîndu-le îngîtlej un gust de lemn ars,împingînd fumul în birou cu încetineala invincibilă a incendiilor ce înaintau spre Puerta del Sol. Cerul vişiniu apăsa cu toată greutatea camera întunecată. Peste Centrală şi Gran-Via, nori groşi, de un roşu închis şi negri, se aglomerau, denşi, de-i puteai apuca cu mîna. Tuşind şi strănutînd, deşi fumul, mai vizibil ca înainte, nu era mai compact, Scaii se întoarse la fereastră. Pavajul străzilor ardea: nu, era asfaltul strălucitor care devenise roşietic în sclipirile

flăcărilor. O haită de cîini rătăciţi începu să urle, absurd, derizoriu, exasperant, de parcă ar fi domnit asupra acestui prăpăd de sfîrşit de lume.

Ascensorul funcţiona încă.

Umblară pe străzi, negre pe sub cerul roşcat, pînă la Prado. Acolo, în bezna desăvîrşită, zgomotele auzite pe fereastra Centralei îi mai înconjurau încă: Madridul se pansa. Şi se îndreptau spre alt zgomot, asemănător cu mii de pocnete pe asfalt.

— Unamuno nu-şi va afla moartea potrivită, spuse Scaii. Destinul îi pregătise aici funeraliile pe care le-a visat toată viaţa...

Garcia se gîndea la camera din Salamanca.

— Ar fi găsit aici o altă dramă, spuse el, şi nu sînt sigur că ar fi înţeles-o. Marele intelectual e omul nuanţei, al gradării, al calităţii, al adevărului în sine, al complexităţii. El este prin definiţie, prin esenţă, antimanicheist. însă mijloacele acţiunii sînt manicheene, pentru că *orice acţiune e maniclieană.* în stare acută, de cum atinge masele; şi chiar

dacă nu le atinge. Orice revoluţionar adevărat e un manichean înăscut. Şi orice om politic.

Simţi în dreptul coapselor o apăsare ce venea din toate părţile. Nu puteau să fie atîţia răniţi. încerca să vadă cu mîinile. O haită de cîini? Şi ce miros dc sat şi de praf!

Apăsarea era din ce în ce mai puternică; cu neputinţă să înainteze. Zgomotul labelor pe asfalt era mai dur şi mai apăsat decît al labelor dc cîine.

— Ce-o fi asta? strigă Scaii, la cinci metri depărtare. Oi?

Cîţiva metri mai încolo, un behăit. Garcia, cufundat în căldură, izbuti să apese butonul lanternei şi fasciculul căzu în lumina ondulată pe un nor ceva mai dens ca fumul: oi, în adevăr.

Lanterna nu lumina destul de departe pentru ca Garcia să vadă unde se sfîrşea turma carc-i înconjura. Dar behăiturile îşi răspundeau pe sute dc metri. Şi nici urmă de cioban.

— Coteşte la dreapta! îi strigă Garcia lui Scaii.

Turmele alungate dc bătălie se retrăgeau, străbateau Madridul, coborînd spre Valencia. Fără îndoială, ciobanii — care mergeau acum în grupuri înarmate — se aflau în urma animalelor sau pe străzile paralele cu bulevardul. Dar în acea clipă, turmele invizibile, stăpîne în Prado, cum vor fi după pieirea oamenilor, înaintau grăbite şi calde printre incendii, într-o tăcere adîncă, străpunsă cînd şi cînd dc behăituri slabe.

— Hai să căutăm rabla, spuse Garcia, ar fi mai înţelept. Urcară înapoi spre centru.

— Ce spuneai?

— Meditează la asta, Scaii: în toate ţările — în toate partidele — intelectualii au înclinarea dc a fi dizidenţi. Adler împotriva lui Freud, Sorel împotriva lui Marx. Numai că,în politică, dizidenţii sînt excluşii. Tendinţa „intclighen- ţiei“ dc a se exclude e foarte puternică: din generozitate, din înclinarea spre ingeniozitate. Ea uită că pentru un partid, a avea dreptate nu înseamnă a avea cu adevărat dreptate, înseamnă a cîştiga.

— Cei care ar putea încerca, din punct de vedere uman şi tehnic, critica politicii revoluţionare, dacă vrei, nu cunosc substanţa revoluţiei. Cei care au experienţa revoluţiilor n-au nici talentul lui Unamuno, nici chiar, adeseori, mijloacele de a se exprima...

— Dacă există prea multe portrete ale lui Stalin în Rusia, cum spun ei, nu c totuşi din cauză că Stalin cel rău, ascuns într-un colţ al Kremlinului, a hotărît să fie aşa. Uite, chiar aici la Madrid, nebunia insignelor, şi Dumnezeu e martor că

guvernul nici nu se sinchiseşte de asta! Interesant ar fi dc explicat de ce portretele se află aici. Numai că pentru a vorbi îndrăgostiţilor despre dragoste, trebuie să fi fost îndrăgostit, nu să fi făcut o anchetă asupra dragostei. Forţa unui gînditor, dragul meu prieten, nu constă nici în aprobarea, nici în protestul lui, ca constă în explicaţia dată de el. Intelectualul să explice pentru ce şi cum se prezintă lucrurile astfel; şi să protesteze după aceea, dacă socoate că e necesar (dc altfel nu va mai fi nevoie).

„Analiza e o forţă mare, Scaii. Nu cred în eticile fără psihologie“.

Nu auzeau nici un zgomot de incendiu. Petele imense, dc un roşu intens şi întunecat, de fier încins care se răceşte, erau străbătute de fumul greu şi de văluri sfîşiate acoperind cerul ca şi cum tot Madridul ar fi ars; sub aceste pete liniştea era pătrunsă cîteodată de un zgomot înăbuşit, extravagant în acest cer sinistru, al miilor de copite care continuau să urce din Prado.

— Totuşi, spuse Scaii, nu peste mult timp va trebui să-i învăţăm din nou pe oameni să trăiască...

Se gîndea la Alvear.

„A fi om, după mine, nu înseamnă a fi un bun comunist; căci a fi om, pentru un creştin, însemna a fi un bun creştin, şi eu nu am încredere în asta.“

— Problema nu e măruntă, dragul meu prieten, e problema civilizaţiei. 0 bună bucată de timp, înţeleptul — să-i zicem: înţeleptul — a fost considerat, mai mult sau mai puţin explicit, drept tipul superior al Europei. Intelectualii erau clerul

unei lumi în care politica reprezenta nobleţea, pură sau mînjită. Clerul necontestat. Ei, şi nu ceilalţi, Miguel şi nu Alfons al XIII-lea — şi chiar: Miguel şi nu episcopul — aveau misiunea să-i inveţe pe oameni să trăiască. Şi iată că noile

personalităţi pretind guvernului înţelepciune. Miguel împotriva lui Franco, şi ieri împotriva noastră, Thomas Mann împotriva lui Hitler, Gide împotriva lui Stalin, Ferrero împotriva lui Mussolini, e o dispută de învestitură.

Strada era acum înclinată şi, din jarul de la Savoy, invizibil, strălucea deasupra lor o văpaie întinsă.

— Borghese mai curînd decît Ferrero... spuse Scaii, cu arătătorul ridicat în noapte. Toate astea îmi par că se învîrt, dacă vrei, în jurul ideii faimoase şi absurde de totalitate. Ea îi înnebuneşte pe intelectuali; civilizaţie totalitară, în secolul al XX-lea, e o expresie lipsită de sens; e ca şi cum ai spume că armata e o civilizaţie totalitară. Ce-i drept, singurul om care *caută* o totalitate reală este tocmai intelectualul.

— Şi poate că numai el îi simte nevoia, dragă prietene. Tot sfîrşitul secolului al XlX-lea a fost pasiv; se pare că noua construcţie a Europei se bizuic pe acţiune. Ceea ce implică unele diferenţe.

— Din acest punct de vedere, pentru intelectual, conducătorul politic e neapărat un impostor, deoarece ne învaţă că problemele vieţii se rezolvă fără a le discuta.

Stăteau în umbra unei casc. Mica pată roşie a pipei aprinse de Garcia descrise o curbă, de parcă ar fi vrut să spună: asta ne-ar duce prea departe. De cînd sosise, Scaii simţise la Garcia o nelinişte neobişnuită pentru comandantul viguros, cu urechile ascuţite.

— Spune-mi, comandante, după dumneata, ce poate face mai bun un om cu viaţa sa?

Clopotul unei ambulanţe se apropie în goană, ca o sirenă de alarmă, trecu şi pieri. Garcia medita.

— Să transforme în conştiinţă o experienţă cît mai largă cu putinţă, dragă prietene.

Treceau prin faţa unui cinematograf ce ocupa în întregime tot colţul a două străzi. O torpilă de avion îl despicase, năruind de sus în jos zidul în strada cea mai îngustă. Serviciul de prim-ajutor scormonea prin dărîmături, căuta cu lanternele ceva, poate victime. îndărătul faţadei, soneria de apel ţîrîia în seara de iarnă, de parcă îi chema pe oameni 6ă contemple această căutare a morţilor, cu acelaşi sunet cu care îi chema odinioară 6ă viseze.

Garcia se gîndea la Hernandez. Şi, în faţa incendiului uriaş al Madridului, resimţea cu anxietate, ca şi cum s-ar fi uitat la nişte nehuni, cît de asemănătoare sînt dramele oamenilor şi cum se învîrt ca într-un mic cerc infernal.

— Revoluţia are menirea de a-şi rezolva problemele ei şi nu ale noastre. Ale noastre nu depind decît de noi. Dacă mai puţini scriitori ruşi şi-ar fi luat tălpăşiţa urmînd armatele emigraţiei, raporturile dintre scriitori şi soviete n-ar fi fost poate aceleaşi. Miguel a trăit cît mai bine cu putinţă — vreau să spun; cît mai nobil posibil — în Spania monarhică pe care o ura. Ar fi trăit cît mai bine cu putinţă într-o societate mai puţin nedreaptă. Cu greu, poate. Nici un stat, nici o structură socială nu creează nobleţea de caracter, nici calitatea spiritului; cel mult, putem aştepta condiţii prielnice. Şi asta înseamnă mult...

— Ştii prea bine că ei susţin că...

— Ce susţine un partid în ace6t domeniu nu dovedeşte decît inteligenţa 6au prostia propagandiştilor lui. Ceea ce mă interesează, e ceea ce face. De ce te afli aici?

Scaii 6e opri, surprins că nu izbuteşte să precizeze, şi-şi ridică nasul în vînt, ca întotdeauna cînd cugeta.

„în ce mă priveşte, nu port uniforma asta pentru că aştept de la Frontul Popular cîrmuirea celor mai aleşi; port uniforma asta pentru că vreau

să se schimbe condiţiile de viaţă ale ţăranilor spanioli."

Scaii se gîndea la argumentul lui Alvear, şi-1 reluă:

— Şi dacă, pentru a-i elibera din punct de vedere economic, tTebuie să construiţi un stat care-i va asupri din punct de vedere politic?

— Deci, cum nimeni nu poate fi sigur de puritatea lui viitoare, să-i lăsăm pe fascişti în voia lor.

„Din moment ce sîntem de acord asupra punctului hotărîtor, rezistenţa *de fapt,* rezistenţa aceasta e un act: te angajază, ca orice act, ca orice alegere. Cuprinde în sînul ei toate fatalităţile. în anumite cazuri, această alegere e o alegere tragică, şi pentru intelectual e aproape întotdeauna aşa, mai ales pentru artist. Şi ce-i cu asta? Nu trebuia să rezistăm?

Pentru un om care gîndeşte, revoluţia e tragică. Dar pentru un asemenea om, şi viaţa e tragică. Şi dacă pentru a-şi suprima tragedia lui se bizuie pe revoluţie, gîndeşte anapoda, asta-i tot. Am auzit aproape toate întrebările dumitale la un om pe care poate că l-ai cunoscut, căpitanul Hernandez. De altfel, a murit din cauza lor. Nu există cincizeci de feluri de a lupta, nu există decît unul, a fi învingător. Nici revoluţia, nici războiul nu sînt făcute pentru ca să-ţi placi ţie însuţi.

Nu ştiu care scriitor spunea: „Sînt plin de cadavre ca un vechi cimitir../[4] De patru luni, sîntem cu toţii plini de cadavre, Scaii; de-a lungul întregului drum ce duce de la etică la politică. între orice om care acţionează şi condiţiile acţiunii lui, există o luptă (acţiunea e necesară pentru a învinge, nu-i aşa, nu pentru a pierde ceea ce vrem să salvăm). E o problemă de faptă şi de... talent, dacă se poate spune aşa, nu un subiect de

discuţie.“

„O luptă[44], repetă el ca şi cum ar fi vorbit cu pipa lui.

Scaii se gîndea la lupta avionului lui Marcelino împotriva flăcărilor.

„Există războaie drepte, continuă Garcia — al nostru în acest moment — nu există armate drepte. Şi ca un intelectual, om a cărui funcţie e să gîndească, să vină şi să spună ca Miguel: «Vă părăsesc pentru că nu sînteţi drepţi», găsesc că asta e *imoral,* dragul meu ! Există o politică a dreptăţii, dar nu există un partid drept.[44]

— E o uşă deschisă pentru orice fel de urzeli...

— Orice uşă e deschisă pentru cei ce vor s-o forţeze. Calitatea vieţii e precum raţiunea. Nu teoriile noastre sînt garanţia unei politici a raţiunii dusă de un guvern popular,

ci prezenţa noastră aici, în momentul acesta. Etica guvernului nostru depinde de strădania, de îndîrjirea noastră. Spiritul nu va fi în Spania o misterioasă necesitate a nu se ştie ce, va fi ceea ce noi vom realiza.

Un nou incendiu se aprinse lîngă ei.

„Dragă prietene, spuse Garcia ironic, emanciparea proletariatului va fi opera muncitorilor înşişi.[44]

XIII

Nemişcaţi ca trăgătorii la ţintă, între jeturile clocotinde şi hotelul Savoy în flăcări, pompierii tresăriră deodată pe scările lor, cu furtunurile

zvîcnind ca undiţele pescarilor care trag de cîrlig. într-un bubuit de mină, incendiul se opri o clipă; o torpilă explodase în spate.

— Le aprind ei mai repede decît le stingem noi, se gîndi Mercery.

Crezuse că va fi de folos Spaniei în calitate de consilier, chiar ca strateg; de la cucerirea fabricii de săpun redevenise căpitan de pompieri. Şi niciodată nu fusese atît de folositor. Şi niciodată nu fusese atît de iubit. Şi niciodată pe front nu se ciocnise de inamic, cum se ciocnea de el de douăzeci de ore. „Focul e făţarnic; dar cu o tehnică bună, nu-i aşa...“ spunea el zbîrlindu-şi mustăţile. în haină de pompier, privea, de pe trotuarul opus, fiecare mănunchi de flăcări ca pe nişte grupe inamice la atac. Mereu se aprindeau alte focare; flăcările bombelor cu calciu nu puteau fi stinse. Totuşi, din focarul din stînga, stins definitiv, ieşeau nori de fum alb, gros, paraleli în vîntul Sierrei, colorate în roşu de incendiu.

Mai rămăseseră trei furtunuri împotriva a trei focare, dar acestea din urmă se aflau numai la patru metri de casa alăturată.

Focarul din stingă se aprinse din nou. Incendiul putea fi oprit în punctul cel mai primejdios, la extrema dreaptă, înainte ca focarul din stînga să fi redevenit important. Furtunurile săltară din nou pe un fundal dc incendiu împietrit: o a doua torpilă, în faţă de data asta.

Mercery încercă să desluşească zgomotele: deşi era noapte, zburau multe avioane fasciste; incendiile din Madrid erau repere perfecte pentru ei. Patru bombe incendiare fuseseră lansate cu zece minute mai înainte. Obuze de mare calibru cădeau mereu asupra cartierelor muncitoreşti şi cartierelor din centru: în depărtare, artileria

uşoară trăgea, amesteeîn- du-se cu cea de pe cîmpul de luptă, acoperită cîteodată de urletul sirenelor, de clopotele ambulanţelor şi surpăturile provocate de incendii, punctate de gheizere de seîntei. însă Mercery nu auzea claxoanele care ar fi anunţat furtunurile de ajutor.

A treia bombă de avion, pe acelaşi rînd. Cînd Mercery lupta împotriva focului, nici cincisprezece avioane cu mai multe locuri nu l-ar fi clintit cu un centimetru.

Focarul din centru se lăţi brusc, dar îndată se răsuci în loc. După război, mă voi face jucător... îşi spuse Mercery. Focarele din extrema stingă erau stabilizate. Dacă ar sosi întăririle... Mercery se simţi napoleonian. îşi răsuci voios mustaţa.

Pompierul din extrema dreaptă scăpă din mîini furtunul, Tămase o clipă atîrnat de scară cu un picior, căzu în foc; şi toţi ceilalţi coborîră, paralel, treaptă cu treaptă.

Mercery alergă la cel care atinse primul pămîntul.

— Se trage asupra noastră, spuse acesta.

Mercery se întoarse: nici o casă apropiată nu era destul dc înaltă pentru ca să se fi putut trage de la ferestre. Dar se putea ochi de departe: pompierii se profilau ca nişte siluete, iar Madridul nu ducea lipsă de fascişti.

— Dacă îmi pică vreodată in gheare ticălosul ăsta! spuse un alt pompier.

— După mine, parcă ar fi mai curînd o mitralieră, spuse un altul.

— Te-ai smintit, nu zău?

— Vedem noi, spuse Mercery. Hai să ne căţărăm cu toţii. Flăcările cîştigă teren. Pentru Popor şi pentru Libertatea... Nemuritoare! adăugă el întoreîndu-se, înainte de a pune piciorul pe scară.

Luă locul pompierului căzut în foc.

Din vîrful scării, se întoarse; nu se trăgea; nu vedea nici un loc din care să se poată trage. Nu e greu 6ă camuflezi o mitralieră; dar ţăcănitul ar fi alarmat patrulele... îşi aţinti furtunul; focarul împotriva căruia lupta se dovedea a fi cel mai ameninţător; era un adversar mai viu ca omul, mai viu ca orice pe lume. în faţa acestui duşman, gesticulînd ca o caracatiţă nebună cu mii de tentacule, Mercery se simţea extraordinar de lent, mineralizat. Şi totuşi, va înfrînge incendiul. îndărătul lui se revărsau avalanşe de fum roşu închis şi negru; cu toate trosnetele focului, auzea înălţîndu-se din stradă tuşea a treizeci sau patruzeci de inşi. El se agita într-o dogoare luminoasă, scăpărătoare şi uscată. Focarul fu stins; după ce ultimul nor de fum se împrăştie, Mercery văzu printr-o spărtură întunecoasă Madridul fără lumini, desluşindu-se doar prin incendiile îndepărtate care-şi scuturau cu furie pelerinele roşii la suprafaţa pămîntului. Părăsise totul, chiar pe doamna Mercery, pentru ca lumea să fie mai bună. Se vedea oprind cu o mişcare coşciugele albe ale copiilor, împodobite cu piese montate pentru prima comuniune; fiecare bombă pe care o auzea, fiecare incendiu însemnau pentru cl aceste mici şi înspăimîntătoare coşciuge. îşi îndrepta cu precizie furtunul asupra focarului următor, cînd un automobil de curse trecu în goană şi un şoc furios al aerului parcă mai doborî un pompier. Dar, de data asta, Mercery înţelesese: erau mitraliaţi de un avion de vînătoare.

Două.

Mercery le văzu întoreîndu-se, nemaipomenit dc jos, la zece metri deasupra incendiului. Nu trăgeau: piloţii, care nu-i vedeau pe pompieri decît cînd aceştia se profilau pe fundalul luminos al flăcărilor, trebuiau să-i atace din spate. Revolverul lui Mercery se afla sub salopeta lui; îl ştia inutil,

nu putea ajunge la el, dar simţea o nevoie nebunească să tragă. Avioanele reveniră, şi mai căzură doi pompieri, unul in flăcări, celălalt pe trotuar. Scîrbit în asemenea măsură incit devenea calm pentru prima oară, Mercery privea avioanele virînd spre el pe cerul Madridului incendiat. înainte de a 6e întoarce „în sensul cel bun“, avioanele, în trecere, îl plesniră ca o vijelie; coborî trei trepte şi se întoarse spre ele, în picioare pe scara lui ridicată. în clipa cînd primul avion se îndrepta asupra lui ca un obuz, înălţă furtunul, stropi cu înverşunare carlinga şi se prăbuşi pe scară, străpuns de patru gloanţe. Mort sau viu, nu lăsa din mină furtunul prins între două bare. Din cauza tirului de mitralieră îndreptat spre sol, toţi spectatorii se refugiaseră sub porţi. în sfîrşit, mîinile lui Mercery se descleştară încet, trupul lui săltă de două ori pe scară şi se rostogoli în strada pustie.

XIV

în holul unei foste vile, tapetată de la un capăt la celălalt cu hărţi, ofiţerii îl aşteaptă pe Manuel, chemat la telefon.

— Unul din falangişti s-a sinucis, spune un căpitan.

— însă un altul a denunţat toată organizaţia, răspunde Gartner.

— Nu te miră? Ca să te apuci de meseria asta, trebuie să fii dezgustător, dar trebuie să ai curaj...

— Mai avem multe de învăţat despre fiinţa omenească, amice. Ai văzut în ce hal se aflau; în

cazurile de „scădere extremă a moralului[44], cum spune colonelul, se găseşte întotdeauna un tip care să trădeze.

— Aţi văzut tancurile germane? întreabă un alt glas. Le zăriseră numai siluetele prin ploaie.

„Am intrat intr-unui, era deschis. Un tip a izbutit 6-0 şteargă, celălalt murise. La postul lui, acolo înăuntru, cu buzunarele întoarse pe dos. Mu voi uita asta, nici ploaia...“ Curg şiroaie pe geam, necontenit.

— îl prăda6eră camarazii lui?

— Cred că l-au buzunărit pentru ca nici un document să nu cadă în mîinile noastre, însă n-au mai avut timp să bage apoi la loc căptuşelile buzunarelor.

— Asta o înţeleg; să scoţi marafeturile, treacă-meargă, poate că ai nevoie de ele; dar să bagi la loc buzunarele, după aceea...

— Tipii au fost executaţi?

— încă nu, aşa cred.

— Ce se vorbeşte la bază?

— Tovarăşii sînt foarte fermi. Mai ales cei din Toledo. Cei ce-au fugit, cînd n-aveau nici arme nici conducători, nu-i iartă pe ăştia pentru că au fugit cînd aveau totul.

— Da, am avut şi eu impresia asta: sînt mai duri decît ceilalţi.

— ...Ăştia de azi le aduc aminte de ceea ce ar vrea în special să uite...

— ... Ăştia vin să le năruie ce-au pus iarăşi pe picioare cu multă caznă...

— Se înapoiază de departe, şi mulţi dintre noi, de asemenea... Dar nu trebuie să uităm că povestea celorlalţi, a ticăloşilor care l-au ucis pe căpitan, nu îmblînzeşte pe nimeni.

Manuel soseşte, cu mutra pleoştită, cu altă creangă de pin sub braţ.

Pe perete, între hărţi, se află o cutie pentru fluturi. Un obuz explodează foarte aproape de oraş: bombardamentul reîncepe. Un al doilea obuz: un fluture 6e desprinde, cade la fundul cutiei, cu acul de gămălie în sus.

— Tovarăşi, spune Manuel, Madridul arde...

E atît de răguşit încît nu-1 aude nimeni. A ţipat mult toată ziua; dar nu într-atît încît să-şi fi pierdut glasul. Continuă, cu glasul coborît, pentru Gartner, care repetă mai tare:

„Fasciştii atacă pe tot frontul de sud-vest. Brigada interna^ ţională Tezistă. Ne bombardează acum şi cu avioanele şi cu tunurile

— Şi merge? întreabă o voce.

Manuel îşi ridică creanga de pin: pentru Madrid, nu se pune problema.

— Execuţiile vor avea loc, continuă el. Ni se trimit gărzi civile.

Gartner repetă. însă acum, Manuel nu mai poate vorbi de loc.

Obuzele explodează, în indiferenţa generală. La apropierea fiecărui obuz, în cutie, cad unul sau doi fluturi.

Manuel scrie o frază pe marginea unei bărţi de stat-major, desfăşurată pe masă în faţa lui.

GartneT se uită la el, îi priveşte pe fiecare din tovarăşii săi; gura lui mică în obrazul turtit îşi înghite brusc toată saliva şi, în sfîrşit, rosteşte cu tonul cu care se anunţă victoria, în- frîngerea sau pacea:

„Tovarăşi, au sosit avioanele ruseşti."

XV

Inamicul se retrăgea spre Segovia. Guvernamentalii aveau prea puţini oameni cu adevărat înarmaţi pentru a-1 urmări şi nu voiau să lase Madridul fără trupe. Regimentul lui Manuel şi trupele în refacere ce-i fuseseră adăugate plecau pe companii pentru exerciţii.

Nu mai ploua, dar norii pe jumătate destrămaţi ai unei dimineţi foarte mohorîte treceau pe deasupra caselor castiliene, ale căror pietre şi ţigle căpătau aceeaşi culoare cenuşie. De pe peronul primăriei, Manuel îi privea sosind pe oamenii aceştia de care era răspunzător.

în faţă, un castel imens. Pe jumătate ruinat, ca în oricare din aceste sate, construit pe stînci line, cu pantele năruite confundîndu-se cu cele ale castelului; la dreapta, o stradă ce suia pe unde veneau trupele, care trebuiau să defileze în piaţă între primărie şi ruinele castelului. Manuel nu-şi revăzuse trupele de la execuţiile din cursul nopţii.

Prima companie ajunse în dreptul lui, lovind cu cizmele în cadenţă pavajul colţuros, într-o formaţie la fel de eficace ca a unei armate regulate; în clipa cînd depăşea peronul, căpitanul comandă:

„Capul la stîn-ga!“

Toate capetele se întoarseră deodată spre Manuel.

Această comandă era dată în regiment pentru prima oară; şi era, fără îndoială, printre primele pe tot frontul din Madrid. Salutul, prin care toţi voluntarii se legau şi mai mult de conducătorul lor, îl ordonau căpitanii revoluţionari; iar Manuel îl simţea izvorînd din ceea ce se petrecuse în timpul nopţii.

Cînd sosi compania a doua, manevra fu aceeaşi;

şi aceeaşi pentru fiecare companie. Manuel privea pe toţi oamenii trecînd în formaţie de luptă, tot atît de puternici acum ca şi duşmanii lor. Simţea că misiunea lui era să-i apere împotriva tuturor şi împotriva lor înşişi, precum ei apărau poporul Spaniei; dar nu izbutea să uite feţele acelea întoarse spre el, mînjite de noroi, acel: „Nu mai ai glas pentru noi!“ Totuşi, privirile care la trecerea fiecărei companii se încrucişau cu a sa nu erau indiferente şi vagi: erau tragic de frăţeşti, copleşite de noaptea aceasta.

Castelul semăna cu cel lîngă care Manuel îl ascultase pe Ximenes pe frontul Tagului. „Să nu seduci niciodată...“ Acum era vorba de cu totul altceva decît de a seduce: trebuise să omoare, nu inamici, ci oameni care fuseseră voluntari. Pentru că el trebuia să dea socoteală tuturor de viaţa fiecăruia dintre cei ce treceau prin faţa lui. Orice om plăteşte cu ceea ce se simte răspunzător: el, de acum înainte, plătea cu vieţi.

Din ce în ce mai trist şi din ce în ce mai dur, Manuel îşi încrucişa privirile, rînd pe rînd, cu privirile acestea care închciau cu el alianţa sîngelui.

După trecerea regimentului, Manuel se află iar în piaţa pustie, cu cîţiva cîini vagabonzi şi tunul îndepărtat. Gartner era la brigadă. Manuel nu se simţise niciodată atît de singur.

Avea timp încă trei ore: şi castelul îl purtă din nou cu gîn- dul spre Ximenes. Acesta se afla la vreo zece kilometri, în refacere şi el. Manuel telefonă: Răţoiul cel bătrîn era acolo. Manuel dădu instrucţiuni şi-şi luă maşina.

Satul unde era cantonată brigada lui Ximenes

se afla îndărătul celui de unde venea Manuel. Ţăranii în exod mai treceau încă pe acolo; Manuel ajunse la colonel printre şiruri de măgari, de căruţe şi printr-o îmbulzeală de turme de tot soiul.

Amîndoi ieşiră: umezeala sporea semi-surditatea lui Ximenes. Inamicul bombarda destul de departe în dreapta, se auzea şi tunul din Madrid. Prin spărturile Sierrei apărea cîmpia Segoviei.

— Cred că ieri am trăit cea mai importantă zi din viaţa mea, spuse Manuel.

— De ce, fiule?

Manuel îi povesti ce se întîmplase. Merseră în tăcere. Figura schimbată a lui Manuel, părul tuns, atitudinea autoritară îl surprinseseră de la început pe Ximenes. Din tînărul pe carc-1 cunoscuse nu mai recunoştea decît nuiaua jilavă de pin ţinută în mînă de Manuel.

Se spunea că erau incendii mari spre Escurial şi nori foarte întunecoşi erau agăţaţi de povîrnişurile Sierrei. Mai departe, către Segovia, ardea un sat: prin binoclu, Manuel văzu ţărani şi măgari fugind.

— Ştiam ce aveam de făcut, şi am făcut-o. Sînt hotărît să-mi slujesc partidul, şi n-o să mă las oprit de reacţii psihologice. Nu sînt omul remuşcărilor. E vorba de altceva. Mi-aţi spus într-o zi: există mai multă nobleţe în a fi conducător decît simplu individ. Muzica, să nu mai amintim de ca; m-am culcat săptămîna trecută cu o femeie pe care o iubisem zadarnic,

36

3 în sfîrşit... ani de zile; şi aveam dorinţa să plec... Nu regret nimic din toate astea; dar dacă o părăsesc, o fac pentru un scop. Nu poţi comanda decît pentru a sluji o cauză, dacă nu... îmi iau răspunderea acestor execuţii: au fost săvîrşite pentru a-i salva pe ceilalţi,pe *ai noştri.* Numai că, ştiţi: nu există treaptă urcată de mine pentru a obţine o eficacitate mai mare, o conducere mai

bună, care să nu mă îndepărteze şi mai mult de oameni. Din zi în zi devin mai puţin uman. Aţi întîmpinat cu siguranţă, în sfîrşit, aceleaşi...

— Nu-ţi pot spune decît lucruri nesuferite, fiul meu. Vrei să acţionezi şi să nu pierzi nimic din fraternitate; cred că omul e prea mic pentru asta.

El se gîndea că o astfel dc fraternitate nu poate fi regăsită decît întru Hristos.

„Am însă impresia că omul se apără întotdeauna mai bine decît se pare, şi că tot ce te desparte de oameni trebuie să te apropie de partidul tău.“

Şi Manuel gîndise la fel: nu fără frică uneori.

— A fi apropiat de Partid nu reprezintă nimic dacă înseamnă să fii despărţit de cei pentru care luptă Partidul. Oricare ar fi strădania Partidului, poate că legătura aceasta nu capătă viaţă decît prin strădania fiecăruia dintre noi...

„Unul din cei doi condamnaţi mi-a spus: „Nu mai ai glas pentru noi, acum?“

Nu spuse că-şi pierduse realmente glasul. Ximenes îl luă de braţ. De la această înălţime, tot ce-i privea pe oamenii din cîmpie era derizoriu, în afară de perdelele domoale de foc ce se înălţau spre cerul unde norii informi înaintau încet; se părea că în ochii zeilor oamenii n-ar fi fost decît substanţa incendiilor.

— Ei! oare ce vrei, fiule? Să condamni cu cugetul împăcat? Se uita la el cu o expresie de afecţiune, plină de mii de experienţe contradictorii şi poate amare:

„Te vei obişnui chiar şi cu asta...“

Precum un bolnav alege un alt bolnav ca să-i vorbească de moarte, Manuel vorbea de o dramă morală unui om căruia îi era familiară lumea aceasta ; dar mai ales pentru omenia răs-

punsurilor sale, decît pentru sensul lor. Comunist, Manuel nu punea la îndoială temeinicia hotărîrii

lui, nu punea la îndoială acţiunea sa; orice întrebare de acest fel trebuia să se rezolve, după părerea lui, sau prin schimbarea actelor sale (şi nu se punea problema să le modifice) sau prin refuzul întrebării... însă caracteristica problemelor insolubile este de a se uza prin cuvinte.

— Adevărata luptă, spuse Ximenes, începe atunci cînd trebuie să combaţi o parte din tine însuţi... Pînă atunci e prea uşor. Dar nu devii om decît prin astfel de lupte. Trebuie să întîmpini lumea în tine însuţi, fie că vrei, fie că nu...

— Mi-aţi spus într-o zi: prima datorie a unui conducător e de a fi iubit fără a seduce. A fi iubit fără a te seduce — chiar pe tine însuţi...

Printr-o deschizătură largă a 6tîncilor apărea celălalt povîrniş al Sierrei; deasupra Madridului, puţin vizibil în întinderea cenuşie, nori de fum imenşi, întunecaţi, se înălţau cu o încetineală deznădăjduită. Manuel ştia ce semnificaţie aveau. Oraşul dispărea pe după incendiu, ca vasele de război îndărătul perdelelor de fum ale bătăliilor. Venind dinspre focarele numeroase de unde nu apărea nici cel mai mic licăr roşietic, coloanele de fum se înălţau pentru a se destrăma pînă in mijlocul cerului cenuşiu; părea că toţi norii se ivesc din acest unic focar desfăşurat în direcţia mersului lor, iar suferinţele adunate pe linia albă, fină, a Madridului, între păduri, învăluiau cerul imens. Manuel îşi dădu seamă că însăşi amintirea nopţii era dusă de vîntul lent şi greoi care aducea mirosul incendiilor de la Cuatro-Caminos şi Gran-Via.

Unul din ofiţerii lui Ximenes sosi cu maşina:

— Locotenent-colonelul Manuel e chemat la telefon. Statul-major general.

Se înapoiară în goană, Manuel oarecum îngrijorat. Chemă la telefon Statul-major.

— Alo ! M-aţi chemat?

— înaltul comandament vă felicită pentru

conducerea acţiunii de ieri.
— La ordinul dumneavoastră.

— Ştiţi că foşti fugari din miliţii sc prezintă pentru a fi din nou incorporaţi.

— înaltul comandament a hotărît să formeze o brigadă cu aceste elemente. Sînt cele mai greu de mînuit din toţi cei de care dispunem.

— Şeful statului-major crede că aţi avea calităţile cerute pentru acest comandament.
- Ah!
— Partidul dumneavoastră e de aceeaşi părere.

— E de asemenea şi părerea generalului Miaja. Veţi primi imediat comanda acestei brigăzi.
— Dar regimentul meu? Regimentul meu !
— Cred că va fi încorporat într-o divizie.
— Dar îl cunosc om cu om ! Cine va putea...
— Generalul Miaja e de părere că sînteţi potrivit pentru acest comandament.

Cînd pl ecă de la telefon, îl aştepta Heinrich. Internaţionalii prevedeau un contraatac asupra Segoviei şi Heinrich urca spre Guadarrama. Plecară împreună.
Maşina cobora Sierra. Manuel avea impresia că-1 cunoaşte pe Heinrich, pentru că-i cunoştea felul de a comanda; însă, pe măsură ce-i relata pe scurt ziua din ajun şi convorbirea cu Ximcnes, i se părea că singura comunicare umană care exista între general şi el era legătura ciudată ce se stabileşte întotdeauna între un traducător şi cel pe care-1 traduce.
Heinrich îşi aplecase capul înainte; ceafa rasă era netedă şi o mutră meditativă dădea un aer copilăros bătrînului chip lustruit:

— Sîntem pe cale de a schimba soarta războiului. Crezi că lucrurile pot fi schimbate fără a te schimba tu însuţi? Din ziua în care primeşti un post de comandă în armata proletariatului nu mai ai dreptul la sufletul tău.

— Şi coniacul?

Manuel îl văzuse pe Heinrich distribuind tuturor beţivilor din brigada lui sticle de coniac, cu eticheta înlocuită de o alta pe care scria: *„Din. partea generalului Heinrich. — Totul în afara muncii, nimic în timpul muncii."*

— Inima, o poţi păstra; e altceva. Dar sufletul trebuie să ţi-1 pierzi. Ţi-ai pierdut deja părul lung. Şi timbrul vocii.

Vocabularul era parcă al lui Ximenes; dar tonul era tonul aspru al lui Heinrich, ochii lui albaştri fără gene erau ficşi ca la Toledo.

— Ce înţelegeţi dumneavoastră, un marxist, prin a-ţi pierde sufletul?

Tutuiala nu se mai exercita decît într-o singură direcţie. Heinrich privea pinii gonind în ziua posomorită.

— în orice victorie există pierderi, spuse el. Nu numai pe cîmpul de bătălie.

Strînse cu tărie braţul lui Manuel şi spuse, pe un asemenea ton îneît Manuel nu ştiu dacă era al amărăciunii, al experienţei sau al hotărîrii:

— Acum, nu trebuie să-ţi mai fie *niciodată* milă de un om pierdut.

XVII

Madrid, 2 decembrie.

în faţa ferestrei sînt doi morţi. Rănitul a fost tras înapoi de picioare. Cinci băieţi ocupă scara, cu grenadele de mină lingă ei. Vreo treizeci de Internaţionali se află la etajul al patrulea al unei case de culoare trandafirie.

Un megafon enorm, dintr-acelea pe care le transportă camioanele republicane pentru propagandă, cu o pîlnie tot atît de mare, strigă în amurgul de iarnă:

„Tovarăşi! Tovarăşi! Rezistaţi pe toate poziţiile. Fasciştii nu vor mai avea muniţii astă-seară: azi-dimineaţă coloana Uri- barri le-a aruncat in aer treizeci şi două de vagoane.

Tovarăşi! Tovarăşi! Rezistaţi...“

Megafonul ştie că nu i se va răspunde şi repetă, repetă. Fasciştii nu vor mai avea muniţii, dar, deocamdată au: au contraatacat şi ocupă primele două etaje.

Al treilea e neutru. Internaţionalii ocupă al patrulea.

— Lepădăturilor ! strigă în franceză un glas care se înalţă prin coşul sobei. O să vedeţi voi dacă n-avem destule muniţii ca să vă atingem la moacă !

Jos, e legiunea spaniolă. Coşurile sobelor sînt tuburi acustice bune.

— Nemernicilor, vînduţilor pe cinci parale pe zi! răspunde Maringaud, care se aruncă în patru labe: chiar şi-n fundul apartamentului, gloanţele tot ajung pînă la cap. Şi el fusese atras odinioară de romantismul Legiunii, romantismul nesupuşilor, al celor duri. Acum se află jos Legiunea Spaniolă, venită să apere nici ea nu ştie ce, îmbătată de

trufie războinică. Luna trecută, la Parcul de Vest, Maringaud a atacat cu baioneta. Cînd e rîndul Tercioului? îl scîrbeşte haita asta dresată pentru sînge, slugarnică nici ea nu ştie cui. Şi Internaţionalii reprezintă o Legiune, iar ura lor e îndreptată împotriva celeilalte.

Tunurile republicane de 155 trag cu regularitate asupra a ceea ce a fost spitalul-clinică.

Apartamentul din care, printre clinchetele cristaline de sticlă spartă, Maringaud şi băieţii lui caută „unghiuri de tir“, e al unui dentist. O uşă e încuiată cu cheia. Maringaud e atît de îndesat încît pare bondoc, are sprîncene negre, groase, deasupra unui nas scurt într-un căpşor jovial, de copilaş pentru reclamă. După ce a fost spartă uşa, apare cabinetul de lucru, cu un maur lungit alene, ucis în fotoliul de operaţie. Eri, republicanii ocupau parterul casei. Fereastra aceasta e mai largă şi mai joasă decît celelalte; gloanţele inamice n-au spart sti-

clăria dentistului decît de la trei metri deasupra podelei. De aici există vizibilitate şi se poate trage.

Maringaud n-are încă un post de comandă : nu şi-a făcut serviciul militar. Dar nu e lipsit de autoritate în compania lui: fiecare dintre ei ştie că era secretarul uneia din cele mai mari fabrici de armament. Italienii comandaseră acolo două mii de mitraliere, destinate lui Franco; patronul uzinei, un fanatic al armelor, nu-i lăsa să le ambaleze în lăzi „pentru că nu erau puse la punct“. în fiecare noapte, după încheierea activităţii, o parte a uzinei era luminată deasupra oraşului şi bătrînul patron, pasionat, modificînd singur o tijă metalică pe o maşină minusculă, într-un atelier iluminat, punea la punct piesa hotărîtoare ce trebuia să facă din mitralierele acestea „nişte mitraliere cum nu s-au mai văzut“. Şi, la ora patru dimineaţa, unul după

altul, muncitori, militanţi, urmînd instrucţiunile lui Maringaud, veneau să strice, pilind-o puţin, piesa lucrată cu migală. Şase săptămîni. Timp de peste patruzeci de nopţi continuă în uzinele de armament o luptă stăruitoare între pasiunea tehnică (patronul lui Maringaud nu era fascist, deşi fiii lui erau) şi solidaritate.

Toţi cei din brigadă o ştiu pe pielea lor că n-a fost în zadar.

Camarazii lui Maringaud se instalează la adăpost de gloanţe.

Casa asta, unde lupta între atacanţi şi asediaţi ţine de zece zile, nu poate fi cucerită decît prin scara unde fac cu schimbul cinci Internaţionali cu grenadele lor. Perspectiva nu îngăduie să se pună un tun în bătaie, iar cit priveşte gloanţele... Rămin minele. însă, cît timp Tercio va fi jos, casa, chiar dacă ar fi minată, nu va sări în aer.

Tunurile republicane de 155 trag mereu.

Strada e pustie. în vreo zece case se aud înjurături prin coşurile sobelor. Uneori, un atac dintr-o parte sau din cealaltă încearcă să ocupe strada, eşuează, se retrage; santinelele, cărora moartea nu le mai abate gîndurile, aşteaptă, neavînd ce face, îndărătul ferestrelor: dacă vreun nenorocit de ziarist ar veni aici să cerceteze, şi-ar căptuşi de îndată trupul cu plumb.

îndărătul fiecărei ferestre este o puşcă sau o mitralieră; megafonul acoperă cu strigătele lui răguşite înjurăturile din coşurile sobelor, iar strada e pustie ca pentru veşnicie.

Dar la dreapta se află spitalul-clinică, cea mai bună poziţie fascistă de pe frontul Madridului. Acest zgîrie-nori îndesat, izolat în verdeaţă, domină întregul cartier al vilelor. De la etajul al patrulea, băieţii lui Maringaud îi văd pe republicani, în fiecare stradă, pe brînci în noroi; şi

dacă n-ar vedea spitalul, tot ar ghici prezenţa lui prin înălţimea pe care nici un trup viu n-o poate depăşi.

Ca şi casele de pe stradă, spitalul, care trage fără oprire cu toate mitralierele sale, pare părăsit. Zgîrie-nori întunecat şi ucigaş, ruină de turn babilonian, visează ca un bou printre obuzele ce-1 împroşcă cu moloz.

Unul din Internaţionali, scotocind prin toate dulapurile, a găsit un binoclu de teatru. Explodează grenade pe scară. Maringaud se duce pe palier.

— Nu-i nimic, spune unul dintre Internaţionalii de gardă, în hărmălaia obuzelor.

Tercio a încercat încă o dată să urce.

Maringaud ia binoclul. Văzut de aproape, spitalul capătă altă culoare, devine roşu. Forma sa precisă provine numai din masa lui: fiecare lovitură a tunului de 155 îl găureşte, îl încovoaie sau îl turteşte uşor ca pe un fier roşu sub loviturile ciocanului. Ferestrele, mai vizibile, îi dau acum o înfăţişare de stup — de stup din care au plecat albinele. Şi totuşi, destul de departe, împrejurul acestui bastion în ruine, oamenii se tîrăsc pe caldarîmul udat de ploaie şi pe şineleruginitcdc tramvai.

— Dumnezeule! urlă Maringaud, cu braţcle-i vînjoase în vînt. S-a făcut, s-a făcut... îl atacăm !

Toţi sînt lipiţi unul de altul, între fereastră şi maurul ucis pe fotoliul dentistului. Petele negre ale dinamitorilor şi ale aruncătorilor de grenade răsar din pămînt în jurul spitalului, ridică mîinile, se întorc în noroi, apar din nou acolo unde erau cu cinci minute mai înainte şiragurile roşii ale dinamitei şi grenadelor.

Maringaud aleargă la sobă, strigă către Tercio:

— Trageţi niţel cu ochiul la ce se petrece la

spital, nătărăilor !

Şi se întoarce în fugă la locul său. Dinamitorii sînt foarte aproape; din stupul străpuns aleargă către liniile fasciste un întreg popor de insecte urmărit de propriile-i mitraliere.

Coşul sobei n-a răspuns. Un ceh, mai aplecat decît ceilalţi Internaţionali, reazemă arma de umăr, trage, trage, trage. Din casele de pe celălalt trotuar în care sînt asediaţi, Internaţionalii trag şi ei; strecurîndu-se pe lîngă zid, cei din Tercio o iau la fugă din casa de culoare trandafirie: casa c minată şi va sări în aer.

Negusul înaintează în contramină[CDXVI]. De o lună nu mai crede în Revoluţie. Apocalipsul s-a sfîrşit. Rămîne lupta împotriva fascismului şi respectul Negusului pentru apărarea Madridului. Există anarhişti în guvern; alţii la Barcelona apără cu străşnicie doctrină şi poziţii. Durruti a murit. Negusul şi-a aflat vreme atît de îndelungată sensul vieţii în lupta împotriva burgheziei, îneît şi-a găsit uşor sensul vieţii în lupta împotriva fascismului; pasiunile negative i-au fost întotdeauna caracteristice. Şi totuşi, nu mai merge. îi aude pe ai săi la radio f ăcînd apel la disciplină şi îi invidiază pe tinerii comunişti ce iau cuvîntul după aceea şi a căror viaţă nu a fost răvăşită în şase luni... Luptă aici împreună cu Gonzales, camaradul bondoc cu care Pepe ataca tancurile italiene la Toledo. Gonzales face parte din C.N.T., dar toate astea îi sînt indiferente. Trebuie să-i omoare pe fascişti şi să discute după aceea. „înţelegi, spune Negusul, comuniştii lucrează bine. Pot lucra cu ei, dar să-i iubesc, nu, degeaba mă căznesc, nu-i nimic de făcut...“ Gonzales era miner în Asturii şi Negusul muncitor în transporturi la Barcelona.

De la întîmplarea cu aruncătorul dc flăcări de la

CDXVI **Lucrare subterană făcută spre a descoperi şi a distruge minele aşezate dc inamic.**

Alcazar, Negusul s-a refugiat în această luptă subterană care-i place şi

1 care păstrează o trăsătură individuală şi romantică, în care fiece luptător e condamnat să ştie că va muri. Cînd Negusul nu se descurcă cu problemele sale, se refugiază întotdeauna în violenţă sau în sacrificiu; în amîndouă deodată, e şi mai bine. Firav, urmat de Gonzales cel bondoc, înaintează într-o contramină ce trebuie să se termine ceva mai departe de casa de culoare trandafirie. Pămîntul devine din ce în ce mai sonor: sau mina inamică e foarte aproape (dar nu aude lovituri) sau ...?

încarcă o grenadă.

Ultima lovitură de cazma se împlîntă în vid şi omul cu cazmaua se rostogoleşte, purtat de elanul său într-o groapă mare povîrnită. Lanterna Negusului bîjbîie în jurul lui, ca mîna unui orb: urcioare înalte cît nişte oameni. O pivniţă. Negusul stinge şi sare. în faţa lui, altă lanternă ; şi ea bîjbîie: cel ce-o ţine n-a văzut lanterna Negusului, stinsă înainte. Un fascist. Să tragă? Negusul nu-1 vede pe om. Casa de culoare trandafirie e aproape, deasupra lor. Gonzales mai e în tunel. Negusul îşi aruncă grenada.

Cînd fumul încolăcit se împrăştie, în lumina lanternei lui Gonzales se văd doi fascişti prăbuşiţi cu capul deasupra unui lac vîscos de ulei sau de vin, de unde se ivesc bucăţi enorme de urcioare, şi care creşte, creşte în lumina fixă a lanternei, pînă la umeri, pînă la gură, pînă la ochii lor.

Contraatacul republican s-a încheiat: Maringaud şi camarazii lui au fost eliberaţi. Gonzales şi ai săi se întorc la permanenţa brigăzii. Trebuie să străbată o parte a Madridului.

S-au obişnuit cu bombardamentul; trecătorii, cum aud un obuz, dispar printr-o poartă, apoi îşi continuă drumul. Ici şi colo, limbile de fum aplecate de un vînt molatic conferă tragediei liniştea hornurilor dintr-un sat la ora cinei. Un mort a căzut de-a curmezişul străzii, cu o servietă de avocat strînsă sub braţ, pe care nimeni n-a cutezat încă s-o atingă. Cafenelele sînt deschise... Din fiecare gură de metro iese o populaţie asemănătoare aceleia a unui azil de noapte sinistru; puzderie de oameni coboară în metro cu saltele, genţi, cărucioare de

copii, roabe încărcate cu vase de bucătărie, mese,portrete, copii cu tauri dc carton; un ţăran încearcă să împingă înăuntru un măgar îndărătnic. Din 21, fasciştii au bombardat în fiecare zi; în împrejurimile Salamancăi se pun la cale combinaţii nemaipomenite, împărţindu-se fiecare adăpost... Cîteodată, molozul dărîmăturilor se mişcă şi apare o mînă, cu degetele nemaipomenit de încordate; însă copiii se joacă de-a avioanele de vînătoare lîngă locurile bombardate, printre feţe zăpăcite de fugă. Femeile, ca şi surorile lor din poveştile arabe, se întorc în Madrid printre coşuri şi saltele. Un vatman, care s-a alăturat soldaţilor pentru a se duce la permanenţa brigăzilor, îi spune lui Gonzales:

— Mă-nţelegi, viaţa ca viaţa; dar asta nu mai e meserie; pleci, îţi faci treaba, ajungi la capăt cu jumătate din pasageri, cealaltă jumătate ucisă pe drum. Şi-atunci zic: nu mai e meserie...

Vatmanul se opreşte, Gonzales se opreşte, Maringaud se opreşte. Toţi trecătorii se opresc sau fug pe după porţi: cinci Junkere, apărate de paisprezece Heinkel, vin deasupra Madridului.

— Să nu ne fie frică, spune un glas: o să ne obişnuim. Şi, înainte ca Gonzales si Maringaud să

fi apucat să vadă ceva pe cerul cenuşiu al serii, o mulţime imensă iese din adăposturi, din pivniţe, de după porţi, din case, din metro, cu ţigara în gură, cu scule sau coşuri în mînă, în bluză, în haină, în pijama, în pătură.

— Sînt ale noastre! spune un civil.

— Dc unde ştii? întreabă Gonzales.

— Le-aud mult mai bine ca înainte !

Din celălalt capăt al Madridului, pentru prima oară, sosesc treizeci şi şase avioane de vînătoare republicane.

Sînt avioanele, în sfîrşit, montate, vîndute de U.R.S.S. după ce a denunţat neintervenţia. Cîteva avioane au şi luptat la Getafe, iar avioanele reparate ale Internaţionalilor au aruncat manifeste asupra Madridului ca să anunţe reorganizarea aviaţiei republicane; însă aceste patru escadrile de cîte nouă

3 avioane, în formaţie de romb, comandate de Sembrano, repre- zintă pentru prima oară apărarea Madridului.

Junkerul din cap coteşte la dreapta, coteşte la stînga, şovăie. Escadrilele republicane tabără în plină viteză asupra grupului de bombardament. Mîinile bărbaţilor se încleştează pe umărul sau pe şoldul femeilor. Din toate străzile, de pe toate acoperişurile, din toate deschizăturile pivniţelor, din toate gurile de metro, cei ce de optsprezece zile aşteaptă din oră în oră bombele, privesc.

în cele din urmă, escadrila inamică se întoarce spre Getafe; un huiduit de cinci sute de mii de glasuri, sălbatic, neomenesc, descătuşat, se înalţă spre cerul cenuşiu unde atacă avioanele Madridului.

Prin noaptea ce se apropie Heinrich priveşte pe

fereastră mulţimea soldaţilor pierduţi de unităţile lor, care vin să se reîncorporeze. În faţa lui, harta unde înseamnă indicaţiile transmise de Albert, ţintuit ca de obicei la telefon. De pretutindeni se confirmă că fasciştii, cărora coloana Uribarri lc-a oprit trenul de aprovizionare, nu mai au muniţii.

— Atacul spre Pozzuela-Aravaca a fost respins, dom' general.

Heinrich notează pe hartă noile poziţii. Creţurile cefei lui albe parcă zîmbesc.

— Atacul spre Las Rosas a fost respins, transmite un alt ofiţer de stat-major.

Iarăşi telefonul:

— Bine, mulţumesc, răspunde Albert.

Atacul de la Moncloa a fost respins.

Toţi au chef să se felicite.

— Coniac la toată lumea, la viitorul succes ! spune Heinrich.

Ministerul de război transmite, în ordine, poziţiile, în receptorul lui Albert; brigăzile sună la celălalt aparat.

— Daţi-mi coniacul, spune Albert: înaintăm la Poarta de Fier; şoseaua Corognei e liberă.

— Villaverde a fost recucerit!

— Ne îndreptăm spre Qucmada şi Garalito, dom' general!

PARTEA A TREIA

Speranţa

8 februarie.

Magnin îl regăsea pe Vargas în Valencia la Ministerul Ae- Tului, aşa cum îl găsise la Madrid în seara evenimentelor de la Medellin. Miniştrii nu mai erau aceiaşi, luptătorii purtau uniformă. Franco era cît pe ce să ocupe Madridul, se constituia armata populară; dar războiul era tot război şi dacă atiţia oameni îşi aflaseră moartea şi atîţia alţii destinul lor, nici Vargas, nici Magnin nu se schimbaseră mult. La fel ca la Madrid, Vargas trimisese după *whisky* şi ţigări; la fel ca la Madrid, amîndoi arătau la faţă ca după o noapte albă.

— Malaga e pierdută, Magnin ! spuse Vargas.

Magnin nu era surprins: credea că, împotriva forţelor italiene şi germane, republicanii nu vor putea salva fronturile fără legătură cu centrul lor; şi Garcia îi spusese, opt zile mai înainte: nădăjduiesc totul de la centru şi nimic de la fronturile mici: Malaga e Toledo.

„Exodul e nemaipomenit, Magnin...

...Peste o sută de mii de locuitori care fug... îngrozitor...“ Deasupra lor, în centrul salonului acestui fost edificiu al unui negustor bogat, un vultur împăiat susţinea policandrul.

„Iar avioanele italiene îi urmăresc. Şi

camioanele. Dacă ar fi oprite camioanele, refugiaţii ar ajunge la Almeria…“

Magnin, cu privirea şi mustăţile întristate, făcu un gest care însemna: cînd plecăm?

— Avioanele noastre cele mai bune trebuie să fie la Madrid, Magnin, ştiu...

Fasciştii asaltau puternic Jarama.

„Trebuie două avioane cu mai multe locuri pentru şoseaua din Malaga. Aici, aproape că n-avem aparate de vînătoare...

Dar mai avem şi o misiune asupra Temeiului. Nici unul dintre Internaţionali nu cunoaşte Teruelul ca dumneata. Aş dori să nu...“

Continuă în spaniolă:

Să nu alegeţi primejdia cea mai mare, ci misiunea cea mai folositoare. Dumneata, la Teruel, Sembrano, la Malaga. El e aici.

Ştii, adăugă el, nici Teruelul n-are de loc aparate de vînătoare...“

De două luni, aviaţia internaţională lupta pe frontul din Levant: Baleare, Sud, Temei. Vremea pelicanilor trecuse. Cu două misiuni pe zi şi o proporţie corespunzătoare de răniţi, escadrila, care sprijinise brigada internaţională în tot timpul bătăliei de la Temei, lupta, repara, îşi fotografia bombardamentele în timpul luptei; aviatorii locuiau într-un castel părăsit printre portocali, lîngă un aerodrom clandestin; în timpul bătăliei, sub tirul antiaerian, aruncaseră în aer gara şi statul-major din Temei, şi o fotografie mărită a exploziei era prinsă cu ace pe peretele sălii de mese. Magnin şi piloţii lui cunoşteau frontul acesta mai bine ca hărţile lor.

— în zori? întrebă Magnin.

Trecură la cartografie.

Jaime şi Scaii, Gardet şi Pol, Attignies, Saîdi, mecanicul venit de la brigăzi şi Karlicibeau *manzanilla* în oraş.

în spatele lor, de cealaltă parte a ferestrelor cafenelei, era un mic bîlci, de unde se auzea

muzica pînă în sală: loterii, dulciuri, tir. Era serbarea copiilor. Mitraliorii veniseră la tir, unde nu se mai săturau spărgînd pipele şi doborînd purceii făcuţi din pieliţa maţelor; aici îl găsiseră pe Karlici în mijlocul unui cerc de admiratori. Gardet şi Saîdi veniseră nu atît pentru tir, cît pentru copii. îşi cheltuiseră toţi banii împărţind prăji-

turi; Gardet iubea copiii cum iubea Shade animalele, din amărăciune; Saîdi îi iubea prin tot ce era în el copilărie si milă musulmană.

— Arată bine americanii, spuse Pol.

Sosiseră primii voluntari americani din aviaţie.

— Ce-mi place la ei, spuse Gardet, e că nu-şi închipuie că salvează democraţia de fiecare dată cînd învîrt o elice.

— I-au şi trimis la plimbare pe mercenarii lor, spuse Attignies.

îi detesta pe toţi mercenarii, fără nici o deosebire.

— însă noul comandant, reluă Pol, e pur şi simplu un zevzec.

Era prima oară cînd comandantul spaniol, care conducea aerodromul împreună cu Magnin, era un şef imposibil.

— Să lăsăm asta, spuse Attignies. Să nu ne închipuim că totul o să meargă strună. N-o să ţină mult: se întoarce Sem- brano. Să ne facem treaba şi gata. Căpitanul spaniol de la Bregueturi e formidabil.

— Şi să lupţi astfel, împotriva unor avioane moderne, în fiecare săptămînă, îţi trebuie o răbdare !

— E ceva curios, spuse Scaii: nici o ţară n-are, ca aceasta, harul stilului. Iei un ţăran, un ziarist, un intelectual; îi dai o funcţie, o îndeplineşte bine sau prost, dar aproape întotdeauna într-un stil ce

constituie o lecţie pentru Europa. Comandantul acesta n-are stil: cînd un spaniol pierde stilul, înseamnă că a pierdut totul.

— Azi-noapte, spuse Karlici, am văzut la Alhambra o chestie nemaipomenită: o dansatoare apToape goală apare pe scenă. Foarte aproape. Puteai s-o atingi. Un miliţian beat, aleargă,omîngîiecutoată mîna. Publicul chicoteşte, miliţianul se întoarce cu ochii închişi şi cu pumnul strîns. De parcă ar fi luat frumuseţea femeii cînd a mîngîiat-o şi ar fi păstrat-o în mîna lui. Apoi se întoarce spre public şi îi aruncă frumuseţea. Cu dispreţ pentru public. Admirabil. Posibil numai aici.

Vorbea franceza mult mai prost ca altădată. Avînd un trup curat, îngrijit, părea că iese dintr-o cameră de baie în care

camforul înlocuise apa de colonie. îşi scoase şapca de căpitan şi Scaii îi recunoscu moţul negru şi aspru.

— Ce-mi place aici, spuse Pol, e că mă instruiesc. Ce-i adevărat, e adevărat! Dar comandantul e totuşi un zevzec.

— Nu se cade să vorbeşti aşa de-un comandant, spuse brutal Karlici.

Lăsase să-i crească mustaţa: chipul lui era mai puţin copilăros, mai dur, şi Scaii simţea că reapare fostul ofiţer al lui Wranghel.

Pol dădu din umeri şi ridică arătătorul:

— Spun: zevzec.

Asta ar putea să se sfîrşească rău, se gîndi Attignies.

— Cum ai ajuns aici? îl întrebă el pe Saîdi.

— Cînd am aflat că maurii luptau de partea lui Franco, am spus la secţia mea socialistă: „Trebuie să facem ceva. Altminteri, ce-au să zică tovarăşii

muncitori despre arabi?[41]

— Văd nişte lumini, spuse Jaime, care îndoia o sîrmă. Construia avioane din sîrmă, cu comenzi care funcţionau şi după care aviatorii se dădeau în vînt.

De o lună, în fiecare zi, vedea lumini. La început, prietenii lui căutau: pentru a găsi întotdeauna, nu lumini, ci aceeaşi întristare. Scaii şi Jaime erau lingă Attignies, ceilalţi în faţă.

— Şi aşa am cucerit Albarracin, spuse Karlici. Era acolo unul dintre fasciştii cei mai vinovaţi. Foarte tînăr: poate douăzeci de ani.

„Se ascundea. Ne-am dus acolo, erau numai două bătrîne. Băiatul denunţase, poate... cincizeci dc-ai noştri. Şi pe alţii care nici nu erau cu noi. împuşcaţi.[14]

— Nu cunosc ceva mai rău decît adolescenţii, spuse Scaii.

— Una din bătrîne zice: „Nu, nu, nu e nimeni, numai celălalt nepot al meu...[44] Erau mătuşile lui. Atunci lucrurile s-au întîmplat aşa: iese un băiat, cu şosete şi o pălărie...

Karlici făcu în jurul capului o mişcare circulară care ar fi trebuit să reprezinte o pălărie ă la Jean-Bart.

„... şi o haină marinar, cu pantaloni scurţi. «Vedeţi, spuneau ele, bătrînele, vedeţi doar!...» Era canalia noastră; îl îmbrăcaseră ele cu hainele celui mic, ca să credem noi că...[44]

— Luminile se rotesc, spuse Jaime, carc-şi scosese ochelarii negri.

Karlici rîse, cu acelaşi rîs care-1 enervase pe Scaii în august.

— A fost împuşcat.

Toţi ştiau că, de două ori, înfruntînd focul inamic, Karlici se dusese să caute nişte tovarăşi

răniţi. Fiind convins că va fi omorît. A-şi face datoria era pentru el o pasiune pe care-o cerea şi celor de sub comanda lui; prima oară cînd îşi găsise răniţii torturaţi de mauri, se dusese el însuşi să le dea lovitura de graţie ofiţerilor lor. Felul lui de a fi, în ansamblu, îi îngrijora pe Scaii şi pe Attignies. Ceilalţi îl socoteau pe Karlici cam nebun. Pentru Sai'di, toate astea erau foarte îndoielnice.

Scaii îşi aminti de sosirea lui Karlici: avea nişte cizme superbe. începuse să şi le lustruiască la primul văcsuitcr; să lustruieşti însă nişte cizme de cazac nu-i tot una cu a lustrui o pereche de pantofi; şi treizeci de specialişti, camionul militar fiind colectiv, îl aşteptaseră jumătate de oră pe Karlici exasperat, bătînd darabana pe masă, pentru că văcsuitorul nu mai isprăvea să-i dea lustru la a doua cizmă.

— Luminile se opresc, spuse Jaime.

Această speranţă, mereu reînnoită, crea dc fiecare dată în jurul lui o nelinişte înfiorătoare. Cu atît mai mult cu cît lui îi era oarecum ruşine că-i orb şi se străduia să aibă umor. Le făgăduise stridii, pe care credea că le descoperise printr-o combinaţie extravagantă. Eroare. Şi primii sosiţi (Scaii şi cu dînsul veniseră ultimii) găsiseră un bileţel la cafenea: *„Ne-am gîndit bine, nu vom veni — Stridiile^.*

— îţi place viaţa asta? îl întrebă Attignies pe Karlici.

— Cînd a murit tatăl meu (mai am trei fraţi), eram ... la armată. Şi tatăl meu spusese: cei trei să fie fericiţi; iar celălalt — trebuie să învingă.

Scaii întîlnea iarăşi ceea ce îl neliniştea de două luni: ceea ce tehnicienii războiului numeau „războinici?[4]. Scaii îi iubea pe luptători, nu avea încredere în militari şi nu-i putea suferi pe războinici. Karlici era un caz prea simplu, dar ceilalţi?... Şi la Franco erau dintr-ăştia.

— Sper să trec la tancuri, spuse mitraliorul.

Tanchişti, aviatori, mitraliori, soldăţoiivor invada iarăşi Europa?

— Karlici, ce ţi-a provocat frică în război?

Voia să spună şi silă sau milă; dar nu trebuia să fie prea subtil.

— Frică? Totul, la început.

— Şi după aceea?

— Nu ştiu.

— Vedeţi luminile? întrebă Jaime.

— Ba da! continuă Karlici. E ceva de care mi-e frică. Frică. Spînzuraţii. Şi tu?

— Nu i-am văzut niciodată.

— Ai noroc... Te bagă în sperieţi. înţelegi,se întîmplă lucrul următor: dacă e sînge, totul e natural. Spînzuraţii nu sînt naturali. Cînd nu este sînge, nu-i un lucru natural. Cînd lucrurile nu sînt naturale, atunci, apare frica.

Iată, erau douăzeci de ani de cînd Scaii auzea vorbindu-se despre „noţiunea de om“. Şi îşi spărgea creierii cu ea. Era nostimă de tot noţiunea de om, în faţa omului angajat pe viaţă şi pe moarte ! Hotărît, Scaii nu se mai putea descurca. Era curajul, generozitatea — şi era fiziologia. Erau revoluţionarii — şi erau masele. Era politica — şi era morala. „Vreau să ştiu despre ce vorbesc“, spusese Alvear.

— Uite că pornesc din nou luminile, spuse Jaime.

Scaii se ridică în picioare cu gura deschisă, cu amîndoi pumnii pe masă, proiectînd la trei metri avionul de sîrmă; Gar- det îl ţinea pe Jaime de umeri şi amîndoi priveau dincolo de fereastra cafenelei globurile mari electrice ale căluşeilor care începuseră din nou să se învîrtească.

Jaime şi camarazii lui, nebuni de-a binelea,

fluierînd ca grangurii, şi Magnin, în altă maşină, se înapoiau la aerodrom pentru apel — şi pentru Malaga. O escadrilă inamică bombarda portul la şase kilometri. O ploaie măruntă învăluia Valencia şiroind încet pe portocale. Sindicatele hotărîseră să pregătească pentru serbarea copiilor un cortegiu fără precedent.

Delegaţiile copiilor, consultate, ceruseră personaje din desenele animate; sindicatele construiseră din carton uriaşi Mickey- Mouse, Felix Pisoiul, Donald Răţoiul (precedaţi, totuşi, de un Don Quijote şi de un Sancho). Dintre miile de copii veniţi din toată provincia pentru serbare, consacrată copiilor refugiaţi din Madrid, mulţi erau fără adăpost. Pe bulevardul exterior, carele, la sfîrşitul defilării, zăceau părăsite; pe o distanţă de doi kilometri apărură în lumina farurilor animalele grăitoare ale feeriei moderne, ale lumii în care învie toţi cei ucişi... Copii fără adăpost se refugiaseră pe piedestalele de carton, între picioarele şoarecilor şi pisicilor. Escadrila inamică bombarda în continuare portul; şi, în ritmul exploziilor, sub paza unui Don Quijote nocturn, animalele care tremurau în ploaie dădeau din cap deasupra copiilor adormiţi.

*

Attignies era bombardorul avionului lui Sembrano. Echipajele celor două aparate erau mixte: într-unul Pol, mecanic, şi Attignies. Sembrano îşi adusese pilotul secund, un basc, Reyes. Pe ultimul aerodrom din Sud găsiseră bombe, pe care au trebuit să le schimbe, şi o dezordine demnă de Toledo; puţin înainte de Malaga, exodul *a o* sută cincizeci de mii de oameni, desfăşurat pe şoseaua care merge de-a lungul

coastei; apoi, în urmă, crucişătoarele fasciste care se îndreptau spre Almeria într-o dimineaţă minunată, cu vîrtejurilungi de fum; în sfîrşit, prima din coloanele italo-spaniole motorizate, văzută din avioane, părea că în cîteva ore va ajunge din urmă exodul. Attignies şi Sembrano se uitarăunulla altul şi coborîră cît mai jos posibil. Nu rămăsese nimic din coloană.

Pentru a se înapoia mai repede, Sembrano scurtă şi o luă peste mare.

Cînd Attignies se întoarse, mecanicul îşi freca mîinile mîn- jite de uleiul de lamanetele de bombardament. Attignies privi din nou, în faţa lui, cerul în care se desluşeau cumuluşi: optsprezece avioane de vînătoare inamice soseau — cu întîrziere — în două grupuri. Probabil şi altele, în spate.

Gloanţele străpunseră turela din faţă.

Sembrano primi o lovitură zdravănă de bîtă în braţul drept care începu să-i spînzure. Se întoarse spre pilotul secund: „Ia manşa !“ Reyes nu-şi ţinea manşa, ci pîntecele, cu amîndouă mîinile. Fără centura ce-1 reţinea ar fi căzut peste Attignies, care revenise în spate şi se lungise în carlingă, cu un picior într-un lac desînge.Fără îndoială, vînătoarea inamică, aflată acum în spatele avionului, va începe să tragă în adîncime; era cu neputinţă să se apere: în faţa acestui număr de inamici, cele cinci avioane de vînătoare republicane, într-o poziţie mai bună de luptă, trebuiau să protejeze fuga celuilalt avion cu mai multe locuri. Găurile din carlingă erau găuri de obuze mici: italienii aveau tunuri-mitraliere. Mitraliorul din spate era rănit sau nu? în clipa cînd Sembrano se întorcea, se uită o clipă la motorul

din dreapta: era în flăcări. Sembrano opri contactul. Nici unul dintre mitraliorii lui nu mai trăgea. Avionul pierdea din înălţime clipă de clipă. Attignies era aplecat asupra lui Reyes, coborît de pe scaunul lui, care cerea mereu de băut. „Rană la abdomen“, se gîndi Sembrano. O nouă rafală inamică trecu asupra avionului, atingînd numai planul drept. Sembrano pilota cu picioarele şi cu braţul stîng. Sîngcle-i curgea încetişor pe obraz; era fără îndoială rănit şi la cap, dar nu-1 durea. Avionul cobora mereu. în spate, Malaga; dedesubt, marea. Acolo, jos, dincolo de o fîşie de nisip lată de zece metri, un lanţ de stînci.

Nici vorbă de paraşute, vînătoarea inamică îi urmărea şi aparatul era acum prea jos. Era cu neputinţă să se înalţe din nou: profundorul, stricat fără îndoială de gloanţele explozive, abia răspundea. Apa era acum atît de aproape, încît mitraliorul dedesubt băgă înăuntru turela sa şi se întinse în carlingă, avînd şi el picioarele însîngerate. Reyes închisese ochii şi vorbea în limba bască. Răniţii nu se mai uitau la vînătoarea inamică, de unde soseau ultimele gloanţe izolate: priveau marea. Unii dintre ei nu ştiau să înoate — şi nu înoţi cu un glonte exploziv în picior, în braţ sau în pîntece. Se aflau la un kilometru de ţărm, la treizeci de metri deasupra mării; dedesubt, patru sau cinci metri de apă. Vînătoarea inamică se în-

toarse, trase din nou cu toate mitralierele; gloanţele trasoare ţesură în jurul avionului o pînză de păianjen din linii roşii. Valurile limpezi şi calme ale dimineţii, sub Sembrano, răsfrîngeau soarele cu o mulţumire indiferentă; cel mai bine era să închizi ochii şi să laşi avionul să coboare încet, pînă la... Privirea-i întîlni deodată chipul lui Pol, neliniştit, plin de sînge, dar tot vesel în aparenţă.

Liniile roşii ale gloanţelor înconjurau aparatul plin de sînge, unde Attigniesesera acum aplecat asupra lui Reyes coborît de pe scaunul lui şi care părea că horcăie; chipul lui Pol, singurul pe carc-1 vedea Sembrano în faţă, şiroia şi el; însă faţa netedă de evreu bondoc şi hazliu exprima o asemenea poftă de viaţă îneît pilotul făcu o ultimă sforţare pentru a se sluji de braţul său drept. Braţul parcă dispăruse. Cu toată puterea, cu picioarele şi cu braţul stîng, înălţă aparatul.

Pol scosese roţile şi le băga acum înapoi: scheletul avionului lunecă asemenea unui hidroavion; aparatul încetini o clipă, se afundă în spuma valurilor liniştite şi capotă. Toţi se zvîrcoliră ca nişte pisici înecate în apa care ţîşni în avion; ea nu urca pînă sus în carlinga răsturnată acum. Pol se repezi la uşă, încercă s-o manevreze ca de obicei, de sus în jos, nu reuşi, înţelese că, avionul fiind răsturnat, trebuia să caute minerul în sus; însă uşa era blocată de un glonte exploziv. Sembrano, în picioare în avionul răsturnat, cu scaunul pilotului întors în dreptul nasului, îşi căuta braţul în apă cum aleargă un cîine după coada lui; rana lăsa pete roşii în apa roză a carlingei; însă braţul era la locul său. Mitraliorul din faţă străpunse una din feţele de mică ale turelei, deschisă prin capotaj. Sembrano, Attignies, Pol şi el izbutiră să iasă afară şiseaflarăîn sfîrşit cu pieptul în aer liber şi cu picioarele în apă, în faţa şirului fără de sfîrşit al exodului.

Rezemat de mecanic, Attignies chema în ajutor, dar valurile îi acopereau glasul; în cel mai bun caz ţăranii fugari îi zăreau doar gesturile; şi Attignies ştia că într-o mulţime fiecare îşi închipuie că apelul e adresat celorlalţi. Un ţăran mergea chiar pe prund. Attignies se tîrî în patru labe pînă pe nisip : „Vino să-i ajuţi!“ îi strigă el cînd ajunse la o distanţă

de la care putea fi auzit. „Nu ştiu să înot“, răspunse celălalt. „Nu-i adîncă apa.“ Attignies înainta mereu. Ţăranul nu se mişca. Cînd îl văzu pe Attignies, în picioare, afară din apă, lîngă el, spuse în sfîrşit: „Am copii“, şi plecă. Poate că era adevărat; şi ce ajutor să aştepte de la un om care, în faţa acestei fugi înverşunate, aştepta răbdător pe fascişti? Poate că nu avea încredere: chipul energic şi blond al lui Attignies semăna prea mult cu imaginea pe care un ţăran din Malaga poate să şi-o facă despre un pilot german. La est, foarte aproape de creasta munţilor, avioanele republicane dispăreau. „Să sperăm că vor trimite o rablă...“

Pol şi Sembrano scoseseră răniţii din aparat şi-i transportaseră pe plajă.

Un grup de miliţieni ieşi din şuvoiul mulţimii; în picioare, pc taluz, şi din cauza aceasta mult mai înalţi ca ea, nemişcaţi, păreau că se potrivesc mai mult cu stîncile şi cu cumuluşii grei decît cu făpturile vii, de parcă numai ce fugea ar fi putut avea viaţă; cu privirea pironită asupra avionului care se mistuia şi ale cărui flăcărui deasupra apei ascundeau culoarea însemnelor avionului, ei dominau acest şuvoi de umeri gîr- boviţi şi de mîini în vînt, ca nişte santinele legendare. Printre picioarele lor, depărtate ca să reziste împotriva vîntului de mare, se vedeau capetele rostogolindu-se ca frunzele veştede; coborîră în sfîrşit în goană spre Attignies. „Ajutaţi-i pe răniţi!“ înaintară pînă la avion, pas cu pas, opriţi de apă. Ultimul, rămas alături de Attignies, petrecu braţul aviatorului pe după umărul lui.

— Ştii unde este telefonul? îl întrebă acesta.

- Da.

Miliţienii făceau parte din garda satului; fără tunuri şi fără mitraliere, aveau să încerce să-şi apere satul lor de pietriş împotriva coloanelor

motorizate ale italienilor. Pe şosea, alăturîndu-li-se în felul lor, din cei două sute de mii de locuitori ai Malagăi, o sută cincizeci de mii de fiinţe neînarmate fugeau ca de moarte de „eliberatorul Spaniei[44].

Se opriră la jumătatea taluzului. „Ce neruşinare, se gîndea Attignies, să susţii că rănile provocate de gloanţe nu

dor !“, şi apa mării nu le potolea de loc. Deasupra taluzului, busturile aplecate înaintau mereu către vest, la pas sau în goană. în faţa a numeroase guri, un pumn ţinea un obiect nedesluşit, ca şi cum toţi ar fi sunat din vreo trîmbiţă tăcută: mîncau. Verdeaţă măruntă şi lată, poate ţelină. „Există pe a- ici un aerodrom“, spuse miliţianul. O femeie bătrînă, ţipînd, coborî în goană pe taluz, se apropie de Attignies şi-i întinse o sticlă. „Bieţii mei copii, bieţii mei copii !“ Se uită la ceilalţi de jos, îşi luă înapoi sticla mai înainte ca Attignies s-o fi apucat, şi coborî cît putu de repede, strigînd mereu aceeaşi frază.

Attignies îşi reluă urcuşul, rezemat de miliţian. Femei treceau în fugă, se opreau, începeau să ţipe văzînd aviatorii răniţi şi avionul ale cărui flăcări se stingeau, şi-şi continuau fuga.

„Promenada de duminică“, îşi spuse Attignies cu amărăciune, ajungînd la şosea. Alături de zgomotul fugii, ritmat de vuietul mării, începea să se înalţe un alt zgomot pe care, de altfel, Attignies îl cunoştea: un avion de vînătoare inamic. Mulţimea se împrăştia; fusese deja bombardată şi mitraliată.

Venea în linie dreaptă spre avionul cu mai multe locuri căruia i se stingeau în mare ultimele flăcări. Miliţienii transportau răniţii; vor ajunge la şosea înainte de sosirea avionului inamic.

Ar fi trebuit să se strige mulţimii să sc culce la pămînt, dar nimeni nu auzea. Urmînd instrucţiunile lui Sembrano, miliţienii îi culcau pe răniţi de-a lungul unui zid scund. Avionul coborî foarte jos, se roti în jurul avionului cu mai multe locuri, cu labele în sus ca un pui la frigare şi aco-perit de seîntei ce se stingeau, îl fotografie, fără îndoială, şi plecă înapoi. „Dar şi camioanele sînt cu labele-n sus !“ Trecea o căruţă. Attignies o opri, se desprinse de umărul miliţianului. O ţărancă tînără îşi părăsi locul ca să-l ocupe el şi se aşeză între picioarele unei bătrîne. Căruţa plecă mai departe. Se aflau în ea cinci ţărani. Nimeni nu pusese vreo întrebare şi Attignies nu spusese o vorbă: lumea întreagă, în clipa aceea, se scurgea într-o singură direcţie.

Miliţianul mergea pe lingă căruţă. După un kilometru, şoseaua se depărta de mare. Pe cîmpuri erau aprinse focuri; oamenii, ghcmuiţi sau culcaţi, aveau întipărită pe faţă spaima, fie că erau nemişcaţi, fie că fugeau. între ei, masa pasivă a celor fără adăpost îşi continua migraţia deznădăj-duită spre Almeria. Încîlceala maşinilor devenea de nedescurcat. Căruţa nu mai înainta.

— Mai e mult? întrebă Attignies.

— Trei kilometri, răspunse miliţianul.

Un ţăran, călare pe un măgar, îi depăşi: măgarii, părăsind mereu şoseaua, strecurîndu-se peste tot, mergeau mult mai repede.

— împrumută-mi măgarul. Ţi-1 voi înapoia în sat, în faţa poştei. E pentru nişte aviatori răniţi.

Ţăranul coborî fără să spună o vorbă şi se aşeză în căruţă în locul lui Attignies.

Doi tineri, un băiat şi o fată, cu siguranţă studenţi, aproape eleganţi, fără bagaj, depăşiră măgarul. Se ţineau de mină. Attignies îşi dădu seama că nu văzuse pînă atunci decît o mulţime

năpăstuită, proletară uneori, ţărănească mai întotdeauna. Şi mereu, în spinare, pături mexicane. Nu se discuta: doar strigăte şi tăcerea.

Şoseaua intra sub un tunel.

Attignies îşi căuta lanterna. în zadar ar fi scos-o din buzunarul ud. Nenumărate luminiţe, lămpi de tot felul, chibrituri, torţe, tăciuni se iveau şi se stingeau, galbene şi roşietice, sau dăinuiau, înconjurate de un nimb, pe ambele părţi ale şuvoiului de oameni, de vite şi de căruţe. La adăpost de avioane, o tabără mare de migraţie era instalată acolo în viaţa subterană, între cele două spărturi albastre şi îndepărtate ale zilei. Un popor de umbre se agita în jurul torţelor sau al lămpilor de vînt nemişcate, întrezărindu-se o clipă siluetele busturilor şi capetelor, picioarele fiind înghiţite de beznă; iar căruţele vuiau ca un fluviu subteran pe sub stîncă, într-o tăcere atît de covîrşitoare îneît cuprinsese pînă şi animalele.

în tunel, Attignies era învăluit de căldura provocată fie de mulţimea adunată, fie de febra care-i creştea. Trebuia să ajungă la telefon, evident, trebuia să ajungă la telefon; dar Attignies nu murise oare pe drum, iar căruţa, măgarul nu erau oare visele unei agonii destul de blînde? Din apa care-1 acoperise, luneca în lumea tainică a adîncurilor pămîntului. O evidenţă mai puternică decît certitudinile celor vii îşi croia drum din sîngele şiroind adineauri în carlingă spre tunelul acesta înăbuşitor; tot ce fusese viaţă se dilua într-o toropeală profundă şi mohorîtă, ca nişte amintiri nefericite; punctele luminoase îşi duceau în bezna aceasta caldă viaţa lor de peşti ai marilor depresiuni, şi comisarul politic luneca nemişcat şi uşor, cu mult dincolo de moarte, străbătînd fluviul larg al somnului.

Lumina zilei care se apropia şi care, şoseaua

cotind, se aşternu pe neaşteptate, îi trezi întregul trup, ca şi cum lumina ar fi fost de gheaţă. Rămase uluit, regăsindu-se cu obsesia telefonului, cu piciorul zvîcnind, călare pe măgar, în timp ce din avion ieşise ca dintr-o luptă, în faţa misterelor vieţii era parcă picat din cer. Din nou, departe de .şuvoiul poporului în refugiu, pămîntul gălbui al Spaniei se întindea pînă la Mediterană, cu caprele sale negre căţărate pe stînci.

Mulţimea, zguduită în toate direcţiile, fremăta în jurul primului sat şi lăsa mii de unelte în jurul primelor ziduri, aşa cum marea părăseşte la reflux un prundiş de pietricele şi scoici. O mare învălmăşeală de haine acoperite de ceva arme era îngrămădită între ziduri ca o turmă într-un *cor ral*[CDXVII]*.* Aici exodul îşi pierdea puterea de avalanşă: nu mai era decît o mulţime.

Graţie miliţianului, Attignies, tot călare pe măgar, ajunse la telefon. Firele erau tăiate.

După ce răniţii fură aliniaţi la picioarele zidului, Pol îi întrebase pe miliţieni unde-ar putea găsi camioane. „La

ferme; dar nu există benzină !“ Alergase la prima, văzuse un camion, cu rezervorul gol. Tot în fugă se întorsese cu o găleată şi izbutise să pompeze o parte din benzina rămasă în rezervorul intact al avionului. Se dusese înapoi la fermă, ţinîndu-şi găleata în echilibru, nevoit să meargă încet pe marginea neistovitei fugi ţărăneşti şi aşteptînd dintr-o clipă în alta sosirea camioanelor ce urmau cu siguranţă pe cele aruncate de ei în aer dimineaţa. încercă să-l pornească: magnetoul era

---

CDXVII **încăperea în care stau taurii înainte de a intra în arenă.**

sfărîmat.

Alergă la a doua fermă. Sembrano socotea că Attignies se va descurca cu greu în mijlocul acestei harababuri şi se bizuia mai mult că va găsi un camion decît că îi va fi trimis unul. în această fermă, pe jumătate vilă, lipsită de mobile, unde faianţele maure şi falsele fresce romantice cu papagali aşteptaseră parcă incendiul, zgomotul subteran al mulţimii în refugiu vestea ameninţător, clipă de clipă, sosirea duşmanului. De data asta, Sembrano, ţinîndu-şi cu mîna stingă braţul drept pe care un mitralior spaniol i-1 legase strîns, se întoarse împreună cu el. îndată ce găsiră camionul, Sembrano deschise capota: alimentarea cu benzină era blocată. Camioanele fuseseră sistematic scoase din uz pentru ca fasciştii să nu le poată întrebuinţa. Sembrano, care se aplecase, se ridică, cu gura căscată şi ochii pe jumătate închişi ca un Voltaire doborît; şi, cu mersul unui boxer făcut grogy, se îndreptă, fără să închidă gura, spre ferma următoare.

în mijlocul unui ogor se auzi strigat pe nume: mitralio- rul spaniol, rotofei ca un măr rumen, însîngerat tot, sărind şi ţopăind, fugea către el. Attignies se întorsese cu o maşină. Avioanele de vînătoare spaniole anunţaseră spitalul. Sembrano şi Pol aşezară răniţii pe jos şi pe bancheta din spate: mitraliorul rămase cu ei.

Un doctor, şeful serviciului de transfuzie a sîngelui canadian, venise cu maşina.

De la prăbuşirea avionului, nici unul dintre aviatori nu pomenise de sosirea fasciştilor; şi, fără îndoială, nici unul nu încetase, ca şi Attignies, să aibă prezentă în minte coloana motorizată, bombardată la ieşirea din Malaga.

Maşina, supraîncărcată în faţă, părea goală în spate; la fiecare kilometru, miliţienii o opreau,

voiau s-o încarce cu femei; suindu-se pe scară îi vedeau pe răniţi şi se dădeau jos. Mai întîi, mulţimea crezuse că fugeau Comitetele; văzînd răniţi îngrămădiţi în fiecare maşină ce părea goală, se obişnuiseră să privească maşinile cu un sentiment dc prietenie posomorită. Reyes horcăia. „Vom încerca cu transfuzii — îi spuse lui Attignies doctorul — sînt însă puţine speranţe Pe marginea drumului erau întinşi atîţia oameni, încît era imposibil să-i deosebeşti printre ei pe răniţi de cei care dormeau; adeseori femeile se lungeau de-a curmezişul şoselei; doctorul cobora, le vorbea; ele veneau să se uite, îi lăsau să treacă în tăcere şi se lungeau din nou, aşteptînd maşina următoare.

Un moşneag, numai piele şi oase, de o bătrîneţe uscăţivă, pe care n-o afli, se pare, decît la ţărani, striga ducînd un copil de cîteva luni în braţul sting încolăcit. De-a lungul şoselei erau destule nenorociri tot atît de mari; dar poate că omul e mai vulnerabil faţă de copilărie decît faţă de orice altă slăbiciune: doctorul opri maşina, deşi Reyes horcăia. Imposibil să-l bagi pe ţăran înăuntru; se propti de o aripă, ţinînd copilul tot în mîna stingă; dar nu găsea ceva dc care să se sprijine. Pol, instalat pe cealaltă aripă, sprijinindu-se cu mîna dreaptă de minerul uşii, îi întinse mîna stingă, de care se agăţă ţăranul; şoferul era aproape tot timpul nevoit să conducă pe jumătate ridicat, căci cele două mîini se împreunau în faţa parbrizului.

Doctorul şi Attignies nu-şi puteau desprinde ochii de la această scenă. Privind scenele de dragoste de la teatru şi de la cinema doctorul se simţea întotdeauna indiscret. Şi aici la fel: îl tulbura acest muncitor străin, care urma să intre iar în luptă, ţinînd încheietura bătrînului ţăran din Andaluzia, în faţa poporului în refugiu; se străduia să nu-i privească. Şi totuşi, tainiţele sufletului său rămîneau legate de mîinile acestea — aceleaşi tainiţe care-1 îndemnaseră adineauri să oprească,

acelea care recunoşteau maternitatea, copilăria sau moartea sub expresiile lor cele mai derizorii.

„Stai!“ răcni un miliţian. Şoferul nu încetini. Miliţianul ochi maşina. „Aviatori răniţi!“ strigă şoferul. Miliţianul sări pe scară. — Opreşte, pentru numele lui Dumnezeu! — Aviatori răniţi, n-auzi cînd îţi spun, nătărăule! Eşti chior?“ încă două fraze pe care răniţii nu le înţeleseră. Miliţianul trase şi şoferul se prăvăli peste volan. Maşina era cît pe ce să se sfărîme de un copac. Miliţianul trase frîna, sări şi plecă pe şosea.

Alt miliţian, anarhist, cu chipiul roşu şi negru, cu o sabie pc şold sări în camion. „De ce vă opreşte, tîmpitul ăsta?“

— Nu ştiu, răspunse Attignies. Anarhistul sări jos, fugi după celălalt miliţian. Amîndoi dispărură îndărătul copacilor, de un verde închis în bătaia soarelui. Maşina stătea părăsită. Nici unul din răniţi nu putea conduce. Anarhistul reapăru, ca şi cum ar fi ieşit din culise, în mînă cu sabia înroşită. Se înapoie pînă la camion, întinse şoferul mort pe marginea şoselei, se aşeză în locul lui, demară fără să întrebe nimic. După zece minute, se întoarse, îşi arătă sabia mînjită de sînge.

— Ticălos ! Duşman al poporului! S-a terminat cu el! Sembrano dădu din umeri, sătul de moarte. Anarhistul, jignit, întoarse capul.

Conducea prefăcîndu-se că nu-şi mai priveşte vecinii; conducea nu numai cu grijă, dar şi încercînd să atenueze hurducăturile.

„Ce mai miliţian de prima clasă, zău! spuse Pol în franceză, iar obrazu-i aproape că atingea chipiul roşu şi negru al celuilalt. Ne-o spune el, cînd n-o s-o mai facă pe supăratul !“

Attignies privea chipul anarhistului, încruntat, vrăjmaş, îndărătul celor două mîini împreunate pe parbriz.

Ajunseră în sfîrşit la spital.

Un 6pital pustiu, plin încă de aparate, de pansamente, de toate semnele că pe aici trecuse durerea. în paturile desfăcute şi deseori însîngerate, a căror pustietate era atît de cumplit amestecată cu urme foarte proaspete ale unor prezenţe umane, părea că ar fi fost culcaţi nu oameni vii sau muribunzi,

cu chipurile lor diferite, ci însăşi rănile — sîngele în locul braţelor, capului, piciorului. Apăsarea imobilă a electricităţii dădea întregii săli o înfăţişare ireală, de o largă unitate albă, ce-ar fi părut un vis dacă petele de sînge şi cîteva trupuri n-ar fi impus cu sălbăticie prezenţa vieţii: trei netransportabili îi aşteptau pe fascişti, cu revolverul lîngă ei.

Aceştia nu mai aveau de aşteptat decît moartea, provocată de ei sau de duşmani, afară de cazul cînd ar fi sosit avioanele sanitare. Priveau în tăcere cum intră Pol, uriaşul cu părul creţ, Sembrano cu buza proeminentă şi ceilalţi care nu mai aveau decît chipul durerii; şi sala era învăluită de fraternitatea naufragiaţilor.

II

Guadalajara.

Patruzeci de mii de italieni, în unităţi în întregime motorizate, cu tancuri şi cu avioane, străpunseseră frontul republican la Villaviciosa.

Aveau de gînd să coboare prin văile Ingriei şi Tajunei şi, cucerind Guadalajara şi Alcala- de-Henares, să 6e unească cu armata de sud a lui Franco oprită la Arganda, tăind astfel toate comunicaţiile Madridului.

Italienii, înfierbîntaţi încă de Malaga, nu găsiseră nici cinci mii de oameni în faţa lor. Dar, la Malaga, miliţiile luptaseră ca la Toledo; aici, armata lupta ca la Madrid. In 11, spaniolii, polonezii, germanii, franco-belgienii şi garibaldienii brigăzii l-a — unul contra opt — opreau atacul italian de ambele părţi ale şoselei de la Saragosa şi de la Brihuega.

îndată ce primele licăriri palide ale zilei se strecurară sub norii încărcaţi de zăpadă, obuzele începură să secere dumbrăvile şi pădurea rară pe care se sprijineau germanii din batalionul Edgar-Andre şi noii voluntari trimişi în grabă. Smulşi din rădăcină de un singur obuz, măslini întregi săreau în aer, ţîşneau pînă la cerul de unde nu se mai rostogolea ninsoarea şi cădeau înapoi ca rachetele, cu crengile înainte, cu un foşnet de hîrtie mototolită.

Se ivi primul val de asalt italian. „Tovarăşi, spuse un comisar politic, soarta Republicii se va hotărî în următoarele zece minuteToţi mitraliorii secţiei de mitraliere grele rămaseră lingă armele lor, la care trăseseră piedica, o clipă înainte de a muri. Republicanii izbutiră să alcătuiască sub bătaia tirului o linie de apărare şi să-şi întărească flancurile.

Uneori, obuzele fasciste nu explodau.

Comisarul noii companii se ridică în picioare.

— în numele muncitorilor împuşcaţi la Milano pentru sabotajul obuzelor, ura!

Toţi se ridicară, muncitorii de la uzinele de armament şovăind: aceştia ştiau că obuzele nu explodează întotdeauna.

Atunci se iviră tancurile fasciste.

Dar Internaţionalii şi dinamitorii se obişnuiseră cu tancurile, în bătălia de la Jarama. Cînd tancurile ajunseră pe teren descoperit, germanii se retraseră în pădure şi nu se mai clintiră. Tancurile aveau mitraliere, dar aveau şi ei; în faţa copacilor deşi, tancurile se învîrteau încoace şi încolo zadarnic, ca nişte cîini enormi; din cînd în cînd, un stejar scund sărea în aer pînă la norii de zăpadă.

Din pădurea sfîrtecată, mitralierele flamande secerau liniile de asalt fasciste. „Cît timp vor fi nituri la maşina de nituit, o să meargă“, zbiera, şeful mitraliorilor în bubuitul de tunet al tunului, în zgomotul împuşcăturilor, al rafalelor de mitralieră, în detunătura gloanţelor explozive, în şuierul ascuţit al ghiulelelor de tanc şi în huruitul îngrijorător al avioanelor ce nu izbuteau să iasă din norii prea coborîţi.

Seara, italienii atacau cu aruncătoare de flăcări care, ca şi tancurile, nu izbutiră să treacă.

în 12, grupul de şoc italian ataca din nou, se izbea de brigăzile corpului al 5-lea, de brigada lui Manuel, de francezi şi de germani. La sfîrşitul zilei, italienii erau grupaţi pe un teren îngust, căile lor de acces erau blocate; muniţiile grele şi hrana nu le mai ajungeau pe front, iar zăpada începea să cadă. Şoseaua continua să fie ameninţată; dar armata italiană era în aceeaşi măsură.

La 13, ninsoarea încetă şi luptătorii muriră îngheţaţi.

Noaptea sosiră în ajutor brigăzile spaniole din Madrid, întăririle Internaţionalilor şi carabinierii lui Ximenes. Republicanii nu mai erau decît unu

contra doi. Internaţionalii intrau în luptă, echipaţi dacă nu bine înarmaţi; paralel, de partea cealaltă a şoselei, urcau în espadrilc oamenii lui Manuel şi cei din brigada Lister. Niciodată, după trei luni de lupte cot la cot, Siry şi Maringaud (acum la batalionul franco-belgian) nu se simţiseră atît de apropiaţi dc spanioli ca în seara aceasta îngheţată de martie în care, pînă la ninsoarea nopţii, armata poporului urca la pas, cu espadri- lele ei făcute ferfeniţă, către orizontul zguduit de obuze. Cîteodată, un tun greu lătra mai repede; atunci, piuite altele îi răspundeau, ca odinioară cîinii la fermele din Guada- lajara; cu cît creştea bubuitul tunului, cu atît oamenii se strîngeau mai tare unii într-alţii.

în 14, trupele corpului al 5-lea şi Manuel atacau Trijue- qua şi o cucereau. Cu o puşcă mitralieră la fiecare fereastră, palatul Ibarra, pe care franco-belgienii şi garibaldienii îl atacau de la ora două după-amiază, apăra celălalt flanc al inamicului.

Şaizeci la sută din garibaldieni aveau peste patruzeci şi cinci de ani.

Sub copacii pădurii, prin noaptea care se lăsa şi prin ninsoarea care începuse din nou să cadă, nu mai zăreau acum din palatul scund şi turtit decît nişte flăcărui scurte. Focul se domolea: auzeau din nou împuşcături izolate. Şi o voce

imensă, care faţă de glasul omenesc era ceea cc e tunul faţă de puşcă, începu să bubuie în italiană:

„Tovarăşi, muncitori şi ţărani din Italia, de ce luptaţi împotriva noastră? Cînd nu veţi mai auzi acest megafon, şi tot zgomotul care îl acoperă, vine moartea. Veţi muri oare pentru a împiedica pe muncitorii şi ţăranii din Spania să trăiască liberi? Aţi fost înşelaţi. Noi...“

Dezlănţuirea tunului şi a grenadelor acoperi vocea megafonului republican. Pătrat, asemănător

unui puţ de petrol culcat, mai mare decît camionul care îl ducea, era aproape singur în spatele unei perdele de pădure, părăsit, dar viu din moment ce vorbea. Şi urletul acesta care se auzea la doi kilometri, vocea care anunţa parcă sfîrşitul lumii, vorbind foarte rar ca să i se desluşească cuvintele, striga în singurătate prin noaptea ce se lăsa printre copacii cu crengile retezate de gloanţe şi prin ninsoarea care nu mai contenea:

„Tovarăşi, acei dintre ai voştri aflaţi prizonieri la noi vă vor spune că «barbarii roşii» i-au primit cu braţele deschise, sîngerînde încă de rănile pe care voi le-aţi provocat..."

O patrulă fascistă străbătea zăpada şi pădurea acoperite de megafon. încă o salvă: unul din fascişti se prăbuşi.

— Aruncaţi armele, se auzi în italiană, în timpul unei clipe de linişte.

— încetaţi focul, tîmpiţilor, strigă ofiţerul. Noi sîntem !

— Aruncaţi armele!

— Doar vă spun că noi sîntem!

— Ştim- Aruncaţi armele.

— Aruncaţi-le pe-ale voastre!

— La trei, tragem.

Patrula începu să înţeleagă că italienii care le răspundeau nu erau de-ai lor...

— Unu. Predaţi-vă!

— Niciodată.

— Doi. Predaţi-vă !

Patrula aruncă armele.

Garibaldienii atacau Palatul de o parte, franco-belgie- nii de cealaltă. O rachetă se înălţă deasupra pădurii, lumină

nişte crengi negre printre învolburările de zăpadă. Un copac cu ramuri joase şi dese sări în aer. în

timp ce cădea departe cu un foşnet de crengi, Siry văzu cinci camarazi fugind, patru prăbuşindu-se, capul camaradului său din dreapta dispărînd, gloanţele scurmînd pământul pretutindeni, un individ care arăta ceva ducînd cu sine o mînă însângerată, înainte măcar de a înţelege că, prin pieirea copacului, devenea ţinta tirului de la una din ferestrele palatului Ibarra, Siry o luase la goană, contractîndu-şi muşchii spatelui pentru a împiedica gloanţele să-l străpungă. Revenindu-i brusc bunul-simţ, se aruncă pe burtă în dreptul unui locotenent culcat, care se ridică şi căzu de îndată înapoi, cu un geamăt de surpriză: „Au, au... — Ce i s-a întîmplat? întrebă Siry. Rănit? — Mort“, îi răspunse un glas. Siry împreună cu tovarăşii săi se apropiase de zidul Palatului: dar spărtura mare, făcută prin smulgerea copacului, concentra acolo tirul a douăzeci de ferestre, împodobite toate cu puşti-mitra- liere. Soldaţii se retrăgeau, tîrîndu-se înapoi, cu pîntecelc lipit de pămînt, de parcă ar fi fost cu toţii răniţi în pîntece. Unul îl trăgea pe un altul cu gesturi neîndemânatice de cărăbuş, încet, cu groaza întipărită pe faţă; dar nu-1 lăsa. Siry, cu capul sprijinit de braţul sting, auzea prin vuietul tunului, al puştilor, al mitralierelor şi al gloanţelor explozive, tic-tacul imperceptibil al ceasului său; cît timp va auzi sunetul ăsta, nu va fi ucis. îl stăpânea impresia confuză că ascunde o greşeală, asemănătoare cu frica sa de altădată faţă de pîndar când şterpelea pere. Ajunse în sfîrşit la adăpost, în acelaşi timp cu cel care ţâra un rănit.

Maringaud se afla la zece metri de zidul care apăra palatul: de aici, puteau fi aruncate grenade. în noapte şi în ninsoare, gloanţele inamice zburau peste creasta zidului, la suprafaţa pămîntului şi îndărătul fiecărei ferestre, ca trosnetul unui incendiu. Maringaud bondocul trăgea, trăgea împotriva licăririlor roşietice şi împotriva împuşcăturilor, şi se simţea calm. Cineva se apleca

în spatele lui: era căpitanul. „Nu urla aşa: îţi descoperi poziţia.“ Fără îndoială, unul dintre Internaţionali era agăţat cu amîndouă mîinile de zidul

396

palatului. Maringaud, trăgînd în continuare, înainta: la dreapta sa, nişte camarazi înaintau şi ei prin vuietul puşti- lor-mitraliere, al grenadelor, al urletelor absurde şi al obuzelor. încă o rachetă printre copaci; dedesubt, petele convulsive ale grenadelor, crengi şi un braţ smuls, cu degetele răşchirate. Puşca lui Maringaud frigea. O puse în zăpadă şi începu să-şi arunce grenadele pe care i le dădea în mină un Internaţional rănit. Un altul deschidea şi închidea alternativ gura, ca un peşte asfixiat. Alţi trei trăgeau. încă doi metri: era acum foarte aproape de zid, cu grenadele lui, în gură cu o ţigară pe care o credea aprinsă.

— Ce naiba fac la stînga? strigă un glas poruncitor prin ninsoare. Trageţi mai repede!

— Au murit! răspunse alt glas.

Fasciştii cei mai curajoşi încercau să apere zidul şi trăgătorii lor de elită aveau impresia că ochesc prost, căci garibaldienii şi franco-belgicnii, înnebuniţi şi de luptă şi de ninsoare, se năpusteau asupra zidului şi nu se prăbuşeau decît destule secunde după ce fuseseră loviţi. Ţipete neliniş- titoare răsunau deodată, din palat sau din pădure; se lăsă o secundă de tăcere cînd, la lumina unei rachete, fasciştii şi vagabonzii culeşi de prin toate colţurile Siciliei se văzură atacaţi în zăpada viorie dc cci mai bătrîni garibaldicni cu mustăţi cărunte. Apoi vuietul reîncepu. Şi, fie că atacanţii ajunseseră la zid, fie că tăcerea misterioasă a cafenelelor şi a întrunirilor era prezentă şi în război, frenezia exploz.iilor părea că se înalţă pe neaşteptate o dată cu vîrtcjurile fulgilor de zăpadă

trimise înapoi spre cerul negru dc un vînt furios. Şi (cei de la megafon pîndeau tăcerea aceasta) fasciştii, garibaldienii şi franco-bclgicnii auziră:

„Ascultaţi, camarazi! Nu-i adevărat! Nu-i adevărat! Vă vorbeşte Angelo. în primul rînd au tancuri, le-am văzut! Şi tunuri! Şi generali, aceştia nc-au interogat!

Şi nu ne împuşcă! Eu sînt, Angelo! Nu m-au împuşcat! Dimpotrivă. Am fost păcăliţi şi o să fim omorîţicu toţii! Predaţi-vă, fraţilor, predaţi-vă !“

Siry, care se înapoiase pînă la zid, asculta. Garibaldienii ascultau; Maringaud şi franco-belgienii ghiceau. Toate puştile mitraliere ale palatului răspunseră. Vîntul se domolise şi ninsoarea, indiferentă, cădea din nou greoi.

Siry se afla la colţul peretelui. Mai departe, sub copaci, erau nişte cocioabe. Cele din dreapta erau ale republicanilor, cele din stînga ale fasciştilor. Şi Siry auzea, stinse în comparaţie cu megafonul, ca glasurile unor răniţi, glasurile prizonierilor din ajun care luptau acum cu garibaldienii, strigînd în ninsoare:

— Carlo, Carlo, nu face pe zevzecul, nu mai sta acolo! Eu sînt, Guido. N-ai de ce să te temi, o să aranjez eu totul.

— Derbedeilor, trădătorilor!

Un ordin, o rafală de puşti-mitraliere.

— Bruno, sînt băieţii, nu trage.

Vuietul se înălţă din nou, coborî apoi cu vîrtejuri mari, ca şi cum vîntul care răscolea fulgii de zăpadă ar fi răscolit şi cîmpul de luptă. Maringaud îşi aruncă ultima grenadă, luă din nou arma care-i fu de îndată smulsă din mîini, pe cînd cei trei camarazi ai lui, strîngîndu-şi braţele, erau luaţi pe sus de o flacără. Fugi la perete, se lipi de el şi strînse cu amîndouă mîinile puşca tovarăşului

agăţat de pietre.

Ninsoarea încetă.

Se aşternu din nou, brusc, tăcerea, de parcă elementele naturii ar fi fost mai puternice ca războiul, de parcă senzaţia de pace, care pogora din cerul de iarnă neacoperit de fulgii de zăpadă, s-ar fi impus bătăliei. Printr-o spărtură mare apăruse luna şi, pentru prima oară, zăpada, tot viorie la lumina rachetelor, apărea acum albă. în spatele Internaţionalilor, pe un teren plin de îngrădituri şi de ziduri mici, etajate, polonezii atacau cu baioneta. Nu în masă, ci în grupuri mici, izolate, apăraţi de zidurile scunde pe jumătate îngropate în zăpadă. Franco-belgienii şi garibaldienii de-abia îi zăreau, dar cînd se oprea înaintarea la baionetă, auzeau desluşit cum se apropia tirul lor; şi oamenii aceştia aproape invizibili — ale căror împuşcături înaintau cu încăpăţînare în dezlănţuirea detunăturilor şi exploziilor de parcă ar fi înaintat un atac

subteran străbătînd o pînză mare, verticală şi domoalâ de fulgi de zăpadă gingaşi în lumina lunii — suiau scara imensă de ninsoare a colinei precum, în legende, legiunile misterioase trimise de zei.

în depărtare Siry auzea lătratul de neînţeles al unui megafon spaniol la care vorbea moş Barca, bătrînul camarad al lui Manuel şi al lui Garcia.

Şi deodată Siry şi Maringaud şi franco-belgienii şi garibal- dienii, care luptau cot la cot cu ei, se întrebară dacă nu înnebuniseră: din Palat răsuna un cîntec pe care-1 cunoşteau foarte bine. Internaţionalii atacau din trei părţi, iar alte com-panii puteau să fi pătruns în Palat în timp ce celelalte erau oprite la zid; toţi îşi aminteau încă de *Internaţionala* cîntată în bătălia de la Jarama de

către fasciştii care tăbă- rîseră apoi asupra tranşeelor: „Aruncaţi mai întîi armele !“ strigară ei. Nimeni nu le răspunse: bombardamentul continua, intensitatea tirului se micşora, ninsoarea se întorcea iar în vîrtejuri mai compacte. Totuşi, în adîncul ninsorii, flăcăruile roşii de la ferestrele Palatului se stinseseră iar cîntecul continua. în franceză sau în italiană? Cu neputinţă să desluşeşti o vorbă... Nu se mai trăgea asupra lor. Şi megafonul 6trigă în spaniolă, printre copacii despuiaţi: „încetaţi focul! Palatul Ibarra a fost cucerit“.

Toţi credeau că vor ataca a doua zi dimineaţă.

III

A doua zi seara, frontul Levantului.

Telefonul aerodromului era instalat într-o gheretă. Magnin, cu receptorul la ureche, privea *Răţoiul* aterizînd în pulberea asfinţitului de soare.

— Aici, direcţia operaţiilor. Aveţi pregătite două aparate;?

- Da.

Folosite în fiecare zi împotriva Teruelului, reparate cu piese de schimb proaste, aparatele deveneau tot atît de nesigure ca în perioada de la Talavera: echipa de depanaj trebuia să se ocupe mereu de carburatoare.

— Comandantul Garcia vă trimite un ţăran de la

nord de Albarracin care a trecut astă-noapte liniile fasciste. Spune că ar exista un aerodrom plin de avioane lîngă satul lui. Fără adăposturi subterane.

— Nu cred în adăposturile lor subterane. Cum nu cred în ale noastre. Am scris-o în raportul meu de ieri. Am bombardat degeaba aerodromul de pe şoseaua Saragosei; pentru că avioanele se află pe aerodromuri clandestine; nu pentru că sînt sub pămînt.

— Vi-1 trimitem pe ţăran. Luaţi în considerare misiunea si chemaţi-ne.

- Alo!

— Alo?

— Cine garantează pentru ţăran?

— Comandantul. Şi sindicatul, cred.

Jumătate de oră mai tîrziu sosea ţăranul, condus de un subofiţer dc la direcţia operaţiilor. Magnin îl luă de braţ şi începu să se plimbe cu el de-a lungul aerodromului. Avioanele îşi isprăveau probele la lumina asfinţitului.

Pînă la coline domnea liniştea serii pe marile întinderi pustii, seara pe mare şi pe aerodroame. Unde mai văzuse oare Magnin mutra asta? Pretutindeni: era a piticilor spanioli.

Dar omul era voinic şi mai înalt ca el.

— Ai trecut frontul pentru ca să ne dai de ştire: îţi mulţumesc în numele tuturor.

Ţăranul zîmbi, cu zîmbetul delicat al unui cocoşat.

— Unde sînt avioanele?

— Sînt în pădure. Ţăranul ridică arătătorul. „în pădure". Se uită prin măslini la potecile pustii unde erau ascunse avioa-

nele Internaţionalilor: „Poteci la fel ca astea. Dar mult mai adinei, căci e o pădure adevărată.“

— Cum e aerodromul?

— Acolo de unde îsi iau zborul?
— Da.
Ţăranul privi în jurul Iui.
— Nu-i ca ăsta.
Magnin îşi scoase carnetul. Ţăranul desenă aerodromul.
— Foarte strimt?
— Nu-i lat. Dar soldaţii lucrează din greu. îl vor mări.
— în ce direcţie?
Ţăranul închise ochii, se învîrti pe loc.
— în direcţia vîntului de răsărit.
— Hm..., va să zică, da: pădurea ar fi vestul aerodromului? Eşti sigur?
— N-aveţi grijă !
Magnin se uită la morişca dc vînt deasupra măslinilor: vîntul, în clipa asta, bătea dinspre apus. însă avioanele dc pe un aerodrom mic trebuie să decoleze împotriva vîntului. Dacă vîntul bătea la fel la Teruel, avioanele, în caz de atac, trebuiau să decoleze cu vîntul în spate.
— îţi aduci aminte cum bătea vîntul ieri?
— Nord-vest. Se spunea că va ploua.
Deci, avioanele se aflau fără îndoială tot acolo. Dacă nu se schimbă vîntul, va fi bine.
— Cîte avioane?
Ţăranul avea, în mijlocul frunţii, o şuviţă ca un pinten de papagal ara; ridică din nou arătătorul.
— Eu, înţelegi, eu am numărat şase mici. Mai există nişte băieţi care i-au dibuit- Ei nu-s de acord; cel puţin tot atîtea mari, zic ci. Cel puţin. Poate mai mult.
Magnin chibzui. îşi scoase harta, dar, cum presupunea, ţăranul nu ştia s-o descifreze.
— Nu-i meseria mea. Ia-mă însă în maşina ta şi-ţi arăt. Drept înainte.
Magnin înţelese de ce Garcia garantase pentru ţăran.
— Te-ai urcat vreodată în avion?

- Nu.

— Nu eşti îngrijorat?

Nu prea înţelegea.

— Nu ţi-e frică?

Chibzui.

- Nu.

— O să recunoşti aerodromul?

— Locuiesc în sat de douăzeci şi opt de ani. Şi am lucrat la oraş. Tu îmi arăţi şoseaua spre Saragosa, cu îţi arăt aerodromul. N-ai grijă.

Magnin îl trimise pe ţăran la castel şi chemă la telefon direcţia operaţiilor.

— Se parc că sînt aproximativ vreo zece avioane inamice... Cel mai bine, evident, ar fi să bombardăm în zori; dar mîine dimineaţă am două avioane cu mai multe locuri şi nici un avion dc vînătoarc; toată vînătoarea c deasupra Guadalajarci. Cunosc întrucîtva regiunea şi miza c serioasă. Acum cerul e rareori senin pe acolo... Aşa că părerea mea c următoarea: telefonez la ora cinci dimineaţa la staţiunea meteorologică din Sar ion şi în cazul cînd cerul e cît de cît noros, plec.

— Colonelul Vargas lasă hotărîrea la aprecierea dumneavoastră. Dacă aţi pleca, v-ar pune la dispoziţie avionul căpitanului Moros. Nu uitaţi că va exista, poate, vînătoare de protecţie la Sarion.

— Bine, mulţumesc... A ! altceva ! zborul dc noapte e bine venit, însă aerodromul n-are balize. Aveţi faruri?

- Nu.

— Sînteţi sigur?

— Mi se cer mereu.

— Şi la Ministerul de Război?

- La fel.

— Hm... dar automobile?

— Totul c folosit.

— Bine. O să încerc să mă descurc.

Telefonă la Ministerul de Război: acelaşi răspuns.

Trebuia deci să plece noaptea de pe un aerodrom mic, neluminat. Cu automobile pe trei părţi, ar mai merge... Ră- mînca să găsească maşinile.

Magnin o luă pe-a sa şi goni prin noaptea care se lăsase la Comitetul primului sat.

Obiecte rechiziţionate de tot soiul, maşini de cusut, tablouri, lămpi, paturi şi un talmeş-balmeş în care mînerele uneltelor se iveau între sclipirile lămpilor aşezate pe o masă în fundul sălii, dădeau parterului înfăţişarea jafului ordonat din sălile de licitaţie. Ţăranii treceau unii după alţii prin faţa mesei. Unul din responsabili veni la Magnin.

— Am nevoie de maşini, îi spuse acesta, strîngîndu-i mîna.

Delegatul ţăranilor ridică mîinile la cer fără a scoate o vorbă. Magnin îi ştia bine pe aceşti delegaţi ai satelor: rareori tineri, serioşi, vicleni (jumătate din timp şi-l petreceau apă- rînd Comitetul împotriva profitorilor) şi aproape întotdeauna eficienţi.

— Uite ce e: am făcut un aerodrom nou. Nu are încă balize, vreau să zic că n-are lumină pentru plecările şi sosirile de noapte. Nu există decît un singur mijloc: să mărginim aerodromul cu faruri de automobil. Ministerul n-are maşini. Ministerul de Război n-are maşini. Tu ai maşini. Trebuie să mi le împrumuţi pentru azi-noapte.

— Mi-ar trebui douăsprezece şi am cinci, dintre care trei camionete! Cum vrei să ţi le împrumut? Una, şi încă...

— Nu, nu una. Dacă avioanele noastre vor fi la Teruel, îi vor opri pe fascişti. Dacă nu, fasciştii vor

fi acolo şi miliţienii vor fi zdrobiţi. înţelegi? Şi-atunci ne trebuiesc maşini, camionete sau altceva. E o problemă de viaţă şi de moarte pentru tovarăşii care sînt colo sus. Ia spune, la ce-ţi slujesc maşinile?

— La ceva mai puţin important!... Numai că, să vezi, n-avem dreptul să împrumutăm maşinile fără şoferi; şoferii au făcut azi cincisprezece ore, să-i...

— Dacă vor să doarmă în maşini, n-au decît. îi pot pune pe mecanicii de la aviaţie să conducă maşinile. Dacă vrei să le vorbesc eu, le voi vorbi, sînt sigur că o să primească; au să fie de acord şi dacă le explici tu despre ce-i vorba.

— La ce oră vrei maşinile?

— La ora patru, în noaptea asta.

Delegatul se duse să discute cu alţi doi, îndărătul mesei cu lămpile de gaz, apoi se înapoie.

— Om face ce-om putea. îţi făgăduiesc trei. Mai multe, dacă e cu putinţă.

Magnin merse noaptea din sat în sat, din sălile de vechituri în sălile mari văruite în alb, unde delegaţii şi ţăranii, în cămăşi negre, în picioare, proiectau fresce de umbre pe pereţi; prin pieţele cu nuanţe de decor, din ce în ce mai pustii, luminile bodegilor şi cîteva ultime felinare cu gaz aruncau pete mari, fosforescente, asupra cupolelor violete ale bisericilor nefolosite. Satele aveau douăzeci şi trei de maşini. I se făgăduiseră nouă.

Era ora două şi jumătate în zori cînd trecu înapoi prin primul sat. în lumina confuză ce cădea pe faţada clădirii Comitetului, nişte oameni, unul în spatele celuilalt, ca hamalii care încarcă cărbunii pe vapoare, transportau saci: traversau strada pentru a intra la primărie şi şoferul lui Magnin fusese nevoit să se oprească. Unul din ei trecu chiar lîngă capota maşinii, încovoiat de

greutatea unei jumătăţi de bou jupuit.

— Ce s-a întîmplat? îl întrebă Magnin pe-un ţăran aşezat în faţa porţii.

— Voluntarii.

— Ce fel de voluntari?

— Pentru hrană. S-au cerut voluntari pentru transport. Maşinile noastre au plecat la aviaţie să ajute Madridul.

Cînd Magnin ajunse la aerodrom, soseau primele maşini. La ora patru şi jumătate, douăsprezece maşini şi şase camionete erau acolo cu şoferii lor. Mai mulţi aduseseră şi lămpi de vînt, pentru orice eventualitate.

— Nu mai e vreo altă treabă pe care am putea-o face?

Unul din voluntari drăcuia, fără ca nimeni să ştie de cc.

îi aşeză, îi instrui să nu aprindă farurile decît atunci cînd vor auzi motoarele avioanelor şi se înapoie la castel.

Vargas îl aştepta.

— Magnin, Garcia spune că pe aerodromul acela sînt peste cincisprezece avioane.

— Cu atît mai bine.

— Nu: pentru că, dacă e aşa, sînt pentru Madrid. Ştii că de alaltăieri se dau lupte spre Guadalajara. Au străpuns frontul la Villaviciosa; le ţinem piept spre Brihuega. Ei vor să năvălească asupra Argandei.

— Cine, ei?

— Patru divizii italiene motorizate, tancuri, avioane, tot!

Luna trecută, din şase pînă în douăzeci, în bătălia cca mai sîngeroasă a războiului, statul-

major german încercase să cucerească Arganda prin sud.

„Plec în zori“, spuse Vargas.

— Pe curînd, răspunse Magnin, pipăindu-şi pistolul cu mîner de lemn.

Era frigul de la ora cinci, frigul dinaintea zorilor. Magnin voia cafea. în faţa castelului de var, albastru în beznă, maşina sa lumina una din livezile în care Internaţionalii, gata de luptă, sărind printre copaci, culegeau portocale, sclipind în rouă, de culoarea chiciurei albe. La capătul aerodromului automobilele aşteptau în beznă.

în. timpul apelului, Magnin le explică şefilor de echipaj misiunea pe care urmau s-o transmită cînd avioanele vor fi în zbor. Se încredinţă că toţi mitraliorii aveau mănuşi, în spatele maşinii ce luminase portocalii şi care trebuia să asigure pînă-n ultimul moment legătura între aparate, membrii echipajelor, încurcîndu-se ca nişte căţei în costumele lor de zbor, străbăteau aerodromul plin de ultimele miresme nocturne .

Avioanele aşteptau; doar cîteva din aripile lor se proiectau pe cer. Surprinşi de luminile acestea neaşteptate, mai mult deprimaţi decît treziţi de vîntul care le-arunca în faţă apa îngheţată cu care se stropiseră, oamenii îşi tîrau picioarele fără să scoată o vorbă. în frigul plecărilor de noapte, fiecare ştia că se îndreaptă spre destinul său.

La lumina lanternelor de buzunar, mecanicii îşi începuseră activitatea. Motoarele primului avion se învîrteau la punctul fix. La capătul aerodromului, în noaptea nepăsătoare, se aprinseră două faruri.

Alte două: maşinile auziră motoarele. Magnin dc-abia ghicea colinele în depărtare şi, deasupra

lui, botul înalt al unui avion cu mai multe locuri; apoi aripa altui aparat, deasupra cercului albăstrui al unei elice. Se aprinseră încă două faruri: cele trei maşini delimitau o extremitate a aerodromului. în spate erau pădurile de mandarini; în aceeaşi direcţie, Teruel. Acolo o brigadă internaţională şi coloanele anarhiste aşteptau atacul sub mantalele 6emimcxicanc, lîngă cimitir sau în munţii cu şuvoaiele îngheţate.

începură să se aprindă focuri de portocale uscate. Flăcările lor roşietice şi nebunatice erau palide printre faruri, dar mireasma lor amară purtată de vînt străbătea uneori aerodromul ca nişte pale de fum. Unul cîte unul se aprindeau celelalte faruri. Magnin îşi amintea dc ţăranul cu o jumătate de bou jupuit la spinare şi de toţi voluntarii care încărcau depozitul ca pe un vapor. Farurile se aprindeau acum din trei părţi deodată, legate prin focurile de portocale în jurul cărora se

foiau nişte mantale. O clipă, motoarele de avion oprindu-se, se auzi cum torceau cele optsprezece maşini culese de prin sate. în masa enormă de întuneric, neatinsă în mijlocul dungilor luminoase, avioanele camuflate, ale căror motoare bubuiră pe neaşteptate toate deodată, păreau în noaptea aceasta delegate de către toată ţărănimea din Spania pentru protecţia Guadalajarei.

Magnin plecă ultimul. Cele trei avioane pentru Terucl se rotiră deasupra aerodromului, fiecare căutînd luminile de poziţie ale celorlalţi, pentru a porni în formaţie de zbor. Jos, trapezul aerodromului, mic de tot acum, se pierdea în imensitatea nocturnă a cîmpiei care, pentru Magnin, tindea toată către aceste lumini prăpădite. Cele trei avioane cu mai multe locuri se

roteau. Magnin îşi aprinse lanterna dc buzunar pentru a însemna pe o hartă schiţa ţăranului. Frigul intra prin deschizătura turelei. „Peste cinci minute trebuie să-mi pun mănuşile; nici vorbă de creion.“ Cele trei avioane erau în linie de zbor. Magnin se îndreptă spre Teruel. în mireasma focurilor de portocale pe care vîntul o mai aducea dc pe aerodrom, interiorul avionului fiind tot în beznă, soarele răsărind lumina mutra hazlie şi stacojie a mitraliorului de turelă.

— Salutare, patroane!

Magnin nu-şi putea desprinde privirea de la gura larg deschisă din cauza rîsului, de la dinţii aceştia stricaţi, ciudat de trandafirii în răsăritul de 6oare. Avionul se lumina treptat. Pe pămînt era încă noapte. Avioanele înaintau spre primul lanţ de munţi într-o lumină şovăielnică; începeau să se desluşească jos contururile nelămurite ale unor hărţi primitive.

„Dacă avioanele lor nu şi-au luat zborul, ajungem la ţanc.“ Magnin începea să desluşească acoperişurile cîtorva ferme: se iveau zorile pe pămînt.

Magnin luptase de atîtea ori pe frontul de la Teruel, alungit spre sud ca o peninsulă malaieză, îneît îl ştia pe de rost şi pilota numai din simţul datoriei. De îndată ce mitra- liorii şi mecanicii, încordaţi ca întotdeauna înainte de luptă,

încetau să mai privească spre Tcruel, îşi furişau privirea către ţăran, întîlnind cînd creasta de papagal a unui cap aplecat cu îndărătnicie printre caschete, cînd un chip neliniştit muşcîndu-şi buzele.

Bateriile inamice nu trăgeau: avioanele erau protejate de nori. Pe pămînt, fără îndoială că soarele răsărise de-a binelea. Magnin observa, la

dreapta, *Răţoiul Dezlănţuit,* comandat de Gardet, la stînga avionul spaniol cu mai multe locuri al căpitanului Moros, amîndouă puţin mai în urmă, legate de *Marat* ca două braţe de un trup, în linie de zbor în nemărginirea liniştită, între soare şi marea de nori. Dc fiecare dată cînd un stol de păsări trecea pe dedesubtul aparatului, ţăranul ridica arătătorul. Ici şi colo se reliefau coamele negre ale munţilor Temeiului şi, la dreapta, masivul pe care aviatorii îl numeau muntele de zăpadă, de o albeaţă seînteie- toare în soarele de iarnă, deasupra albului mai mat al norilor. Magnin era obişnuit acum cu această pace de început dc lume, deasupra înverşunării oamenilor; dar, de astă dată, oamenii nu erau înfrînţi. Marea nepăsătoare a norilor nu era mai puternică decît avioanele acestea plecate aripă lingă aripă, zburînd aripă lingă aripă către acelaşi duşman, într-un climat de prietenie şi într-un climat de ameninţare ascunsă pretutindeni sub cerul liniştit, decît oamenii aceştia care acceptau cu toţii să moară pentru altceva decît pentru ei înşişi, uniţi prin mişcarea compaselor în aceeaşi fatalitate frăţească. Neîndoielnic, pe sub nori se putea vedea Teruelul; dar Magnin nu voia să coboare ca să nu dea alarma. „îl vom străbate de îndată", îi strigă el ţăranului la ureche; îşi dădea scama că acesta se întreba cum îi va călăuzi dacă nu vedea nimic.

Pînă la îndepărtatul lanţ strălucitor al Pirineilor se înşiruiau pete lunguieţe, ca nişte lacuri întunecate în zăpadă îndreptîndu-se spre ei: pămîntul. Iarăşi, nu trebuia decît să aştepte.

Avioanele se roteau, cu răbdarea ameninţătoare a avioanelor de război. Acum se vedeau liniile inamice.

în sfîrşit, o pată cenuşie păru că lunecă peste nori. Cîteva acoperişuri o străbătură, lunecară şi ele de la o margine la alta a petei, ca nişte peşti roşii nemişcaţi; apoi cărări, totul ca nişte vine sangvine, fără volum. Iarăşi cîteva acoperişuri şi un enorm cerc palid: arenele. Şi de îndată, galbenă şi roşiatică în lumina plumburie, o carapace vastă de acoperişuri umplu spărtura dintre nori. Magnin îl apucă pe ţăran de umeri:

— Teruel!

Celălalt nu înţelegea.

„Teruel!“ îi răcni în ureche Magnin.

Oraşul se mărea în spărtura cenuşie, singur printre norii care se încreţeau pînă în zare, între plaiurile, rîul şi şinele sale din ce în ce mai precise.

— E Teruel? E Teruel?

Ţăranul, mişeîndu-şi creasta, privea acest soi de hartă nedesluşită şi colţuroasă.

Şoseaua Saragosei, alburie în lumina mohorîtă, se contura pe fundalul întunecat al ogoarelor, la nordul cimitirului pe carc-1 ataca armata republicană. Sigur de poziţia lui, Magnin se înălţă imediat deasupra norilor.

Avioanele în fruntea formaţiei urmau, fără s-o vadă, şoseaua spre Saragosa. Satul ţăranului era la patruzeci de kilometri, ceva mai la dreapta. Celălalt aerodrom, bombardat zadarnic în ajun, se afla la douăzeci. Fără îndoială zburau acum deasupra lui. Magnin calcula parcursul în secunde. Dacă nu descopereau foarte iute al doilea aerodrom, dacă se dădea alarma, vor avea în spinare toate avioanele de vînătoare inamice din Saragosa şi din Calamocha, din aeroporturile clandestine şi, dacă existau aici avioane, şi ele le vor bara drumul de întoarcere. Unica apărare, norii. 31 kilometri de Teruel, 36, 38, 40: avionul

coborî în picaj.

De îndată ce ceaţa albă învălui aparatul, lupta păru că începe. Magnin privea altimetrul, nu mai existau coline în partea asta a frontului; dar avioanele de vînătoare pîn-

deau oare sub grămada de nori? Ţăranul îşi strivea nasul de geam. Dunga şoselei începu să apară ca pictată pe ceaţă, apoi casele roşietice ale satului, ca nişte pete de sînge uscate pe scama norilor. încă nici un avion de vînătoare sau vreo baterie. Dar la răsărit de sat erau cîteva cîmpuri alungite şi toate erau mărginite, dintr-aceeaşi parte, de dumbrăvi.

Nu mai era timp de pierdut cu rotirea. Toate capetele erau întinse înainte. Avionul depăşi biserica. Zbura paralel cu strada principală. Magnin îl apucă din nou pe ţăran de umăr şi îi arătă acoperişurile care goneau dedesubtul lor cu toată viteza, ca o turmă. Ţăranul privea, încordîndu-şi toate puterile, cu gura întredeschisă, lacrimile prelingîndu-i-se în zigzag pe obraji, una cîte una: nu recunoştea nimic.

„Biserica ! strigă Magnin. Strada! Şoseaua spre Saragosa !“ Ţăranul le recunoştea cînd Magnin i le arăta, dar nu izbutea să se orienteze. Sub obrajii lui nemişcaţi pe care se prelingeau lacrimile, bărbia îi tremura convulsiv.

Nu rămînea decît o singură soluţie: să zboare după o perspectivă care să-i fie cunoscută.

Pămîntul, oscilînd de la dreapta la stînga de parcă şi-ar fi pierdut complet echilibrul, dînd drumul păsărilor în toate direcţiile, se apropie brutal de avion: Magnin cobora la treizeci de metri.

Răţoiul şi avionul spaniol se înşiruiră după el.

Terenul era plat: Magnin nu se temea de loc de

apărarea de pe sol; cît priveşte tunurile-revolver, dacă o baterie antiaeriană apăra aerodromul, n-ar putea trage atît de jos. Era cît pe ce să dea ordin să se pună mitralierele în acţiune, dar se temu să nu-1 înspăimînte pe ţăran. Razant cu pămîntul, ajungeau în dreptul pădurilor avînd perspectiva unei maşini de curse. Dedesubtul lor animalele o luau la goană înnebunite. Dacă s-ar fi putut muri numai privind şi cercctînd, ţăranul ar fi fost mort. îl apucă pe Magnin de mijloc, arătîndu-i ceva cu degetul.

— Ce? Cc?

Magnin îşi smulse cascheta.

— Acolo !

— Ce, Dumnezeule?

Ţăranul îl împingea spre stînga cu toată puterea, ca şi cum Magnin ar fi fost avionul; mişcîndu-şi degetul îndoit pe foaia de mică a carlingei îi arătă la stînga lor un panou negru şi galben — reclamă pentru vermut.

— Care? urla Magnin.

La şase sute de metri, în faţă, erau patru pete împădurite. Ţăranul îl împingea mereu spre stînga. Pădurea «ea mai din stînga?

— Asta-i?

Magnin privea ca un nebun. Ţăranul, clipind din pleoape, urla fără să articuleze un cuvînt.

— Asta-i?

Ţăranul aprobă cu tot capul şi cu umerii, fără a-şi clinti braţul mereu întins. Chiar în clipa aceea, la marginea pădurii, se puse în mişcare o elice, al cărei rotund seînteietor apăru pe fondul întunecat al frunzelor. Din pădure era scos un avion de vînătoare inamic.

Bombardorul se întoarse: văzuse şi el. Prea tîrziu pentru a bombarda, se aflau şi prea jos.

Mitraliorul din faţă nu trăsese, căci nu văzuse nimic.

— Trage asupra pădurii! urlă Magnin mitraliorului de turelă, în timp ce zărea un avion de bombardament necamuflat.

Mitraliorul pedală pentru a-şi întoarce turela şi trase. Deja unghiul arborilor masca avionul de vînătoare.

Dar Gardet înţelesese că această manevră improvizată nu poate să reuşească decît printr-o atenţie încordată; de cîteva minute luase mitraliera din faţă a *Răţoiului* şi nu-şi mai desprindea privirea de pe *Marat.* Cum văzu turela trăgînd, desluşi elicea sclipind pe fondul verde închis al pădurii, mormăi: „O clipă!“ şi începu tirul.

Gloanţele sale trasoare indicară lui Scaii, care ocupa turela *Ră[oiului,* prezenţa Fiatului. De cînd problemele lui deveniseră sfîşietoare, nu mai bombarda, mitralia: nu i se mai potrivea pasivitatea. în turela din spate, Mireaux, stîn- jenit de coadă, nu putea trage; dar avionul lui Moros putu trace cu cele trei mitraliere ale sale.

Magnin, care vira înălţîndu-se, văzu la întoarcere oprin- du -se elicea avionului de vînătoare. Un grup împingea avionul de bombardament sub copaci. în clipa asta, chiar din pădure, fasciştii telefonau fără îndoială celorlalte aerodroame. *Marat* urca în spirală pentru a nu fi doborît de propriile sale bombe cînd le va da drumul, dar trebuia mărit diametrul circumferinţei pentru ca bombardorul să aibă timp să ochească şi ca Darras să nu-şi rateze trecerea pe deasupra pădurii. Să trecem numai o dată, se gîndi Magnin: pădurea era o ţintă, foarte vizibilă, şi dacă rezerva

de benzină era acolo, ceea ce era probabil, totul sărea în aer. Se apropie de bombar- dor, regretîndu-1 pe Attignies:

— Toate bombele, deodată !

Avionul oscilă de două ori pentru a indica natura bombardamentului; la patru sute de metri, nu mai urcă şi se întoarse în linie dreaptă asupra pădurii, în plină viteză, trăgînd din mitraliere. Bombardorii ar avea timp să-şi ia punctul de ochire la 400. Ţăranul, ghemuit lîngă mecanic, sc străduia să nu stînjencască pe nimeni; mecanicul, cu amîndouă mîinile pe manete, se uita la mîna ridicată a bombardorului, care privea cum pătrundea pădurea în vizorul lui.

Toate mîinile coborîră.

Trebuia ca avionul să fi virat cu 90° pentru ca Magnin să fi- putut vedea rezultatul: celelalte două aparate veneau în urmă şi caruselul oblic părea să continue; din pădure începea 6ă ţîşnească un fum mare, negru, pe care toţi îl cunoşteau prea bine: benzina. Se înălţa în vîrtejuri mici, repezi, ca şi cum pînze de lichid subteran s-ar fi aprins sub această

pădurice liniştită, asemănătoare cu toate celelalte în zorii dimineţii cenuşii. Vreo zece oameni părăsiră înfugăcopacii — apoi, după cîteva secunde, vreo sută, în aceeaşi goană împiedicată şi înnebunită ca a turmelor adineauri. Fumul, pe care vîntul îl abătea peste cîmpuri, începu să se întindă, descriind curba maiestoasă a incendiilor de benzină. Acum, vînătoarea inamică îşi luase cu siguranţă zborul. Bombar- dorul fotografia, privind în acelaşi timp în vizorul aparatului fotografic şi în vizorul avionului; mecanicul îşi ştergea mîinile care tocmai lăsaseră manetele bombelor; ţăranul,

cu nasul lui mare înroşit de apăsarea pe foaia de mică, bătea din picioare în carlingă, de bucurie şi de frig. Avionul intră din nou în nori şi se îndreptă spre Valencia.

De îndată ce Magnin îi străbătu din nou, iar privirea sa cuprinse depărtările, înţelese că treaba mergea prost.

Norii se destrămau. Şi, dincolo de Teruel, o spărtură imensă dezvăluia cer şi pămînt pe o adîncime de cincizeci de kilometri.

Pentru a se înapoia fără a părăsi norii, ar fi trebuit să facă un ocol mare prin liniile fasciste — iar norii s-ar fi putut destrăma şi acolo foarte repede.

Mai putea spera ca vînătoarea din Sarion să ajungă înaintea avioanelor de vînătoare inamice.

Magnin, îneîntat de succes şi arzînd de dorinţa să nu fie omorît în ziua aceea, număra minutele. Dacă nu sînt ajunşi din urmă înainte de a douăzecea...

Pătrundeau în plin cer descoperit.

Unul după altul, unul, două, trei, patru, cinci, şase, şapte avioane inamice ieşiră din nori. Avioanele de vînătoare republicane erau avioane cu un singur loc, cu aripile joase, cu care nu puteau fi confundate aparatele Heinkel; Magnin, lămurit, îşi lăsă binoclul şi comandă alăturarea celor trei avioane. „Dacă am avea mitraliere ca lumea, am putea totuşi rezista“, se gîndi el. Dar el poseda tot vechile Lewis, nedublate. „800 de gloanţe pe minut X 3 mitraliere = 2400. Fiecare

Heinkel are 1800 gloanţe X 4 = 7200.“ O ştia, dar îi făcea întotdeauna plăcere să şi-o repete.

Fasciştii ajungeau la grupul de trei avioane cu mai multe locuri; cu direcţia spre stînga, hotărîţi să atace mai întîi un singur bombardier. Nici un

avion de vînătoare republican pe ceT.

Sub avioane, treceau prepeliţele, în migraţia lor anuală.

Avionul din stînga era al lui Gardet.

Pujol, primul pilot, în semn de bucurie, terminase cu ajutorul lui Saîdi împărţirea gumei de mestecat. Pujol păstra bunele tradiţii ale lui Leclerc: cu barba rasă pe o singură parte (urmare a unui jurămînt sentimental), cu pălăria de grădinar, împodobită de pene stacojii, pusă la loc imediat după terminarea bombardamentului, cu cei douăzeci şi patru de ani ai lui, cu nasul în vînt şi cu fularul lui de la F.A.I.(din care nu făcea parte), semăna destul de bine cu imaginea pe care şi-o făceau fasciştii despre bandiţii roşii. Ceilalţi erau normali, dacă nu se luau în seamă cîţiva ciorapi înfăşuraţi sub caschete şi puşcociul lui Gardet. Acesta, care menţinea cu o autoritate ermă şi discretă ordinea necesară eficacităţii militare, admi- fea orice pitoresc, cum era propria sa puşcă de lemn; şi Magnin arăta o indulgenţă deosebită faţă de năzbîtiile care nu paralizau acţiunea, mai ales cînd le simţea legate de fetişuri.

Gardet înţelesese şi el manevra germană. Văzuse că Magnin coborîsc cele două avioane sub *Răţoi* pentru a conjuga tirul mitralierelor de îndată ce acesta va fi atacat. Le controlă pe ale avionului său, luă turela din faţă, se gîndi încă o dată că mitralierele Lewis îl scîrbeau, şi-şi întoarse turela spre aparatele care se amplificau deasupra punctului de miră.

Cîteva gloanţe îi ajunseră.

— Nu vă sinchisiţi, strigă Gardet: mai vin şi altele!

Pol înainta în S. Era prima dată cînd, atacat din faţă, vedea vînătoarea inamică venind asupra lui în plină viteză, amărît ca oricare pilot care comandă

un aparat greoi şi lent

cînd e atacat dc avioane rapide. Pelicanii ştiau că cei mai buni dintre propriii lor piloţi de vînătoare i-ar fi doborît cu uşurinţă. Şi, ca înaintea fiecărei lupte, toţi începeau să aibă conştiinţa vidului de sub ei.

Scaii, punîndu-şi mitraliera în poziţie, zări deodată la stîngă lui una din bombele lor grele: nu se desprinsese în timpul bombardamentului.

— Uite-i!

Magnin îşi calculase bine distanţele: aparatele Hcinkel nu puteau încercui *Răţoiul.* Două deasupra, două dedesubt, trei pe margine, se măriră pînă ce cascheta piloţilor deveni vizibilă.

***Răţoiul,* în întregul său, fu zguduit de tirul simultan al mitralierelor sale. Zece secunde se auzi un tărăboi drăcesc, scrîşnetul lemnului care trosneşte sub gloanţele inamice şi un şir de gloanţe trasoare.**

Gardet văzu, de dedesubt, un Heinkel coborînd vertical, lovit de Scaii sau de mitralierele celorlalte avioane cu mai multe locuri. încă o dată, simţi vidul. Mireaux părăsi turela din spate, cu gura întredeschisă; din braţu-i care atîma, sîngele curgea în carlingă ca din gura unei stropitori. Scaii ieşi din turela lui, se întinse: parcă-i explodase pantoful.

„Legaţi-vă !“ răcni Gardet, trimiţînd ca o ghiulea farmacia de bord spre Mireaux şi sărind în turelă. Saîdi îşi luase mitraliera, iar bombardorul pe cea a lui Mireaux: piloţii nu păreau atinşi.

Heinkelele se întorceau.

Şi mai jos: cei care încercau atacul în luminare se aflau sub tirul mitralierei de turelă şi al celor şase mitraliere din *Marat* şi din avionul lui Moros, ale căror trasoare încrucişate lăsau o dîră de fum

sub *Răţoi.* Amicul din Hcinkel fiind doborît, el trecuse deasupra. Pujol gonea cu mare viteză, S-urile sale fiind din ce în ce mai alungite.

Aceleaşi gloanţe trasoare, acelaşi tărăboi, acelaşi trosnet al lemnului. Saîdi părăsi turcia din spate fără a scoate o

vorbă, veni să se rezeme deasupra lui Scaii, lingă care se întinsese Mircaux. „Dacă au îndrăzneala să se lipească de noi, din spate, ca o cumpănă, în loc să facă rotocoale../[4] işi spuse Gardet. în penumbră, lumina zilei, printre deschizăturile gloanţelor inamice, lucea ca nişte flăcărui. Motorul din stînga nu se mai învîrtea . *Murat* şi spaniolul încadrară *Răţoiul.* Pujol îşi plecă în carlingă capul însîngerat, acoperit tot cu pălăria dc grădinar cu pene:

— Se cară !

Heinkelele fugeau. Gardet îşi luă binoclul: vînătoarea republicană sosea la sud.

Sări din turela lui, deschise trusa cu medicamente de care nu se atinseseră ceilalţi, îl bandajă pe Mireaux (trei gloanţe în braţul stîng, unul în umăr: o rafală) şi pe Scaii (un exploziv în picior). Sai'di avea un glonte în coapsa dreaptă, dar nu-1 durea tare.

Gardet se duse spre locul pilotului. Avionul zbura la 30°, mergînd cu un singur motor. Langlois, pilotul secund, indică vitezometrul cu arătătorul: 1400 în loc de 1800. în curînd avionul nu se va putea bizui decît pe zborul planat. Şi ajungeau în dreptul muntelui de zăpadă. Jos, dintr-o casă, se înălţa un fum liniştit, cu desăvîrsire vertical.

Pujol, sîngerînd, rănit însă uşor, îşi simţea manşa în trup, cum îşi simt alţii rănile. Vitezometrul trecu de la 1200 la 1100.

Avionul cădea cu un metru pe secundă.

Dedesubt, flancurile muntelui de zăpadă. Acolo, îi aştepta rostogolirea în trecători — o viespe ameţită strivită de un perete. Dincolo, zăpada, pe suprafeţe mari, ondulate. Iar dedesubtul ei?

Străbătură un nor. în albul desăvîrşit, podeaua carlingei era toată pătată dc tălpi însîngerate. Pujol încerca să iasă din nor ureînd. Ieşiră căzînd: erau la 50 metri de munte. Pămîntul se arunca asupra lor, dar curbele acestea molatice

dc zăpadă... Aveau o poftă nebună să scape teferi, acum după ce izbutiseră să bombardeze şi să evite tirul.

— Bomba! strigă Gardet.

Dacă nu se desprindea nici de data asta, săreau cu toţii în aer. Saîdi împinse simultan în jos ambele manete de declanşare, să le fărîme, nu alta. Bomba căzu, şi, de parcă ar fi proiectat pămîntul spre avion, toţi fură împroşcaţi dc zăpadă pe pîntece.

Pujol sări din scaunul lui, aflîndu-se deodată în aer liber. Surd? Nu, era tăcerea muntelui după trosnetul prăbuşirii, căci auzi o cioară şi glasuri care strigau. Sîngelc călduţ i se scurgea încetişor pe obraz, lăsînd găuri roşii în zăpadă, în faţa ghetelor sale. N-avea decît mîinile pentru a îndepărta sîngele care-1 orbea şi prin care îi apărea nedesluşit un tufiş negru, metalic, plin de apeluri — harababura încîlcită a avioanelor sfărîmate.

*

Magnin şi Moros izbutiseră să se întoarcă. Direcţia operaţiilor telefonase aerodromului că răniţii fuseseră internaţi la micul spital din Mora.

Trebuiau revizuite avioanele care îşi vor lua zborul abia a doua zi. Magnin dăduse instrucţiuni şi se înapoiase de îndată. Urma să sosească o ambulanţă.

— Un mort, doi grav răniţi, toţi ceilalţi uşor răniţi, spusese la telefon ofiţerul de serviciu.

Nu ştia numele răniţilor şi al mortului. Nu primise încă rezultatul bombardamentului.

Maşina lui Magnin gonea printre pădurile imense de portocali. Belşugul de fructe, înconjurate ici şi colo de chiparoşi, se desfăşura pe distanţă de kilometri sub perspectiva Saguntei si a fortăretelor ei în ruină, metereze creştine sub metereze romane, metereze romane sub metereze punice: războiul... Deasupra, zăpada munţilor Teruclului unduia în cerul liber acum.

Stejarii luară locul portocalilor: începea muntele. Magnin tclefonă din nou la direcţia operaţiilor: erau şaisprezece avioane inamice pe aerodromul ţăranului; totul arsese.

Spitalul din Moraera instalat la şcoală: niciurmă dc aviatori. Mai exista un spital la primărie; şi acolo nici urmă de aviatori. La Comitetul Frontului Popular Magnin fu sfătuit să telefoneze la Linares; ceruse dc acolo un doctor din Mor a, pentru nişte răniţi. Magnin porni spre poştă cu unul din delegaţii Comitetului, pe sub balcoanele de lemn, prin străzile cu case albastre, roz şi vernil şi peste podurile în arcade dominate la fiecare cot de ruinele unui castel de *romancero.*

Funcţionarul de la poştă era un vechi militant socialist. Puştiul lui era aşezat pe masa telegrafului:

— Şi el vrea să fie aviator !

Se vedeau urme de gloanţe pe perete.

„Predecesorul meu era dc la C.N.T., spuse

funcţionarul, în ziua rebeliunii a telegrafiat tot timpul la Madrid. Fasciştii nu ştiau, dar l-au omorît: gloanţele de pe...“

în sfîrşit, Linares răspunse. Nu, aviatorii nu erau acolo. Căzuseră lîngă un cătun, Valdelinares. Mai sus, în zăpadă.

Care alt sat ar mai trebui chemat? „Mai sus, în zăpadă“. Şi totuşi, după tonul răspunsurilor, Magnin simţea prezentă în jurul lui, mai mult ca oricînd, Spania, ca şi cum în fiecare spital, în fiecare comitet, la fiecare aparat telefonic ar fi aşteptat un ţăran, ca un frate. în sfîrşit, ţîrîitul telefonului. Funcţionarul poştal ridică în sfîrşit mîna: Valdelinares răspundea. Ascultă, se întoarse:

— Unul din aviatori poate umbla. S-a dus să-1 caute.

Puştiul nu mai îndrăznea să se mişte. Umbra unei pisic trecu în tăcere pe fereastră.

Funcţionarul îi întinse lui Magnin receptorul vechi în care se auzea murmurul unui glas stins:

— Alo! cine-i la aparat?

— Magnin. Pujol, nu-i aşa?

- Da.

— Cinc-i mortul?

— Saîdi.

— Răniţii?

— Gardet, urît de tot: ne temem pentru ochii lui; Tail- lefer, piciorul sting fracturat în trei locuri. Mireaux, patru gloanţe în braţ. Scaii, un glonte exploziv în picior. Langlois şi cu mine, treacă-meargă.

— Cine poate umbla?

— Ca să coboare?

- Da.

— Nimeni.

— Pe catîri?

— Langlois şi cu mine. Poate Scaii, dacă e sprijinit; nu sînt sigur.

— Cum sînteţi îngrijiţi?

— Cu cît vom coborî mai repede, cu atît va fi mai bine, în sfîrşit, ei fac tot ce se poate...

— Există tărgi?

— Aici nu. Aşteptaţi, doctorul care e lîngă mine spune ceva.

Glasul medicului.

— Alo ! spuse Magnin. Pot fi transportaţi toţi răniţii?

— Da, dacă aveţi tărgi.

Magnin îl întrebă pe funcţionarul de la poştă. Nu se putea şti; poate erau tărgi la spital; sigur că nu şase. Magnin luă din nou receptorul.

— Puteţi aranja să se construiască brancarde din crengi, chingi şi mindire?

— Păi... da.

— Voi aduce cîte tărgi voi putea. Puneţi să se facă chiar acum brancardele şi 6ă se înceapă coborîrea. Aştept aici o ambulanţă; va urca pînă unde-o să poată.

— Şi cu mortul?

— Coborîţi-i pe toţi. Alo! Alo! Spune aviatorilor că au fost distruse şaisprezece avioane inamice. Nu uita.

Goana reîncepu pe străzile cu case colorate, prin piaţa cu fîntîni, podurile povîrnite şi caldarîmul colţuros sclipind încă de la ploile torenţiale de dimineaţă, sub cerul mereu înnourat. Existau cu totul două tărgi care fură legate sus pe maşină.

— Nu va fi prea înaltă pentru poarta satului?

în sfîrşit, Magnin plecă spre Linares.

De acum înainte pătrundea într-o Spanie

eternă. Dincolo de primul sat, cu balustrade la podurile caselor, maşina ajunse în faţa unei trecători profilîndu-se palid pe cerul cenuşiu, unde era pierdută în visare silueta unui taur dc luptă cu coarnele depărtate. Din pămîntul pătat de aceste sate kurde ca dc nişte arsuri, ieşea la iveală o duşmănie primitivă, cu atît mai aspră cu cît Magnin, uitîndu-se la fiecare cinci minute la ceas, privea stîncile acestea cum le priviseră răniţii.Nici un loc pentru aterizare: pretutindeni ogoare etajate, stînci sau arbori. Maşina nu cobora un povîrniş fără ca Magnin să nu-şi închipuie avionul apropiindu-se de acest pămînt fără speranţă.

Linares este un tîrg înconjurat de ziduri; nişte copii se suiseră pe metereze, de ambele părţi ale porţii. La han, unde curtea era ticsită de căruţe, aşteptau nişte catîri cu brancardcle în spinare. La Comitet se afla un doctor venit din vale împreună cu cincisprezece tineri. Priveau cu curiozitate pe străinul înalt, cu mustăţile lăsate în jos, care purta unifoma aviaţiei spaniole.

— N-avem nevoie de atîţia brancardieri, spuse Magnin.

— Ei doresc asta, spuse delegatul.

— Bine. Ambulanţa?

Delegatul telefonă lui Mora; nu sosise încă acolo. Căruţaşii aşezaţi în curtea hanului, cu căruţele în semicerc în jurul lor, mîncau împrejurul ceaunului, de fapt un clopot enorm,

întors, cu o inscripţie ascunsă de funingine, în care clocotea uleiul de măsline. Deasupra uşii: 1614.

în sfîrşit, caravana plecă.

— Cît facem pînă sus?

— Patru ore. îi veţi întîlni pc drum.

Magnin mergea înainte, la o distanţă de două sute de metri, silueta lui neagră — caschetă şi manta de piele — contu- rîndu-se pe coasta muntelui. Nu era aproape de loc noroi şi nu se lupta decît cu pietrele. în urma lui, doctorul călare pe un catîr; mai în urmă, brancardierii, în pulover şi beretă bască (costumele locale erau pentru zilele de sărbătoare sau pentru bătrîneţe); şi mai în urmă, catîri şi tărgi.

în curînd, nu se mai văzură nici tauri, nici ogoare: pretutindeni piatră, piatra spaniolă, galbenă şi roşie la lumina soarelui, devenind palidă pe cerul alb, plumburie în dungile largi şi verticale de umbră: umbra cobora în două sau trei linii frînte, de la zăpada retezată de plafonul cerului pînă în adîncul văii. Dinspre drumul de pe flancul muntelui se rostogoleau sub picioare pietricele răsunînd din stîncă în stîncă, pierdute în tăcerea trecătorilor, unde se tupilase parcă şu- şotitul unui şuvoi care se îndepărta încetul cu încetul. După mai bine de o oră se sfîrşi valea, în scobitura căreia se mai zărea încă Linares. Cînd coasta muntelui îl despărţi de ea, Magnin nu mai auzi şuşotitul apei. Cărarea trecea îndărătul unei stînci verticale care, uneori, atîrna deasupra-ci; acolo unde îşi schimba definitiv direcţia se afla un măr, ca o siluetă japoneză pe cer, în mijlocul unui ogor minuscul. Merele nu fuseseră culese; căzute la pămînt, formau împrejurul lui un inel gros, care se preschimba încetul cu încetul în iarbă. Numai mărul era viu în împrejmuirea dc piatră, trăind în nepăsarea geologică viaţa veşnic reînnoită a plantelor.

Cu cît urca, cu atît mai mult simţea Magnin oboseala în muşchii umerilor şi ai coapselor; încetul cu încetul, efortul

făcut îi învălui tot trupul, domină orice gînd: brancardele pe care se zăreau braţe bandajate şi picioare fracturate coborau şi ele aceleaşi cărări de netrecut. Privirea lui se plimba dc la ce vedea pe cărare, la crestele de zăpadă înfipte pe cerul alb, şi fiecare nou efort îi împlînta adine în piept sentimentul dc fraternitate pe care-1 socotea firesc la un conducător.

Ţăranii din Linares, care nu văzuseră niciodată pe vreunul din aceşti răniţi, îl urmau fără să vorbească, dintr-o convingere severă şi liniştită. Se gîndca la maşinile luate din sate.

Urca de cel puţin două ore, cînd se sfîrşi drumul agăţat de coasta muntelui. Străbătînd zăpada, cărarea urma o nouă trecătoare, către muntele mai înalt şi mult mai puţin abrupt, pe care avioanele, cînd plecau spre Teruel, îl vedeau lîngă celălalt. De aici înainte şuvoaiele erau îngheţate. La cotitură, ca mărul de adineauri, aştepta un războinic mic de statură, sarazin, negru pe fundalul cerului, avînd perspectiva statuilor cu piedestal înalt: calul era catîr şi sarazinul era Pujol, cu caschetă. El se întoarse şi, din profil ca dintr-o gravură, strigă, în liniştea adîncă: „Uite-1 pe Magnin!“

Două picioare lungi, ţepene, întinse de ambele părţi ale unui măgar minuscul, şuviţe dc păr ieşind vertical din bandaj, ca o pensulă, se proiectară pe cer: pilotul secund, Langlois. în clipa în care Magnin îi strîngea mina lui Pujol, îşi dădu seama că mantaua dc piele a acestuia era în asemenea hal smălţuită cu sînge închegat mai jos de talie, îneît semăna cu pielea de crocodil. Ce rană însîngerase oare astfel pielea? Pe piept dîrele se încrucişau ca o plasă, atît de drepte îneît se mai simţea încă ţîşnirea sîngelui.

— E mantaua lui Gardet, spuse Pujol.

Magnin, fără scara de la şa, nu se putea ridica. Cu gîtul întins, îl căuta pe Gardet; dartărgile erau

încă de partea cealaltă a stîncii.

Privirea lui Magnin rămînea pironită pe manta. Pujol începuse să povestească.

Langlois, uşor rănit la cap, putuse să se depărteze într-un picior; celălalt era scrîntit. Scaii şi Saîdi erau întinşi în

cutia lunguiaţă fărîmată, odinioară carlingă. Sub cupola turciei răsturnate se afla Mireaux, cu membrele depăşind axul turelei care ii apăsa de sus umărul strivit, ca in gravurile supliciilor de altădată; printre sfărimături, bombardorul, lungit. Obsedaţi de iminenţa focului, toţi cei care puteau striga, strigau in linîştea adîncă a muntelui.

Pujol şi Langlois ii scoseseră pe cei din carlingă; apoi Langlois începuse să-l scoată pe bombardor, în timp ce Pujol se străduia să ridice turela care-1 strivea pe Mireaux. Ea se clătină in sfirşit, cu un pocnet de metal şi de mică care-i făcu să tresară pe răniţii întinşi in zăpadă şi care se pierdu.

Gardet zărise o cabană şi se îndreptase spre ea, cu falca ruptă sprijinită de patul revolverului (nu cuteza să şi-o rezeme cu mîna şi singele curgea şiroaie). Un ţăran care-1 văzuse de departe o luase la goană. în cabană, la o depărtare de peste un kilometru, nu se afla decît un cal care 6e uită la el, şovăi, şi începu să necheze. „Oi fi avind o mutră straşnic de pocită, îşi zise Gardet. Totuşi, un cal înfocat, nu poate fi decît un cal al frontului popular..." Cabana era caldă în singurătatea zăpezii şi el avea poftă să se întindă şi să doarmă. Nu venea nimeni. Gardet luă cu o singură mînă o lopată dintr-un colţ, pentru a-1 scoate pe Saîdi cînd va fi ajuns la avion şi totodată pentru a-i fi de

ajutor la mers. începea să i se tulbure privirea, numai în jos vedea bine: partea de sus a pleoapelor i se umfla. Se înapoie luîndu-se după picăturile sîngelui său în zăpadă şi după urmele încurcate de fiecare dată cînd căzuse, ale picioarelor lui lungi.

Mergînd, îşi amintea că o treime din *Răţoi* era alcătuită din piesele vechi ale unui avion plătit de muncitorii străini şi doborît în Sierra: *Comuna din Paris.*

în momentul cînd ajunse la avion, un copil se apropie de Pujol. „Dacă sîntem la fascişti, se gîndea pilotul, ne-au prins în cursă ca pe şoareci." Unde erau revolverele? Că nu te sinucizi cu mitraliera.

— Care-s aici? întrebă Pujol. Roşii sau Franco?

Puştiul — cu o expresie şireată, din păcate! cu urechile clăpăuge, o şuviţă rebelă pe creştet — îl privise fără să răspundă. Pujol începea de-abia acum să-şi dea seama dc înfăţişarea sa nemaipomenită: pălăria cu pene roşii îi rămăsese pe cap, pusă la loc fără să-şi dea seama; barba nu-i era rasă decît pe o parte şi sîngele curgea, curgea pe combinezonul lui alb.

„Care-s, hai?[44]

Se apropiase de ţine, care se trăgea înapoi. Să-l ameninţe, n-ar fi folosit la nimic. Şi nu mai avea gumă de mestecat.

„Republicanii sau fasciştii?[41]

Se auzea clipocitul îndepărtat al unui şuvoi şi croncănitul ciorilor care se fugăreau.

— Aici, răspunsese puştiul, privind avionul, sînt de tot felul: republicani şi fascişti.

— Sindicatul? răcni Gardet.

Pujol înţelese.

— Care-i sindicatul cel mai tare? U.G.T.? C.N.T.? sau Catolicii?

Gardet ajungea lîngă Mireaux, la dreapta ţîncului care nu-1 vedea decît din spate şi care-i privea puşca mică de lemn de pe spinare.

— U.G.T.-ul, spuse în sfîrşit copilul, zîmbind.

Gardet se întoarse; faţa lui, rezemată tot de patul revolverului, era brăzdată de la o ureche la cealaltă, nările îi atîrnau, iar sîngele care mai curgea, după ce ţîşnise în şiroaie mari, se închega pe mantaua de aviator ce-o purta peste combinezon. Puştiul urlă şi o luă la goană, pieziş ca o pisică.

Gardet îl ajuta pe Mireaux să-şi adune lîngă trup membrele sfîrtecate şi să se ridice în genunchi. Cînd se apleca, faţa îi ardea, iar el încerca să-l ajute pe Mireaux ţinînd capul drept.

— Ne aflăm la noi! spuse Pujol.

— Complect desfigurat de data asta, spuse Gardet. Ai văzut cum a şters-o ţîncul?

— Eşti smintit!

— Găurit!

— Vin încoace nişte băieţi.

într-adevăr, veneau spre ei nişte ţărani, aduşi de cel care fugise cînd îl văzuse pe Gardet. Acum, nu mai era singur şi cuteza să se întoarcă. La explozia bombei, ieşise tot satul, iar cei mai îndrăzneţi se apropiau.

— *Frente popular*[1], strigă Pujol, zvîrlindu-şi în îngrămădeala de oţel pălăria cu pene roşii.

Ţăranii începură să alerge. îşi închipuiscră, fără îndoială, că aviatorii prăbuşiţi erau de-ai lor, căci 6oscau aproape neînarmaţi; poate că unul dintre ei desluşise benzile roşii de pe aripi, înainte de căderea avionului. Gardet văzu oglinda retrovizorului atîrnată la locul ci în îngrămădeala de grinzi şi de fire,.în faţa scaunului lui Pujol.

„Dacă mă uit în oglindă, mă omor.“

Cînd ţăranii ajunseră destul de aproape ca să vadă îngrămădeala de oţel, plină de bucăţi de aripi, motoarele stricate, q elice îndoită ca un braţ şi trupurile întinse în zăpadă,se opriră. Gardet se îndrepta spre ei. Ţăranii şi femeile cu basmale negre îi aşteptau, grupaţi şi nemişcaţi de parcă ar fi aşteptat nenorocirea. „Atenţie!“ spuse primul ţăran care văzu că falca ruptă a lui Gardet era rezemată de ţeava unei puşti mitralieră. Femeile, ca pe vremuri, îşi făceau cruce în faţa sîngelui; apoi, unul dintre bărbaţi ridică pumnul, nu atît spre Gardet şi spre Pujol care se apropia la rîndul lui, cît spre trupurile întinse; şi toţi pumnii, unul după altul, se ridicară în tăcere în direcţia avionului sfărîmat şi a trupurilor pe care ţăranii le credeau moarte.

— Asta nu-i de ajuns, mormăi Gardet. Şi în spaniolă: „Ajutaţi-ne“.

Se întoarseră spre răniţi. Cînd ţăranii înţeleseră că numai unul dintre cei lungiţi era mort, începu o foială prietenoasă şi stîngace.

— Domol!

Gardet începuse să facă ordine. Pujol se agita, dar nimeni nu-1 asculta: Gardet era şeful, nu pentru că era intr-adevăr, ci pentru că era rănit la faţă. „Dacă ne-am pomeni cu Moartea, grozav ce-ar mai asculta-o !“ îşi spuse el. Un ţăran fu trimis după un doctor. Foarte departe; atîta pagubă. N-avea să fie atît de simplu să-i transporte pe Scaii, Mireaux, pe bombar- dor; dar locuitorii de la munte sînt obişnuiţi cu picioarele rupte. Pujol şi Langlois puteau umbla. La nevoie, şi el.

începuseră să coboare către sătuc, bărbaţi şi femei, minusculi în zăpadă. înainte de a leşina, Gardet se uitase pentru ultima oară la retrovizor;

în cădere, se făcuse ţăndări: nu rămăseseră niciodată oglinzi printre sfărîmături.

Prima targa ajungea în faţa lui Magnin. O duceau patru ţărani, fiecare pe cîte un umăr, urmaţi imediat de patru tovarăşi. Era bombardorul.

Nu părea să aibă piciorul rupt, părea ros de oftică. Faţa i se scobise îngrozitor, sporindu-i strălucirea intensă a ochilor şi prefăcînd într-o mască romantică acest cap cu mustăcioară de infanterist îndesat.

Faţa lui Mireaux, care venea în urmă, nu era mai puţin schimbată, dar altfel: la el durerea scosese la iveală copilăria.

— Am plecat de sus pe ninsoare! spuse el, cînd Magnin îi strînse mîna, e amuzant! Zîmbi şi închise ochii.

Magnin continua să înainteze, brancardierii din Linares în urma lui. Targa următoare era cu siguranţă a lui Gardet: un pansament îi acoperea aproape în întregime obrazul. Din tot trupul, între caschetă şi nasul dispărut parcă sub pansament, singurul ţesut care se vedea erau pleoapele umflate, aproape să plesnească, învineţite, lipite una de alta de umflătură. Cei doi brancardieri din faţă, văzînd că Magnin voia să vorbească, aşezară jos targa înaintea celor din spate şi, o clipă, trupul rămase oblic, ca o înfăţişare a războiului.

Nu putea face nici o mişcare: amîndouă mîinile lui Gardet erau sub pătură. Printre pleoapele ochiului stîng, lui Magnin i se păru că zăreşte o linie:

— Vezi?

— Nu prea. în sfîrşit, oricum, te văd !

Magnin dorea să-l îmbrăţişeze, să-l zgîlţîie.

— Ce putem face?

— Zi-i babei să mă lase în pace cu supa ei! Ia spune, cînd ajungem la spital?

— Ambulanţa va fi jos într-o oră şi jumătate. La spital ajungem astă-seară.

Taiga o porni din nou, jumătate din Valdelinares în urma ei. Cînd targa lui Scaii îl depăşi pe Magnin, baba cu părul acoperit de o basma neagră se apropie cu o ceaşcă şi-i dădu supă rănitului. Ducea un coş, iar în coş un termos şi o ceaşcă japoneză, poate obiectul ei cel mai de preţ. Magnin îşi închipui marginea ceştii trecînd pe sub pansamentul ridicat al lui Gardet.

— Mai bine să nu-i dai celui care e rănit la faţă, îi spuse el.

— Era ultima găină din sat, îi răspunse ea, cu gravitate.

— Totuşi.

— Băiatul meu c şi el pe front...

Magnin aştepta să treacă prin faţa lui tărgile şi ţăranii, pînă la ultimii care duceau coşciugul lucrat mai repede ca tărgile: obişnuinţa... Pe capac, ţăranii legaseră una din mitralierele răsucite din avion.

La fiecare cinci minute brancardierii se schimbau, însă fără a lăsa din mîini tărgile. Magnin era uluit de contrastul dintre înfăţişarea extrem de sărăcăcioasă a femeilor şi termosurile pe care multe dintre ele le duceau în coşuri. Una se apropie de cl.

— Cîli ani are? îi spuse ea, arătîndu-1 pe Mireaux.

— Douăzeci şi şapte.

De cîteva minute, ea urma targa, în dorinţa nelămurită de-a fi de folos, dar şi cu o duioşie delicată şi precisă a gesturilor, un fel de-a-i sprijini umerii — de fiecare dată cînd brancardierii, la o coborîre foarte abruptă, trebuiau să-şi

fixeze picioarele — în care Magnin recunoştea eterna maternitate.

Valea cobora din ce în ce. De o parte, zăpezile se înălţau pînă la cerul incolor, atemporal; de cealaltă, nori mohorîţi care lunecau deasupra crestelor.

Bărbaţii nu scoteau o vorbă. O femeie veni iară spre Magnin.

— Ce sînt străinii?

— Un belgian. Un italian. Ceilalţi, francezi.

— E brigada internaţională?

— Nu, dar e acelaşi lucru.

— Acela carc-i...

Făcu un gest nelămurit spre faţa lui.

— Francez, spuse Magnin.

— Mortul, e şi el francez?

— Nu, arab.

— Arab? Ia te uită! Şi-aşa, zi, e arab?...

Se duse să răspîndească vestea.

Magnin, aflat aproape de capătul cortegiului, reveni pînă la targa lui Scaii. Era singurul care se putea rezema în coate: în faţa lui, cărarea cobora în serpentine aproape egale pînă la Langlois, oprit în faţa unui şuvoi îngust , îngheţat. Pujol revenise în spatele coloanei. De cealaltă parte a apei, drumul cotea în unghi drept. Cam vreo două sute de metri despărţeau tărgile; Langlois, cercetaş extravagant cu părul ca o pensulă, se afla la aproape un kilometru, fantomatic pe măgarul lui, în ceaţa care începea să se ridice. în urma lui Scaii şi a lui Magnin nu mai venea decît coşciugul. Brancardele, una după alta, treceau şuvoiul: cortegiul, din profil, se desfăşura pe coasta imensă a stîncii cu umbre verticale...

— Ştiţi, spuse Scaii, am avut odinioară...

— Ia te uită, ce tablou!

Scaii renunţă la povestea lui; fără îndoială l-ar fi călcat pe nervi pe Magnin, după cum comparaţia dintre un tablou şi ceea ce vedeau îl călca pe nervi pe Scaii.

în perioada primei Republici, un spaniol care-i făcea curte surorii lui, căreia nici nu-i plăcea, nici nu-i displăcea, o luase într-o zi la casa lui de la ţară, spre Murcia. Era o extravaganţă de la sfîrşitul veacului al XVIII-lea: coloane crem pe ziduri portocalii, decoraţii de stuc în formă de lalele şi merişori pitici în grădină, dispuşi ca nişte frunze de palmier sub trandafirii vişinii. Unul dintre foştii proprietari pusese odinioară să se clădească un minuscul teatru de umbre, cu treizeci de locuri; cînd intrară , lanterna magică era aprinsă şi umbre chinezeşti tremurau pe ecranul minuscul. Spaniolul reuşise: ea i-a fost amantă în seara aceea. Scaii fusese gelos pentru prezentul acesta plin de vise.

Coborînd spre şuvoi, se gîndea la cele patru loji trandafirii şi aurii pe care nu le văzuse niciodată. 0 casă cu înflorituri, cu busturi de ipsos între frunzele întunecate ale portocalilor... Brancarda lui trecu şuvoiul, coti. înaintea lui apărură din nou taurii , Spania adolescenţei sale, dragoste şi decor, aiureli! Spania, era mitraliera răsucită pe coşciugul unui arab, erau păsările rebegite de frig, ţipînd prin trecători.

Primii catîri coteau şi iarăşi dispăreau, mergînd din nou în direcţia anterioară. După noua serpentină drumul cobora direct spre Linares: Magnin recunoscu mărul.

Asupra cărei păduri se revărsa o asemenea ploaie torenţială de partea cealaltă a stîncii? Magnin îşi porni catîrul la trap, îi depăşi pe toţi , ajunse la cotitură. Nu era ploaie torenţială: era

zgomotul şuvoaielor de care-1 despărţise stînca aşa cum te desparte de o perspectivă, neauzindu-se pe celălalt versant; el urca din Linares, ca şi cum ambulanţele şi viaţa regăsită ar fi trimis din fundul văii acest vuiet puternic de vijelie printre frunze. Nu se înserase încă, dar lumina îşi pierdea tăria. Magnin, statuie ecvestră aşezată de-a curmezişul pe catîrul fără şa, se uita la mărul neclintit în mijlocul

merelor sale moarte.... Capul lui Langlois, ca o pensulă însingerată, trecu prin faţa crengilor. în tăcerea cuprinsă deodată de vîjîitul de apă vie, inelul putrezind şi germinînd părea a fi, dincolo de viaţa şi de moartea oamenilor, ritmul vieţii şi al morţii pămîntului. Privirea lui Magnin rătăcea de la trunchi la trecătorile fără vîrstă. Una după alta, treceau tărgile. Crengile se întindeau peste capul lui Langlois, peste brancardele ce se clătinau, peste zîmbetul cadaveric al lui Taillefer, peste chipul copilăros al lui Mireaux, peste pansamentul lat al lui Gardet, peste buzele crăpate ale lui Scaii, peste fiecare trup însîngerat purtat într-un legănat frăţesc. Coşciugul trecu, cu mitraliera lui răsucită ca o creangă. Magnin plecă mai departe.

Fără a înţelege prea bine cum, adîncul trecătorilor, în care se înfundau acum ca în pămînt, se armoniza cu veşnicia copacilor. Se gîndi la carierele de piatră unde, odinioară, prizonierii erau lăsaţi să moară. însă piciorul acela rupt în bucăţi pe care muşchii nu izbuteau să le lege, braţul atîrnînd, obrazul sfîrtecat, mitraliera de pe coşciug, riscurile acestea consimţite, căutate , marşul solemn şi primitiv al brancardclor, toate erau la fel de imperioase ca 6tîncile vineţii ce cădeau din cerul apăsător, ca şi veşnicia merelor împrăştiate pe pămînt. Din nou, foarte aproape de

cer, nişte răpitoare ţipară. Cît mai avea de trăit? Douăzeci de ani?

— De ce-o fi venit, aviatorul arab?

Una dintre femei venea din nou spre el, împreună cu alte două. Colo sus, păsările se roteau fără să-şi mişte aripile, ca avioanele.

— E adevărat că acum se poate drege nasul?

Pe măsură ce trecătoarea se apropia de Linares, drumul devenea mai larg; ţăranii mergeau pe lîngă tărgi. Femeile în negru, cu basmaua pe cap şi coşul pe braţ, se foiau în jurul răniţilor, mereu în acelaşi 6ens, de la dreapta la stingă. Bărbaţii mergeau în urma tărgilor, fără să le depăşească; înaintau unul lîngă altul, ţinîndu-se foarte drept, ca toţi cei ce duc o greutate pe umăr. La fiecare schimb, noii brancardieri tre-

ceau de la mersul lor ţeapăn la o mişcare prudentă şi afectuoasă cu care preluau brancardele, şi plecau mai departe cu acel aho ! al trudei de fiecare zi, de parcă ar fi vrut să ascundă pe loc sentimentul dezvăluit de gestul lor. Obsedaţi de pietrele de pe cărare, gîndindu-se tot timpul cum să nu smucească tărgile, înaintau la pas, cu un pas ordonat şi încetinit la fiecare pantă; şi ritmul acesta, armonizîndu-se cu durerea pe un drum atît de lung, părea să învăluie trecătoarea imensă unde ultimele păsări strigau colo-sus, aşa cum ar fi învăluit-o bătaia solemnă de tobe a unui marş funebru. însă nu moartea se armoniza în clipa asta cu munţii: ci voinţa oamenilor, în fundul trecătorii începea să se zărească Linares şi tărgile se apropiau unele dc altele; coşciugul ajunsese din urmă brancar- da lui Scaii. Mitraliera fusese prinsă pe locul unde se află de obicei coroanele ; întregul cortegiu reprezenta, în comparaţie cu funeraliile, ceea ce însemna mitraliera răsucită faţă de nişte coroane. Acolo, lîngă şoseaua Saragosei, în jurul avioanelor fasciste, copacii din pădurea înnegrită ardeau încă în asfinţit. Ele nu vor mai zbura la Guadalajara. Şi tot cortegiul ţăranilor în- doliaţi, al femeilor cu părul ascuns sub basmale fără vîrstă, părea mai curînd că scoboară într-un marş triumfal, auster, decît că merge în urma răniţilor.

Acum, panta era uşoară: tărgile, părăsind drumul, se desfăşurară prin iarbă, ţăranii fiind dispuşi în evantai. Copiii alergau dinspre Linares; la o sută de metri de brancarde, se dădeau la o parte, îi lăsau să treacă, apoi veneau în urma lor. Drumul cu pietre din cîmp, mai lunecos decît cărările de munte, urca de-a lungul meterezelor pînă la poartă.

în spatele crenelurilor era masat întregul

Linares. Ziua era pe sfîrşite, dar încă nu se înserase. Deşi nu plouase, cal- darîmul lucea şi brancardierii înaintau cu grijă. în casele ale căror etaje depăşeau meterezele , erau aprinse cîteva lumini slabe.

Primul era tot bombardorul. Ţărăncile, pe meterez, erau grave, dar nu surprinse: numai obrazul rănitului era descoperit şi neatins. La fel faţade Scaii şi Mireaux. Langlois în

chip de Don Quijote, cu pansamentul plin de sînge şi degetele picioarelor spre cer (un picior fiindu-i scrîntit, îşi scosese o gheată) îi miră; războiul aviaţiei, cel mai romantic, putea oare să sfîrşească astfel? Atmosfera deveni mai apăsătoare cînd trecu Pujol: mai era încă destulă lumină pentru ca privirile atente să fi văzut pe manta pete mari de sînge. Cînd sosi Gardet, asupra acestei mulţimi deja tăcute se aşternu o asemenea tăcere îneît se auzi deodată susurul îndepărtat al şuvoaielor.

Toţi ceilalţi răniţi vedeau şi, cînd dădură ochi cu mulţimea, se străduiră să zîmbească, chiar şi bombardorul. Gardet nu privea. Era viu: de pe metereze , mulţimea desluşea, în urma lui, sicriul greoi. Pătura îl acoperea pînă la bărbie iar pansamentul era atît de neted sub cascheta ca un coif îneît, dedesubt, nu putea exista nas: rănitul acesta reprezenta însăşi imaginea pe care, de secole, şi-o făceau ţăranii despre război. Şi nimeni nu-1 silise să lupte. 0 clipă şovăiră neştiind ce să facă, hotărîţi totuşi să facă ceva; în sfîrşit, ca şi cei din Val- delinares, ridicară pumnul în tăocre.

începuse să bureze. Ultimele brancarde, ţăranii de Ia munte şi ultimii catîri înaintau, între măreţul peisaj stîncos unde se năştea ploaia de seară şi sutele de ţărani nemişcaţi, cu pumnul ridicat. Femeile plîngeau fără a schiţa un gest şi cortegiul, cu tropotul său de copite, între eternul ţipăt al răpitoarelor şi zgomotul clandestin al suspinelor, părea că fuge de tăcerea ciudată a munţilor.

Ambulanţa a plecat.

Prin ochiul de fereastră care îngăduie comunicarea cu şoferul, Scaii vede pătrate din peisajul nocturn ; ici-colo, un fragment de meterez din Sagunta, chiparoşii viguroşi, negri la lumina

lunii învăluită în ceaţă, ceaţa protectoare a bombardamentelor de noapte; case albe, ireale, casele păcii; portocale fosforescente în livezile negre. Livezile lui Shake- speare,chiparoşi italieni...„într-o asemenea noapte, Jcssica...“ Pe lume mai există şi fericirea. Pe targă, la fiecare zdruncinătură, bombardorul geme.

Mireaux nu se gîndeşte la nimic: are temperatură mare; înoată cu greu într-o apă fierbinte.

Bombardorul se gîndeşte la piciorul lui.

Gardet se gîndeşte la faţa lui. Lui Gardet îi plac femeile.

Magnin, la telefon, îl ascultă pe Vargas:

— E bătălia hotărîtoare, Magnin. Aduceţi tot ce veţi putea, ori cum veţi putea...

— Comenzile profundorului de la *Marat* sînt aproape întrerupte...

— Ce veţi putea...

IV

Guadalajara, 18 martie.

Italienii contraatacau spre Brihuega: dacă ajungeau acolo, cădeau în spatele tuturor forţelor republicane. Guadalajara ar fi fost din nou ameninţată, armata de centru fără legătură cu Madridul, oraşul aproape fără apărare, batalioanele Dimitrov, Thaelmann, Garibaldi,

Andre-Marty, 6 Februarie fără linie de retragere, cucerirea Trijuequei şi Ibarrei anihilată, Campesino pierdut în pădurea sa.

Batalioanele Thaelmann şi Edgar-Andre, încă o dată, rezistau cu îndîrjire.

Batalionul Dimitrov — croaţi, bulgari, români, sîrbi, balcanici şi studenţii jugoslavi de la Paris — care în faţa fasciştilor simţeau că sînt în faţa celor ce i-au ucis pe ai lor, care-şi petrecuseră douăzeci şi patru de ore înjurînd tancurile italiene, pîndind ca la Jarama pădurea unde erau cuibărite,

care cuceriseră un kilometru şi, înnebuniţi de furie, fuseseră nevoiţi să-l părăsească pentru alinierea frontului, care dormiseră lipiţi ca muştele din cauza frigului,atacau sub ploaia de şrapnele. Unul din şefii secţiunii, muntenegrean, pleca în spatele frontului,răcnind:,,îngrijiţi-vă de posturile voastre şi nu de mine, nătărăilor"! susţinîndu-şi cu braţul drept braţul său sting fracturat, cînd un glonte exploziv îi spulberă capul într-un vîrtej de zăpadă.

începuse din nou să ningă; pe tot frontul, oamenii care înaintau, cu capul înfundat şi muşchii pîntecului încordaţi în aşteptarea rănilor, se simţeau prinşi între gloanţele de plumb ale şrapnelelor şi fulgii de zăpadă.

La batalionul Thaelmann nu se mai auzeau decît două fraze: „De haleală !“ şi „Măi băiete, nu există război fără victime." Delegatul politic al companiei de mitraliere, rănit in abdomen şi delirînd, striga: „Trimiteţi tancurile! Trimiteţi tancurile! "; de la începutul bătăliei,batalionul respinsese al unsprezecelea atac. Copacii mai aveau trunchiuri, dar nu mai aveau crengi.

— Nu-i război, zbiera Siry la franco-belgieni, ăsta-i scu- lament ! Nu se mai isprăveşte !

Şi se porni să improvizeze cîntecul mierloiului nepotolit. Puştile încinse începeau să le frigă mîinile.

La Manuel, oamenilor lui Pepe le rămăseseră şapte sute cincizeci de gloanţe pentru o mitralieră în stare să tragă şase sute pe minut. Jumătate din gloanţe fură împărţite trăgătorilor. în faţa puştilor scoase din uz, cei noi plîngeau de enervare. „Aduceţi mitraliera aici !“ strigă şeful secţiunii. Cînd fumul primului obuz se împrăştie, trupu-i ucis se afla pe locul pe care-1 indicase tocmai cu degetul. Sosiră însă muniţiile împreună cu cîteva puşti suplimentare.

în sfîrşit, un strigăt se rostogoli desluşit din pădurile şi din şesurile coborînd spre Brihuega, deşi bombardamentul începuse din nou; se înălţă din măslini, din zidurile scunde unde republicanii 6e încrustaseră ca nişte insecte, din fermele şi din cîmpiile distruse; orizontul păru că se întinde sub bom-

bardamentul înverşunat al tuturor bateriilor fasciste: soseau tancurile republicane.

Atacau pe tot frontul, peste cincizeci în linie, de la un capăt la celălalt al orizontului învăluit şi dezvăluit de intermitenţa ninsorii. Cei care, sub măslinii îngheţaţi, dormiseră dureros douăzeci de minute dintr-un somn neliniştit, cei care dormiseră înfăşuraţi în oboseala lor şi se treziseră înţepeniţi, începură să alerge înapoia ultimelor tancuri ascunse într-una de rafalele de zăpadă.

La corpul al 5-lea, şeful companiei I-a fu primul ucis. După cîteva minute, unul din tancurile republicane explodă în flăcări, luminînd sinistru în albastru cîmpul acoperit de ninsoare şi fulgii de zăpadă atîrnaţi în aer. Surprinşi acolo de un t ir încrucişat de mitraliere, lungiţi pe burtă înapoia buştenilor, oamenii scobeau pămîntul cu încărcătoarele şi cu căştile (cu baioneta ar fi trebuit să se scoale) se adăposteau, se ridicau pe neaşteptate, o clipă ,pentrua-şi arunca grenadele, se lungeau din nou sub mitralierele care rîcîiau pămîntul. Din cei şase voluntari care voiau să-i aducă înapoi pe răniţi, patru fură doborîţi. Internaţionalii din preajmă nu auzeau în spatele lor decît gloanţele explozive şi cîteodată un glas strigînd: „Ei, tot vă merge bine?“ la care altele răspundeau: „Aşa şi-aşa, dar vouă?“ Şi dedesubt, ca un cor deznădăjduit pe toată întinderea cîmpiei: „Ajutor ! Ajutor!“

Totuşi, la ora trei, fiind prea obosiţi, adormiră; se împărţi din nou cafea; soldaţilor le era frică de frigul nopţii. Sub glugile lor, începeau să-şi amintească de tranşeele din Madrid, unde trăgeau cîteodată cu dumicatul în gură, unde glumeţii domesticeau şoareci, unde soldaţii, în aşteptarea obuzelor, priveau în tăcere poze dc copii; şi de Jarama unde atacau în spatele tancurilor fasciste

cînd ele nu mai aveau muniţii, unde unii, răcnind, veneau să ceară urină pentru a răci ţevile mitralierelor.

„Nici un tanc fără glonte, nici un glonte fără tanc“, le spunea Pepe, satisfăcut de formula lui, unor oameni care înaintau ; la dreapta lui, cei din al 5-lea socoteau că aerul e înţesat dc gloanţe şi înaintau apăraţi de tirul întregii artilerii,

foarte bine dirijat de un ofiţer spaniol. Pacifiştii din echipele de prim-ajutor, cu grenadele în mînă, fără brasarde, luptau cu grenadele împotriva tancurilor pentru a-şi degaja răniţii.

Cîteva voci începură *Internaţionala,* acoperite imediat, cu furie, de un strigăt imens dinspre partea spaniolilor şi un urlet foarte scurt în zece limbi dinspre partea Internaţionalilor: „înaintăm![14]

— Fasciştii nu sînt sprijiniţi de aviaţie, spusese unul din ofiţerii statului-major al aerului.

Norii erau la două sute dc metri şi se pregătea din nou să ningă.

— Aerodromurile lor sînt de cealaltă parte a Sierrei, răspunse Sembrano. E puţin probabil să poată trece.

Cu braţul bandajat nu putea pilota. Trupele italiene se aflau între republicani şi Sierra.

Vargas nu spunea nimic.

— în mod normal, spusese unul dintre ofiţeri, dacă ieşim cu avioanele, riscăm zdrobirea întregii noastre aviaţii: e destul să fie furtună... Nici o autoritate militară nu şi-ar lua răspunderea unui asemenea dezastru...

Vargas chemase ofiţerul de ordonanţă.

— Avioanele lor din Teruel pot zbura peste Sierra chiar pe vremea asta, spunea Sembrano.

— Nu cred c-au mai rămas, răspunse Vargas.

— Alo ! Alcala? telefona ofiţerul de ordonanţă. Trimiteţi imediat la aerodromul 17 din Guadalajara tot ce aveţi la dispoziţie. Alo ! Aerodromul 21? Trimiteţi la aerodromul 17 din Guadalajara tot ce aveţi la dispoziţie. Alo! Sarion? Trimiteţi la aerodromul 18 din Guadalajara tot ce aveţi la dispoziţie.

— Dacă pierdem această bătălie, spuse Vargas, pierdem totul. La urma urmei, nu trebuie să dăm

socoteală pentru aviaţia noastră decît în faţa poporului spaniol. Pentru fascişti e mai complicat... Să-i dăm drumul. Şi pentru prima dată de luni de zile, îşi puse din nou cascheta.

Atacau noii veniţi. Batalionul, ai cărui soldaţi nu fuseseră încă repartizaţi companiilor naţionale, era format mai ales din

voluntarii din ţările îndepărtate, sosiţi de curînd: gicci, evrei, sirieni din America de Nord, cubanezi, canadieni, irlandezi, sud-americani, mexicani şi cîţiva chinezi. începuseră prin a trage la întîmplare: sînt rari oamenii care nu simt nevoia să facă zgomot la prima lor bătălie. Se crezuseră răniţi la primele lovituri, pentru că li se spusese că la început rănile nu dor; despre primele gloanţe unii afirmaseră că „era ca un fîlfîit de păsări spaniole[41]. Ori de cîte ori trăgeau, îi stînjenea casca de care se izbea viziera, sau apărătoarea cefii; tulburaţi de irealitatea morţilor, tăcuţi în faţa primilor răniţi, aşteptaseră ordinul de atac, cu acelaşi zîmbet forţat pe toate chipurile. Apoi auziseră strigăte înăbuşite, ceea ce însemna că batalionul Edgar-Andre, la dreapta lor, ieşea pe teren descoperit; iar ei se repeziră la vale cu grenadele, înapoia tancurilor.

în extrema stîngă, batalioanele lui Manuel încremeniseră din cauza unui tir de mitraliere, deplasate cu o rapiditate extraordinară, pînă cînd cavaleria maură, înarmată cu puşti mitraliere, ajunse la tranşeele lor. Efectul fu imediat: cei ce se găseau pentru întîia oară în faţa puştilor-mitralieră erau gata s-o ia la goană. Dar Manuel îşi încadrase recruţii cu dina- mitori formaţi de Pepe. Aceştia ştiau că în fuga calului călăreţii nu pot ochi şi că erau apăraţi. Răspunseră cu grenada la

primul atac. Adăpostindu-se imediat îndărătul unei movile de cai morţi, ajutaţi de recruţii care pricepuseră şi-i împuşcau acum pe călăreţii ce tocmai se adunau, începură să se tîrască sub cai pentru a căuta puştile-mitralieră. Rămîneau în urmă numai recruţii ţărani, gata să se lupte cu oamenii, neîndrăznind însă să ucidă nişte cai atît de frumoşi. în picioare, în spatele unui tanc, Gartner le vorbea, atent să nu facă gesturi mai largi decît turela.

Pe tot frontul, mîinile infirmierilor se înroşiseră.

Atunci, de parcă s-ar fi strecurat între zăpada albă de pe pămînt şi zăpada murdară a norilor, apăru primul avion republican. Apoi, unul cîte unul, ca nişte miliţieni răniţi, ciudate, apărură vechile avioane, care nu mai fuseseră văzute din luna august, avionetele „domnişorilor[44] şi avioanele de transport, poştale, avioanele de legătură, fostul Orion al lui

Leclerc şi avioanele-şcoală ; iar trupele spaniole le întîmpinau cu un zîmbet tulbure, amintind de sentimentele lor de-atunci. Cînd această delegaţie a Apocalipsului ajunse, razant cu zăpada, în dreptul mitralierelor italiene, toate batalioanele armatei populare în aşteptare primiră ordinul de a înainta. Şi, fără a ţine seama de cerul înnorat şi de zăpada ameninţătoare, mai întîi trei cîte trei, apoi escadrilă după escadrilă, se izbeau dc nori ca nişte păsări de un tavan, coborau din nou, acoperind zarea cît vedeai cu ochii; în acest orizont al bătăliei, cu un huruit care făcea ca zăpada să tresalte deasupra bulgărilor de pămînt şi a morţilor, barînd linia în pantă a şesurilor pustiite, tot atît de întunecate ca şi pădurile, năvăli ca o invazie formaţia de luptă a optzeci de avioane

republicane.

Jos, ascunşi în mantalele lor, cu capul sub o glugă ascuţită ca a marocanilor, republicanii înaintau. Prin scama care gonea în faţa avioanelor, apărea o clipă o şosea tremurătoare ce devenea o coloană motorizată italiană; deoarece vîn- tul bătea dinspre liniile republicane, Magnin, din Orion, nu mai vedea dacă această coloană fugea din faţa glugilor, din faţa tancurilor risipite pe cîmpiile imense, din faţa avioanelor, sau dacă era dusă de vînt ca norii fără de sfîrşit şi lumea întreagă.

Şi totuşi, niciodată nu se simţise atît de încordat în luptă, ca şi cum nori şi coloane ar fi fost expresia aceleiaşi voinţe misterioase, ca şicum tunuri,fascism,uragan 1-arfi atacat laolaltă, ca şi cum lumea aceasta lividă l-ar fi despărţit dc victorie. Un nor uriaş, atît de întunecat îneît aviatorilor li se părea că orbiseră, se năpusti asupra avioanelor de turism cu aripile tivite cu zăpadă, care începură să tremure în goana înnebunită a fulgilor ce le acopereau ascunzîndu-le cerul şi pămîntul, încer- cuindu-le din dreapta şi din stînga, fixîndu-le în locul acela unde păreau neclintite pe vecie, scîrţîind din toate încheieturi-le, împotrivindu-secu înverşunare vîntului. Călăuzindu-se după o pată de un cenuşiu aproape negru, Magnin văzu Orionul rotindu-sc cu 180°. Compasul înţepeni, aparatele care indicau orizontala erau distruse. Darras, cu toate că era frig, îşi scoase

cascheta dcscoperindu-şi părul, alb ca şi tot ce înconjura avionul, se aplecă spre altimetrul dc asemeni distrus ; poate se prăvăleau cu 300 pe oră

şi nu se aflau nici la 400 metri.

Nu: ieşeau din nou înălţîndu-se.

între scamele norilor destrămîndu-se deasupra pămîntului şi, în înaltul cerului, marele Groenland neted şi livid într-un al doilea ocean de nori, toate aparatele militare republicane înaintau în linie. Darras încercă să clatine aripile pentru a scutura zăpada.

— Atenţie la bombe, pentru numele lui Dumnezeu!

Coborî în picaj, fără a le da prea mare atenţie.

Dacă vor lupta pe ninsoare, o să fie vesel! se gîndi Magnin. Avioanele lui risipite pe toate meleagurile Spaniei, tovarăşii lui risipiţi prin toate cimitirele, şi nu în zadar, el nu mai reprezenta, în faţa flotei aeriene republicane reconstituite, nimic altceva decît Orionul extravagant, zgîlţîit cu furie de uraganul de zăpadă, decît avioanele acestea derizorii scuturate ca nişte frunze. Şirurile eficiente şi limpezi ale glugilor sub vălmăşagul norilor nu acopereau numai poziţiile italiene din ajun, ci şi o epocă depăşită. Magnin, zgîlţîit de Orion ca de un ascensor în delir, recunoştea ceea ce vedea astăzi dedesubtul lui: era sfîrşitul guerilei, naşterea armatei.

Campesino ieşea din pădurea lui, garibaldienii şi franco- belgienii coborau în urma batalionului Dombrowski, carabinierii urcau de-a lungul Tajunei. De la un capăt la celălalt al frontului, mitraliori care schimbau ţeava mitralierelor se ridicau din cauza fierbinţelii, seceraţi imediat de gloanţe. De la un capăt la celălalt al frontului înaintau tancurile, iar în urma lor soldaţii făceau naveta pentru a duce înapoi în pături o recoltă inepuizabilă de răniţi. Un tanc republican, cu jumătate din şenilele lui peste hăul unei prăpăstii, se profila pe cerul înnorat. Karlici, în sfîrşit şeful secţiunii de tancuri, înainta, trăgînd necontenit

asupra secţiunilor antitanc inamice — umbre omeneşti fără ochi, încovoiate, cu grenade în mînă.

La Teruel Magnin văzuse în trecere urmele proprietăţilor imense, cu taurii lor nepăsători sau îndărătnici, împrăştiaţi prin munţii războiului; aici, vedea de sus urme mai puţin pre-

cise, amestecate prin zăpadă cu zidurile scunde de piatră, atacate de Internaţionalii şi de brigăzile din Madrid, acele ziduri scunde de piatră, clădite de curînd, pe care le văzuse la Teruel şi în Sud, îndesate şi scurte, încă primejduite, printre urmele vechilor proprietăţi imense. îşi amintea de terenurile părăginite pe care nu aveau dreptul să le cultive muncitorii agricoli, guşaţi din cauza mizeriei... Ţăranii îndîrjiţi, cei ce luptau jos, pe pămînt, luptau pentru a înălţa aceste ziduri scunde, prima condiţie a demnităţii lor. Şi, peste înţelesul limbajului cult, Magnin simţea în toate visele în care se zbătea dc luni de zile, simplă şi fundamentală ca naşterea, bucuria, durerea sau moartea, vechea luptă a lucrătorului de pe ogor împotriva stăpînitorului ereditar.

Cînd Orionul şi flota sa învechită se întoarseră pentru a cincea oară, aviaţia republicană, coborîtă sub nori, ataca înaintea frontului glugilor. Aviaţia fascistă abia apăruse. Jos, tancurile republicane, într-o ordine de defilare ca în Piaţa Roşie, atacau, se întorceau, atacau din nou. Mănăstirile şi bisericile din Brihuega, în fundul văii, de-abia se mai zăreau în pîcla serii unde se aprindeau bombele. Exploziile desenau acum potcoava armatei republicane împrejurul oraşului; la extremitatea celor două capete se aprindeau baterii gîfîinde, ca nişte ruguri înălţate împotriva zăpezii ce se apropia din nou. împreunarea celor două capete însemna retragerea italiană pe tot

frontul din Guadalajara.

înaintea golului care le despărţea se întindeau panouri de semnalizare, dar negura cuprindea acum totul; imposibil să desluşeşti o uniformă. Dacă noaptea îi salva pe italieni, ei vor contraataca spre Trijuegua. Orionul clătinîndu-se (de altfel nu mai avea bombe) nu mai lupta; rămînea pe cer, az- vîrlit de colo-colo, luptînd împotriva nopţii care se lăsa asupra destinului Spaniei, precum odinioară asupra întoarcerii lui Marcelino. Dunga imensă a aviaţiei militare, la mai puţin de două sute de metri de bătălie, plutea în zig-zag. Nici ea nu vedea nimic, şi nu pleca. Ceaţa se înălţa mereu din Vslea Ta- junei.

Dedesubtul ei continua strădania sălbatică a voluntarilor, strădanie ce trebuia să confirme sau să infirme crearea armatei republicane. Iar aviaţia, care cîştigase poate bătălia, se rotea în loc să plece, pîndind nu duşmanul, ci o victorie, ui- tînd de aerodroamele ei fără balize, fascinată în noaptea care se lăsa.

Magnin zbura peste vidul potcoavei, deasupra unuia din drumurile spre Horea, destul de lat în regiunea asta, mărginit de camioane părăsite. Pătrunse razant, cum o făcuse cu ţăranul pe aerodromul din Teruel; şi în timp ce din greşeală trupele republicane îi ciuruiau aripile, recunoscu panourile anarhistului Mera, ale carabinierilor, ale lui Campesino.

V

în depărtare răbufneau ultimele zvîcnetc ale bătăliei. Manuel, urmat de cîinele lui, după ce-şi stabilise frontul, făcea înconjurul satului pentru a rechiziţiona camioane. Adoptase un cîine lup splendid, ex-fascist, rănit de patru ori. Cu cît se simţea mai depărtat de oameni, cu atît iubea mai mult animalele: tauri, cai militari, cîini-lupi, cocoşi de luptă. Italienii părăsiseră multe camioane şi, aştcptînd ca ele să fie repartizate oficial, fiecare şef de corp (afirmînd cu viclenie că, dacă ar aştepta să treacă Campesino, nu le-ar rămîne nici unul) încerca să pună mîna pe cît mai mult. Provizoriu, camioanele erau depozitate în toate clădirile destul de mari ca să le cuprindă:

biserici, primării sau hambare. în satul ocupat de carabinieri ele se aflau în biserică. Dar Manuel fusese prevenit că Ximenes era acolo, avînd aceeaşi intenţie ca şi el.

Era o biserică înaltă din pietre roşii, cu frunze de stuc ciuruite de gloanţe. Diagonale de lumină,brăzdînd bolţile decate- drală, se izbeau de un morman de scaune transformate în

urcele şi de camioanele rînduite în tinda bisericii. Un mili- ian, care păzea biserica, îi urma pe Manuel şi pe Gartner.

— L-ai văzut pe colonel? îl întrebă acesta.

— Pe acolo, în spatele camioanelor.

— Proastă treabă, mormăi Gartner: le-o fi şi rechiziţionat.

Privirea lui Manuel, încă neobişnuită cu întunericul, se oprea la un talmeş-balmeş aurit care tremura în umbră, deasupra portalului, ca un incendiu nemişcat: îngeri, cu picioarele în sus, umpleau în întregime peretele, în jurul ţevilor cu capătul teşit: nişte orgi extraordinare. Manuel zări o scară în spirală şi o urcă, intrigat.

Miliţianul îl urmase; Gartner rămăsese jos, ca pentru a păzi camioanele, cu clinele în urma lui.

— Cum se face că-i neatinsă? întrebă Manuel pe miliţian.

— Comitetul estetic revoluţionar. Au venit băieţii. Au spus Comitetului de aici: „Orgile şi loja corului, astea sînt de valoare.“ (Au dreptate, s-a muncit ceva la ele !) Atunci s-au luat măsuri.

— Şi italienii?

— N-au prea fost lupte pe aici.

Odinioară, pe mormîntul lui Cervantes, un anarhist, cu torţa aprinsă cu care voise să dea foc capelei, făcuse o săgeată mare în direcţia crucifixului rămas intact şi scrisese: „Cervantes, el te-a salvat!“

— Eşti de acord? întrebă Manuel.

— Omului care a făcut sculpturile astea, îi plăcea ce lucra. Eu, aici, am fost întotdeauna împotriva distrugerii. Bineînţeles, nu-s de acord cu pop-ii; bisericile, n-am nimic cu ele. Eu, am ideea mea, cred c-ar trebui să facem din ele tea- tre: sînt luxoase, se aude bine...

Manuel îşi amintea de miliţienii cu care, împreună cu Ximenes, discutase pe frontul Tagului. Cercetă cu atenţie tinda bisericii şi sfîrşi prin a descoperi, lîngă un stîlp, un cap cu părul tuns scurt lucind în umbră ca puful unui pui. Manuel ştia că Ximenes era meloman. Privea cu afecţiune nimbul alb al Bătrînului răţoi, zîmbi ca şi cum ar fi pregătit o şotie şi se aşeză în faţa clapelor. începu să cînte: prima bucată

<le muzică religioasă de care-şi aminti, *Kyrie* de Palestrina. în tinda pustie a bisericii, cîntecul sacru răsuna rigid şi grav ca draperiile gotice, nearmonizindu-se cu războiul şi armoni- zîndu-se foarte bine cu moartea; în pofida scaunelor sfărîmate, a camioanelor şi a războiului, glasul lumii de apoi punea din nou stăpînire pe biserică. Manuel era tulburat, nu de melodie, ci de trecutul său. Miliţianul se uita năucit la acest locotenent-colonel care cînta un cîntec bisericesc.

— Va să zică merge, nu s-a stricat drăcia, spuse el cînd Manuel încetă să cînte.

Manuel coborî. Mîngîie cîinele, care nu lătrase. îl mîngîia adesea: nu mai ţinea nimic în mîna dreaptă. Gartner îl aştepta jos, lingă scară. Lingă camioane, pete mari, negre, acopereau lespezile. Manuel nu-şi mai pusese de mult timp întrebarea ce lichid lăsa astfel de pete.

— *Kyrie* e minunată, spuse el tulburat, şi-l cîntam gîn- dindu-mă la altceva. Am încheiat-o cu muzica... La cantonament, săptămina trecută, ai văzut că pe pian era un teanc întreg de Chopin, din cel mai bun. L-am răsfoit, parcă venea dintr-o altă viaţă...

— Poate că era prea tîrziu... sau prea devreme.

— Poate... Cred însă că nu. Cred că, o dată cu lupta, am început o altă viaţă; tot atit de absolută ca aceea pe care am început-o cînd m-am culcat pentru prima oară cu o femeie... Războiul te face cast...

— Ar fi multe de spus.

îl găsiră în sfîrşit pe colonel care pusese să se controleze motoarele în faţa lui.

— Şi aşa, fiule, dumneata eşti acela carc-i faci pe îngeri să cînte pentru mine? îţi mulţumesc. Ai făcut-o anume, nu-i aşa?

— Mi-a făcut plăcere.

Ximenes îl privea.

— Pînă la treizeci şi cinci de ani, ajungi general, Manuel...

— Sînt un spaniol din secolul al XVI-lea, spuse Manuel cu zîmbctul lui serios şi pieziş.

— Spune-mi, doar nu eşti muzician de profesie. Unde naiba ai învăţat orga?

— E rezultatul unui şantaj. Preotul care trebuia să mă înveţe latina, mi-o preda o oră din două; a doua era pentru plăcerea mea. La început, plăcerea mea fu de altfel înlocuită de a lui: punea un ac de fildeş, mare lux pe vremea aceea, la un patefon de la tîrgul de vechituri, cu o pîlnie în spirală, şi cînta din Verdi. Am ştiut *Africana* pe de rost. Apoi i-am pretins lecţii de tactică (de tactică, colonele!) Mi-a atras atenţia că nici nu cunoştea acest domeniu şi nici nu se potrivea cu caracterul lui; dar a adus o cutie de pantofi plină de soldaţi decupaţi...

Pe tărgi şi în pături treceau trupuri de soldaţi vii sau morţi.

— Apoi au apărut discurile lui Palestrina. în speranţa perfidă de a scăpa de tactică, le-a strecurat pe sub acul de fildeş şi pîlnia spiralată. Succes deplin: am abandonat tactica şi am vrut orga. Eram un pianist bun.

— Vezi, fiule, nu există numai preoţi răi, spuse Bătrînul răţoi ironic.

Manuel aduse cu iscusinţă vorba despre camioanele sale, dar nici nu începuse bine:

— Orice strategie e inutilă, spuse Ximenes: pînă vin ordinele, camioanele astea sînt sfinte.

— Evident, au fost găsite într-o biserică. Dar carabinierii dumneavoastră au camionete.

Ximenes chicoti, închizînd un ochi ca odinioară.

— N-am ce-ţi face. Ajungi general la treizeci de ani, dar n-o să iei camioanele mele. De altfel, nici nu-mi ajung. Hai să căutăm împreună altele.

— în Sierra, i-am spus unei miliţiene că are păr frumos; i-am cerut un fir de păr. M-a trimis la plimbare; zgîrcenia dumitale e egală cu a ei.

— Ia o cheie franceză şi să nu mai vorbim.

Plecară; încă înainte de Brihuega, fiecare găsise cîte trei camioane. Şoferii aduşi de Gartner şi cei ai lui Ximenes trecură la volan şi merseră în urma lor.

— Parcă am fi nişte cheflii de la o nuntă andaluză, spus» Manuel.

— Ne aflăm la kilometrul 88 ! le strigă un curier.

Victoria plutea în aer.

în piaţa din Brihuega, în faţa comadamentului (toţi ofi ţerii responsabili trebuiau să treacă pe-acolo în cursul dimi neţii), Garcia şi Magnin îl ascultau pe un bătrîn fanfaron îi lavalieră, neras de multe zile, răsărit cu siguranţă dintr-o piv niţă.

— Cînd s-au hotărît să ne dea afară, au strîn6 totul; at uitat însă sîrmele de care ne agăţam nădragii. Iar ghizii ni ştiau de loc cum să explice sîrmele. Afară de unul. Un vechi amic; era artist, ăsta...

Imită gesturile cuiva care îşi piaptănă părul lung.

„Picta în acuarelă şi făcea versuri, orice: un artist. Şi atunci, le spunea el vizitatorilor Alcazarului din Toledo: «Doamnelor şi domnilor, bineînţeles, Cidul Campeador avea multe de făcut; cînd isprăvea însă cu toate treburile sale, cu ordinele, scriptele şi expediţiile, venea în această sală. Singur. Şi atunci, închipuiţi-vă, ce credeţi că făcea pentru a se odihni? Se agăţa de sîrmă şi hop ! se legăna.»“

— Tovarăşul acesta a fost ghid la palatul din Guadala- jara, se adresă Garcia către Manuel şi Ximenes, iar mai de mult, la Toledo.

Era un bătrîn cu favoriţii tăiaţi scurt, avînd înfăţişarea şi gesturile actorilor cu vocaţie, care

nu pot trăi decît în plăsmuire.

— înainte de a-mi fi murit prima soţie, îmi plăceau şi mie toate astea, chestiile originale... Am cutreierat lumea, eram la un circ. De fiecare dată cînd era ceva de văzut, dădeam fuga. Dar, aici, toată povestea asta...

Arăta cu degetul cel mare în direcţia Guadalajarei, unde vîntul ducea pe sub norii mohorîţi un miros de cadavre şi spre care se îndreptau prizonierii italieni.

„Toată povestea asta, şi cardinalii, şi chiar aceşti El Greco şi turiştii şi ceilalţi şi toate bazaconiile astea, cînd le-ai văzut

timp de douăzeci şi cinci de ani, cînd şase luni ai văzut războiul.

Arăta cu degetul tot înspre sud-vest, Guadalajara, Madrid, Toledo, de parcă ar fi alungat cu indiferenţă muştele.

Un ofiţer veni să-i vorbească lui Manuel.

— Ne aflăm la kilometrul 90! strigă el, izbind puternic :u mîna spinarea cîinelui. îşi părăsesc tot materialul!

— Aflaţi de la mine, domnule, începu din nou ghidul.

Ridică din umeri şi spuse, de parcă ar fi rezumat experienţa întregii sale vieţi:

„Pietre.

Pietre... Pietre vechi... Asta-i tot. Dacă mergeţi şi mai jos, veţi vedea lucruri care merită osteneala, lucruri din vremea ■omanilor! De peste treizeci de ani înaintea lui Cristos ! Zic: înainte. Asta înseamnă ceva. Sagunta, e măreaţă. Sau vor- aiti-mi de noile cartiere din Barcelona. Dar monumentele? Ca şi războiul: pietre...“

O dată cu prizonierii italieni, trecură cîţiva mauri.

— Dumneata, îi spuse Garcia lui Magnin, pe măsură ce te baţi, te legi şi mai mult de Spania; eu, pe măsură ce lucrez, mă îndepărtez şi mai mult de ea. Mi-am petrecut dimineaţa in- terogînd prizonieri mauri. Existau puţini mauri pe aici, dar existau totuşi. Există pretutindeni. îţi aduci aminte, Magnin, le Vargas cînd îmi spunea: nu sînt decît douăzeci de mii de tnauri! Bun. Aici se află un număr destul de mare de mauri din aosesiunile franceze. La ora actuală, Islamul ca Islam, în calitate de comunitate spirituală, se află aproape în întregime în nîinile lui Mussolini. Francezii şi englezii dispun încă de cadrele administrative ale Africii de Nord, dar Italia dispune le cadrele religioase. Primul rezultat e că luăm aici, la Brihue- jţa, prizonieri mauri şi prizonieri italieni. Agitaţie în Marocul Francez, Libia, agitaţie în Palestina, Egipt, promisiunea lui Franco de a înapoia Islamului moscheia din Cordoba...

Lui Garcia îi plăcea să vorbească: şi ceilalţi doreau ca el ?ă vorbească. Nu citeau decît ziare trecute prin cenzura de război, iar Garcia era informat. Darnici Manuel nici Ximenes nu uitau de camioane.

în uşa casei unde se refugiase în timpul ocupaţiei italienilor, o femeie îl striga pe ghid.

— Acum, spuse el lui Garcia, să-l vedem pe Azana la treabă. Ce-o să facă? E marea necunoscută...

Cu arătătorul ridicat spre cerul posomorit, renunţă brusc la tonul misterios pe care-1 luase, ca să spună cu cea mai mare indiferenţă:

„Nimic.

Nu va face nimic. Nu se poate face nimic... Franco, bineînţeles, e o gorilă. îl las de-o parte. Dar, chiar cu Azana sau Caballero, cu U.G.T. sau cu cei din C.N.T. sau cu voi, acum că am ieşit din pivniţa mea, tot voi servi clienţii şi voi fi ghidul idioţilor şi voi muri la Guadalajara servind clienţii si fiind ghidul idiotilor...“

■* ® »■*» «11

Femeia îl strigă din nou şi el plecă.

— E tare tipul, spuse Magnin.

— în cel mai pasionat război civil, răspunse Garcia, există un mare număr de indiferenţi...

„Ştii,Magnin, după opt luni de război, pentru mine ră- mîne un mister: clipa în care un om se hotărăşte să ia în mină o puşcă.“

— Prietenul nostru, Barca, avea nişte cugetări adinei în privinţa asta, spuse Manuel.

Cîinele lup lătră aprobator.

— Asupra motivelor care te împing la luptă, da; dar, ceea ce mă interesează, e clipa, declanşarea. S-ar spune că lupta, Apocalipsul, speranţa, sînt momeli de care se foloseşte Războiul pentru a pune mîna pe oameni. La urma urmei, sifilisul se ia o dată cu dragostea. Lupta face parte din comedia pe care aproape orice om şi-o joacă sieşi, şi ea angajează omul în război după cum aproape toate prefăcătoriile noastre ne angajează în viaţă. Acum, începe războiul.

Asta gîndise Magnin în Orion, şi fără îndoială

mulţi alţii. Această conversaţie îi amintea de convorbirea lui cu Garcia şi Vargas, în seara bătăliei de la Medellin; şi simţea o dată mai mult că aviaţia internaţională murise.

„în scurt timp va intra şi Japonia în horă... spuse Garcia. Acolo ia fiinţă un imperiu aproape la fel de mare ca Imperiul britanic...“

— Gîndiţi-vă la ceea ce era Europa cînd aveam noi douăzeci de ani, spuse Magnin, şi la ceea ce este astăzi....

Manuel, Gartner şi Ximenes începură din nou să vîneze camioane; Garcia îl luă pe Magnin de braţ:

— Şi Scaii? întrebă el.

— Un glonte exploziv în picior, deasupra Temeiului, îşi va pierde piciorul...

— Cum mai stătea el din punct de vedere politic?

— Hm... ce să zic, da: din ce în ce mai anarbizant, din ce în ce mai sorelian, aproape anticomunist.

— El nu se opune comunismului, ci partidului.

— Spuneţi-mi, comandante, ce părere aveţi despre comunişti?

Iar, se gîndi Garcia.

— Prietenul meu Guernico, răspunse el, susţine: „Au toate virtuţile oamenilor de acţiune — şi numai[7] acestea.“ Dar, în acest moment, e nevoie de acţiune.

Coborî glasul, ca de obicei cînd rezuma o experienţă amară:

— Azi-dimineaţă, mă aflam la prizonierii italieni. Era unul, nu tînăr, care plîngea ca un viţel. îl întreb ce-i cu el, el plînge, plînge, plînge... în sfîrşit: „Am şapte copii... — Ei şi?“ îmi dau seama în cele din urmă că e convins că vom împuşca prizonierii. îi explic că nu, se hotărăşte să mă creadă. Deodată, furios, sare pe bancă, ţine un discurs, urlînd — zece fraze, am fost înşelaţi în Italia etc. — şi zbiară: „La moarte cu Mussolini!“

Reacţie slabă. începe din nou. Iar prizonierii din jurul lui răspund: „La moarte !“, imperceptibil, ca un cor cu gura-nebisă, cu privirile îngrozite spre uşă... Şi totuşi, ei se află la noi...

„Ceea ce conta, Magnin, nu era de loc teama de poliţie; nici chiar de Mussolini: ci de partidul fascist. Şi la noi... La începutul războiului, falangiştii sinceri mureau strigînd: Trăiască Spania! dar mai tîrziu: Trăiască Falanga... Eşti sigur că, printre aviatorii dumitale, tipul de comunist care la început

murea strigînd: Trăiască proletariatul! sau: Trăiască comunismul ! nu strigă astăzi, în aceleaşi împrejurări: Trăiască Partidul!“...

— Nu vor mai avea prilejul să strige, căci aproape toţi sînt la spital sau în pămînt. Poate că e ceva individual. Attignies ar striga fără îndoială: Trăiască partidul! alţii, altceva...

— De altfel, cuvîntul partid înşală. E foarte greu să-i pui sub aceeaşi etichetă mulţimi de oameni uniţi prin votul lor şi partidele ale căror rădăcini adînci se leagă de elementele profunde şi iraţionale din om... începe epoca partidelor, dragul meu prieten...

Totuşi, cugeta Magnin, Garcia mi-a afirmat altădată că U.R.S.S. n-ar putea interveni. E un om interesant, dar nu e profet. Comandantul îi strîngea braţul căruia nu-i dăduse drumul:

„Să nu exagerăm victoria noastră; această bătălie nu e de loc bătălia de la Marna. Dar, în sfîrşit, e totuşi o victorie, împotriva noastră se aflau aici mai mulţi şomeri decît cămăşi negre, de aceea am dispus să se facă, precum ştii, propaganda prin megafoane. Dar, în sfîrşit, cadrele erau fasciste. Putem privi încruntaţi meleagurile astea, dragul meu prieten, ele

reprezintă Valmyul nostru. Pentru prima oară, aici, s-au întîlnit cele două partide adevărate.

Nişte ofiţeri ieşiră din post bătîndu-se pe umeri:

— Kilometrul 92 ! strigară ei într-aiurea.

— Aţi trecut prin Ibarra? îl întrebă Magnin pe Garcia.

— Da, dar în timpul bătăliei.

— Prin toate colţurile se găsesc vase cu orez. Se pare că e orez cu lapte; că garibaldienii îl cereau de mult (ei nu pot suferi uleiul spaniol) şi că în sfîrşit l-au primit. Cum vă spuneam, orezul din vase e acoperit de zăpadă. Ca şi primii morţi. Au fost scoşi de sub zăpadă pentru a fi îngropaţi: toate aceste feţe ale morţilor sînt nişte feţe fericite, cu un zîmbet blînd pe buze, zîmbetul mîncăciosului.

Caraghioasă viaţă şi viaţa asta... spuse Garcia.

Magnin se gîndea la ţărani. Era departe de a fi tot atît de familiarizat cu ideile ca Garcia; dar practica aviaţiei imprima

gîndirii sale o relativitate cu totul fizică, care suplinea cîteoda- tă profunzimea. Ţăranii îl obsedau: cel trimis de Garcia, cei cărora le ceruse maşinile prin sate, cei din coborîşul munţilor, cei pe care-i văzuse luptînd jos, pe pămînt, în ajun.

— Şi ţăranii? puse el doar această întrebare.

— înainte de-a sosi, am băut la Guadalajara o cafea cu anason (ca de obicei fără zahăr). Cafegiul o pusese pe nepoţică să-i citească ziarul, căci ea ştia să citească. Sau Franco, acolo unde e învingător, va realiza ce realizăm noi, sau se va înfunda într-o guerilă fără de sfîrşit. Hristos n-a triumfat decît prin Constantin; Napoleon a fost zdrobit la Waterloo, dar constituţia franceză n-a putut fi suprimată. Ceea ce mă tulbură cel mai

mult, e de a vedea în ce măsură, în orice război, fiecare ia ceva de la duşman, fie că vrea, fie că nu...

Ghidul se afla în spatele lui Garcia, care nu-1 auzise întorcîndu-se. El ridică arătătorul şi-şi încreţi pleoapele; faţa-i era iluminată de mister, deşi avea un nas de beţivan.

— Principalul duşman al omului, domnilor, e pădurea. Ea e mai tare decît noi, mai tare decît Republica, mai tare decît revoluţia, mai tare decît războiul... Dacă omul ar înceta lupta, în mai puţin de şaizeci de ani pădurea ar acoperi din nou Europa. Ea s-ar afla aici, în stradă, în casele deschise, cu crengile ieşind prin ferestre — cu rădăcinile înfipte printre piane, ei! ei! domnilor, iată...

Cîţiva soldaţi, intraţi în casele spintecate, cîntau la pian cu un deget.

— Kilometrul 93 ! strigă cineva la o fereastră.

Alţi prizonieri străbăteau piaţa.

— Adunătură de ticăloşi! spuse ghidul. Nu puteau să stea la ei acasă?

Lăsă în jos ochii şi privirea i se izbi de ghetele sale noi. „Pînă şi pantofii mei sînt ai lor! Ce de material au mai lăsat!

Sînt şi unii care-s băieţi buni. Ia cîntaţi!“ strigă el, dînd din mîini, celor ce treceau lîngă el. Unul din prizonieri rosti o frază pe care ghidul n-o înţelese.

— Ce spune?

— Ncnorociţii nu cîntă, traduse Garcia.

— Cîntă-ţi durerea, idiotule ! răspunse ghidul în spaniolă. Prizonierii se îndepărtau; el îi urmărea cu privirea.

„N-are nici o importanţă, nenorocitule ! Nici o importanţă 1“

în depărtare, la batalionul Garibaldi, cînta un acordeon. „E atît de lipsit de importanţă!... La Guadalajara, sînt paznic la o grădină.Vinşopîrlele. ..Cînd mă aflam în Indii, cu circul, am învăţat o melodie hindusă; o fluier, şi şopîrlele se aşează pe faţa mea. E de ajuns să închizi ochii. Şi să ştii melodia. Şi atunci, ce? Războiul, războiul, prizonierii, morţii... Şi cînd se va sfîrşi, mă voi lungi ca de obicei pe bancă, voi fluiera, şi şopîrlele se vor aşeza pe faţa mea...“

— Mi-ar place să văd asta mai tîrziu, spuse Magnin, răsu- cindu-şi mustaţa.

Ghidul îl privi, ridică din nou arătătorul:

— Nimeni, domnule, nimeni.

Şi, îndreptînd arătătorul spre uşa de unde fusese chemat:

„Nici chiar a doua mea soţie.“

— Kilometrul 94 ! strigă un al doilea curier.

VI

Ordinul de rechiziţie a camioanelor italiene sosind dc la Cartierul General, Manuel îl părăsise pe Ximenes. Se întorcea pe jo6 spre cantonamentul brigăzii, cu cîinele lui, grav, alături de el; Gartner se dusese să restituie camioanele rechiziţionate mai înainte.

Soldaţii rătăceau prin Brihuega, ciudat de trîndavi, cu mîinile goale. Strada mare cu case roz şi galbene, cu biserici severe şi cu mănăstiri mari, era atît de plină de dărîmături,—

atîtea case spintecate îşi aruncaseră mobilele —, era atît de legată de război încît, cînd se oprea războiul, devenea ireală şi absurdă ca templele şi cimitirele altor rase, ca soldaţii fără puşcă cutreierînd-o ca nişte şomeri.

Alte străzi, dimpotrivă, păreau neatinse. Garcia îi povestise lui Manuel că la Jaipur, în Indii, toate faţadele caselor de chirpici, pentru a se crea o iluzie înşelătoare, sînt zugrăvite în roz, decor pe care-1 poartă ca pe o mască. în numeroase străzi Brihuega nu era un oraş din chirpici, ci un oraş al morţii, înapoia tuturor faţadelor ei de siestă şi de vacanţe, cu ferestrele pe jumătate deschise sub cerul deznădăjduit.

Manuel nu auzea decît susurul izvoarelor. începuse dezgheţul ; apa curgea sub cavalerii de piatră sau în simple jgheaburi, apoi se împrăştia în pîrîiaşe pe caldarîmul ascuţit al vechii Spânii, unde se rostogolea clipocind ca micile şuvoaie de munte, printre portrete aruncate în stradă, bucăţi de mobilă, cratiţe şi moloz. Nu rămăsese nici o vietate; dar, în singurătatea aceasta unde stăruia susurul apei, miliţienii, ici şi colo, treceau în tăcere dintr-o stradă în alta, lunecînd ca nişte pisici. Şi pe măsură ce Manuel se apropia de centru, un alt zgomot se contopea cu cel al apei, cristalin ca şi el, armonizîndu-se cu el ca un acompaniament: sunetele unui pian. într-o casă foarte apropiată, a cărei faţadă se surpase în stradă lăsînd toate camerele în aer liber, un miliţian cînta o romanţă cu un deget. Manuel ascultă atent: prin clipocitul apei auzea trei piane. Cîte un singur deget bătea clapele. Nici vorbă de *Internaţională:* fiecare deget cînta o romanţă, încet, de parcă ar fi cîntat numai pentru tristeţea nesfîrşită a povîrnişurilor presărate cu camioane sfărîmate, înălţîndu-se din Brihuega spre cerul palid.

Manuel îi spusese lui Gartner că se despărţise de muzică şi îşi dădea seama că, în această clipă în care se afla singur pe stradă într-un oraş cucerit, ceea ce dorea mai mult era să asculte muzică. Dar n-avea chef să cînte şi voia să rămînă singur. Existau două patefoane în sala de mese a brigăzii sale. Nu păstrase discurile aduse cu el la începutul războiului, dar erau multe în cutia patefonului: Gartner era german.

Găsi simfonii de Beethovcn şi Cîntccele de adio. Nu-i plăcea prea mult Beethoven, dar n-avca importanţă. Luă in camera sa patefonul şi îl porni...

Deoarece muzica ii suprima voinţa, trecutul îşi recăpăta toată puterea. îşi aminti de gestul cu care întinsese revolverul său lui Alba. Poate, cum spunea Ximenes, aflase rostul vieţii sale. Se născuse în război, se născuse în răspunderea morţii. Ca somnambulul trezit deodată pe marginea acoperişului, notele coborîtoare şi grave îi proiectau în minte conştiinţa înfiorătorului său echilibru — a echilibrului din care nu te prăbuşeşti decît în sînge. îşi aminti de un cerşetor orb pe care-1 întîlnise la Madrid, în noaptea bătăliei de la Cara- banchel. Manuel era cu şeful Siguranţei, în maşina acestuia: farurile luminaseră brusc mîinile întinse ale orbului, devenind imense prin proiecţie din cauza că Gran-Via era înclinată, deformate de pietrele caldarîmului, frînte de trotuare, strivite de rarele maşini de război circulînd încă, lungi ca mîinile destinului.

— Kilometrul 95! kilometrul 95! strigară cîteva voci risipite prin oraş, toate cu acelaşi timbru.

Simţea în jurul lui viaţa, forfotind de prevestiri, ca şi cum îndărătul norilor mohorîţi, pe care tunul nu-i mai destrăma, l-ar fi aşteptat în tăcere destine

oarbe. Cîinele- lup asculta, lungit ca şi cei din basoreliefuri. într-o zi va fi pace. Şi Manuel va deveni un alt om, necunoscut sieşi, după cum luptătorul de azi fusese necunoscut celui care cumpărase o mică rablă pentru a face ski în Sierra.

Şi fără îndoială, aşa se întîmplă cu fiecare din oamenii care treceau pe stradă, care cîntau cu un deget pe clapele pianelor, în aer liber, romanţele lor stăruitoare, care luptaseră ieri sub glugile ascuţite şi grele. Altădată Manuel se cunoştea meditînd; acum, doar o întîmplare îl smulgea acţiunii pentru ca să-i arunce în faţă trecutul. Şi, ca el, ca fiecare dintre aceşti oameni, Spania stoarsă de sînge lua în sfîrşit cunoştinţă de ea însăşi — asemeni aceluia care, pe neaşteptate, se confruntă cu sine însuşi în pragul morţii.

Nu poţi descoperi decît o singură dată războiul, dar descoperi de multe ori viaţa.

Acordurile muzicale care se succedau, înfăşurate în trecutul lui, glăsuiau cum ar fi putut glăsui oraşul acesta care-i oprise odinioară pe mauri, şi cerul acesta, şi aceste cîmpii eterne; Manuel auzea, pentru întîia oară, glasul a ceea ce e mai grav, decît sîngele oamenilor, mai neliniştitor decît prezenţa lor pe pămînt — posibilitatea infinită a destinului lor; şi simţea în el această prezenţă contopindu-se cu susurul pîrîiaşelor şi cu pasul prizonierilor, permanentă şi profundă ca şi bătaia inimii sale.

Dat la cules 08.07.1968. Bun dc tipar 10.12.1968. Apărut 1968. Tiraj 30.145. Broşate 25.090. Legate **V»** *5.055. Hîrtie tipar înalt A mat de 63 g/m*. Format 540X840/16. Coli ed. 24,83. Coli tipar 28,5.* **A.** *nr. 11.722. C.Z. pentru*

bibliotecile mari şi mici 84—31=59.